МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 40
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – *доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – *доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вереш М. Т. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гвоздяк О. М. – *кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голик С. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ґжесяк Ян – *д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща*

Девіцька А. І. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Добровольська О. Я. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет*

Мафтин Н. В. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Павлак Мірослав – *д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школи в Коніні, Конін, Польща*

Печарський А. Я. – *доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка*

Попович Н. М. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Рогач Л. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Томенчук М. В. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Фабіан М. П. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чендей Н. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чик Д. Ч. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка*

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 5 від 05.05.2025 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Белей Л.Л. АТОМОНІМИ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД NOMINA PROPRIA……9

Бобро М.П., Демяніва К.О. ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ ЗАЛЕЖНІСТЬ У МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ СЕРІАЛУ «ПЕРШІ ЛАСТІВКИ. Z@ЛЕЖНІ»……15

Дзинглюк О.С., Мокляк О.І., Бабишена М.І. ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ……21

Журенко Я.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ (ЖІНОЧИХ РОМАНІВ)……25

Заєць В.Г. ПАРАМЕТРИ СЛОВОТВОРЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ……29

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Вороновська А.О., Кауза І.Б. СТВОРЕННЯ ЧАСТКОВОГО СЛОВНИКА СЛЕНГУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА ОСНОВІ TWITTER (X) АБО REDDIT)……35

Горак І.Р. ТЕМА, СИМВОЛ, МОТИВ У ПІЗНАННІ ЛІРИЧНОГО ДИСКУРСУ……41

Gryshchenko O.V. THE MULTIPLICITY OF DISCOURSE: TYPOLOGICAL CHALLENGES AND EMERGING FORMS……54

Dobrovolska S.R., Opyr M.B., Panchyshyn S.B. COPING WITH LEXICAL GAPS: STRATEGIC HANDLING OF NON-EQUIVALENT ITEMS……62

Дойчик О.Я., Лаціна В.Б. МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР З КОРЕЛЯТАМИ GREEN ТА RED У ГАЛУЗІ ІТ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ……69

Ємельянова О.В., Шевченко Є.В. НЕОЛОГІЗМИ ДИСКУРСУ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ……76

Жовновач Т.А., Глущенко А.В., Трубенко І.А. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ……81

Котвицька В.А., Лазебний В.М., Лазебна О.А. ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ “МІКРОСИСТЕМНА ТЕХНІКА” (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)……87

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Бочарникова Т.Ф. КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ В УЗУСІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ……91

Лисенко Н.Є. ДИСФЕМІСТИЧНА НОМІНАЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ МУЛЬТИВЕРСУМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ Б. ВЕРБЕРА)……96

Мелещенко А.І. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ОСНОВІ ТРОПІВ ……102

Михальчук С.О. ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА УРОКАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ……111

Павлич М.Ю., Бігун О.А. ІМАГОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС НОВЕЛ МАРІ НДІАЙ “TROIS FEMMES PUISSANTES”……117

Тєлкова О.В., Єнгоян С.Г. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ARTE В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ……122

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

Huseynova E. SIMILAR AND DIFFERENT FEATURES OF PHYTONYM LEXICON IN TURKIC LANGUAGES OF THE OGHUZ GROUP..... **129**

Пілик В.В., Мурин Д.С. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ТУРЕЦЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ РЕДЖЕПА ТАЙЇПА ЕРДОГАНА)..... **134**

Тімкова Т.М., Кислиця А.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ***ВОРОГ*** У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ..... **140**

РОЗДІЛ 5
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Костанда І.О. ПРАПОРИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ВІЙСЬКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СИМВОЛІКА ТА МОВНИЙ КОД ПРАПОРІВ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ..... **147**

Омелянюк В.Р. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ЯПОНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ..... **154**

Охріменко В.О., Коняхіна В.І. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОГО КОРЕЙСЬКОГО МЕДІАКОНТЕНТУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ..... **160**

Самойлов Є.О. МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА/战争 У КЛАСИЧНИХ КИТАЙСЬКИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТАХ..... **165**

РОЗДІЛ 6
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Петришин М.Й., Загайська Г.М. ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСЕМИ ***CANIS*** У ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ РИМЛЯН..... **172**

Романюк І.А. ПРИЙМЕННИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ ПРИ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТАХ З ПРЕФІКСАМИ PER- І TRANS- У ТВОРІ БЛ. АВГУСТИНА «CONFESSIONES»..... **179**

РОЗДІЛ 7
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Адах Н.А., Данилюк Н.О., Совтис Н.М. НЕОЛОГІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ..... **185**

Берладин О.Б., Кауза І.Б. ПЕРЕКЛАД ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ: ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ..... **191**

Бесараб О.М. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ ТА ПЕРЕКЛАДУ НА ФАКУЛЬТЕТАХ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМКУ..... **198**

Бондаренко К.Л., Бондаренко О.С. КОРПУСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ АНТРОПОГЕННОГО ТА ПОСТРЕДАГОВАНОГО МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ..... **203**

Бугрій А.С., Доній Т.М. ВІДТВОРЕННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОМАНУ "THE BLACK PRINCE" А. МЕРДОК В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ..... **211**

Грон Ю.Г., Совєтна А.В. ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИ ЯК ЗАСОБУ УВИРАЗНЕННЯ У ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ (НА ПРИКЛАДІ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ «КУВАЛА ЗОЗУЛЯ»)..... **217**

Ільєнко О.Л., Осінська М.С., Шумейко Л.В. *ДЕВІЗ, ГАСЛО, СЛОГАН, МОТТО:* ЇХ ПЕРЕКЛАД ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ..... **222**

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Костенко С.І. БІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРОЗІ:
ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ..... **227**

Олексенко В.П. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ
ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)..... **234**

Тєлєгін В.А. ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ МЕМУАРІВ У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ МІСЬКОГО ТЕКСТУ: ПОЛЬСЬКОМОВНІ МЕМУАРИ СЕРЕДИНИ XIX СТ. ПРО КИЇВ... **244**

РОЗДІЛ 9
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Федоряка Л.Д., Пахлан Т.В. ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ АНІМАЛІЗМІВ У «КАЗКАХ» ОСКАРА ВАЙЛЬДА..... **250**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Belei L.L. ATOMONYMS AS A SEPARATE TYPE OF NOMINA PROPRIA..... 9

Bobro M.P., Demianiva K.O. THE THING FRAME OF THE CONCEPT ADDICTION IN THE SPEECH OF THE CHARACTERS OF THE TV SERIES EARLY SWALLOWS. @DDICTED (PERSHI LASTIVKY. Z@LEZHNI)..... 15

Dzynhliuk O.S., Mokliak O.I., Babyshena M.I. APPLICATION OF SOCIO-CULTURAL APPROACH IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES..... 21

Zhurenko Ya.V. THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING AND INTERPRETATION OF CONTEMPORARY UKRAINIAN TEXT (WOMEN'S NOVELS)..... 25

Zaiets V.H. WORD-FORMATION PARAMETERS IN CHILDREN'S LITERATURE..... 29

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Voronovska A.O., Kauza I.B. CREATING A PARTIAL DICTIONARY OF SLANG IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON TWITTER (X) OR REDDIT)..... 35

Horak I.R. THEME, SYMBOL AND MOTIF IN THE COGNITION OF LYRICAL DISCOURSE..... 41

Gryshchenko O.V. THE MULTIPLICITY OF DISCOURSE: TYPOLOGICAL CHALLENGES AND EMERGING FORMS..... 54

Dobrovolska S.R., Opyr M.B., Panchyshyn S.B. COPING WITH LEXICAL GAPS: STRATEGIC HANDLING OF NON-EQUIVALENT ITEMS..... 62

Doichyk O.Ia., Latsina V.B. MECHANISMS OF CONCEPTUAL METAPHOR FORMATION WITH GREEN AND RED CORRELATES IN IT AND MANAGEMENT..... 69

Yemelianova O.V., Shevchenko Ye.V. CYBERSECURITY DISCOURSE NEOLOGISMS: TRANSLATIONAL ASPECT..... 76

Zhovnovach T.A., Hlushchenko A.V., Trubenko I.A. INTERNATIONALISMS AS A COMPONENT OF MODERN ENGLISH..... 81

Kotvytska V.A., Lazebnyi V.M., Lazebna O.A. THEMATIC ORGANIZATION OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY OF THE SUBJECT AREA "MICROSYSTEMS ENGINEERING" (BASED ON THE MATERIAL OF THE GERMAN LANGUAGE)..... 87

Kotvytska V.A., Lazebnyi V.M., Lazebna O.A.

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Bocharnykova T.F. CLASSIFICATION OF ANGLICISMS IN SPANISH LANGUAGE USAGE..... 91

Lysenko N.Ye. DYSPHEMISTIC NOMINATION IN THE FICTIONAL MULTIVERSE OF FRENCH POSTMODERNIST SHORT PROSE (BASED ON B. WERBER'S SHORT STORIES)..... 96

Meleshchenko A.I. DIFFERENTIATION OF MODERN FRENCH TECHNICAL TERMINALS IN A BASE OF TROPS..... 102

Mykhalchuk S.O. BUILDING INTERCULTURAL COMPETENCE IN FRENCH LESSONS..... 111

Pavlych M.Iu., Bihun O.A. IMAGOLOGICAL DISCOURSE OF MARIE NDIAYE'S NOVEL "TROIS FEMMES PUISSANTES"..... 117

Tielkova O.V., Yenhoian S.H. PECULIARITIES OF THE VERBALIZATION OF THE ARTE CONCEPTOSPHERE IN CONTEMPORARY SPANISH..... 122

SECTION 4
TURKIC LANGUAGES

Huseynova E. SIMILAR AND DIFFERENT FEATURES OF PHYTONYM LEXICON
IN TURKIC LANGUAGES OF THE OGHUZ GROUP..... 129

Pilyk V.V., Muryn D.S. STYLISTIC FEATURES OF CONTEMPORARY TURKISH
POLITICAL DISCOURCE (BASED ON THE SPEECHES OF RECEP TAYYIP ERDOĞAN)..... 134

Timkova T.M., Kyslytsia A.V. THE VERBALIZATION OF CONCEPT ***ENEMY***
IN TURKISH LINGUISTIC WORLDVIEW..... 140

SECTION 5
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Kostanda I.O. FLAGS AS ELEMENTS OF MILITARY COMMUNICATION:
SYMBOLISM AND LANGUAGE CODE OF FLAGS OF ANCIENT CHINA..... 147

Omelianiuk V.R. COMPARATIVE ANALYSIS OF VOWEL AND CONSONANT SYSTEMS
OF JAPANESE AND UKRAINIAN IN THE CONTEXT OF INTERFERENCE..... 154

Okhrimenko V.O., Koniakhina V.I. THE FEATURES OF TRANSLATING CONTEMPORARY
KOREAN MEDIA CONTENT INTO UKRAINIAN SOCIOCULTURAL SPACE..... 160

Samoilov Ye.O. LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR/战争
IN CLASSICAL CHINESE PHILOSOPHICAL TEXTS..... 165

SECTION 6
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Petryshyn M.I., Zahaiska H.M. ETHNOCULTURAL PECULIARITY
OF THE LEXEME ***CANIS*** IN THE PAREMIOLOGICAL HERITAGE OF THE ROMANS..... 172

Romaniuk I.A. PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS WITH VERBAL COMPOUNDS CONTAINING
THE PREFIXES PER- AND TRANS- IN ST. AUGUSTINE'S «CONFESSIONS»..... 179

SECTION 7
TRANSLATION STUDIES

Adakh N.A., Danyliuk N.O., Sovtys N.M. TARAS SHEVCHENKO'S NEOLOGY:
METHODS OF TRANSLATION INTO POLISH..... 185

Berladyn O.B., Kauza I.B. TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY FROM ENGLISH
INTO UKRAINIAN LANGUAGE: CHALLENGES AND ADAPTATION STRATEGIES 191

Besarab O.M. USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING
AND TRANSLATION AT HUMANITARIAN FACULTIES..... 198

Bondarenko K.L., Bondarenko O.S. CORPUS TECHNOLOGIES FOR ENSURING THE QUALITY
OF HUMAN AND POST-EDITED MACHINE TRANSLATION IN AUDIOVISUAL LOCALIZATION..... 203

Buhrii A.S., Donii T.M. REPRODUCTION OF THE GENRE SPECIFICITY
OF THE PSYCHOLOGICAL NOVEL "THE BLACK PRINCE" BY A. MURDOCH
IN UKRAINIAN TRANSLATION..... 211

Hron Yu.H., Sovietna A.V. METAPHOR TRANSLATION AS A MEANS OF EXPRESSION
IN THE DETECTIVE NOVEL (USING THE EXAMPLE OF A DETECTIVE NOVEL
"THE CUCKOO'S CALLING")..... 217

Ilienko O.L., Osinska M.S., Shumeiko L.V. *CATCHPHRASE, TAGLINE, SLOGAN, MOTTO:*
THEIR TRANSLATION AND COMPARATIVE ANALYSIS OF SEMANTIC-PRAGMATIC FEATURES
IN UKRAINIAN AND ENGLISH..... 222

SECTION 8
LITERATURE STUDIES

Kostenko S.I. BIOGRAPHICAL DISCOURSE IN EUROPEAN PROSE:
STAGES OF DEVELOPMENT, GENRE MODIFICATIONS……**227**

Oleksenko V.P. SEMANTIC AND STYLISTIC PROPERTIES OF EMOTIONALLY-EXPRESSIVE
VOCABULARY (BASED ON THE LITERARY WORKS BY MARIA MATIOS)……**234**

Tieliehin V.A. THE POTENTIAL OF USING MEMOIRS IN LINGUO-SEMIOTIC STUDIES
OF THE URBAN TEXT: POLISH-LANGUAGE MEMOIRS OF MID-19TH CENTURY KYIV……**244**

SECTION 9
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Fedoriaka L.D., Pakhlan T.V. ARTISTIC FUNCTIONS OF ANIMALISMS IN OSCAR WILDE'S
«FAIRY TALES»……**250**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81’373.231(=161.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.1

АТОМОНІМИ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД NOMINA PROPRIA

ATOMONYMS AS A SEPARATE TYPE OF NOMINA PROPRIA

Белей Л.Л.,
orcid.org/0000-0003-4094-6418
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу мов України
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У статті здійснено спробу комплексного аналізу надання імен неживим предметам та рослинам. У межах української соціоономастики – це явище недостатньо досліджене. Автор вводить у науковий обіг термін атомоніми (від грец. ἄτομο – особа, індивід), запропонований для позначення власних назв, що надаються неживим об’єктам та рослинам їхніми власниками з метою персоніфікації. У межах дослідження було проведено анкетування 130 респондентів з різних регіонів України. Опитування дало змогу виявити основні причини, способи та об’єкти наділення атомонімами, а також проаналізувати мотивацію респондентів.

Автор демонструє, що явище наділення іменем неживих предметів корелює з різними аспектами антропоморфізації, однак лише близько третини респондентів дійсно сприймають ці об’єкти як живі істоти. Решта переважно використовує імена з практичних, емоційних чи соціальних міркувань. У статті проаналізовано широкий спектр об’єктів, які найчастіше отримують атомоніми: дитячі іграшки, транспортні засоби (переважно автомобілі), побутова (переважно роботи-пилесоси) та комп’ютерна техніка (ноутбуки, фотокамери тощо), кімнатні рослини, музичні інструменти, інтимні іграшки, зброя тощо. Особливу увагу приділено категоріям атомонімів за джерелом номінації: антропоніми (традиційні, екзотичні, гумористичні), імена, пов’язані з брендом, зовнішніми чи функціональними характеристиками, а також з культурними асоціаціями – персонажами фільмів, книг, фольклору.

Результати дослідження свідчать про масовість атомонімів у повсякденній мовній практиці, що також значною мірою зумовлено розвитком технологій, інтерактивних пристроїв і штучного інтелекту. Це сприяє не лише поширенню імен серед техніки, а й зміні комунікативних моделей між людиною та неживими об’єктами. Стаття окреслює перспективи подальших досліджень у межах ономастики, соціолінгвістики та психології мови.

Ключові слова: атомонім, ономастикон, антропоморфізм, персоніфікація, бренд.

The article presents an attempt at a comprehensive analysis of the practice of assigning names to inanimate objects and plants. Within the framework of Ukrainian socio-onomastics, this phenomenon remains insufficiently explored. The author introduces the term *atomonyms* (from the Greek *άτομο* – person, individual) to denote proper names assigned to inanimate objects and plants by their owners for the purpose of personification. As part of the study, a survey was conducted involving 130 respondents from different regions of Ukraine. The survey made it possible to identify the main reasons, methods, and objects involved in the naming process, as well as to analyze respondents’ motivations.

The author demonstrates that the phenomenon of naming inanimate objects correlates with various aspects of anthropomorphization; however, only about one-third of respondents actually perceive these objects as living beings. The majority use names for practical, emotional, or social reasons. The article analyzes a wide range of objects that most frequently receive atomonyms: children’s toys, vehicles (primarily cars), household appliances (especially robot vacuum cleaners), computer equipment (laptops, cameras, etc.), houseplants, musical instruments, sex toys, weapons, etc. Special attention is paid to categories of atomonyms based on the source of naming: anthroponyms (traditional, exotic, humorous), names derived from brands, visual or functional characteristics, and cultural associations – characters from films, books, or folklore.

The results of the study indicate the widespread use of atomonyms in everyday linguistic practice, which is largely driven by the development of technology, interactive devices, and artificial intelligence. This not only promotes the spread of names among technological objects but also alters communicative models between humans and inanimate items. The article outlines prospects for further research in the fields of onomastics, sociolinguistics, and the psychology of language.

Key words: atomonym, onomasticon, anthropomorphism, personification, brand.

Постановка проблеми. Серед людей існує поширена практика надавати імена неживим предметам та рослинам, однак ні це явище, ні відповідний сегмент онімів не були ґрунтовно досліджені у рамках української соціоономастики.

Пропонована стаття присвячена описаному класу власних назв, який пропонується визначити як атомоніми (від гр. ἄτομο – індивід, особа).

Для аналізу проведено анонімне анкетування, у якому 130 респондентів з різних регіонів України (різного віку, статі та освіти) поділилися власним досвідом наділяння неживих предметів та рослин іменами, описували особливості їхнього виникнення. Зібраний матеріал допоміг виділити певні закономірності та тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власні назви неживих предметів та рослин доволі добре досліджені на рівні фітонімії та прагматонімії, тобто загальновживаних назв для окремих видів рослин та неживих предметів, а також індивідуальних назв кораблів, дерев тощо. Серед цих досліджень варто згадати праці авторства В. Тихоші [3], А. Янчишина [5], М. Торчинького [4].

Натомість рослини та неживі предмети, окрім фітонімів (наукових чи народних) та прагматонімів (наданих виробниками), можуть отримувати також індивідуальні імена та прізвиська від своїх власників, і цей клас *nomina propria* дуже фрагментарно досліджений в Україні. Можна хіба згадати працю історика О. Мальченка [2] про гармати, у якій є окремий розділ про їхні індивідуальні імена, надані користувачами.

Практика наділяння неживих предметів іменами з'являється у наймолодшому віці, коли діти придумують імена своїм лялькам та іграшкам, персоніфікуючи їх, (Див. С. Гашмі та Р. Вандерверт [9]) і далі переноситься на доросле життя.

Одне з явищ, яке лежить в основі цієї практики – це антропоморфізм. Н. Еплі визначає його як «наділяння неживих предметів людськими рисами» [8, с. 130]. Дослідник виділяє три причини виникнення антропоморфізму: прагнення до соціального зв'язку та взаємодії; прагнення пояснювати, передбачати та контролювати поведінку предмета, вважаючи, що він має розум; візуальна схожість предмета з людиною [8, с. 132] Одним з проявів антропоморфізму можна вважати надання імені неживим предметам та рослинам.

На думку бельгійського дослідника С. Бреда антропоморфізм має вплив на присвоєння імен неживим предметам, проте не вирішальний. У його трактуванні олюднення передбачає наділяння неживих предметів психологічними характеристиками, почуттями, особистими якостями, мотиваціями та думками. Бреда провів анкетування серед бельгійців. Значна частина респондентів наділяла неживі предмети тільки іменами, без психологічних характеристик, мотивацій і думок (див. [7]).

Мета дослідження. Дослідити причини появи атомонімів, визначити, які саме предмети та рослини, як правило, наділяються власними назвами, описати найчастіші способи утворення атомонімів.

Виклад основного матеріалу. За Ю. Карпенком основні функції власної назви – це номінація, ідентифікація та диференціація [1, с. 234–235]. У випадку антропонімів їх можна звести в одну функцію – індивідуалізація: окреслення індивіда окремим іменем, його ідентифікація та вирізнення від інших.

Зооніми утворилися за допомогою екстраполювання цього підходу з людей на тварин. Тут імена мають також утилітарну функцію, бо деякі тварини реагують на них, їх можна кликати до себе. Натомість неживі предмети (до комп'ютеризації) та рослини не реагують на мову, але люди все одно персоніфікують їх і наділяють іменами. Ступінь олюднення у кожному випадку різний, хтось приписує неживим предметам власну свідомість, характер та емоції і навіть спілкується з ними, а хтось просто надає їм імена для мінімальної індивідуалізації.

Для цього дослідження проведено анкетування серед українців, які придумують імена для неживих предметів та рослин. Одне з питань стосувалося причин, чому респонденти вдаються до цієї практики. Відповіді підсумовано у таблиці 1.

Отже, сприйняття предмета або рослини як живої особи характерне тільки для нецілої третини респондентів. Це збігається з висновком, зробленим С. Бреда, щодо важливості, але не визначальності антропоморфізму.

Таблиця 1

Причина надання імені неживому предмету або рослині

Причина надання імені неживому предмету або рослині	%
Близькість і прив'язаність до предмета або рослини	47
Характерні особливості предмета або рослини	47
Для розваги	40
Сприйняття предмета або рослини як живої особи	28
Наслідування друзів, що також давали імена неживим речам та рослинам	7

Серед інших мотивацій, які вказували респонденти, найцікавіші такі: «Вони –члени родини, і так зручніше про них говорити»; «Спроба оточити себе персонажами улюблених історій»; «Розділення відповідальності за спільний процес»; «Створення власного всесвіту під себе»; «Для зручності – легше вимовляти»; «Повага до їх працездатності»; «Для спілкування з ними».

Одна респондентка вказала на те, що у неї були різні мотивації називати неживі предмети у різних ситуаціях і в різні періоди життя: «У дитинстві я називала іграшки, бо сприймала їх як живі істоти, побутову техніку називала іменами в межах сім'ї, бо це була форма скорочення, а інтимну іграшку називали з чоловіком, щоб інші не здогадалися, про що ми говоримо і її ім'я було пов'язано з її характерними особливостями».

У таблиці 2 підсумовано предмети, яким респонденти найчастіше давали атомоніми.

Оскільки усі респонденти віком 18+, дитячі іграшки не стали домінантною категорією, хоча чимало дорослих і надалі їх купують і наділяють іменами. На другому місці – транспорт, зокрема автомобілі; на третьому місці – побутові прилади. Найчастіше імена отримують роботи-пилесоси, пральки, мультиварки та посудомийки. Далі за частотністю комп'ютерна техніка та ґаджети (ноутбуки, смартфони та фотокамери). Серед рослин домінують кімнатні улюбленці. Серед музичних інструментів – гітари. Категорія озброєння стала знову актуальною в українському соціумі через війну. У числі респондентів не було багато військових, інакше відсоткові показники були б іншими, бо практика наділяння іменами озброєння доволі поширена і має давню традицію. Інтимні іграшки також часто наділяють атомонімами через близький контакт з ними. У категорії «інше» потрапляли найрізноманітніші предмети – перстень, камінь, піч, культиватор та ін.

Таблиця 2

Категорія

Категорія	%
Дитячі іграшки	48
Транспортні засоби	46
Побутові прилади	45
Комп'ютерна техніка, гаджети, ШІ	25
Рослини, дерева, гриби	13
Музичні інструменти	7
Робочі інструменти	5
Озброєння	5
Інтимні іграшки	5
Інше	10

С. Бреда у своїй анкеті так само запитував респондентів, які саме предмети вони наділяють іменами. У нього дещо інша частотність: 34 імен авто, 8 ґаджетів та телефонів, 6 плюшевих іграшок, 5 будинків, 4 побутові прилади, 2 велосипеди, 1 ніж [7, с. 35].

Як серед бельгійців, так і серед українців автомобілі домінують серед об'єктів атомонімів. Це, імовірно, зумовлено тим, що машини часто стають об'єктами антропомофрізму. Іноді з маркетингових міркувань цьому сприяють самі виробники, проєктуючи дизайн кузова (Див. [6]). Контакт між автомобілями та їхніми користувачами доволі частий і близький. Автомобілі рухаються, видають звуки, світлові сигнали тощо. Усі ці фактори сприяють персоніфікації і наданню атомонімів.

Далі розглянемо детальніше атомоніми з кожної категорії та історії їхнього виникнення (описані самими респондентами в анкеті).

Серед іграшок (ляльки, плюшеві ведмеді, фігурки і т. д.) домінують такі способи утворення імен:

1. На честь особи, що подарувала, близьких та родичів: ведмедик Бо [подарувала Оксана Богданівна], іграшковий заєць Костя [подарував друг на ім'я Костя], лялька Поліна [на честь прабабусі].

2. Від назви бренду/країни походження чи купівлі іграшки: лялька Варвара [одомашнення імені Барбі], ведмедик Тойво [фінською toivo – надія], сова Пустик [чеською puštík – сич].

3. Від зовнішніх ознак: антистрес іграшка Мандаринка [оранжевого кольору], свинка Білоруська [має біло-червоно-білу смужку], ведмедик Засранчик [іграшка з секонду-хенду зі стійким смородом навіть після прання], собачка Маська [дуже малого розміру].

4. Наділяння антропонімами, іноді кумедними та екзотичними, для наголошення подібності іграшок до людей: Ориська, Кароліна, Тетяна, Амадей.

5. На честь героїв книг, фільмів, фольклору тощо: Довбуш, Макомба [герой мультфільму «Мадагаскар»], Спостерігач [на честь героя фільму «Баффі винищувачка вампірів»], крук Метью [на честь героя серіалу «Сендмен»].

Серед атомонімів автомобілів домінують чотири способи утворення:

1. Через зовнішні ознаки, технічні характеристики, вік: Черепашка [візуально подібна і не дуже швидка], Пальма [подібна на собаку, яку так звали], Жужа [через звук мотору], Бегемот [великий фургон], Дирчик [мала машина], Корчик

[стара машина, їх часто називають «корчами»], Бульбашка [велика і боката], Синичка [синього кольору], Мінхо [нагадує корейську акторку], Квіточка [бо фіолетового, кольору], Ракель [Lanos, подібний на стару шкапу], Китя [машина велика, як кит].

2. Варіація на тему назви моделі/бренду: Меґґі [Renault Megan], Федя [Ford Focus], Жуккі [Nissan Juke], Лекс [Lexus], Емка [BMW M серії], Жан [гра слів з бредом Renault та іменем актора Жана Рено]. Тіга [Volkswagen Tiguan], Єнот [Nissan Note], Хьюша [Hyundai], Джим [Suzuki Jimmy].

3. Наділяння жіночими антропонімами для олюднення: Ганнуся, Леся, Соня, Марічка.

4. На честь країни походження, країни купівлі/взяття в оренду: Ізабелла [авто орендоване в Іспанії, типове іспанське ім'я на думку автора назви] Броніслава [чеське авто – поширене чеське ім'я на думку автора назви].

За результатами анкетування автомобілі вдвічі частіше отримують жіночі атомоніми, але чоловічі також трапляються, зокрема серед імен, утворених на основі брендів та за зовнішніми ознаками. Серед назв велосипедів, самокатів та мотоциклів діють ті ж самі способи утворення атомонімів, що і у випадку авто.

Серед побутових приладів за результатами анкетування атомоніми найчастіше отримували роботи-пилососи. Це порівняно недавній винахід, який відзначається автономною діяльністю, рухливістю і своєрідною поведінкою, тому не дивно, що роботи-пилососи часто отримують імена. Ось найчастіші моделі їхнього утворення:

1. Чоловічі антропоніми, іноді на честь конкретних осіб, що допомогли з купівлею чи чимось нагадують прилад за характером: Валєра, Василь, Джонні, Жан, Антон, Джордж, Вадим, Пол, Жора, Русланчик, Кіндратик, Микола, Саша.

2. За зовнішніми ознаками та особливостями роботи: Казимир [форма пилососа – чорне коло, алюзія на «Чорний квадрат» Малевича], Доббі [бо їсть шкарпетки на підлозі], Хоботок [бо втягує пил], Кротик [дешевий, з малою кількістю датчиків, майже сліпий], Сірко [сірого кольору].

3. Варіації довкола слова «робот»: Робокузя, Робокотик, Роберто, Робік, Роберт.

4. На честь персонажів книг, фільмів тощо: Кракен [на честь Кракена з «Піратів Карибського моря»], Нафаня [на честь радянського мульт-персонажа], Доббі [герой «Гаррі Поттера»],

5. Імена утворені від брендів: Мі-мі [Xiaomi], Айрюша [IRobot].

Серед інших побутових приладів моделі номінації аналогічні:

1. Назви на честь героїв фільмів, книг тощо: пральки Емма [Боварі], Ізаура [фільм «Рабиня Ізаура»], посудмикйки Мойдодир та Джейсон [на честь Джейсона Стетгема].

2. Від характеристик предметів: м'ясорубка Монстр [гучно працює], вентилятор Дуйлик [від дути], хлодильник Мінг [бо коштував, як ваза династії Мінг].

3. На честь брендів та назв серій: пральки Жаннуся [Zanussi], Цві [літери ZVI були у назві серії], мулитиварка Фі-фі [Philips], пилосос Самсон [Samsung], електроплита Бека [Beko].

4. Жіночі та чоловічі антропоніми, залежно від приладу: пральки Марина, Марічка, чайник Аркадій.

Комп'ютерна техніка, смартфони та інші ґаджети, також часто отримують атомоніми. За даними анкетування, найчастіше – ноутбуки. Домінують ті ж моделі номінації, що і в побутових приладів:

1. Варіації на основі брендів: комп'ютери Хлопчик [HP], Інспірончик [Dell Inspiron], Сусик [Acyc], Маковій [Macbook], Сюзанна [Asus], телефон Нотуся [Samsung Note], фотокамери Нікі [Nikon], Соня [Sony], Кенні [Canon], планшет Соф'я Павлівна [Sony], зарядна станція Джек [Jackery].

2. Через технічні особливості, зовнішність: комп'ютери Віслюк [дуже повільний], Скакун [швидкий], Яся [батько сприйняв його за ящик], Сичік [екран обертався, як голова сови], Мухомор [червоний], фотокамера Пусічка [дуже гарна].

3. На честь героїв фільмів, книг і т.д.: ноутбуки Дадєц [герой «Ловця снів»], Вейдер [герой «Зоряних війн»], Річард [як лицар].

4. Наділяння антропонімами: комп'ютери Пенелопа, Гелена, Маруся, Геля, Тоша, зарядна станція Маргарет.

Як відзначає словенська дослідниця Ю. Аврамов, раніше антропоморфізм траплявся спонтанно, а зараз це часто маркетингова стратегія виробників [6, с. 20]. Дедалі частіше різноманітні вироби отримують інтерактивний інтерфейс і можливість керування голосом. Окрім цього, розвиток штучного інтелекту, зокрема віртуальних помічників, спонукає користувачів придумувати їм імена. Разом ці фактори призводять до зростання атомонімів, зокрема у сферах, де активно використовується ШІ.

Рослини, дерева та чайні гриби також часто отримують атомоніми. Найчастіше – кімнатні рослини, з якими встановлюється тісний контакт, майже такий самий, як і з домашніми тваринами. Тут домінують звичайні антропоніми, перенесені

на рослини, але присутні також інші моделі утворення атомонімів:

1. Антропоніми, часто екзотичні: Аріадна, Юрій, Ігор, Мартін, Роберт, Федір, Фелікс, Марта, Семен, Мігель, Віолетта, Елеонора, Шаміль, Мортимер.

2. На честь відомих осіб, персонажів книг, фільмів і т. д.: папороть Патті Сміт, Ерен Єгер [герой «Атаки титанів»], гібіскус Маклауд [пережив багато митарств, траплялося, що його довго не поливали, але він пережив усе].

3. Скорочення від фітоніма: Ава [авокадо], Менді [мандаринове дерево].

Музичні та робочі інструменти мають подібні способи номінації, як і побутова техніка:

1. На честь визначних осіб, героїв книг, фільмів: гітари Моніка [Моніка Белуччі], Хісторія [персонаж «Атаки титанів»], ніж Судзумебачі [так називалася зброя в аніме «Бліч»].

2. Варіації довкола назв брендів: машинка для стрижчи Семен [Siemens], шуруповерт Валєра [Waler].

3. За зовнішніми ознаками: гітара Манюня [невеликого розміру].

Традиція придумувати атомоніми для зброї дуже давня. За свідченнями О. Мальченка, гармати наділяють іменами з XIV ст. [2, с. 321]. З того часу з'явилося велика кількість різноманітних видів зброї. В умовах війни саме від неї зележить виживання і перебіг бою, тому не дивно, що її персоніфікуть. Як і у випадку інших неживих предметів, тут атомоніми утворюють за зовнішнім виглядом – дрони Зьобра [після ремонту тріщини заклеїли білим і вийшов узор у полосочку], Красунчик [естетично красивий], МТЛБ Миша [схожа зовнішньо, веде нічний спосіб життя]; за антропонімом – гвинтівка Катерина; за персонажами фольклору, книг і фільмів – гранатомет Баба Яга; ім'я на базі бренду – Джавік [Javelin].

Іноді в умовах війни надавання атомонімів – це утилітарна необхідність, зокрема серед дронарів, де важливо не переплутати спарені дрони і пульти. Тут атомоніми придумують доволі хаотично, часто з армійським гумором: Дзиґа, Одін, Долбойоб, Васабі, Валєра, Єбалай, Дупограй, Джагернаут, Єлдак, Лелечка, Тузолюб, Хмарогриз.

Інтимні іграшки, як правило, персоналізують через максимальну наближеність до власного тіла. Найчастіше їх наділяють, відповідно, чоловічим або жіночим іменем: Гоша, Микола, Клаус, Мері.

Під час анкетування зафіксовано приклади атомонімів для предметів, які їх нечасто отримують, однак способи номінації у них такі ж само, як і в інших категоріях: буржуйка Кальцифер [герой аніме Міядзакі], груша бля боксу Степан, повітряний змій Елтон [кольорів веселки], плед Британець [кольором як кіт Британської породи], будильник Сансон [на честь династії паризьких катів Сансонів], грілка для ніг Антон, блокнот Софія, ліжко Букефал [кінь Македонського].

За результатами анкетування С. Бреда, 36% бельгійців схильні утворювати атомоніми (34% чоловіків та 38% жінок) [7, с. 35].

В анкетуванні, проведеному для цього дослідження, брали участь тільки ті, хто придумують атомоніми, серед них 75% жінок і 25% чоловіків, тому можна припустити, що в Україні жінки більш схильні до цієї практики, ніж чоловіки. Натомість суттєвих відмінностей між різними віковими категоріями, регіоном походження та освітнім бекграундом не фіксуються.

Висновки. Явище присвоєння атомонімів неживим предметам та рослинам зумовлене дитячою персоніфікацією іграшок, антропоморфізмом, а також звичкою створювати ідентичність для предметів та рослин, з якими зберігається близький контакт. З розвитком ШІ та його інтеграцією у різні предмети кількість атомонімів зростатиме.

Атомоніми найчастіше отримують дитячі іграшки, автомобілі, побутові прилади, комп'ютери та ґаджети, домашні рослини, музичні інструменти, зброя, інтимні іграшки.

Найчастіші способи утворення атомонімів такі: присвоєння антропонімів (традиційних і екзотичних) з метою олюднення; імена на основі назв брендів/моделей, зовнішнього вигляду та характеристик предметів та рослин; імена на честь героїв фільмів, книг і т. д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко Ю., Літературна ономастика: збірник статей, Одеса 2008, 328 с.

2. Мальченко О. Інформаційний потенціал гарматних стволів XV – початку XIX ст. Київ: Академперіодика, 2021. 604 с.

3. Тихоша В. Народні назви фітонімів в українській мові. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Всеукр. наук. конф., м. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», Вип. 30, 2019. С. 215–218.

4. Торчинський М. Структура онімного простору української мови : монографія. / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

5. Янчишин А. Власні назви промислових товарів: типологія, походження і функціонування: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 українська мова. Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2019. – 356 с.

6. Avramov J. Anthropomorphism in the Automotive Industry and is Relationship with perceiver brand warmth and brand competence. University of Ljubljana, 2024, 102 p.

7. Brédart S. The Influence of Anthropomorphism on Giving Personal Names to Objects. *Advances in cognitive psychology.* Vol. 17(1). 2021. P. 33–37.

8. Epley N. A Mind like Mine: The Exceptionally Ordinary Underpinnings of Anthropomorphism. *Journal of the Association for Consumer Research.* Vol. 3, № 4. 2018. P. 130–137.

9. Hashmi S., Vanderwert R. et.al, Doll play prompts social thinking and social talking: Representations of internal state language in the brain. *Developmental Science.* Vol 25. Issue 2, 2022. P. 1–11.

УДК 811.161.2:165.194:316.613-042.72]:791.242
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.2

ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ ЗАЛЕЖНІСТЬ У МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ СЕРІАЛУ «ПЕРШІ ЛАСТІВКИ. Z@ЛЕЖНІ»

THE THING FRAME OF THE CONCEPT ADDICTION IN THE SPEECH OF THE CHARACTERS OF THE TV SERIES EARLY SWALLOWS. @DDICTED (PERSHI LASTIVKY. Z@LEZHNI)

Бобро М.П.,
orcid.org/0000-0003-4086-4607
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Демяніва К.О.,
orcid.org/0009-0002-5617-8804
студентка 1 курсу магістратури філологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Вивчення концептів відіграє важливу роль у розумінні світогляду людини, її внутрішнього світу та соціокультурних уявлень, що знаходять відображення в мовленні. Мовлення персонажів художніх творів є перспективним матеріалом для дослідження концептів, оскільки воно поєднує як живу мовну практику певного часу, так і авторське бачення соціальних процесів. Презентовану статтю присвячено аналізу предметного фрейму концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ у мовленні персонажів українського серіалу «Перші ластівки. Z@лежні». Схарактеризовано теоретичні підходи до визначення та класифікації концептів. Відзначено, що психологічна залежність найбільш виразно проявляється у персонажа Кіра, яка пережила сексуальне насильство у полоні, але не бажає визнавати себе хворою. З'ясовано, що предметний фрейм концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ в серіалі представлено такими слотами: квантитативний (базується на кількісних характеристиках), кваліативний (відображає якісні особливості), способу буття (демонструє оцінку стану або характеритик через параметри відповідності нормі чи емоційного забарвлення), локативний (позначає просторові параметри) та темпоральний (відображає часові маркери). Найменш репрезентованим виявився локативний слот, що описує просторові характеристики місць, пов'язаних з психологічними травмами. Кваліативний та квантитативний слоти представлені найбільше і репрезентовані в мовленні персонажів за допомогою використання числівників, займенників, прийменників, прикметників та іменників. Відзначено, що з розвитком сюжету, Кіра усвідомлює масштаби своєї залежності та виявляє бажання лікуватися та одужати. У межах кваліативного слоту простежується опозиція хвора/здорова, яка репрезентує зміну самоідентифікації персонажа та поступовий перехід від заперечення до прийняття своєї психологічної травми, що стає ключовим елементом трансформації особистості героїні. Квантитативний слот виявляється через означення надмірної кількості ресурсів (часу, зусиль), витрачених на подолання наслідків психологічної травми.

Ключові слова: концепт, фрейм, предметний фрейм, кваліативний слот, квантитативний слот, локативний слот, темпоральний слот, слот способу буття.

The study of concepts plays an extremely important role in understanding a person's worldview, inner world, and socio-cultural perceptions reflected in speech. The speech of fiction and film characters is a promising material for concept analysis, since it combines the living linguistic practice of a certain time with the author's vision of social processes. The present article considers the The thing frame of the concept ADDICTION in the speech of the characters of the TV series Early Swallows. @ddicted (Pershi Lastivky. Z@lezhni). Theoretical approaches to the definition and classification of concepts are characterized. It is pointed out that psychological addiction is most vividly manifested in the character Kira, who has experienced sexual violence in captivity and refused to acknowledge herself as ill. The thing frame of the concept ADDICTION in the series is represented by the following schemas: quantitative (based on quantity characteristics), qualitative (reflecting qualitative features), mode of existence (demonstrating evaluation of state or characteristics in terms of such values as exactly-approximately, more-less, true-false, good-bad,), locative (indicating location parameters), and temporative (reflecting time markers). It has been esablished that the most represented slots in the speech of the characters are the qualitative and quantitative ones. These slots are expressed through the use of numerals, pronouns, prepositions, adjectives, and nouns. The least represented is the locative slot. Is is observed that, as the plot develops, Kira becomes aware of the extent of her dependence and expresses a desire to heal and recover. Within the qualitative slot, the opposition ill/healthy is observed, which represents the character's shift in self-identification and the gradual transition from denial to acceptance of her psychological trauma – the key element in her personal transformation.

Key words: concept, frame, thing frame, qualitative schema, quantitative schema, locative schema, temporative schema, mode of existance schema.

Постановка проблеми. Вивчення концептів відіграє важливу роль у розумінні світогляду людини, її внутрішнього світу та соціокультурних уявлень, що знаходять відображення в мовленні. Концепти фіксують емоційно-оцінну інтерпретацію досвіду людини та формують у свідомості

індивіда своєрідну когнітивну модель, за допомогою якої він сприймає, структурує й вербалізує реальність.

Мовлення персонажів художніх творів є перспективним матеріалом для дослідження концепту, оскільки воно поєднує як живу мовну практику певного часу, так і авторське бачення соціальних процесів. Сучасні українські телесеріали, які відображають повсякденні реалії, конфлікти, цінності й соціальні процеси, становлять важливе джерело для аналізу концептів, що активно функціонують у колективній свідомості сучасного українського суспільства. Одним із таких серіалів є український драматичний телесеріал «Перші ластівки. Z@лежні» (2020 рік, режисер В. Шпак), який завдяки глибокому зображенню проблем студентів, їх батьків та викладачів, створює основу для ґрунтовного аналізу концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ, а вербальні та невербальні засоби комунікації персонажів дозволяють виявити особливості його репрезентації в сучасній українській масовій культурі. У центрі уваги – молодь, яка стикається з численними формами залежності, що впливає на самосприйняття та вибір життєвого шляху. Серіал торкається проблематики різних форм залежності – соціальної, психологічної, алкогольної, наркотичної та матеріальної. Вивчення особливостей репрезентації у цьому серіалі концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ, зокрема у розрізі психологічної залежності, що найяскравіше репрезентована у поведінці й мовленні однієї з головних героїнь – Кіри, допоможе глибше осмислити внутрішній стан персонажа, а також художні механізми відтворення особистісної кризи в межах сучасного кінодискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські науковці приділяють багато уваги як теоретичним питанням вивчення концептів (визначення поняття концепт, класифікація та структура концептів тощо), так і практичним дослідженням. З'ясовано місце поняття концепт у парадигмі сучасних лінгвістичних студій, виявлено закономірності, що пов'язують структуру концепту з ментальними процесами в мисленні людини [1; 7; 10; 11; 12 та ін.], визначено типології концептів у контексті гуманітарних наук [9; 16 та ін.]. Схарактеризовано й вдосконалено фреймовий підхід до концептуального аналізу мови та створення фреймових мереж для опису мовних одиниць, визначено поняття фрейм, акцентовано на важливості фреймової теорії в межах сучасної лінгвістичної парадигми [2; 5; 14; 17; 18 та ін.].

Кінодискурс надає репрезентативний матеріал для дослідження вербалізації концептів в різних лінгвокультурах. На сьогодні проаналізовано особливості вербалізації концепту ХОРОБРІСТЬ у мультиплікаційному фільмі «Відважна» [3]; схарактеризовано дуальний концепт FRIEND/ENEMY з огляду на його вербальну та невербальну репрезентацію на матеріалі кіносаги «Star Wars» [13]; виявлено характеристики семантико-когнітивної об'єктивації концепту SURVIVAL у англомовному кінодискурсі [4]; визначено мультимодальні засоби вираження концепту FEAR у корпусі англомовних кінотекстів психологічних трилерів і розважальних мультфільмів [15]. В контексті фреймового аналізу розглянуто концепт LOVE у англомовних серіалах [8], концепти ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ в англомовному кінодискурсі [6]. Однак концепт ЗАЛЕЖНІСТЬ ще не був об'єктом аналізу, зокрема і з огляду на його репрезентацію в сучасному українського кінодискурсу.

Мета презентованої статті – проаналізувати наповнення предметного фрейму концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ, репрезентованого в серіалі «Перші ластівки. Z@лежні», у фокусі психологічної залежності.

Викладення основного матеріалу. У сучасному мовознавстві для дослідження концептів науковці послуговуються різноманітними метододологійними прийомами. У межах нашого дослідження вважаємо доцільним більш детально розглянути фреймовий підхід до аналізу концептів. В основі фреймової теорії лежать два основні першоджерела: перше має лінгвістичне походження і стосується синтаксису та семантики, зокрема відмінкова граматика Ч. Філлмора; друге – пов'язане зі сферою штучного інтелекту, де поняття фрейм було схарактеризовано Марвіном Мінським. [13, с. 392–394].

Фреймове моделювання семантичної структури концепту є поширеним явищем у сучасній когнітивній лінгвістиці, оскільки дозволяє комплексно аналізувати зміст концепт через його структурні компоненти – фрейми та слоти, що відповідають за репрезентацію певних ознак, функцій або ситуаційних характеристик. [17, с. 80–84; 18, с. 81–92]

Одну з найбільш детальних класифікацій фреймів запропонувала С. А. Жаботинська, яка виокремлює п'ять базових типів фреймів:

- предметний фрейм (дехто/дещо):

– квантитативний слот (є стільки)
– квалітативний слот (є таким)
– локативний слот (є там)
– темпоральний слот (є тоді)

– способу буття слот (є так: приблизно/точно, норма/більше/менше, правда/хибність, нейтрально/добре/погано);

• акціональний фрейм – моделює взаємодію кількох предметів через дію агенса, виражену дієсловом із просторовими або цільовими прийменниками (робить задля, робить на когось, через щось тощо);

• посесивний фрейм (дехто/дещо має декого/дещо);

• таксономічний/ідентифікаційний фрейм (дещо-вид є дещо-рід або дещо-роль);

• компаративний фрейм (дещо є як/наче дещо) [18, с. 81–92].

Предметний фрейм є одним із ключових типів фреймів, що застосовуються в когнітивно-лінгвістичних дослідженнях. Він репрезентує об'єкт (дехто/дещо) як центральний елемент концептуальної структури. Предметний фрейм містить низку слотів, що відображають різні характеристики цього об'єкта.

У межах нашого дослідження аналіз концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ здійснюється саме через призму предметного фрейму, що надає змогу структуровано описати зміст концепту через конкретні слоти, виявити основні смислові домінанти, а також визначити культурно та соціально обумовлені особливості його вербалізації.

Психологічна залежність найбільш виразно проявляється у персонажа Кіра. Її психологічний стан сформований глибокою психотравмою, спричиненою пережитим сексуальним насильством у полоні. Минуле переслідує жінку: вона постійно повертається у спогадах до травматичних подій, що провокує емоційне виснаження, дестабілізує її психіку та спричиняє глибоке внутрішнє страждання.

Кіра – журналістка, вона пише статтю про жінку, яка пережила полон, фактично розповідаючи власну історію, але в третій особі, що демонструє її спробу дистанціюватися від травматичного досвіду Спочатку Кіра не визнає повною мірою наслідків пережитої травми й заперечує потребу в медичній допомозі, через що постійно конфліктує з матір'ю: Ма, зі мною все добре; Я блокую твій номер, до побачення. Втім у процесі розвитку сюжету героїня поступово усвідомлює масштаб власної травми та демонструє бажання лікуватися: Я хвора. І я це визнаю. Чуєш? Я буду лікуватися.

Залежність Кіри полягає у нездатності самостійно подолати наслідки травматичного досвіду, що виявляється у постійному прагненні до емоційного самознищення через небезпечні зв'язки та ризиковані вчинки, а також у потребі контролю. Зокрема, жінка вдається до сексуального домінування над випадковими партнерами: вона свідомо шукає через додатки для знайомств короткотривалі зв'язки з незнайомцями, у яких реалізує свою потребу підпорядковувати інших і таким чином намагається компенсувати свою покору й безпорадність, пережиті в полоні:

• Назар: То ти мене використала?

Кіра: Тебе? Я тебе купила за ту ціну, яку ти сам назвав.

Іншим проявом психологічної залежності Кіри є прагнення до екстриму: наприклад, жінка свідомо залучає групу студентів-журналістів до ризикованого розслідування смерті студента Вані, наражаючи їх на небезпеку:

• Мама Кіри: Я розмовляла з Андрієм Сильвестровичем. Він каже, що ти набрала групу якихось учнів. Що це за масонська ложа? Куди тебе знов несе?

• Кіра: Треба змиритися і перестати використовувати інших.

Назар: Так чого ти їх юзала?

Кіра: Щоб отримати драйв.

Проведений аналіз показав, що предметний фрейм концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ у контексті психологічної залежності представлено в серіалі «Перші ластівки. Z@лежні» такими слотами:

1) квантитативний [ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є СТІЛЬКИ (КІЛЬКІСТЬ)]

У контексті аналізу мовлення персонажів серіалу «Перші ластівки. Z@лежні» квантитатвний слот концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ виявляється через означення надмірної кількості ресурсів (часу, зусиль), витрачених на подолання наслідків психологічної травми героїні. Він представлений числівником кілька, займенником скільки та прийменниками наскільки, настільки, що позначають як тривалість процесу лікування, так і масштабність пережитого досвіду.

• Кіра: Я впораюсь.

Мама: Впораєшся… Як тоді впоралась? Так? Ти забула, як я витягнула тебе з того багна, скільки мені то коштувало сили, грошей і нервів.

• Директор: Кіра має неабиякий практичний досвід, премія Пулітцера.

Мама: Ти ж знаєш, за що вона її одержала.

Директор: Знаю.

Мама: Але ти не знаєш, що вона в полоні отримала психологічну травму і кілька років поспіль лікувалася.

Директор: Наскільки це серйозно?

Мама: Це настільки серйозно, що будь-який подразник може спричинити черговий розлад.

Кількісні характеристики сигналізують про високу інтенсивність страждань, значні емоційні й матеріальні витрати та тривалий часовий інтервал процесу реабілітації.

2) кваліативний [ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАКІ (ЯКІСТЬ)]

У кваліативному слоті для психологічної залежності ми виділили два основні семантичні напрями: фізичні характеристики та оцінні характеристики, які відображають як зовнішні прояви травматичного досвіду, так і його вплив на психологічний стан персонажа.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАКІ (ЯКІСТЬ): ФІЗИЧНА]

Фізичні характеристики охоплюють усвідомлювані за допомогою зору ознаки предметів і ситуацій, пов'язаних із психологічною травмою героїні.

• Кіра: Донна – «жінка» з італійської, «пані», «володарка». Як і Кіра, тільки з грецької. Це була я, мене рік ґвалтував один і той самий покидьок у чорній балаклаві. От він просто приходив аби взяти, що хотів, і брав.

Колоратив чорний виконує маркувальну функцію, що символюзує небезпеку й агресивність. Цей колір виступає своєрідним тригером і знаходить відголосок у сцені сексуального домінування Кіри над випадковим партнером Назаром, який, як згодом з'ясовується, є її студентом. У цій сцені Кіра, як і її ґвалтівник, вдягнена в чорне – латексний костюм, що візуально підсилює її образ домінанта. Назарові вона зав'язує очі чорною ж пов'язкою, повністю позбавляючи його контролю над ситуацією. Вдаючись до такої моделі поведінки, Кіра несвідомо намагається повернути собі відчуття влади й контролю, втрачені в полоні, перетворюючись з пасивної жертви на активного ініціатора дій, який домінує, але в умовах, де все відбувається за взаємною згодою.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАКІ (ЯКІСТЬ): ОЦІННА]

Оцінні характеристики відображають емоційний стан героїні та описують наслідки, що залишились від пережитих нею травм. Кваліативний слот виражається за допомогою прикметників здоровий, безпечний, хворий, винний, поганий та іменника психопатка, що акцентують увагу на психологічних переживаннях і внутрішніх реакціях Кіри.

• Кіра: Інформація для перших шпальт – журналістка з Пуліцером стала психопаткою.

• Мама Кіри: Я хочу тобі нагадати що ти не закінчила курс лікування… Як закінчиш можливо тебе визнають здоровою і безпечною для інших.

• Кіра: Заспокойся, стій, мама. Я тебе дуже прошу Заспокойся. Я хвора і я це визнаю. Чуєш, я буду лікуватися.

• Кіра: Знаєш за 20 років нічого не змінилося, і я не вважаю себе винною в її смерті.

Мама Кіри: Але ж її смерть мала для тебе погані наслідки. І ця історія теж може погано вплинути на твою психіку.

В наведених прикладах варто звернути увагу на дихотомію хворий – здоровий, що репрезентує протиставлення психічного відхилення та норми. Прикметник безпечна акцентує соціальне сприйняття людини як такої, що не становить загрози для оточення.

3) Слотспособубуття[ПРОЯВИЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАК (СПОСІБ) <ДОБРЕ/НЕЙТРАЛЬНО/ ПОГАНО та НОРМАБІЛЬШЕ/МЕНШЕ>]

У слоті способу буття для психологічної залежності відображено рівень усвідомлення персонажем власного стану, ступінь контролю над ситуацією, емоційну оцінку дійсності, вплив травматичного досвіду та реакцію на психоемоційний стан.

Слот способу буття реалізується через прислівники добре, погано, важко, що позначають загальний стан героя або наслідки певної події для його психіки.

• Мама Кіри: Чому ти так рано виписалась?

Кіра: Ма, зі мною все добре.

• Мама Кіри: Ця історія теж може погано вплинути на твою психіку, тоді мені важко буде тобі чимось допомогти.

4) Локативний слот [ПОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАМ (МІСЦЕ)]

Локативний слот для психологічної залежності є маркером просторових характеристик місць, пов'язаних з психологічними травмами, і включає конкретні та загальні/абстракті локації.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАМ (МІСЦЕ): КОНКРЕТНІ ЛОКАЦІЇ]

Конкретні локації охоплюють вирази, що позначають фізично визначені місця, які безпосередньо пов'язані з перебігом подій, що стосуються психологічних травм.

• Мама Кіри: Давай я подзвоню Святославу Михайловичу, він прийме тебе в клініці і продовжить курс лікування

Лексична одиниця клініка позначає конкретне місце, яке є частиною процесу лікування та реабілітації героїні після психологічної травми.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТАМ (МІСЦЕ): ЗАГАЛЬНІ ТА АБСТРАКТНІ ЛОКАЦІЇ]

Загальні/абстрактні локації охоплюють лексеми, що позначають узагальнені, або символічні

місця, які мають відношення до психологічних травм.

• Карина про Кіру: До речі, вона була на війні і навіть дали Пулітцера за репортаж про жінку, яка була в полоні.

Словосполучення на війні, в полоні виконують функцію узагальнювальних локативів, поєднуючи просторові елементи з соціальними явищами, такими як війна та полон.

5) Темпоральний слот [ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ Є ТОДІ (ЧАС)]:

У темпоральному слоті для психологічної залежності виокремлюємо дві основні категорії часу: минуле та майбутнє, які структурують досвід персонажів, відображаючи повторюваність травматичних переживань, наслідки минулого у теперішньому та спроби передбачити або уникнути подібного в майбутньому.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ БУЛИ В МИНУЛОМУ]

Темпоральнй слот відображає події, що вже відбулися, але продовжують впливати на емоційний і психічний стан персонажа, формуючи його поведінку та сприйняття дійсності.

• Мама Кіри: Чому ти так рано виписалась?

• Кіра: Я впораюсь.

Мама Кіри: Впораєшся... як тоді впорались? Ти забула, як я витягнула тебе з того багна?

• Кіра: Мене рік ґвалтував один і той самий покидьок у чорній балаклаві. От він просто приходив аби взяти, що хотів, і брав.

Прислівники рано, тоді, іменник рік в поєднанні з дієсловом в формі минулого часу ґвалтував вказують на конкретні часові проміжки, у яких відбувалися травматичні події. Вони залишили значний емоційний слід і впливають на поведінку персонажа у теперішньому.

[ПРОЯВИ ЗАЛЕЖНОСТІ БУДУТЬ У МАЙБУТНЬОМУ]

У темпоральному слоті майбутнього репрезентуються передбачення або побоювання, пов'язані з подіями, які ще не настали, але можуть настати внаслідок поточних психологічних факторів.

• Мама Кіри: Ця історія теж може погано вплинути на твою психіку. Тоді мені важко буде тобі чимось допомогти.

Прислівник тоді створює умовність майбутньої ситуації, в якій подальші події можуть поглибити нестабільний психологічний стан. Таким чином, формується модель ймовірного розвитку залежності у часі.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, можемо відзначити, що в контексті психологічної залежності концепт ЗАЛЕЖНІСТЬ, репрезентований в мовленні героїв серіалу «Перші ластівки. Z@лежні», має чітко виражену когнітивну структуру, яка представлена, зокрема, квантитативним, квалітативним, темпоральним та локативним слотами, а також слотом способу буття предметного фрейму. Такий підхід до аналізу дозволив виокремити основні смислові домінанти психологічної залежності головної героїні Кіри: глибину особистісної травми, ступінь залежності від пережитого досвіду, емоційне виснаження, психологічне неприйняття та кількість витрачених зусиль та часу на подолання наслідків. Набільш представленими у мовлені персонажів серіалу є квалітативний та квантитативний слоти предметного фрейму, а найменш репрезентованим виявився локативний слот. Результати проведеного дослідження можуть надалі бути розширенні за рахунок аналізу інших фреймів (акціонального, посесивного, таксонімічного, компаративного), а також включення до аналізу інших видів залежності, представлених в серіалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. Культура народів Причорномор'я. 2002. № 32. С. 27–30.

2. Дячук Н., Криворучко Т. Важливість теорії фреймів у лінгвістичній парадигмі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика». 2021. Т. 32(71). № 4(1). С. 135–139.

3. Іванотчак Н. І., Параска В. С. Вербалізація концепту ХОРОБРІСТЬ у мультиплікаційному фільмі «Відважна». Закарпатські філологічні студії. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 96–100.

4. Іванотчак Н.І., Садівська С.А. Вербалізація концепту SURVIVAL у кінодискурсі (на матеріалі трилогії "The Maze Runner"). Folium. 2023. Вип. 2. С. 34–40.

5. Коляденко О.О. Термін фрейм у лінгвістиці. Термінологічний вісник. 2013. № 2 (1). С. 139–144.

6. Котова І. А. Образна складова концептів герой/антигерой в англомовному кінодискурсі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2014. № 1103, Вип. 78. С. 41–47.

7. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 46. С. 48–50.

8. Павлович Т., Суродейкіна Т., Дущак Д. Фреймова структура концепту LOVE. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія. 2024. Вип. 835–836. С. 102–108.

9. Пліс В. П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. Закарпатські філологічні студії. 2019. №. 9 (1). С. 115–119.

10. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. 2015. № 4. С. 212–222.

11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.

12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К. 2008. 712 с.

13. Скобнікова О. В. Мультимодальна репрезентаціія дуального концепту FRIEND/ENEMY на матеріалі кіносаги «Star Wars». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2022. Вип. 57. С. 75–78.

14. Тишко О. В., Коцюк Л. М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологія». 2009. № 11. С. 391–399.

15. Ткачик О., Велика В. Мультимодальні засоби вираження концепту FEAR у корпусі англомовних кінотекстів психологічних трилерів і розважальних мультфільмів. Advanced Linguistics. 2020. № 6. С. 47–56.

16. Хорошун О., Левченко, О. До питання типології концептів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». 2022. № 49. С. 217–221.

17. Штолцер Ю. Ю. Теорія фреймового аналізу. Матеріали щорічної підсумкової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 26 лютого 2019 року. Ужгород: ТОВ Поліграфцентр Ліра, 2019. С. 85–87.

18. Zhabotynska S. A. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. Cognition, communication, discourse. 2010. № 1. С. 75–92.

УДК 348.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.3

ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

APPLICATION OF SOCIO-CULTURAL APPROACH IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Дзинглюк О.С.,
orcid.org/0000-0003-0000-1639
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського університету

Мокляк О.І.,
orcid.org/0000-0003-1883-1593
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської і української філології
Полтавського державного аграрного університету

Бабишена М.І.,
orcid.org/0000-0001-7195-7246
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії

У статті розглянуто особливості застосування соціокультурного підходу у викладанні української мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. Наголошено на важливості формування мовної особистості студента, здатної успішно функціонувати в сучасному соціокультурному просторі, а також на необхідності інтеграції мовної підготовки з актуальними культурними й професійними контекстами. Соціокультурний підхід розглядається як ефективний інструмент формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців. У центрі уваги – розвиток навичок мовленнєвої діяльності, що базуються не лише на засвоєнні мовної норми, а й на розумінні культурних кодів, національних цінностей, професійних етикетних норм. Такий підхід дає змогу зробити навчання української мови більш змістовним, наближеним до реальних умов професійного спілкування. Студенти залучаються до аналізу автентичних текстів, моделювання комунікативних ситуацій, що сприяє підвищенню мотивації до вивчення мови. Підкреслено, що соціокультурний компонент забезпечує глибше розуміння не лише лексико-граматичних особливостей української мови, а й її ціннісного, символічного та світоглядного потенціалу. Мова розглядається не лише як засіб комунікації, а як носій культури та ідентичності. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли зростає потреба у збереженні національних мовних традицій та формуванні патріотичних установок. Проаналізовано педагогічні умови ефективного впровадження соціокультурного підходу: використання міжпредметних зв'язків, інтерактивних технологій, проєктної діяльності, мультимедійних ресурсів. Розглянуто приклади завдань і вправ, що сприяють розвитку критичного мислення, креативності та здатності студентів до рефлексії щодо мовленнєвих дій у професійному середовищі. У підсумку зроблено висновок, що соціокультурний підхід не лише урізноманітнює навчальний процес, а й значною мірою сприяє формуванню професійно орієнтованої мовної компетентності. Такий підхід дає можливість зробити вивчення української мови більш актуальним, гнучким та відповідним до потреб сучасного фахівця.

Ключові слова: соціокультурний підхід, українська мова, професійне спрямування, комунікативна компетентність, міжкультурна взаємодія, мова і культура.

The article examines the features of applying the socio-cultural approach in teaching the Ukrainian language for professional purposes in higher education institutions. The importance of forming a student's linguistic personality capable of successfully functioning in the modern socio-cultural space is emphasized, as well as the need to integrate language training with current cultural and professional contexts. The socio-cultural approach is considered as an effective tool for forming intercultural communicative competence of future specialists. The focus is on the development of speech skills, which are based not only on mastering the language norm, but also on understanding cultural codes, national values, and professional etiquette norms. This approach allows making teaching the Ukrainian language more meaningful, closer to the real conditions of professional communication. Students are involved in the analysis of authentic texts, modeling of communicative situations, which helps to increase motivation to learn the language. It is emphasized that the socio-cultural component provides a deeper understanding not only of the lexical and grammatical features of the Ukrainian language, but also of its value, symbolic and worldview potential. Language is considered not only as a means of communication, but also as a carrier of culture and identity. This is especially important in the context of globalization, when the need to preserve national language traditions and form patriotic attitudes is growing. The pedagogical conditions for the effective implementation of the socio-cultural approach are analyzed: the use of interdisciplinary connections, interactive technologies, project activities, multimedia resources. Examples of tasks and exercises that contribute to the development of critical thinking, creativity and students' ability to reflect on speech acts in a professional environment are considered. As a result, it is concluded that the socio-cultural approach not only diversifies the educational process, but also significantly

contributes to the formation of professionally oriented language competence. This approach allows you to make the study of the Ukrainian language more relevant, flexible and responsive to the needs of a modern specialist.

Key words: sociocultural approach, Ukrainian language, professional orientation, communicative competence, intercultural interaction, language and culture.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти в Україні орієнтується на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в умовах постійних соціальних і професійних змін. У цьому контексті особливої ваги набуває вивчення української мови за професійним спрямуванням, яке має не лише забезпечувати засвоєння фахової термінології та розвиток комунікативних умінь, а й формувати мовну особистість студента, що усвідомлює культурну цінність мови як основи національної ідентичності.

Попри оновлення змісту мовної освіти, у навчальному процесі часто домінує формально-лінгвістичний підхід, орієнтований передусім на граматичні та стилістичні норми, залишаючи поза увагою культурно-комунікативний аспект мовлення. Такий підхід не завжди відповідає запитам сучасної молоді, яка прагне бачити практичну цінність знань та їхню інтеграцію з реальним життям і майбутньою професійною діяльністю.

В умовах інформаційного суспільства, активної міжкультурної взаємодії та глобалізаційних процесів виникає потреба у переосмисленні методологічних засад викладання української мови за професійним спрямуванням. Одним з ефективних підходів, здатних поєднати лінгвістичний та культурний складники, є соціокультурний підхід, що передбачає вивчення мови у взаємозв'язку з культурними нормами, традиціями, світоглядом українського народу.

З огляду на це постає проблема необхідності впровадження соціокультурного підходу у викладання української мови в закладах вищої освіти, що дасть змогу не лише активізувати освітній процес, а й сприятиме глибшому засвоєнню мовного матеріалу, формуванню ціннісного ставлення до української мови та культури. Це зумовлює актуальність дослідження педагогічних умов, методів і засобів реалізації соціокультурного підходу в мовній освіті студентів непрофільних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній методиці викладання української мови за професійним спрямуванням спостерігається посилений інтерес до інтеграції соціокультурного компонента в освітній процес. У працях Олени Семеног наголошується на необхідності формування мовної особистості студента через залучення до вивчення культурних смислів, національних цінностей та мовленнєвих традицій. Дослідниця підкреслює, що соціокультурна компетентність є невід'ємним складником професійної підготовки майбутніх фахівців, незалежно від галузі знань.

Світлана Караман аналізує можливості поєднання лінгводидактичних і соціокультурних принципів у викладанні української мови у вищій школі. Вона акцентує увагу на важливості створення комунікативних ситуацій, наближених до реального професійного середовища, що дає змогу студентам не лише засвоїти мовні конструкції, а й зрозуміти контекст їх уживання у професійному дискурсі.

Наталія Бабич у своїх працях зазначає, що соціокультурний підхід сприяє формуванню національної самосвідомості студентів, розвиває толерантне ставлення до інших культур і поглиблює знання про українські мовні традиції. Вона вважає, що через автентичні тексти, інтерактивні форми навчання та міжпредметні зв'язки досягається якісно новий рівень мовної освіти.

Тетяна Яценко досліджує аспекти впровадження соціокультурної тематики у зміст навчальних програм та підручників з української мови за професійним спрямуванням. Вона акцентує на потребі оновлення освітнього контенту відповідно до актуальних соціальних викликів, зокрема в умовах війни, коли особливо важливо утверджувати українську ідентичність через мову.

Марина Пентилюк приділяє увагу методичному забезпеченню реалізації соціокультурного підходу, наголошуючи на необхідності впровадження креативних методів навчання, зокрема проєктної діяльності, рольових ігор, дискусійних форматів, що стимулюють пізнавальний інтерес і підвищують мотивацію до вивчення мови.

Метою статті є обґрунтування доцільності та визначення шляхів ефективного впровадження соціокультурного підходу у викладання української мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. У центрі дослідження – аналіз можливостей цього підходу для формування мовної особистості студента, розвитку міжкультурної комунікативної компетентності, підвищення мотивації до вивчення української мови та її сприйняття як важливого інструмента професійної самореалізації й носія національних цінностей.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма мовної освіти дедалі більше орієнтується

на особистісно зорієнтований, компетентнісний та культурологічний підходи, що зумовлює необхідність переосмислення методів викладання української мови у вищій школі. У цьому контексті соціокультурний підхід набуває особливого значення, оскільки він дає змогу не лише навчити студентів користуватися мовою як засобом комунікації, а й сформувати в них здатність діяти мовленнєво відповідно до культурних норм та цінностей українського суспільства [6].

Соціокультурний підхід передбачає вивчення мови як соціального феномену, тісно пов'язаного з національною культурою, ментальністю, традиціями народу. Метою такого підходу є формування мовної особистості, яка не лише володіє лексико-граматичними нормами, а й уміє адаптувати мовлення до контексту комунікації, враховуючи соціальні ролі, культурні установки та професійну сферу спілкування. У цьому підході мова розглядається як засіб вираження національної ідентичності, носій культурної пам'яті та елемент духовного самовираження [3].

Важливим аспектом реалізації соціокультурного підходу є наповнення змісту навчання автентичними матеріалами, що відображають мовну картину світу українців. Це можуть бути уривки з публіцистичних і художніх текстів, промови видатних діячів, професійне мовлення у вигляді ділових листів, інтерв'ю, офіційних документів тощо. Робота з такими матеріалами сприяє розвитку критичного мислення, уміння інтерпретувати зміст, виявляти приховані смисли, розуміти контекстуальні особливості висловлювань.

Соціокультурний підхід також передбачає активне застосування інтерактивних форм навчання. Серед найбільш ефективних – рольові ігри, дискусії, аналіз комунікативних ситуацій, міждисциплінарні проєкти. Наприклад, у процесі вивчення теми «Професійна етика» студенти можуть моделювати ситуацію ділової зустрічі, презентації проєкту або співбесіди на роботу, використовуючи відповідні мовні засоби, жести, інтонаційні особливості. Такий підхід сприяє набуттю практичних навичок комунікації в умовах реального професійного середовища.

Окрему увагу слід приділити міжкультурному компоненту, адже у багатокультурному суспільстві важливо навчати студентів не лише толерантності, а й умінню адаптувати мовну поведінку відповідно до культурних очікувань співрозмовника. Через ознайомлення з культурними відмінностями в мовленні, правилами етикету, ритуалами спілкування студенти вчаться уникати комунікативних бар'єрів, демонструвати повагу до іншої культури та водночас зберігати власну мовну ідентичність [9].

Соціокультурний підхід має тісний зв'язок із формуванням громадянської та патріотичної свідомості студентської молоді. Вивчаючи мову як культурну спадщину, студенти глибше усвідомлюють її роль у збереженні національної ідентичності, особливо в умовах суспільних трансформацій і зовнішніх викликів. Залучення до мовного аналізу патріотичної поезії, публіцистики, актуальних соціальних кампаній, мовлення сучасних лідерів громадської думки формує критичне ставлення до інформації та підвищує рівень національної свідомості.

Не менш важливою є роль викладача у впровадженні соціокультурного підходу. Він має виступати не лише носієм знань, а й фасилітатором культурного діалогу, модератором дискусій, натхненником до осмисленого використання мови в контексті культури. Ефективна реалізація підходу передбачає підвищення кваліфікації викладачів, оновлення змісту навчальних програм, розробку сучасних підручників і посібників з урахуванням соціокультурної проблематики [5].

Доцільним є впровадження інноваційних освітніх технологій, зокрема мультимедійних презентацій, відеоуроків, подкастів, інтерактивних платформ для практики мовлення в різних культурних контекстах. Цифрове середовище дає можливість створювати віртуальні ситуації спілкування, збагачувати культурну компетентність студентів, формувати навички самоосвіти й саморефлексії.

Отже, соціокультурний підхід до викладання української мови за професійним спрямуванням забезпечує комплексний розвиток мовної особистості студента, сприяє становленню його як компетентного, свідомого та відповідального фахівця. Він дає змогу поєднати мовну підготовку з культурною, громадянською, моральною і професійною, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасного українського суспільства [4].

Висновки. Соціокультурний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням постає ефективним засобом формування не лише мовної, а й комунікативної, міжкультурної, соціальної та професійної компетентностей студентів. Його впровадження сприяє гармонійному поєднанню мовного і культурного компонентів освіти, що особливо важливо в умовах трансформаційних процесів у суспільстві та зміни ролі мови як чинника національної ідентичності.

Аналіз сучасних підходів доводить, що інтеграція соціокультурного змісту в освітній про-

цес дає змогу глибше занурити студентів у мовне середовище, сформувати стійкий інтерес до української мови та культури, забезпечити практичне застосування набутих знань у професійному спілкуванні. Залучення автентичних текстів, використання інтерактивних методів, організація міждисциплінарних проєктів та моделювання реальних комунікативних ситуацій значно підвищують якість мовної підготовки.

Результативність соціокультурного підходу значною мірою залежить від педагогічної майстерності викладача, його здатності створювати сприятливе освітнє середовище, заохочувати до діалогу, творчості, рефлексії. Саме викладач стає посередником між студентом і культурою, яка передається через мову.

Упровадження цього підходу вимагає системного перегляду змісту навчальних програм, оновлення методичного забезпечення, підготовки кадрів, а також розвитку електронного освітнього середовища для забезпечення доступу до різноманітних соціокультурних ресурсів.

Отже, соціокультурний підхід є не лише актуальним, а й необхідним напрямом модернізації мовної освіти у вищій школі, який сприяє підготовці фахівців нового покоління – мовнокультурно компетентних, соціально відповідальних, національно свідомих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 1998. 280 с.
2. Вітвицька С. С. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2006. 384 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Гриценко Т. Є. Соціокультурна компетентність як компонент професійної підготовки студентів. *Професійна педагогіка.* 2019. № 1. С. 72–77.
5. Кульчицька О. В. Формування мовної особистості у процесі викладання української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2020. № 188. С. 41–45.
6. Пометун О. І., Пироженко Л. О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
7. Стеценко Н. І. Соціокультурна парадигма вищої освіти в умовах глобалізації. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2021. № 3. С. 56–62.
8. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічна наука України в особах: ХХ століття. Київ : Либідь, 2005. 520 с.
9. Хомента О. І. Мовна особистість студента в контексті професійного мовлення. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10, № 2. С. 94–99.

УДК 821.161.2.0
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.4

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ (ЖІНОЧИХ РОМАНІВ)

THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING AND INTERPRETATION OF CONTEMPORARY UKRAINIAN TEXT (WOMEN'S NOVELS)

Журенко Я.В.,
orcid.org/0000-0002-4511-1199
аспірантка кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Стаття присвячена дослідженню процесів розуміння та інтерпретації художнього тексту, проблемам виявлення когнітивних одиниць та когнітивних структур, якими оперує читач під час рецепції художнього тексту; когнітивних механізмів сприймання художнього тексту; обґрунтуванню індивідуальної інтерпретації й можливостей множинних інтерпретацій тексту. Для вирішення завдань використовуємо теоретико-лінгвістичний підхід, який опирається на когнітивну методологію в межах філологічно-герменевтивного підходу. У процесі безпосередньої взаємодії предмета, явища і людини, саме остання або відчуває ці предмети і явища, або сприймає. У процесі усвідомлення відчуття та сприйняття перетворюються в одиниці абстрактного коду. Проте відчуття та сприйняття в процесі розуміння не виступають функційними одиницями. Мислення починає функціювати на рівні уяви, а нові відчуття й сприйняття асимілюються з уже наявними в пам'яті подібними одиницями. Процес розуміння аналізуємо як процес і як результат: як процес, якщо відбуваються певні дії з уявленнями й одночасно відбувається усвідомлення реципієнтом власних дій, і як результат, якщо реципієнту вдається побудувати смисли художнього тексту. Розмежовуємо активний процес розуміння та процедуру пізнання, яка відбувається сама по собі. Якщо реципієнт задумується над процесом і способом пізнання довкілля, то він вступає в процес миследіяльності, який характеризується не лише усвідомленням реципієнтом власних мисленнєвих дій, але й усвідомленням поставлених цілей. Типи і способи розуміння часто пов'язуються з розвитком інтелекту, з типом свідомості, з використанням різноманітних стратегій. Використовуємо в дослідженні термін «базова сукупність одиниць знань», під яким розуміємо усю структуровану сукупність знань індивіда, набутих ним в процесі будь-якого виду діяльності або взаємодії з довкіллям.

Ключові слова: рецепція художнього тексту, миследіяльність, базова сукупність одиниць знань, свідомість, стратегія, абстрактний код.

The article is devoted to the study of the processes of understanding and interpretation of a literary text, the problems of identifying cognitive units and cognitive structures that a reader operates with when receiving a literary text; cognitive mechanisms of perception of a literary text; substantiation of individual interpretation and the possibilities of multiple interpretations of a text. To solve the problems we use a theoretical-linguistic approach based on cognitive methodology within the philological-hermenetic approach. In the process of direct interaction between an object, phenomenon and a person, it is the latter that either experiences these objects and phenomena or perceives them. In the process of awareness, sensations and perceptions are transformed into units of abstract code. However, sensations and perceptions do not act as functional units in the process of understanding. Thinking begins to function at the level of imagination, and new sensations and perceptions are assimilated with similar units already present in the memory. We analyze the process of understanding as a process and as a result: as a process, if certain actions are performed with ideas and at the same time the recipient is aware of the own actions, and as a result, if the recipient manages to construct the meanings of the literary text. We distinguish between the active process of understanding and the procedure of cognition that occurs by itself. If the recipient thinks about the process and method of cognition of the environment, he or she enters the process of thought activity, which is characterized not only by the recipient's awareness of his or her own thought actions, but also by the awareness of the goals set. Types and methods of understanding are often associated with the development of intelligence, with the type of consciousness, and with the use of various strategies. In our study, we use the term "basic set of knowledge units," which we understand as the entire structured set of knowledge an individual has acquired in the process of any type of activity or interaction with the environment.

Key words: reception of a literary text, thinking, basic set of knowledge units, consciousness, strategy, abstract code.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження зумовлено потребою у створенні алгоритму розуміння й інтерпретації тексту, необхідністю опису структури знань, на яку опирається реципієнт в процесі осмислення художнього тексту. Перший напрям дослідження, пов'язаний з працями, присвяченими психологічному механізму розуміння тексту [2], який розглядають як спробу виявити індивідуальне мислення автора, проникнути в його суб'єктивний світ.

Наступний напрям звернутий до онтології та праць філософів М. Ґайдерґґера [4] та Х. Гадамера [9], в яких розуміння інтерпретується як здатність опанування реципієнтом можливостей буття. Також дослідниками використовується феноменологічний напрям для розуміння світу знаків

[10], або ж розглядаються питання розуміння тексту в процесі перекладу [5].

Проте дослідники не аналізують функційні когнітивні одиниці та когнітивні структури, якими користується реципієнт в процесі розуміння тексту. Саме тому ми робимо спробу обґрунтувати можливість різних інтерпретацій одного і того ж художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розумінню тексту в процесі перекладу присвячено більшість праць українських мовознавців [7], також досить частотним є аналіз розуміння тексту різними віковими категоріями [3]. Що ж до інтерпретації художнього тексту, то визначають наукову інтерпретацію, христологічну (духовну), художню, політичну, аматорську, аудіальну, шкільну та ін. [6]. Про особливості інтерпретації художніх текстів в епоху постмодернізму пише О. Аким: «Така актуальність спричинена також тим, що будь-який текст можна трансформувати відповідно до концепцій постмодернізму, де інтерпретація набуває необмеженого характеру, а концепт «автор» втрачає значущість разом з моністичним розумінням смислової сфери твору» [1, с. 3].

Постановка завдання. Дослідження процесу розуміння та інтерпретації художнього тексту має на увазі представити його як логічну послідовність дій, які робить реципієнт, поєднання процесу мислення з діями, тобто з інтерпретаціями цього тексту. Таким чином, на перше місце виходить завдання виявлення когнітивних структур, які формуються в процесі інтерпретації літературного тексту.

Виклад основного матеріалу. Герменевтичний спосіб розуміння пов'язаний з мовною комунікацією, яка опирається на базові знання опонента. В основі евристичного способу розуміння тексту лежить його переоцінка, співставлення з іншими текстами і, таким чином, вихід за межі тексту.

Психологічний спосіб залежить від індивідуально-суб'єктивного характеру автора та реципієнта художнього тексту. В систему дій входить таке осмислення, коли реципієнт переносить смисли автора на мову досвіду самого реципієнта, досвіди яких можуть не співпадати.

При гносеологічному способі система дій складається із осмислення як власних мисленнєвих дій, так і мисленнєвих дій автора тексту, персонажів твору тощо.

У процесі опису механізму розуміння аналізу піддаються і лексичні одиниці, і речення, абзаци, які формують ту чи ту когнітивну одиницю. Досвід, набутий індивідом, відкладається в його пам'яті у вигляді конкретних одиниць знань, а зв'язок між ними формує сам процес розуміння, таким чином, все осмислене в пам'яті індивіда розглядаємо як набір одиниць знань.

Наприклад: «Він був тоді одягнений у дівочий махровий халатик, який не сягав колін і розходився на грудях, і сусідка вжахнулася – зовсім не від його божественної наготи, а від власної «нічнушки» що витикалася хвостами з-під заправленого халата, сірого без косметики обличчя та стосика засохлих звечора тарілок, які думка була помити, поки всюдисущі сусідиська сплять» [8, с.88]. Сірий колір в мисленнєвому процесі уявляємо не просто як сірий колір, який не має прив'язки до жодного предмету, тому що сірими можуть бути парасоля, простір, предмет, листок паперу тощо. Знання про сірий колір є найменшою когнітивною одиницею знання, яка, інтегруючись з іншими одиницями знання в мисленнєвому процесі індивіда, є будівельною «цеглинкою» думки. Тобто, накладаючи косметику, людина надає певного кольорового відтінку обличчю, без чого обличчя немає кольору, тобто набуває сірого відтінку.

Процес розуміння тексту індивідом уявляємо як кроки категоризації осмислюваного матеріалу, якому передує процес виділення сприйняттям в предметі чи явищі, які описуються в тексті, певних характерних особливостей та якостей, а далі відбувається їх співвіднесення з просторовими, часовими чи іншими якісними характеристиками. Наприклад: «Тут десь у траві криничка – не наступи. Вгадати її можна тільки по величезних бабках, що завжди з'являться над чистим вічком води. Вона така прозора, що видно корені старих верб, які зміяться по дну, настільки далекому, що воно здається близьким. Зазирни у чисте вічко – побачиш себе. Он біжить вологою стежкою, така ще легесенька, що не вчавлюєш у її чорноту зірочок бузинового цвіту» [8, с. 67]. Розумінню цього відрізку сприяють спогади дитинства, сприйняття довкілля, авторське нормування далекого – близького.

Категоризація в процесі розуміння й інтерпретації художнього тексту виявляється в тому, що реципієнт розглядає певні уявлення, оцінює їх, співвідносить з іншими, створює певну когнітивну структуру, осмислює власні мисленнєві дії.

Наприклад: «…Старші хлопчики з двору чомусь завжди замовкають, коли Лора до них наближається. Проводять дивними поглядами, вітаються з перебільшеною ввічливістю, а за спиною починають говорити півголосом, і в кінці чиєїсь фрази вибухають реготом… Вона носить

надто екстравагантні як на свій вік сукні, вона ні на кого не схожа. Чоловікам будь-якого віку це приємно, але… Якщо жінки її не люблять – щось тут не так… З нею обережніше треба. Вона – «пані помітна, але дивна». Наче не в собі» [8, с. 55].

Читач в цьому уривку спостерігає та уявляє красиву, екстравагантну жінку, тобто оцінює її та відносить до певного класу жінок, що й сприяє формуванню авторської думки як категорійної одиниці. Або ж узагальнене сприйняття чоловіків з яскраво вираженою авторською негативною оцінкою: «Люди, особливо чоловічої статі, попри всю свою зовнішню добросердність, завжди безглуздо жорстокі й неусвідомлено брутальні – кому це краще знати за жалюгідну Криску?» [8, с. 30]. Отже, автор частково маніпулює побудовою смислів читачем/реципієнтом.

Термін «побудова смислу» набуває самостійності, оскільки процес розуміння розглядаємо як інтеграцію миследії в смисл художнього тексту. Елементами такої дії може бути прецедентний текст, оскільки автор розраховує на певні фонові знання реципієнта. Наприклад, в описі дівчини з небагатої сім'ї та її зустрічі з першим хлопцем, який звернув на неї увагу, автор покликається на казку Шарля Перро «Попелюшка», порівнюючи героїню з Попелюшкою, а героя – з принцем:

«Вона стала в дверях тісної кімнатки з цими зразами у простягнутих руках – Попелюшка в світлій сукенці, яка вже два сезони як вийшла з моди, бо перешивалась з сестриної до випускного вечора. Ніхто не звернув би на неї уваги, якби страшний Киянин не сидів навпроти дверей і його гарні, завжди глузливі очі не зустрілися з її величезними, завжди переляканими» [8, с. 77]; «Яка Попелюшка відмовиться від подарунка феї – живого Принца, упакованого в легесеньку рожеву закоханість і лоскітний хміль від шампана» [8, с. 77].

Також автор задіює знання реципієнта про фараонів у Староданьому Єгипті в портретному описі відмінника, одночасно надаючи портретній характеристиці негативної і позитивної оцінки: «Вітько – не простий собі хлопчик, який горлає на перервах і ганяється за дівчатами та чіпляється до них із дурнуватими напівпристойними жартами. Він єдиний у класі ні з ким із однокласниць не «дружить». Гордовитий з вигляду, спину тримає дуже прямо, а підборіддя – надто високо. Його профіль нагадує золоту маску Тутанхамона з обкладинки журналу» [8, с. 27].

Важливо зазначити, що смисли художнього тексту під час рецепції актуалізують інформацію для кожного реципієнта по-різному, оскільки актуалізація себе і для себе в кожного індивіда переломлюється через призму його індивідуальної базової сукупності фонових знань, тобто, стає «значущою».

Оскільки процес побудови смислу може бути розглянутим як процес повторної категоризації сформованих раніше знань про навколишній світ, зазначаємо, що цей процес має оцінну характеристику за якісно-категоріальними ознаками та належить до одніє із груп смислів.

Побудова смислу вимагає від реципієнта рефлексії, тобто розуміння й сприйняття власного способу категоризації. У цьому випадку рефлексія сприяє переосмисленню уже наявних знань і формуванню нових.

Наприклад, читач знайомиться з описом хлопця на пляжі в романі Ганни Ручай «Жіночий бокс»: «– Привіт королеві пляжу! – типовий пляжний Вовик, середнього зросточку , однак «накачаний», кучерявенький, у синіх плавках-шортах, на вигляд ніби й не злий, а, виявляється, такий самий гал, як всі! – Симпотна, – оманливо сяюча усмішка на засмаглому обличчі, – тільки маленька… Шкода» [8, с. 23], спостерігає певні уяви. Реципієнт осмислює уяву про юного хлопця з приємною зовнішністю, в описі якого є як позитивна оцінка, так і негативна. Засобами, які формують саме такі враження, є лексичні одиниці зі зменшувальними суфіксами: «… Вовик, … зросточку, … маленька», сленговим словом «гад, …симпотна». Осмисливши ці характеристики, реципієнт зможе їх інтерпретувати в певні знання, категоризуючи їх як типовий образ «пляжних Вовиків – добрих і простих хлоп'ят», які «у власну душу так глибоко не зазирають, бо мають важливіший клопіт – знайти собі для приємного проведення часу на пляжі Ірочку з ніжками, схожими в своїй лакованій засмазі на новенькі кеглі, а не на коричневі соломинки» [8, с. 24]. Таку категоризацію можемо пояснити тим, що реципієнт колись спілкувався з такими хлопцями, які для приємного проведення часу на короткий термін знайомляться з дівчатами, тобто в його базових знаннях збереглася така інформація.

У процесі розуміння та організації смислів й інтерпретації тексту роману Ганни Ручай виявляємо структурну організацію смислів, а саме: смислову рамку, нарощування смислу та його ротацію.

Смислова рамка – це процес побудови одного і того ж смислу на початку і в кінці художнього тексту. На початку роману авторка в розділі «Перший раунд» говорить про бажання кохати п'ятнадцятирічної дівчинки, яка вважає, що «…

треба закохатись, бо далі так жити неможливо!», оскільки вона абсолютно самотня, і яка випадково зустріла «пляжного Вовика», і в останньому розділі «…заключній поемі в прозі», авторка розповідає про випадкову зустріч знову самотньої героїні й «пляжного Вовика з Ірочкою», які одружилися і щасливі в шлюбі. Смисл розміщує текст в середині такої рамки і задає мисленнєву програму реципієнтові.

Нарощування смислу – це процес його побудови, коли описуються всі любовні пригоди героїні, до яких вона прагнула і які принесли їй лише розчарування. У завершальному розділі авторка підсумовує цю інформацію, вкладаючи в уста героїні подяку усім, хто її кохав:

«… – тому, за чиєю рябою спиною навчилася вигадувати собі закоханості;

– тому, хто назвав мене Королевою, раз і назавжди, й не став потім нудним моїм чоловіком у “сімейних трусах”, батьком моїх дітей;

– тому, хто красиво зробив мене жінкою і позбавив будь-яких ілюзій;

– тому, хто навчив пірнати в грязюку для загартування,

– тому, хто пожалів мене в самотності та назвав дружиною;

– тому хорошому по життю хлопцеві, з яким уперше скуштувала терпкого вина зради;

– тому, хто мені, блудниці, аж двічі подарував квіти, цинічний по суті, але романтичний для мене, дурепи;

– тому, хто став держимордою для дружини й доньки, аби не зіпсувати життя мені;

– тому хто вмер заради мене…» [8, с. 345 – 346].

Авторка будує смисл та накладає нову інформацію на попередню, активізує таким чином потрібні знання. Нарощування поступово переходить в ротацію, тобто покрокового повторення інформації.

Висновки. Дослідження виявило певний алгоритм побудови структурної організації художнього тексту та можливості однозначного та багатозначного його розуміння. Однозначне розуміння тексту можливе, коли він написаний в конкретній жанровій манері, відноситься до певного літературного напряму, з фіксованою авторською позицією. Багатозначність можлива за умови поліфонії тексту, передбачає часту зміну точки зору автора, стильову різнорідність фрагментів тексту, уведення в текст прецедентних феноменів тощо, ненормативних сполук, які вимагають інтерпретації.

Отже, у процесі розуміння художнього тексту, взаємодія різних способів розуміння впливає на типи інтерпретації, яка може бути тлумачною та критичною. Перспективи роботи вбачаємо в розробленні методики оволодіння багатозначною інтерпретацією художнього тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аким О. І. Художня інтерпретація як чинник літературної творчості: інтертекстуальність, діалог, традиція. Держава та регіони. Гуманітарні науки. 2018. № 3 (54). С. 3–8.

2. Акімова Н. Психологічний механізм розуміння тексту. Психологія особистості. 2018. № 1 (9). С. 76–82.

3. Акімова Н. Специфіка розуміння текстів інтернету в молодості. Psychoilinguistics 32(1): 6-28, 2022. DOI:10.31470/2309-1797-2022-32-1-6-28.

4. Гайдеґґер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам’янця. Львів: Літопис, 2007. 232 с.

5. Засєкін С. В. Дослідження когнітивних і психолінгвальних рис перекладних закономірностей. Psychoilinguistics = Психолінгвістика : наук.-теорет. зб., Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. ПереяславХмельницький, 2019. Вип. 26, № 2. С. 114–134.

6. Іванишин В. Інтерпретація літературного твору. 21.03.2018. Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова. URL: http://dontsov-nic.com.ua/interpretatsiya-literaturnoho-tvoru/ .

7. Кравчина Т. В. Інтерпретація та розуміння іншомовного наукового тексту. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2014. № 1. С. 62–67.

8. Ручай. Г. Жіночий бокс: роман. Київ: Гамазин, 2008. 352 с.

9. Gadamer H.-G. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Gesammelte Werke : Band, Tübingen : Mohr Siebek, 1990. 495 s.

10. Ricoeur P. Nadużycia pamięci naturalnej: pamięć powstrzymana, pamięć manipulowana, pamięć narzucona. Konteksty. Nr. 1–2 (260–261). Warszawa: PAN, 2003. S. 41–54.

УДК 811.161.2’373.6:82-93
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.5

ПАРАМЕТРИ СЛОВОТВОРЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

WORD-FORMATION PARAMETERS IN CHILDREN’S LITERATURE

Заєць В.Г.,
orcid.org/0000-0003-1370-697X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті на матеріалі сучасних художніх творів для дітей зроблено аналіз продуктивних афіксів, що набули частотності використання. Зазначено, що в період глобалізаційних змін інтерес до питомо українських афіксів зростає. Помічено, що в сучасній художній прозі для дітей автори використовують демінутиви із суфіксами -очк-, -осик-, -ечк-, -ик-. Зафіксовано, що граматичні форми звертання героїв викликають у читача почуття поваги, любові та спонукають до шанування людських цінностей. На підставі аналізу художніх текстів для дітей кількісно мало представлено аугментативні іменники. Помічено чисельну кількість лексичних одиниць, що мають словотвірний тип зменшено-пестливих суфіксів -еньк-, -ісіньк-, -оньк. Зафіксовано чисельну кількість лексичних одиниць прикметників, прислівників, числівників, що мають словотвірний тип зменшено-пестливих суфіксів -еньк-, -ісіньк-, -оньк. Наголошено на важливості словотвірного типу, що розкриває в художньому тексті виняткову опіку про героїв, прихильне ставлення.

На підставі аналізу художніх текстів для дітей прикладами підтверджено продуктивні словотвірні типи в іменникових, прикметникових та дієслівних основах. Доведено зростання інтересу в авторів сучасних творів для дітей до вживання фемінітивів в українській мові. У рамках аналізованих творів для дітей зафіксовано поширення в мовлення маленьких читачів зменшено-пестливих суфіксів, доведено важливість використання словотвірних типів в узусі. Проаналізовані тексти прозових художніх творів дають підстави стверджувати, що глобалізаційні зрушення посилили морфологічну деривацію. Зафіксовано, що в дитячих творах сучасної доби оказіоналізми утворені малопродуктивними і продуктивними словотвірними типами. Емпіричний матеріал досліджуваного періоду дає підстави стверджувати про відродження словотвірних типів, що були рідковживаними. Доведено, що в сучасному прозовому творі для дітей є редуплікація з семантикою аугментативності.

Увагу зосереджено на поступовому зростанню оказіональної лексики, що утворюватиметься не за продуктивними словотвірними типами.

Ключові слова: українська мова, художній стиль, дитяча література, редагування, словотвір, афікси, спосіб творення, мовна норма.

The article analyzes productive affixes that have gained frequency of use, based on modern literary works for children. It is noted that in the period of globalization, interest in native Ukrainian affixes is increasing. It has been observed that contemporary children’s prose often features diminutives with suffixes such as -ochk-, -osyk-, -echk-, and -yk-. It is also recorded that grammatical forms of address used by the characters evoke feelings of respect and affection in the reader, encouraging the appreciation of human values. An analysis of contemporary children’s literary texts reveals a limited quantitative presence of augmentative nouns. In contrast, a substantial number of lexical units with diminutive-affectionate suffixes such as -enk-, -isin’k-, and -onk- are observed. This pattern is evident across various parts of speech, including adjectives, adverbs, and numerals. The study underscores the significance of this word-formation type, which serves as a stylistic device expressing deep care for the characters and conveying an affectionate, nurturing attitude within the narrative.

Based on the analysis of literary texts for children, productive word-formation types in noun, adjective, and verb stems have been confirmed through examples. An increasing interest among authors of contemporary children’s literature in the use of feminine forms in the Ukrainian language has been demonstrated. Within the analyzed children’s texts, the spread of diminutive-affectionate suffixes in the speech of young readers has been recorded, and the importance of employing word-formation types in actual usage has been substantiated. The analyzed prose literary texts provide grounds to assert that globalization shifts have intensified morphological derivation. It has been established that occasionalisms in contemporary children’s literature are formed using both low-productivity and productive word-formation types. The empirical material of the studied period supports the conclusion that word-formation types which were previously rarely used are experiencing a revival. It has been proven that contemporary prose for children includes reduplication with augmentative semantics. Attention is focused on the gradual increase of occasional vocabulary that is formed using non-productive word-formation types.

Key words: Ukrainian language, literary style, children’s literature, editing, word formation, affixes, method of formation, language norm.

Постановка проблеми. Сучасна українська літературна мова художньої прози для дітей в останні три десятиріччя продовжує утверджувати престиж надбання нації, об’єднує носіїв мови навколо словотворчості письменників, пропагує особливості авторського ідіостилю.

Аналізовані сучасні прозові художні твори для дітей демонструють з одного боку, тенденції відродження словотвірної норми, її відповідність чинним мовним нормам україністики, сталість та константність літературних взірців, а з іншого – певну нестабільність, рухливість, подекуди й мінливість.

Загальновідомо, що твори дитячої художньої літератури збагачують висловник читачів, спонукають затвердити в мовленні продуктивні питомо українські словотвірні типи, що підсилюють процес зростання словникового складу української мови, його кодифікації.

Прикметно, що словотвір сучасної української мови з огляду на мовну норму, її реалізацію в художній прозі та практиці мовлення в узусі привертає увагу лінгвістів, зокрема К. Г. Городенську, Є. А. Карпіловську, С. Я. Єрмоленко, О. А. Стишова, О. О Тараненка, Л. П. Кислюк, Т. А. Коць, І. В. Денисовець та ін.

Літературні тексти новітньої доби останніх трьох десятиріч ілюструють поєднання усіх функційних стилів в авторському висловленні. Автори прозових творів для дітей у мові тексту показують динаміку мовної норми, спрямовують читача на відтворення змісту запропонованими лексемами з певними словотвірними типами.

Свого часу відомий вчений І. І. Ковалик зауважував, що «об'єктивно в мовній дійсності виявляються різні ступені продуктивності тих чи інших словотвірних типів чи самих афіксів, їх можна поділити на живі – продуктивні, малопродуктивні, непродуктивні, вимираючі і мертві, хоча встановлення відповідної шкали продуктивності – справа надзвичайно складна, оскільки досі ще не вироблено об'єктивних наукових критеріїв визначення ступеня продуктивності як окремих афіксів, так і окремих словотвірних типів» [11, с. 226]. Цілком поділяємо думку сучасного дослідника Ф. С. Бацевича, що «важливе значення для окремої людини всього етносу має культура рідної та літературної мови і мовлення» [1, с. 102]. У зв'язку з цим слушними є зауваги К. Г. Городенської, що «основну увагу зосереджено на простеженні змін у словниковому складі та словотвірній структурі української мови кінця ХХ-початку ХХІ сторіч, оскільки вони найбільше відреагували на зміни в усіх сферах українського суспільства та вплив світової глобалізації» [3, с. 3].

Фактичним матеріалом дослідження стали прозові твори для дітей сучасних українських письменників І. Малковича, С. Усс («Велике місто, маленький зайчик, або мед для мами»), Т. Щербаченко («Біла, Синя та інші») та Сашка Дерманського («Казки дракона Омелька», «Тю! – сказав Їжачок»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В україністиці мовна практика сучасної художньої прози для дітей розглядається здебільшого у площині особливостей словотворчості авторів, що контекстуально втілює уміння письменників лексичними засобами передавати співіснування мови на тлі концептуальної картини світу. Відомо, що словотвірна система сучасної української літературної мови маючи тісний зв'язок з іншими мовними рівнями, зокрема з фонологією, морфологією, синтаксисом та граматикою, дає можливість відстежити способи вираження у функційних стилях, зокрема художньому.

Жанрові особливості прозового художнього тексту відображають авторський підхід виваженого використання українськомовних словотвірних типів для номінування не лише героїв, а й усіх зображуваних письменником подій.

Продуктивність одних словотвірних типів помітно зросла, тоді як інших типів стала спадати, або взагалі відійшла на периферію. Обстежений корпус текстів художнього дискурсу показує чисельну групу похідних дериватів, які постали під впливом автохтонізації. Авторський текст художнього стилю незалежно від жанрової специфіки відбиває продуктивні, малопродуктивні словотвірні типи та співіснування в узусі прескриптивної та дескриптивної норм, що стали об'єктом досліджень К. Г. Городенської, С. Я. Єрмоленко, О. А. Стишова, Л. П. Кислюк, Т. А. Коць, Денисовець І. В. та ін.

Попри глибокий інтерес в україністиці до словотворення сучасної художньої прози залишається ще не дослідженим питання творення слів у сучасних творах для дітей.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі параметрів словотворення в сучасних прозових художніх творах для дітей.

Виклад основного матеріалу. Українська літературна мова художнього стилю для дітей зберігає мовну традицію, поширюючи в узусі кращі взірці авторського ідіостилю. Водночас зауважимо, що в епоху глобалізаційних зрушень інтерес до питомих афіксів зростає. Для нашого дослідження вагомими є погляди сучасної науковиці І. О. Голубовської, яка вважає, що «вираження пестливості реалізуються в українській мові за допомогою таких суфіксів: -ок-, -ек-, -ець-, -к(о), -очок-, -ичок-, -чик-, -оньк(о), -ун-, -усь-, -к(а), -иц(я), -очк(а), -ичк(а), -ун(я), -ус(я), -ц(е), -а/я, -ч, -ен(я), -еньк(о), -ачк/ячк, -очк/ечк(о), -атк/ятк(о)» [2, с. 54]. Дослідниця відзначає високу продуктивність словотвірного типу іменників «із суфіксом -еньк- в українській розмовній мові та в художній літературі» [2, с. 60]. Аналізуючи сучасні прозові твори для дітей помічаємо, в художній прозі автори використовують численні демінутиви із суфіксами -очк-, -осик-, -ечк-, -ик-, що привертають увагу експресив-

ним тоном голубливості, щирої прихильності, на кшталт: будячечок, зайчику, кактусик, медочок, медосик, синочку, трояндочко тощо. Пор. : Хочу меду! Хочу меду! Меду хочу! Хочу медку-медочку-медо-осику-у-у! – без угаву торохтів ведмедик, лупаючись лобом об сосну [7, с. 14]; Зайчику! Синочку! – раз у раз вигукувала вона, але ніхто не озивався [16, с. 32]; Ну трояндочко мого саду! Ну будячечку моєї левади! Ну кактусику моєї пустелі! [7, с. 107]. Викликають почуття поваги, любові та позитивне ставлення до зберігання людських цінностей граматичні форми звертання героїв, на кшталт: Килинонько, любасю, любесенька моя колючечко, мамусечко, заїньку, лосики, мій будячечку, сонечко, свинко моя, квіточка, терниночко. Пор. : Килино, а почуй-но, любасю, яку дотепненьку казочку я намудрував [6, с. 4]; Знаєш, мій будячечку, здається, їм я теж потрібен [7, с. 105]; Вони мене чують, терниночко, просто чують [7, с. 106]; Де ж ти був, де блукав, мій маленький, мій найдорожчий заїньку? [16, с. 33]. Водночас зауважимо, що іменники зі значенням згрубілості в аналізованих творах представлено кількісно мало. Аугментативності додають суфікси -дьк-, -ськ-, -як-, на кшталт: безмедько, людяки. Словотвірний тип іменників з суфіксом -ак (-як) має підвищену активність у художньому тексті, на кшталт: людяки. Пор.: Де ж узяти меду? Де? Чому я такий безмедько? [7, с. 14]; Татко як згребе в обійми, як зіжмакає лаписьками, то все аж тріщить [7, с. 97]; Буття і звички людяків [7, с. 3].

Зауважимо, що попри частотне вживання в узусі не питомих для української мови словотвірних типів, все ж таки продуктивність зберіг «словотвірний тип прикметників з суфіксами -есеньк-/-ісіньк- («посилена ознака якості+пестливість»)» [2, с. 62]. Прикметники, прислівники та числівники зі значенням зменшено-пестливості частотністю відзначаються у прозових творах для дітей. Помічено чисельну кількість лексичних одиниць, що мають словотвірний тип зменшено-пестливих суфіксів -еньк-, -ісіньк-, -оньк-, на кшталт: біло-білісінько, безталанненький, добресенька, дотепненьку, мнявкенькою, коро-те-е-сеньку, тихесенький, спокійнесенький. Пор. : Звірятко вже скучило за своєю мнявкенькою ніжною мамою [20, с. 10]; Всюди чомусь було біло-білісінько, і це дуже бентежило Кицю [20, с. 16]; Килино, а почуй-но, любасю, яку дотепненьку казку я намудрував: «Були собі…» [6, с. 4; А можна ще одненьку? — несміливо спитало зайченя, коли казочка скінчилася [6, с. 6]; Та однесеньку, Килинонько, коро-те-е-сеньку [6, с. 4]; А я собі голову сушу: невже мій тихесенький, спокійнесенький синочок сам міг додуматися до таких збитків [7, с. 48]; Ясно. У вас меду нема? – з надією спитав Михась і проковтнув слину, якої від думки про мед набрався повнісінький рот [7, с. 16]; Киці не літають, мнявкеньке моє, – ніжно й журливо відповіла мама [20, с. 10]. Звірятко вже скучило за своєю мнявкенькою ніжною мамою [20, с. 10]. Горопашний я, безталанненький, – бідкаючись, брів, абикуди мокрий Омелько, – усі мене бояться, усі від мене сахаються, а в мене ж душа добресенька, а я ж лише казочку хотів оповісти [6, с. 6]. Цей словотвірний тип надає художньому тексту особливої гармонії прихильності, турботи, піклування.

У мовній практиці сучасного прозового твору для дітей зафіксовано зростання чисельності фемінітивів, що позначаються авторською потребою слідувати мовним нормам і чіткій номінації в художній прозі, оскільки «слововживання відомих письменників, майстрів слова становить основу формування літературної мови з її кодифікованою літературною нормою» [15, с. 26]. Сучасна лінгвоукраїністика підходить до вивчення фемінітивів з огляду наукових положень творення слів І. І. Ковалика (Ковалик, 2007) [11]. Сучасна лінгвоукраїністика фіксує вплив лінгвальних чинників та результати в авторській мовній практиці вживання фемінітивів у лексиконі художньої прози, що загалом посилює експресивність мовлення, кількісно збільшує висловник маленького читача. У творі Сашка Дерманського «Казки дракона Омелька» фіксуємо фемінітив драконица, що має афікс -иц-. Пор. : Добре, що мав дракон жінку, драконицю Килину, от вона вислуховувала всі чоловікові оповідки [6, с. 4]. Опираючись на дослідження І. І. Ковалика, зауважимо, що «зростає регулярність словотвірних типів на означення назв осіб чоловічої статі і відповідних назв осіб жіночої статі» [11, с. 227]. Таким чином, продукування апелятивів на позначення жінок відбувається шляхом додавання суфікса «для маркування жіночої статі» -иц- та флексії -я, на кшталт: драконица. Мовна практика новітньої доби підвищила інтерес до фемінізації [18, с. 129; 19, с. 103]. На думку Л. П. Кислюк, «в сучасній українській мовній практиці є явищем, яке в аспекті словотвірної номінації виявляє особливості, властиві окремій мові, порівняно з іншими слов'янськими й характеризує оновлення словотвірної категорії моції. Водночас це явище виявляє своєрідні тенденції стосовно родової категорізації українського іменника на рівні морфології» [10, с. 327]. Водночас помічаємо у прозових творах для дітей менш продуктивні словотвірні типи з афіксом

-их-, на кшталт: їжачиха. Пор.: Чайник на плиті, ніби підтримуючи їжачиху, теж засопів [7, с. 6]. Цей словотвірний тип має відтінок розмовності, емоційної зниженості.

Сучасна дитяча художня проза демонструє зростання продуктивності іменникового суфікса -ун на позначення істот, що постали від мотивувальних основ дієслів шляхом усічення основи. Донедавна малопродуктивний суфікс -ун- в сучасній українській мові був представлений епізодично, проте в дитячій художній прозі фіксуємо агентиви, на кшталт: мовчун, чмихун, плямкун, хропун. Пор.: Чому тут кіт? Коти не літають!!! – розгублений птах заговорив сам із собою, хоча досі його вважали мовчуном [20, с. 10]; Ти знаєш, який я в тебе чмихун і плямкун! [7, с. 106]. Зауважимо, що суфікс -от помічаємо в аналізованому тексті, що дає розуміння авторського вибору письменником словотвірного типу на позначення характеристики внутрішнього стану героїв, настрою, на кшталт: шурхоти, гризота. Пор. : О, село – то таткова пристрасть і мамина гризота! [7, с. 9]. В україністиці відомо, що «відхилення або рефлексії над мовною нормою відбуваються завжди, оскільки функціонування норми пов'язане з категорією оцінки, мовних звичок, уподобань людини» [15, с. 13].

Сучасний художній прозовий текст для дітей має граматичні характеристики дієслова, що доповнюються та розкриваються словотворчими засобами для маркування дії, її становлення, тривання, розгортання тощо. Зауважимо, що в українській мові префікс о- нині має помітну динаміку й уживається переважно «на викінчення чогось» у дериватах, похідних від різних основ (вербальних, ад'єктивних, субстантивних). У сучасних прозових текстах для дітей фіксуємо частотне використання питомо українського префікса о- в основах дієслів, на кшталт: отетерів, оторопів, озирнувся, оживали, охлянув. Пор.: Самовкусився! Дивовижно! – лікар аж отетерів від такої нісенітниці [7, с. 75]; Добре, що Омелька саме комар укусив – дракон отямився – та й хутчій додому! [6, с. 6]; Чи ти [Зизанію] хочеш, щоб він охлянув? [7, с. 7]; Вона [Киця] озирнулася на свій хвіст і остаточно злякалася: хвоста не було! Та й самої Киці – теж [20, с. 16]; Побачивши Кошенятко, що пустує на хмарі, Орел оторопів [20, с. 10]; Зайчик з кимось зіткнувся, упав, а коли отямився – побачив, що сидить на пішохідній вулиці серед розсипаних яблук [16, с. 17]; Тіні оживали, а шурхоти – лякали [16, с. 16]; Він вискочив з дому і помчав до річки, щоб сполоснутися й охолонути [6, с. 4].

Художня сучасна проза для дітей допомагає розкрити продуктивні типи моделювання вторинних дериватів, виявити виражальні можливості твірних основ, афіксів для маркування читачам статичних і динамічних ознак тощо. Миттєвість дії, неочікуваність передають у творі префіксально-суфіксальним способом утворені дієслова ви- + -ну- + -л-, на кшталт: І раптом – невідомо як! – баночка з медом вислизнула йому з лапок і повільно, як у сні, почала падати у воду [16, с. 25]. Тоді як поєднання префікса ви- та суфікса -ува- вказує на періодичність та повторюваність дії ви- + -ува- + -л-, на кшталт: вигукувала, виблискувала. Пор. : Зайчику! Синочку! – раз у раз вигукувала вона, але ніхто до неї не озивався [16, с. 32]; А коли глянув у воду – побачив перед собою … Пелікана з розкритим дзьобом, у якому виблискувала баночка з медом! [16, с. 24]; під- + -ува- + -л, на кшталт: А тепер міцно тримайся! – вигукнула пані Кенгуру, високо підстрибувала – і вони злетіли над дорогою! [16, с. 10].

Підсилюють експресивність, динаміку в дитячому художньому творі вигуки та похідні від них деривати, що за допомогою суфікса -ну- маркують швидкість події, миттєвість. Пор.: Почулося «бульк!» – і Зайчикові на мить здалося, що разом з баночкою у воду булькнуло і його серденько [16, с. 25]. У дієслівних основах суфікс -ну- характеризує одноразову, неповторювану дію. Пор. : Угу струснув головою й узяв курс на своє затишне дупло [7, с. 7]; Їжачок легенько штурхнув непрошеного гостя в плече [7, с. 23]; Син перестав намотувати черв'яка на виделку й перелякано зиркнув на маму [7, с. 7]; Ненавиджу це слово ! – буркнула їжачиха, ухопила віника й кинулася ретельно мести ідеально чисту підлогу біля плити [7, с. 7]. Експресивність дії характеризують основи дієслів, підкреслюють забарвлення, що можна уявити читачеві. Пор. : Килина ще від учора принділася на чоловіка, бо він розтоптав квітничок біля їхньої печери – біг розказати нову казочку, перечепився об свою задню лапу та й тюхнувся носом у мальви [6, с. 4]. Та лосі нажахано перезирнулися і галопом дременули до річки – подалі від дракона, під яким горіла земля [6, с. 4]; Нема чого боятися, – пхинькнула одна із жаб, – темрява зовсім не страшна, бо вона темна [6, с. 8]; Місто проковтнула голодна темрява [6, с. 10].

Поліфункційність української мови з часів відродження державності зобов'язала відповідально, виважено ставитися до кодифікації літературних зразків. На думку Є. А. Карпіловської, «завдяки властивості об'єднувати націю довкола кращого зразка її мови норма забезпечує стійкість мови,

а отже, і тяглість культурної традиції народу» [8, с. 43]. Водночас зауважимо, в узусі постійно відбувається оновлення словникового складу, що відбувається за допомогою словотворення. На зміну одним словотвірним типам приходять більш продуктивні, запитані узусом. Як зазначає Є. А. Карпіловська, «оновлення словникового складу як тієї ланки системи будь-якої мови, яка найоперативніше реагує на потреби суспільної практики, ставить перед мовознавцями, зокрема перед лексикографами, питання про доцільність інновацій та їх відповідність чинним мовним нормам, усталеному літературному взірцю мови, який такі норми захищають» [9, с. 134].

В ідіостилі письменників сучасних прозових творів увагу привертають оказіоналізми, що утворилися шляхом переходу іменника в дієслово, на кшталт: прихмарився. Словотворчий і формотворчий префікс при- в основах дієслів «вказує на зближення до чогось» [17, с. 374]. Кошенятко так захопилося, що не помітило, як поруч прихмарився (ну не приземлився ж!) могутній птах [20, с. 9]; Але пані Кенгуру не могла вернутися, бо вона вже приземлилася біля самісінького входу в медову крамничку [16, с. 13]. Цілком слушно зауважує про природу оказіональних дієслів І. В. Денисовець, «для утворення оказіональних дієслів дитячі письменники використовують префіксацію і суфіксацію», окрім того до «найуживаніших префіксів оказіонального дієслівного словотворення належать за-, на-, при-, про-» [5, с. 136]. Оказіональне дієслово проскоромовив завдяки префіксу про- характеризує завершену дію «промовити швидко не зупиняючись». Ой, мене вже нема, проскоромовив Омелько і вискочив з кухні [6, с. 4].

В аналізованих дитячих творах помічено утворення, що постало скороченням, або частковою абревіацією, на кшталт: дружбанда. Слово утворилося від словосполучення дружня банда. У результаті складання скороченого першого слова та цілого другого утворилося дружбанда. Пор. : Це ти кльово придумав, – підхопив і Михась. То ми тепер дружбандити? Запрошуємо в банду, щоб дружити, – пояснив Тю. – Тому що в нас не проста банда, у нас дружбанда. Або скорочено – дружбаки.

В аналізованому тексті помічаємо редупліковані слова, що мають у складі два компоненти з семантикою аугментативності, на кшталт: банда-дружбанда. Пор. : Банда-дружбанда береться діяти [7, с. 100]. Як слушно зауважує про творення нових слів Т. А. Коць, що «провідним процесом у поповненні лексичного складу сучасної української мови є творення нових слів із наявних у мові елементів, зокрема словотвірних» [13, с. 174].

Можемо спрогнозувати подальший напрямок розвитку продуктивного словотворення абревіації, що забезпечуватиме оригінальними номенами не тільки ініціального типу: буквені, звукові, звуко-буквені. Заощадження мовного ресурсу та економію лінгвальних засобів поповнить часткова та комбінована абревіації.

Висновки. В сучасній українській дитячій прозі фіксуємо продуктивні та малопродуктивні словотвірні типи. Період глобалізаційних змін позитивно вплинув на ідіостиль письменників. Зменшено-пестливі суфікси не втратили частотності вживання у творах для дітей. Переважають в аналізованих творах іменники з демінутивною семантикою, тоді як іменники з аугментативною семантикою представлені менше. Сучасні прозові художні твори для дітей мають словотвірні типи зі значенням зменшено-пестливості прикметників, прислівників та числівників. Такі словотвірні типи додають дитячій прозі гармонійного сприймання тексту та його героїв. Художня проза для дітей має фемінітиви із продуктивними словотвірними типами з відтінком розмовності. Також у дитячих художніх творах агентиви з малопродуктивним афіксом -ун-, що постали від дієслівних основ і маркують характерні ознаки героїв. У дієслівному словотворенні увагу привертає префікс о-, що завдяки семантиці активно використовується авторами художніх творів для дітей. Вторинні дієслівні деривати розкривають характеристику дії, частотність, тривалість. Оказіональні дієслівні утворення мають префіксацію і суфіксацію. Часткова абревіація надає художньому тексту для дітей оригінальності та експресивності. Можемо спрогнозувати, що в подальшому інтерес до словотворення в художній прозі для дітей збільшить інтерес до дериватів, що забезпечують заощадження мовного ресурсу та економію засобів творення слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси : монографія. Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. 192 с.

2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ : Логос, 2004. 284 с.

3. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українськомовному словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм. Українська мова. 2013. № 2. С. 3–9.

4. Ґрещук В. В., Бачкур Р. О., Пославська Н. М. Нариси з основоцентричної дериватології. Івано-Франківськ, 2007. 348 с.

5. Денисовець І. В. Словотвір і стилістика сучасної української дитячої прози: монографія / за ред. К. Г. Городенської. Полтава : ПП «Астрая», 2018. 272 с.

6. Дерманський О. Казки дракона Омелька. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». 2024. 30 с.

7. Дерманський О. «Тю!» – сказав їжачок. Харків : Віват. 2024. 140 с.

8. Карпіловська Є. А. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. 2011. № 74. С. 43–51.

9. Карпіловська Є. А. Мода на слова і норма мови. Культура слова. 2012. № 77. С. 134–140.

10. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденція розвитку : монографія / за ред Є. А. Карпіловської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

11. Ковалик І. І. Вчення про словотвір : вибрані праці. / Упорядник та автор передмови Василь Ґрещук. – Івано-Франківськ-Львів: Місто НВ, 2007. – 404 с.

12. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення : монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.

13. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі : монографія. Київ : Логос, 2010. 303 с.

14. Коць Т. А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці. Культура слова. 2010. Вип. 72. С. 47–55.

15. Літературна норма і мовна практика : монографія / С. Я. Єрмоленко та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013. 320 с.

16. Малкович І. , Усс С. Велике місто, маленький зайчик, або мед для мами. Київ : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». 2022. 36 с.

17. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.

18. Стишов О. А. Українська лексика XX століття: (на матеріалі засобів мас. інформації) : монографія / за ред. В.О. Винника. Київ : Пугач, 2005. 388 с.

19. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX–XXI ст.) : монографія / Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 248 с.

20. Щербаченко Т. Біла, Синя та інші. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 32 с.

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111’373.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.6

СТВОРЕННЯ ЧАСТКОВОГО СЛОВНИКА СЛЕНГУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА ОСНОВІ TWITTER (X) АБО REDDIT)

CREATING A PARTIAL DICTIONARY OF SLANG IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON TWITTER (X) OR REDDIT)

Вороновська А.О.,
orcid.org/0009-0006-5062-9052
Студентка ІІІ курсу факультету іноземної філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кауза І.Б.,
orcid.org/0000-0002-3030-2523
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена аналізу створення частотного словника сучасного сленгу на основі глибокого аналізу текстів, отриманих із соціальних мереж Twitter (X) та Reddit. Ці платформи обрано як джерело матеріалу через їхню активну комунікативну природу, високу щоденну активність користувачів та широке використання неформальної мови. Аналіз доповнено вивченням особливостей зазначених соціальних мереж, того , як вони відображають мовні тенденції в реальному часі, як швидко реагують на події й дозволяють відстежувати динаміку мовних змін, зокрема появу та закріплення нових сленгових одиниць.

Дослідження ґрунтується на корпусному підході, який передбачає обробку великого масиву мовного матеріалу за допомогою цифрових інструментів. Такий підхід забезпечує об’єктивність і репрезентативність результатів, дозволяє виявляти закономірності в уживанні слів, їхню частотність, контекстуальну варіативність тощо. У межах роботи було здійснено низку етапів: збирання текстових даних (твітів, коментарів, дописів), їх очищення від шумів (посилань, технічних символів, емодзі тощо), а також токенізація – розбиття тексту на окремі мовні одиниці. Подальша лематизація дозволила звести слова до їх початкових форм, що є необхідним кроком для частотного аналізу.

Особлива увага приділялася формуванню чітких критеріїв відбору сленгових одиниць. Серед них – неформальний характер слова, його популярність серед молодіжної або онлайн-аудиторії, експресивне забарвлення та відповідність певним семантичним або функціональним ознакам. Зібрані одиниці класифікувались за частотою вживання, що дало змогу визначити ядро сучасного сленгу та провести його порівняльний аналіз між платформами. Отримані результати мають практичну цінність як для лексикографії, так і для подальших лінгвістичних, соціолінгвістичних та прикладних досліджень.

Ключові слова: сленг, частотний словник, соціальні мережі, Twitter, Reddit, цифрова лінгвістика, онлайн-комунікація, токенізація, лексикографія, інтернет-дискурс.

This study presents an attempt to develop a frequency dictionary of contemporary slang based on an in-depth analysis of texts collected from the social networks Twitter (X) and Reddit. These platforms were chosen as sources due to their dynamic communicative nature, high daily user activity, and the prevalence of informal language. One of their distinctive features is the reflection of real-time linguistic trends, which allows for the observation of how new slang units emerge, evolve, and become entrenched in digital discourse.

The research is grounded in a corpus-based approach, which involves processing a large volume of linguistic material using digital tools. This approach ensures objectivity and representativeness of the results and allows for the identification of regularities in word usage, frequency, and contextual variation. The study included several stages: data collection (tweets, comments, posts), noise removal (links, symbols, emojis, etc.), and tokenization – splitting texts into individual language units. Further lemmatization was applied to reduce words to their base forms, an essential step for frequency analysis.

Special attention was paid to defining clear criteria for selecting slang units. These included the informal nature of the word, its popularity among youth or online communities, expressive coloration, and correspondence to specific semantic or functional features. The collected units were classified according to frequency of use, enabling the identification of a core slang vocabulary and its comparative analysis across platforms. The results have practical value for lexicography, as well as for further linguistic, sociolinguistic, and applied research.

Key words: slang, frequency dictionary, social networks, Twitter, Reddit, digital linguistics, online communication, tokenization, lexicography, internet discourse.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали не лише засобом комунікації, а й потужним джерелом формування нових мовних явищ. Одним із таких явищ є сленг –динамічна, варіативна лексика, що швидко змінюється та часто залишається поза увагою традиційної лексикографії. Зважаючи на високий темп появи нових слів та мовних моделей, постає необхідність їхнього системного вивчення, зокрема шляхом створення частотних словників на основі великих масивів цифрового тексту.

Попри численні дослідження в галузі соціолінгвістики та комп'ютерної лінгвістики, феномен інтернет-сленгу ще недостатньо охоплений у межах академічної лексикографії. Особливо відчувається брак структурованих баз, які б відображали актуальні мовні тенденції в онлайн-дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження свідчать про зростання наукового інтересу до сленгу в соціальних мережах. Наприклад, у роботі Айзенштейн Д. (2022) розглядаються зміни у частотності сленгових слів та їх стабільність у порівнянні зі стандартною лексикою [6]. Дослідники Нітхія Р. та Арок М. (2023) у своєму огляді акцентують на ролі сленгу у соціальних мережах як засобі емоційного вираження та групової ідентифікації [7]. Дослідження Рахман О. С. та ін. (2022) показує, як тематичне моделювання дозволяє виявити структуру й особливості інтернет-сленгу [9]. Також варто згадати дослідження Вах'юні С. (2023), яка аналізує жіночий сленг серед інфлюенсерів покоління Z [10].

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є створення та аналіз частотного словника сучасного сленгу на основі аналізу текстів із соціальних мереж Twitter (X) або Reddit. Для досягнення цієї мети було здійснено попередню обробку текстів: очищення, токенізацію, лематизацію, визначено сленгові одиниці за допомогою маркування, розраховано частотність уживання кожної сленгової одиниці, створено частотний словник із супровідними коментарями та проведено аналіз виявлених одиниць за лексико-семантичними та соціолінгвістичними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Сленг як лінгвістичне явище відіграє важливу роль у сучасній комунікації, особливо в інтернет-просторі, де нові слова та вирази виникають і поширюються з надзвичайною швидкістю. Цей феномен є особливим пластом нелітературної лексики, що характеризується експресивністю, емоційністю та швидкою змінністю. Сленг виникає та функціонує переважно в усному мовленні, хоча з поширенням соціальних мереж набуває значного поширення і в писемній комунікації, зберігаючи при цьому характеристики усного мовлення. Дослідження сленгу набуває особливої актуальності в сучасній лінгвістиці через його тісний зв'язок із соціальними процесами та його роль як індикатора мовних змін і тенденцій у суспільстві. Сленг також відображає особливості культури та світогляду певної соціальної групи, виконуючи функцію групової ідентифікації та встановлення меж між «своїми» та «чужими».

Аналіз лінгвістичних особливостей сленгу в соціальних мережах дозволяє виокремити певні тенденції, які відображають специфіку цього типу комунікації. Однією з найпомітніших рис є змішування кодів та гібридизація мови, що проявляється в активному використанні англіцизмів, їхньому поєднанні з елементами інших мов, створенні нових лексичних одиниць на основі англомовних коренів. Цей процес пов'язаний з глобалізацією інтернет-простору та домінуванням англійської мови в технологічній сфері, що впливає на розвиток сленгу в інших мовах. Ще однією характерною рисою є тяжіння до економії мовних засобів, що виявляється в поширенні скорочень, абревіацій, акронімів та усічених форм слів. Ця тенденція зумовлена технічними обмеженнями соціальних платформ, а також прагненням до швидкої передачі інформації. Креативні словотворчі процеси, які часто порушують традиційні мовні норми, також становлять визначальну рису сленгу в соціальних мережах, відображаючи мовну гру, іронію та прагнення до оригінальності [7, с. 80].

Особливої уваги заслуговує аналіз мовної специфіки сленгу як лінгвокультурного феномену. На фонетичному рівні сленг часто характеризується порушенням традиційних норм вимови, що в письмовій формі відображається через специфічну орфографію, наприклад, навмисні спотворення слів (wut, ya, gonna), подвоєння або потроєння літер для передачі емоційного стану (sooooo, cooool), використання великих літер для емфатичного виділення (AMAZING). На морфологічному рівні сленгові одиниці демонструють високу продуктивність певних словотворчих моделей, зокрема суфіксації (-er: gamer, streamer, influencer), префіксації (un-: unfriend, unfollow),

основоскладання (photobomb, doomscroll) та абревіації (IMHO, LOL, BRB). На лексико-семантичному рівні для сленгу характерні процеси метафоризації, метонімії, а також розширення або звуження значення існуючих слів. Синтаксичні особливості сленгу проявляються в тенденції до спрощення конструкцій, еліптичності, використання емотиконів та інших графічних елементів, що заміняють цілі синтаксичні конструкції [8, с. 72].

Сучасні соціальні мережі оснащені різноманітними інструментами та функціями, які впливають на комунікативну поведінку користувачів та, відповідно, на їхній мовний вибір. Система хештегів у Twitter (X) та Instagram сприяє тематичній організації контенту та створенню нових сленгових виразів на основі популярних тегів. Функція репосту (ретвіту) забезпечує швидке поширення нових сленгових одиниць серед широкої аудиторії, а система коментарів створює простір для обговорення та колективного творення сленгу.

Аналіз корпусу текстів із соціальних мереж показав, що найбільш частотними є сленгові одиниці, пов'язані з вираженням емоційних реакцій та оцінок (LOL – laughing out loud, wow, cringe, facepalm), оскільки вони дозволяють компенсувати відсутність невербальних засобів комунікації в цифровому середовищі. Також високу частотність демонструють сленгізми, що позначають дії користувачів та функції соціальних мереж (to tweet, to post, to share), що пов'язано з необхідністю номінації нових реалій цифрового світу.

Процес збору та відбору мовного матеріалу зі соціальних мереж Twitter (X) та Reddit вимагає комплексного методологічного підходу, що передбачає визначення чітких критеріїв відбору, використання спеціалізованих технічних інструментів та дотримання етичних і правових норм дослідження. Формування репрезентативного корпусу текстів із вказаних соціальних мереж є фундаментальним етапом, що визначає надійність і валідність результатів усього дослідження мовних інновацій. Особливої уваги при плануванні збору даних потребує врахування структурних і функціональних відмінностей між Twitter та Reddit, які впливають як на характер комунікації в цих мережах, так і на технічні можливості отримання текстових даних. Ефективна стратегія формування дослідницького корпусу має забезпечувати збалансований відбір матеріалу, що відображає різноманітні дискурсивні практики, тематичні сфери та комунікативні ситуації, характерні для сучасного україномовного сегменту цих платформ. Розробка такої стратегії передбачає визначення оптимального обсягу вибірки, часових меж дослідження та релевантних лінгвістичних характеристик, за якими здійснюватиметься аналіз текстових даних.

У контексті даної роботи основними критеріями відбору текстів із Twitter (X) та Reddit були визначені: мова повідомлень (англійська), хронологічні межі (повідомлення, опубліковані впродовж 2022–2025 років), тематична релевантність (повідомлення, що містять потенційні лексичні інновації в сферах технологій, соціальних явищ, політики та культури), популярність контенту (кількість взаємодій з повідомленням у формі лайків, репостів, коментарів), а також оригінальність тексту (перевага надавалася авторським дописам, а не автоматично згенерованим повідомленням чи рекламному контенту). Важливим критерієм також стало врахування різноманітності джерел – для забезпечення широкого охоплення різних дискурсивних спільнот було відібрано повідомлення від користувачів з різною кількістю підписників у Twitter та з різних тематичних сабредітів у Reddit, що дозволило дослідити як загальновживані неологізми, так і вузькоспеціалізовані лексичні інновації, характерні для окремих віртуальних спільнот. Додатковим критерієм стала наявність у повідомленнях хештегів, що полегшило категоризацію контенту за тематичними групами та відстеження поширення конкретних лексичних одиниць у різних контекстах [4, с. 52].

Для забезпечення збалансованого представлення різних тематичних сфер, у яких функціонують лексичні інновації, було визначено десять основних категорій контенту для цілеспрямованого збору даних: технології та цифровізація, суспільно-політичні процеси, культура та мистецтво, здоров'я та медицина, освіта та наука, економіка та бізнес, спорт та фізична активність, розваги та дозвілля, міжособистісні стосунки, навколишнє середовище та екологія. Для кожної категорії було сформовано перелік ключових слів та хештегів, за якими здійснювався пошук релевантних повідомлень через API платформ. Додатково для Reddit було визначено тематичні сабредіти, що відповідають кожній категорії, з яких збиралися дописи та коментарі. Такий підхід дозволив дослідити функціонування лексичних інновацій у різних дискурсивних контекстах, визначити тематичні сфери з найвищою неогенною активністю та порівняти особливості словотворення в різних фахових та інтересових спільнотах. Для кожної тематичної категорії було зібрано порівнянну кількість текстових даних, що забезпечило збалансованість корпусу та можливість здійснення

коректних кількісних порівнянь між різними дискурсивними сферами [2, с. 98].

У таблиці 1 представлено розподіл зібраного мовного матеріалу за платформами та тематичними категоріями, що демонструє збалансованість сформованого корпусу та його репрезентативність для дослідження лексичних інновацій у різних комунікативних сферах.

Завершальним етапом підготовки мовного матеріалу для дослідження стало створення спеціалізованої бази даних неологізмів, виявлених у зібраному корпусі. Для кожної лексичної інновації було створено окремий запис з детальною лінгвістичною характеристикою, що включає: графічну форму (варіанти написання), морфологічні характеристики, словотвірну модель, семантичне значення, приклади контекстуального вживання, дата першої фіксації в корпусі, частотність вживання в різних тематичних категоріях, динаміку поширення протягом досліджуваного періоду. Додатково для запозичень фіксувалася мова-джерело та ступінь адаптації до системи української мови. Така структурована база даних стала основою для подальшого комплексного аналізу лексичних інновацій, виявлення продуктивних словотворчих моделей та визначення основних тенденцій розвитку лексичної системи української мови в контексті цифрової комунікації. На підставі створеної бази даних було також укладено частотний словник неологізмів соціальних мереж, що відображає актуальний стан неогенних процесів в українському інтернет-дискурсі та може стати цінним ресурсом для подальших лінгвістичних досліджень [3, с. 59].

Аналіз частотного розподілу сленгових одиниць за тематичними групами, представлений на рис. 2, чітко демонструє домінування емоційно-орієнтованої лексики в досліджуваному корпусі. Суттєва перевага цієї категорії (37%) над іншими тематичними групами підтверджує первинну комунікативну функцію сленгу в соціальних мережах – експресивне висловлення особистого ставлення до подій, явищ та інших користувачів. Другу позицію посідає мем-орієнтована лексика (24%), значна частка якої свідчить про важливість гумористичного компонента в онлайн-комунікації та підкреслює роль соціальних мереж як середовища формування та поширення новітнього фольклору цифрової епохи. Суспільно-політична тематична група, що охоплює 17% від загального корпусу, відображає актуальність соціально-політичного дискурсу в українському сегменті соціальних мереж та демонструє тенденцію до вербалізації громадянської позиції через специфічні мовні засоби. Порівняно менша частка лексем, пов'язаних з ідентичністю (12%) та самоіронією (7%), корелює з обмеженістю відповідних комунікативних ситуацій у повсякденному спілкуванні користувачів.

Графічне представлення динаміки популярності традиційних та нових сленгових одиниць, наведене на Рисунку 3.2, візуалізує протилежні тренди в еволюції онлайн-лексики протягом останніх років. На діаграмі чітко прослідковується

Таблиця 1

Розподіл зібраного мовного матеріалу за платформами та тематичними категоріями

Тематична категорія	**Twitter (X)**		**Reddit**		**Загалом**
	Кількість повідомлень	**Обсяг (слововживань)**	**Кількість дописів/ коментарів**	**Обсяг (слововживань)**	**Обсяг (слововживань)**
Технології та цифровізація	3850	92400	2250	112500	204900
Суспільно-політичні процеси	4120	98880	1870	93500	192380
Культура та мистецтво	2730	65520	1630	81500	147020
Здоров'я та медицина	2140	51360	1280	64000	115360
Освіта та наука	1960	47040	1520	76000	123040
Економіка та бізнес	2310	55440	1340	67000	122440
Спорт та фізична активність	1870	44880	1120	56000	100880
Розваги та дозвілля	2950	70800	1980	99000	169800
Міжособистісні стосунки	1580	37920	1240	62000	99920
Навколишнє середовище та екологія	1490	35760	770	38500	74260
Загалом	25000	600000	15000	750000	1350000

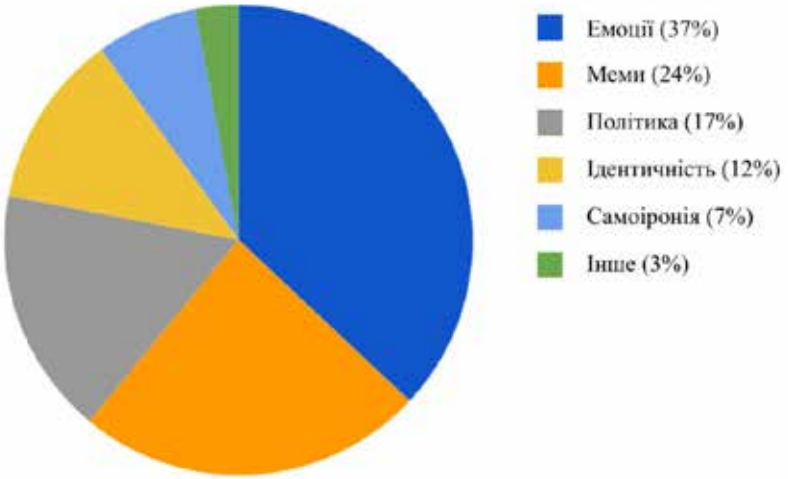

Джерело: за результатами авторського дослідження

Рис. 1. Частотний розподіл сленгових одиниць за тематичними групами

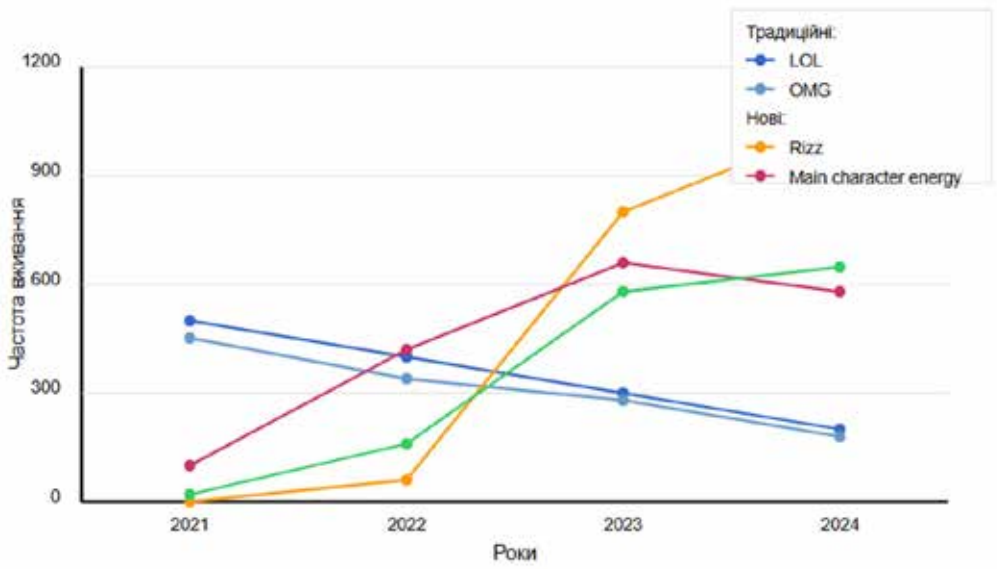

Рис. 2. Порівняльна динаміка популярності традиційних та нових сленгових одиниць

феномен «перехресної динаміки», коли зниження частотності традиційних сленгових акронімів (LOL, OMG) відбувається практично синхронно зі зростанням популярності нових лексичних одиниць (*"rizz", "main character energy", "soft launch"*). Особливий інтерес викликає форма кривої для виразу *"main character energy"*, яка після періоду активного зростання демонструє невелике зниження частотності вживання у 2024 році, що може свідчити про початок циклу «згасання» популярності цієї сленгової одиниці. Аналізуючи загальну конфігурацію графіків, можна спостерігати закономірну картину циклічності мовної моди, коли старі форми поступово витісняються новими, які, своєю чергою, також проходять певні етапи популярності – від стрімкого зростання до стабілізації або поступового зниження частотності вживання [17, с. 94].

Аналіз даних частотних словників соціальних мереж розкриває унікальні особливості формування та функціонування сленгу в англомовному цифровому просторі. Таблиця 1 демонструє комплексне дослідження лексичного складу англійського сленгу в соціальних мережах за 2023–2024 роки.

Представлені дані ілюструють надзвичайно динамічну природу англійського сленгу в соціальних мережах, де значна частка лексики припадає на молодіжні неологізми та інтернет-жаргонізми. Особливо показовою є висока частка питомої анг-

Таблиця 2.

Розподіл лексики за походженням у словнику сленгу англомовного сегменту соціальних мереж (2023–2024)

Походження лексики	Кількість одиниць	Відсоток від загального обсягу
Питома англійська лексика	423	42.3%
Молодіжні неологізми	389	38.9%
Інтернет-жаргонізми	112	11.2%
Запозичення з інших мов	76	7.6%
Загальна кількість	1000	100%

лійської лексики (42,3%), що свідчить про потужний внутрішньомовний потенціал словотворення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок в цьому напрямку. Дослідження засвідчило високу продуктивність поєднання лінгвістичних методів з інструментами обробки великих обсягів даних. У майбутньому подібні підходи можуть бути розширені, наприклад, шляхом включення аналізу сленгу в інших соціальних платформах (Instagram, TikTok) або за рахунок вивчення візуального компоненту (меми, гіфки, емодзі) як носіїв сленгового значення. Робота відкриває нові перспективи для інтердисциплінарних досліджень, де мова є не лише засобом комунікації, а й ключем до розуміння цифрової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булгакова О. В. Молодіжний сленг у сучасному українському медіапросторі. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Філологія. 2020. Т. 8. № 76. С. 35–38.

2. Кочубей Л. І. Структурно-семантичні особливості сленгової лексики англомовного інтернет-дискурсу. Молодий вчений. 2018. № 1. С. 106–110.

3. Наконечна Т. Особливості використання сленгової лексики в інтернет-дискурсі. Молодий вчений. 2020. № 3. С. 327–330.

4. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 272 p.

5. Danet B., Herring S. C. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. Oxford : Oxford University Press, 2007. 384 p.

6. Eisenstein J. What to do about bad language on the internet. Proceedings of NAACL. 2013. P. 359–369.

7. Nithya R., Arock M. A systematic literature review on social media slang analytics in contemporary discourse. IJRISS. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/375735233 (дата звернення: 24.05.2025).

8. Keidar D. та ін. Slangvolution: a causal analysis of semantic change and frequency dynamics in slang. Proceedings of the 60th Annual Meeting of the ACL. 2022. URL: https://aclanthology.org/2022.acl-long.101 (дата звернення: 24.05.2025).

9. Rahman O. S. та ін. Semantic Shift of English Internet Slangs Used in Social Media: Morphosemantic Analysis. Research and Innovation in Language Learning. 2022. URL: https://jurnal.ugj.ac.id/index.php/RILL/article/view/6387 (дата звернення: 24.05.2025).

10. Wahyuni S. The use of slang by Gen Z female influencers on Instagram and Twitter (X). IJRISS. 2023. URL: https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/the-use-of-slang-by-gen-z-female-influencers-on-instagram-and-twitter-x (дата звернення: 24.05.2025).

УДК 821.111-1.09:81’374’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.7

ТЕМА, СИМВОЛ, МОТИВ У ПІЗНАННІ ЛІРИЧНОГО ДИСКУРСУ

THEME, SYMBOL AND MOTIF IN THE COGNITION OF LYRICAL DISCOURSE

Горак І.Р.,
orcid.org/0009-0003-6712-6898
аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

Це дослідження присвячене дослідженню ліричного дискурсу, який посідає виняткове місце в людській культурі як основний засіб передачі найскладніших емоційних станів, тонких суб’єктивних переживань та витончених інтелектуальних прозрінь. Увага акцентується на невід’ємних характеристиках ліричного тексту, таких як: концентрована образність, інтенсивна емоційність та часто імпліцитне, непряме значення, що створює значні, але водночас цікаві виклики для його всебічної та адекватної інтерпретації.

У роботі підкреслюється потреба у детальному вивченні базових механізмів, за допомогою яких читачі взаємодіють з ліричними текстами та виводять з них зміст. Особлива увага приділяється ролі таких ключових категорій, як тема, символ та мотив, у процесі пізнання та інтерпретації ліричного дискурсу. Тема розглядається не лише як предмет зображення, а як складна інтелектуальна та емоційна структура, що формує смислове ядро твору. Символ, у свою чергу, виступає не просто як художній образ, а як багатозначний знак, здатний конденсувати величезний обсяг культурних, історичних та індивідуальних конотацій, розширюючи межі буквального сприйняття та запрошуючи до глибинного осмислення. Мотив аналізується як повторюваний смисловий елемент, що організує текст, створює ритмічний та емоційний фон, а також розкриває глибинні зв’язки між різними частинами твору, сприяючи його цілісному сприйняттю.

Зроблено висновок, що взаємодія та взаємопроникнення теми, символу і мотиву є вирішальними для розуміння цілісної структури та ідейно-художнього змісту ліричного твору. Саме ці елементи слугують своєрідними ключами до розшифровки складних і багатошарових значень, прихованих у поетичному слові. Дослідження цих категорій дає змогу не тільки розкрити індивідуальний стиль автора, а й виявити універсальні закономірності функціонування ліричного тексту в контексті світової культури. Стаття пропонує оновлені підходи до розуміння сутності ліричного дискурсу та методів його аналізу. Дослідження відкриває нові перспективи для осмислення того, як поезія впливає на читача, формує його світогляд та збагачує внутрішній світ.

Ключові слова: ліричний дискурс, тема, символ, мотив, інтерпретація, поетика.

This study investigates lyrical discourse, which holds a unique position in human culture as a primary means of conveying complex emotional states, subtle subjective experiences, and profound intellectual insights. The focus is on the inherent characteristics of a lyrical text, such as concentrated imagery, intense emotionality, and often implicit, indirect meaning, which present significant yet intriguing challenges for its comprehensive and adequate interpretation.

The work underscores the need for a detailed examination of the fundamental mechanisms through which readers interact with lyrical texts and derive meaning from them. Particular attention is paid to the role of key categories such as theme, symbol, and motif in the process of apprehending and interpreting lyrical discourse. Theme is considered not merely as the subject matter but as a complex intellectual and emotional structure that forms the semantic core of the work. The symbol, in turn, functions not simply as an artistic image but as a polysemous sign capable of condensing a vast array of cultural, historical, and individual connotations, thereby expanding the boundaries of literal perception and inviting deeper contemplation. Motif is analyzed as a recurring semantic element that organizes the text, establishes a rhythmic and emotional backdrop, and reveals profound connections between different parts of the work, contributing to its holistic perception.

It is concluded that the interaction and interpenetration of theme, symbol, and motif are crucial for understanding the integral structure and ideational-artistic content of a lyrical work. These elements serve as keys to deciphering the complex and multilayered meanings hidden within poetic language. Investigating these categories allows not only for the unveiling of an author’s individual style but also for the identification of universal patterns in the functioning of lyrical text within the context of world culture. This article proposes updated approaches to understanding the essence of lyrical discourse and its analytical methods. The research opens new perspectives for comprehending how poetry influences the reader, shapes their worldview, and enriches their inner experience.

Key words: lyrical discourse, theme, symbol, motif, interpretation, poetics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Ліричний дискурс посідає унікальне та глибоке місце в людській культурі, слугуючи основним засобом передачі складних емоційних станів, суб’єктивних переживань та витончених інтелектуальних прозрінь. Його невід’ємні характеристики, що включають концентровану образність, емоційну інтенсивність та часто імпліцитне значення, створюють значні виклики для всебічної інтерпретації. Це зумовлює необхідність детального вивчення базових механізмів, за допомогою яких читачі взаємодіють з такими текстами та виводять з них значення.

Як особлива форма художнього висловлювання, ліричний дискурс вирізняється своєю багатошаровістю та інтенсивною емоційністю, та у своїй лаконічній і часто евокативній формі, значною мірою спирається на силу натяку та імплікації. Його пізнання неможливе без глибокого аналізу ключових елементів, що формують його смислове поле, а саме: теми, символу та мотиву. Ці категорії є не просто формальними одиницями, а й потужними інструментами для розкриття глибинних ідей, почуттів та світогляду автора, а також для ефективної інтерпретації твору читачем. Вони є не просто формальні елементи, а динамічні інструменти для розуміння світогляду автора, його емоційного ландшафту та основних філософських позицій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У цій статті спробуємо визначити, розмежувати та продемонструвати складний взаємозв'язок між темою, символом і мотивом у ліричному аналізі. При цьому будемо спиратися як на канонічні теоретичні засади, так і на внесок знакових українських та закордонних мовознавців.

Маємо на меті системно дослідити ролі теми, символу та мотиву як фундаментальних літературних елементів у ліричному дискурсі, з особливим акцентом на їхній внесок у когнітивний процес «пізнання». Дослідження виходить за рамки простої дефініційної ясності цих елементів, заглиблюючись у їхню динамічну взаємодію та активну функцію у формуванні інтерпретаційного шляху читача та конструюванні смислів. Актуальність цього дослідження полягає в його внеску в когнітивну поетику та мовознавство, пропонуючи вдосконалену рамку для розуміння складного взаємозв'язку між текстовою структурою та когніцією читача у високо суб'єктивній сфері ліричної поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор Р. Пархоменко у «Основні тенденції наукового осмислення поняття «мотив»: функціональний аспект» розглядає теоретичний аспект та основні тенденції наукового осмислення поняття «мотив», проблеми, пов'язані з його осмисленням як категорії літератури, а також його функції в тексті. І.Небеленчук, здійснює дослідження мотиву в ліриці конкретних поетів та періодів здійснюють в ліриці сучасних авторів. О. Пухонська розглядає фольклорні мотиви сучасної української поезії в аспекті діалогу традиції з новаторством. Т. Урись у статті «Мотив як маркер модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії» аналізує основні мотиви сучасної української поезії кінця XX ст. – початку XXI ст. як виразники модусу національної ідентичності. М. Ільницький досліджував феномен Нью-Йоркської групи, яка активно використовувала різноманітні мотиви у своїй творчості. Т. Кушнірова у статті «Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія» досліджує поняття «мотив», який можна визначити у літературі як формально-змістовну одиницю, що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття характеру і вираженням ідейного задуму митця. Подальша монографія Т. Кушнірової «Еволюція мотивів у прозі Андрія Платонова» досліджує динаміку та трансформацію мотивів у творчості конкретного письменника. Іван Бехта у статті «Сучасна парадигма лінгвістичних знань: поняття, сутність, інтерпретація» розглядає загальні питання сучасної лінгвістики, і в контексті аналізу тексту опрацьовуються аспекти повторюваності та ключових елементів, зокрема мотиву як «лексичні повтори», «тематичні домінанти» або інші лінгвістичні категорії. М. Заоборна у статтях «Мотив vs Мотив як інтердисциплінарний феномен та філологічна проблема» та «Мотивна структура тексту як лінгвістична проблема» визначає й обґрунтовує сутнісні ознаки мотиву як філологічної категорії та осмислює феномен мотивної структури, як спосіб втілення в тексті семантико-прагматичної категорії мотиву, сутність якої пов'язана з усвідомленими чи неусвідомленими внутрішніми станами, що спонукають до діяльності, забезпечуючи реалізацію в ній особистісних смислів автора й персонажів. О. Фрейденберг у «Поетика сюжету і жанру», закладає основи для розуміння мотиву як структурної одиниці, що переходить з тексту в текст, набуваючи нових значень. О. Потебня у «Естетика і поетика слова», звертає увагу на внутрішню форму слова та його потенціал до творення образів, що є безпосереднім шляхом до розуміння символу в тексті. В. Іванов у «Вибрані праці з семіотики та історії культури», розглядає символ як знакову систему, здатну передавати складні культурні та філософські ідеї. О. Поляков у «Текст: елементи, значення, когнітивні механізми» розкриває когнітивні механізми, за допомогою яких реципієнт конструює значення з тексту, що є особливо актуальним для розуміння імпліцитності лірики. М. Наєнко у «Історія українського літературознавства» простежує еволюцію поглядів на природу художнього образу, мотиву та символу в українській науці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ліричний дискурс визначається як особливий вид художнього тексту, що вирізняється глибокою суб'єктивністю, інтенсивною емоційністю та непохитною зосередженістю на внутрішньому світі ліричного героя або мовця. Цей жанр надає пріоритет вираженню особистих почуттів, думок та сприйняття над наративним розвитком чи об'єктивним описом.

Крім своєї естетичної цінності, ліричний дискурс виконує важливу функцію як джерело глибокого естетичного досвіду і, що важливо, як інструмент самопізнання для читача. Це підкреслює, що взаємодія з ліричними текстами є не просто інтелектуальною вправою, а глибоко особистим і потенційно трансформаційним процесом. Коли читач занурюється в ліричний текст, його власний внутрішній світ резонує з текстом і освітлюється ним. Це означає, що пізнання в ліричному дискурсі виходить за межі простого розуміння або декодування авторського задуму. Якщо взаємодія з ліричними текстами веде до самопізнання, це означає, що когнітивний процес розуміння теми, символу та мотиву полягає не лише у сприйнятті внутрішньої логіки тексту, а й у тому, як ця текстова логіка взаємодіє з наявними знаннями читача, його емоційним ландшафтом та особистим досвідом, і як вона їх висвітлює. Такий підхід вказує на глибшу, потенційно трансформаційну когнітивну функцію, де власна ідентичність та світогляд читача активно залучаються, обробляються та, можливо, переоцінюються через призму ліричного твору. Отже, пізнання в ліричному дискурсі є не лише інтелектуальним, а й глибоко досвідним та афективним, що призводить до особистісного зростання та прозріння.

Теоретичні засади пізнання в ліриці. Роль читача та інтерпретації. Інтерпретація ліричного твору є складним, багаторівневим процесом, який систематично включає розпізнавання, детальний аналіз, творчий синтез та критичну оцінку. Важливо, що пізнання теми, символу та мотиву не відбувається ізольовано, а переплітається на кожному з цих інтерпретаційних етапів, від початкового, інтуїтивного сприйняття читача до глибокого, рефлексивного розуміння. Це підкреслює ітеративний та прогресивний характер ліричного осмислення.

Читач є не просто пасивним реципієнтом інформації, а активним і творчим співавтором смислів. Це співтворення відбувається динамічно на унікальному перетині текстових елементів та індивідуального досвіду, бекграунду та когнітивної рамки читача. Це підкреслює притаманну суб'єктивну та конструктивну природу смислотворення в ліричному пізнанні.

«Пізнання ліричного дискурсу» розуміється як активний, динамічний та багатогранний когнітивний процес. Він охоплює не лише інтелектуальну інтерпретацію, а й глибоке емоційне сприйняття, асоціативне мислення та критичну рефлексію. Цей цілісний погляд підкреслює, що читач не просто декодує вже існуючу інформацію, а активно конструює власні унікальні смисли у відповідь на текст.

З погляду когнітивної лінгвістики, мова слугує фундаментальним інструментом для структурування та осмислення світу. У ліричному дискурсі специфічні мовні засоби – такі як метафори, порівняння та епітети – є інструментальними у формуванні складних когнітивних моделей та схем у свідомості читача. Ці внутрішні ментальні рамки є важливими для ефективної обробки та засвоєння читачем складних ідей, представлених у поезії. Це дає мікрорівневе пояснення того, як тема, символ та мотив обробляються когнітивно. Ці літературні елементи не є абстрактними поняттями, що існують незалежно; вони конкретизуються та передаються через специфічні мовні вибори. Наприклад, повторюваний символ може бути побудований через серію послідовних метафоричних виразів, які потім колективно формують стабільну когнітивну схему в свідомості читача. Ця схема, у свою чергу, полегшує розуміння загальної теми або значення мотиву. Це встановлює чіткий причинно-наслідковий зв'язок: специфічні мовні засоби активують та формують внутрішні когнітивні моделі, які потім уможливлюють осмислення складних літературних елементів та ідей.

Критичним компонентом цього когнітивного процесу є емоційний відгук читача, який є невід'ємною частиною пізнавального процесу. Символи та мотиви, завдяки своїй здатності викликати багаті асоціації та потужні емоції, значно посилюють цю афективну реакцію. Ця емоційна залученість, у свою чергу, сприяє глибшому зануренню в смислове поле твору, підвищуючи загальну когнітивну глибину розуміння. Це вказує на вирішальний причинно-наслідковий зв'язок та зворотний зв'язок: емоційний вплив символів та мотивів (спровокований їхньою евокативною природою) є не просто побічним ефектом, а каталізатором для глибшої когнітивної залученості та смислотворення. Коли читачі емоційно зацікавлені, їхнє асоціативне мислення та рефлексивні

процеси посилюються, що призводить до більш глибокого та незабутнього розуміння. Це означає, що пізнання в ліричному дискурсі є не суто раціональним, а глибоко переплетеним з афектом, де емоції керують та інформують інтелектуальне осмислення.

Тема як центральний елемент ліричного дискурсу. Визначення та функції теми.

Наше дослідження розпочнемо із визначення поняття *тема* ліричного твору. «Словник-довідник літературознавчих термінів» [8, с. 110] за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Визначає тему, як «*коло подій та життєвих явищ, які представлені в художньому творі*.»

«Літературознавча енциклопедія» у двох томах автора-укладача Юрія Коваліва, [7, с. 472] дає значно ширше визначення: «*центральне змістове коло подій, представлених у творі, що формують художню основу епічного, драматичного чи ліричного творів. … У ліриці найчастіше йдеться про ліричну тему, уподібнювану до музичної як об'єднання кількох мотивів за відсутньої чи слабко окресленої фабульно-сюжетної конструкції, зображення вічних образів, неявних звя'зків із предметною конкретикою, засвідчених медитативною, інтимною чи сугестивною поезією.*»

«Енциклопедія української літератури» [13, с. 32–33]: визначає тему як «*сферу дійсності, що відтворена у творі, сукупність проблем, подій, характерів, що складають його зміст*.»

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» за редакцією. В.Т.Бусела [1, с. 1432] формулює тему, як «*коло життєвих явищ, подій що становлять зміст твору літератури*».

Отож бачимо, що *тема* у ліричному дискурсі є його первинним смисловим осередком. Це та основна ідея, думка чи проблема, навколо якої організовується весь поетичний світ. Вона може бути виражена як безпосередньо, так і опосередковано, через систему образів, мотивів та символів. Пізнання теми вимагає не лише розуміння буквального значення слів, а й здатності до узагальнення, виявлення прихованих смислів та ідей. Це коло подій, життєвих явищ, проблем, що є об'єктом художнього зображення та осмислення в творі. У ліриці тема часто пов'язана з внутрішнім світом ліричного героя, його переживаннями, думками, емоціями, а не з конкретним сюжетом чи подіями зовнішнього світу. Це може бути конкретне почуття (кохання, смуток), філософське питання (сенс життя, смерть), соціальне явище (патріотизм, боротьба), природне явище (краса природи, її вплив на людину) тощо.

На відміну від епічного чи драматичного твору, де тема може бути розгорнута через розгалужений сюжет і систему персонажів, у ліриці тема часто виражається лаконічно, через систему образів, символів, мотивів, асоціацій та емоційних станів ліричного героя. Ліричний твір є сконцентрованим вираженням думки та почуття, де все спрямовано на розкриття центральної теми.

Таким чином тема забезпечує єдність і цілісність поетичного світу. Основними характеристиками теми є те, що вона є часто універсальна та позачасова (наприклад, кохання, смерть, природа, свобода). Можемо також виокремити два типи тем – експліцитна та імпліцитна. На противагу експліцитної, де тема прямо висловлена мовцем через чіткі твердження у вірші, імпліцитна виводяться читачем шляхом узагальнення образів, символів, мотивів, дій та емоцій персонажів, що є найбільш поширеним у ліричній поезії, вимагаючи активної інтерпретації.

Серед найбільш поширених тем у ліриці відзначаємо: кохання (романтичне, родинне, платонічне, божественне, самолюбство); природа (її краса, сила, байдужість, джерело розради, дзеркало людських емоцій); смертність/смерть (короткотривалість життя, горе, потойбічне життя, спадщина); ідентичність/самопізнання (особистісний ріст, боротьба із собою, відчуження); соціальна (справедливість, гноблення, свобода, революція, національна ідентичність, що є дуже актуальним саме для української літератури); екзистенціалізм (сенс життя, абсурдність, самотність, вибір); час (його плин, вічність, пам'ять, майбутнє); мистецтво/творчість (акт творення, натхнення, роль митця).

Механізми пізнання теми. Пізнання теми є фундаментально активним, конструктивним процесом, а не пасивним сприйняттям вже готової інформації. Читачі залучаються до складних інференційних міркувань, систематично синтезуючи різні текстові підказки, включаючи образи, мовні патерни, символічні резонанси та повторювані мотиви.

Імпліцитна природа багатьох ліричних тем вимагає проактивної участі читача в активній інтерпретаційній діяльності. Це включає використання їхніх обширних фонових знань, культурної грамотності, емоційного інтелекту та аналітичних навичок для заповнення текстових прогалин та конструювання загального тематичного значення. Тема, будучи узагальненим смисловим ядром, може бути імпліцитно виражена, вимагаючи активної інтерпретаційної діяльності. Це означає, що пізнання теми не є простим актом декодування прямого твердження. Натомість, воно

передбачає складну когнітивну операцію висновку та синтезу. Читач повинен активно збирати та інтегрувати різні текстові підказки – образи, метафори, символи, мотиви – а потім виводити основну абстрактну ідею, яка їх об'єднує. Цей активний, конструктивний процес, а не пасивне сприйняття, означає, що читач є центральним агентом у формуванні тематичного розуміння, роблячи когнітивну взаємодію з темою динамічною та вимогливою.

Пізнання теми тісно пов'язане з формуванням та уточненням когнітивних схем. У міру того, як читач просувається по тексту, повторювані патерни, послідовні мовні вибори та взаємодія інших літературних елементів сприяють поступовому конструюванню та закріпленню тематичної ідеї в його ментальній рамці.

Символ у ліричному пізнанні. Природа та багатозначність символу. Символ у ліричному дискурсі визначається як «багатозначний образ», що несе в собі глибокий, часто архетипний зміст. На відміну від звичайного знака, який має фіксовану, однозначну відповідність зі своїм референтом, символ діє шляхом навіювання, евокації та асоціації, запрошуючи до багатьох шарів інтерпретації та резонансу. Притаманна символам двозначність та багатство дозволяють різноманітні та особисті інтерпретації читача, одночасно зберігаючи основний, часто універсально впізнаваний резонанс. Ця багатозначність є ключовою характеристикою, що відрізняє символи та сприяє глибині ліричного значення.

Спробуємо розкрити суть поняття символ та порівняти його із темою. Опираючись на попередні лексикографічні джерела розглянемо визначення *символу*:

«Літературознавча енциклопедія»: «*Символ (від грец. sýmbolon – умовний знак, ознака, прикмета) – це один із засобів узагальненого художнього осмислення світу, художній образ, що умовно відтворює певну ідею, поняття, почуття.»* [7, с. 415].

«Словник-довідник літературознавчих термінів»: Символ визначається як «*художній образ, який умовно відображає певну ідею, явище, відношення, викликаючи певні асоціації, на відміну від алегорії, що має лише одне значення»* [8, с. 620].

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (ВТСУМ) за ред. В. Т. Бусела надає загальне визначення символу як «*умовного знака, що відображає яку-небудь ідею, поняття, почуття; художній образ, який узагальнено й опосередковано виражає якусь ідею, відношення*» [1, с. 1295].

Символ – це одна з найскладніших і найглибших категорій у ліричному дискурсі. На відміну від алегорії, яка має чітке, однозначне співвідношення, символ є багатозначним, багатоплановим і відкритим для численних інтерпретацій. Він здатний конденсувати величезний обсяг смислів, асоціацій та емоцій. Символ не просто позначає, а й викликати асоціації, натякати на глибинні смисли, що не вичерпуються прямим значенням. Символ є інтуїтивно зрозумілим, емоційно насиченим і полісемантичним.

У ліричному творі символ часто виступає як сконцентрований образ, що акумулює в собі складні ідеї та емоції, дозволяючи поетові передати неосяжне чи несказанне через конкретне, чуттєве явище. Він може мати як універсальне (архетипне), так і суто індивідуальне, авторське значення, яке розкривається в контексті всього твору. Символ не розшифровується однозначно, а є багатозначним і залежить від контексту, культурних кодів та інтерпретації читача та є ключовим засобом створення підтексту, глибинності та сугестивності.

Символ як засіб когнітивного розширення. Пізнання символу є складним процесом, що вимагає активної взаємодії читача з ширшими когнітивними рамками. Воно прямо вимагає звернення до культурного контексту, міфології, особистого досвіду читача. Це означає, що символічне розуміння глибоко вкорінене в інтертекстуальності, колективному несвідомому (архетипах) та індивідуальних когнітивних схемах. Це передбачає, що розуміння символу полягає не в декодуванні фіксованого значення, а в активізації складної мережі знань та досвіду в свідомості читача. Символ діє як потужний когнітивний тригер, що викликає асоціації в різних сферах: спільні культурні знання (наприклад, міфологічні архетипи), засвоєні літературні конвенції та глибоко особисті спогади або емоції. Цей процес є когнітивним розширенням, де внутрішнє значення тексту значно збагачується та персоналізується наявними ментальними рамками читача. Результатом є багатошарове, резонансне і часто унікальне розуміння для кожної особистості, що підкреслює високосуб'єктивний та взаємопов'язаний характер символічного пізнання.

Символи функціонують як потужні тригери для асоціативного мислення, розширюючи когнітивні горизонти читача далеко за межі буквального значення слів. Вони діють як когнітивні мости, що з'єднують безпосередній текстовий світ з ширшими людськими переживаннями, універсальними істинами та глибоко вкоріненими

культурними наративами. Крім того, символи значно сприяють емоційному відгуку читача, посилюючи його афективну залученість до тексту. Цей емоційний резонанс, що полегшується евокативною силою символів, призводить до глибшого занурення в смислове поле твору та більш глибокого пізнання.

Олександр Потебня у своєму дослідженні «Естетика и поетика слова» [10, с. 40] наголошував на тому, що «*Коли пам'ятається центральна ознака образу, яка виражається словом, то вона [...] має значення не сама по собі, а як знак, символ певного змісту*». Так, до прикладу, образ калини в українській поезії може символізувати Україну, дівочу красу, сум чи щастя, залежно від контексту. Розуміння символу вимагає від читача не лише знання культурних кодів, а й розвиненої асоціативної пам'яті та емоційної чутливості.

Григорій Клочек, видатний український літературознавець, доктор філологічних наук, професор, член Національної спілки письменників України у «Душа моя сонця намріяла...»: Поетика «Сонячних кларнетів» Павла Тичини» [5] присвятив глибокому та всебічному аналізу поетики першої і, на думку багатьох критиків, найвидатнішої збірки Павла Тичини – «Сонячні кларнети». Григорій Клочек застосовує системний підхід до аналізу художнього тексту та не обмежується лише змістом, а розглядає збірку як цілісну художню систему, де кожен елемент – від фонетики та ритміки до образів, символів та мотивів – функціонує у взаємозв'язку, створюючи унікальну поетичну реальність. Він є одним із розробників ідеї «рецептивної поетики», яка враховує роль читача у створенні сенсу твору. Автор досліджує, як у «Сонячних кларнетах» поєднуються елементи різних видів мистецтва – музики, живопису, слова – для створення унікальної естетичної цілісності (звідси й «кларнети» як музичний інструмент, «сонячні» – як світло, колір). Він аналізує феномен тичинівського «квітневого симфонізму». У цій праці детально розглядається система образів та символів збірки, їхня багатозначність та функціональність. Григорій Клочек показує, як символи (сонце, золото, вітер, небо) створюють глибинні смислові шари, відсилаючи до універсальних *archetypes* та міфологічних уявлень. Тут аналізуються провідні мотиви збірки (мотиви весни, любові, природи, космосу, Бога, гармонії), їхнє повторення, варіації та розвиток, що створюють єдине тематичне поле збірки.

Мотив як динамічний елемент ліричного дискурсу. Визначення та класифікація мотивів. Мотив найчастіше визначається як повторюваний значущий елемент у ліричному творі. Цей елемент може проявлятися як специфічний образ, повторювана ситуація або стійка ідея. Його основна функція полягає в організації структури твору і, що важливо, у прямому сприянні розгортанню та розвитку загальної теми.

Мотиви можуть бути класифіковані за їхньою значущістю та функцією в тексті, починаючи від лейтмотивних елементів, що домінують у творі, до фонових мотивів, що забезпечують тонке підкріплення, або навіть окремих смислових акцентів, що виділяють певні моменти. Кожен тип відіграє роль у спрямуванні сприйняття читача та формуванні його когнітивного шляху.

Спробуємо глибше дослідити поняття *мотив* та порівняти його із поняттями теми та символу. В українських лексикографічних джерелах *мотив* визначають як:

– «тему або ідею твору мистецтва» [12] (Тлумачний словник Української мови);

– «один зі складових елементів теми твору мистецтва» [11] (Словник Української мови у 20 томах);

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» (2001) *мотив* кваліфікують як «відносно стійкий формально-змістовний складник художнього твору», вказуючи, що «незмінним залишається розуміння мотиву в історичній поетиці як формули, в якій образно закріпились типові ситуації, дії, характери; на відміну від історико-типологічних студій, суто теоретичного характеру за своїм змістом, де термін *мотив* має вжиток для позначення теми, нерозкладуваної далі одиниці тексту» [6, с. 347].

У «Літературознавчому словнику-довіднику" [8, с. 456] поняття «*мотив*» визначають тільки стосовно лірики: «*Мотив* (фр. *motif*, від лат. *moveo* – рухаю) – у літературознавстві *тема* ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет)». Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їхні переживання і роздуми, динамізують внутрішній стан ліричного суб'єкта. Тому в аналізі лірики терміни *тема* і *мотив* часто контаміновані. Тоді з'являються відтінки мотиву (лейтмотив – провідний мотив, надмотив)» [15, с. 47–56].

Тобто, *мотив* у ліричному дискурсі – це повторюваний, стійкий елемент (образ, ситуація, дія, емоція), який проходить через твір або низку творів, набуваючи при цьому особливого смислового навантаження. Виявлення та аналіз мотивів дозволяє простежити розвиток ідей, простежити взаємозв'язок між різними частинами твору та виявити його глибинну структуру.

Виявляючи та інтерпретуючи ключові мотиви, ми отримуємо можливість глибше проникнути у світ поетичних образів, відчути ритм авторської думки та осягнути глибинні смисли, закодовані у ліричному дискурсі. Мотив стає своєрідним «слідом», залишеним поетом, що веде читача до розуміння сутності художнього твору. Розуміння природи та функцій мотиву відкриває нові горизонти для поглибленого аналізу ліричної поезії, дозволяючи читачеві стати більш уважним співтворцем смислів та відчути всю силу емоційного впливу поетичного слова.

Мотив у симбіозі з темою розкриває глибинні значення, бо на відміну від всеосяжної *теми*, *мотив* є конкретним повторюваним елементом, який слугує для її розкриття та підкреслення. У ліричній поезії, де емоційна насиченість та суб'єктивність переживань є визначальними, мотив стає своєрідним камертоном, що задає тон та підсилює звучання основної ідеї.

З іншого боку, мотив часто переплітається із символом, де повторюваний елемент набуває глибшого, алегоричного значення. Символ може виступати як концентроване втілення певного мотиву, акумулюючи в собі пов'язані з ним емоції та ідеї.

Важливо підкреслити динамічну природу *мотиву* в ліричному творі. На відміну від статичного *символу*, *мотив* може розвиватися, трансформуватися та набувати нових відтінків значення в процесі розгортання вірша. Поет може свідомо змінювати контекст появи мотиву, додаючи йому іронічного, контрастного або ж підсилювального звучання.

Наприклад, мотив дощу у вірші може спочатку асоціюватися з очищенням і оновленням, але згодом, з появою образів смутку та самотності, набувати меланхолійного забарвлення. Ця динаміка мотиву дозволяє поетові створювати складні емоційні партитури та передавати нюанси внутрішнього стану ліричного героя. Уважний аналіз мотивів у ліричному творі є важливим інструментом для розуміння авторського задуму. Повторюваність певних елементів не є випадковою; вона свідчить про їхню значущість для поета, про його прагнення акцентувати певні аспекти теми або ж передати певний емоційний стан.

Роль мотиву в розгортанні пізнавального процесу. Мотиви відіграють важливу когнітивну роль, забезпечуючи структурну цілісність та ритмічний акцент у ліричному тексті. Завдяки своєму повторенню вони спрямовують увагу читача, підкріплюють ключові ідеї та створюють очікування тематичного розвитку.

Когнітивна функція повторення є багатогранною: вона допомагає пам'яті, дозволяє поступово накопичувати значення та дає змогу читачеві ідентифікувати патерни та виводити зв'язки по всьому тексту. Повторення мотиву допомагає читачеві поступово конструювати та поглиблювати своє розуміння теми, що розвивається.

Важливо, що мотиви не є статичними сутностями; вони мають динамічний характер. Вони мають здатність трансформуватися в символи або набувати символічного значення залежно від їхнього контексту та інтенсивності повторення. Ця притаманна динамічність підкреслює плинну та еволюціонуючу природу смислотворення та пізнання в ліричному дискурсі, де початкове розпізнавання може з часом призвести до глибокої символічної інтерпретації. Мотиви діють як динамічні когнітивні риштування. Спочатку читач може просто розпізнати повторюваний елемент (мотив). Однак, через його повторення, контекстні зміни та накопичення смислової ваги, мотив поступово розвивається або підкріплює тематичне розуміння. Крім того, його потенціал трансформуватися в символ означає, що когнітивна обробка мотиву читачем не є фіксованою, а еволюціонує протягом читання. Ця еволюція поглиблює розуміння від простого структурного маркера до глибокого символічного значення, тим самим безперервно збагачуючи загальне пізнання ліричного твору. Це підкреслює чіткий причинно-наслідковий зв'язок, де динамічна взаємодія та еволюція мотивів безпосередньо сприяють прогресивному та поглибленому розумінню теми читачем.

Отож можемо підсумувати, що *тема*, *символ* та *мотив* не існують ізольовано; вони перебувають у тісній взаємодії, утворюючи складну смислову мережу ліричного твору. Тема часто розкривається через систему символів і мотивів. Символи, у свою чергу, можуть бути об'єднані у мотивні комплекси, а мотиви можуть слугувати для поглиблення тематики. Наприклад, тема самотності (тема) може бути розкрита через символ пустелі (символ) та мотив блукання (мотив).

Український літературознавець Михайло Наєнко у своїй праці «Історія українського літературознавства» [9] зазначає, що розкриття взаємозв'язку теми, символу та мотиву є ключовим для адекватного розуміння художнього світу твору. Це дозволяє перейти від поверхового сприйняття до глибинного осмислення, розкриваючи приховані смисли, емоційні нюанси та ідейні засади ліричного дискурсу.

Дмитро Чижевський, видатний українським літературознавець, філософ та історик культури,

у своїх працях торкався понять теми, мотиву та символу, аналізуючи українську та слов'янську літературу. Він глибоко досліджував український символізм, особливо в контексті модернізму та бароко. У своїх працях, як «Історія української літератури (Від початків до доби реалізму)» [4] він аналізував, як поети та письменники використовували символи для передачі складних ідей, емоцій та філософських концепцій. Він розглядав, як певні символи стають ключовими для розуміння тематичного змісту творів.

Дослідник приділяв увагу повторюваним мотивам як важливим складникам художнього стилю та засобу підкреслення певних тем. Наприклад, у його працях про бароко він аналізував характерні для цієї епохи мотиви (марність світу, швидкоплинність життя, смерть) та їхній зв'язок з релігійними та філософськими темами.

Дмитро Чижевський часто розглядав літературні твори в широкому культурно-історичному контексті. Він аналізував, як домінуючі теми епохи (наприклад, національна ідея в романтизмі, філософські пошуки в модернізмі) знаходили своє відображення через специфічні мотиви та символічні образи.

Григорій Грабович, видатний український літературознавець, критик, професор української літератури в Гарвардському університеті, головний редактор журналу «Критика», у дослідженні творчості Тараса Шевченка та інших українських письменників розглядав символічну насиченість текстів та їхній зв'язок з національною ідентичністю та історією. Концепції символу та мотиву в ліриці, є невід'ємною частиною його аналізу літературних творів, зокрема у його шевченкознавчих студіях та дослідженнях українського модернізму. Автор розглядає літературні явища в широкому історичному, культурному та політичному контексті. Тема, символ і мотив для нього не існують ізольовано, а є елементами, що функціонують у певній культурній «семіосфері». Одна з ключових концепцій Григорія Грабовича, символічної автобіографії поета, особливо розвинена у його шевченкознавчих працях, зокрема у книзі «Шевченко, якого не знаємо. Із проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета» [3]. У цьому контексті символи та мотиви розглядаються не просто як художні засоби, а як елементи, що формують та відображають міфотворчу діяльність самого поета, його самопроекцію та місце у національному наративі. Так, наприклад, у віршах Шевченка певні мотиви (неволі, пророцтва, дороги, повстання) та символи (калина, верба, могила, кобзар) не просто ілюструють тему України чи долі народу, а створюють цілісний символічний автобіографічний міф, що стає основою національного культу.

Григорій Грабович часто звертається до інтертекстуальних зав'язків та архетипних мотивів і символів, показуючи, як вони трансформуються та набувають нових значень у різних текстах та культурних епохах. Він досліджує, як «вічні» теми та символи переосмислюються поетами.

Автор привертає увагу до внутрішньої структури твору та семантики мови. Тема, символ і мотив для нього – це не просто зміст, а елементи, що мають свою форму, структуру і функцію у цілісному художньому світі. У його дослідженнях часто простежується діалектичний підхід, де він розглядає конфліктні чи дуалістичні аспекти теми (наприклад, вождівство і роздвоєння у Франка), а символи виступають як амбівалентні, багатозначні одиниці, що несуть у собі внутрішні протиріччя. У студіях про Тараса Шевченка він аналізує, як біблійні мотиви, символіка природи та тема долі народу формують міфологічний образ Кобзаря. Натомість у дослідженнях Івана Франка Грабович розглядає, як тема «валленродизму» (ідея зради заради вищої мети) та мотиви роздвоєння і пророцтва проявляються у символічно-автобіографічних поемах Франка. У праці «До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка» [2] автор торкається різноманітних аспектів української літератури, де аналіз тематики, символіки та мотивної структури є невід'ємною частиною його критичного методу.

Тобто Григорій Грабович розглядає тему, символ і мотив як динамічні, взаємопов'язані елементи, що є ключовими для розуміння не лише змісту ліричного твору, а й його глибинних структур, авторського задуму та його місця в культурному та історичному контексті. Його підхід до цих категорій є інтегрованим і спрямованим на розкриття складності художнього світу.

Більшість закордонних дослідників, подібно до вітчизняних, як Рене Веллек, Остін Воррен, Нортроп Фрай та Лінда Ваґнер-Мартін у своїх монографіях з теорії літератури, розглядають поняття теми, символу і мотиву саме у взаємозв'язку, визначаючи їхні відмінності та способи взаємодії у створенні художнього сенсу.

Рене Веллек у співавторстві з Остіном Ворреном у «Теорія літератури» (Theory of Literature) [24], а також в «Історії літературної критики» (A History of Modern Criticism: 1750–1950) [23], розглядають поняття теми, мотиву та символу як ключові елементи аналізу літературних творів загалом. Ці поняття розгля-

даються ними у контексті ширших питань теорії літератури, жанрової специфіки (включаючи лірику), стилю, інтерпретації та історії літературної критики. У «Теорії літератури»: Веллек і Воррен обговорюють тему як «центральну ідею твору, мотиви як «повторювані елементи, що підсилюють тему», та символи як «елементи, що мають додаткове, переносне значення». Вони розглядають їх як важливі складові внутрішньої організації літературного твору та інструменти для розуміння його змісту. В «Історії літературної критики»: Р.Веллек аналізує, як різні літературні школи та критики протягом історії підходили до розуміння теми, мотиву та символу.

Нортроп Фрай (Northrop Frye) є одним із найвпливовіших літературних теоретиків XX століття, і його праці, особливо його magnum opus «Анатомія критики» (Anatomy of Criticism, 1957) [17], містять важливі роздуми про тему, мотив і символ у літературі загалом, включаючи поезію. Автор не присвячував окремих монографій виключно взаємозв'язку між цими трьома елементами, але вони є ключовими складовими його теоретичної системи. Ось як він розглядає їх:

Для Нортопа Фрая *символ* є фундаментальною одиницею літературної структури. У другому есе «Анатомії критики» («Теорія символів») [17, с. 71] він визначає символ як «*будь-яку одиницю будь-якої літературної структури, яку можна виокремити для критичної уваги*». Це дуже широке визначення, яке дозволяє йому пов'язувати різні види символізму з різними «фазами» символічної інтерпретації.

Нортроп Фрай розрізняє п'ять фаз символізму:

1. Літеральна (Literal): Символ як мотив. На цьому рівні символ розуміється як частина більшого вербального патерну в межах твору. Його значення є внутрішнім, центрипетальним.

2. Описова (Descriptive): Символ як знак. Тут символ вказує на щось зовнішнє, як у логіці чи семіотиці. Його рух є відцентровим.

3. Формальна (Formal): Символ як образ. На цьому рівні символ розглядається як частина естетичної структури твору, з акцентом на його формальних якостях та зв'язках з іншими образами.

4. Міфічна (Mythical): Символ як архетип. Тут символ набуває універсального значення, пов'язаного з міфами, ритуалами та глибинними структурами людської уяви. Архетипи є повторюваними патернами, які трапляються в різних літературних творах та культурах.

5. Анагогічна (Anagogic): Символ як монада. Це найвищий рівень символічної інтерпретації, де символ розглядається як частина цілісної, універсальної літературної структури, що відображає божественний або інтегральний аспект буття.

У своїй «Теорії символів» Н.Фрай розглядає мотив як символ на літеральному рівні. Мотив є повторюваним елементом (словом, образом, об'єктом, ситуацією тощо) в межах літературного твору, який сприяє його структурній єдності та внутрішньому значенню. Мотиви є будівельними блоками наративу та поезії, і їхнє повторення може підкреслювати певні аспекти теми.

Автор не розглядає тему як окрему «фазу» символізму, але вона є важливим аспектом його літературної теорії. Тема виникає з взаємодії символів, мотивів, архетипів та інших літературних елементів. Для Н.Фрая розуміння теми часто пов'язане з розумінням жанрових конвенцій та архетипічних патернів. Наприклад, у комедії часто зустрічається тема примирення та інтеграції, яка може бути виражена через певні мотиви (бенкет, шлюб) та архетипи (весна, відродження). У трагедії тема падіння героя може бути пов'язана з мотивами темряви, хвороби та архетипами зими або смерті.

Відтак, для Нортропа Фрая *тема, мотив* і *символ* є ієрархічно пов'язаними. Мотиви є базовими символічними одиницями, які через повторення та варіації сприяють формуванню складніших символічних образів. Ці образи, особливо на архетипному рівні, значною мірою визначають тематичний зміст твору. Розуміння символічних патернів та їхньої архетипічної основи є ключем до розкриття глибоких тем, які хвилюють людство впродовж історії. Хоча Нортоп Фрай не має окремої праці про взаємозв'язок теми, мотиву та символу, ці поняття є невід'ємною частиною його грандіозної теорії літератури, представленої в «Анатомії критики» та інших його роботах. Його підхід підкреслює системність літератури та важливість розуміння повторюваних патернів і архетипів для інтерпретації значення літературних творів, включаючи лірику.

Лінда Ваґнер-Мартін (Linda Wagner-Martin) у своїх дослідженнях американської літератури часто включає аналіз того, як конкретні мотиви та символи використовуються для дослідження таких тем, як ідентичність, гендер і соціальні зміни. Авторка досліджує як певні об'єкти або образи набувають символічного значення через їхнє повторення в тексті, підкреслюючи таким чином ключові тематичні аспекти.

У праці «Сільвія Плат: Біографія» [19] Ваґнер-Мартін ретельно досліджує, як Плат використовує повторювані образи, символи (як-от скляний ковпак, бджоли або різні побутові предмети) та

мотиви для розкриття тем жіночої ідентичності, божевілля, суспільного тиску та художньої творчості.

У «Барбара Кінгсолвер» [20] Лінда Ваґнер-Мартін аналізує, як Кінгсолвер використовує специфічні місця дії, екологічні мотиви та символи персонажів для висвітлення тем соціальної справедливості, захисту довкілля, ґендерних ролей та спільноти.

Фокусуючись на житті Хемінгуея у «Ернест Хемінгуей: Літературне життя» [21], дослідниця заглиблюються в те, як його досвід формував теми (наприклад, маскулінність, війна, природа, втрата) та повторювані символи (наприклад, стійкий герой, риболовля, тварини) у його художній літературі.

Проаналізувавши дослідження вітчизняних та закордонних дослідників ми приходимо до чіткого розуміння, що *тема, символ та мотив* є фундаментальними категоріями для пізнання ліричного дискурсу. Їхнє комплексне вивчення дозволяє не лише розширити розуміння окремого твору, а й поглибити знання про поетику лірики загалом. Аналіз цих елементів є невід'ємною частиною літературознавчого дослідження, що дає змогу проникнути у глибини художнього світу, відчути його емоційну насиченість та осягнути філософські ідеї, закладені автором. Для повного осягнення ліричного твору необхідно не лише розпізнавати ці елементи, а й розуміти їхню взаємодію та функціонування в межах цілісної художньої системи.

Звертаючи пильну увагу на ці літературні прийоми, ми виходимо за межі поверхового читання вірша та починаємо розкривати його глибші значення та цінувати майстерність поета. Тема, мотив і символ – це приховані перлини, які збагачують поетичний досвід, запрошуючи нас розмірковувати над глибокими ідеями та змістовно пов'язуватися з людським досвідом.

Взаємодія теми, символу та мотиву в пізнанні ліричного дискурсу. Взаємозв'язок елементів та їх вплив на інтерпретацію. Глибина та багатство ліричного значення виникають із складної взаємодії теми, символу та мотиву, які колективно створюють багатошарову смислову структуру в ліричному творі. Ця синергія є не просто адитивною, а трансформаційною, генеруючи значення, що перевищують суму їхніх окремих частин.

Критичною когнітивною функцією цієї взаємодії є те, як символи та мотиви слугують конкретними проявами абстрактної теми. Надаючи відчутні, часто сенсорні, репрезентації, вони роблять абстрактну тему більш доступною як для емоційного, так і для інтелектуального сприйняття. Наприклад, абстрактна тема самотності може бути потужно передана та когнітивно оброблена через конкретний символ порожнього простору та повторюваний мотив віддалення. Це демонструє важливий механізм, за допомогою якого абстрактні ідеї ґрунтуються на конкретному досвіді для читача. У цьому полягає тріадична взаємозалежність між цими елементами для повної когнітивної реалізації. Абстрактна тема часто покладається на конкретну, евокативну силу символів та підкріплюючий характер мотивів, щоб стати повністю зрозумілою та емоційно резонансною для читача. Навпаки, символи та мотиви набувають глибшого значення та когерентності, сприяючи загальній темі. Цей синергічний зв'язок означає, що пізнання ліричного дискурсу є не просто сумою окремих частин, а цілісним процесом, де інтегроване функціонування цих елементів призводить до багатшого, глибшого та більш емоційно впливового розуміння, ніж будь-який окремий елемент міг би забезпечити ізольовано. Це підкреслює критичний причинно-наслідковий зв'язок: саме взаємодія уможливлює глибоке, багатогранне пізнання.

Пізнання ліричного дискурсу є за своєю суттю нелінійним процесом, що часто вимагає рекурсивної взаємодії, такої як повернення до раніше прочитаних фрагментів, переосмислення, зіставлення. У цьому циклічному та ітеративному когнітивному русі тема, символ та мотив виступають як незамінні «орієнтири» та когнітивні якорі, що дозволяють читачеві орієнтуватися в складних текстових шарах та поступово уточнювати своє розуміння. Це означає, що процес пізнання є ітеративним та рекурсивним. Читач не досягає повного розуміння за один лінійний прохід. Натомість, він постійно переглядає, переоцінює та уточнює свої інтерпретації, використовуючи тему, символ та мотив як когнітивні якорі та точки відліку. Наприклад, щойно зрозумілий символ може спонукати до переоцінки попередніх випадків мотиву, що потім призводить до глибшого, більш нюансованого розуміння загальної теми. Це свідчить про те, що ці елементи є не просто статичними точками значення, а динамічними когнітивними інструментами, які сприяють безперервній залученості читача та прогресивному уточненню значення, демонструючи складну, адаптивну когнітивну стратегію, необхідну для навігації в складнощах ліричного дискурсу.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика Теми, Символу та Мотиву

Категорія	Тема (Theme)	Символ (Symbol)	Мотив (Motif)
Визначення	Узагальнене смислове ядро твору	Багатозначний образ з глибоким змістом	Повторюваний значущий елемент (образ, ситуація, ідея)
Природа	Абстрактна концепція, центральна ідея	Полісемічний, евокативний образ, часто архетипний	Повторюваний елемент/ патерн, структурний маркер
Функція	Об'єднує значення, забезпечує цілісність	Конкретизує абстрактні ідеї, викликає асоціації, розширює когнітивні горизонти	Організує структуру, сприяє розгортанню теми, підсилює значення
Рівень пізнання	Вимагає синтезу та висновку з багатьох елементів, активної інтерпретаційної діяльності	Вимагає культурних/особистих асоціацій та активації мереж знань	Вимагає розпізнавання патернів та кумулятивного розуміння
Динаміка	Відносно стабільна, всеохоплююча	Високоплинний/контекстуальний, відкритий для множинних інтерпретацій	Може еволюціонувати в символ/набувати символічного значення при повторенні
Взаємозв'язок	Розкривається та посилюється через символи/ мотиви	Конкретизує тему, часто будується з мотивів	Сприяє розвитку теми, може стати символічним

Нижче наведено порівняльну характеристику теми, символу та мотиву, що узагальнює їхні ключові аспекти та взаємозв'язки.

Для подальшого розуміння когнітивних процесів, задіяних у пізнанні ліричного дискурсу, зводимо у таблицю когнітивних стратегій, які читач застосовує під час взаємодії з текстом.

Для ілюстрації цієї синергії розглянемо тему «втрати» в ліричній поезії. Ця абстрактна концепція може бути конкретизована через повторюваний мотив «згасаючого світла» або «спадаючої темряви», який через повторення та контекстне накопичення може трансформуватися в потужний символ «зникнення» або «кінця

Таблиця 2

Когнітивні стратегії пізнання ліричного дискурсу

Когнітивна Стратегія	Опис	Застосування до Елементів
Емоційне Сприйняття	Пряма афективна реакція на текст, що посилює занурення.	Символ (викликає сильні емоції), Мотив (накопичує емоційний вплив через повторення), Тема (емоційний відгук на абстрактну ідею).
Асоціативне Мислення	Встановлення зв'язків між текстовими елементами та зовнішніми знаннями/досвідом.	Символ (активує широкі асоціативні мережі), Мотив (сприяє асоціаціям через повторення), Тема (об'єднує асоціації для формування загального значення).
Інтерпретація	Активне осмислення та надання значення текстовим елементам.	Тема (вимагає активної інтерпретаційної діяльності), Символ (багатозначність вимагає інтерпретації), Мотив (інтерпретується в контексті розвитку теми).
Рефлексія	Глибоке обдумування та переосмислення смислів, часто з особистим залученням.	Тема (сприяє самопізнанню), Символ (провокує глибокі роздуми), Мотив (повторення дає можливість для рефлексії).
Синтез	Об'єднання розрізнених елементів у цілісне розуміння.	Тема (є результатом синтезу всіх елементів), Символ (інтегрується в загальну смислову структуру), Мотив (сприяє синтезу, організуючи структуру).
Розпізнавання Патернів	Виявлення повторюваних структур, образів або ідей у тексті.	Мотив (фундаментально ґрунтується на розпізнаванні повторень), Символ (повторювані символи утворюють патерни), Тема (виявляється через патерни, створені мотивами та символами).
Конструювання Смислів	Активне створення читачем власного розуміння тексту, а не пасивне декодування.	Застосовується до всіх елементів, оскільки читач є "співавтором смислів", формуючи когнітивні моделі.

надії». Взаємодія цього мотиву та символу потім посилює емоційний резонанс теми, роблячи абстрактну концепцію втрати глибоко доступною для емоційного та інтелектуального сприйняття читача.

Іншим прикладом може бути тема «трансформації». Вона може бути передана через символ «лялечки» або «течії річки», підкріплена мотивами «скидання» або «подорожі». Взаємодія цих елементів спрямовує асоціативне мислення читача і дозволяє багатошарову інтерпретацію змін, зростання та оновлення, сприяючи самопізнанню читача, коли він розмірковує про власний досвід змін.

Вірш Емілі Дікінсон «Тому що я не могла зупинитися перед смертю» [14, с. 712]: центральна тема обертається навколо смертності та ніжної та неминучої подорожі мовця до потойбічного життя. Подібно до цього, вірш Вільяма Вордсворта «Я блукав самотньо, як хмара» [25, с. 282] досліджує тему сили природи, яка надихає на радість і дарує розраду. Визначення теми тут вимагає врахування загальної теми вірша, точки зору мовця, центрального конфлікту чи спостереження та емоційного резонансу, який вона викликає.

На прикладі твору Т. С. Еліота «Безплідна земля» [16, с. 37–54] з'являється мотив фрагментації в різних формах – розбиті образи, розрізнені наративи та алюзії на зруйновані міфи – що відображає центральну тему поеми про суспільний та духовний занепад. Так само мотив світла та темряви часто з'являється в сонетах Шекспіра, які часто використовуються для дослідження тем кохання, краси та швидкоплинності часу.

Мотиви створюють відчуття єдності та зв'язності у вірші, тонко підкреслюючи ключові аспекти тематичного змісту та поглиблюючи розуміння читача. Вони діють як тонкі відлуння, резонуючи з основним посланням поеми.

Вірш Сільвії Плат «Тато» [19, с. 49–51] використовує потужні та часто тривожні символи, такі як взуття, чорний черевик та свастика, щоб дослідити складні теми гноблення, патріархальної влади та проблемних стосунків мовця з батьком.

Отож на цих прикладах ми бачимо, що справжнє мистецтво поезії полягає у складній взаємодії між темою, мотивом та символом. Центральну тему можна досліджувати через повторювані мотиви, які часто передаються за допомогою евокативних символів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Це дослідження продемонструвало, що тема, символ та мотив є не просто структурними компонентами ліричного дискурсу, а динамічними, взаємопов'язаними когнітивними каталізаторами. Їхня синергічна взаємодія є фундаментальною для активного та творчого пізнання поетичного значення читачем.

Констатуємо, що тема слугує синтезуючим смисловим ядром, забезпечуючи когерентність та рамку для розуміння. Символ, з його багатозначною та архетипною природою, діє як потужний активатор широких асоціацій та емоційних відгуків, розширюючи когнітивні горизонти читача. Мотив, як повторювальний та динамічний елемент, поступово будує значення, керує структурним осмисленням і може навіть еволюціонувати до символічного значення.

Критично важливо, що пізнання ліричного дискурсу є за своєю суттю активним, нелінійним та ітеративним процесом, де читач функціонує як співавтор смислів. Тема, символ та мотив слугують основними орієнтирами та якорями в цьому циклічному інтерпретаційному шляху, сприяючи як інтелектуальному осмисленню, так і глибокій емоційній залученості, що зрештою сприяє самопізнанню читача.

Майбутні дослідження могли б отримати користь від емпіричних досліджень у когнітивній поетиці, потенційно використовуючи нейробіологічні методології для спостереження точних нейронних корелятів обробки тем, символів та мотивів у ліричних текстах. Це могло б надати об'єктивні дані щодо обговорюваних когнітивних механізмів.

Порівняльні дослідження в різних лінгвістичних та культурних контекстах були б цінними для вивчення того, як інтерпретація та когнітивна обробка універсальних тем, символів та мотивів можуть відрізнятися, проливаючи світло на взаємодію культурних схем та індивідуального досвіду.

Подальше дослідження педагогічних наслідків цих теоретичних рамок могло б сприяти розробці більш ефективних стратегій викладання аналізу поезії, сприяючи глибшій когнітивній та емоційній залученості читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

2. Грабович Г. До історії української літератури = Toward a History of Ukrainian Literature : дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.

3. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо : (з проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета) / [ред. В. Дивнич]. Київ : КРИТИКА, 2000. 317 с.

4. Історія української літератури : від початків до доби реалізму / Дмитро Чижевський. Нью-Йорк : УВАН у США, 1956. 510, [1] с.

5. Клочек Г. «Душа моя сонця намріяла…» : Поетика «Сонячних кларнетів» Павла Тичини. Київ : Дніпро, 1986. 368 с.

6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков ; Буковинський центр гуманітарних досліджень. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 347 с.

7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

8. Літературознавчий словник-довідник. 2-ге вид., випр., допов. Київ : Академія, 2007. 751 с. (Nota bene).

9. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства : підручник. Вид. 2-ге, зі змін. й допов. Київ : Академія, 2001. 359 с. (Альма-матер).

10. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.

11.Словник Української мови у 20 томах. *SUM20UA*. URL: https://sum20ua.com/?page=1676&searchWord=-мотив&wordid=52621 (дата звернення: 26.05.2025).

12. Тлумачний словник Української мови. *Slovnyk.ua*. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=мотив (дата звернення: 26.05.2025).

13. Українська Літературна Енциклопедія : електронна версія видання : т. 1–3 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; Редкол.: І. О. Дзеверін (відповід. ред.) та ін. Київ : Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988–1995. URL: https://vue.gov.ua/images/4/40/РГ_літературознавство1_OUT_E.pdf (дата звернення: 26.05.2025).

14. Dickinson, Emily. Because I could not stop for Death –. In The Complete Poems of Emily Dickinson / edited by Thomas H. Johnson. Little, Brown and Company, 1960. S. 712.

15. Doležel L. Narrative Semantics and Motif Theory // Essays in Poetics 3. 1978. Pp. 47–56.

16. Eliot, T. S. The Waste Land. In The Complete Poems and Plays: 1909-1950. London : Faber and Faber, 1969. S. 37–54.

17. Frye N. Anatomy of criticism: Four essays. Princeton : Princeton University Press, 1957.

18. Frye, Northrop. “Ethical Criticism: Theory of Symbols.” Anatomy of Criticism: Four Essays, Princeton University Press, 1957, pp.

19. Plath, Sylvia. Daddy. In Ariel. New York : Harper & Row, 1966. S. 49–51.

20. Wagner-Martin, Linda. Barbara Kingsolver. Philadelphia: Chelsea House Publications, 2004.

21. Wagner-Martin, Linda. Ernest Hemingway: A Literary Life. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

22. Wagner-Martin L. Sylvia Plath: A Biography. New York : Simon & Schuster, 1987.

23. Wellek R. A history of modern criticism: 1750–1950. Vol. 2, The Romantic Age. New Haven : Yale University Press, 1955.

24. Wellek R., Warren A. Theory of literature. New York : Harcourt, Brace and Company, 1949.

25. Wordsworth, William. I Wandered Lonely as a Cloud. In The Norton Anthology of English Literature. 10th ed. Vol. D / edited by Stephen Greenblatt et al. New York : W. W. Norton, 2018. S. 289.

UDC 811.111’42:81’276.6:001.895
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.8

THE MULTIPLICITY OF DISCOURSE: TYPOLOGICAL CHALLENGES AND EMERGING FORMS

МНОЖИННІСТЬ ДИСКУРСУ: ТИПОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ ФОРМИ

Gryshchenko O.V.,
orcid.org/0000-0001-7678-9851
PhD in Linguistics,
Associate Professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

The diversity of approaches to the study of discourse has produced various interpretations of the concept and a wide typology. Discourse is examined within a broad theoretical framework, which has contributed to the development of multiple theoretical perspectives on its nature and functions.

Discourse analysis, as an active and interdisciplinary research area, can be used to analyze language in a broader social, cultural, and cognitive context, providing a valuable insight into the way people perceive the world and engage with it. The present discursive space is characterized by an expansion of different types of discourses – some are separate and independent, others are complementary and intertwined. Despite this diversification, the classification of discourse types has been explored only to a small extent, with only a limited number of studies thoroughly focusing on the issue.

In recent years, the landscape of discourse analysis has been transformed significantly under the influence of new emerging technologies, changing political formations, and new ways of participating in social practices. These transformations have altered the ways in which individuals and communities interact, construct meaning, and negotiate identity across different media. The growing diversity of discourse forms reflects the impact of global change and supports its relevance in the analysis of the interplay between language, power, technology, ideology, and identity in the multifaceted and changing world of communication.

The author has compiled an extensive list of 300 discourse types, which are presented as a part of a broader classification framework. The study introduces a typology of discourse types based on 17 different criteria.

Key words: discourse, discourse type, typology, criteria, discourse of uncertainty, *we*-discourse.

Різноманіття підходів до вивчення дискурсу зумовило численні трактування цього поняття та формування об’ємної типології. Дискурс розглядається в межах широкої теоретичної парадигми, що сприяло виникненню різних наукових підходів до його природи та функцій.

Дискурс-аналіз як міждисциплінарна дослідницька галузь, що динамічно розвивається, дозволяє аналізувати мову в ширшому соціальному, культурному та когнітивному контексті, відкриваючи нові можливості для розуміння того, як люди сприймають світ і взаємодіють із ним. Сучасний дискурсивний простір характеризується розширенням спектру типів дискурсу – деякі з них є автономними й чітко окресленими, інші – взаємодоповнюючими та взаємопов’язаними. Попри таке урізноманітнення, класифікація типів дискурсу досі досліджена недостатньо: лише обмежена кількість праць приділяє цій проблематиці ґрунтовну увагу.

Останніми роками поле дискурс-аналізу зазнало суттєвих трансформацій під впливом новітніх технологій, змін у політичних формаціях і нових моделей соціальної взаємодії. Ці зміни вплинули на способи взаємодії індивідів та спільнот, конструювання значення та вибудовування ідентичності у різних медіа.

Зростаюче розмаїття дискурсивних форм відображає вплив глобальних змін і підкреслює актуальність аналізу взаємозв’язку між мовою, владою, технологіями, ідеологією та ідентичністю в багатовимірному, динамічному світі комунікації. Різні форми дискурсу є багатовимірними, взаємозалежними, вони перетинаються за функціями й структурою та можуть аналізуватися через спільні категорії й ключові виміри.

Автор уклав розширений перелік із 300 типів дискурсу, які подано як складову ширшої класифікаційної моделі. У роботі також запропоновано типологію дискурсів, побудовану на основі 17 різних критеріїв.

Ключові слова: дискурс, тип дискурсу, типологія, критерії, дискурс невизначеності, *ми*-дискурс.

Introduction. The diversity of approaches to the study of discourse has led to multiple interpretations of the concept and resulted in an extensive typology. The following features are viewed as relevant to the concept of ‘discourse’: discourse as *communication*, *dialogue*, *an interaction between communicators*, *a process*, *a structure*, discourse as *a system*, *a distinct way of representing and perceiving the world*, *a special language and world* that preserves, conveys, and transforms information using its discursive units, categories, and rules; discourse serves both as *a reflection and manifestation of national identity* [10, p. 5–6].

Numerous works on discourse reflect the growing interest in the field and highlight new areas of research: critical discourse analysis [4; 5; 2]; the structure of discourse, a cognitive-functional approach to discourse [11]; discourse-based approaches to lan-

guage study [14]; corpus-based discourse analysis [1; 8; 11; 15]; corpus-assisted discourse studies [9]; metadiscourse [9; 12]; discourse types [4; 5; 6; 7; 3; 13], etc.

This article **aims** to systematize the existing types of discourse and propose a typological classification of discourse types based on functional and contextual criteria.

Theoretical Background. Discourse analysis enables researchers to conduct multidimensional studies, providing an opportunity to gain new insights into language and the world at large. Teun A. van Dijk has conducted extensive research on discourse, particularly in relation to *knowledge, ideology, news, context, power, access, dominance, cognition, macrostructures,* and *social structures* [5; 6; 7]. Blommaert J. focuses on *context, inequality, identity,* and *power* [2]. Discourse can be analyzed through several intertwined key dimensions such as *knowledge*, *news*, and *truth* (versus *falsehood/lies*), which consistently shape its structure and function [10].

The contemporary discursive space is characterized by a variety of independent and incorporating, intersecting, and interconnected types of discourses. There is not a wide body of research dedicated to the classification of discourse; only a few studies have addressed this issue [3; 13]. N. Derkach presents a classification of discourse type based on the following typological features: according to the type of communication, the form of message, the degree of formality, the character of communication, the level of the emotional and pragmatic potential, the sphere of communication, and the genre [3, p. 43]. Discourse types are so closely linked and intertwined that discourse-based approaches to language study and "language attitudes" are adopted within metalinguistic discourse [14].

Results and Discussion. In recent years, discourse analysis has expanded into newer domains. It reflects rapid technological advancements, shifts social dynamics, and evolves political landscapes. These changes have reshaped how people and communities connect, how they construct meaning, and negotiate identity across various platforms and contexts. As a result, new types of discourse have emerged – such as *digital activism discourse*, *influencer discourse*, *trolling discourse*, and *AI discourse* – each rooted in contemporary communicative practices. These discourse types reflect not only the mediums through which communication occurs (e.g., social media, digital platforms), but also present socio-political concerns and cultural tensions. The diversification of discourse types underscores the field's responsiveness to global change, its commitment to language analysis, and interaction with power, technology, ideology, and identity in increasingly complex ways.

Up to now, various discourse types have been identified and have attracted academic interest. The number of different types of discourse is constantly growing. This paper introduces a collected list of more than 300 discourse types in alphabetical order (Table 1). It becomes crucial to develop a classification of discourse types. It is necessary to systematize these emerging discursive forms, contribute to comparative research, and provide a clearer understanding of their functions, structures, and contexts of use. This research outlines a typology of discourse types based on 17 functional and contextual criteria:

1) communication purpose/function/strategy – why the discourse is used:

persuasive: *advertising discourse, political discourse, propaganda discourse, manipulative discourse, public discourse*

informative: *journalistic discourse, educational discourse, scientific discourse, advertising discourse, news discourse*

expressive: *artistic discourse, poetic discourse, literary discourse*

evaluative: *judicial discourse, evaluative discourse, ethical discourse*

ritualistic: *religious discourse, ritual discourse, mythological discourse*

narrative: *narrative discourse, travelogue discourse, personal discourse;*

2) mode /channel of communication – how the discourse is delivered (channels):

verbal/spoken: *talk show discourse, radio discourse, courtroom discourse*

written: *newspaper discourse, academic discourse, literary discourse*

digital: *internet discourse, SMS discourse, multimedia discourse, social networking sites discourse, virtual discourse*

multimodal: *visual discourse, video discourse, AI image discourse, media discourse;*

3) social context/sphere of use – which context or sphere the discourse refers to:

political: *democratic discourse, republican discourse, totalitarian discourse, right-wing discourse, political party discourse*

educational: *classroom discourse, undergraduate discourse, pedagogical discourse, educational discourse*

medical: *health discourse, medical discourse, psychotherapeutic discourse*

legal: *courtroom discourse, judicial discourse, legislative discourse, legal discourse*

religious: *Islamic discourse, Orthodox discourse, biblical discourse*

media: *media discourse, PR discourse, metajournalistic discourse, Internet discourse;*

4) cognitive/interactional structure – how the discourse is produced, understood,

and organized in communication (how it reflects mental processes and influences participants' interaction in communication):

dialogic: *dialogic discourse, interactive discourse, interpersonal discourse*

monologic: *lecture discourse, presentation discourse, public discourse*

argumentative: *argumentative discourse, analytical discourse, incentive discourse*

reflexive: *metalinguistic discourse, epistemic discourse;*

5) cultural/national/language perspective – when the discourse focuses on

cultural, national, or linguistic features:

national/regional: *Ukrainian discourse, Canadian discourse, Iraqi discourse, American Republican discourse*

cultural: *folklore-ritual discourse, pop culture discourse, mythological discourse*

language-based: *linguo-imagological discourse, translation discourse, English (language) discourse;*

6) social/group/community identity – how discourse constructs, expresses, or

negotiates the identity of a social group or community:

in-group/out-group discourse, gamer discourse, youth discourse, LGBTQ+ discourse, religious discourse, feminist discourse, political party discourse, national identity discourse, minority group discourse, populist discourse, we-discourse, diaspora discourse, immigrant discourse;

7) register/formality criteria – it considers language styles used in a given

discourse based on the social context, relationship between participants, and purpose of communication:

formal: *scientific discourse, legal discourse, bureaucratic discourse, academic discourse*

informal: *colloquial discourse, slang discourse, student discourse*

mixed: *journalistic discourse, political discourse, Internet discourse;*

8) thematic content – refers to the main subject of discourse:

war/conflict: *discourse of war, conflict discourse, terrorism discourse, discourse of threat*

environment: *climate change discourse, environmental discourse, ecological discourse*

gender/social identity: *feminist discourse, gender discourse, LGBTQ+ discourse, minority group discourse*

technology: *AI discourse, technology and innovation discourse, digital discourse, discourse of social networking sites*

crisis: *Covid-19 related discourse, post-crisis discourse, economic inequality discourse, post-crisis discourse*

medicine: *medical discourse, healing discourse, health discourse, mental health discourse, pandemic discourse, psychotherapeutic discourse*

arts and humanities: *art discourse, poetic discourse, philosophical discourse;*

9) age group category – the types of discourse based on the age of

participants involved in communication or the target audience the discourse is intended for:

children: *children's discourse, fairy-tale discourse, animated movie discourse*

youth: *youth discourse, student discourse, adolescent/teenagers' discourse*

adults: *workplace discourse, managerial discourse, family discourse, corporate discourse*

middle-aged people's discourse, elderly people's discourse;

10) reginal/locational criteria – classifies discourse based on a physical,

regional, or cultural location where it is produced and used; it reflects how local customs, dialects, sociopolitical context, or geography influence discourse (type of discourse may refer to a specific country, continent, or linguistic area):

local, regional, national, global

urban/rural: *urban discourse, village discourse, discourse of urban architecture, suburban discourse*

regional: *Israeli discourse, Indonesian immigrants' discourse;*

11) Internet/technology focus – it deals with discourse types that are created or

transmitted through digital technologies, especially online platforms; it covers discourse found on social media, in forums, blogs, chats, emails, video calls, messaging apps, AI-human interactions, online education, gaming discourse, etc.:

AI discourse, AI image discourse, computer-media discourse, forum network discourse, digital discourse, Internet discourse, SMS discourse, social networking sites discourse, trolling discourse, multimedia discourse, virtual discourse, online discourse, social-media discourse, innovation discourse;

12) emotional/psychological focus – when discourse centers around

emotional states or mental framing:

emotive discourse, manipulative discourse, aggressive discourse, persuasive discourse, empathic

discourse, depressive discourse, discourse of fear, discourse of uncertainty, discourse of hope;

13) power/ideological function – how discourse shapes and reflects power

and ideology:

ideological discourse, populist discourse, propaganda discourse, neoliberal discourse, authoritarian discourse, totalitarian discourse, resistance discourse, parliamentary discourse, dictatorial discourse;

14) temporal focus – refers to the time orientation of discourse:

past-focused: *historical discourse, memory discourse, post-Soviet discourse*

present-focused: *crisis discourse, media discourse, social media discourse*

future-focused: *futuristic discourse, forecasting discourse, innovation discourse;*

15) genre/type of the text category – how discourse relates to traditional or

emerging genres:

fairy-tale discourse, fiction discourse, poetic discourse, legal document discourse, satirical discourse, travelogue discourse, scientific discourse, narrative discourse;

16) actor/participant role – it focuses on communicators or 'actors' of

discourse (the addresser, the addressee):

expert discourse, public discourse, managerial discourse, teacher-student discourse, leadership discourse, presidential discourse;

17) the 'effect' of discourse (similar to the concept of 'effect' in Lasswell's

model of communication) – the impact of discourse on the audience, social structures, ideologies, and relationships – mental, emotional, behavioral, psychological, etc.:

public opinion discourse, behavioral discourse, protest discourse, activist discourse, effective discourse, climate discourse, incentive discourse, discourse of support.

Different types of discourse may construct societal views, influence perception, frame events and reality, reinforce understanding, alter attitudes over time, shape mindset, generate support or resistance, etc.

The typology that is presented remains incomplete since it does not include all existing discourse types. Discourses are multidimensional; they often overlap and demonstrate strong interrelationships. Furthermore, new discourse types arise due to societal, technological, and cultural changes. Some discourses may appear in multiple categories and refer to different domains and spheres. Various forms of discourse are interdependent, overlap in function and structure, and can be analyzed through common categories and key dimensions.

We-discourse is studied within the concept of commonality. We define *we-discourse* as a spoken or written text in which the pronoun *we* and *we*-semes are used to identify and unite the speaker and the addressee; as a coherent text which reflects the sociocultural interaction of communicators; as a specific type of communicative act that considers the recipient's perspective and models their communication and relationship with the sender; as an indicator of the social context (encompassing participants in communication), cultural traditions, cognitive attitudes, and values in speech; as a macro-discourse that generates texts of various genres, each dominated by different communicative intentions, etc. It interacts with other discourse types *(political, diplomatic, interpersonal, family, cooperative)* and performs multiple functions (for example, a manipulative function in a *political* and *advertising discourse*; a unifying function – in an *interpersonal, family discourse*, and *community discourse*; a contrasting function – 'we – they' – in a *political party discourse, in-group/out-group discourse, manipulation discourse, racist discourse, oppositional discourse*, etc.). The idea of 'togetherness,' 'unity,' or 'solidarity' expressed through the concept of commonality can be seen as a key dimension in discourse analysis.

Similarly, the discourse of uncertainty may function as an independent entity while simultaneously serving as a component within other, broader discursive formations. We identify discourse of uncertainty as a communicative model in which information is presented in an unclear, ambiguous, and inexact way, primarily with the help of various types of adverbs: obviously, almost, maybe, perhaps, possibly, probably, presumably, supposedly, apparently, etc. Other linguistic means convey the idea of uncertainty and signal that something is not absolutely certain and confirmed: modal verbs, verbs of perception/belief, passive constructions, lexical hedges, etc. Various types of discourse express the idea of uncertainty within different discourse types: *political, manipulative, journalistic, argumentative, media, conspiracy, populist, public,* etc. In discourse analysis, uncertainty should be recognized as a significant analytical category.

The discourse of fake is a type of discourse whose primary purpose is to convey false and misleading information and to manipulate public consciousness. Fake news discourse (which can be viewed as a subset of *news discourse*) refers to communicative practices that are aimed at spreading deceptive information through mass media, influencing public per-

ception, and shaping attitudes and opinions [10]. The discourse of fake can be studied in close connection with *news, mass media, political, advertising,* and *totalitarian discourse.*

Conclusions and Perspectives. Scholarly attention to discourse analysis has increased and extended into various fields and domains. Technological progress and changes in social life have transformed the ways people interact and communicate. As a result, new directions of research have been established, exposing the complexity and growing diversity of discourse types. These newly emerging discourses are related to different fields and spheres of activity. Moreover, these discourse types are often interconnected, share functions and forms, and can be examined through common analytical categories and key dimensions.

We see prospects for further research in expanding the criteria for discourse classification in connection with the growing number of discourse types.

REFERENCES:

1. Baker, P. Using Corpora in Discourse Analysis. London, 2006. 198 p.

2. Blommaert J. Discourse. A Critical Introduction. Cambridge University Press, 2005. 299 p. https://doi.org/10.1017/CBO9780511610295

3. Derkach N.V. Discourse and its typology. *Studia Philologica.* 2024. № 23. P. 33–53. https://doi.org/10.28925/2412-2491.2024.23

4. Dijk A.T. Critical Discourse Analysis. *The Handbook of Discourse Analysis.* 2015. Second Edition. P. 466–485.

5. Dijk A.T. Discourse and Cognition in Society. In D. Crowley & D. Mitchell. *Communication Theory Today*. Oxford, Pergamon Press. 1993. P. 107–126.

6. Dijk T. A. Discourse, Knowledge, Power and Politics. Towards Critical Epistemic Discourse Analysis. In Christopher Hart (Ed.), *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. Amsterdam, Benjamins. 2011. P. 27–63. https://doi.org/10.1075/dapsac.43.03van

7. Dijk A. T. Discourse, Power and Access. In C.R. Caldas-Coulthard, M. Coulthard (Ed.). *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis.* London, Routledge. 1995. P. 84–104. https://doi.org/10.4324/9780203431382

8. Flowerdew, L. Corpus-based Discourse Analysis. In J.P. Gee & M. Handford (Eds.), *Routledge Handbook of Discourse Analysis.* Publisher, Routledge. 2012. P. 174–187. https://doi.org/10.4324/9781003035244-11

9. Flowerdew, L. Corpus-based Discourse Analysis. In M. Handford & J.P. Gee (Eds.), *Routledge Handbook of Discourse Analysis.* 2nd Edition. Publisher, Routledge. 2023. P. 126–138. https://doi.org/10.4324/9781003035244

10. Gryshchenko O. Discourse: knowledge, news, and fake intertwined. *Philological Review.* 2024. № 1. P. 4–11. https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2024.306854

11.Gylling M. *The Structure of Discourse. A Corpus-Based Cross-Linguistic Study.* Copenhagen Business School. 2013. 295 p.

12. Hyland, K. Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing. *Language in Society.* 2008. Vol. 37. № 1. P. 138–141. https://doi.org/10.1017/S0047404508080111

13. Lepetiuk I. De M. Bakhtine à J.-P. Bronckart: Étude de la Typologie du Discours. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University: Philology Series.* 2022. P. 28–32. https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16(84)-28-32

14. Rodgers E. Towards a Typology of Discourse-based Approaches to Language Attitudes. *Language & Communication.* 2017. № 56. P. 82–94. https://doi.org/10.1016/j.langcom.2017.04.002

15. The Cambridge Handbook of Discourse Studies / edited by A. De Fina, Georgakopoulou. Cambridge University Press, 2020. 736 p. https://doi.org/10.1017/9781108348195

Table 1

Discourse Types in Alphabetical Order

Academic discourse	Internet discourse
Adolescent discourse	Interpersonal discourse
Adversarial discourse	Intersectional discourse
Advertising discourse	Intertextual discourses
Animated movie discourse	Iraqi discourse
Aesthetic discourse	Israeli discourse
Aggressive discourse	Islamic discourse
AI discourse	Journalistic discourse
'AI image' discourse	Judicial discourse
Algorithmic discourse	Jargon discourse
American Republican discourse	Leadership discourse
Analytical discourse	Legal discourse
Anti-corruption discourse	Legislative discourse
Apologetic discourse	Legitimate/illegitimate discourse
Archaeological discourse	Leibniz's discourse
Argumentative discourse	LGBTQ+ discourse
Art discourse	Liberal discourse
Artistic discourse	Liminal discourse
Authoritarian discourse	Linguo-imagological discourse
Behavioral discourse	Literary discourse
Behavioral discourse of elite personality	Mainstream media's discourse
Biblical discourse	Manipulative discourse
Brand discourse	Manipulative ideological discourse
Bureaucratic discourse	Managerial discourse
Business discourse	Marketing discourse
Cancel culture discourse	Mathematical discourse
Capitalist discourse	Media discourse
Canadian discourse	Media-political discourse
Channeling discourse	Medical discourse
Children's discourse	Mental health discourse
Chinese discourse	Memetic (meme) discourse
Civic discourse	Memory discourse
Classroom discourse	Metajournalistic discourse
Climate (change) discourse	Metalinguistic discourse
Colloquial discourse	Metaphorical discourse
Colonial discourse	Metaphysical discourse
Communicative discourse	Migration discourse
Community discourse	Military discourse
Competing discourse	Minority group discourse
Computer-media discourse	Modal discourse
Conflict discourse	Moral discourse
Conspiracy discourse	Motivational discourse
Consumerist discourse	Multimedia discourse
Cooperative discourse	Musical discourse
Corporate discourse	Musical-poetic discourse
Courtroom discourse	Mythological discourse
Covid-19 related discourse	Narrative discourse
Crisis discourse	National discourse
Cross-cultural discourse	National identity discourse
Cultural discourse	Neanderthal discourse
Dating technologies discourse	Neoliberal discourse
Democratic discourse	News discourse
Demagogic discourse	Newspaper discourse
Design discourse	Online discourse

Continuation table

Descriptive discourse	Oppositional discourse
Dialogic/monologic discourse	Organizational discourse
Dictatorial discourse	Orthodox discourse
Digital discourse	Pandemic discourse
Diplomatic discourse	Parliamentary discourse
Discourse of business organizations	Personality discourse
Discourse of collaboration	Personal discourse
Discourse of compliment	Philosophical discourse
Discourse of conflict	Platform discourse
Discourse of court sessions	Poetic discourse
Discourse of defense	Political discourse
Discourse of deviance	Political party discourse
Discourse of discrediting	Polyintentional discourse
Discourse of drama	Pop culture discourse
Discourse of fake	Populist discourse
Discourse of fashion	Postcrisis discourse
Discourse of fear	Postmodern discourse
Discourse of freedom	Post-Soviet discourse
Discourse of hope	Post-truth discourse
Discourse of insult	Practical discourse
Discourse of life	Pragmatic discourse
Discourse of love	PR discourse
Discourse of national identity	Prescriptive discourse
Discourse of otherness	Presidential discourse
Discourse of painting	Presentation discourse
Discourse of peace	Professional discourse
Discourse of power	Proverbial discourse
Discourse of requests	Psychological discourse
Discourse of silence	Psychotherapeutic discourse
Discourse of social networking sites	Psychotic discourse
Discourse of support	Public discourse
Discourse of threat	Public opinion discourse
Discourse of TV commercials	Radio discourse
Discourse of uncertainty	Racist discourse
Discourse of urban architecture	Rational discourse
Discourse of village English	Reform discourse
Discourse of war	Refugee discourse
Disinformation discourse	Refusing policy discourse
Eco-anxiety discourse	Religious discourse
Ecological discourse	Resistance discourse
Economic discourse	Ritual discourse
Economic inequality discourse	Right-wing discourse
Educational discourse	Sacred discourse
Educational-pedagogical discourse	Satirical discourse
Effective discourse	Science fiction discourse
Election (election campaign) discourse	Scientific discourse
Electronic discourse	Secondary discourse
Elite discourse	Sexist discourse
English (language) discourse	Show discourse
Emancipatory discourse	Slang discourse
Empowerment discourse	Situationally un/conditioned discourses
Encircling discourses	SMS discourse
Environmental discourse	Social discourse

Continuation table

Epistemic discourse	Socio-political discourse
Esoteric discourse	Song discourse
Ethical discourse	Sports discourse
European Union discourse	Strategic discourse
Evaluative (judgmental) discourse	Student discourse
Existential discourse	Subcultural discourse
Fairy-tale discourse	Subjective/non-subjective discourse
Family discourse	Talk show discourse
Far-right discourse	Teacher-student discourse
Feminist discourse	Technical discourse
Figurative discourse	Technology and innovation discourse
Film discourse	Television discourse
Folklore-ritual discourse	Temporal discourse (post-/Soviet)
Forum network discourse	Terrorism discourse
Futuristic discourse	Theatrical discourse
Gambling discourse	Therapeutic discourse
Gamer discourse	Threat discourse
Gender discourse (male, female)	Tolerance discourse
Gluttonous discourse	Tolerant/intolerant discourse
Globalization discourse	Totalitarian discourse
Governmental discourse	Tourist discourse
Greeting discourse	Tourism discourse
Hashtag discourse	Translation discourse
Healing discourse	Travelogue discourse
Health discourse	Trolling discourse
Historical-political discourse	Ukrainian discourse
Humorous discourse	Uncertainty discourse
Ideological discourse	Undergraduate discourse
Immigration (immigrant) discourse	Urban discourse
Image discourse	Video discourse
Inclusive discourse	Village discourse
In-group/out-group discourses	Virtual discourse
Incentive discourse	Visual discourse
Indonesian immigrants' discourse	'Victim'/'survivor' discourse
Influencer discourse	Virtual discourse
Information warfare discourse	Weather forecasting discourse
Innovation discourse	We-discourse
Institutional discourse	Working class discourse
Interactional discourse	Workplace discourse
Interactive discourse	Worldview discourse
Intercultural discourse	Youth discourse

UDC 81’373:81’25]:316.45(100)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.9

COPING WITH LEXICAL GAPS: STRATEGIC HANDLING OF NON-EQUIVALENT ITEMS

ПОДОЛАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ПРОГАЛИН: СТРАТЕГІЧНЕ ОБРОБЛЕННЯ НЕЕКВІВАЛЕНТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Dobrovolska S.R.,
orcid.org/0000-0002-2389-4890
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety

Opyr M.B.,
orcid.org/0000-0002-0233-7227
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

Panchyshyn S.B.,
orcid.org/0000-0001-9444-4232
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

The article addresses the challenge of non-equivalent vocabulary, which stands as one of the key issues in contemporary translation studies. In an era characterized by rapid globalization, intense intercultural exchange, and advancements in information technology, the role of language mediation is becoming increasingly vital. Translation is evolving beyond a mere tool for conveying information between languages; it has become a crucial aspect of intercultural communication, essential for preserving the semantic, stylistic, and cultural nuances of the original text. The translation of non-equivalent vocabulary – linguistic units that lack a precise equivalent in the target language due to their strong ties to specific national and cultural contexts – presents particular difficulties. These lexemes often encapsulate unique elements of both material and spiritual culture, ethnic realities, traditions, daily life, and the historical experiences of distinct linguistic communities. The article delves into the interpretation of the term “non-equivalent vocabulary” and examines the functional role of such units within text structures, alongside potential translation strategies that vary according to the genre and pragmatic characteristics of the original work. Special attention is given to literary translation, where even minor lexical nuances carry significant weight. In such cases, conveying non-equivalent units requires not only linguistic proficiency but also cultural competence. The study emphasizes that the successful rendering of these elements is essential for the authenticity and expressiveness of translated works. It also touches upon the role of translator creativity and adaptability in navigating lexical gaps. Ultimately, the research contributes to a deeper understanding of how language operates in cross-cultural contexts and highlights the evolving role of the translator as a cultural mediator.

Key words: non-equivalent vocabulary, lexical transformations, realities, linguistic units, accidental gaps.

У статті розглядається проблема безеквівалентної лексики як одного з ключових викликів у сучасному перекладознавстві. В умовах стрімкої глобалізації, інтенсивного міжкультурного обміну та розвитку інформаційних технологій, мовне посередництво набуває дедалі більшого значення. Переклад стає не лише інструментом передачі інформації між мовами, але й важливою складовою міжкультурної комунікації, що забезпечує збереження семантичних, стилістичних та культурних нюансів оригіналу. Особливу складність становить переклад безеквівалентної лексики – мовних одиниць, які не мають точного відповідника у мові перекладу через свою тісну пов’язаність із національно-культурним контекстом. Такі лексеми часто відображають специфічні елементи матеріальної чи духовної культури, етнічні реалії, традиції, побут, а також історичний досвід певної мовної спільноти. У статті акцентується увага на тлумаченні визначення терміна «безеквівалентна лексика» та розглядається функціональна роль таких одиниць у структурі тексту, а також можливі стратегії їх перекладу залежно від жанрових і прагматичних характеристик оригіналу. Зокрема, підкреслюється, що в художньому перекладі, де кожен елемент мовлення має високий семантичний та стилістичний потенціал, адекватна передача безеквівалентної лексики вимагає глибокого розуміння як мовної системи, так і культурного контексту джерельної мови, У статті аналізуються різні підходи до перекладу безеквівалентної лексики: транслітерація, калькування, описовий переклад, використання функціональних аналогів тощо. Порівнюється ефективність цих методів у конкретних перекладацьких випадках. Отже, дослідження безеквівалентної лексики не лише сприяє розвитку теорії перекладу, а й поглиблює розуміння механізмів міжкультурної комунікації загалом,, відкриваючи нові горизонти для подальших наукових розвідок у галузі мовознавства, етнолінгвістики та комунікативної лінгвістики.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, лексичні трансформації, реалії, мовні одиниці, лакуни.

Problem setting. In today’s fast-paced world, marked by rapid technological advancement, globalisation, and increased intercultural interactions, the exploration of linguistic diversity has emerged as

an essential factor for the harmonious development of society. In this setting, translation serves as a vital tool for intercultural communication, playing a critical role not only in conveying meaning but also in preserving the cultural, emotional, and idiomatic nuances of language.

Recently, the term *"non-equivalent vocabulary"* has gained prominence within the realm of modern linguistics. Researchers are working to clearly delineate its semantic boundaries, distinguishing this concept from other types of nationally labelled vocabulary, as it currently remains somewhat ambiguous and in need of further clarification. The significance of this phenomenon lies in its capacity to encapsulate the national and cultural specificity of a linguistic community, reflecting both material and spiritual aspects of culture, the historical evolution of society, and serving the crucial function of preserving and transmitting collective cognitive experiences.

Researchers hold a keen interest in the translation of non-equivalent vocabulary, as this practice not only uncovers the structural and semantic characteristics of different languages but also enhances our understanding of cultural distinctiveness. This understanding underscores the scientific and practical importance of further exploration into this linguistic phenomenon.

The aim of the study is to delve into the challenges that emerge when translating words that lack direct equivalents across languages. It seeks to uncover the intricate issues that translators face in these situations and to identify innovative and effective strategies to navigate and overcome these linguistic hurdles.

Task setting. The objectives of this study arise from its overarching goal and comprise several key elements: to delve into the theoretical foundations surrounding the problem and its unique characteristics; to explore the intricate classification of equivalent vocabulary as presented in contemporary translation studies; and to critically analyze the various methodologies employed in the translation of equivalent vocabulary, shedding light on their effectiveness and nuances.

Analysis of recent researches and publications. The issue of untranslatability stands as one of the most significant challenges in translation studies, drawing the attention of linguists from across the globe for many years. The foremost difficulty faced by translators lies in conveying non-equivalent vocabulary, a challenge that is intricately tied to the cultural concepts of various countries and their unique histories.

The study of the unique characteristics of translating non-equivalent vocabulary is a crucial step toward enhancing the quality of translations and gaining a deeper understanding of the linguistic and cultural nuances present in various national literatures. Scholars such as M. Vardanian [4, 5], R. Zorivchak [6], M. Kocherhan [7], V. Yablochnikova [15], T. Shmiher [19], M. Baker [1], and V. Venuti [2], among others, have dedicated their work to this topic. Their research explores both the linguistic and translation aspects of non-equivalent vocabulary, examining the types and methods employed in reproducing this vocabulary in translations into other languages.

Scope of the research. The linguistic landscape of the world is influenced by national, cultural, and historical factors. At each stage of a language's development, its lexical system includes terms that have emerged to describe the objects and phenomena in the surrounding reality. These terms are also shaped by the cultural traditions embraced by a specific society. Consequently, certain lexical items may not exist in other languages, as their usage is confined to the culture and history of a particular country or region. Such lexical items are referred to as realities. They are sometimes designated as non-equivalent vocabulary because they lack direct counterparts in other languages. Non-equivalent linguistic units can be found in the terminology related to natural phenomena, as well as in the vocabulary on both material and spiritual artefacts that are integral to a particular culture. This includes names for household items, dishes, holidays, animals, plants, buildings, weapons, and more. For individuals studying the language and culture of a specific ethnic group, mastering this unique vocabulary is challenging without a comprehensive understanding of the natural, cultural, and historical context of that group [3].

When examining the classification of non-equivalent vocabulary, it is important to recognise that scholars adopt various approaches to this subject. Numerous researchers, including linguists and academics, have endeavoured to categorise non-equivalent vocabulary, identifying several subgroups within it. A significant number of linguists, such as V.M. Manakin, L.F. Chernikova, L.V. Zubkova, and O.F. Burbak, classify this vocabulary into two main categories: 1) Proper non-equivalent vocabulary, which encompasses proper names such as personal names, geographical locations, and institutional titles; and 2) Words of reality, defined as "a subset of non-equivalent vocabulary that denotes objects and concepts absent in other national cultures" [10].

Discussions regarding realities as a manifestation and as a facet of national identity in its modern understanding began in the early twentieth century.

In 1929, O. Finkel was likely the first to employ the term "reality" alongside "local colour" (couleur locale) [13, p. 198]. A prominent scholar in Ukrainian translation studies, R. Zorivchak, defined the concept of realities in the 1980s as follows: "Realities are mono- and polysemous units, the principal lexical meaning of which, in terms of binary comparison, encompasses a traditionally assigned complex of ethno-cultural information that is foreign to the objective reality of the receiving language" [6, p. 58]. According to Zorivchak, this term should encompass not only words and phrases at the level of speech but also phraseological units that diverge in semantics through historical, everyday, and ethnographic meanings [6, p. 60]. After analysing various scholarly works on this subject, it becomes evident that linguists and translators generally regard words of reality as the primary category of non-equivalent vocabulary. A variety of terms have been used to describe them, including "realities", "ethnographisms" (as noted by M.P. Kocherhan), and "cultural accidental gaps" (according to K. Berdnikova). Nonetheless, there is a consensus among most scholars regarding the definition of the term.

Non-equivalent vocabulary is among the least-examined units of language, making its translation a challenging endeavour. M. Kocherhan observes that non-equivalent vocabulary comprises no more than 6–7% of the total number of actively used words [7, p. 322]. The prevalence of non-equivalent vocabulary within a text is influenced by various factors, including the author's style, the content of the work, the period in which it was written, and many others.

It is important to highlight that S. Pakhomova, in her work "Slovak Non-Equivalent Vocabulary: Definition of the Object", draws a pertinent conclusion: the growth of the non-equivalent lexicon is primarily driven by neologisms, abbreviations, lexical innovations, slang, jargon, proper names, and similar elements [11, p. 72].

T. Shcheholieva emphasises that the classification of vocabulary as non-equivalent arises from two primary factors. First, the target language may lack a corresponding lexical unit during the process of reproducing terms from another culture. Second, there may be no lexical unit at all that captures the meaning of a concept unique to the foreign language. This absence of vocabulary in the target language reflects a common historical reality [14].

Currently, researchers typically categorize non-equivalent vocabulary into groups. Specifically, M. Kocherhan, in his work "General Linguistics", points out that the language differences stemming from cultural peculiarities are reduced to such distinctions [7, p. 321–324]:

1) Vocabulary and phraseology: Each language possesses unique vocabulary that includes terms denoting specific cultural phenomena, which often lack direct one-word translations in other languages. For instance, the word *sterling* in English or *chumak* in Ukrainian.

2) Lexical backgrounds of words with identical denotative meanings: Words may share the same basic meaning yet differ in their origins and usages across languages.

3) Typological features of literary languages: The culture significantly influences the form of a literary language and its relationship with the vernacular.

4) The distinct characteristics of communication processes within various cultures: This encompasses rules of language interaction among different social groups, such as between children and parents, spouses, or hosts and guests.

The most comprehensive classification is presented by R. Zorivchak, who categorises realities based on their historical and semantic nature into distinct groups: 1) actual realities (those with existing referents), such as Ukrainian *kolomyika*, *trembitiar*, *yavorivka*, etc.; 2) historical realities, which the researcher defines as "semantic archaisms that have become part of historically distant vocabulary due to the disappearance of their referents, thereby losing their viability" – examples include Ukrainian *shcheznyk*, *kopnyi maidan*, *smerd*, etc. Additionally, Zorivchak further divides these realities by structure: 1) single-member realities, such as Ukrainian *vechornytsi*, *krynychar*, *dentsivka*, etc.; 2) nominalised multi-member realities, such as Ukrainian *kurna khata*, *razovyi khlib, bratska mohyla*, etc.; and 3) phraseological realities, including Ukrainian expressions like *loby zabyty, kolo pechi poratysia, dbaty pro skryniu*. [6, p. 70–71].

M. Vardanian investigated the translation of culturally rich vocabulary into Ukrainian, focusing on English-language children's literature [5]. The researcher examined the unique vocabulary found in bilingual literature aimed at children and youth within the Ukrainian diaspora. This included Ukrainianisms and various cultural realities, such as place names, the proper names of historical and cultural figures, folklore characters, dishes, and depictions of rituals and customs [5, p. 26].

Some researchers offer a more detailed classification of non-equivalent vocabulary. For instance, Lisna M.I. indicates in her article that, based on scientific sources, several categories can be identified: 1) cultural non-equivalence, which

includes references and kinesic realities, borrowings from foreign cultures, onomastics, and abbreviations; and 2) linguistic non-equivalence, which comprises lexemes that lack direct counterparts in the target language despite the presence of an appropriate referent. This particularly applies to lexemes that are not equivalent due to word formation and other characteristics of the source language [9].

Linguist M.P. Kocherhan [7, p. 260] identifies three categories of non-equivalent vocabulary:

1) Terms that represent the national and cultural realities of a nation, such as Ukrainian *varenyky*, *kobzar*, and *borshch*.

2) Words that lack a direct equivalent in the language to express specific concepts inherent to a society, which he further categorises into two subgroups:

2.1) non-equivalent terms that arise from differing classifications of the surrounding world in various languages;

2.2) non-equivalent terms that emerge because a particular ethnic group, unlike others, has not acknowledged certain phenomena or processes as significant.

3) The absence of certain words, which may be attributed to linguistic factors.

The concept of "non-equivalent vocabulary" encompasses various categories of words characterised by distinct challenges in the translation process. This includes reality, slang, idiomatic expressions, jargon, homonyms, and other forms. Researchers have thoroughly examined this topic, identifying its manifestations within vocabulary and categorising non-equivalent terms into specific groups. Such vocabulary can be conveyed through various methods, with the appropriateness of each determined by the translator.

A successful and comprehensive translation hinges not only on a translator's proficiency with vocabulary but also on their understanding of the cultures associated with both the source and target languages. The translator's task involves preserving not just the literal meaning of the text but also its stylistic nuances. As noted, "To translate means to find a counterpart in the target language, and how can this be achieved if there is no comparable object, concept, or phenomenon in the ethnoculture—whether material or spiritual – within the history of the target language speakers?" [6, p. 92]. When selecting a method for translating equivalent vocabulary, it is essential to consider translation strategies, specifically domestication and foreignization. These concepts were first introduced into modern translation studies by L. Venuti in 1991 [2, p. 127]. Venuti's ideas are further elaborated upon in M. Vardanian's "Actual Problems of World Translation Studies," which describes domestication as a strategy that often relegates the cultural context and culturally specific terminology to the background, whereas foreignization serves to maintain the original cultural context more prominently [4, p. 79].

The methods of reproducing non-equivalent vocabulary in the target language – such as replacement, transcription, and calque – should be differentiated not by general abstract principles but by the specifics of each particular case [12, p. 116]. For instance, a translator must recognise that in the source language, a word with a social function does not primarily serve an artistic purpose but often has a terminological quality. Moreover, it typically remains within the general framework of the language, being commonly used and unremarkable [12, p. 116]. However, when such a word is introduced into a foreign language context, its nature may shift, potentially taking on artistic roles. This transformation can lead to a discrepancy between the style of the original work and that of the translation, highlighting differences between phenomena and their names that were previously nonexistent [12, p. 117]. Additionally, when attempting to convey elements of the national context, a linguist might inadvertently employ realities from an entirely different cultural environment, resulting in a dual distortion: the cultural nuances of the original are lost, and inappropriate, foreign elements are introduced [12, p. 118].

In her book, "In Other Words: A Coursebook on Translation", M. Baker emphasizes that selecting an appropriate equivalent involves various factors that can be either purely linguistic or extralinguistic [1, p. 17]. She points out that the type of equivalence does not always rely solely on the strategies employed by translators. The most prevalent types of equivalence at the word level include [1, p. 56–58]:

1) Culturally specific concepts. A term in the source language may convey a notion that is entirely foreign to the target culture. For instance, the word *speaker* (in the House of Commons) lacks a direct equivalent in Chinese or Arabic. In Ukrainian, it is often translated as *chairman*, which fails to accurately capture the role of the Speaker as an independent individual responsible for maintaining order and authority within the parliament.

2) The concept in the source language lacks a direct lexical equivalent in the target language. A word in the source language may describe a phenomenon recognised in the culture of the target language, but it

does not have a specific term for it. For instance, the adjective *standard* (meaning "ordinary, not extra", as in "standard range") conveys a concept that most people widely understand; however, it does not have an equivalent in Arabic.

3) The source language word is semantically complex. A single morpheme can, in certain contexts, convey a more intricate set of meanings than an entire sentence. For instance, take the Brazilian term *arruação*, which refers to the process of clearing debris from the ground beneath coffee trees and stacking it in the row to assist in recovering beans that have fallen during the harvest.

4) When the source and target languages have differing meanings, it's possible that the target language may exhibit either fewer or more distinctions in meaning compared to the source language. For instance, the Indonesian language differentiates between two concepts related to experiencing rain: "kehujanan" refers to going out in the rain without realizing it, while "hujanhujanan" describes the act of going out in the rain with full awareness.

5) The target language lacks a generic term. While it may possess more specific designations and hyponyms, it does not have a hypernym to encompass the semantic field. For instance, Ukrainian does not have a hypernym equivalent to the English word *facility*, which refers to any equipment, building, services, or other provisions designed for a particular activity or purpose.

6) The target language may lack a specific hyponym. Generally, languages tend to possess broad terms, or hyperonyms, but often do not include specific ones, as each language distinguishes meanings that correspond to the needs of its environment. For instance, the English term *house* has numerous hyponyms that do not have direct equivalents in other languages (such as *bungalow*, *cottage*, *croft*, *chalet*, *lodge*, *hut*, *mansion*, *manor*, *villa*, etc.).

7) Variations in interpersonal or physical perspective. The physical perspective may hold greater significance in the source language than in the target language. This perspective relates to the positioning of people or objects in relation to one another or to a specific location, and it is conveyed through word pairs, such as *come/go, take/bring, and arrive/depart.*

8) Variations in expressive meaning: A word in the target language may share the same denotation as a word in the source language, yet carry a distinct expressive connotation. For instance, in certain contexts, the English term *batter* (as in child or wife battering) might be substituted with the more neutral Japanese term 叩く (tataku). However, when used with modifiers like *savagely* or *ruthlessly*, the nuance changes significantly.

9) Differences in form. There are often instances where the target language lacks an equivalent for a specific form found in the source text. Certain prefixes and suffixes that carry distinct meanings in English may not have direct counterparts in other languages. For example, English utilises pairs like *employer/employee*, *trainer/trainee*, and *payer/payee*. It also employs suffixes such as -ish (as in *boyish*, *hellish*, *greenish*) and -able (like *conceivable*, *retrievable*, *drinkable*). While it is generally straightforward to paraphrase such meanings, other types of meanings may not always be easily translatable.

10) Differences in the purpose and frequency of use of certain forms. Even if one form has an equivalent in the target language, there may be a difference in purpose or frequency of use. For example, in English, the suffix -ing is used much more frequently than in other languages, such as German or Swedish.

11) The use of borrowed words in the original text presents distinct challenges in reproduction. These borrowed terms can create difficulties for the unwary translator, particularly with what is known as "false friends of the translator." False friends, or faux amis, are words or expressions that share the same form in two or more languages but have different meanings. This phenomenon is often associated with historically or culturally related languages, such as English, French, and German. However, it is important to note that numerous false friends also exist among entirely unrelated languages, like English and Japanese [1, p. 25].

Differences in cultural traditions across countries present significant challenges to the reproduction of non-equivalent vocabulary. According to V. Yablochnikova, the most prevalent methods include [15, p. 251]:

1) Transcription and transliteration. In transliteration, the graphic representation of a word from the source language is conveyed through the target language, while transcription focuses on its phonetic representation (examples include *marketing*, *muffin*, and *General Electric Company*). In contemporary translation practices, the use of transliteration and transcription has diminished compared to previous years.

2) Calquing refers to the process of translating foreign language vocabulary by substituting its individual components – morphemes or words – with their direct equivalents in the target language. For example, *Royal Ascot* becomes *royal races*, *great go* translates to *Cambridge final exam*, and *tuition* is rendered as *tuition fees*.

3) Descriptive ("explanatory") translation seeks to convey the meaning of a lexical item from the source language through detailed phrases that elucidate the underlying features of that item (e.g., *landslide* refers to a victory in an election by a significant majority of votes). This method is often viewed as cumbersome and inefficient. Consequently, translators frequently employ a combination of two techniques – transcription or calquing along with descriptive translation – often presenting the latter as a footnote or commentary (for instance, *pohorilets – a person who suffered from fire*).

4) Approximate translation is employed to identify the closest equivalent for a lexical item in the target language based on its source language. These near-equivalents can be referred to as "analogues" (know-how – secrets of production). It is important to keep in mind that these "analogues" do not always represent complete equivalents in the target language.

5) Transformational translation entails reconfiguring the syntactic structure of a sentence and making lexical substitutions that lead to a significant change in the meaning of the source word. This concept, often referred to as lexico-grammatical translation transformation, is exemplified by the word "glimpse," which is used in expressions such as "to have" or "to catch a glimpse of something." This approach allows for the incorporation of a verb in the translation, thereby facilitating a syntactic restructuring of the sentence.

R. Zorivchak identifies several methods for reproducing realities in translation. These methods include transcription (transliteration), hyperonymic renaming, combined renomination, descriptive periphrasis, calquing, the use of similes, interlingual transposition at the connotative level, contextual interpretation of realities, and identifying a situational equivalent [6, p. 93].

M. Vardanian identifies several techniques employed by professional translators when dealing with non-equivalent vocabulary [4, p. 58-59]: 1) translating with a more general term (hyperonym); 2) using a more neutral or less expressive term; 3) employing cultural substitution; 4) utilizing a borrowed word or loanword; 5) paraphrasing with a related term; 6) paraphrasing with unrelated terms; 7) omitting certain elements; and 8) providing an illustration for clarification.

R. Zorivchak views realities as "perhaps the most perilous pitfalls that translators must navigate, as they are tasked with conveying the author's style as truthfully, accurately, and faithfully as possible through a different language" [6, p. 38]. Consequently, an analysis of scholars' works reveals two primary challenges in reproducing realities in translation: 1) the absence of equivalents in the target language, and 2) the necessity of conveying both the national and historical context of the reality alongside its semantic meaning.

A significant challenge arises from established expressions that typically lack equivalents in the target language, referred to as "accidental gaps". Translating a phrase that has no direct equivalent is a complex undertaking; at times, it may be impossible to identify an appropriate phraseological expression in the target language. However, this does not imply that such a unit cannot be translated – its essence can still be communicated. Additionally, it is crucial to be aware of the potential for false equivalence with established expressions. This refers to the situation where the target language fails to convey the intended meaning of a phraseological unit when translated literally or through a word-for-word approach.

Conclusions. Based on the data presented, it can be argued that the existence of non-equivalent units does not imply that their meanings cannot be effectively conveyed in translation, nor that they are translated with less accuracy than units with direct correspondences. The key issue is that such vocabulary consistently presents the translator with the challenge of selecting one method of conveyance over another. The choice of how to translate this type of vocabulary is influenced by several factors: 1) the nature of the text; 2) the significance of the vocabulary within the context; 3) the specific characteristics of the vocabulary itself and its role within the lexical systems of both the target and source languages; 4) the languages in question, including their word-formation capabilities and literary traditions; and 5) the target audience of the translation in comparison to the audience of the original.

Taking all of the above into consideration, we can define the term "non-equivalent vocabulary" as follows: it encompasses words that express concepts that are absent in another culture and language, words that denote unique cultural elements characteristic of culture A but nonexistent in culture B, as well as terms that cannot be translated into another language with a single word and have no direct equivalents in other languages. Consequently, translating non-equivalent vocabulary necessitates a creative approach and a profound understanding of linguistic and cultural studies.

REFERENCES:

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London and New York: Routledge, 1992. 317 p.

2. Venuti L. Genealogies of Translation Theory: Schleiermacher. *TTR*. 1991, Vol. 4 № 2. P. 125–150.

3. Бондар Т. Безеквівалентна лексика: труднощі перекладу. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 3. С. 17–23.

4. Варданян М.В. Актуальні проблеми світового перекладознавства: посібник для самостійної роботи. Кривий Ріг, 2022. 144 с.

5. Варданян М.В. Культурні коди літератури для дітей української діаспори в перекладах англійською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2019, № 43 Том 5. С. 24–26.

6. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.

7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 466 с.

8. Кузенко Г.М. Особливості перекладу безеквівалентної лексики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2015. Вип. 59. С. 104–109.

9. Лісна М.І. Безеквівалентність як об'єкт теорії перекладу та двомовної лексикографії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2014. № 1127. Вип. 71. С. 59–63.

10. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: Академія, Серія. «Альма-матер», 2012. 288 с.

11.Пахомова С.М. Словацька безеквівалентна лексика: визначення об'єкта. *Studia Slovakistica: Словацька філологія в Україні.* Ужгород: Вид-во Гаркуші О.Є. 2014. Вип. 15. С. 65–75.

12. Черноватий Л.М., Карабан В.І. Олександр Фінкель. Забутий теоретик українського перекладознавства. Вінниця: Нова книга, 2007. 440 с.

13. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. Київ: Смолоскип, 2009. 345 с.

14. Щеголєва Т.Л. Способи перекладу безеквівалентної лексики в текстах американської преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія «Філологія».* 2016. Вип. 21(1). С. 139–144.

15. Яблочнікова В.О. Особливості перекладу безеквівалентної лексики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 249–251.

16. Cambridge Dictionary URL: https://dictionary.cambridge.org

УДК 811.111:81’373.612:004+005(81’37+81’22)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.10

МЕХАНІЗМИ ТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР З КОРЕЛЯТАМИ GREEN ТА RED У ГАЛУЗІ IT ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

MECHANISMS OF CONCEPTUAL METAPHOR FORMATION WITH GREEN AND RED CORRELATES IN IT AND MANAGEMENT

Дойчик О.Я.,
orcid.org/0000-0002-7921-1868
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Лаціна В.Б.,
orcid.org/0009-0009-3298-4263
аспірант кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Статтю присвячено дослідженню англомовних концептуальних метафор домену COLOUR з корелятами RED та GREEN у сфері управління та інформаційних технологій. Метою дослідження є виявлення первинних емотивно-фізіологічних (тілесних) асоціацій, що лежать в основі творення та функціонування зазначених метафор в контексті бізнес-комунікації та інформаційно-технологічного дискурсу.

На основі мовних даних з різноманітних джерел сфери бізнесу та IT, включаючи статті, блоги, словники та технічну документацію, виокремлено метафори з корелятами RED та GREEN та визначено їхній прагматичний потенціал у відповідній галузі. У статті детально розглянуто механізм селективної проєкції метафор домену COLOUR, який полягає у перенесенні до цільового домену лише тих ознак вихідного домену кольору, які є релевантними для професійного контексту управління та IT. На конкретних прикладах продемонстровано як певні висвітлені ознаки кольорів використовуються для створення чітких позитивних або негативних конотацій. Проаналізовано висвітлені та приховані значення кольорів у складі метафоричних виразів. Визначено первинні емотивно-фізіологічні конотації метафор з корелятами RED та GREEN.

Доведено, що червоний колір (RED), з огляду на його емотивно-фізіологічні (тілесні) асоціації, переважно використовується для позначення небезпеки, ризику, критичного стану чи негативних результатів. Натомість зелений колір (GREEN) найчастіше асоціюється з позитивними станами – дозволом, успішністю, ростом або екологічністю. Водночас зазначено, що як зелений так і червоний кольори можуть набувати умовно-негативних (наприклад, “green developer” для позначення недосвідченості чи незрілості) та умовно-позитивних (наприклад, “red team” для позначення роботи команди кінцевою метою якої є захист) конотацій відповідно.

Висновки статті акцентують увагу на тому, що використання метафор з корелятами кольорів RED та GREEN в управлінні та IT сприяє ефективній комунікації завдяки чітким та зрозумілим емотивно-фізіологічним асоціаціям, формуючи таким чином спільну термінологічну базу в професійному дискурсі.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концептуальна метафора, корелятивний домен COLOUR, селективна проєкція, висвітлення, прагмалінгвістика, управління та інформаційні технології.

This article examines English-language conceptual metaphors within the conceptual domain of COLOUR, focusing specifically on the correlates RED and GREEN in the fields of management and information technology. The primary objective of the study is to uncover the underlying emotive-physiological (embodied) associations that shape the creation and functioning of these metaphors in the context of business communication and IT discourse.

Drawing upon linguistic data from a range of business and IT-related sources, including articles, blogs, dictionaries, and technical documentation, the study identifies a set of metaphors featuring RED and GREEN correlates and assesses their pragmatic potential within the relevant professional domains. The article offers an in-depth analysis of the mechanism of selective projection in COLOUR domain metaphors, whereby only those features of the source domain of colour that are relevant to the target domain of management and IT are transferred. Through the analysis of illustrative examples, the study demonstrates how highlighted colour traits are used to create clear positive or negative connotations. It also examines the hidden or omitted features of colours within metaphorical expressions, and identifies the primary emotive-physiological connotations associated with RED and GREEN correlates.

The findings confirm that the colour RED, due to its embodied associations, is predominantly used to denote danger, risk, critical conditions, or negative outcomes. Conversely, GREEN is most commonly associated with positive states, such as permission, success, growth, or ecology. At the same time, the study notes that both RED and GREEN can acquire contextually marked meanings, including conditionally negative connotations (e.g., “*green developer”* referring to inexperience or immaturity) and conditionally positive ones (e.g., “*red team”* referring to a security-focused testing unit).

The article concludes that the use of metaphors with RED and GREEN correlates in management and IT significantly enhances communication effectiveness by invoking universally understood and clear emotive-physiological associations, thereby contributing to a shared terminological foundation within professional discourse.

Key words: cognitive linguistics, conceptual metaphor, source domain COLOUR, selective projection, highlighting, pragmalinguistics, management, information technology.

Постановка проблеми. Серед метафор з корелятивним доменом COLOUR, у сфері IT та менеджменту особливо виразними є метафори з корелятами RED та GREEN, які активно використовуються у професійній термінології та дискурсі цих галузей. Попри широкий вжиток цих метафор, питання щодо когнітивних механізмів їхнього творення, їхніх прагматичних функцій та специфіки семантичних перенесень залишаються недостатньо вивченими. Важливим є дослідження того, яким чином первинне, фізіологічне та культурно-обумовлене, сприйняття кольорів впливає на формування вторинних метафоричних значень, що використовуються для репрезентації процесів, станів та результатів у сферах IT та менеджменту.

Актуальність розвідки визначається необхідністю глибшого розуміння того, як метафори з корелятивним доменом COLOUR функціонують у професійному мовленні, сприяючи комунікативній ефективності, економії мовних ресурсів і формуванню особливих дискурсивних практик у сфері сучасного бізнесу та інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ***Методологічним підґрунтям*** розвідки слугує теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, яка активно розвивається в сучасних вітчизняних лінгвістичних дослідженнях, присвячених аналізу тексту і дискурсу [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8 ;9]. Концептуальна метафора, за визначенням Дж. Лакоффа та М. Джонсона, є ментальним механізмом, який допомагає зрозуміти абстрактні чи складні явища, описуючи їх через добре відомі, більш конкретні або прості для розуміння поняття. Метафора – це не лише мовне явище, а й концептуальна структура. В свою чергу, в основі концептуальної структури є не лише наш інтелект. Сюди також входить природний вимір нашого досвіду, включаючи такі аспекти нашого чуттєвого досвіду як колір, форма, текстура, звук та інші [10, с. 236]. Особливе місце серед цих метафор займають метафори кольору, що опираються на первинні сенсорні та емоційні відчуття людини.

В основі кольорових метафор лежить *принцип втіленої когніції (embodied cognition)*, що пояснює, як фізичне сприйняття кольору стає основою для абстрактних асоціацій [11]. Людський мозок схильний пов'язувати кольори з конкретними емоціями, фізіологічними чи психологічними станами саме завдяки вродженим когнітивним механізмам, таким як аналогії між візуальним та емоційним досвідом [12; 13]. Саме тому, наприклад, червоний колір, завдяки своїй фізіологічній стимулюючій дії, як-от раптове почервоніння обличчя внаслідок посиленого притоку крові, часто асоціюється із тривогою, ризиком та небезпекою, тоді як зелений колір, сприймаючись як менш стимулюючий і заспокійливий, набуває позитивних конотацій [14; 15].

Кольорові метафори, як і будь-які концептуальні метафори, значною мірою є контекстуально та культурно залежними. Культурні уявлення й особливості впливають на формування асоціацій з кольором та на вибір тих чи інших ознак у процесі проєкції [16; 17]. Наприклад, якщо у західній культурі зелений переважно асоціюється з екологічністю, дозволом чи успішністю, у деяких азійських культурах він може означати незрілість чи навіть хворобу [18]. Втім, у глобалізованій сфері менеджменту та IT, де домінують англомовні професійні дискурси, в переважній більшості використовуються саме західні значення кольорів. Таким чином, використання кольорових метафор у професійних сферах обумовлюється не лише психологічними, але й соціокультурними факторами.

Психолінгвістичні дослідження доводять, що кольори мають суттєвий вплив на емоційний стан людини і здатні впливати на прийняття рішень та оцінку інформації [19]. Так, експерименти доводять, що червоний колір збільшує рівень тривожності та уважності до ризиків, тоді як зелений, навпаки, сприяє релаксації та позитивному сприйняттю [14; 15; 20]. Завдяки такому впливу кольорів, відповідні метафори стають дієвим прагматичним засобом комунікації.

Важливим принципом створення метафори є проєкція (*mapping*) ознак та структур із джерельного (*source*) домену в цільовий (*target*) домен. У процесі такого переносу відбувається так звана селективна проєкція – переносяться/висвітлюються (*highlighting*) лише ті елементи й ознаки вихідного домену, що відповідають потребам цільового контексту, тоді як інші елементи ігноруються/приховуються (*hiding*) як нерелевантні [10, с. 52; 21, с. 303].

Саме завдяки селективності проєкції концептуальна метафора є не лише когнітивним, але й прагматично ефективним інструментом комунікації. Наприклад, у метафорі "green developer"

(зелений розробник) із первинного домену кольору (незрілість рослин) переноситься лише ознака ‘молодість’, ‘незрілість’, ‘недосвідченість’, а буквальні ознаки (‘фізичний колір’, ‘рослинні властивості’) ігноруються. Аналогічно, термін “red flag” (червоний прапор) переносить лише ознаку ‘попередження про небезпеку’, приховуючи фізичні характеристики прапора як матеріального об’єкта.

Така селективність є не випадковою, а напряму визначається прагматичними та когнітивними потребами комунікації – метафора повинна бути не лише зрозумілою, але й максимально ефективною в конкретному контексті [11].

Постановка завдання. ***Метою статті*** є дослідження принципів творення та функціонування метафор з корелятами GREEN та RED у сферах IT та менеджменту. Мета передбачає виконання таких завдань:

– послідовно проаналізувати специфіку семантико-когнітивних перенесень при творенні цих метафор,

– встановити емотивно-фізіологічні (тілесні) та фізичні конотації корелятів у їхній первинній формі,

– з’ясувати специфіку дії когнітивних механізмів висвітлення / приховування при метафоричному мапуванні,

– проаналізувати прагматичний потенціал утворених метафоричних термінів.

Матеріалом для дослідження обрано англомовні джерела сфери управління та інформаційних технологій, серед яких статті, публікації, блоги, словники та технічна документація, що містять інформацію про самі метафори з корелятами GREEN та RED та реальні приклади їх вживання в різних контекстах.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо докладніше кілька метафор з корелятами GREEN та RED. Слід зауважити, що деякі з них, як наприклад “red ink”, класифікуються як ідіоми, оскільки неможливо визначити їхній зміст за семантичним значенням індивідуальних складників. Проте в цілях дослідження в цих випадках нас цікавить саме первинне метафоричне перенесення та функція відповідного корелята COLOUR.

Концептуальні метафори з корелятом GREEN

1) a green light / to give a green light

Походження: Первинно термін походить від кольорів світлофора, де зелений колір означає дозвіл на рух.

Селективна проєкція: висвітлені ознаки включають: ‘дозвіл’, ‘можливість почати рух/дію’. Приховані ознаки: буквальний ‘фізичний рух транспорту’, буквально ‘зелений колір’.

Первинна сфера: правила дорожнього руху.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: ріст, рух, позитив.

Цільова сфера (менеджмент/IT): означає дозвіл чи погодження на реалізацію проєкту чи виконання дії, початок процесу: *This displays information about every lock in the kernel that was active, including which code holds the lock, i.e. has* ***a green light*** *to proceed, and which code is waiting on a lock, i.e. is stuck at a red light* [22].

Прагматичний потенціал метафори: створює чіткий позитивний емоційний фон, асоціюється зі свободою дій, легкістю прийняття рішень, дозволом.

2) greenwashing

Походження: термін виник з комбінації лексем “green” (екологічний) та “whitewashing” (відбілювання).

Селективна проєкція: перенесені ознаки: ‘екологічність’, ‘приховування негативних характеристик за допомогою позитивної репрезентації’. Не висвітлено буквальне значення кольору.

Первинна сфера: екологія та бізнес. Означає відбілювання чи приховування недоліків, вдавану екологічну орієнтованість.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: зелень, екологічність, позитив.

Цільова сфера: фальшива або перебільшена демонстрація екологічної дружності компанії чи технології: *Related,* ***digital greenwashing*** *applies the concept of* ***greenwashing*** *specifically to the digital products and services an organization creates or uses* [23].

Прагматичний потенціал метафори: незважаючи на висвітлену ознаку корелята GREEN ‘екологічність’, термін використовується для критики недобросовісних практик та відображає негативне ставлення до імітації соціальної відповідальності.

3) green developer (1)

Походження: термін виник з комбінації лексем “green” у значенні “незрілий” та “developer” – “розробник”.

Селективна проєкція: висвітлені ознаки включають: ‘недосвідченість’, ‘незрілість’. Приховані ознаки: ‘фізична недорозвиненість рослини’.

Первинна сфера: саме в цьому значенні ця метафора притаманна сфері IT.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: новизна, ріст.

Цільова сфера: новий або недосвідчений розробник програмного забезпечення: *The company knows that a new or **"green" developer** will require a lot of on the job training and help – and that's ok – that is what it means to be new after all* [24].

Прагматичний потенціал метафори: може мати як позитивне так і негативне забарвлення. Метафора, зазвичай, використовується для позначення розробника-початківця – людини або команди, яким потрібно чимало вчитися для досягнення зрілості.

4) **green developer (2)**

Походження: на відміну від попереднього терміну, в цьому випадку "green" виступає в значенні 'екологічний'.

Селективна проєкція: перенесені ознаки – 'екологічна орієнтованість'. Не висвітлено: буквальне значення кольору.

Первинна сфера: екологія

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: зелень, екологічність, позитив.

Цільова сфера: екологічно орієнтований розробник. *If we each bear some individual responsibility in the code we release, is there power in the concept of "**the green developer**"?* [25]

Прагматичний потенціал метафори: створює позитивний образ розробника (часто організації), що дбає про охорону навколишнього середовища.

5) **green project**

Походження: В основі терміна – імплементація так званої Red Amber Green (RAG) системи для позначення статусу проєктів в сфері менеджменту [26] де зелений колір виступає маркером успішності.

Селективна проєкція: висвітлені ознаки: 'успішність', 'стабільність', 'позитивний результат'. Не перенесено буквальне значення кольору.

Первинна сфера: менеджмент.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: ріст, позитив.

Цільова сфера: успішний проєкт: *What happens when **a green project** turns yellow or red?* [27]

Прагматичний потенціал метафори: створює чіткий, позитивний емоційний фон успішності та стабільності проєкту. Сюди можна віднести багато складових успішності, таких як прибутки, терміни виконання, якість виконання та ін.

Концептуальні метафори з корелятом RED

1) red herring

Походження: В англійській мові "red herring" – це буквально 'копчений оселедець червонуватого кольору, що використовувався для того, аби збити собак зі сліду під час полювання' [28].

Селективна проєкція: висвітлені ознаки: 'відволікання уваги', 'хибний слід', 'щось оманливе'. Приховано фізичні властивості самої риби (смак, запах, кулінарні особливості).

Первинна сфера: полювання, мисливська практика.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: відсутня (в цьому випадку RED використовувався саме як фізичний колір)

Цільова сфера: у бізнесі та IT – хибна інформація чи фактор, що відволікає від справжньої проблеми або суті процесу: *I feel like the references to git's credential helper and username/password configuration are **red herring's** and could at least be removed in this case* [29].

Прагматичний потенціал метафори: використовується для позначення інформаційних стратегій, критики дій конкурентів, що використовують маніпулятивні техніки, хибних проблем, вирішення яких не призводить до вирішення основної.

2) red tape

Походження: Історично – це червона стрічка, якою перев'язували офіційні папери в британській бюрократичній практиці.

Селективна проєкція: перенесені ознаки: 'бюрократичні перепони', 'надмірна формальність'. Приховані ознаки: символічне значення стрічки.

Первинна сфера: юридична та адміністративна практика.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: проблеми, перепони.

Цільова сфера: зайві, складні й обтяжливі бюрократичні процедури у бізнесі та управлінні IT-проєктами: *Many of us who have worked in large, complex organizations have experienced the crisis of red tape, where it takes volumes of documentation moving through multiple levels of approvals to get anything done* [30].

Прагматичний потенціал метафори: негативна конотація, підкреслює неефективність організації або процесів.

3) red team

Походження: Військова справа (команда, що імітує ворога для навчань).

Селективна проєкція: перенесені ознаки: 'імітація загрози'. Приховані: 'реальні бойові дії'.

Первинна сфера: військова справа.

Первинна емотивно-фізіологічна конотація: небезпека.

Цільова сфера: команда для тестування захисту та безпеки. *It's pretty common for people to ask us for **a red team** engagement to understand if their*

organization can be breached [31].

Прагматичний потенціал метафори: увагу зосереджено на діях такої команди, які є умовно агресивними та загрозливими, оскільки результатом роботи є захист від потенційної небезпеки.

4) code red

Походження: Сигнали найвищого рівня небезпеки, притаманні для військової та медичної галузей.

Селективна проєкція: перенесені ознаки: ‘найвища небезпека’, ‘критичний стан’. Приховані: буквальні військові чи медичні сигнали.

Первинна сфера: військова справа, медична галузь.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) конотація: проблеми, небезпека.

Цільова сфера: критична ситуація або серйозна проблема: *If this duration is met and the system is still in Code Yellow state, Cisco Unified Communications Manager enters a* ***Code Red*** *state, which indicates that Cisco Unified Communications Manager has remained in a Code Yellow state for an extended period and cannot recover* [32].

Прагматичний потенціал метафори: передає відчуття критичності ситуації та необхідності негайного втручання для вирішення проблеми.

5) in the red

Походження: Фінанси (бухгалтерія, негативний баланс який, як правило, записувався чорнилом червоного кольору).

Селективна проєкція: висвітлені ознаки: ‘збиток’, ‘негативний фінансовий результат’. Приховані: буквально ‘червоний колір’.

Первинна сфера: бухгалтерія, фінанси.

Первинна емотивно-фізіологічна (тілесна) асоціація: небезпека, проблеми.

Цільова сфера: фінансові труднощі: *The company has been in the red for the last three quarters* [33].

Прагматичний потенціал метафори: використовується для акценту на негативному фінансовому становищі та необхідності прийняття рішень для його вирішення.

Висновки. Метафори з корелятами RED та GREEN є досить різноманітними і в деяких випадках їх мало що об’єднує власне з кольорами. Проте за даними дослідження можна чітко виокремити певні емотивно-фізіологічні (тілесні) конотації, які лягли в основу формації певних сталих типів метафор, які є досить поширеними в сфері управління та інформаційних технологій.

За даними дослідження, чітко простежується, що більшість метафор з корелятом GREEN асоціюються з успіхом, ростом та екологічністю. Однак варто зауважити, що ріст, принаймні первинні його форми (новизна), не завжди трактується як позитивна ознака і може мати умовно негативну конотацію, висвітлюючи об’єкт таким, що потребує часу для вдосконалення. Метафори з корелятом RED здебільшого асоціюються з небезпекою та проблемами та містять в собі різко негативне емоційне забарвлення.

Отже бачимо, що за виключенням деяких випадків, кольори чітко виражають позитивну чи негативну оцінку ситуації, проєкту чи дій. Очевидно, що завдяки використанню метафор з корелятами GREEN та RED складні абстракті поняття стають зрозумілими через прості сенсорно орієнтовані образи, а використання усталених кольорових метафор формує спільну термінологічну базу та сприяє професійній комунікації. Оскільки в сфері управління та IT використовується переважно англійська мова, де варіативність значень емотивно-фізіологічного сприйняття кольорів є досить низькою, передбачається, що такі метафори й надалі функціонуватимуть в межах усталеної прагматичної парадигми, опираючись на відповідні емотивно-фізіологічні асоціації.

Важливим також є контекст, в якому застосовуються метафори домену COLOUR, оскільки в деяких випадках загального уявлення про можливі варіанти семантичного значення може виявитися недостатньо для їх правильного розуміння.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш поглибленому вивченні метафор домену COLOUR в сфері управління та інформаційних технологій з можливим розширенням спектру залучених до аналізу корелятів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бистров Я.В. *Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики: монографія*. Київ; Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2016. 320 с.

2. Дойчик О.Я., Павлюк Х.Т. Метафорична репрезентація художнього концепту FEAR (на матеріалі романів Вероніки Рот «Divergent», «Insurgent», «Allegiant»). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгородський національний університет, 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 112–127.

3. Дойчик О.Я., Томаш Я.З. Метафорична об’єктивація концептів CRIME та INVESTIGATION у детективних оповіданнях. *Південний архів (філологічні науки)*, 2021. Вип. 88, С. 24–35. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-88-3

4. Дойчик О.Я., Шкорута І.І. Метафорична об'єктивація групової терапії у психотерапевтичному дискурсі (на матеріалі роману Ірвіна Ялома The Shopenhauer Cure). *Folium*, 2024. № 4. С. 93–100. DOI https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.13

5. Bystrov Y. Fractal metaphor LIFE IS A STORY in biographical narrative. *Topics in Linguistics*, 2014. 14(1). P. 1–8. DOI: 10.2478/topling-2014-0007

6. Bilyk, O., Bylytsia, U., Doichyk, O., Ivanotchak, N., & Pyliachyk, N. COVID-19 metaphoric blends in media discourse. *Studies about Languages,* 2022. *40*, 17–33. https://doi.org/10.5755/j01.sal.40.1.30155

7. Martynyuk A., Kovalenko L. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*. 2018. Issue 10. pp. 190–197, ISSN: 2409-3351. DOI: 10.20535/2410-8286.142723.

8. Shevchenko, I. Conceptual metaphors of 'economic crisis' in English: a historical cognitive perspective. *Armenian Folia Anglistika*, 2021. 17(1(23), 24–34. https://doi.org/10.46991/AFA/2021.17.1.024

9. Velykoroda Yu. Conceptual Metaphorization through Precedent-Related Phenomena in Media Discourse. *Studies about languages*. Kaunas University of Technology, 2019. № 34, P. 32–45. DOI: 10.5755/j01.sal.34.0.22088

10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. London : The university of Chicago press, 2003. 276 p.

11.Metaphor, Metonymy, the Body and the Environment / J. Littlemore et al. Cambridge University Press, 2023. 75 p.

12. Barsalou L. W. Grounded Cognition: Past, Present, and Future. *Topics in Cognitive Science*. 2010. Vol. 2, no. 4. P. 716–724. URL: https://doi.org/10.1111/j.1756-8765.2010.01115.x (date of access: 16.05.2025).

13. Gallese † V., Lakoff G. The Brain's concepts: the role of the Sensory-motor system in conceptual knowledge. *Cognitive Neuropsychology*. 2005. Vol. 22, no. 3-4. P. 455–479. URL: https://doi.org/10.1080/02643290442000310 (date of access: 16.05.2025).

14. Gnambs T., Appel M., Oeberst A. Red Color and Risk-Taking Behavior in Online Environments. *PLOS ONE*. 2015. Vol. 10, no. 7. P. e0134033. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0134033 (date of access: 06.04.2025).

15. Cherry K. What Does the Color Green Mean?. *Verywell Mind*. URL: https://www.verywellmind.com/color-psychology-green-2795817 (date of access: 06.04.2025).

16. Wierzbicka A. The semantics of colour: A new paradigm. *Progress in Colour Studies: Volume 1. Language and Culture* / ed. by C. P. Biggam, C. J. Kay. Amsterdam, 2006. P. 1–24.

17. Lukianets H. METAPHORIZATION OF THE COLOR GREEN IN ENGLISH AND UKRAINIAN ONLINE DISCOURSE. *Scientific-Discussion*. 2020. No. 39.

18. What color do you feel? Color choices are driven by mood / D. Jonauskaite et al. *Color Research & Application*. 2018. Vol. 44, no. 2. P. 272–284. URL: https://doi.org/10.1002/col.22327 (date of access: 06.04.2025).

19. Color and psychological functioning: The effect of red on performance attainment. / A. J. Elliot et al. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2007. Vol. 136, no. 1. P. 154–168. URL: https://doi.org/10.1037/0096-3445.136.1.154 (date of access: 06.04.2025).

20. Cherry K. How Does the Color Red Impact Your Mood and Behavior?. *Verywell Mind*. URL: https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-red-2795821 (date of access: 06.04.2025).

21. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh University Press, 2006.

22. pfSense: Obscure Bugs and Code Wizards. *Netgate*. URL: https://www.netgate.com/blog/pfsense-obscure-bugs-and-code-wizards (date of access: 16.05.2025).

23. Our Digital Greenwashing Guide. *Mightybytes*. URL: https://www.mightybytes.com/blog/digital-greenwashing-guide/ (date of access: 16.05.2025).

24. Your first projects as a new developer. *John Mosesman*. URL: https://johnmosesman.com/post/types-of-projects (date of access: 16.05.2025).

25. What Does It Mean to Be a 'Green Developer'?. *The New Stack*. URL: https://thenewstack.io/what-does-it-mean-to-be-a-green-developer/ (date of access: 16.05.2025).

26. RAG Status in Project Management. *Replicon*. URL: https://www.replicon.com/blog/rag-status/ (date of access: 16.05.2025).

27. The Problem with Red, Yellow, Green Project Status. *Agile in an Imperfect World*. URL: https://gssolutionsgroup.wordpress.com/2012/03/15/the-problem-with-red-yellow-green-project-status/ (date of access: 16.05.2025).

28. Red herring – Origin & Meaning of the Phrase. *etymonline*. URL: https://www.etymonline.com/word/red%20herring (date of access: 16.05.2025).

29. Potential red herring in error message with git dependencies · Issue #7569 · rust-lang/cargo. *GitHub*. URL: https://github.com/rust-lang/cargo/issues/7569 (date of access: 16.05.2025).

30. Solving the crisis of red tape. *Lukas Michel | Management Insights*. URL: https://management-insights.ch/en/resources/blog/article?filterCategory=16&newsid=273&preview=16 (date of access: 16.05.2025).

31. What is the point of a red team?. *Cybersicherheitslösungen für Unternehmen | WithSecure™*. URL: https://www.withsecure.com/es/expertise/resources/what-is-the-point-of-a-red-team (date of access: 16.05.2025).

32. Configure Call Throttling. *AI Infrastructure, Secure Networking, and Software Solutions – Cisco*. URL: https://www.cisco.com/c/en/us/td/docs/voice_ip_comm/cucm/admin/11_5_1/sysConfig/CUCM_BK_SE5DAF88_00_cucm-system-configuration-guide-1151/CUCM_BK_SE5DAF88_00_cucm-system-configuration-guide-1151_chapter_01001110.pdf (date of access: 16.05.2025).

33. in the red. *Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/in-the-red (date of access: 16.05.2025).

УДК 81’25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.11

НЕОЛОГІЗМИ ДИСКУРСУ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

CYBERSECURITY DISCOURSE NEOLOGISMS: TRANSLATIONAL ASPECT

Ємельянова О.В.,
orcid.org/0000-0002-3277-1227
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету

Шевченко Є.В.,
orcid.org/0009-0006-6089-4909
студент І курсу магістратури факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумського державного університету

У статті здійснено ґрунтовний аналіз неологізмів, що активно формуються у дискурсі кібербезпеки – надзвичайно динамічної галузі, яка стрімко розвивається під впливом цифровізації, штучного інтелекту, глобальних інформаційних викликів та зростання ролі інформаційних технологій у всіх сферах життя. Було виконано дослідження специфіки новітньої лексики, що виникає у зв’язку з потребами опису нових загроз, інструментів захисту, протоколів взаємодії та форм комунікації. З урахуванням, що неологізми часто не мають усталених перекладацьких відповідників, що створює суттєві труднощі для перекладачів, особливо в умовах відсутності загальноприйнятої термінологічної стандартизації. У роботі проаналізовано основні стратегії перекладу неологізмів: транскрипцію, транслітерацію, калькування, адаптацію, описовий переклад і комбіновані підходи. Окрема увага приділена аналізу конкретних прикладів перекладу технічних текстів, зокрема документації міжнародного стандарту ISO/IEC 27001, публіцистичних матеріалів, аналітичних звітів, нормативних актів та статей. Виявлено поширені проблеми, серед яких – багатозначність термінів, надмірне буквальне калькування, вживання запозичень без належної адаптації, розбіжності між професійною і масовою інтерпретацією термінів. Обґрунтовано потребу в міждисциплінарному підході до перекладу, який би враховував технічний, юридичний, культурний та лінгвістичний контексти. Зроблено висновок, що переклад у сфері кібербезпеки є складним і водночас креативним процесом, який має вирішальне значення для ефективної міжнародної взаємодії, інформаційної безпеки держави та формування фахової мови українською. Запропоновано конкретні рекомендації для підвищення якості перекладу, розвитку лексичного ресурсу, гармонізації термінологічної бази, а також інтеграції української фахової мови у глобальний кіберпростір.

Ключові слова: кібербезпека, неологізм, переклад, термінологія, адаптація, калькування, транскрипція.

The article provides a thorough analysis of the neologisms that are actively being formed in the discourse of cybersecurity, an extremely dynamic field that is rapidly developing under the influence of digitalization, artificial intelligence, global information challenges, and the growing role of information technology in all spheres of life. The study of the specifics of the newest vocabulary, which arises in connection with the need to describe new threats, security tools, interaction protocols and forms of communication, was carried out. It is considered that neologisms often do not have established translation equivalents, which creates significant difficulties for translators, especially in the absence of generally accepted terminological standardization. The paper analyzes the main strategies for translating neologisms: transcription, transliteration, calquing, adaptation, descriptive translation, and combined approaches. Particular attention is paid to the analysis of specific examples of translation of technical texts, including ISO/IEC 27001 documentation, journalistic materials, analytical reports, regulations, and articles. Common problems have been identified, including ambiguity of terms, excessive literal translation, use of borrowings without proper adaptation, and differences between professional and popular interpretation of terms. The need for an interdisciplinary approach to translation that would consider technical, legal, cultural and linguistic contexts is substantiated. It is concluded that translation in the field of cybersecurity is a complex and at the same time creative process that is crucial for effective international cooperation, information security of the state and the formation of a professional language in Ukrainian. Specific recommendations are offered to improve the quality of translation, develop the lexical resource, harmonize the terminology base, and integrate the Ukrainian professional language into the global cyberspace.

Key words: cybersecurity, neologism, translation, terminology, adaptation, calque, transcription.

Постановка проблеми. У сучасному цифровому середовищі кібербезпека стала ключовим елементом забезпечення інформаційної стійкості держав, організацій і приватних осіб. Розвиток технологій сприяє активному формуванню нових понять, процесів і методів, що у свою чергу генерує численні неологізми в цій галузі. Враховуючи глобальний характер кіберзагроз, потреба у точному, швидкому й адекватному перекладі цих термінів стає критично важливою. Це підкреслює актуальність вивчення не лише мовних особливостей новітньої термінології кібербезпеки, але

й розробки ефективних перекладацьких стратегій для їх трансляції українською мовою.

Дослідження неологізмів привертало увагу знаних вітчизняних науковців: Шванова О. В. [1] займалася питанням образності та багатозначності неологізмів, Мосієвич Л. В. [2] досліджував лінгвальні особливості термінів кібербезпеки та визначав низку проблем, що з ними виникають, Слободський Р. [3] є автором унікальних робіт з перекладу арабських термінів в галузі кібербезпеки, через розгляд яких можна створити уявлення про глобальну проблематику питання перекладу в цій галузі. Особливості перекладу термінів кібербезпеки на українську мову розглядав Тараненко О. Ю. [4]. Загалом у науковому просторі сформувалася низка підходів до перекладу неологізмів, проте все ще залишається низка невирішених питань. Передусім це стосується недостатньої стандартизації перекладених термінів, труднощів адаптації лексики до українського мовного середовища без втрати технічного змісту, а також проблем багатозначності, омонімії та швидкоплинності мовних новацій у сфері кібербезпеки, що обумовлює актуальність роботи. Невизначеність у виборі між буквальним перекладом і адаптацією ускладнює якісну комунікацію між фахівцями.

Об'єктом дослідження виступає нова лексика, яка виникає в дискурсі кібербезпеки. Предметом – особливості перекладу лексики українською мовою.

Метою статті є окреслення основних труднощів, що виникають при перекладі неологізмів у сфері кібербезпеки, та аналіз перекладацьких стратегій, які застосовуються для забезпечення адекватної трансляції технічної лексики.

Основні завдання передбачають класифікацію типових підходів до перекладу неологізмів у технічному дискурсі; аналіз проблем, які виникають у процесі перекладу; виявлення впливу перекладу на формування нових лексичних одиниць в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Переклад неологізмів у сфері кібербезпеки є складним завданням, що вимагає глибокого розуміння не лише мовних процесів, а й самої галузі як такої. Використання відповідних стратегій перекладу дозволяє зберігати термінологічну точність та забезпечувати адекватну комунікацію між фахівцями. Завдання, яке стоїть перед перекладачем, – це забезпечення прозорості термінології, яка передає складні поняття. При перекладі неологізмів загалом використовуються наступні ключові стратегії, кожна з яких має свої переваги та недоліки.

Транскрипція та транслітерація

Переклад неологізмів за допомогою цього способу полягає в заміні складових частин морфем чи слів одиницями оригіналу – їхніми лексичними відповідниками мовою перекладу [5, с. 236]. Потрібно зауважити, що при такому способі перекладу можна втратити цінність слова, що перекладається [6, с. 167]. А основною перевагою є збереження точності та впізнаваності терміна. Проте серед недоліків можна відмітити більшу складність для розуміння непідготовленими користувачами, оскільки іншомовні корені не завжди можуть бути інтуїтивно зрозумілими. Наприклад: *phishing* → фішинг; *hactivism* → хактивізм; *backdoor* → бекдор.

Калькування

Калькування в кіберпезпеці є одним з найпоширеніших підходів для перекладу неологізмів, хоч ним і передається переважно еквівалента лексика [7, с. 187]. Калькування передбачає буквальний переклад складових частин терміна. Цей метод використовується для термінів, структура яких дозволяє логічно передати зміст українською мовою. Калькування передбачає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями, які і використовуються як матеріал для відтворення внутрішньої форми нового слова. Тут основною перевагою є прозорість терміну для носіїв мови, але втрачається природність звучання і може виникати необхідність додаткового пояснення терміну. Наприклад: *firewall* → брандмауер; *zero trust architecture* → архітектура нульової довіри; *honeypot* → медова пастка.

Адаптація та осучаснення

Адаптація та осучаснення є більш гнучким методом, проте не завжди доцільним. За допомогою адаптації можна уникати складних іншомовних форм, але якщо надалі переклад термінів, які перекладаються таким чином, не пройде стандартизацію, цей метод втрачає всі переваги і лише створює непорозуміння. Наприклад: *denial of service attack* → атака на відмову в обслуговуванні; *ransomware* → вірус-вимагач.

Описовий переклад

За неможливості використання інших методів завжди можна перекласти термін використовуючи описовий переклад. Звичайно, це – не найкращий спосіб донести ідею терміну до адресата, але в довгостроковій перспективі ним не можна замінити утворення неологізмів. Також останнім часом при перекладі неологізмів застосовується також прийом прямого включення, який полягає у використанні оригі-

нального написання англійського слова в українському тексті [8, с. 243].

Наприклад: *phishing* → шахрайство з метою отримання конфіденційної інформації; *Keylogger* → програма для непомітного запису натискань клавіш.

Різноманітні гібридні підходи

Через складність і бурхливу природу кібербезпеки як сфери діяльності часто використовуються різноманітні змішані стратегії. Наприклад, термін може спочатку запозичуватися у вигляді транслітерації, а пізніше – адаптуватися, або отримати описовий варіант. Наприклад, неологізм *ransomware* спочатку часто використовувався у перекладах як *рансомвар*, але зараз у текстах частіше зустрічається *вірус-вимагач*. Тобто в перекладах з одного терміну виникло 2 неологізми, один з яких був цілком актуальним і підпорядковувався загальним методам перекладу, але з певних причин був замінений іншим.

Проаналізуємо переклади з огляду на важливість їх узгодження відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 27001, який встановлює вимоги до створення, впровадження, підтримки та постійного поліпшення системи менеджменту інформаційної безпеки організацій. Переклад виконаний перекладачами І. Івченко, М. Карнаух, Т. Тищенко.

Проаналізуємо текст оригіналу з офіційного видання [10, с. 7] та з його перекладом [9, с. 6] (таб. 1).

В проаналізованому матеріалі зустрічаємо наступні особливості перекладу термінів кібербезпеки:

externally provided processes – процеси, віддані на аутсорсинг.

У запропонованому перекладі використано уточнення та запозичення. Застосування для перекладу терміну *аутсорсинг* можна виправдати, оскільки він активно використовується у кібербезпеки. Альтернативними перекладами могли б бути «*зовнішні процеси*» або «*процеси, виконані третьою стороною*».

Information security risk assessment – оцінювання ризиків інформаційної безпеки.

Перекладач використав калькування з трансформацією. Термін є відносно усталеним, альтернативою може бути «*аналіз ризиків інформаційної безпеки*».

Таблиця 1

Текст оригіналу	Переклад
8 Operation 8.1 Operational planning and control The organization shall plan, implement and control the processes needed to meet requirements, and to implement the actions determined in Clause 6, by: – establishing criteria for the processes; – implementing control of the processes in accordance with the criteria. Documented information shall be available to the extent necessary to have confidence that the processes have been carried out as planned. The organization shall control planned changes and review the consequences of unintended changes, taking action to mitigate any adverse effects, as necessary. The organization shall ensure that externally provided processes, products or services that are relevant to the information security management system are controlled. 8.2 Information security risk assessment The organization shall perform information security risk assessments at planned intervals or when significant changes are proposed or occur, taking account of the criteria established in 6.1.2 a). The organization shall retain documented information of the results of the information security risk assessments. 8.3 Information security risk treatment The organization shall implement the information security risk treatment plan. The organization shall retain documented information of the results of the information security risk treatment.	8 ФУНКЦІОНУВАННЯ 8.1 Робоче планування й контроль Організація повинна планувати, впроваджувати й контролювати процеси, необхідні для виконання вимог інформаційної безпеки, а також впроваджувати дії, визначені в 6.1. Організація також повинна впроваджувати плани для досягнення цілей інформаційної безпеки, визначених в 6.2. Організація повинна зберігати документовану інформацію в обсязі, необхідному для впевненості, що процес виконується як було заплановано. Організація повинна контролювати заплановані зміни та переглядати наслідки непередбачених змін, застосовуючи дії для усунення будь-яких шкідливих дій, за потреби. Організація повинна гарантувати, що процеси, віддані на аутсорсинг, визначені й контрольовані. 8.2 Оцінювання ризиків інформаційної безпеки Організація повинна виконувати оцінювання ризиків через заплановані інтервали або коли запропоновані чи відбуваються суттєві зміни з урахуванням критеріїв, визначених в 6.1.2 a). Організація повинна зберігати задокументовану інформацію стосовно результатів оцінюван ня ризиків інформаційної безпеки. 8.3 Оброблення ризиків інформаційної безпеки Організація повинна впровадити план оброблення ризиків інформаційної безпеки. Організація повинна зберігати задокументовану інформацію стосовно результатів оброблення ризиків інформаційної безпеки.

Прикладами з інших частин перекладу документації ISO/IEC 27001 є:

compliance – комплаєнс. Перекладач використовує транскрипцію англійського слова, без адаптації, через, що можуть викликати труднощі його сприйняття за межами контексту кібербезпеки. Для подальшого покращення перекладів можна схилятися до варіантів «*відповідність нормативам*» або «*регуляторна відповідність*».

Fault tolerance – відмово стійкість.

Термін означає здатність системи продовжувати роботу навіть у разі відмови деяких компонентів. Перекладач використовує калькування з адаптацією. Альтернативними варіантами, які могли б покращити загальне звучання, могли б бути «*стійкість до збоїв*» або «*неперервність функціонування*».

Vulnerability threat – загроза вразливості.

Термін означає потенційну загрозу, яка може скористатися вразливістю в інформаційній системі. Переклад є дослівним і зрозумілим, проте створює логічну неточність і звучить неприродно. Альтернативними варіантами можуть бути «*ризик вразливості*», «*загроза безпеці через вразливість*».

Authentication – автентифікація.

Вже досить поширений термін, що означає процес підтвердження особи користувача або пристрою в системі. В українській мові саме переклад через транслітерацію цього терміну вкорінився через поширення слова автентичний. Серед альтернативних перекладів існують «*підтвердження особи*» або «*перевірка достовірності даних*».

Traceability – відстежуваність.

Термін означає здатність відстежити зміну або рух даних у системі. Це – приклад перекладу через калькування з морфологічною адаптацією, через що може потенційно втрачатися сенс оригінального слова за межами контексту кібербезпеки і в той же час звучати штучно для фахівців. Проте переклад через транслітерацію був би невиправданим, і, як альтернативу, можна запропонувати «*можливість відстеження*».

Cryptographic resilience – криптостійкість.

Термін означає здатність криптографічних алгоритмів протистояти атакам. Перекладач використав калькування з елементами словотворення, шляхом поєднання «*крипто-*» та «*стійкість*». Загалом створений варіант є дуже вдалим, він зберігає оригінальну суть терміну, при цьому завдяки поєднанню елементів може бути зрозумілим широкій аудиторії. В інших контекстах природніше міг би звучати альтернативний варіант, словосполучення «*криптографічна стійкість*».

Роблячи аналіз перекладу стандарту ISO/IEC 27001:2015, можна зазначити, що він переважно є точним та відповідає вимогам термінологічної стандартизації в Україні. Структура та зміст здебільшого залишається ідентичними оригінальному англійському тексту, що забезпечує відповідність міжнародним нормам. Загалом серед позитивних аспектів перекладу можна визначити: збереження формальної структури документу; нумерація, загальна структура та порядок пунктів та їхній зміст повністю відповідають оригіналу; активне застосування вже стандартизованих термінів; перекладачі дотримуються термінології, що вже була узгоджена в інших стандартах; зрозумілість та формальну точність.

Більшість термінів є адаптованими до української мови, а пояснення збережено у вигляді прямих кальок або пояснювальних перекладів.

В той же час можна виділити низку пунктів, що вимагають покращення, а саме: терміни, що перекладаються через калькування місцями звучать неприродно;

запозичення, що перекладались без адаптації, не будуть зрозумілими для людей, які не є безпосередньо частиною сфери кібербезпеки; частина речень мають надто буквальний і дослівний переклад.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ґрунтовний аналіз свідчить, що переклад неологізмів у сфері кібербезпеки вимагає балансування між термінологічною точністю та адаптацією до мовних норм. Найбільш поширеними методами залишаються калькування, транскрипція та описовий переклад. Проте відсутність уніфікованих стандартів перекладу, а також мовна і технічна варіативність понять ускладнюють процес трансляції нової лексики. Перспективу дослідження вбачаємо у глибокому аналізі перекладу новітніх термінів та формуванні рекомендацій для перекладачів у галузі кібербезпеки. Вельми актуальною є розробка глосаріїв нової термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шванова О. В. Особливості перекладу термінів із кібербезпеки : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Том 3, 2023. С. 180–183.

2. Мосієвич Л. В. Лінгвальні особливості англомовних термінів кібербезпеки та їх переклад українською мовою, Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 2024, С. 242–247.

3. Слободський Р. Переклад комп'ютерних термінів сфери кібербезпеки з арабської мови українською : Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика, 2018, С. 49–50.

4. Тараненко О. Ю. Особливості перекладу на українську мову англійських термінів з Кібербезпеки (на матеріалі англомовного наукового дискурсу) URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/6068.

5. Стефанюк М. Гулян Б. Особливості перекладу неологізмів : Філологічні студії та перекладознавчий дискурс, 2024, С. 235–237.

6. Козаченко І. В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія, 2016 URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od. ua/archive/v25/part_2/50.pdf

7. Приходько Є. С. Особливості перекладу англійських семантичних неологізмів : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2016, С. 186–188.

8. Данкевич. Т. Переклад авторських неологізмів в англійській мові : Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2014. С. 341–344.

9. Івченко І., Карнаух М., Тищенко Т. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT) : ДП «УкрНДНЦ», Київ, 2016.

10. Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements, International Organization for Standardization, Switzerland, 2014.

11.Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності : Інформація і право, 2012 С. 162–175.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.12

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

INTERNATIONALISMS AS A COMPONENT OF MODERN ENGLISH

Жовновач Т.А.,
orcid.org/0000-0003-1037-4383
старший викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаської філії приватного закладу вищої освіти «Європейський університет»

Глущенко А.В.,
orchid.org/0000-0002-1190-7316
викладач кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту іноземних мов
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Трубенко І.А.,
orcid.org/0000-0002-5802-2929
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається роль англійської мови як провідного джерела інтернаціональної лексики в умовах глобалізації. Автори підкреслюють значення англійської як лінгва франка у таких сферах, як наука, освіта, бізнес, технології, медіа та міжнародна політика. Аналізуються причини домінування англійської як мови міжнародної комунікації у сферах науки, освіти, бізнесу, IT, культури, політики. Особливу увагу приділено інтернаціоналізмам – словам англійського походження, які набули поширення у багатьох мовах світу та стали частиною глобального лексикону. Метою дослідження є аналіз інтернаціоналізмів англійського походження, що стали частиною міжнародної термінології за останні п'ять років. Матеріалом слугують дані з Oxford Dictionary of English, а також сучасні корпуси (COCA, BNC), інструменти цифрової лінгвістики (Google Trends, Ngram, Sketch Engine) і соціальні платформи (Twitter, Reddit). У результаті дослідження встановлено, що приблизно 20% словникового складу сучасної англійської мови становлять інтернаціоналізми. Проведено тематичну класифікацію таких одиниць (повсякденне життя, культура, IT, бізнес, медицина тощо), а також визначено 10 найбільш уживаних інтернаціоналізмів останніх років, серед яких COVID, algorithm, robot, data, virus, democracy, climate, digital, media, meme. Ці слова не лише увійшли до лексикону багатьох мов, але й відображають сучасні глобальні тренди, зумовлені технологічним прогресом, соціальними трансформаціями та медійним впливом. Автори підкреслюють, що англіцизми, які стали інтернаціоналізмами, сприяють міжнародній комунікації, але водночас викликають дискусії щодо мовної ідентичності. Доведено, що англійські інтернаціоналізми не лише полегшують міжкультурну комунікацію, а й формують сучасний глобальний дискурс, водночас ставлячи перед мовознавством завдання адаптації запозичень і збереження мовної ідентичності. Зроблено висновок, що англійська мова формує глобальний лексичний простір, і її вплив на інші мови є потужним і незворотним.

Ключові слова: інтернаціоналізми, лексичні запозичення, глобалізація, міжнародна термінологія, англіцизми, лінгва франка, цифрові технології, соціальні мережі, міжнародна комунікація.

The article examines the role of the English language as a primary source of international vocabulary in the context of globalization. The authors emphasize the significance of English as a lingua franca in such fields as science, education, business, technology, media, and international politics. The reasons for the dominance of English as a language of international communication in the fields of science, education, business, information technology, culture, and politics are analyzed. Particular attention is given to internationalisms – English-origin words that have become widespread in many languages around the world and have become part of the global lexicon.

The study aims to analyze English-origin internationalisms that have become part of global terminology over the past five years. The research draws on data from the Oxford Dictionary of English, contemporary corpora (COCA, BNC), digital linguistics tools (Google Trends, Ngram, Sketch Engine), and social platforms (Twitter, Reddit). The findings indicate that approximately 20% of modern English vocabulary consists of internationalisms. A thematic classification of these lexical units is provided (e.g., everyday life, culture, IT, business, medicine), along with the identification of the ten most frequently used internationalisms in recent years, including COVID, algorithm, robot, data, virus, democracy, climate, digital, media, and meme. These words have not only entered the lexicons of numerous languages but also reflect contemporary global trends driven by technological progress, social transformations, and media influence. The authors highlight that Anglicisms, having evolved into internationalisms, facilitate cross-cultural communication while simultaneously sparking debates on linguistic identity. It is demonstrated that English-derived internationalisms not only ease intercultural exchange but also shape modern global discourse, posing challenges for linguistics in terms of loanword adaptation and the preservation of linguistic diversity. The study concludes that the English language actively shapes the global lexical landscape, and its impact on other languages is both profound and irreversible.

Key words: internationalisms, lexical borrowings, globalization, international terminology, Anglicisms, lingua franca, digital technologies, social networks, international communication.

Постановка проблеми. Сьогодні англійська мова є основним засобом міжнародного спілкування, і її значення важко переоцінити. Вона відіграє ключову роль у глобальній комунікації сучасного світу. Англійська – це мовний «лінгва франка» у бізнесі, науці, освіті, технологіях, туризмі та дипломатії. Вона дозволяє людям з різних країн спілкуватися без необхідності вивчати десятки мов. Безцінна її роль в галузі освіти і науки. Більшість академічних досліджень у світі публікуються англійською. Провідні університети світу, наприклад, Гарвард і Оксфорд використовують англійську як основну мову навчання. Програма Erasmus та інші програми обміну часто вимагають знання англійської. В сфері економіки і бізнесу міжнародні компанії такі як Google, Apple, Toyota, Siemens використовують англійську для внутрішньої комунікації. Фінансові ринки Нью-Йорка, Лондона, Сінгапура працюють переважно англійською. Стартапи та IT-сфера, особливо у Кремнієвій долині, базуються на англійській. Світові організації ООН, НАТО, ЄС, ВООЗ використовують англійську як офіційну мову. Більшість міжнародних угод, наприклад, Паризька кліматична угода, складаються англійською. Завдяки Голлівуду, музиці та серіалам англійська поширюється по всьому світу. Соціальні тренди (меми, вірусні відео) часто виникають у англомовному середовищі. Понад 60% контенту в Інтернеті – англійською. Соцмережі такі як Twitter, Facebook, LinkedIn орієнтовані на англомовну аудиторію. Програмування, штучний інтелект і кібербезпека використовують англійську термінологію яка зараз фактично стала міжнародною. Каліфорнійські вчені з організації Global Language Monitor провели дослідження, яке підтвердило, що в словниковому складі англійської мови нове слово з'являється кожні 98 хвилин. Із цього можна зробити висновок, що за рік словниковий склад англійської мови поповнюється на тисячі й навіть на десятки тисяч нових слів і понять [5, с. 261].

Англійська – це ключ до глобальних можливостей: кар'єри, освіти, культурного обміну та інновацій. Хоча в майбутньому можливе зростання ролі китайської, іспанської чи арабської мов, англійська залишатиметься домінуючою міжнародною мовою ще десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання інтернаціональної лексики у сучасній англійській мові слід зазначити імена науковців які раніше вже досліджували цю тему. Почесний професор Оксфордського університету Джин Айтчісон [15] досліджувала процеси мовної глобалізації та поширення англійської лексики. Британський лінгвіст Девід Крістал [9] є автором праць про глобальне поширення англійської мови, який спеціалізується на дослідженні англійської мови в умовах цифрового середовища. Розмарі Глейзер [17] вивчала англійські запозичення в німецькій та інших мовах. Манфред Ґерлах [16] є автором праць з історії англійської мови та її впливу на інші мови. Значну увагу приділяє вивченню запозичень та інтернаціональній лексиці вітчизняна філологиня Е. Есенова [2], викладачка Ужгородського національного університету. Професор Кияк Т.Р. [3] працював над укладанням словника інтернаціональних терміноелементів.

Постановка завдання. Метою роботи є розглянути лексичні одиниці англійської мови які є інтернаціоналізмами і на сучасному етапі входять до складу міжнародної термінології. Виявити і проаналізувати найбільш вживані і популярні інтернаціоналізми англійської мови у світі за останні п'ять років. Матеріалом дослідження є інтернаціональні лексичні одиниці англійської мови, виокремлені методом суцільної вибірки зі словника Oxford Dictionary of English, Oxford University Press, 2010 [6], дані Google Trends [12], COCA [8], BNC [7], Twitter API [20], Reddit Archive [18], Google Ngram [13], Sketch Engine [19].

Виклад основного матеріалу. Англійська мова на сучасному етапі залишається головним джерелом інтернаціоналізмів, які стають міжнародними термінами через глобалізацію, технологічний прогрес і культурний вплив. Англійська є офіційною або основною мовою в 55 країнах. Така ситуація була спричинена завдяки ряда факторів. Історично, починаючи з 16 століття і до 20 століття, колоніальна експансія Великої Британії поширила англійську мову на великі території, а саме, Північну Америку, Індію, Африку, Австралію, Нову Зеландію. Панування США у 20 столітті у сферах економіки, технологій, науки та культури зробило англійську мову світовим лінгва франка. Зараз більшість наукових досліджень публікується англійською. Понад 90% наукових публікацій у Scopus/Web of Science подано англійською мовою (Elsevier, 2023). Англійська домінує в міжнародній комунікації. IT-сфера майже повністю базується на англійській. В медичній сфері сучасні відкриття часто називаються англійською (*COVID-19, mRNA vaccine*). У багатьох мовах світу, і українська мова не є виключенням, 10% запозичень – англіцизми. Жодна жива мова не може довго залишатися чистою, якщо її носії не живуть у повній ізоляції. Будь-який контакт між культурами,

а отже, і між їхніми мовами, призводить до певних наслідків, тобто до збагачення мови новою лексикою [10, с. 105]. Перехід слів з однієї мови в іншу відбувається у відповідь на певні потреби суспільства. Запозичені слова виражають нові ідеї, які настільки тісно пов'язані з об'єктом чи поняттям, що їхнє прийняття передбачає прийняття слів, які використовуються для їхнього позначення [14, с. 22].

В основі нашого дослідження є аналіз лексичного матеріалу поданого у словнику Oxford Dictionary of English виданого Oxford University Press у 2010 році і регулярно оновленого. Цей однотомний словник є одним із найавторитетніших сучасних словників англійської мови, який орієнтований на сучасне вживання слів, їхні значення та етимологію. Словник містить понад 500 000 слів, фраз та значень і фокусується на сучасній англійській мові, включаючи новітні слова, неологізми, технічні терміни та розмовні вирази, значення та вживання, наводить походження слів, приклади вживання, синоніми та ідіоми, включає власні імена людей, місць, подій, надає широкий контекст для слів, що мають кілька значень, використовує живі приклади із сучасних джерел (ЗМІ, література тощо), містить діалектні та регіональні варіанти англійської. Словник орієнтований на сучасну мову. Не є історичним або тематичним. Часто використовується як довідник для студентів, письменників, перекладачів та лінгвістів. Його можна порівняти з іншими сучасними словниками, такими як Merriam-Webster's Collegiate Dictionary або Collins English Dictionary. Отже, матеріалом дослідження є інтернаціональні лексичні одиниці в англійській мові, виокремлені методом суцільної вибірки зі словника.

Загалом словниковий запас поширюється наступними способами: утворення нових назв, утворення нових значень і запозичення слів з інших мов [11, с. 57]. Запозичення з інших мов – цілком природній процес, притаманний кожній розвиненій національній літературній мові і в тому числі мові науки, бо процес формування мови науки відбувається у прямій залежності від загальних процесів розвитку національної мови [1, с. 13]. Нас цікавлять лише ті запозичення подані у словнику, які завдяки англійській мові, стали міжнародними термінами. Можна зазначити, що близько 80% усіх запозичень поданих у словнику Oxford Dictionary of English приходять із 8 основних мов. З латинської 29%, з французької 29%, з давньогрецької 6%, з німецької 6%, з італійської 3%, з іспанської 3%, з голландської 1,5%, з івріта 1%. На арабську, китайську, японську, індійську та інші мови припадає разом близько 20% запозичень. Погоджуючись з лінгвістами Есеновою Е.Й. [2] та Кияк Т.Р. [3], що інтернаціональна лексика у широкому розумінні належить до лексичних запозичень, оскільки для того, щоб стати надбанням декількох мов, мовна одиниця має бути запозиченою хоча б однією з них. Сучасні лінгвісти порушують проблему адаптації запозичень у системі мови-реціпієнта, адже освоєння лексики іншомовного походження відбувається на різних рівнях – графічному, фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному та словотвірному [4, с. 85]. Основними ж ознаками ідентифікації інтернаціональності слова є збереження його зовнішньої форми з можливими фонетичними й морфологічними відмінностями через національну специфіку мови; повний або частковий збіг семантичного змісту в неспоріднених мовах; єдина мова-джерело [3, с. 33].

Англіцизми, які стали інтернаціоналізмами – це слова, які мають однакове або дуже схоже звучання та значення в різних мовах. Вони природно увійшли до різних мов через культурний обмін. Усі інтернаціоналізми можуть бути міжнародними термінами. Це споріднені, але не ідентичні поняття. Але не всі міжнародні терміни є інтернаціоналізмами, оскільки деякі використовуються лише в професійних колах. Інтернаціоналізми спрощують міжнародну комунікацію доповнюючи мову. Вони також, певним чином, відображають глобалізацію, що свідчить про інтеграцію культур і економік. Але при цьому можуть витісняти рідні слова, що іноді викликає суперечки щодо чистоти мови.

Згідно проведеного аналізу всі інтернаціоналізми знайдені у Oxford Dictionary of English можна поділити на певні тематичні групи:

1. Повсякденне життя: parking – паркінг, supermarket – супермаркет, sandwich – сендвіч, jeans – джинси, shampoo – шампунь, bar – бар, cake – кейк, кекс, weekend – вікенд, sale – сейл (розпродаж), OK – окей (усталений вираз згоди), shopping – шопінг, hotel – готель, taxi – таксі, pizza – піца, café – кафе, police – поліція, restaurant – ресторан, ballet – балет, journal – журнал, creative – креативний, творчий, karma – карма, tsunami – цунамі, like – лайк, post – пост, hashtag – хештег, climate – клімат, temperature – температура, media – медіа, meme – мем.

2. Культура та мистецтво: jazz – джаз, музичний жанр, hollywood – символ кіноіндустрії, blog – інтернет-щоденник, streaming – стрімінг, trend – тренд, film – фільм, show – шоу, rock – рок, pop – поп, disco – диско, YouTube – ютуб, TikTok –

тікток, fandom – фандом, music – музика, piano – піаніно, blockbuster –блокбастер, remake – рімейк, soundtrack –саундтрек.

3. Спорт: football – футбол, basketball – баскетбол, tennis – теніс, volleyball – волейбол, fitness – фітнес, sprint – спринт, coach – коуч.

4. IT Технології: computer – комп'ютер, internet – інтернет, smartphone – смартфон, email – імейл, software – софтвер, hardware – hardware (апаратне забезпечення), Wi-Fi – вай-фай, chat – чат, spam – спам, AI (artificial intelligence) – штучний інтелект, user – юзер, користувач, cyberterrorism – кібертерорист, webinar – вебінар, browser – браузер, gadget – гаджет, digital – діджитал, цифровий, data – дата, інформація.

5. Бізнес та економіка: marketing – маркетинг, startup – стартап, manager – менеджер, deadline – дедлайн, meeting – мітінг, brand – бренд, investor – інвестор, freelance – фріланс, boom (економічний) – бум, recession – рецесія, transaction – трансакція, bank – банк, marketing – маркетинг, inflation – інфляція, bitcoin – криптовалюта, stability – стабільність, product – продукт, tariff – тариф, resource – ресурс, function – функція.

6. Наука та медицина: DNA – ДНК, virus – вірус, vaccine – вакцина, robot – робот, gene – ген, clone – клон, antibiotic – антибіотик, hacker – хакер, laser (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation) – лазер, оптичний квантовий генератор, allergy – алергія, biology – біологія, philosophy – філософія, architecture – архітектура, algebra – алгебра, quantum – квантум, atom – атом, mechanism – механізм, pesticides – пестициди, certificate – сертифікат, phobia – фобія, cloning – клонування, scanner – сканер, placebo – плацебо, virus – вірус, algorithm – алгоритм, pandemic – пандемія.

7. Політика та міжнародні відносини: alliance – альянс, summit – саміт, minister – міністр, conflict – конфлікт, organization – організація, sanctions – санкції, diplomacy – дипломатія, impeachment – імпічмент, democracy – демократія, catacombs – катакомби, protocol – протокол.

Проаналізувавши поданий лексичний матеріал доходимо до висновку, що на сучасному етапі інтернаціональні лексичні одиниці складають до 20% слів від загального словникового складу. За даними Google Trends [12], інформацією поданою у корпусах COCA [8], BNC [7], соцмережах Twitter API [20], Reddit Archive [18], інструментах Google Ngram [13], Sketch Engine [19] найбільш вживаними і популярними інтернаціоналізмами в а за останні п'ять років є такі:

1. COVID / Pandemic. Частота вживання 15–25%. Пік у 2020–2022 рр., потім спад.

2. Algorithm. Частота вживання 5–12%. Зростання через AI (Chat GPT, Big Data), TikTok.

3. Robot. Частота вживання 3–7%. Стабільне зростання через AI.

4. Data. Частота вживання 10–20%. Стабільно високе через digital-тренди.

5. Virus. Частота вживання 15–25%. Зростання через пандемію.

6. Democracy. Частота вживання 2–6%. Зростання через вибори, загрози демократії.

7. Climate. Частота вживання 5–15%. Зростання через екологію, глобальне потепління. Мав піки через кліматичні протести (Greta Thunberg, COP26). 8. Digital. Частота вживання 7–10%. Зростання стабільно високе через AI, дистанційну роботу, digital-трансформацію бізнесу.

9. Media. Частота вживання 8–15%. Зростання через соцмережі, фейки, AI.

10. Meme. Частота вживання 4–10%. Вірусний контент, інтернет-культура. Стабільно популярний через соцмережі.

А тепер розглянемо детальніше кожен з поданих інтернаціоналізмів.

1. COVID / Pandemic. Google Trends: Пік популярності у березні 2020 року. Індекс 100. Twitter: Понад 1 мільярд твітів із хештегами #COVID, #pandemic (2020–2022). COCA: Частотність слова «pandemic» зросла з 50 до 2,500 на 1 млн слів у 2020 році.

Приклад: «The COVID pandemic changed global travel rules.» «Post-pandemic recovery is uneven».

Причина популярності: Глобальна пандемія (2020–2022 рр.), яка вплинула на всі сфери життя. Постійні новини про вакцини, локдауни, варіанти вірусу, наприклад, Omicron. Відображення в політиці, економіці, науці через дослідження і статті.

2. Algorithm. Google Trends: Пік популярності у 2023 році. Індекс 85. Google Books Ngram: Частотність зросла на 120% з 2019 року. Reddit: 4.5 млн коментарів у сабреддітах про AI у 2023 році.

Приклад: «YouTube's algorithm recommends controversial content.» «Machine learning algorithms analyze Big Data.»

Причина популярності: Вплив AI на творчість та бізнес. Скандали з TikTok, YouTube пов'язані з маніпуляцією алгоритмами. Використання в медицині, фінансах через рекомендації.

3. Robot. COCA: 1,200 вживань на 1 млн слів у 2023. Стабільне зростання через AI. News: 80% статей про роботизацію містять це слово.

Приклад: «Amazon warehouses use robots for logistics.» «Robot-assisted surgery is becoming standard.»

Причина популярності: Розвиток робототехніки завдяки роботі компаній Tesla Bot, Boston Dynamics. Автоматизація виробництва. Обговорення теми через страх перед безробіттям через AI.

4. Data. Google Ngram: 3,000 вживань на 1 млн слів постійно. Найчастіше вживаний інтернаціоналізм у наукових текстах. Twitter: 12 млн твітів із #DataScience за 2024 рік.

Приклад: «Big Data drives modern marketing strategies.» «Data privacy laws are tightening globally.»

Причина популярності: Розвиток Big Data, штучного інтелекту (AI) та машинного навчання. Зростання кількості цифрових платформ. Скандали з даними Cambridge Analytica, GDPR.

5. Virus. COCA: 3,000 вживань на 1 млн слів у 2021 році. Ріст на 500% під час пандемії News: 70% статей про кібербезпеку вживають «virus» (напр., computer virus).

Приклад: «The Zika virus reemerged in Brazil.» «Antivirus software blocks malware.»

Причина популярності: медична криза, кіберзагрози та наукові відкриття.

6. Democracy. Google Trends: Пік популярності у 2022 році через війну в Україні. Індекс 75. News: 50% статей про вибори в США або ЄС містять це слово.

Приклад: «Social media threatens democracy by spreading disinformation.» «Sweden is a model of Nordic democracy.»

Причина популярності: Політична нестабільність у США (Капітолій), вибори в ЄС. Війни. Дебати про цифрову демократію.

7. Climate. Google Trends: Пік популярності у 2021–2023 роках. Індекс 75. Twitter: 8 млн твітів із #ClimateCrisis (2023). COCA: 1,800 вживань на 1 млн слів.

Приклад: «Climate activists protest fossil fuels.» «The Paris Agreement aims to limit climate change.»

Причина популярності: Екстремальні погодні умови, наприклад, пожежі, повені. Рух Greta Thunberg. ESG-тренди (бізнес-стратегії).

8. Digital. Google Trends: Пік популярності у 2022 році. Індекс 60. Twitter: Хештег #Digital згадувався 12–15 млн. разів на рік. Google Ngram: Частотність подвоїлася з 2010 року. News: 60% статей про технології вживають «digital transformation».

Приклад: «Digital currencies like Bitcoin are volatile.» «The digital divide affects rural areas.»

Причина популярності: перехід бізнесу, освіти, держуправління на онлайн-формат, пандемійні зміни та глобальна цифровізація.

9. Media. COCA: 2,500 вживань на 1 млн слів включаючи social media. Reddit: 10 млн постів у сабреддітах про медіа.

Приклад: «Traditional media competes with influencers.» «Media literacy is essential in the 2020s.»

Причина популярності: Розвиток соціальних мереж таких як TikTok, Twitter/X, Instagram Reels. Боротьба з дезінформацією (фейки, deepfakes). Вплив медіа на політику. 10. Meme. Google Trends: Пік популярності у 2021 році. Індекс 90. Twitter: 300 млн твітів із #meme (2024). Приклад: «Viral memes shape Gen Z's humor.» «The 'Distracted Boyfriend' meme is iconic.»

Причина популярності: Вірусний контент, наприклад, TikTok, Reddit, Twitter. Меми як засіб політичної пропаганди, наприклад, Ukraine vs. Russia info war. Популярність форматів таких як GIF, Reaction Memes.

Завдяки позиції англійської мови як міжнародної, ці інтернаціоналізми стали частиною глобального дискурсу через технології, політику, соцмережі та економічні кризи.

Висновки. Аналіз лексичного матеріалу показав, що англійська мова на сучасному етапі є головним джерелом інтернаціональної лексики, яка поширюється у глобальному мовному просторі завдяки культурній, технологічній, економічній та політичній експансії. Значна частина цієї лексики набуває статусу міжнародних термінів, які активно використовуються у сфері IT, науки, медицини, бізнесу, медіа та повсякденного життя. За результатами дослідження, одна п'ята частина словникового складу сучасної англійської мови складають інтернаціоналізми, що свідчить про високу ступінь відкритості мови до запозичень і водночас – про її потужний вплив на інші мови світу. Проведений аналіз за допомогою словника Oxford Dictionary of English і сучасних корпусів мовлення засвідчив, що найпопулярніші інтернаціоналізми відображають тренди сучасності і закріплюються в різних мовах як універсальні терміни. Їхня висока частотність пояснюється глобальними подіями, технологічними проривами та актуальністю тем у міжнародному дискурсі. Таким чином, інтернаціоналізми англійської мови не лише збагачують інші мови, а й формують глобальний лексичний простір, сприяючи міжнародній комунікації та обміну знаннями. Їх поширення – природна частина процесу глобалізації, що поєднує культури, суспільства та технології, але водночас ставить перед лінгвістами завдання збереження мовної ідентичності та адаптації

іншомовних запозичень у межах національних мовних систем. Дослідження підтверджує, що сучасна англійська, як домінуюча мова глобального спілкування, є основним джерелом інтернаціоналізмів – слів, які увійшли до багатьох мов світу через глобалізацію, технологічний прогрес і культурний вплив. Інтернаціоналізми спрощують глобальну комунікацію, але водночас викликають питання щодо мовної ідентичності. Дослідження показують, що цей процес незворотній – мови розвиваються через культурний обмін, а англійська залишається його основним каталізатором. Таким чином, англійська мова не лише відображає сучасні світові тренди, а й саме формує їх через інтернаціоналізми, що стають частиною глобального лексикону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дьолог О.С. Англомовні запозичення в сучасній українській економічній термінології. Закарпатські філологічні студії Випуск 8. Том 1. 2019. С. 12–16.

2. Есенова Е.Й. Запозичена та інтернаціональна лексика : теоретичні аспекти проблеми. Сучасні дослідження з іноземної філології. Ужгород. 2014. Вип. 12. С. 77–80.

3. Кияк Т.Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2006. № 27. С. 32–34.

4. Приймак Т.П., Колесник М.Ю. Адаптація німецькомовних лексичних запозичень у системі української мови. Zbiór artykułów naukowych Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej organizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych «Literatura, socjologia i kulturoznawstwo Naukowa i Praktyczna Nauka światowa: problemy i innowacje». Warszawa. 2017. С. 85–89.

5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля; Київ, 2006.712 с.

6. Angus Stevenson. Oxford Dictionary of English. Oxford University Press. 2010.2069 p.

7. British National Corpus (BNC). URL: https://www.english-corpora.org/bnc/ (дата звернення: 10.02.2025).

8. Corpus of Contemporary American English (COCA). URL: https://www.english-corpora.org/coca/ (дата звернення: 20.04.2025).

9. David Crystal. English as a global language, Cambridge University Press, 1997. 212 p.

10. Dirckx J. The Language of Medicine: Its evolution, structure and dynamics. 1983. 193 p.

11. Džuganová B. English medical terminology – different ways of forming medical terms. JAHR, 2013. Vol. 4. № 7. P. 55–59.

12. 12. Google Trends. URL: https://trends.google.com (дата звернення: 27.04.2025).

13. Google Ngram Viewer. URL: https://books.google.com/ngrams (дата звернення: 12.03.2025).

14. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing. Language, 1950. № 26. P. 210–231.

15. Jean Aitchison. The Seeds of Speech: Language Origin and Evolution. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1996. 282 p.

16. Manfred Görlach. The Usage Dictionary of Anglicisms in Selected European Languages: Progress, problems and prospects. Links & Letters 5, 1998. P. 209–221.

17. Rosemarie Gläser. Terminological problems in linguistics, with special reference to neologisms. Max Niemeyer Verlag Tübingen.1984. P. 345–352.

18. 18. Reddit Archive API. URL: https://www.reddit.com/r/datasets/ (дата звернення: 20.03.2025).

19. Sketch Engine – Text analysis tool. URL: https://www.sketchengine.eu/ (дата звернення: 09.04.2025).

20. Twitter API Developer Portal. URL: https://developer.twitter.com/ (дата звернення: 29.03.2025).

УДК 811.112.2’373.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.13

ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ “МІКРОСИСТЕМНА ТЕХНІКА” (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

THEMATIC ORGANIZATION OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY OF THE SUBJECT AREA “MICROSYSTEMS ENGINEERING” (BASED ON THE MATERIAL OF THE GERMAN LANGUAGE)

Котвицька В.А.,
orcid.org/0000-0003-4768-9928
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лазебний В.М.,
orcid.org/0000-0002-2597-8203
старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України

Лазебна О.А.,
orcid.org/0000-0002-0212-4993
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У дослідженні представлено аналіз основних тематичних груп німецької термінологічної лексики предметної сфери “Мікросистемна техніка”. Проаналізовано досвід провідних мовознавців щодо проблем виокремлення тематичних груп термінів, розроблення тематичних класифікацій термінолексики, вивчення окремих термінологічних систем і підсистем.

Метою роботи є визначення тематичних груп термінолексики предметної сфери “Мікросистемна техніка”. Її досягнення потребує розв’язання таких завдань: 1) інвентаризувати сукупність термінів, що входять до аналізованої сфери; 2) дослідити підсистему “Мікросистемна техніка” з погляду її складу, семантичних характеристик та системних зв’язків; 3) на основі логіко-поняттєвого аналізу класифікувати масив досліджуваних термінів як складника технічної термінології сучасної німецької мови.

Об’єктом дослідження є німецька термінологічна лексика предметної сфери “Мікросистемна техніка”, а предметом – семантичні характеристики термінів зазначеної сфери.

Увесь масив термінів аналізованої предметної сфери “Мікросистемна техніка” авторами було розподілено на чотири тематичні групи: “Мікроелектронні вироби та мікросистемні пристрої”, “Компоненти мікросистемної техніки”, “Матеріали мікросистемної техніки”, “Технології виготовлення елементів мікросистемної техніки”. ТГ “Компоненти мікросистемної техніки” підрозподілено на п’ять мікрогруп: “Резистори”, “Конденсатори”, “Індуктивні компоненти”, “Комутаційні компоненти”, “Оптоелектронні компоненти”. Встановлено, що продуктивність виокремлених угруповань є неднаковою.

Перспективи дослідження автори вбачають у вивченні внутрішньогалузевої полісемії на основі розширення значень чи метафоричних або метонімічних перенесень, визначенні продуктивних структурних моделей термінів та порівняльному аналізі насиченості фахових текстів різних типів вузькою фаховою лексикою, міжфаховою лексикою тощо. Перспективним напрямком є створення галузевого електронного словника-тезауруса з використанням досвіду як українських, так і зарубіжних лексикографів.

Ключові слова: мікросистемна техніка, електроніка, термін, термінологічна одиниця, лексична одиниця, тематична група.

The study presents an analysis of the main thematic groups of the German terminological vocabulary in the subject area “Microsystems engineering”. The experience of leading linguists on the problems of identifying thematic groups of terms, developing thematic classifications of terminological vocabulary, and studying individual terminological systems and subsystems is analyzed.

The aim of the work is to identify the thematic groups of terminology in the subject area “Microsystems engineering”. Its achivement requires solving the following tasks: 1) to inventory the set of terms included in the analysed area; 2) to study the subsystem “Microsystems engineering” in terms of its composition, semantic characteristics and systemic relations; 3) to classify the array of terms under study as a component of the technical terminology of the modern German language on the basis of logical and conceptual analysis.

The object of the study is the German terminological vocabulary of the subsystem “Microsystems engineering”, and the subject is the semantic characteristics of its terms.

The authors have divided the entire array of terms of the analysed subject area “Microsystems engineering” into four thematic groups: “Microelectronic products and microsystem devices”, “Microsystem engineering components”, “Microsystem engineering materials”, “Technologies for manufacturing microsystem engineering elements”. The thematic group “Microsystem engineering components” is subdivided into five microgroups: “Resistors”, “Capacitors”, “Inductive components”, “Switching components”, “Optoelectronic components”. It has been found that the productivity of groups is unequal.

The authors see the prospects of the research in the study of intra-branch polysemy based on the expansion of meanings, metaphorical or metonymic transfers, the identification of productive structural models of terms, and a comparative analysis of the saturation of professional texts of different types with narrow professional vocabulary, interprofessional vocabulary, etc. A promising direction is the creation of an industry-specific electronic dictionary-thesaurus using the experience of both Ukrainian and foreign lexicographers.

Key words: Microsystems engineering, electronics, term, terminological unit, lexical unit, thematic group.

Постановка проблеми. Мініатюризація систем і приладів – тренд, що розпочався кілька десятиліть тому і поступово стає все важливішим для нашого повсякденного життя. Мініатюризовані прилади і компоненти використовуються все частіше, не лише в електронних пристроях на кшталт смартфонів, ноутбуків, сенсорів у транспортних засобах і побутових предметах, але й також у біологічних зондах, медичних пристроях та військових системах [1, с. 1]. Розробка, проєктування і використання мікросистем – науково-технічний напрям, який нині дуже стрімко й динамічно розвивається. Німецька термінолексика вказаної сфери досі не була об’єктом комплексного дослідження. Її вивчення дозволить упорядкувати терміни зазначеної галузі, дасть можливість спрогнозувати тенденції розвитку цієї термінології як складника лексичної мовної системи, окреслить її зв’язки з іншими терміносистемами, допоможе обґрунтувати введення до неї нових понять, сприятиме досягненню необхідного рівня мовного забезпечення галузевих фахівців, які послуговуються зазначеною лексикою, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. “Дослідження з термінознавства є настільки багаточисельними, наскільки багатогранною є їх проблематика” [2, с. 68]. Вагомий внесок у формування терміносистем, розробку методологічних засад науки термінології, вдосконалення практики кодифікації термінів зробили українські вчені Т. Р. Кияк, І. М. Кочан, А. В. Крижанівська, Т. І. Панько, Л. М. Томіленко, С. М. Дорошенко, М. О. Вакуленко, З. Й. Куньч, О. Ф. Кучеренко, Т. В. Лепеха, Т. П. Кравченко, Н. І. Шашкіна, Ю. В. Теглівець та ін. Проблеми й досягнення термінознавства, питання становлення термінологій, окремі аспекти розвитку галузевих терміносистем вивчали зарубіжні дослідники С. Арндт, Б. Гутфер, Д. Загедер, В. Вамбах, К. Керреманс, С. Масланка, Д. Мьон, К. Нич, І. Плаг, Р. Теммерман.

Студіюванню окремих параметрів вокабуляру науково-технічної сфери, різних особливостей термінологій також присвячували свої праці Л. В. Козак (українська електротехнічна термінологія), Л. В. Харчук (формування української електроенергетичної терміносистеми), Є. В. Купріянов (українська термінологічна підсистема “Гідротурбіни”), О. В. Петренко (німецькомовні терміни галузі робототехніки), Н. О. Школьна (терміни в німецькій фаховій мові промислової автоматизації), Х. Р. Дудок (англійська термінологія сфери мобільного зв’язку). Попри те, що проблеми термінологій постійно перебувають у центрі досліджень як українських, так і зарубіжних мовознавців, помітним є досить нерівномірний ступінь дослідженості термінологій окремих галузей на матеріалі різних мов. Досі комплексному вивченню термінологічної підсистеми “Мікросистемна техніка” не було присвячено належної уваги.

Постановка завдання. Метою цієї розвідки є визначення тематичних груп термінолексики предметної сфери “Мікросистемна техніка”. Для її досягнення слід розв’язати такі завдання: 1) інвентаризувати сукупність термінів, що входять до аналізованої сфери; 2) дослідити підсистему “Мікросистемна техніка” з погляду її складу, семантичних характеристик та системних зв’язків; 3) на основі логіко-поняттєвого аналізу класифікувати масив досліджуваних термінів як складника технічної термінології сучасної німецької мови.

Об’єктом дослідження є німецька термінологічна лексика предметної сфери “Мікросистемна техніка”, а **предметом** – семантичні характеристики термінів зазначеної сфери.

Виклад основного матеріалу. Основним і найпоширенішим способом упорядкування понять та термінів за тематичними категоріями, що дозволяє встановити взаємозв’язки між ними та структурувати інформацію в межах наукової галузі, є тематична організація термінів. Згідно З. Й. Куньч, “систематизація термінології будь-якої галузі знань на основі логічного підходу передбачає виявлення ієрархії наукових понять

і створення тематичної класифікації термінів" [3, с. 57]. На переконання Н. В. Ковтун, "терміни, що входять у тематичну групу, класифікуються відповідно до системи логічних понять, а не лексико-граматичного значення. Саме тематична, сформована на поняттєвій основі, класифікація демонструє взаємозв'язок елементів усередині групи" [4, с. 379].

На думку Л. М. Томіленко, "усередині галузевих терміносистем лексика поділяється на термінологічні поля і мікрополя, де окремі слова пов'язані одне з одним тематично, поняттєво та лінгвістично" [5, с. 19]. Підставою для виокремлення тематичних груп слугує поняттєвий (екстралінгвальний) принцип, а саме предметно-логічний зв'язок між поняттями, позначуваними словами тематичної групи [там само, с. 36].

С. М. Дорошенко зазначає, що саме польова модель у дослідженні термінів утверджує уявлення про мову як систему підсистем, між якими відбувається взаємодія і взаємопроникнення [6, с. 136].

Л. В. Харчук справедливо зауважує, що термінне поле, як правило, формується за принципом ядра та периферії, базові терміни відображають основні поняття певної галузі, вони нерозкладні на смислові компоненти, ці термінолексеми слугують основою для деривації та виступають родовими назвами щодо видових [7, с. 153]. Вивчення ієрархічності внутрішньої структури терміносистеми дозволяє вичерпно систематизувати терміни, уникнути плутанини між термінами і їх значеннями тощо.

Який би спосіб диференціації термінів не обстоювали мовознавці, і тематична організація та розгляд усіх (лексико-)семантичних груп, і диференціація за категоріями, і польовий аналіз покликані максимально повно описати термінологічну лексику, продемонструвати наявні лексико-семантичні процеси та специфічні особливості, що є характерними для професійного і наукового мовлення галузевих фахівців, членувати масив термінів різних галузей, об'єднати їх та одночасно протиставити, з метою виокремлення спільних та відмінних семантичних ознак, опертя на які й дозволяє термінам утворювати певну єдність. Досліджуючи терміни, важливо вивчати кожну одиницю не відірвано від решти термінів тематичної групи, а з урахуванням взаємозв'язків усередині групи.

Увесь масив термінів предметної сфери "Мікросистемна техніка" було розподілено на чотири тематичні групи (далі – ТГ): "Мікроелектронні вироби та мікросистемні пристрої", "Компоненти мікросистемної техніки", "Матеріали мікросистемної техніки", "Технології виготовлення елементів мікросистемної техніки".

До ТГ "Мікроелектронні вироби та мікросистемні пристрої" увійшли номінації, що позначають вироби та пристрої мікроелектроніки тощо *(die Dünnschicht-Hybridtechnik, die Schaltungstechnik, die Halbleiterblocktechnik, der Hybridschaltkreis, der Schaltkreis, das Anzeigegerät, der Beschleunigungssensor)*.

Корпус найменувань ТГ "Компоненти мікросистемної техніки" становлять найменування на позначення численної кількості різних компонентів мікросистемної техніки, їхніх характеристик. Названа ТГ підрозподіляється на такі мікрогрупи:

1. "Резистори" *(der Drahtresistor, der Thermistor, der Thermokompensator, der Varistor);*

2. "Конденсатори" *(der Impulskondensator, der Elektrolytkondensator, der Polymer-Elektrolytkondensator, der Aluminium-Elektrolytkondensator, der Tantal-Elektrolytkondensator, der Niob-Elektrolytkondensator, der Keramik-Kondensator, der Superkondensator, der Kunststoff-Folienkondensator, der Dünnschichtkondensator);*

3. "Індуктивні компоненти" *(der Transformator, die Drosselspule, die Hochfrequenzdrossel);*

4. "Комутаційні компоненти" *(der Lötanschluss, die Lötklemme, der Leitungsverbinder, der Leitenplattensteckverbinder, die Steckverbinderkappe, der Stereo-Lötstecker);*

5. "Оптоелектронні компоненти" *(die Photodiode, die Laserdiode, die Mikrolinse, der optische Wellenleiter)*.

До складу ТГ "Матеріали мікросистемної техніки" увійшли найменування базових конструкційних матеріалів, електротехнічних та спеціальних матеріалів, які використовуються в електроніці *(das Weichlot, das Polymer, das Epoxidharz)*.

ТГ "Технології виготовлення елементів мікросистемної техніки" представлена великою кількістю номінацій, що позначають методи, процеси та технології виготовлення елементів мікросистемної техніки *(das naßchemische Ätzen, der Trockenätzprozess, das Kristallätzen, der Stufenätzprozess, orientierungsabhängige Ätztechnik, prädiktive Simulation, die Unterätzung, die Perforation, die LIGA-Technologie, das Ionenätzen, das Oberflächen-Mikrobearbeitungsverfahren, das Spritzgießverfahren, das Filament-Deposition-Verfahren, das Heißprägen, die Aerosol-Jet-Printing, die Laserdirektstrukturierung, die Zwei-Photonen-Polimerisation, die Mikro-Stereolithografie, die MUMPs-Technologie, die Röntgenlithografie, die Fotolithografie, die Dotierung,*

die Rotationsbeschichtung, die Photolack-Entfernung, das Mikro-EDM-Fräsen).

У зв'язку з тим, що для задоволення професійних потреб ефективного спілкування між фахівцями галузі фахова мова, яка обслуговує галузь, є ключовою, "вироблення принципів уточнення та розмежування термінів має важливе значення не лише для оптимізації порозуміння між фахівцями, а й для розвитку наукового-технічного прогресу, і тому інтерес до вивчення термінології як невід'ємної частини наукової мови, вдосконалення спеціальної мови та регламентації мовних процесів у сфері термінології не вщухатиме і з плином часу" [8, с. 114]. Успішне й остаточне розв'язання складної і важливої науково-технічної проблеми, яку становить дослідження фахової лексики, позитивно вплине на ефективність інтернаціональних контактів, покращить фахову комунікацію, підсилить багатогранну міжнародну співпрацю та забезпечить інтеграцію у світовий економічний, технологічний, геополітичний та мовно-інформаційний простір [9, с. 138–139].

Висновки. У ході дослідження було виокремлено 4 тематичні групи. Всі угруповання є розгалуженими, проте вони нерівномірні за кількістю слів, що входять до їх складу.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми. Подальша інвентаризація та студіювання семантичних характеристик загалу термінів галузі електроніки дозволять доповнити класифікацію. Через постійне поповнення термінології досліджуваної сфери, невпинний розвиток технологій виготовлення елементів мікросистемної техніки, використання нових методів кількість виокремлених тематичних груп може розширюватись, наповнення самих груп теж неодмінно доповнюватиметься. Зникнення одних лексем і поява нових, міграція окремих термінів до інших груп також можуть зумовити зміни в тематичних угрупованнях.

До перспектив дослідження належить вивчення внутрішньогалузевої полісемії на основі розширення значень чи метафоричних або метонімічних перенесень, визначення продуктивних структурних моделей термінів та порівняльний аналіз насиченості фахових текстів різних типів вузькою фаховою лексикою, міжфаховою лексикою тощо. Перспективним напрямком є створення галузевого електронного словника-тезауруса з використанням досвіду як українських, так і зарубіжних лексикографів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mikrofertigungstechnologien und ihre Anwendungen. Ein theoretischer und praktischer Leitfaden von Aldrien Brunet, Tobias Müller, Steffen Scholz. Karlsruher Institut für Technologie. Translated into German by Dr. Jürgen Gauss. KIT Scientific Publishing, 2017. 331 S. URL: https://unglueit-files.s3.amazonaws.com/ebf/e9b98c2c9a6d41f685cfe4362f6cac4b.pdf

2. Ковальчук М. Ю., Лазебний В. М., Котвицька В. А. Роль термінів у фахових текстах (на прикладі терміноодиниць німецької військової субмови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* № 62/2023. Том 1. Одеса, 2023. С. 68–71. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.1.16

3. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність : монографія. Л.: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2006. 216 с.

4. Ковтун Н. В. Тематична організація термінології маркетингу німецької та української мов. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95. Ч. 2. С. 378–383.

5. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 159 с.

6. Дорошенко С. М. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : монографія. Полтава: видавництво ПолтНТУ, 2013. 139 с. URL: https://surl.li/jmrsvt

7. Харчук Л. В. Польова структура і тематична класифікація українських електроенергетичних термінів / Куньч З. Й., Фаріон І. Д., Микитюк О. Р., Городиловська Г. П., Харчук Л. В. Українська реальність крізь призму терміна : монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. С. 152–177.

8. Лазебна О. А., Мельник О. М., Котвицький А. В. Терміни в лексиконі фахівців галузі інформаційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 35 (74). № 1. 2024. Частина 1. С. 114–119. URL: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/19

9. Котвицька В. А., Лазебна О. А., Лазебний В. М. Щодо структури термінів галузі електроніки та електронних комунікацій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74). № 5. 2024. Частина 1. С. 138–142. URL: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/23

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.134.2’271’373.45
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.14

КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ В УЗУСІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

CLASSIFICATION OF ANGLICISMS IN SPANISH LANGUAGE USAGE

Бочарникова Т.Ф.,
orcid.org/0000-0002-3526-9400
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджується багаторівневе функціонування англіцизмів у сучасній іспанській мові, зосереджене переважно на лексичному рівні, з урахуванням їх класифікації, шляхів проникнення та адаптації. Основна увага приділяється тому, як технологічний прогрес, розвиток соціальних мереж і глобалізація сприяли активному запозиченню англійських елементів на різних мовних рівнях: від фонетики та орфографії до синтаксису і семантики. Підкреслено, що англіцизми впливають не лише на словниковий склад іспанської, а й на її мовну норму в цілому.

На основі аналізу робіт таких дослідників, як М. Лопес, Ф. Наварро, К. Пратт та Е. Лоренсо, окреслено основні типи англіцизмів: патентні (адаптовані, неадаптовані, гібридні, псевдоанглiцизми) та непатентні (семантичні запозичення, різні типи кальок). Значне місце в роботі відведено класифікації Е. Лоренсо, яка дозволяє врахувати як ступінь адаптації слова, так і його форму, походження та сферу вживання.

Виділено соціолінгвістичні аспекти функціонування англіцизмів, оскільки сфери їх активного вживання охоплюють ключові галузі сучасного життя – економіку, спорт, культуру, туризм, моду, ЗМІ тощо. Широкий спектр джерел запозичень (засоби масової інформації, жаргони, спеціалізовані дискурси, глобалізовані культурні практики) обумовлює як інтенсивність проникнення англіцизмів, так і зміну мовних норм у бік більшої відкритості та варіативності.

Зроблено висновок про гнучкість іспанської мовної системи щодо інтеграції запозичень та необхідність подальших досліджень у напрямку вивчення впливу англійських запозичень на мовний узус, зокрема у соціальних мережах і професійному мовленні. Окрему увагу пропонується приділяти узусу як критичному чиннику закріплення англіцизмів у мові-реципієнті та ролі мовних інституцій у нормалізації цих процесів.

У подальших наукових розвідках доцільним вбачається глибше аналізувати функціонування англіцизмів в іспанському мовному узусі – зокрема у соціальних мережах, підлітковому та молодіжному сленгу, а також у професійних середовищах.

Ключові слова: англіцизми, класифікація англіцизмів, лексичні запозичення, іспанська мова, англійська мова, узус.

The article explores the multilevel functioning of Anglicisms in contemporary Spanish, focusing primarily on the lexical level, with attention to their classification, pathways of entry, and adaptation. Special emphasis is placed on how technological advancement, the rise of social media, and globalization have facilitated the widespread adoption of English elements across various linguistic levels – from phonetics and orthography to syntax and semantics. It is highlighted that Anglicisms influence not only the Spanish lexicon but also the overall linguistic norm.

Drawing on the works of scholars such as M. López, F. Navarro, C. Pratt, and E. Lorenzo, the article outlines the main types of Anglicisms: patent (adapted, non-adapted, hybrid, and pseudo-Anglicisms) and non-patent (semantic borrowings and various types of calques). Considerable attention is given to E. Lorenzo’s classification, which accounts for the degree of word adaptation, as well as its form, origin, and field of use.

The sociolinguistic dimension of Anglicisms is also examined, as their active use spans key areas of modern life – economy, sports, culture, tourism, fashion, and the media. The wide range of borrowing sources (mass media, jargon, specialized discourses, and globalized cultural practices) contributes to both the intensity of Anglicism penetration and the evolution of language norms toward greater openness and variability.

The article concludes by emphasizing the flexibility of the Spanish linguistic system in integrating borrowings and the need for continued research into the influence of English-derived elements on language usage, especially in social media and professional discourse. Particular attention is proposed for the role of language usage as a critical factor in the consolidation of Anglicisms in the recipient language and the role of linguistic institutions in standardizing these processes. Future studies should delve deeper into the use of Anglicisms in social networks, youth and teenage slang, and professional environments.

Key words: Anglicisms, classification of Anglicisms, lexical borrowings, Spanish language, English language, language usage.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних технологій та поширення комунікації через соціальні мережі стали одними з ключових чинників активного проникнення англіцизмів у сучасну іспанську мову. Їхній вплив простежується на всіх мовних рівнях – від лексичного до синтаксичного й фонетичного, що призводить до поступового трансформування мовної системи. Найбільш помітним проявом є лексичні запозичення, однак багато з них настільки вкорінилися в повсякденному мовленні, що сприймаються як органічна частина мови.

Динамічний розвиток усіх сфер життя супроводжується появою нових явищ і понять, які потребують відповідних номінацій. Хоча іспанська мова здатна самостійно генерувати нові лексичні одиниці, у багатьох випадках вона вдається до запозичень, переважно з англійської, як до засобу швидкого поповнення словникового складу. Частина таких іншомовних елементів спочатку функціонувала у вузькоспеціалізованих контекстах, однак з часом стала частиною загальновживаної лексики або ж лексикою напівспеціалізованого вжитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англіцизми в узусі іспанської мови вивчали багато вчених. Медіна Лопес та Фернандо Наварро досліджували різні типи проявів англіцизмів у лінгвістичному полі та виділяли такі рівні їх уживання в іспанській мові: лексичний та синтактичний (Медіна Лопес); фонетичний, орфографічний, типографічний, синтаксичний, лексичний (Фернандо Наварро). Кріс Прат пропонує додати до зазначених рівнів морфологічний та семантичний. На лексичному рівні науковець поділяє англіцизми на патентні (що практично не змінюються (*fitness, chip, chequea*r)), та непатентні (що складаються із семантичних запозичень та кальки (*bikini, minifalda*)). К. Бондаренко систематизує запозичення з англійської мови через призму їх лексико-семантичних особливостей [1], а П. Мариненко особливу увагу приділяє динамічним змінам, що відбуваються з іспанською мовою через творення неологізмів у структурному та семантичному аспектах [2; 3].

Вищенаведене засвідчує наявність широкого спектра класифікаційних підходів до запозичень у сучасному мовознавстві. Науковці аналізують ці мовні явища крізь призму різних критеріїв: формальної структури запозиченого елемента, ступеня його семантичної інтеграції, шляхів проникнення до мови-реципієнта, джерел лексичного оновлення, доцільності використання, рівня поширення, а також глибини адаптації іншомовної одиниці у внутрішню систему мови.

Актуальність проблеми дослідження полягає в тому, що англіцизми в сучасній іспанській мові продовжують залишатися активним і динамічним явищем, яке потребує системного лінгвістичного осмислення. Незважаючи на численні дослідження, проблема англомовних запозичень ще не вичерпана і викликає інтерес завдяки своїй багатовимірності. Важливість теми посилюється тим, що англіцизми функціонують на різних мовних рівнях – лексичному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному та семантичному – що вимагає інтегрованого підходу до їх класифікації та аналізу. Крім того, у зв'язку з активними процесами глобалізації, цифровізації та зростанням міжкультурної комунікації, потреба в комплексному вивченні англіцизмів, а також у розробці чітких критеріїв їх оцінки, адаптації та закріплення в узусі, є особливо актуальною як з наукового, так і з практичного погляду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження класифікації англіцизмів та аналіз способів їх проникнення в узус іспанської мови.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи англійські запозичення в іспанській мові, ми вважаємо важливим окреслити класифікації, лінгвістичні рівні та сфери вживання англіцизмів.

Вираз «лінгвістичний рівень» у нашому дослідженні має на меті класифікувати різні типи проявів англіцизмів у лінгвістичному полі. Існує багато досліджень класифікації запозичень. Ми зосередимося на тих, що надають Медіна Лопес та Фернандо Наварро.

Перший поділяє англіцизми на лексичні та синтактичні [7, с. 18], тобто він згадує лише два із чотирьох найбільш використовуваних у дослідженнях лінгвістичних рівнів: синтаксичного, семантичного, лексичного і фонетично-фонологічного.

Фернандо Наварро підходить до цієї класифікації з більш широкої перспективи та виокремлює 5 лінгвістичних рівнів англіцизмів:

1. Фонетичний – слова не англійського походження, які приймаються в іспанській із вимовою, що зазнала впливу англійської, наприклад слово Nike [10, с. 214].

2. Орфографічний – іспанські слова, які через вплив англійської зазнали змін у правописі, як proteina замість *proteína.*

3. Типографічний – іспанські слова та типографічні техніки, які були адаптовані в англійську типографію, наприклад використання малих

римських цифр замість нумерації для позначення підрозділів.

4. Синтаксичний – введення граматичних структур англійської мови в іспанську, наприклад опущення означеного артикля, що часто відбувається при початку новин з іменника: *«Ingenieros españoles reciben un importante galardón internacional»* [8, с. 216–218].

5. Лексичний – англіцизми у вигляді слів: *fitness, volleyball або voleibol.*

Також варто згадати два рівні, що ще не були названі попередніми дослідниками: морфологічний, коли до англіцизмів додаються іспанські морфеми (*boxeador, futbolista, tatuaje*) [9, с. 157], та семантичний – іспанські слова, що вже існують в іспанській мові, але змінюють своє значення під впливом англійської мови (*balance*) [9, с. 162].

У нашій роботі ми зосередимо увагу саме на лексичному рівні англіцизмів, тому слід врахувати та описати основі класифікації лексичних англіцизмів, що будуть використані для подальшого аналізу використання англіцизмів в узусі сучасної іспанської мови.

Першою особливістю лексичних англіцизмів є поділ на патентні, написання і фонетична форма яких залишається незмінною або майже незмінною (*fitness, chip, chequear*), та непатентні, що включають в себе семантичні запозичення та кальки (*bikini, minifalda*) [9].

Патентні лексичні англіцизми поділяються на запозичення, псевдо запозичення та гібриди. У першій підгрупі виокремлюють дві категорії: адаптовані – слова чи група слів, що були перейняти з англійської зі зміною в орфографії, фонетиці чи морфології (voleibol *від англійського volleyball*) [18, с. 7], та неадаптовані – слова, що були запозичені з англійської з незначними змінами або без них (*fitness*) [4]. Псевдо англіцизми розглядаються Фуріассі Крістіано, як набір англійських лексичних одиниць, що вживаються зі значенням, відмінним від того, що вони мають в англійській мові (*míster* у значенні *fotball coach*).

Англіцизми-гібриди є поєднанням лексичних елементів з англійської та іспанської мов (*fiesta acid* від англійського *acid party*).

Як було зазначено, непатентні англіцизми поділяються на семантичні запозичення – вже існуючі в іспанській мові слова, що набувають нового значення під впливом англійської (*contraseña* від англійського слова *password*) та кальки, що бувають трьох типів:

1. Калька перекладу – слово або вираз, буквально перекладене з англійської мови іспанською (*baloncesto* від *basketball*);

2. Калька інтерпретації є перекладом частини англійського елемента та забезпечує вільний еквівалент (*guardaespaldas* від *bodyguard*);

3. Калька творення – нове утворення, що є вільним перекладом слова англійської моделі у мові-реципієнті (*oleoducto de pipeline*) [4, с. 7–8].

Цікавою та важливою для нашого дослідження є класифікація лексичних англіцизмів Еміліо Лоренсо [5]. Автор бере ступінь адаптації англіцизмів в іспанській за основу поділу на категорії та виділяє:

1. Грубі англіцизми – слова чи вирази, які зберігають англійське написання в іспанській мові та зберігають вимову, наближену до англійської (*hall, hobby, living, ticket, golf, gentleman, lord, bridge, lunch, sandwich, club, shorts, show, round, slogan, snackbar*);

2. Англіцизми в період акліматизації, написання або вимова яких знаходиться в процесі адаптації до іспанських норм (*fútbol, filme, club/clubes, folclore*);

3. Повністю асимільовані англіцизми – слова, що вже були повністю введені в іспанську мову та зазнали змін під впливом іспанської орфографії, морфології та фонетики (*interviú, inglés, raíl, rosbif, suéter, túnel, tenis*);

4. Кальки – слова, що були буквально дослівно перекладені з англійської мови на іспанську (*relaciones públicas* (*public relations*), hombre fuerte (*strong man*), trabajar duro (*to work hard*), rascacielos (*sky-scraper*), perro caliente (*hot dog*), piel roja (*redskin*), saque de esquina/córner (*corner*));

5. Семантичні кальки – терміни, що вже існували в іспанській мові та набувають нового значення під впливом англійської (*romance «amoríos», concreto «cemento, hormigón», habilidad «competencia», billón* (*en inglés americano* 1.000 *millones*), *audiencia «auditorio, público», héroe «protagonista», conferencia «asamblea, congreso»*).

На нашу думку запропонована Еміліо Лоренсо класифікація англіцизмів дозволяє всебічно оцінити ступінь інтеграції іншомовних елементів в іспанську мову. Її цінність полягає у тому, що вона охоплює як формальні, так і семантичні аспекти адаптації, даючи змогу виокремити як зовнішньо неасимільовані, так і повністю інтегровані одиниці. Такий підхід не лише сприяє точному мовному аналізу, а й відображає складну природу міжмовного впливу, що формується під тиском соціальних, культурних та комунікативних чинників. Водночас класифікація Лоренсо є зручним інструментом для дослідження процесів мовного збагачення та нормалізації запозичень у сучасній іспанській.

Найпопулярнішими сферми вживання англіцизмів є:

• Харчування: *whisky, burger, cake, fast food, fast truck, grill, healthy, hot dog, muffin, pop corn, cupcake, donut, delivery, topping;*

• Економіка і торгівля: marketing, influencer, deprtamento, consulting, espónser, freelance, networking, meeting;

• Музика і мистецтво: *pop, hit, rap, show, hippie, single, cover;*

• Спорт: *running, tenis, fitness, boxeo, surf, skate;*

• Засоби масової комунікації та електроніка: *best-seller, interviú, eslogan, reel, look, influencer, like, app, top, online, click, video;*

• Мода і макіяж: *spa, look, fashion, trendy, jacket, jersey, leggins, skin therapy;*

• Туризм: *beach bar, booking, camper, couchsurfing, jetlag, traveler;*

• Транспорт: *car, jet, cart, stop, antirrobo.*

Такій кількості в іспанській мові англіцизми завдячують п'ятьом основним шляхам розповсюдження: засоби масової інформації (телебачення, преса, радіо), що поширюють та популяризують англіцизми у великій кількості та за короткий час; приватні медіа орієнтовані на молодіжну аудиторію; спеціалізовані мови техніки і науки, що раніше використовувалися із метою показати престиж, проте зараз часто зустрічаються у повсякденній мові (*leasing, marketing, stock*); мови жаргону, особливо ті, що стосуються наркотиків (*doped, addict*), та масовий туризм, що сприяв соціальним змінам та появі нових закладів і явищ в Іспанії (*self-service, precocinado, bacon, chopped, donut, corn-flakes, sándwich*) [6].

Таким чином, англіцизми глибоко проникли в різноманітні сфери сучасного життя іспаномовного суспільства. Найбільше їх фіксується у галузях харчування, економіки, спорту, музики, моди, засобів масової інформації, туризму й транспорту. Це свідчить не лише про лексичне збагачення мови, а й про її адаптивність до нових соціокультурних і технологічних реалій. Основними каналами поширення англіцизмів стали мас-медіа, науково-технічна мова, молодіжні субкультури, туристичні практики та професійні дискурси. Вплив англійської мови, посилений глобалізацією та розвитком цифрових комунікацій, спричинив не просто запозичення окремих слів, а формування нових мовних норм та комунікативних стратегій. Це ще раз підкреслює важливість вивчення англіцизмів не лише як лінгвістичного, але і як соціолінгвістичного феномену, що відображає динаміку розвитку сучасної іспанської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що англіцизми є багатошаровим явищем у сучасній іспанській мові, яке проявляється на різних лінгвістичних рівнях – від фонетичного до морфологічного та семантичного. Систематизація лексичних англіцизмів за ступенем адаптації, зокрема у класифікації Еміліо Лоренсо, дозволяє глибше осмислити процеси мовної інтерференції та ступінь інтеграції запозичених елементів. Особливої уваги заслуговує поділ англіцизмів на патентні та непатентні, а також урахування псевдо англіцизмів і гібридних форм, які свідчать про динамічний і гнучкий характер мовної системи.

Важливими є й соціолінгвістичні аспекти функціонування англіцизмів, оскільки сфери їх активного вживання охоплюють ключові галузі сучасного життя – економіку, спорт, культуру, туризм, моду, ЗМІ тощо. Широкий спектр джерел запозичень (засоби масової інформації, жаргони, спеціалізовані дискурси, глобалізовані культурні практики) обумовлює як інтенсивність проникнення англіцизмів, так і зміну мовних норм у бік більшої відкритості та варіативності.

У подальших наукових розвідках доцільним вбачається глибше аналізувати функціонування англіцизмів в іспанському мовному узусі – зокрема у соціальних мережах, підлітковому та молодіжному сленгу, а також у професійних середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко К. Л. Лексико-семантичні особливості запозичень з англійської мови в українському та іспанському сленгу. Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки. 2017. Вип. 153. С. 564–568.

2. Мариненко П.І. Динаміка іспанської мови: від мовних змін до неологізмів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. 2006. Вип. 9. С. 146–152.

3. Мариненко П.І. Лексичні новотвори в сучасній іспанській мові: структурний та семантичний аспекти : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2006. 20 с.

4. Furiassi C., Pulcini V., Gonzáles F. R. The Anglization of European Lexis. Amsterdam : John Bejamins Publishing Company, 2012. 356 p.

5. Lorenzo E. El anglicismo, problema hispánico. Boletín de Filología. 1995. Vol. 35. № 1. P. 261–274.

6. Martínez R. D. La lengua inglesa en la publicidad española: una aproximación pragmátic. Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 2002. P. 56–59.

7. Medina López J. El anglicismo en el español actual. Madrid : Arco Libros, 1998. P. 13–20.

8. Navarro F. A. La anglización del español: mucho más allá de bypass, piercing, test, airbag, container y spa. Actas del III Congreso Internacional «El español, lengua de traducción». México : Contacto y Contagio, 2006. P. 213–232.

9. Pratt C. El anglicismo en el español peninsular contemporáneo. Madrid : Gredos, 1980. 276 p.

10. Vázquez Amador, M. El tratamiento de un corpus de anglicismos de la prensa mexicana del siglo XX en los diccionarios de la RAE. Anuario De Letras. Lingüística Y Filología. 2015. Vol. 3. № 2. P. 273–312.

УДК 811.133.1’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.15

ДИСФЕМІСТИЧНА НОМІНАЦІЯ В ХУДОЖНЬОМУ МУЛЬТИВЕРСУМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ Б. ВЕРБЕРА)

DYSPHEMISTIC NOMINATION IN THE FICTIONAL MULTIVERSE OF FRENCH POSTMODERNIST SHORT PROSE (BASED ON B. WERBER’S SHORT STORIES)

Лисенко Н.Є.,
orcid.org/0000-0002-2216-4749
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено вивченню властивостей дисфемізмів як засобів вторинної номінації в оповідному просторі творів французької постмодерністської прози малої форми. Актуальність дослідження зумовлена його здатністю поглибити розуміння механізмів референційних зсувів і конструювання альтернативних реальностей, характерних для постмодерністського дискурсу. Функціонування дисфемістичних найменувань розглядається в контексті теорії можливих світів, відповідно до якої художній текст інтерпретується як мультиверсум – множинність гіпотетичних сценаріїв, що моделюються у свідомості реципієнта. Метою наукової розвідки є виявлення специфіки реалізації дисфемічних мовних одиниць як засобів моделювання текстових можливих світів у французькій постмодерністській малій прозі. Матеріалом для аналізу слугує збірка філософської фантастики Бернара Вербера «L’Arbre des possibles et autres histoires», кожне оповідання якої репрезентує гіпотетичний сценарій розвитку подій у межах альтернативних часово-просторових реальностей. У статті розкривається, як дисфемізми – негативно марковані мовні одиниці з виразною експресивною та оцінною функцією – сприяють іронічній деконструкції фікційної дійсності, окреслюють контури контрфактичних світів і передають специфіку авторського світобачення. У текстах Б. Вербера дисфемістичне навантаження несуть загальновживані слова з негативною конотацією, зоологічна й медична термінологія, просторічна й табуйована лексика, ольфакторні мовні одиниці, авторські неологізми та стилістичні фігури, зокрема епітети, метафори, гіперболи. Установлено, що дисфемізми є одним з інструментів мовної гри та іронічної інтерпретації реальності, а їх поєднання з дисфемізованими евфемізмами підсилює естетичний ефект постмодерністського художнього тексту.

Ключові слова: дисфемізм, постмодернізм, мала проза, іронія, мовна гра, текстовий можливий світ.

The article is devoted to the study of the properties of dysphemisms as means of secondary nomination in the narrative space of French postmodernist short prose. The relevance of the research is determined by its ability to deepen the understanding of the mechanisms of referential shifts and the construction of alternative realities typical of postmodernist discourse. The functioning of dysphemistic nominations is examined in the context of possible worlds theory, which interprets a literary text as a multiverse – a multiplicity of hypothetical scenarios modeled in the recipient’s consciousness. This scholarly inquiry aims to identify the specific features of the implementation of dysphemistic linguistic units as tools for modeling textual possible worlds in French postmodernist short prose. The material for analysis is drawn from Bernard Werber’s collection of philosophical science fiction “L’Arbre des possibles et autres histoires”, in which each short story represents a hypothetical scenario unfolding within alternative spatiotemporal realities. The article explores how dysphemisms – negatively marked linguistic units with distinct expressive and evaluative functions – contribute to the ironic deconstruction of fictional reality, delineate the contours of counterfactual worlds, and reflect the author’s unique worldview. In B. Werber’s texts, dysphemistic function is carried by commonly used words with negative connotations, zoological and medical terminology, colloquialisms and taboo vocabulary, olfactory language units, the author’s neologisms, and stylistic figures, particularly epithets, metaphors, and hyperboles. It has been established that dysphemisms are one of the tools of language play and ironic interpretation of reality, and their combination with dysphemized euphemisms enhances the aesthetic effect of the postmodernist literary text.

Key words: dysphemism, postmodernism, short prose, irony, language play, textual possible world.

Постановка проблеми. Постмодернізм як філософсько-культурна парадигма другої половини XX – першої половини XXI століття постає особливим типом мислення та світовідчуття індивіда, особливо митця, у полікодовому універсумі, стосунки з яким будуються на основі звільнення від обмежень і стереотипів попередньої епохи, зокрема через їх іронічне переосмислення (У. Еко). Карнавалізація, еклектичність, фрагментарність, мовна гра позначили наративні стратегії авторів постмодерністських літературних творів, спрямовані на формування множинності смислів, що обумовлює інтерпретаційну відкритість тексту та надає широке поле для його альтернативного прочитання.

На відміну від модернізму, який віддавав перевагу називанню речей своїми іменами, постмодернізм воліє відновлення античної настанови іронії – називати об’єкти протилежними іменами [цит. за: 1]. Таким чином, оповідний про-

стір постмодерністського літературного твору перетворюється на поле гри зі смислами і, як наслідок, – іронічної реінтерпретації реальності. У цьому контексті особливої ваги набуває уживання постмодерними авторами таких засобів вторинної номінації, як дисфемізми – негативно марковані мовні одиниці з виразною експресивною та оцінною функцією. Вивчення їхніх текстотвірних і смислотвірних властивостей видається актуальним, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми деконструкції та зміщення смислових акцентів, притаманні постмодерністському дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми співвідношення мислення, мови й дійсності у процесі наіменування реалій навколишнього світу, а також питання механізмів і продуктивності засобів вторинної номінації, зумовлених табу, викликають жвавий інтерес у колі як українських, так і зарубіжних лінгвістів. Проаналізувавши останні напрацювання в цій галузі, можна зазначити, що явище дисфемії найчастіше вивчається у взаємозв'язку з феноменом евфемії. У роботах вітчизняних мовознавців розглядаються наукові підходи до визначення природи та специфіки функціонування цих явищ (Ю. Полтавець), чинники їх формування, як-от мовна політика й соціокультурний контекст (А. Кузнєцова); прийоми та способи евфемізації й дисфемізації (К. Серажим), а також їхній прагматичний потенціал (О. Садовець, О. Стасюк, Ю. Яворська), зокрема у контексті непрямих мовленнєвих актів (В. Балаж). Вивчається також вплив стереотипів на розвиток дисфемії (Л. Мосієвич).

У французькій лінгвістиці наукові розвідки останніх років, здійснені в цьому напрямі, акцентують на евфемії та дисфемії як комунікативних стратегіях, що дозволяють обійти мовні табу, насамперед пов'язані зі смертю та важкими хворобами (D. Jamet), досліджуючи їх у діахронічній перспективі (J.- P. Goudaillier); водночас увага звертається й на лінгвопрагматичний аспект цих явищ – зокрема, на умовність межі між евфемізмами й дисфемізмами, яка осмислюється у світлі теорії мовленнєвих актів (M. Jobert). Іспанський лінгвіст M. C. Gómez спрямовує вектор аналізу в когнітивне русло, розглядаючи зазначені феномени як процеси концептуалізації певної забороненої реальності.

Проте дисфемії як окремому явищу присвячено значно менше праць, автори яких зосереджуються переважно на лексико-семантичних (О. Зуброва) та прагмастилістичних характеристиках дисфемізмів (О. Кульчицька, Р. Гнатківська), акцентуючи на тактиках глузування й мовної гри як засобах дисфемізації (В. Вострєцова, І. Решетарова). Ці дослідження виконано здебільшого на матеріалі художнього, політичного та медійного дискурсу загалом. Багатогранність самого феномена дисфемії спонукає до нових розвідок, які б дозволили висвітлити його з різних перспектив. Варто зауважити, що потенціал дисфемії як текстой смислотвірного засобу в постмодерністському художньому творі, зокрема у французькомовному, досі не отримав належного висвітлення у вітчизняних дослідженнях.

Постановка завдання. У разі багатовимірності постмодерної фікційної реальності продуктивною для аналізу художнього дискурсу видається теорія можливих світів, розроблена у філософії й логіці (Я. Гінтікка, Р. Карнап, С. Кріпке, Д. Льюїс та ін.) і адаптована до потреб літературознавства й лінгвістики (П. Верт, Л. Долежел, У. Еко, Т. Павел, М.-Л. Раян, Е. Семіно та ін.). Згідно з цією теорією, художній текст розглядається як мультиверсум, у межах якого для спостерігача-суб'єкта моделюються численні можливі стани справ і альтернативні сценарії розвитку подій [2, с. 97].

Метою поданої статті є з'ясувати специфіку функціонування дисфемізмів у французькому постмодерністському художньому творі малої форми та дослідити їхню роль у твореннi текстових можливих світів. Об'єктом наукової розвідки виступає явище дисфемії у художньому просторі французьких постмодерністських оповідань. Предметом – його світотвірний потенціал у малій прозі французького постмодерну. Матеріалом дослідження слугує збірка оповідань Бернара Вербера « L'Arbre des possibles et autres histoires » («Дерево можливого та інші історії»), кожне з яких постає гіпотетичним сценарієм розвитку подій, що розгортаються в альтернативних часово-просторових вимірах; універсумом, у якому існують численні інші можливі реальності, сформовані за допомогою художнього авторського мовлення.

Виклад основного матеріалу. У лексикографічних джерелах поняття «дисфемізм» визначено як «слово чи мовний зворот, протилежний за значенням евфемізму» [3, с. 285], троп, уживаний для заміни «нейтральної назви грубим, вульгарним словом або висловом» [4, с. 213; 5, с. 143], явище, що полягає в підкресленні негативних аспектів речі або думки, характеризучи їх у більш жорсткій, критичній або непристойній манері [6]. Загальноприйнятою на сьогодні є думка про

те, що дисфемія є дискурсивним явищем, тому в ролі дисфемізму може виступати не тільки стилістично знижена лексика, але й нейтральна, яка в конкретному контексті набуває негативного забарвлення і слугує для представлення денотата у більш невигідному світлі.

У результаті дисфемістичного перейменування відбувається референційний зсув, подібний до того, що спостерігається у разі евфемізації, однак тут він породжує збільшення інтенсивності саме негативної оцінки [7]. У зв'язку із цим, французький лінгвіст Д. Жаме образно називає евфемізм вуаллю, накинутою на означуване з метою замаскувати його [8; 9], а дисфемізм – прожектором, спрямованим саме на це означуване, щоб акцентувати на ньому з образливою або гумористичною інтенцією [10, p. 26].

Англійські лінгвісти К. Аллан і К. Беррідж, відповідно до конотацій, яких набуває денотат, виокремлюють не лише евфемізми і дисфемізми, але й ортофемізми – нейтральні, прямі номінації об'єкта, об'єднуючи ці три феномени під назвою Х-фемізми. Іноді, залежно від контексту і специфіки комунікативної ситуації, у разі невідповідності локутивної функції висловлення іллокутивній, евфемізми можуть набувати ознак дисфемізмів і навпаки, тоді науковці говорять про евфемізований дисфемізм та дисфемізований евфемізм [цит. за: 9, p. 17–18].

Евфемізми і дисфемізми можуть вважатися альтернативними табуйованим формам найменуваннями, вибір яких залежить від ситуації висловлювання й намірів мовця [11]. Д. Жаме розглядає їх як дискурсивні девіації щодо нейтральної форми – ортофемізму [10, p. 17, 28], причому та або та заміна означника безпосередньо спричиняє зміну ментального образу об'єкта [ibid., 23]. Отже, тоді як референт залишається тим самим, сприйняття його може стати зовсім іншим. Варто зазначити, що вживання дисфемізму не спричиняє розрив з асоціаціями табуйованого слова, а, навпаки, провокує їх появу ще з більшою інтенсивністю.

Поділяючи думку іспанського лінгвіста М. К. Гомеса про те, що евфемістичні й дисфемістичні перейменування є не лише лексичними замінами табуйованих форм, а, насамперед, когнітивними процесами концептуалізації певної забороненої реальності [12], вважаємо за доцільне розглянути особливості їх функціонування у філософській фантастиці сучасного французького письменника Бернара Вербера, зокрема його малій прозі.

У передмові до збірки « L'Arbre des possibles et autres histoires » автор запрошує читача до ігрового простору своїх оповідань, повідомляючи, що кожна історія – це гіпотеза, доведена до свого найвищого ступеня [13, p. 11]. Із цікавості стати на точку зору інакших істот, розповідаючи про людей, в оповіданні «Apprenons à les aimer» письменник творить контрфактичні світи: 1) населений інопланетянами, котрі подорожують галактиками і вважають їх власною територією, та 2) обжитий людьми, розташований у ймовірній системі координат – на шляху по космостраді 33, неподалік від дороги 707, ліворуч від жовтуватої галактики [ibid., p. 14], що і являє собою планету Земля в Сонячній системі:

À gauche de cette galaxie, on remarquera un système solaire assez ***vieux et défraîchi*** *dans lequel la Terre est la seule planète où l'on trouve encore des traces de vie* [ibid., p. 15].

Характеристика Сонячної системи як старої та побляклої є дисфемічною, оскільки прикметники-епітети *vieux* і *défraîchi* мають негативну конотацію, підсилену вживанням прислівника *encore* та метонімічного виразу *des traces de vie* у коментарі щодо планети. Вона імплікує думку про те, що життя на Землі може припинитися, з одного боку, а з другого, – передає зверхність мешканців інших галактик, котрі існують начебто в кращих умовах, ніж земляни.

Варто зазначити, що сама оповідь ведеться від особи наратора-інопланетянина, котрий, у формі статті, представляє результати експериментів його співвітчизників – дослідників способу життя людей. Він детально описує звички й поведінку людських істот у тих чи тих ситуаціях і дає поради з догляду в разі придбання їх у якості улюбленців. Інопланетний автор статті поділяє людей на декоративних (*des humains d'appartement*), або загалом свійських (*ces humains de compagnie*), диких (*des humains à l'état sauvage*, *les humains sauvages)* та особин, подібних до шкідників *(ceux des égouts ou ceux des greniers qui prolifèrent et nous obligent à utiliser l'humanicide* [ibid., p. 15]), котрі своєю активністю провокують застосування отрути для її нівелювання.

Із самого початку оповідання Бернар Вербер і жартує, і глузує, проводячи аналогії між стосунками *інопланетяни – люди* в гіпотетичній реальності та *люди – тварини* в позатекстовій, реальній дійсності, формуючи новотвори за подібністю до наявних у мові форм: *des humains d'appartement, ces humains de compagnie* ← des animaux de compagnie, *l'humanicide* ← insecticide.

Номінацію *des humains d'appartement* можемо розглядати як дисфемічну, оскільки вона містить іронічний натяк на спосіб життя більшості наших

сучасників, що є далеким від здорового й імплікує віддалення людини від природи. Вирази *des humains à l'état sauvage, les humains sauvages*, ужиті на позначення неприручених особин. Однак контекст описів людських звичок і поведінки подекуди актуалізує інші значення лексеми *sauvage*, унаслідок чого мешканці Землі постають то як нецивілізовані, то як жорстокі істоти.

Так, змальовуючи в гумористичному тоні шлюбні ігри й бажання жінок додати собі чарівливості за допомогою парфумів, автор намагається пояснити походження цих ароматів і вживає дієслово з негативною конотацією *voler,* виставляючи в такий спосіб людей крадіями у природи:

*Elles **volent** même les glandes sexuelles des fleurs pour obtenir des odeurs de patchouli, de lavande ou de rose* [ibid., p. 18].

Схильність людських істот до жорстокості підкреслено в короткому параграфі, присвяченому війні:

*Les humains **aiment se tuer entre eux**. (Expérience de Glark : mettez soixante humains dans un pot et cessez de les alimenter, ils finissent par **s'entretuer avec une férocité déconcertante**)* [ibid., p. 20].

Замість виразу «розв'язують війни / воюють» ужито конструкцію *aimer + infinitif du verbe*, у якій негативна конотація інфінітиву *se tuer* підсилена значенням дієслова *aimer* 'любити, мати задоволення від чогось'. Отже, люди схарактеризовані як такі, котрі полюбляють вбивати один одного. Ця думка підкріплюється наведенням результатів експерименту інопланетного вченого Гларка, умовою якого було залишити кількох осіб у закритій ємності без їжі. Тут створенню іронічного, дисфемістичного ефекту сприяє уживання синоніма до *se tuer entre eux – s'entretuer* та словосполуки *une férocité déconcertante*, у якій негативна конотація іменника підсилена афективним значенням прикметника-епітета, що загострює увагу на приголомшливій жорстокості людських дій.

У порадах щодо годування у разі придбання людей у якості улюбленців – переміщення до свого універсуму – описані їхні харчові звички:

*En général les humains apprécient les fruits, feuilles et racines ainsi que **les cadavres de certains animaux**. Mais ils sont difficiles. Ils ne mangent pas tous les fruits, feuilles, racines, ni tous **les cadavres*** [ibid., p. 21–22].

*Cependant les humains sauvages de la Terre étant **très carnivores** (ils se délectent **de cadavres d'animaux** cuits, crus et même faisandés), il importe de se méfier d'une possible contamination par des virus indigènes* [ibid., p. 23].

Акцентуючи на тому, що люди – м'ясоїди, автор дисфемізує зоологічний термін *carnivore,* уживаючи його разом із прислівником *très* і повторюючи лексему з негативною конотацією *cadavre, m,* що імплікує дію – убивство та є дисфемістичним замінником лексеми *viande, f*. Дієслова із позитивним забарвленням *apprécier, se délecter* разом із словосполукою *des cadavres d'animaux* передають авторську іронію, зображуючи людських істот такими, що ласують трупами тварин. Тут виявляється негативне ставлення Бернара Вербера до питання харчування м'ясом, оскільки сам він є вегетаріанцем [14].

Таким чином, у можливому текстовому світі оповідання, де паралельно функціонують два контрфактичні універсуами, дисфемізми виступають одним із інструментів формування ментального образу об'єкта, який може існувати в обох цих світах. Вони є також когнітивними маркерами авторської картини світу, що дають змогу зрозуміти його персональне бачення стану справ.

Бернар Вербер пропонує читачеві уявити разом із ним гіпотетичну ситуацію падіння метеориту на Люксембурзький сад [13, p. 11]. Свій варіант розвитку подій автор представляє в оповіданні « Fragrances », художній простір якого також складається з кількох універсумів, а один і той самий об'єкт, перебуваючи то в тому, то в тому світі, набуває нових характеристик і сприймається по-різному.

Незнайомий об'єкт, який побачили парижани одного ранку в Люксембурському саду, спочатку було названо лексемою з широкою семантикою *la « chose ».* Потім, зважаючи на його вагу та спричинений ефект, – астрономічним терміном *une météorite*, що відбивало припущення про джерело його походження (*La « chose » ressemblait à une météorite* [ibid. p. 29]), та, відповідно до його розміру, нейтральною в цьому контексті, загальновживаною лексемою – *un rocher* [ibid.]. Подальша дисфемізація денотата спричинена ольфакторними відчуттями реципієнтів, про що свідчить кумуляція найменувань на позначення смороду, який ішов від нього: *ça **pue**; **empestait**; cette odeur **pestilentielle**; effluves **nauséabonds**; un **infâme** relent; une odeur **âcre, lourde, terrible**; cette **puanteur** tenace* [ibid. p. 30]. Зазначені нюхові відчуття викликали асоціації з певною субстанцією, що й зумовило вибір найменування для неї з лексикону сфери фізіологічних відправлень, яка, згідно з культурно-етичними настановами, є однією з табуйованих у суспільстві [15, p. 171; 5, с. 676]:

*Toujours avides de formules-chocs, les journaux n'hésitèrent pas à **qualifier le rocher de « déjection***

de l'espace ». *Et déjà, le public essayait d'imaginer à quel gigantesque extraterrestre pouvait appartenir ce* ***titanesque étron*** [13, p. 30]. *Au début, la météorite fit figure d'attraction internationale que les touristes venaient visiter, mais, bientôt, la «* ***crotte de l'espace*** *» devint le problème numéro 1 de la ville de Paris, puis de la France* [ibid., p. 31].

Для іменування того самого денотата в цьому ймовірному універсумі використано кілька означників-синонімів: 1) « *déjection de l'espace »,* який є медійним варіантом, оскільки був запропонований журналістами як шокувальне формулювання, 2) *ce titanesque étron*, уживаний мешканцями; 3) *la « crotte de l'espace »,* зафіксований у мові оповідача. Незважаючи на те, що ніхто не знав, чим є цей об'єкт насправді, згідно з інтенціями мовців акцентувати на його негативних рисах, ці найменування є дисфемістичними.

Жителі міста намагались *уявити* (*essayait d'imaginer*[ibid., p. 30]) – спроєктувати свої ментальні «я» в інший, гіпотетичний, простір – гігантського інопланетянина, якому б належав цей величезний екскремент. У цьому разі дисфемізм *ce titanesque étron* є чинником творення ймовірного універсуму «невідома планета, населена велетнями». Варто зауважити, що цей можливий світ існує у всій множинності мислимих варіантів як результатів діяльності індивідуальної уяви кожного, хто робив спроби його домислити.

Об'єкт змінює свої найменування залежно від характеристик, яких набуває внаслідок виявлених властивостей та дій, виконаних над ним, змінюється, відповідно, і його сприйняття в актуальному для реципієнтів світі: метеорит (*la météorite*), який приваблював туристів з усього світу, – космічний екскремент (*déjection de l'espace, le titanesque étron, crotte de l'espace*), що став проблемою для Парижу, – перламутрова куля (*la sphère nacrée*), пам'ятник, гідний бути восьмим чудом світу (*parlaient du monument du jardin du Luxembourg comme de la huitième merveille du monde* [ibid., p. 33], великий м'яч (*le gros ballon*) – відтоді, як містяни вирішили проблему із смородом, покривши об'єкт склом.

У цей час в іншому просторовому вимірі (*une autre dimension de l'espace* [ibid., p. 34]) – контрфактичному універсумі – діє інопланетянин-ювелір, який вирішує забрати свою річ назад. Тут вона називається сміттям (*son déchet*), яке, повернувшись до простору свого початкового перебування, після здійснених трансформацій, сприймається і купується клієнткою за великі гроші як перлина (*une belle perle de culture, ce joyau*), коштовність (*ce bijou*). Натхненний отриманим прибутком, ювелір поміщає у те саме місце – контрфактичний його актуальному світові універсум – новий такий об'єкт, але більший і пахучіший, названий дисфемістично «шматком бруду» (*une saleté /…/ Plus grosse, plus parfumée* [ibid., p. 35]). У кінці оповідання читач дізнається, що цією річчю насправді була проста смердюча кулька, куплена в магазині для розиграшів (*une simple boule puante achetée dans un magasin de farces et attrapes* [ibid.]).

Отже, усі найменування об'єкта протягом його переміщень світами, що відображають варіації його сприйняття й ідентифікації реципієнтами, зокрема дисфемістичні, створюють гумористичний ефект і є засобами реалізації ігрової стратегії автора.

Разом з евфемізмами дисфемізми формують можливий світ ошуканого очікування персонажа в оповіданні «Vacances à Montfaucon», котрий фізично здійснює подорож світами в часі. Враження від омріяного ним Парижа XVII століття – універсуму, у який він перемістився, – дисфемізовано вживанням лексем із негативною конотацією на позначення недотримання санітарних норм: *empester*, *infamie, sale, pourriture* та метафорою *un immense labyrinthe nauséabond* [ibid., p. 48–49]. Почуття гнітючої ніяковості від зустрічі з незнайомкою, котра врятувала йому життя, передано грою лексемами з позитивною і негативною конотацією, які створюють ефект контрасту між статурою й зовнішністю дівчини з одного боку (*gracieuse, non dénuée de charme)* та запахом, що йшов від неї, з другого (*une odeur de fauve, une haleine putride, le spectacle de ses dents noirâtres est désolant* [ibid., p. 52]). Ефект, породжений дисфемізмами, підсилюється дисфемізованими евфемізмами, які поєднують іронію з гіперболою: ***Elle n'a pas dû se laver depuis sa naissance****. […] Évidemment,* ***elle ne connaît ni le dentifrice ni les dentistes****, tout juste les arracheurs de dents.* ***Elle ne s'est probablement jamais brossé les dents de sa vie.*** *[ibid.].* У такий спосіб дисфемістичні найменування в оповіданні слугують чинником формування альтернативного стану справ загалом як мультиверсуму та персонажних можливих світів як його складових, що перетинаються.

Висновки. У французькій постмодерністській прозі дисфемізми як засоби вторинної номінації виступають одним з інструментів реалізації ігрової стратегії автора, моделюючи гіпотетичні сценарії розвитку подій – текстові можливі світи. Вони виконують функції характеризації об'єктів у контрфактичних світах та відображають варіації їх сприйняття й іденти-

фікації реципієнтами. Спричиняючи ефект іронічної деконструкції реальності, дисфемізми відбивають специфіку авторського світобачення й світовідчуття. У малій прозі Бернара Вербера у ролі дисфемістичних іменувань виступають загальновживані лексеми з негативною конотацією, зоологічні й медичні терміни, просторічна, табуйована, ольфакторна лексика, авторські новотвори, а також стилістичні фігури – епітети, метафори, гіперболи. Іронічний ефект, створений дисфемізмами, підсилюється уживанням дисфемізованих евфемізмів. Подальші наукові розвідки в цій галузі можуть бути спрямовані на вивчення світотворчих можливостей дисфемістичної номінації у французькій модерністській прозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гейко С. М. Поняття «іронії» у сучасній філософії. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Гуманітарні студії.* 2014. Вип. 203(1). С. 46–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnubgc_2014_203%281%29__8 (дата звернення: 07.04.2025).

2. Hintikka J., Savastovsky D. Sémantique des attitudes propositionnelles. *Linx. Sujet, Forme, Sens.* 1992. № 13. P. 92–124.

3. Літературознавча енциклопедія / укладач Ю. І. Ковалів. У 2 т. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 600 с.

4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.

5. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

6. Dysphémisme. *La langue française*. URL: https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/dysphemisme (дата звернення: 10.04.2025).

7. Серажим К. Евфемізація у політичному дискурсі. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1486 (дата звернення: 10.04.2025).

8. Jamet D. Historique et procédés linguistiques de l'euphémisme. *Empreintes de l'euphémisme. Tours et détours* / D. Jamet, M. Jobert. Paris : L'Harmattan, 2010. URL: https://hal.science/hal-01395558/document (дата звернення: 11.04.2025).

9. Jamet D., Jobert M. Juste un petit mot sur l'euphémisme. *Empreintes de l'euphémisme. Tours et détours.* / D. Jamet, M. Jobert. Paris: L'Harmattan, 2010. URL: https://hal.science/hal-01395560/document (дата звернення: 12.04.2025).

10. Jamet D. Taxonomie des déviations euphémiques et dysphémiques en anglais et en français. *Déviations traductologiques: Quand la traduction explore d'autres contrées* / C. Oster, G. Caliendo, D. Jamet. Lille. 2024. URL: https://hal.science/hal-04542059 (дата звернення: 12.04.2025).

11.Jamet D. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? *Lexis*. 2018. Vol. 12. URL: http://journals.openedition.org/lexis/2397; DOI: https://doi.org/10.4000/lexis.2397 (дата звернення: 15.04.2025).

12. Gómez M. C. The Expressive Creativity of Euphemism and Dysphemism. *Lexis.* 2012. Vol. 7. URL: http://journals.openedition.org/lexis/349; DOI: https://doi.org/10.4000/lexis.349 (дата звернення: 15.04.2025).

13. Werber B. L'Arbre des possibles et autres histoires. Paris : Albin Michel, 2002. 277 c.

14. Leloup Ch. Bernard Werber: «J'ai toujours eu la sensation que je n'étais pas de cette planète». *Paris Match*. 2023. URL: https://www.parismatch.com/culture/livres/bernard-werber-jai-toujours-eu-la-sensation-que-je-netais-pas-de-cette-planete-218913 (дата звернення: 20.04.2025).

15. Reutner U. Nous, lexicographes, nous avons donc toujours tort? Traitement de l'euphémisme dans le Petit Robert. *Cahiers de lexicologie*. 2013. Vol. 103. P. 167–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnubgc_2014_203%281%29__8 (дата звернення: 21.04.2025).

УДК 811.133.1’25’.373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.16

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ОСНОВІ ТРОПІВ

DIFFERENTIATION OF MODERN FRENCH TECHNICAL TERMINALS IN A BASE OF TROPS

Мелещенко А.І.,
orcid.org/0000-0002-7693-3283
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка

У статті було розглянуто проблеми утворення класів технічних термінів на основі троп. Були проаналізовані ознаки, за якими проходить їх диференціація у французькому науково-технічному дискурсі. В основі багатьох термінів французького науково-технічного стилю лежить метафора та метонімія.

У французькому науково-технічному дискурсі виділяються 2 класи технічних термінів та 10 підкласів: від антропологічних, рослинних до зооморфних. Проте найбільшим є корпус антропологічних термінів, який вказує на позначення деталей, механізмів, технічних приладів, утворених за рахунок зовнішньої схожості з органами та частинами людського тіла. У цьому класі термінів кількість метафор переважає кількість метонімій: bras allongés, languette de tuyère, jambes rigides, jambes de force, bras de signalisation (сигналізатор поворотів) – метафори за подібністю форми або функції.

Терміни-метонімії характерні для антропологічного підкласу речей або інструментів: pas cyclique (метонімія за функціональною аналогією); les lunettes (держак) –метонімічний переносу за зовнішньою ознакою; table de liage (платформа); siège (сідло клапана); «chaise»(подушка-амортизатор) – частина цілого; pied de tube (обсадний башмак труби) – функціональна аналогія; pied du bras (опора стріли крану, опора укосини) – метонімія за суміжністю як частина конструкції.

Серед рослинних метафор виділяються синонімічні метафори пов’язані із залізничним транспортом signal à fleur du sol (залізн. «карликовий» сигнал). Синонімом до цієї метафори виступає інша, але вже антропологічна метафора, signal nain (залізн. «карликовий» сигнал). Обидва терміна-метафори порівнюються з маленьким світлофором, встановленим на висоті 1 метр, тому ця метафора утворюється на основі порівняння за формою.

Зооморфні технічні терміни поділяються на 3 частини або 3 підкласи: тварин (або частини їх тіла), комах та найпростіших членистоногих. У порівнянні з антропологічними науково-технічними термінами, які є більш розповсюдженими, зооморфні мають меншу кількість підкласів – 3, тоді як антропологічні – 4.

Після проведеної диференціації та класифікації французьких науково-технічних термінів на основі тропів, було виділено клас зооморфних термінів, які мають ознаки частин тіла різних типів тварин, тому вони й утворюють відповідні підкласи метафоричних термінів: pied de grue, pied de biche, bec-de-cane, aile coudée, col de cygne, тощо.

При утворенні зооморфних термінів-метафор було виокремлено, різні класи тварин (земноводних, птахів, свійських тварин та інших), комах, членистоногих, які слугують базою для формування зооморфних тропів.

Великим теоретичним здобутком слід вважати дослідження багато аспектності метафор та метонімії на основі зооморфних технічних термінів. Термін chat (кіт, техн. люлька крану покрівельника, яка переміщується легко та плавно). Це образне метафоричне перенесення ознак тварини (спритність, рухливість, тиха хода) на технічний об’єкт за подібністю поведінки або дії.

Зооморфний термін «bec-de-cane» дослівно: «качиний дзьоб» є багатоаспектною метафорою і має 3 аспекти: 1) метафора як фігура мови за подібністю форми (дзьоб); 2) «ковальські кліщі» як метонімія названо за користувачем 3) «ковальські кліщі» — термін вживається буквально, тому це не є фігура мови. Вище зазначений термін має всі ознаки метафори, бо назва переноситься за аналогією форми (качиний дзьоб → дверна ручка). Такі метафоричні позначення дуже поширені в техніці і вони допомагають інженерам швидко уявити форму або функцію деталі.

Ключові слова: технічний термін, науково-технічний дискурс, диференціація, класифікація, багатоаспектна метафора, метонімія, антропологічний термін, зооморфний термін, термінологічна картина світу, класи, підкласи термінів, асоціація, аналогія, подібність, суміжність.

The article considered the problems of forming classes of technical terms based on tropes. The features by which they are differentiated in French scientific and technical discourse were analyzed. Many terms of the French scientific and technical style are based on metaphor and metonymy.

In French scientific and technical discourse, 2 classes of technical terms and 10 subclasses are distinguished: from anthropological, plant to zoomorphic. However, the largest is the corpus of anthropological terms, which indicates the designation of parts, mechanisms, technical devices formed due to external similarity with organs and parts of the human body. In this class of terms, the number of metaphors prevails over the number of metonymies: bras allongés, languette de tuyère, jambes rigides, jambes de force, bras de signalisation (turn signal) – metaphors by similarity of form or function.

Metonymic terms are characteristic of the anthropological subclass of things or tools: pas cyclic (metonymy by functional analogy); les lunettes (handle) – metonymic transfer by external sign; table de liage (platform); siège (valve seat);

«chaise» (shock absorber cushion) – part of the whole; pied de tube (pipe casing shoe) – functional analogy; pied du bras (crane boom support, slat support) – metonymy by adjacency as part of the structure.

Among the plant metaphors, synonymous metaphors associated with railway transport signal à fleur du sol (railway "dwarf" signal) stand out. Another, but already anthropological metaphor, signal nain (railway "dwarf" signal) is synonymous with this metaphor. Both metaphorical terms are compared to a small traffic light installed at a height of 1 meter, so this metaphor is formed on the basis of a comparison in form.

Zoomorphic technical terms are divided into 3 parts or 3 subclasses: animals (or parts of their bodies), insects and the simplest arthropods. Compared to anthropological scientific and technical terms, which are more widespread, zoomorphic have a smaller number of subclasses – 3, while anthropological – 4.

After the differentiation and classification of French scientific and technical terms based on tropes, a class of zoomorphic terms was distinguished that have features of body parts of different types of animals, therefore they form the corresponding subclasses of metaphorical terms: pied de grue, pied de biche, bec-de-cane, aile coudée, col de cygne, etc.

When forming zoomorphic terms-metaphors, various classes of animals (amphibians, birds, domestic animals, and others), insects, and arthropods were distinguished, which serve as the basis for the formation of zoomorphic tropes.

A great theoretical achievement should be considered the study of the multifaceted nature of metaphors and metonymy based on zoomorphic technical terms. The term chat (cat, technical. a roofer's crane cradle that moves easily and smoothly). This is a figurative metaphorical transfer of the features of an animal (agility, mobility, quiet gait) to a technical object by similarity of behavior or action.

The zoomorphic term «bec-de-cane» literally: «duck beak» is a multifaceted metaphor and has 3 aspects: 1) metaphor as a figure of speech by similarity of form (beak); 2) «blacksmith's tongs» as a metonymy is named after the user 3) «blacksmith's tongs» – the term is used literally, so it is not a figure of speech. The above-mentioned term has all the signs of a metaphor, because the name is transferred by analogy of form (duck beak → door handle). Such metaphorical designations are very common in technology and they help engineers quickly imagine the form or function of a part.

Key words: technical term, scientific and technical discourse, differentiation, classification, multi-aspect metaphor, metonymy, anthropological term, zoomorphic term, terminological picture of the world, classes, subclasses of terms, association, analogy, similarity, contiguity.

Постановка проблеми. Знання технічних термінів забезпечує правильне розуміння французьких наукових текстів. За допомогою вторинної номінації, а саме номінації термінів-тропів, утворюється «термінологічна» картина світу, поняття та спеціальна лексика, якою дуже активно спілкуються спеціалісти. Окремі частини науково-технічної термінології, незважаючи на великі досягнення у цій галузі, ще є недостатньо вивченими та класифікованими, особливо з точки зору когнітивної лінгвістики та узуального застосування у мовленні. Як відомо, французька науково-технічна термінологія побудована на широкому використанні загальновживаної лексики французької мови і насичена різного роду метафорами та метонімією. Технічні терміни, побудовані саме на тропах, не були достатньо дослідженими і певним чином диференційованими та розбитими на класи та підкласи, тому вони мають проблему у ідентифікації і виділенні їх, як окремого класу одиниць терміносистеми. Потребують подальшого вивчення і аналізу деякі багатоаспектні зооморфні та антропологічні терміни-метафори французького науково-технічного дискурсу.

Нові терміни-метафори з'являються за рахунок створення нових галузей науки та техніки, використовуються одночасно відразу у кількох різних галузях, проте вони можуть належати до різних класів термінів-тропів і можуть мати різне лексичне наповнення при перекладі.

Утворення технічних термінів на основі тропів часто супроводжується семантичними зрушеннями, подібністю, тотожністю, суміжністю, асоціаціями та аналогіями, які, на жаль, не є ще дослідженими у сучасному французькому науково-технічному дискурсі. Ці зрушення метонімічні та метафоричні перенесення лексичного значення слова, можуть бути асиметричними, прямими і оберненими, латентними, ледве відчутними лише на рівні підсвідомості, тому й потребують дуже щільного і багатостороннього аналізу. До речі, на даний момент, ще не створена до кінця повна і остаточна класифікація технічних термінів на основі тропів у французькій термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та структурно-семантичним особливостям французьких науково-технічних термінів у сучасній науково-технічній термінології було присвячено багато робот як у французькому мовознавстві А. Мартеном, Ж. Віньє, Д. Гуадеком, так і у вітчизняному, А. Коваленко, С. І. Колєснік, І. Остапчуком, О. Селівановою та іншими. Дослідженням тропів: метонімії, метафори з точки зору концептуальної лінгвістики у своїх роботах займалися G. Lakoff, M. Johonson, P. Newmak, S. Ullmann, Д. Девідсон, Е. Касирер, В. Гладка, А. Приходько, В. Карабан, В. Михайленко, Е. Скороходько, А. Тараненко, О.Хавкіна та інші.

Французькі науково-технічні терміни, створені на основі троп, а також різних класів технічних термінів, з нашої точки зору, розглядалися у термінознавстві та концептуальній лінгвістиці недостатньо широко. Бракує праць, присвячених

дослідженню різних аспектів метафори та метонімії у французькій терміносистемі. До цього часу не було проведено аналізу багатоаспектних метафор та їх складових частин, їх ознак та характерних рис. Недостатньо проводився порівняльний аналіз французьких та українських термінів, при технічному перекладі на українську мову, не приділялось достатньої уваги семантичній асиметрії, конверсії та семантичним зсувам у термінах-метафорах та метонімії. З когнітивної точки зору, не вироблено загальної методології та єдиного підходу до аналізу функціонування технічних термінів на основі троп.

Мета статті. Аналіз процесів утворення та диференціації різних класів технічних термінів-метафор та метонімій в системі французької науково-технічної термінології.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання: розглянути сутність понять «метафора», «метонімія», «термін» на сучасному етапі розвиту лінгвістики; проаналізувати вплив тропів на утворення класів термінів та їх функціонування у французькому науково-технічному дискурсі; виокремити класи антропологічних, зооморфних, рослинних, нутріційних та інших типів термінів на основі тропів у французькій терміносистемі; виділити характерні риси та ознаки метафор і метонімії при семантичних зрушеннях під час їх перекладу на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даній роботі під «терміном» ми розуміємо слово або словосполучення, яке означає поняття спеціальної галузі знань або діяльності. Терміни входять у загальну лексичну систему мови, проте опосередковано через конкретну термінологічну систему (термінологію). До основних особливостей терміносистеми відносяться: системність, присутність дефініції, однозначність (моносемічність) в середині системи, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Одним із важливіших процесів, які відбуваються при утворенні технічних термінів є саме термінологізація. Термінологізація – це перехід слів загальновживаної лексики у терміни. Цей процес свідчить про взаємопроникнення загальновживаної лексики до термінологічної і навпаки та є дуже активним у мові. Коли термін вживається у багатьох галузях науки та техніки він вважається терміном – полісемантом.

Терміносистема, яка утворюється за допомогою метафор, метонімії, синекдохи являє собою найбільш динамічну лексичну систему мови. Вона швидко розвивається за рахунок переосмислення сталих термінів або шляхом запозичення термінів-метафор та метонімій із загальновживаної лексики та мовного тезаурусу, через створення нових галузей науки та техніки.

Одним із розповсюджених засобів концептуалізації явищ дійсності є метонімія, як тип семантичного зсуву, перенесення назви з одного предмета на інший за ознакою суміжності асоціацій, а ще й як одну з когнітивних моделей пізнання світу. Довгий час вона була доповненням метафори, отримувала спільно з нею визначення, за яким вона розглядалась як переосмислення на основі подібності або аналогії ознак об'єкта. Із античних філософів та ораторів тільки Квінтіліан називав метонімію окремим видом метафори поняттям [Гладка 1, с. 72]. Метонімічне зіставлення предмета, відбувається не за ознакою їхньої схожості, як у метафори, а за ознакою суміжності, тобто належності їх до одного кола явищ, до понять одного порядку. Замість точного слова, що відповідає предмету, підставляється інше з тим самим значенням, запозиченим від предмета, який перебуває з ним у тісному взаємозв'язку [Гладка 1, с. 72].

Схожої думи притримується й І. Остапчук, для неї «метонімія – процес семіотичний, феномен субституції суміжних понять» [3, с. 54]. Англійський лінгвіст С. Ульман вважає, що будь-яка метафора містить три елементи: поняття, яке необхідно назвати; поняття, яке дає йому своє ім'я, спільна для обох понять властивість, що дозволяє їх порівняти [5, с. 54]. Він виділяє два типи порівняння: за предметною та за емоційною подібністю. Метафори, побудовані на предметній подібності, за типом метафоризації поділяються на три такі групи: антропоморфні (антропологічні) – перенос найменування органів людини на предмети; перенос найменування предметів на органи людини; перенос найменування тварин на предмети (зооморфні) [5, с. 54].

Таким чином, метафора є одним з номінативних стилістичних прийомів та передбачає використання слова, що позначає певний клас об'єктів, явищ або ознак для характеристики або номінації іншого класу об'єктів. Вона активно впливає на процеси полісемії і служить тим засобом, за допомогою якого в процесі розумової діяльності у свідомості людини не тільки відображаються, але й осмислюються, проводяться паралелі й аналогії. За допомогою метафори вивчається навколишня дійсність та здійснюється оперування мисленнєвими аналогами об'єктів.

Утворення термінів-метафор та метонімічних термінів, їх переклад на українську мову, часто

супроводжується семантичними зрушеннями та асиметричною асоціативністю, які ще є мало дослідженими у сучасному французькому науково-технічному дискурсі. Ці зрушення при перекладі термінів з французької мови на українську, супроводжуються асиметричністю, тобто розширенням або звуженням поняття лексичної одиниці, або навіть синонімічною чи антонімічною заміною, метонімічними перенесеннями лексичного значення за суміжністю, генералізацією та специфікацією концептуального поняття-терміна, асоціативністю терміна, прямою або оберненою, коли він утворюється на основі метонімії та інтуїтивної здогадки під час часткового або повного його порівняння з частинами людського тіла або тварини. Процеси, які відбуваються при утворенні термінів за допомогою троп, є досить цікавими, проте, не завжди добре висвітлені і не до кінця досліджені та пояснені у рамках концептуальної лінгвістики. До цього слід також додати, що не розроблена всеохоплююча парадигма функціонування термінів-метафор та термінів-метонімій французького науково-технічного дискурсу, не проведена остаточна диференціація та класифікація технічних термінів у французькій термінології, оскільки ці процеси утворення ще незавершені. Тому й можлива, на наш погляд, поява нових класів та підкласів термінів – тропів, про яких до цього мова ще не йшла. Прикладом цього є поява достатньо нового класу «рослинних» термінів-тропів. Розглянемо наступні терміни цього класу, такі як arbre та tige. Arbre primaire/secondaire de la boite à vitesse (техн. первинний/вторинний вал коробки передач), а у загальновживаній мові arbre, означає «дерево». Arbre moteur (техн. привідний вал, ведучий вал), l'arbre des tasseurs (вал пакувальника, мотовило). Всі приклади цих рослинних термінів є метонімією, тому що «вал» у даному контексті є частиною обертового механізму більш загального устаткування. Таким же терміном-метонімією виступає і arbre de la vis sans fin (черв'ячний вал), тому що він також є частиною обертового механізму. Підсвідомо, по аналогії об'єктом порівняння виступає саме «дощовий черв'як», який не має ні голови ні хвоста, звідси й така його назва, яка нагадує нам саме форму черв'яка, але саме значення слова «черв'як» у даному контексті не вживається, тому переклад таких термінів часто побудовано на аналогії, семантичних зрушеннях та асиметрії, на лексико-семантичному аналізі компонентів значення слова. У наступному прикладі, не дивлячись на загальну основу цього терміна (arbre) з попередніми термінами, термін arbre coudé (кривошипний, колінчатий вал) є метафорою, тому що деталь (вал) при порівнянні нагадує за своєю формою «зігнутий лікоть людини», звідти стає зрозумілим, що ця ознака є ознакою подібності. Коли форма деталі порівнюється з зігнутим ліктем людини, то відбувається перенесення образу «ліктя» на конкретну річ – на «деталь» через подібність форми, тому ми вважаємо, що це метафоризація терміна за формою об'єкта. Наприклад, у «рослинному» терміні tige (росл. стовбур, стебло), а у технічному сенсі – стрижень, шпиндель, шток, тобто прямий та міцний як стовбур дерева. Це метонімія за суміжністю ряду однакових деталей, які відносяться до одного кола порівнянь (шпиндель, шток). Цікавим є рослинний термін типу belle-fleur (надшахтний копер). Він поєднує у собі і квіти і їх оцінку. Така назва терміну не дає нам спочатку якоїсь вмотивованої асоціації, тим більше повного розуміння. Для цього треба знати, як виглядає цей шахтний копер та для яких цілей він застосовується у шахті. Насправді ж це є металоконструкція над шахтним стволом, фігура, яка є образним порівняння копра з квіткою. Тому цей термін є метафоричним за асоціативною подібністю. Інший термін рослинного типу, який використовується на залізниці – signal à fleur du sol (залізн. «карликовий» сигнал, сигнал над поверхнею землі). «Карликовий» сигнал – це різновид світлофора, який має невеликий розмір і встановлюється низько над рівнем рейок, зазвичай на висоті 1 метра. Він використовується в межах станції, на сортувальних гірках або на під'їзних коліях. Його функція як сигналу – регулювання маневрових рухів (подачу/відведення вагонів), а не основний рух поїздів. Проте, не зовсім зрозуміло з чим ми маємо справу у даному випадку з рослинною метафорою чи метонімією. Для встановлення істини треба провести тест, згідно G. Lakoff M. Turner [4, с. 103]. У справжньої метафори повинно бути два концептуальних домена. На наш погляд, саме такими доменами й виступають СИГНАЛ та КАРЛИК (у переносному сенсі), тобто відбувається свого роду експансія концептів сфери ДЖЕРЕЛА, с захопленням та засвоєнням ними нової сфери – сфери ЦІЛІ [6]. Сфера ЦІЛІ у нашому випадку – це домен КАРЛИК. Отже, ми робимо висновок , що signal à fleur du sol є метафорою (залізн. «карликовий» сигнал, сигнал над поверхнею землі). Синонімом до цієї метафори виступає також інша, але вже антропологічна метафора, при утворенні якої відбувається заміна другої частини терміна на само значення лексичної одиниці «карлик» – nain, «signal nain» (залізн. «карликовий» сигнал). При чому значенні подіб-

ність цієї метафори не змінюється, тому що обидва терміна-метафори порівнюються з маленьким, карликовим світлофором, встановленим на висоті 1 метр. Тому ця метафора утворюється на основі порівняння за формою, по лінії: маленький світлофор – «карликовий» сигнал. Як така метафора налаштована на декодування, а метонімія – на встановлення референції. У антропологічному терміні-метонімії verre d'oeil (очна лінза окуляра) мова йде не про надання частини ознак одного концепту іншому, також не відбувається і експансії концептів сфери ДЖЕРЕЛА до сфери ЦІЛІ, а мова йде саме про референційний зсув: лексична одиниця, яка реалізує перший концепт verre, бере на себе референційну функцію тієї лексичної одиниці, яка реалізує другий концепт (d'oeil). У терміні, порівняння відбувається по суміжності реального зв'язку між річчю verre (скло), матеріал з якого зроблено деталь та oeil (око) для якого воно призначено. Для метонімії, як наслідок, стає типовим виконання ідентифікаційної функції щодо конкретних предметів, тобто виділення одного об'єкта поряд з іншими, наявними разом з ним об'єктами.

Використання вищеназваної серії рослинних термінів приводе нас до висновку, про те, що при диференціації термінів цього класу утворюється новий клас науково-технічних термінів-метафор та термінів метонімій рослинного типу, який не є численним, також як і клас нутріційних метонімій типу, boudin à ressort – циліндрична пружина, де boudin у загальновживаній мові означає їжу – «кров'яну ковбасу». У даному терміні значення слова переноситься на частину механізму – спіральну пружину з потовщенням або на ряд пов'язаних між собою ковбас, тобто образ форми (boudin) за подібністю переноситься на деталь (пружину), тому цей термін є фігурою і метафорою по формі. Вживання таких термінів як boudin à ressort, signal nain та інших лише підтверджує те, що термінологія французького науково-технічного дискурсу побудована на широкому використанні загальновживаної лексики французької мови, а також на переосмисленні вже сталих концептів, які вже давно увійшли у французький мовний код і були концептуально пов'язані, насамперед з матеріально-технічною культурою виробництва, економічним та історичним розвитком країни [2].

В результаті дослідження корпусу науково-технічних термінів, зібраних для аналізу у даній статті, була проведена їх диференціації та розподіл на класи, як це показано у таблиці 1 (див. таб. 1). На даний час, у французькому науково-технічному дискурсі виділяються 2 основних класи термінів-концептів – це антропологічні та зооморфні та 10 інших підкласів: від рослинних до нутріційних термінів, які були побудовані на основі троп.

До двох основних класів відноситься антропологічні та зооморфні терміни. До антропологічних термінів входять 4 підкласи, до зооморфних – 3, до двох окремих підкласів відносяться нутріційні та рослинні. В свою чергу, зооморфні терміни поділяються на 3 частини або 3 підкласи: підклас «тварин» (або частини їх тіла), комах та найпростіших членистоногих. Вони мають наступні ознаки: ціле – частка, схожість з частинами тіла тварин, комах, найпростіших членистоногих

При опозиції двох класів термінів було встановлено, що антропологічні науково-технічні метафори є більш поширеними та мають більшу кількість підкласів – 4, тоді як зооморфні мають лише 3 підкласи. Це пов'язано з тим, що у зооморфних термінів відсутні такі підкласи, як підклас «одягу або частини людського одягу»; «речі, меблі, обстановка житла, якими людина користується у побуті»; «якості або психічний стан люд-

Таблиця 1

Класи (підкласи) термінів-концептів французького науково-технічного дискурсу на основі троп

Терміни		
№	**Клас** антропологічних термінів-концептів	**Клас** зооморфних термінів-концептів
1	**Підкласи** антропологічних термінів: частини або органи людського тіла	**Підкласи: т**варин (частини їх тіла)
	Одяг або частини людського одягу	Комахи
	Речі, меблі, обстановка житла, якими людина користується у побуті	Найпростіші членистоногі
	Якості або психічний стан людського організму	–
2.	**Підкласи:** Нутріційні терміни (зв'язок з їжею, харчуванням)	
	Рослинні терміни (зв'язок з рослинами	–

Джерело: створено автором.*

ського організму», а у антропологічних науково-технічних термінах вони представлені досить широко.

У антропологічних термінах-метафорах відбувається переосмислення та повний переніс значення слова на основі подібності, симетричності, тотожності, наприклад: «oreille» (вухо), (техн. відвал плуга). У цій метафорі від

бувається образне порівняння «відвала плуга» з людським органом (вухо) на основі подібності і переносу найменування органу (oreille) на предмет.

Найбільший корпус термінів французького науково-технічного дискурсу представляють собою саме антропологічні терміни з позначенням технічних приладів, складових частин різних галузей виробництва. Вони вказують на позначення деталей, механізмів, технічних приладів, які утворені за рахунок зовнішньої схожості з органами та частинами людського тіла (вуха, руки, голова, ноги, коліна, плечі, щоки, шия, рот, зуби, пальці, язик, око, тощо), як наприклад, bras allongés (подовжені важелі) – метафора, бо йде перенос значення «руки» на технічний елемент «важелі» за подібністю форми або функції. Функціональна метафора супроводжується також асиметрією, «руки» замінюються на «важелі». Languette de tuyère (не язичок, а обтічник корпусу сопла) – це метафора, тому що назва людського органу переноситься на технічну деталь через подібність форми; «jambes rigides», «jambes de force» – «підсилюючи стійки літака», це метафора, де «нога», як частина людського тіла, змінюється на «стійки літака» при переносі на технічний елемент jambes rigides через подібність функції. Близьким до них є інша метафора jambe principal (головна стійка). Слово «jambe» (нога) переноситься на елемент техніки, який не є частиною тіла, але виконує подібну функцію – підтримає вагу, як і нога у людини. Подвійна подібність основується на функції та формі.

Bras de signalisation (сигналізатор поворотів) – це метафора тому, що лексична одиниця «рука» вжита в образному значенні на основі подібності до людської руки, яка щось показує. Метонімії: pied du bras, pied de tube (обсадний башмак труби), базується на функціональній аналогії, а не на художньому образі. У технічній мові часто використовуються подібні анатомічні терміни. Слово переноситься не через подібність образів, а через реальний зв'язок частин:

Наступні терміни антропологічного класу є метоніміями: bras de levier – плече важіля) – метонімія за суміжністю як частина механізму; cou de cathode (техн. – шийка катода) – метонімія за аналогією з вузькою частиною катоду, яка нагадує шию та за суміжністю як частина конструкції; bras porte-scie (рама механічної пилки) – метонімія за суміжністю у конструкції, де «рама» є частиною іншого механізму. Pied du bras (опора стріли крану, опора укосини) – метонімія за суміжністю як частина конструкції. З точки зору термінологічного аналізу цей приклад є цікавим тому, що у створенні антропологічного науково-технічного метонімічного терміну приймають участь значення аж двох частин людського тіла, а саме pied (нога) та bras (рука). Цю особливість такої метафори можна назвати двоскладовою. Такі метонімії зустрічаються у французькому науково-технічному дискурсі дуже не часто і мають виключно особливий характер. Інший типовий приклад технічної метонімії pied de tube (обсадний башмак труби), базується на функціональній аналогії, а не на художньому образі. «Pied» (нога, стопа) вживається для позначення нижньої частини труби, тобто її основи – те, що виконує функцію опори або крайньої точки. У технічній мові часто використовуються подібні анатомічні терміни. Це метонімія, бо слово переноситься не через подібність образів, а через реальний зв'язок частин: нога – нижня частина тіла, pied de tube – нижня частина труби. Під час перекладу французького терміна-метонімії pied de tube (обсадний башмак труби) на українську мову, французьке pied є саме антропологічним елементом, а не зооморфним. Чому це так і чим це можна доказати? Контекст та переклад термінів є саме тим фільтром, який дозволяє проводити диференціацію та розподіл термінів на класи: антропологічних та зооморфних. У даному випадку (п'ята, нога, стопа) замінюється на «обсадний башмак» в українській, проте «п'ята» та «башмак» дуже асоціативно близькі, звідси зрозуміло, що вони не на пряму, а саме за семантичним зсувом та суміжністю своїх понять і лексичних значень, вони є логічно пов'язаними між собою, тому що п'ятка, як частина ноги, при одяганні черевика занурюється у нього, коли ми говоримо про ці лексичні одиниці у загальновживаному сенсі. Отже, в цьому прикладі, для антропологічної метонімії характерна асоціативна асиметрія та семантична суміжність, яка пов'язана з семантичним зсувом у значенні українського слова при перекладі. Суміжність проходе по лінії п'ята → башмак. У наступному прикладі, значення терміну pied є вже іншим – метафоричним у прикладі: pied-de-chèvre. У загальновживаній мові pied-de-chèvre (копито цапа), а у технічному значенні «ваги» як термін він є метафорою, тому

що тут предмет заміщується на інший «ваги» на основі подібності. Pied, як полісемант, в однаковій мірі використовується, як при утворенні терміна в антропологічній метафорі, так і в зооморфній. Двосторонній характер метафори – полісеманта, в даному випадку, не залежить від галузі техніки, науки або промисловості, а виступає явищем суто внутрішньомовним. Вони різняться саме тому, що відносяться до різних класів: антропологічних та зооморфних термінів.

Pied de la dent (ніжка зубчатого колеса) показує, що відношення між «ніжкою» та «зубом» – це реальний просторовий та конструктивний зв'язок (тобто частина об'єкта). Це метонімічне перенесення за функціональною чи структурною схожістю.

Деякі французькі терміни-метафори, при перекладі на українську мову, іноді несуть у своєму значенні не тільки асиметричний, але ще і антонімічний характер, як наприклад, термін галузі машинобудування pied de bielle, який має значення «верхня (поршнева) головка шатуна». «Нога» шатуна – це метафора, оскільки слово «нога» переноситься на деталь шатуна за подібністю розташування або функції. Це образне значення засноване на аналогії. Однак, pied у французькій мові в цьому випадку скоріше вказує саме на низ шатуна, тобто «на п'яту», а не на його верхню частину – «головку шатуна» як це ми маємо при перекладі на українську мову. Подібна антонімічна асиметрія французької і української метафори є дуже обмеженим явищем у термінології.

Антропологічний термін pièce coudé en U (деталь зігнута у лікті у формі букви U) виступає саме як метафора, тому що форма деталі порівнюється з літерою "U". Це є випадоком перенесення образу з абстрактного об'єкту – літери "U", на конкретну річ – деталь через подібність форми, тобто це метафора за формою.

До наступного підкласу антропологічних термінів відносяться також речі або інструменти, механізми, обладунки, які людина застосовує або якими користується у своєму повсякденному побуті, на яких працює, наприклад: le levier gaz-pas (важіль газовий покроковий). Слово «levier» (важіль) використовується буквально як частина механізму, призначеного для керування подачею газу. Це не образне перенесення, а називання предмета за його реальною функцією, тому цей термін є функціональною метонімією.

Антропологічний термін підкласу речей або інструментів, які використовує людина pas cyclique означає «циклічний крок несучого гвинта». У гелікоптерах «pas cyclique» – це зміна кута атаки несучого гвинта в залежності від положення ротора під час обертання, що дозволяє керувати напрямом польоту, а «pas» – «крок» – кут нахилу лопатей, який впливає на підйомну силу. Слово «pas» («крок») переноситься із сфери руху ніг (людського чи механічного) на позначення положення лопатей за аналогією, тобто це є метонімія за функціональною аналогією.

Les lunettes (держак) – це класичний випадок метонімічного переносу за зовнішньою ознакою, тобто формою. La poupée («лялька», техн. бабка станіни, частина токарного верстата). Це слово взяте з поза технічної сфери («лялька») і перенесено в технічну мову через зовнішню або уявну подібність: невеликий компактний корпус, що «тримає» щось на кшталт ляльки, тому poupée тут виступає як технічний термін-метафора.

Інший підклас антропологічних термінів пов'язаний з меблями або обстановкою житла, у якому живе людина, наприклад, table – стіл, але як термін-метонімія table de liage – платформа на якій відбувається технологічний процес – у цьому випадку liage (зв'язування) У науково-технічному дискурсі table de liage (платформа), має зовсім інше значення – це технічна метонімія на основі функції. Іншими технічними метоніміями на основі суміжності виступають також siège (сідло клапана, шахта, яке приєднується до більш великого механізму)) – це перенесення за суміжністю або як частина цілого. «Сідло» буквально означає місце на якому клапан «сидить» або ущільнення. «Chaise» – це термін-метонімія за аналогією (не стілець, а опорна подушка-амортизатор, кронштейн для пом'якшення навантаження). Tablier de voiture (не «фартух», а решітка автомобіля). Tablier de voiture – це термін-метафора, у якому передня частина автомобілю «решітка» подібна до фартуха, тобто це метафора за подібністю або за виглядом. Терміни , які вказують на якості або вади людського стану – le rotor tourne "fou", la poulie folle (гвинт гелікоптера та шків не є «божевільними», а лише працюють на холостому ході). Слово «folle» у буквальному сенсі означає «божевільний», «некерований», але у технічному значенні шків описує рух, який вільно обертається, не маючи жорсткого з'єднання з валом. Така метафора – це образне перенесення властивості «непідконтрольного» руху на технічний об'єкт за подібністю – але це і є саме ознакою метафори.

Під час проведення подальшої диференціації та класифікації французьких науково-технічних термінів, окрім антропологічних метафор, було виділено також і клас зооморфних термінів-троп, які мають всі ознаки та особливості, що харак-

терні для всього тіла або частин тіла різних типів тварин: копита, роги, лапи, дзьоб, хвіст, вуха, язик, очі, зуби, а також комах, членистоногих та утворюють відповідні підкласи термінів, наприклад, підклас «тварин» чи «птахів». Наприклад, chat (кіт, техн. дерев'яні козли, колиска покрівельника). Як технічний термін це рухомий візок, люлька крану, яка переміщується легко та плавно вздовж балки – подібно до того як кіт тихо і обережно пересувається. Це образне перенесення ознак тварини(спритність, рухливість, тиха хода) на технічний об'єкт. Метафоричний перенос за подібністю поведінки або дії.

Зооморфний терміні oeil-de-boeuf (бортовий ілюмінатор) може бути використаний як метафора, але тільки в літературі і поезії, а у прямому значенні він не є метафорою, а лише технічним терміном. Таким же є і наступний технічний термін l'embrayage à dents de loup (храпова муфта, яка має зчеплення, що нагадує «вовчі зуби», тобто скошене зчеплення), який також вважається просто технічним терміном.

Технічний термін bélier (овен, техн. бабакопра) може бути метонімією через схожість із формою чи функцією. Наступний зооморфний термін pied de biche (костильна лапа, «лапа косулі», ломик, фомка), у загальновживаній мові biche це косуля – це метафора, тому що назва переноситься за подібністю форми: лапа тварини (косулі) – вигнутий кінець. Якщо мається на увазі друге значення цього терміну кінчик костилю (милиці) або його опорна частина, що схожа на лапу і вона також є метафорою за формою, а третій варіант – інструмент, що нагадує лапу (на будівництві) – теж є метафорою. Тобто, pied de biche зооморфна метафора, яка має три аспекти фігури, тобто вона є трьох аспектною метафорою.

Інший зооморфний термін підкласу «тварин» – corne d'enclume, де corne – це частина ковадла, зазвичай загострений або вигнутий кінець, який дійсно нагадує ріг тварини. Він використовується для кування вигнутих або округлих форм. Назва виникла не через асоціацію за функцією або зв'язком («коваль» – «інструмент»), а через подібність форми до рогу. Тобто: «ріг» → «загострений виступ ковадла» метафоричний перенос за аналогією зовнішнього вигляду.

Технічний термін «bec-de-cane» дослівно: «качиний дзьоб». У техніці – тип ручки для дверей, що нагадує форму дзьоба качки. Це є не буквальний дзьоб качки, а частина механізму, яка названа через подібність форми. Цей термін має всі ознаки метафори, бо назва переноситься за аналогією форми (качиний дзьоб → дверна ручка). Можна також вважати її метонімією, якщо акцент робиться на функції, але переважає саме метафоричний принцип – подібність. У другому значенні «ковальські кліщі» – це назва інструмента, який справді використовується ковалем. Якщо цей термін вживається буквально вживається буквально – це не є фігура мови. Якщо хтось каже: «Його руки – мов ковальські кліщі», тут вже з'являється метафора, бо відбувається перенос властивостей (сила, хватка). Але якщо предмет названо за його користувачем (коваль) – це метонімія, бо йдеться про асоціацію за зв'язком: хто використовує → інструмент. Ми можемо зробити висновок про те, що зооморфний термін bec-de-cane має 2 аспекти: 1) метафори як фігура мови за подібністю форми (дзьоб); 2) ковальські кліщі як метонімія названо за користувачем; 3) технічний термін, який не є фігурою мови.

Зооморфна метафора підкласу» птахів» «pied de grue» часто використовується як зображальна назва технічної частини або інструмента, що виконує опорну функцію. Це метафора, бо назва виникла через зовнішню схожість із реальною ногою журавля (довга, тонка, опорна частина). Тут ми маємо подібність форми, а не функції – це класична візуальна метафора. Якщо об'єднати «pied de grue» з додатком portique, то «pied de grue portique» – опора порталу (портального крана), яка схожа на ногу журавля. У технічному або архітектурному контексті може означати: 1) опорну конструкцію, схожу на тонку, довгу й іноді вигнуту «ногу», як у журавля. 2) це портал, рама, або велика опорна конструкція, яка несе вантаж (наприклад, у кранах, будівництві чи архітектурі). В цьому значенні він не є ні метафорою, ні метонімією а у технічному вжитку – це звичайний технічний термін. Він також є трьох аспектним: один аспект метафоричний і два з додаванням звичайних термінів. Такі образні назви – чудовий приклад, як технічна мова переплітається з метафорикою.

У частки терміна-метафори pied проявляється саме його полісемантична ознака. До того ж pied de grue перекладається як «нога портального козлового крану», тобто клас птахів «журавель» при перекладі на українську за рахунок семантичного зсуву замінюється на зовсім інший клас, на новий клас тварин – «ссавців» («козел»), що іще раз підкреслює асиметричну ознаку терміну при його перекладі на українську мову.

Висновки. У статті було розглянуто проблеми утворення різних класів технічних термінів на основі тропів: рослинних, нутріційних, зооморфних, антропологічних та інших. В основі багатьох

термінів французького науково-технічного стилю лежить метафора та метонімія.

Була проведена диференціація і на основі цього було виділено 2 класи технічних термінів та 10 підкласів. Встановлено, що антропологічні науково-технічні метафори є більш поширеними та мають більшу кількість підкласів – 4, тоді як зооморфні мають лише 3 підкласи. Це пов'язано з тим, що у зооморфних термінів відсутні деякі підкласи.

Проте найбільший корпус термінів представляють собою саме антропологічні терміни, що вказують на позначення деталей, механізмів, технічних приладів, утворених, за рахунок зовнішньої схожості з органами та частинами людського тіла. У цьому класі термінів кількість метафор переважає кількість метонімій. Більшість з метафор утворена за подібністю форми або функції: jambes rigides, bras de signalization.

Значна кількість метонімій характерна для антропологічних термінів підкласу речей або інструментів та для підкласу «рослинних» термінів. Більшість з них утворена за функціональною аналогією, за формою та за суміжністю як частина конструкції.: Pied du bras – типовий приклад технічної метонімії.

Серед рослинних метафор виділяються синонімічні метафори пов'язані із залізничним транспортом. Вони утворюється на основі порівняння за формою: signal à fleur du sol, signal nain (залізн. «карликовий» сигнал).

Зооморфні технічні терміни поділяються на 3 частини або 3 підкласи: тварин (або частини їх тіла), комах та найпростіших членистоногих.

Диференціація класу зооморфних технічних термінів відбувається за ознаками різних частин тіла тварин: pied de grue, pied de biche, bec-de-cane, aile coudée.

Виокремлені, при утворенні зооморфних термінів-метафор, різні класи тварин (земноводних, птахів, свійських тварин та інших), комах, членистоногих, які слугують базою для формування зооморфної метафори.

Великим теоретичним здобутком слід вважати дослідження багато аспектності метафор та метонімії на основі зооморфних технічних термінів. Наприклад, у терміні chat (колиска покрівельника) відбувається метафоричний перенiс за подібністю поведінки або дії. Це образне перенесення ознак тварини.

Інший зооморфний термін «bec-de-cane»(дослівно: «качиний дзьоб) є трьох аспектною метафорою: за подібністю форми, функціональною метонімією та буквальне вживання терміну, який не є фігурою мови. Зооморфні терміни типу oeil-de-boeuf, «bec-de-cane» (частково), l'embrayage à dents de loup – не є фігурами мови, а просто вважаються технічними термінами.

Дослідження, проведені у статті, не претендують на вичерпаність, а вимагають подальшого розвиту та поглиблення.

СПИСОК ВИОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладка А. Метонімія і метафора: питання диференціації понять. *Закарпатські філологічні студії.* 2018. Випуск 23. С. 71–75.

2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. – Київ: ІНКОС, 2002. – 320 с.

3. Остапчук І.І. Тропи та тропеїзація англомовного масмедійного дискурсу: /І.І. Остапчук: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук 10.02.04 – германські мови. Львів, 2016. – 230 с.

4. Lakoff G. More then cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago:Universirsity of Chicgo Press, 1989. – 230.

5. Ullmann Stephen. The principles of Semantics. A linguistic Approach to Meaning. Ed. 2 Glasgow: Jackson, 1957. 348 p.

УДК 373.3/.5.016:811.133.1]:005.336.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.17

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА УРОКАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

BUILDING INTERCULTURAL COMPETENCE IN FRENCH LESSONS

Михальчук С.О.,
orcid.org/0000-0001-8817-6550
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри романської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено формуванню міжкультурної компетенції у процесі навчання французької мови як іноземної в контексті сучасних викликів гуманітарної освіти. Наголошується на необхідності зміщення акцентів з традиційного мовного навчання на поєднання лінгвістичного та культурного компонентів, що дозволяє готувати учнів до ефективної взаємодії в полікультурному середовищі. Опанування іноземної мови розглядається як процес, що невідривно пов'язаний із засвоєнням норм, цінностей та культурних кодів відповідної мовної спільноти.

У роботі проаналізовано ключові теоретичні підходи до розуміння міжкультурної компетенції. Зазначено, що відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR, 2001), міжкультурна компетенція є складовою комунікативної здатності та передбачає розвиток умінь культурної медіації.

У статті запропоновано комплекс практичних підходів до розвитку міжкультурної компетенції: використання автентичних матеріалів (преса, подкасти, пісні, кіно), інтерактивних форм роботи (рольові ігри, моделювання ситуацій), проєктної діяльності та порівняльного аналізу культурних реалій. Особливу увагу приділено реалізації методу занурення, який дозволяє створити максимально автентичне мовне середовище. Наведено приклади конкретних завдань, які сприяють розвитку емпатії, культурної рефлексії, критичного мислення та здатності до діалогу. Зокрема, розглянуто рольову гру замовлення страв у ресторані, проєкти на тему свят франкомовного світу, аналіз французьких ідіом у порівнянні з українськими відповідниками.

Окреслено роль цифрових інструментів у підтримці формування міжкультурної компетенції: онлайн-платформи (TV5MONDE, Italki, Tandem), мобільні додатки (Duolingo, Quizlet), ресурси соціальних мереж. Ці засоби забезпечують персоналізацію навчання, доступ до автентичного контенту, стимулювання самостійної діяльності та розвиток навичок реального спілкування. Визначено також необхідність адаптації навчального контенту до рівня мовної підготовки учнів відповідно до CEFR.

Узагальнення матеріалу дозволяє зробити висновок про те, що міжкультурна компетенція є невід'ємною складовою сучасного мовного навчання. Її розвиток сприяє не лише ефективній комунікації, а й формуванню цінностей відкритості, взаємоповаги та відповідального культурного співіснування в умовах глобалізованого світу.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, французька мова, автентичні матеріали, метод занурення, рольові ігри, проєктна діяльність, цифрові інструменти.

The article focuses on the development of intercultural competence in the process of teaching French as a foreign language in the context of contemporary challenges in humanities education. Emphasis is placed on the need to shift from traditional language teaching towards an integrated approach that combines linguistic and cultural components, thus preparing learners for effective interaction in multicultural environments. Foreign language acquisition is viewed as a process inherently connected with understanding the norms, values, and cultural codes of the target language community.

The paper analyses key theoretical approaches to the concept of intercultural competence. According to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR, 2001), intercultural competence is considered an integral part of communicative ability and includes the development of mediation skills across cultures.

A set of practical strategies for fostering intercultural competence is proposed, including the use of authentic materials (press articles, podcasts, songs, films), interactive methods (role-plays, situational modelling), project-based learning, and comparative analysis of cultural phenomena. Special attention is given to the immersion method, which allows for the creation of a highly authentic linguistic environment. Concrete examples of activities are provided that enhance empathy, cultural reflection, critical thinking, and dialogic capacity. These include a role-play on ordering food in a restaurant, projects focused on francophone festivals, and comparative analysis of French and Ukrainian idiomatic expressions.

The role of digital tools in supporting intercultural competence is also outlined. Online platforms (TV5MONDE, Italki, Tandem), mobile applications (Duolingo, Quizlet), and social media resources contribute to personalized learning, access to authentic content, learner autonomy, and the development of real communication skills. The importance of adapting learning content to learners' language proficiency levels in accordance with CEFR standards is highlighted.

In conclusion, intercultural competence is presented as a vital component of modern language education. Its development not only improves communicative effectiveness but also fosters values of openness, mutual respect, and responsible cultural coexistence in a globalized world.

Key words: intercultural competence, French language, authentic materials, immersion method, role-plays, project-based learning, digital tools.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі комунікація між представниками різних культур є невід'ємною частиною міжособистісної та професійної взаємодії. Вивчення іноземних мов сьогодні виходить за межі суто лінгвістичних цілей і охоплює формування міжкультурної компетенції як ключової складової комунікативної діяльності. Зокрема, викладання французької мови вимагає інтеграції мовного й культурного компонентів, оскільки мова виступає не лише засобом спілкування, а й втіленням культурної ідентичності франкомовного світу.

Міжкультурна компетенція формує здатність до емпатії, толерантності, розуміння іншого, критичного осмислення відмінностей, і є необхідною для успішної взаємодії у полікультурному середовищі [3]. Вона охоплює знання про культурні реалії, уміння інтерпретувати мовленнєву поведінку представників інших культур, а також готовність до відкритого діалогу. Але формування міжкультурної компетенції нерідко залишається поза увагою в практиці навчання, поступаючись місцем традиційним лінгвістичним завданням. Це породжує дисбаланс між рівнем мовної підготовки та реальними потребами учнів у міжкультурній взаємодії. Тому виникає необхідність переглянути підходи до навчання французької мови, впроваджуючи у зміст занять культурознавчі елементи, автентичні матеріали, міждисциплінарні зв'язки та комунікативні практики, орієнтовані на розвиток міжкультурного мислення.

У цьому контексті актуальним є пошук дидактичних рішень, які дозволять ефективно поєднати навчання мови з вихованням культурної відкритості, що відповідає завданням сучасної гуманітарної освіти й потребам суспільства, орієнтованого на взаємоповагу та міжкультурний діалог.

Аналіз досліджень і джерел. Теоретичне підґрунтя дослідження базується на працях зарубіжних і українських учених. Зокрема, у роботах M. Byram [3], Б. Грибкової і Х. Старкі [2] визначено структуру міжкультурної компетенції як поєднання когнітивного, афективного та поведінкового компонентів. Європейські рекомендації з мовної освіти (CEFR,) трактують міжкультурну компетенцію як частину комунікативної. [4] В українському науковому полі ця проблематика розкривається у працях І. М. Коломійчук та інших. [1] Додатково слід зазначити значний внесок К. Крамш [5] у розвиток культурного підходу до викладання іноземних мов, а також публікації Е. Ліддікоут і А. Скаріно [6], які акцентують увагу на рефлексивній природі формування міжкультурної компетенції.

Метою дослідження є аналіз підходів до формування міжкультурної компетенції на уроках французької мови, з акцентом на практичні методи інтеграції культурного компоненту в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна компетенція охоплює здатність до розуміння й адекватної інтерпретації культурних кодів, поведінкових норм, соціальних контекстів та мовних нюансів. М. Байрам виділяє такі компоненти: когнітивний (знання про культуру, історію, традиції); афективний (відкритість до іншого, емпатія); поведінковий (здатність діяти відповідно до культурного контексту) [3].

Ключовим є поєднання знання, ставлення і поведінкових навичок, що реалізуються в контексті комунікативної взаємодії. Згідно з *CEFR (Common European Framework of Reference for Languages, 2001)*, мовна освіта має сприяти розвитку у здобувача здатності до культурної медіації – розуміння інших через призму власної культури [4].

Розглянемо методи формування міжкультурної компетенції. Одним із найбільш ефективних підходів до формування міжкультурної компетенції у процесі вивчення французької мови є **використання** автентичних матеріалів – текстів, створених носіями мови для реального комунікативного контексту, а не спеціально адаптованих для навчальних цілей. Такі матеріали не лише знайомлять учнів з живою мовою, а й відкривають доступ до культурного коду, соціальних норм, національних традицій і дискурсивних практик. Їх використання забезпечує занурення в реальне мовне середовище. Наприклад, статті з Le Monde або Le Figaro дозволяють аналізувати соціокультурні теми. Подкасти, як-от « Choses à savoir », розкривають сучасні реалії франкомовного світу. Пісні Едіт Піаф або *Stromae* можуть слугувати джерелом аналізу мови, інтонації та культурних алюзій.

Основними методами, що ґрунтуються на автентичному контенті є:

контрастивний аналіз культурних реалій (учням пропонується порівняти культурні явища, представлені у французьких автентичних джерелах, з аналогічними явищами у власній культурі);

аналіз і дискусія навколо соціокультурних текстів (новин, репортажів, фільмів, пісень). Такий підхід розвиває здатність до інтерпретації й оцінювання культурного контексту, медіа-дискурсу та лексичних маркерів ідентичності;

міжкультурні проекти (учні створюють презентації, блоги, влоги, в яких порівнюють зви-

чаї, традиції, стилі життя, отримуючи досвід конструктивної співпраці в полікультурному середовищі);

рольові ігри й симуляції міжкультурного спілкування (у таких вправах моделюються ситуації культурних непорозумінь, які потрібно залагодити, застосовуючи як мовні, так і культурні знання).

Проаналізуємо рекламний ролик *« La Jeep d'Objectif Lune »* – Колекція Тінтіна [12]. Тінтін, головний герой однойменного бельгійського коміксу, є культовою фігурою у франкомовному світі. Його пригоди втілюють такі цінності, як допитливість, відвага, гуманізм. Реклама акцентує увагу на джипі з альбому *« Objectif Lune »* – символі наукового прогресу. Культурними цінностями, які транслює реклама є культурна спадщина, позаяк реклама підкреслює значення літературної й візуальної спадщини франкомовного простору. Візуальний ряд апелює до стилю оригінальних ілюстрацій Ерже, що створює атмосферу автентичності та ностальгії. Оповідь у ролику проста й лаконічна: акцент зроблено не на сенсаційності, а на повазі до джерела та якості відтворення деталей.

Реклама *« La Jeep d'Objectif Lune »* є прикладом автентичного і водночас некомерційно-агресивного контенту, що дозволяє ефективно розвивати міжкультурну компетенцію учнів. Вона несе в собі багатий культурний підтекст, апелює до колективної пам'яті франкомовного світу і дає змогу порівняти культурні реалії, сприяючи розумінню іншого через мову.

Рольові ігри та ситуаційні вправи є ефективними методами формування міжкультурної компетенції на уроках французької мови. Моделювання автентичних ситуацій, таких як замовлення в кафе, знайомство чи запрошення на вечерю, сприяє опануванню соціальних норм поведінки та мовленнєвих формул, характерних для франкомовного середовища.

Розглянемо рольову гру *« Commander un plat dans un restaurant français »* метою якої є навчити учнів замовляти страви у французькому ресторані, використовуючи відповідні мовні конструкції та дотримуючись культурних норм спілкування:

Комунікативна ситуація: клієнт приходить до ресторану, замовляє страви та напої, уточнює склад страв, просить рахунок.

Мовні структури, які можна запропонувати учням: привітання та звертання (*«Bonjour, s'il vous plaît…»)*, замовлення: (*«Je voudrais…», «Je vais prendre…»)*, уточнення: *«Qu'est-ce que c'est ?», «Qu'est-ce que vous me recommandez ?»*, прохання принести рахунок: *«L'addition, s'il vous plaît.».*

Для підготовки до рольової гри рекомендується ознайомитися з наступними автентичними матеріалами: відео ***« Commander au restaurant en français »*** – симульований діалог між клієнтом та офіціантом, що демонструє типову ситуацію замовлення в ресторані, текстовий діалог ***« Commander au restaurant – DELF A1 »*** [9, 10].

Наведемо інші приклади рольових ігор (табл. 1):

Загалом, рольові ігри та ситуаційні вправи є ефективним інструментом для розвитку міжкультурної компетенції, оскільки вони дозволяють учням практикувати мову в контекстах, наближених до реального життя, та знайомитись з культурними особливостями франкомовних країн. Використання автентичних матеріалів, таких як відео та текстові діалоги, сприяє глибшому розумінню мовних та культурних нюансів.

Проєктна діяльність на уроках французької мови є вагомим інструментом для розвитку міжкультурної компетенції, автономності учнів, критичного мислення та командної взаємодії. Реалізація тематичних проєктів дозволяє учням зануритися в автентичне культурне середовище, розвивати мовні навички та краще розуміти соціокультурні особливості франкомовного світу.

Перевагами проєктної діяльності є:

– автономність (учні самостійно планують та реалізують проєкти, що сприяє розвитку відповідальності та ініціативності);

Таблиця 1

Приклади рольових ігор

Рольова гра	**Комунікативна ситуація:**	**Мовні структури:**
« Faire connaissance »	Двоє людей зустрічаються вперше та обмінюються інформацією про себе.	*«Comment vous appelez-vous ?», «Je m'appelle…», «D'où venez-vous ?»*
« Inviter un ami à dîner »	Один учень запрошує іншого на вечерю, обговорюють час, місце та меню.	*«Tu veux venir dîner chez moi ?», «À quelle heure ?», «Qu'est-ce que tu aimes manger ?»*
« Demander des directions »	Турист запитує місцевого жителя, як дістатися до певного місця.	*«Où se trouve… ?», «Comment aller à… ?», «C'est loin d'ici ?»*

– критичне мислення (наліз культурних явищ та порівняння з рідною культурою стимулює аналітичні здібності);

– командна взаємодія (спільна робота над проєктами розвиває навички співпраці та комунікації);

– міжкультурна компетенція (знайомство з традиціями, святами та гастрономією франкомовних країн поглиблює розуміння культурного різноманіття).

Наприклад, під час реалізації проєкту *« Les fêtes en France »* учні досліджують традиційні французькі свята, їхнє походження, особливості святкування та культурне значення.

Порівняльний аналіз культурних реалій є важливим інструментом у формуванні міжкультурної компетенції учнів. Він сприяє розвитку рефлексії, критичного мислення та глибшому розумінню культурних відмінностей. Розглянемо кілька релевантних прикладів.

La Fête de la Musique – щорічне свято музики, яке відзначається у Франції 21 червня. Під час цього заходу музиканти, як професіонали, так і аматори, виступають на вулицях, у парках та інших громадських місцях. Свято було започатковане у 1982 році Міністерством культури Франції з метою популяризації музики серед населення. З того часу воно набуло міжнародного масштабу і відзначається в понад 120 країнах світу .

В Україні подібне свято не має широкого розповсюдження, хоча окремі міста, такі як Львів, почали проводити подібні заходи з 2013 року [7]. Це створює можливість для учнів порівняти культурні традиції та обговорити значення музики в суспільстві.

Порівняння ідіоматичних виразів двох мов теж є гарним прикладом для реалізації цього методологічного підходу. Так, французький вираз *« Il pleut des cordes »* дослівно перекладається як «дощ ллє мотузками» і використовується для опису сильного дощу. Український еквівалент – «дощ ллє як із відра». Обидві ідіоми мають подібне значення, але використовують різні образи, що відображає культурні особливості мови. Обговорення таких виразів допомагає учням зрозуміти, як метафори та образи в мові відображають специфіку культури та світосприйняття народу.

Метод занурення (*l'immersion*) є ефективним підходом у навчанні іноземних мов, який полягає у повному або майже повному використанні цільової мови як засобу комунікації на уроці. Його головна мета – створити умови, максимально наближені до автентичного мовного середовища. Це дозволяє учням поступово мислити, розуміти та висловлюватися іноземною мовою без перекладу.

Однією з ключових стратегій цього методу є постійне використання французької мови у класі. Так, учитель інструктує, пояснює, ставить запитання і взаємодіє з учнями винятково французькою. Такий підхід спонукає учнів не тільки слухати, а й активно пристосовуватись до контексту, здогадуватись про значення слів і структур, що сприяє природному оволодінню мовою.

Невід'ємною складовою реалізації цього методу є використання автентичних матеріалів. Наприклад, таких кінострічок як *Intouchables* (переваги: «жива» сучасна французька мова та різноманіття культурних кодів); *La Haine* (серед переваг: лексичні одиниці молодіжного жаргону, що теж є важливим аспектом вивчення мови). Обидва фільми допомагають не лише вдосконалити слухове розуміння, а й стимулюють дискусії на теми соціальної справедливості, ідентичності та інклюзії. Аудіоматеріали від *Radio France Internationale (RFI)* – це джерело актуальної інформації з різних сфер (новини, культура, наука, суспільство), адаптоване до різних рівнів володіння мовою. Цей контент дозволяє студентам тренувати навички слухання на реальних прикладах, збагачувати словниковий запас та краще розуміти сучасне французьке суспільство [15].

Метод занурення працює особливо ефективно при підтримці активної участі учнів у завданнях, де використання мови є необхідним для досягнення цілей – це можуть бути рольові ігри, проєкти, презентації, дебати. Такий підхід відповідає принципам *approche actionnelle*, де мова використовується як інструмент дії.

Сучасні цифрові інструменти суттєво змінюють підходи до вивчення іноземних мов. **Інтерактивні технології** дають змогу зробити процес навчання більш захопливим, адаптивним і наближеним до реального мовного середовища. Вони активізують учнів, заохочують до самостійного навчання і підвищують мотивацію за рахунок ігрових елементів, персоналізації та можливостей для автентичної комунікації. Так, платформа *TV5MONDE – Apprendre le français* пропонує велику кількість автентичних відеоматеріалів (новини, репортажі, документальні сюжети, кліпи) з інтерактивними вправами відповідно до рівнів A1-B2. Завдання розвивають навички слухання, розуміння, лексику й граматику. Платформа для живої комунікації *Italki* – підходить для індивідуальних занять з носіями мови. Учні можуть обрати викладача за рівнем, стилем викладання, акцентом, ціною тощо. Це дозволяє

створити персоналізовану траєкторію навчання. Платформа *Tandem* уможливлює спілкування учня з носієм французької, допомагаючи йому водночас вивчати власну рідну мову. Форматами цієї платформи є текстові повідомлення, аудіо- та відеодзвінки, що сприяє реальній комунікації. Соціальні мережі (*Instagram, YouTube, TikTok*) активно використовуються для пошуку коротких навчальних відео, лексичних челенджів, креативних завдань (наприклад, опис фото, створення сторіс французькою). Мобільні додатки, як-от *Duolingo*, *Quizlet*, *Memrise*, пропонують гейміфіковане вивчення лексики та граматики, з можливістю самоперевірки. Вебквести – навчальні онлайн-квести, що спонукають учнів досліджувати тему, виконувати інтерактивні завдання і презентувати результати. Наприклад, «Планування подорожі до Парижа» або «Вивчення франкомовних країн Африки» з використанням реальних сайтів, карт, відео.

Відтак, використання інтерактивних технологій дозволяє:

– стимулювати активну участь учнів;

– розвивати цифрову грамотність;

– поєднувати формальне і неформальне навчання;

– сприяти зануренню в культурний контекст.

Формування міжкультурної компетенції – це динамічний процес, який має бути узгоджений із рівнем володіння мовою відповідно до *Common European Framework of Reference for Languages* (CEFR) [4]. Залежно від рівня, змінюється глибина занурення в культуру, тип матеріалів і рівень автономії учнів у процесі культурної інтерпретації. На початкових етапах навчання головна мета – формування відкритості до іншої культури, розуміння основних культурних кодів, розвиток толерантності. Типові завдання: вивчення форм вітання, ввічливості, етикету (наприклад, *la bise*, *vous / tu*, *bonjour – bonsoir*); ознайомлення з культурними святами (*la Chandeleur*, *le 14 juillet*, *la fête de la musique*); В=використання візуальних та аудіовізуальних матеріалів (відео з *TV5MONDE*, мультфільми, пісні).

На середньому рівні можливе глибше осмислення культурних відмінностей, розвиток критичного мислення, здатності до аналізу і порівняння. Типові завдання: обговорення стереотипів та культурних відмінностей (наприклад, *le rapport au temps*, *l'importance des repas*); проєктна діяльність: дослідження франкомовної країни, підготовка презентацій або стінгазет; робота з адаптованими художніми та публіцистичними текстами (наприклад, тексти з *RFI* або *Le Monde des ados*).

На високому рівні учні здатні інтерпретувати складні культурні явища, аналізувати суперечності, створювати власні аргументовані тексти, здійснювати культурну рефлексію. Типові завдання: аналіз фільмів (*La Haine*, *Les Intouchables*, *Persepolis*) з культурної точки зору; написання есе на теми, пов'язані з мультикультуралізмом, інтеграцією, соціальними нормами; робота з автентичними текстами (редакційні статті, соціологічні дослідження, твори франкомовних авторів).

Висновки. Формування міжкультурної компетенції у процесі вивчення французької мови є не лише актуальним, а й необхідним завданням сучасної гуманітарної освіти, зорієнтованої на виховання толерантної, критично мислячої та культурно чутливої особистості. Мова – це не просто засіб комунікації, а й носій культурних цінностей, норм і ідентичності. Тому успішне оволодіння французькою мовою неможливе без розуміння соціокультурного контексту її вживання. Аналіз теоретичних джерел і дидактичних практик показав, що міжкультурна компетенція охоплює знання, ставлення та поведінкові навички, які реалізуються в контексті реального міжкультурного спілкування. Її розвиток передбачає використання автентичних матеріалів, міжкультурних проєктів, рольових ігор, ситуаційних вправ і методу занурення. Водночас цифрові технології відкривають нові горизонти для персоналізації навчання, підвищення мотивації та організації взаємодії з носіями мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломійчук І. М. Особливості використання автентичних матеріалів у навчанні іноземної мови. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, (48), 68–74. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/17.pdf (date of access: 14.05.2025).

2. Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168045bb52 (date of access: 17.05.2025)

3. Byram, M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Multilingual Matters. URL: https://www.multilingual-matters.com/page/detail/?k=9781853593772 (date of access: 20.05.2025)/

4. Common European Framework of Reference for Languages. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages (date of access: 17.05.2025)

5. Kramsch, C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford University Press. URL: https://global.oup.com/academic/product/context-and-culture-in-language-teaching-9780194371872 (date of access: 14.05.2025).

6. Liddicoat, A. J., & Scarino, A. Intercultural Language Teaching and Learning. Wiley-Blackwell. URL: https://www.wiley.com/en-us/Intercultural+Language+Teaching+and+Learning-p-9781118482106 (date of access: 14.05.2025).

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Свято музики у Львові URL: https://fetedelamusique.lviv.ua/ (дата звернення: 14.05.2025).

2. Choses à savoir URL : https://www.chosesasavoir.com/ (date of access: 05.05.2025).

3. Commander au restaurant en français URL : https://www.youtube.com/watch?v=Rux7jBCGGEE (date of access: 14.05.2025).

4. Commander au restaurant URL : https://www.podcastfrancaisfacile.com/dialogue/commander-restaurant-delfa1.html (date of access: 07.05.2025).

5. Italki URL: https://www.italki.com (date of access: 14.05.2025).

6. La Jeep d'Objectif Lune https://www.youtube.com/watch?v=NINQakLVBtw (date of access: 14.05.2025).

7. Le Monde URL : https://www.lemonde.fr/ (date of access: 11.05.2025).

8. Le Figaro URL : https://www.lefigaro.fr/# (date of access: 14.05.2025).

9. RFI: URL : https://www.rfi.fr (date of access: 03.05.2025).

10. Tandem URL: https://www.tandem.net (date of access: 11.05.2025).

11.TV5MONDE – Apprendre le français URL : https://apprendre.tv5monde.com (date of access: 14.05.2025).

УДК 801.82:821.133.1-3]159.923.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.18

ІМАГОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС НОВЕЛ МАРІ НДІАЙ "TROIS FEMMES PUISSANTES"

IMAGOLOGICAL DISCOURSE OF MARIE NDIAYE'S NOVEL "TROIS FEMMES PUISSANTES"

Павлич М.Ю.,
orcid.org/0009-0006-5180-4780
студентка V курсу факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Бігун О.А.,
orcid.org/0000-0003-3977-3361
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджено імагологічний дискурс у новелах сучасної французької письменниці Марі Ндіай "Trois femmes puissantes". Основна увага зосереджена на репрезентації образу Іншого в контексті постколоніальної культури, багатокультурної взаємодії, міграційного досвіду та гендерної маргіналізації. Виходячи з міждисциплінарного підходу, поєднано методи літературознавчого аналізу, імагології, гендерної критики та постколоніальної теорії.

У центрі аналізу – три жіночі постаті, які опиняються на межі соціального, культурного й особистісного відчуження. Доведено, що Інший у текстах Ндіай – це не лише носій іншої культури чи раси, а й будь-який індивід, який зазнає соціального виключення, втрати голосу, суб'єктності або тілесної автономії. Особлива увага приділена тому, як у текстах функціонують ключові символи іншості: тіло, дім, мовчання, дорога, простір, які мають метафоричне навантаження та репрезентують втрату або трансформацію ідентичності.

Розглянуто специфіку наративної структури текстів Ндіай, що базується на фрагментарності, поліперспективності, деконструкції хронології, що, у свою чергу, віддзеркалює розірвану, нестабільну природу жіночої ідентичності у ворожому до неї соціальному полі. З'ясовано, що імагологічний дискурс письменниці перетинається з феміністичною критикою, відкриваючи можливості для аналізу того, як гендер, раса, клас і простір взаємодіють у процесі формування Іншого. У підсумку робиться висновок про те, що твори Марі Ндіай не лише проблематизують інституційні механізми виключення, але й пропонують нові моделі художнього висловлювання, в яких ідентичність постає як нестабільний, конфліктний, але відкритий до переосмислення процес. Дослідження підтвердило, що імагологічний дискурс у «Trois femmes puissantes» має багатовимірний характер і розкриває складну динаміку взаємодії між національною, культурною та гендерною ідентичністю. Новели Ндіай демонструють, що Інший – це не лише етнічна чи соціальна категорія, а й екзистенційний стан, що формується як зовнішніми, так і внутрішніми факторами.

Ключові слова: імагологія, Інший, ідентичність, постколоніальна література, французька література, Марі Ндіай.

The article explores the imagological discourse in the novelas "Trois femmes puissantes" by contemporary French writer Marie NDiaye. The main focus is on the representation of the Other within the context of postcolonial culture, multicultural interaction, migratory experience, and gender marginalization. Based on an interdisciplinary approach, the study combines literary analysis, imagology, gender criticism, and postcolonial theory.

Central to the analysis are three female characters who find themselves on the margins of social, cultural, and personal alienation. The article argues that the Other in NDiaye's texts is not only a bearer of racial or cultural difference but also any individual subjected to social exclusion, loss of voice, subjectivity, or bodily autonomy. Special attention is paid to the symbolic function of the body, home, silence, road, and space as metaphors for loss, transformation, or crisis of identity.

The study also investigates the narrative structure of NDiaye's prose, marked by fragmentation, multiperspectivity, and the deconstruction of chronology, reflecting the unstable and ruptured nature of female identity within a hostile social environment. It is concluded that NDiaye's imagological discourse intersects with feminist criticism and provides a platform for analyzing the interrelations of gender, race, class, and space in shaping the Other. Ultimately, the article asserts that her works not only challenge institutional mechanisms of exclusion but also articulate new literary models in which identity is a dynamic, conflict-ridden, yet reconfigurable process. The study has confirmed that the imagological discourse in "Trois femmes puissantes" is multidimensional and reveals the complex dynamics of interaction between national, cultural, and gender identities. Ndiaye's novels demonstrate that the Other is not only an ethnic or social category, but also an existential condition shaped by both external and internal factors.

Key words: Imagology, the Other, identity, postcolonial literature, French literature, Marie NDiaye.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві зростає інтерес до міжкультурної комунікації, постколоніальної критики та способів репрезентації Іншого в художньому тексті. З огляду на динамічні процеси глобалізації, масової міграції та переосмислення культур-

ної ідентичності, актуальним стає дослідження механізмів, за допомогою яких література конструює образи іншості. Одним із перспективних методологічних підходів до вивчення цього феномена є імагологія – міждисциплінарна галузь, що аналізує уявлення про Іншого в текстах різних типів. Особливо плідним цей підхід є у дослідженні творів письменників, що працюють на межі культур, як-от Марі Ндіай, яка у новелах "Trois femmes puissantes" створює складний наратив, сповнений культурних, етнічних і гендерних ускладнень.

Аналіз досліджень. У європейському літературознавстві імагологія набула розвитку завдяки працям Луї-Поля Бетца, Й. Леєрссена, М.-Ф. Гійяра, які окреслили засади вивчення стереотипів і культурних уявлень у художній літературі. Дослідники акцентують на дихотомії "свій – чужий", а також на ролі текстів у формуванні ментальних карт і національних міфів. В українському науковому дискурсі питання імагології поступово інтегрується в загальне поле гуманітарних студій, однак досі не отримало системного осмислення в контексті аналізу сучасної французької літератури. Зокрема, творчість Марі Ндіай, яка репрезентує пограничну культурну свідомість і звертається до теми Іншого у багатьох її проявах, залишається малодослідженою в українському академічному середовищі. Водночас її новели становлять значний інтерес для імагологічного аналізу, оскільки в них втілено низку типових для постколоніального дискурсу сюжетів і образів, які варто інтерпретувати крізь призму національної, культурної, гендерної та соціальної ідентичності.

Мета статті. Метою статті є здійснення комплексного аналізу імагологічного дискурсу у новелах Марі Ндіай "Trois femmes puissantes", зосередженого на репрезентації образу Іншого через призму міжкультурного, гендерного та символічного компонентів. Дослідження покликане виявити, яким чином письменниця деконструює стереотипні уявлення про Іншого та формує багатовимірну картину іншості у сучасному французькому суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Імагологічний підхід до аналізу художнього тексту передбачає розгляд літератури як засобу відтворення уявлень про інші культури, нації та соціальні групи. У новелах "Trois femmes puissantes" Марі Ндіай зосереджується на трьох героїнях – Норі, Фанті та Хаді Діатті – чиї історії розкривають досвід іншості на різних рівнях: культурному, національному, гендерному та екзистенційному.

У новелах Марі Ндіай "Trois femmes puissantes" кожна з головних героїнь репрезентує складний і багатогранний образ Іншого, що формується в контексті специфічних соціокультурних умов, які накладаються на досвід расової, етнічної, гендерної, класової та психологічної відчуженості. Нора, маючи подвійне походження – французьке та сенегальське – опиняється в ситуації ідентифікаційного розриву: вона водночас належить і не належить до обох культур. Повертаючись до Сенегалу, вона усвідомлює глибоку прірву між собою та власним походженням, виявляючи, що її європейська соціалізація не дозволяє їй віднайти спільну мову з батьківською культурою. Однак у межах французького суспільства її африканське коріння зумовлює сприйняття її як "чужої", позбавленої повноцінної інтеграції. Таким чином, Нора стає уособленням гібридної ідентичності, розірваної між двома системами цінностей, які жодна з яких не приймає її цілковито.

Фанта уособлює досвід Іншого через призму гендерно-расової дискримінації та еміграційного травматизму. Як іммігрантка, вона втрачає не лише право на голос у суспільному дискурсі, але й здатність до самореалізації. Її присутність у французькому соціумі постійно маркується як недоречна, а її ідентичність – як така, що підлягає систематичному пригніченню. Фанта позбавлена можливості висловлювати свої почуття і думки, оскільки її слова не мають ваги в умовах чужої культури, що відмовляється визнавати її повноцінним суб'єктом. Цей досвід трансформується в стратегічне мовчання, яке є одночасно актом виживання і жестом опору.

Хаді Діатта постає як радикалізована фігура Іншого, чия тілесність і мовчазна присутність репрезентують крайню форму соціального виключення. Вона не лише іммігрантка, але й безпритульна, маргіналізована жінка, позбавлена будь-яких ознак суб'єктності у соціальному просторі. Її тіло стає простором насильства і символом повної втрати контролю над власним існуванням, що ілюструє граничну форму відчуження та втрати людської гідності. Її історія демонструє, як соціальні структури не лише не інтегрують Іншого, але й активно витісняють його з кола можливого людського досвіду, зводячи до статусу тіла як "вантажу", "тіні", "зайвого елементу" у колективній свідомості.

Усі три образи розгортаються в межах глибоко символічної системи, яку створює Ндіай. Авторка використовує ключові елементи простору й тілесності як засоби метафоризації іншості. Тіло у її тексті втрачає індивідуальність

і стає носієм чужості, маркером відторгнення та репресії. Мовчання героїнь – не просто відсутність вербального висловлювання, а симптом системного позбавлення голосу, коли слово втрачає здатність викликати реакцію чи змінювати дійсність. Дорога, яку проходять персонажі, перетворюється на алегорію мандрівки в межах особистісного становлення, болісного пошуку ідентичності, що не має чітких орієнтирів у культурному ландшафті. Дім, у свою чергу, символізує втрачену опору, непридатність колишніх форм укорінення, які більше не здатні забезпечити відчуття належності чи стабільності. У такий спосіб авторка демонструє, що іншість не є зовнішнім атрибутом чи рисою, а глибоким екзистенційним станом, обумовленим соціальними структурами, які витісняють індивіда за межі нормативного простору [3].

У художньому світі Марі Ндіай категорія Іншого постає не лише як традиційне уявлення про носія іншої расової, етнічної чи культурної ідентичності, але й набуває значно ширшого, екзистенційного та символічного виміру. Авторка пропонує складну модель іншості, яка не обмежується геополітичними чи расовими маркерами, а передусім виявляється як стан буття, зумовлений соціальними механізмами виключення, травматичними особистими досвідами, втратами ідентичності та руйнуванням міжсуб'єктного зв'язку. Така концептуалізація іншості руйнує бінарні уявлення про "свого" і "чужого", "інтегрованого" і "виключеного", натомість пропонуючи динамічну модель, у межах якої Іншим може стати будь-хто, незалежно від етнічної чи культурної приналежності, за умови втрати соціального статусу, суб'єктності або мовної активності [4, с. 360].

Ндіай систематично демонструє, що іншість може бути внутрішньою трансформацією, спричиненою соціальним або особистим досвідом ізоляції, приниження чи деперсоналізації. Так, навіть персонажі, які формально належать до домінантної культури – наприклад, мають французьке громадянство, білий колір шкіри або вищу освіту, – можуть опинитися в позиції Іншого, якщо втрачають символічний капітал, засоби захисту або соціальні зв'язки. Їхнє виключення з системи соціальної підтримки спричиняє радикальну зміну статусу: вони більше не є "іншими" у класичному етнографічному сенсі, але стають Іншими в сенсі відчуження, ізоляції та відмови у визнанні.

Іншістю в такому разі позначається не лише культурна або расова інакшість, а насамперед втрата видимості й чутності в соціальному просторі. У творах Ндіай ця трансформація часто супроводжується втратою мови як інструмента комунікації та ідентифікації. Мовчання героїв, їхня нездатність або відмова говорити є не лише наслідком зовнішнього тиску, але й свідченням того, що мова більше не гарантує включення до спільноти. У цьому сенсі Інший – це той, чий голос не резонує в соціальному полі, той, чия присутність стає "невидимою", а тіло – знеособленим.

Імагологічний дискурс Марі Ндіай значно розширює межі традиційного підходу до репрезентації Іншого, пропонуючи інтерпретувати його не лише як зовнішню фігуру, а як універсальний людський досвід відчуження. Її тексти функціонують у полі перехресних значень, де іншість виявляється не як фіксована ознака культурної належності, а як результат напруження між індивідом і соціальними структурами, між прагненням до інтеграції і неможливістю досягти прийняття. Така перспектива дозволяє аналізувати імагологічний дискурс не лише на рівні етнічного чи національного конфлікту, але й у площині особистісного краху, екзистенційного болю та втрати орієнтирів у суспільстві, що функціонує на основі виключення, ієрархії та відчуження [2].

У прозі Марі Ндіай виразно простежується вплив постколоніальної естетики, яка виявляється як на рівні тематичного наповнення, так і на рівні наративної організації тексту. Зокрема, авторка активно використовує низку поетикальних стратегій, характерних для літератури постколоніального типу, серед яких центральне місце займають деконструкція наративу, поліперспективність, фрагментарність оповіді та інтертекстуальні перегуки. Застосування цих технік дозволяє створити оповідну тканину, у якій наратив не є лінійним, однозначним або завершеним, а радше набуває мозаїчної, нестабільної форми, що відображає складність, суперечливість і мінливість ідентичності персонажів. У такий спосіб літературний текст стає простором, у якому ідентичність не артикулюється як чітко визначена сутність, а постає як процес постійного коливання, переосмислення, внутрішнього конфлікту й водночас спроби синтезу.

Деконструкція наративу у творах Ндіай виявляється, зокрема, у запереченні традиційної логіки оповіді, відсутності причинно-наслідкових зв'язків, хронологічного порядку, чіткої структури експозиції, кульмінації та розв'язки. Події подаються не в суворій послідовності, а через фрагменти, спогади, внутрішні монологи, які часто суперечать одне одному. Така побудова

сприяє створенню ефекту дезорієнтації, який є метафорою екзистенційного стану персонажів, що не можуть віднайти опору в стабільному, логічному наративі власного життя. Це віддзеркалює постколоніальний досвід втрати цілісного бачення світу, зумовлений культурною травмою, розірваністю зв'язку між індивідом і колективною пам'яттю, між особистим досвідом і домінантними наративами ідентичності.

Множинність перспектив, яку застосовує письменниця, дає змогу представити одну й ту саму подію або стан із різних точок зору, часто несумісних між собою. Це не лише унеможливлює фіксацію єдиного "істинного" погляду, але й підкреслює розмитість самоідентифікації героїв. Суб'єктивність у Ндіай не має стабільного центру, натомість розщеплюється між досвідом особистої травми, внутрішнього мовчання, тілесної вразливості та соціального несхвалення. Такий прийом руйнує класичну дихотомію "герой – оповідач" і акцентує на множинності Я, яке водночас говорить, замовкає і мовчить, заявляє про себе і втрачає здатність бути почутим [5].

Фрагментарна оповідь, характерна для новел Ндіай, є засобом передачі не лише розірваного сприйняття світу, але й самої структури травматичного досвіду, який не піддається цілісному наративному оформленню. Персонажі її текстів часто перебувають у стані напівмовчання, їхнє мовлення переривчасте, сповнене повторів, пауз, розмитих формулювань, що свідчать про неможливість повного осмислення власного становища. Через це літературний дискурс Ндіай репрезентує не історію як завершений об'єкт, а свідчення процесу формування ідентичності, що відбувається в умовах нестабільного, ворожого соціального контексту [3, с. 94].

Інтертекстуальність у творах Ндіай виступає не як декоративний елемент, а як засіб діалогу з культурною пам'яттю, з літературними та історичними наративами, що репрезентують домінантну європейську традицію. Через цитати, алюзії, стилістичні ремінісценції письменниця вступає в конфлікт із цими наративами, переглядає їх із погляду маргіналізованого досвіду, деконструює колоніальні й патріархальні моделі репрезентації. Інтертекстуальність у цьому контексті стає способом опору, ревізії і водночас включення Іншого до культурного простору.

Ідентичність персонажів у новелах "Trois femmes puissantes" не розгортається в межах стабільних ієрархій чи усталених культурних структур. Вона є динамічною, змінною, такою, що формується на перетині кількох осей: індивідуального досвіду, історичної пам'яті, тілесного переживання, мовного вираження та просторового укорінення або виключення. Простір у Ндіай – це завжди не лише географічне, а й символічне поле, що вказує на можливість або неможливість приналежності. Мова, тіло, пам'ять і дім – усі ці складники постають як параметри, крізь які ідентичність набуває або втрачає форму. У такий спосіб Ндіай формує модель суб'єктивності, що не підлягає однозначному визначенню, але існує як постійний процес самопереосмислення, реакції на зовнішній тиск і спроби зберегти власну внутрішню цілісність у світі, де сама концепція ідентичності стала нестабільною [1, с. 64].

У творах Марі Ндіай, зокрема в новелах збірки "Trois femmes puissantes", гендерний вимір іншості посідає центральне місце у формуванні імагологічного дискурсу. Представлені героїні – Нора, Фанта та Хаді Діатта – постають не лише як носії етнокультурної інакшості, зумовленої їхнім походженням, досвідом міграції чи расовою ідентичністю, але й як жінки, чия ідентичність маргіналізується додатково через гендерну приналежність. Таким чином, їхнє становище визначається подвійною або навіть множинною маргіналізацією, яка охоплює расову, соціальну, культурну й гендерну підпорядкованість. У цьому сенсі літературна репрезентація Іншого в текстах Ндіай набуває не лише етнополітичного, а й феміністичного виміру, що відкриває поле для гендерно орієнтованого аналізу.

Письменниця змальовує жінку як суб'єкта, що систематично позбавляється права на автономне існування: її голос стишується або ігнорується, тілесність об'єктивується, досвід знецінюється, а присутність у соціальному просторі або невидима, або небажана. Відповідно, жіноча інакшість у цьому контексті не є біологічною ознакою чи простою соціальною категорією, а виступає індикатором глибшої структурної нерівності, що продукується патріархальними, колоніальними й капіталістичними системами влади. Саме ці системи визначають параметри прийнятного та неприйнятного, інтегрованого та відкинутого, тим самим конструюючи межі публічного простору, з якого жінка-Інша витісняється або допускається лише в суворо регламентованих межах.

Мовчання, яке так часто супроводжує героїнь Ндіай, трактується не як прояв пасивності чи безсилля, а як складна і багаторівнева форма опору. Це мовчання стає політичним жестом – відповіддю на відсутність адресата, який був би готовий почути жіночий голос, сформований поза межами нормативного соціального порядку.

Мовчання жінки-Іншої є симптомом соціального незнання, яке продукує влада, заперечуючи її повноцінну суб'єктність. У цьому мовчанні закладено відмову від участі у комунікативному коді, що від початку побудований на нерівності, а тому не може гарантувати жінці рівноправного становища.

Позиція жінки в текстах Ндіай нерозривно пов'язана з тілесністю. Жіноче тіло постає не лише як фізичний об'єкт, що піддається контролю або насильству, а й як простір, у якому фіксується досвід іншості. Втрата автономії над тілом – через насильство, хворобу, втому, виснаження – є зовнішнім виявом внутрішньої відчуженості, травми та депривації. У той самий час тіло виконує комунікативну функцію: воно говорить замість жінки, коли її мова втратила дієвість, стає останнім засобом самовираження в умовах соціального приглушення. Таким чином, тілесність у новелах Ндіай – це не лише джерело уразливості, але й засіб опору, носій пам'яті, досвіду та ідентичності.

Імагологічний дискурс письменниці, у якому жінка є Іншою на кількох рівнях, вступає в перехресний діалог із гендерною критикою. У її текстах репрезентуються механізми, за допомогою яких жінку маргіналізують не лише через етнічну чи расову ознаку, а передусім через соціальні очікування, що заперечують за нею статус повноправного суб'єкта. Втрата голосу, ізоляція, втеча, витіснення – це не лише мотиви, а й інструменти моделювання того, як суспільні структури створюють умови систематичного виключення жінки з активного публічного простору.

Таким чином, тексти Марі Ндіай постають як лабораторія, де досліджується складний взаємозв'язок між гендером, расою, простором і владою. Жінка в цих текстах не просто Інша – вона є Іншою в системі координат, де кожна ознака її ідентичності використовується як підстава для виключення. Це дозволяє розглядати імагологічний дискурс письменниці не лише в контексті міжкультурної взаємодії, а й у межах критичної феміністичної оптики, яка аналізує, яким чином влада моделює межі можливого буття жінки в сучасному суспільстві.

Висновки. Імагологічний дискурс новел "Trois femmes puissantes" Марі Ндіай є складним і багатовимірним наративом, який виявляє глибинні механізми репрезентації Іншого в сучасній французькій літературі. Письменниця показує, що Інший – це не лише носій іншої культури чи етнічної приналежності, але й той, хто не вписується у соціальні структури, піддається виключенню, дискримінації чи втрачає ідентичність унаслідок травматичного досвіду.

Імагологічна репрезентація у творі здійснюється через комплекс образів, символів та наративних стратегій, що дає підстави говорити про цілісну систему образів Іншого як конструкта не лише етнічного, а й соціального, психологічного та тілесного. Особливої ваги набуває гендерний компонент, який визначає специфіку жіночої іншості як особливо вразливої до суспільного виключення.

Таким чином, аналіз новел Марі Ндіай крізь призму імагології дозволяє виявити як художній текст транслює і трансформує суспільні уявлення про іншість, як він функціонує в політичному, соціальному й естетичному контекстах сучасного європейського простору. Результати дослідження мають значення для подальших розвідок у сфері постколоніальної критики, гендерних студій, порівняльного літературознавства та дослідження міжкультурного діалогу в сучасній прозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carr J.-M. Les écrivains français et le mirage allemand: 1800–1940. Paris: Boivin et Cie, 1947. 175 p.

2. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity. *Intercultural Studies.* 2003. № 1. URL: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2009/NIDCC03_01/um/2_Dyserinck.pdf

3. (дата звернення: 11.05.2025)

4. Dyserinck H. Komparatistik. Eine Einführung. Bonn: Bouvier, 1977. 203 s.

5. Hoffmeyer J. Biosemiotics: Towards a New Synthesis in Biology. *European Journal for Semiotic Studies.* 1997. Vol. 9, N. 2. P. 335–376.

6. NDiaye M. Trois femmes puissantes. Paris: Gallimard, 2009. 320 p.

УДК 811.134.2’27’373.4:7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.19

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ARTE В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

PECULIARITIES OF THE VERBALIZATION OF THE ARTE CONCEPTOSPHERE IN CONTEMPORARY SPANISH

Тєлкова О.В.,
orcid.org/0000-0001-9008-9683
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету

Єнгоян С.Г.,
orcid.org/0009-0003-3354-0257
студентка І курсу магістратури факультету іноземної філології
Запорізького національного університету

У статті розглянуто структурну організацію концептосфери ARTE в іспанській мові з позицій сучасної когнітивної лінгвістики. Автори аналізують когнітивно-семантичні механізми формування концептів, які структурують цю концептосферу, визначають її ієрархічну побудову та особливості вербалізації базових концептів на лексико-семантичному рівні. Наголошується на актуальності дослідження концептосфери ARTE, оскільки вона ще не була об’єктом цілісного когнітивного аналізу на матеріалі іспанської мови, що зумовлює новизну роботи.

Проаналізовано дефініції слова arte у провідних іспанських словниках, виокремлено ключові ознаки слова-репрезентанта концептосфери та здійснено систематизацію концептів у межах концептополя. Базовими складовими концептополя ARTE виступають концепти MÚSICA, DANZA, LITERATURA, ARQUITECTURA, PINTURA, ESCULTURA, TEATRO. У фокусі головної уваги – концепти MÚSICA та DANZA, їхні ядерні семи, структурні компоненти, лексеми-репрезентанти, контекстуальні варіанти та ідіоматичні вирази. Визначено, що концепти утворюють тематичні поля, які на основі єдності семантичних ознак формують мікроконцептосфери. У дослідженні використано дефініційний, когнітивно-дискурсивний та структурно-семантичний підходи.

Концептосфера ARTE репрезентується як складна когнітивна структура, що відображає естетичну діяльність людини в її багатоманітних формах та вербалізується засобами іспанської мови через систему концептів, взаємопов’язаних за принципом ієрархії та тематичної спорідненості. Застосована модель дозволяє не лише виокремити основні складові концептосфери ARTE, а й простежити механізми мовної об’єктивації ментальних конструктів, пов’язаних із мистецтвом.

Вербалізація концептів у межах концептосфери ARTE демонструє багаторівневу семантичну організацію, де простежуються як загальнолюдські, так і специфічно іспанські культурні домінанти, які проявляються через: фольклорну традицію, історико-культурну пам’ять, мовну своєрідність, культурно-позамовні реалії. Це дозволяє вважати концептосферу ARTE носієм національно маркованої ментальності іспанського етносу.

Ключові слова: концептосфера, концепт, концептополе, мистецтво, засоби вербалізації.

The article examines the structural organization of the ARTE conceptosphere in the Spanish language from the perspective of contemporary cognitive linguistics. The authors analyze the cognitive-semantic mechanisms underlying the formation of concepts that structure this conceptosphere, define its hierarchical framework, and explore the verbalization of basic concepts at the lexico-semantic level. The relevance of studying the ARTE conceptosphere is emphasized, as it has not yet been the subject of a comprehensive cognitive analysis based on Spanish-language material, which underscores the novelty of this research.

Definitions of the word arte in major Spanish dictionaries are analyzed to identify the key features of this conceptosphere’s representative word, and the concepts within the conceptual field are systematized. The core components of the ARTE conceptual field include the concepts MÚSICA, DANZA, LITERATURA, ARQUITECTURA, PINTURA, ESCULTURA, and TEATRO. The primary focus is placed on the concepts MÚSICA and DANZA – their core semantic features, structural components, lexical representatives, contextual variants, and idiomatic expressions. It is determined that the concepts form thematic fields which, through shared semantic traits, constitute micro-conceptospheres. The study employs definitional, cognitive-discursive, and structural-semantic approaches.

The ARTE conceptosphere is presented as a complex cognitive structure that reflects human aesthetic activity in its various forms and is verbalized in Spanish through a system of interrelated concepts organized by principles of hierarchy and thematic affinity. The applied model makes it possible not only to identify the main components of the ARTE conceptosphere but also to trace the mechanisms of linguistic objectification of mental constructs related to art.

The verbalization of concepts within the ARTE conceptosphere demonstrates a multi-level semantic organization, revealing both universal human and specifically Spanish cultural dominants. These are manifested through folklore traditions, historical-cultural memory, linguistic distinctiveness, and culturally bound extralinguistic realities. This allows the ARTE conceptosphere to be regarded as a bearer of the nationally marked mentality of the Spanish ethnos.

Key words: conceptosphere, concept, conceptual field, art, means of verbalization.

Постановка проблеми. На зламі тисячоліть у лінгвістиці відбулася зміна наукової парадигми: у центрі уваги мовознавців опинився користувач мови – індивід, який є репрезентантом культури і соціолінгвістичної групи, до якої він належить. Саме тому перед сучасною когнітивною лінгвістикою постала проблема, пов'язана із дослідженням процесу вербалізації навколишньої дійсності, у якому мовцям-носіям культури належить первинна роль.

Одним з першочергових завдань лінгвістичної концептології, яка вважається відносно молодою науковою дисципліною, є вивчення концептосфер як засобів організації концептів. Активний інтерес до вивчення концептів як складових концептосфери викликаний намаганням з'ясувати, яким саме чином систематизуються і організуються уявлення носіїв мови про світ, яким чином формуються і вербалізуються концепти.

Аналіз останніх досліджених публікацій. Проблема дослідження концептосфери наразі залишається однією з найбільш актуальних, відповідно до цього їй було присвячено багато праць, зокрема її дослідженням займалися українські лінгвісти І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонок, І. Бехта, О. Воробйова, О. Селіванова, А. Приходько, Ж. Краснобаєва-Чорна тощо. Серед новітніх досліджень, присвячених вивченню концептосфер і концептів слід зазначити роботи І. Живіцької, А. Середницької, Т. Нікішиної, М. Калашникової, І. Давиденко, А. Калюжної, І. Шевченко. Серед іспанських когнітивістів, у першу чергу слід згадати роботи Ф. де Мендоса Ібанєса, К. Луке Агульо, Х. Л. Сіфуентеса Гонрубії, А. Барселони. Об'єктом їхніх розвідок є теорія концептуальної метафори та метонімії, а також когнітивні механізми мовного значення та ментальні структури. Незважаючи на активну наукову роботу у галузі когнітивної лінгвістики, деякі концептосфери вивчені недостатньо. Серед них – концептосфери Мистецтво/Art/Arte, які на даний момент не ставали об'єктом спеціальних когнітивних розвідок. Є роботи, присвячені окремим складовим, концептам, що формують вищезазначені концептосфери. Так, дисертація М. Ю. Калашникової присвячена розкриттю особливостей вербалізації концептосфери culture новотворами сучасної англійської мови [1]. І. Давиденко, А. Калюжна, І. Шевченко досліджують еволюцію концепту мистецтво в англійській мовній картині світу [2]. Концептосфера ARTE до цього часу не була вивченою та дослідженою на матеріалі іспанської мови, чим зумовлюється актуальність та наукова новизна нашої статті.

Постановка завдання. Оскільки об'єктом нашої статті є концептосфера ARTE, то нашою головною метою є опис її структурної побудови та висвітлення специфіки її вербалізації засобами сучасної іспанської мови.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна лінгвістика – відносно нова галузь мовознавства, яка вивчає мову як систему знаків, що кодують і перетворюють інформацію. На думку К. Джуманбетової, когнітивна лінгвістика розглядає функціонування мови як різновид когнітивної діяльності, вивчає когнітивні механізми та структури людської свідомості через мовні явища. З точки зору когнітивної науки, вирішальним моментом у розумінні та концептуалізації мовних явищ є повсякденний досвід людини [3, с. 123]. Результатом концептуалізації стають конденсовані ментальні уявлення складної структури, які отримали в лінгвістиці назву концептів, які, у свою чергу формують утворення вищого рівня, серед яких фігурують концептуальна та мовна картини світу.

Розмірковуючи про відмінності між мовною і концептуальною картинами світу, А. Я. Середницька наголошує, що концептуальна картина світу представляє світобудову у свідомості людини у вигляді системи концептів. Отже, вона є більш масштабною за мовну, оскільки не обмежується лише мовною інформацією. Окрім цього, концептуальна картина властива багатьом народам та не залежить від того, носієм якої мови є людина. Вона постійно еволюціонує та є більш об'єктивною [4, с. 70]. Т. І. Нікішина висловлює схожу думку, оскільки вважає, що мовна картина світу – це результат об'єктивації концептуальної картини світу в мові, яка існує у лінгвоментальному просторі народу і ментальному світі конкретного індивіда [5, с. 260–261]. Отже, концептуальна картина світу є первинною, оскільки людина ще до оволодіння мовою отримує певні уявлення та формує своє ставлення, а отже, концептуалізує явища навколишньої дійсності у свідомості.

Як справедливо зауважує Н. В. Плотнікова, «мовна картина світу» належить до фундаментальних понять сучасної лінгвістики. А оскільки особливості мовної картини світу простежуються на рівні концептосфери мови, то поняття «концептосфера» можна віднести до основних категорій сучасного мовознавства [6, с. 92]. Дійсно, виявленню лінгвопонятійної сутності терміна «концептосфера» присвячено чимало досліджень, серед яких ми виділяємо роботу О. О. Селіванової, яка у межах концепту-

альної системи виокремлює концептуальні сфери або домени, які відповідають фрагментам концептуальної системи, репрезентуюючи певну предметну галузь [7, с. 261]. Отже, у такому розумінні можна прирівняти ці сфери до тематичних полів.

Схожий погляд на концептосферу висловлює А. М. Приходько, розглядаючи її системну організацію як ієрархічну. Він зауважує, що концептосфера становить не хаотичний набір типологічно і генетично різних концептів, а їх певним чином упорядковану єдність. Причому вчений вважає, що в одній лінгвокультурі існує лише одна концептосфера, а використання цього терміну у множині не є коректним, оскільки у цьому випадку він виявляється синонімом терміна «концептосистема» [8, с. 209]. Далі він говорить про *концептополе,* яке є з'єднувальною ланкою між концептосферою і концептами, що виступає як стійке угруповання типологічно і значеннєво однорідних та ієрархічно упорядкованих концептів, спеціалізованих на організації когнітивно-семантичних просторів [8, с. 218]. Таким чином, в ієрархічній структурі концептополя науковець виділяє мегаконцепт, макроконцепти, гіперконцепти, мезоконцепти та катаконцепти, які утворюють умовну піраміду з вістрям угору, де мегаконцепт займає найвище місце.

Проаналізувавши наявні значення поняття концептосфера та розуміючи під цим поняттям множину концептів, які репрезентують певну предметну галузь, Н. В. Плотнікова пропонує таку дефініцію: концептосфера – це фрагмент концептуальної картини світу, сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою. Услід за А. М. Приходьком, вчена вважає, що концептосфера може бути структурована у вигляді концептополя, в якому простежуємо таку ієрархічну систему: мікроконцептосфери входять до складу концептосфер, сукупність яких формує концептуальну картину світу, що вербалізується за допомогою мовної картини світу. Під мікроконцептосферою (МКС) вона розуміє складник концептосфери, який репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), що групуються за тематичною ознакою. Як і концептосфера, МКС може бути структурована у вигляді концептополя, а частинами концептополя виступають концепти [6, с. 92].

Концепти так само становлять об'єкт досліджень всіх напрямів лінгвістики, які витлумачують цей термін у рамках своєї специфіки. Релевантним для нашого дослідження ми вважаємо визначення О.О. Селіванової, згідно якої концепт – це «інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [9, с. 410].

Що стосується системної будови концепту, більшість дослідників говорять про його польову організацію, де зазвичай виділяють ядерну зону та зону периферії. Зважаючи на цей спрощений погляд, що допомагає його застосовувати під час вивчення концептів, слід, тим не менш пам'ятати про те, що насправді концепт – це багатомірне ментальне утворення (за А.М. Приходьком) або інформаційна когнітивна структура свідомості, організована певним чином і вбудована до колективної чи індивідуальної концептосистеми, як зауважує О.О. Селіванова [9, с. 417].

Говорячи про концептосферу ARTE (мистецтво), ми маємо на увазі, що це певним чином складно-організована концептосистема, концептополе якої формують концепти за принципом тематичного поля.

Перш ніж перейти до опису структурної організації концептосфери ARTE, слід звернутися до визначення поняття «мистецтво», що, за думкою багатьох науковців, є доволі складним. Як зазначає Ш. Лонган Філіпс, «мистецтво супроводжує людину в її історичному шляху; естетика присутня в усіх культурах, хоча й не завжди в однакових формах. Кожна епоха надає перевагу певним естетичним цінностям над іншими, тому визначення мистецтва є складним завданням; утім, можливим, необхідним і нагальним» [10, с. 75]. Тому спочатку звернемося до етимології лексеми, що слугує для найменування досліджуваної концептосфери. За Х. Ф. Санчес-Хофрасом, слово *arte* походить від латинського слова *ars*, яке використовувалося для позначення знань, отриманих через практику, і є еквівалентом грецького слова τέχνη (téchne), від якого походить слово «техніка». Його етимологія відноситься як до навичок виконання практики, так і до виконання за правилами. Слово також використовується для позначення здібностей або майстерності в якійсь діяльності [11, с. 29].

Метод узагальнення дефініцій зі словників Diccionario de la lengua española [12], Diccionario de Larrouse Editorial [13], Diccionario del español actual [14] дозволяє виділити основні ознаки слова-репрезентанта концептосфери таким чином:

1. Людська діяльність, спрямована на інтерпретацію або втілення реального або уявного

за допомогою пластичних, мовних чи звукових засобів.

2. Здатність людини створювати або виготовляти щось із вправністю та володінням технікою.

3. Сукупність людських видів діяльності творчого, комунікативного та суб'єктивного характеру, які мають на меті естетичну ціль.

Надалі пропонуємо розглянути структуру концептосфери ARTE, базуючись на раніше наведених ідеях О. О. Селіванової та Н. В. Плотнікової. Вважаємо, що концептополе ARTE, відповідно до традиційної класифікації Bellas artes, формують ядерні концепти MÚSICA, DANZA, LITERATURA, ARQUITECTURA, PINTURA, ESCULTURA, TEATRO, однойменні слова-репрезентанти яких містять ключові семи, які є незмінними та універсальними для всіх концептів: *"arte", "actividad humana", "creación", "habilidad", "práctica".*

Перейдемо до опису номінативних засобів вербалізації ключових концептів, які формують досліджувану концептосферу. Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту MÚSICA:

1. Мистецтво і техніка поєднання звуків мелодійно і гармонійно відповідно до певних правил.

2. Набір звуків, поєднаних гармонійно; музична композиція, що приємна на слух.

3. Інструментальна музика, спів, що розважають.

До ядерної структури концепту відносимо такі складові: "жанр"*(el bacalao, la rumba, el flamenco, la jota, la zarzuela, la gaita, la copla, la chirigota);* "стиль" *(la charrada, el chotis, el contrapàs, la copla, el cuplé, el fandango, las habas verdes, la isa canaria, las folias, las malagueñas, la polka, la muñeira, el paloteo o ball de bastons, el pasodoble, las pardicas, la rebolada, la sardana),* "музичні інструменти" *(las castañuelas, la zambomba, el cencerro, el nunut, la bandurria, la tenora, el tible, el flabiol, el tamboril)*, "виконавці" *(el cantante, el guitarrista, el baterista, el pianista, el violinista, la cobla, la comparsa);* "голос" *(tenor, contratenor, barítono, bajo, soprano, mezzosoprano, contralto, gutural).*

Контекстуальна сполучуваність лексеми-репрезентанта концепту за даними словників [12–15]: *música celeste, música de fondo, música disco, música enlatada, música (h)armónica, música instrumental, música ligera, música llana, música mensurable, música ratonera, música rítmica, música vocal.*

Варто підкреслити, що концепт MÚSICA також об'єктивується ідіоматичними виразами: *música y acompañamiento; con buena música se viene; con la música a otra parte; dar música a un sordo; ir la música por dentro; no entender alguien la música; ser música para los oídos; cambiar de música; llevar la música a otra parte.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *melodía, armonía, canto, ritmo, tonalidad, polifonía; composición, partitura, pieza, melodía.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту DANZA:

1. Колективний танець, у якому рухи здійснюються відповідно до певних правил.

2. Група людей, що виконує разом танцювальні рухи.

3. Сварка, метушня, галас.

У номінативному полі концепту DANZA ми виділяємо такі складові: "види танцю" *(el flamenco, la sevillana, la sardana, la muiñeira, el bolero, el fandango, la zambra, la jota, la cachucha, el baile canario, el chotis, el corri-corri, las danzas vascas, el pas de Basque, el pericote, el ball pla, el aurresku, el pasodoble)*, "танцювальні рухи" *(la empordanesa, la selvatana, paso base, farolillo, pase de pecho, desplante, paso del rio, vuelta al ruedo, la capa)*, "танцювальні костюми, елементи одягу" *(el vestido con olanes, el fajín, las espardeñas, traje de gitana, el bolero, la pañoleta, el fajón, las candongas, el pañuelo, el clavel rojo)*.

Контекстуальна сполучуваність лексеми-репрезентанта концепту за даними словників [12–15]: *baja danza; danza de arcos; danza de cintas; danza de espadas; danza de la muerte; danza hablada; danza prima.*

Концепт DANZA також об'єктивується ідіоматичними виразами: *meter a alguien en danza; estar en la danza; sacar a alguien a bailar; andar en la danza; guiar la danza.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *baile, bailoteo, coreografía, ballet, baila, habanera; enredo, intriga, embrollo, lío.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту LITERATURA:

1. Мистецтво висловлюватись вербально, що підлягає певним естетичним канонам, які змінюються відповідно до епохи чи жанру.

2. Сукупність літературних творів нації, епохи чи жанру.

3. Трактат, у якому викладені знання про літературу.

4. Сукупність творів про науку, техніку або конкретну тему.

У номінативному полі концепту LITERATURA ми виділяємо такі складові: "літературні течії" *(la literatura posbarroca, el romanticismo, el costumbrismo, el modernismo, el naturalismo, el noventicismo, el gongorismo)*, "літературні жанри" *(la novela picaresca, la novela negra, cantar de gesta, el villancico, el villancico zejelesco, el villancico paralelístico, el zéjel, la cantiga, la cantiga de refram, la cantiga de mestria, la cantiga de romaria, la cantiga de seguir, la ascética y la mística, la copla, la aljamía, la caricatura, la poesía pastoril)*, "літературні покоління" (*generación del 27, generación del 36, generación del 68, generación del 98)*, "літературні школи" *(la escuela Sevillana, la escuela Salmantina)*.

За даними словників [12–15] зафіксовано один сталий вираз з лексемою-репрезентантом концепту: *literatura de cordel.*

Концепт LITERATURA також об'єктивується ідіоматичними виразами: *eso es pura literatura; hacer literatura; vivir de la literatura; meter literatura; tener madera de literatura*, які можна віднести до ядра. Тим часом як наступні вирази відносяться до периферії: *escribir con sangre; ser de novela; contar un cuento; pasarse de poético; pasar página; leer entre líneas; ser un libro abierto; escribir una página en la historia; pasarse de la raya con la pluma; tener buena pluma; dejar por escrito; quedarse en blanco; ser un ratón de biblioteca.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *letras, humanidades, humanismo; palabrería, palabrerío, fraseología, baba.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту ARQUITECTURA:

1. Мистецтво і техніка проєктування і будівлі споруди.

2. Дизайн споруди, стиль.

3. Сукупність споруд і будівель.

У номінативному полі концепту ARQUITECTURA ми виділяємо такі складові: "архітектурні періоди" *(el clásico, el bizantino, el románico, el gótico, el califal, el almoraví y almohade, el nazarita o granadino)*, "архітектурні стилі" (*el estilo bizantino, el estilo románico, el estilo gótico, el renacentista, el barroco, el estilo neoclásico, el modernismo, el borrominesco, el brutalism, el funcionalismo, el plateresco, el mudéjar, el estilo churrigueresco)*, "типи споруд" (*el almuédano, la mezquita, la fortaleza, el harén, el aljibe, el palacio, el acueducto, la alcazaba, el alcázar, el baluarte, la barbacana, la basílica, el hexástilo)*, "архітектурні елементи" *(el aquesto, la acanaladura, la alcantarilla, el adoquín, el alféizar, el alero, el azulejo, la acera, la adosada, el ajimez, la aldaba, el aldabón, el agralado, el arquitrabe, el goterón, el capialzado, la cardina, la columna)*, "майстри" *(el albañil, el alarife),* "процеси" *(acerar, acotar, acicalar, esculpir, repujar, embutir)*.

Контекстуальна сполучуваність лексеми-репрезентанта концепту за даними словників [12–15]: *arquitectura civil; arquitectura hidráulica; arquitectura militar; arquitectura naval; arquitectura religiosa; arquitectura del poder; arquitectura mental; arquitectura de la información.*

Концепт ARQUITECTURA також об'єктивується ідіоматичними виразами, які можна віднести до ядра: *ser una obra de arquitectura; tener una arquitectura impecable; ser el arquitecto de su propio destino; cambiar la arquitectura de algo.* Тим часом як наступні вирази відносяться до периферії: *romper la estructura; tener una estructura sólida; reestructurar desde cero; construir puentes; construir sobre bases firmes.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *construcción, edificación.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту PINTURA:

1. Мистецтво фіксації образів за допомогою кольору та малювання відповідно до різних технік.

2. Дошка, аркуш або полотно, на якому щось намальовано.

3. Яскравий і жвавий опис або представлення людей або речей словами.

У номінативному полі концепту PINTURA ми виділяємо такі складові: "художні стилі" *(aeropintura, animalista, pintura de caballete, pintura caligráfica, cubismo, gestualismo, marinismo, informalismo)*, "види картин" *(el dibujo, la imagen, la ilustración, la composición, el concepto, anamorfisis, el arricio, el autorretrato, el capricho, el contraluz, el facsímil, la miniatura, el monocromo, pintura narrativa, el paisaje, el pastoral)*, "матеріали" *(el aerógrafo, la acuarela, la aguada, el aguatinta, el acrílico, el óleo, la brocha, el pincel, el lienzo, el carboncillo, la caseina, el aglutinante)*, "кольори" (*el color, el pigmento, la saturación, color cálido, color frío, la escarlata, color secundario, el cuerpo, el empaste)*, "техніки" *(claroscuro, la encáustica)*, "майстри" *(el maestro, el pintor, el dibujante, el colorista)*.

Контекстуальна сполучуваність лексеми-репрезентанта концепту за даними словників [12–15]: *pintura a la aguada; pintura a la chamberga; pintura al fresco; pintura al óleo; pintura al pastel; pintura al temple; pintura de miniatura; pintura*

de mosaico; pintura de porcelana; pintura tejida; pintura vítrea; pintura rupestre.

Концепт PINTURA також об'єктивується ідіоматичними виразами: *hacer pinturas un caballo; no poder ver [a alguien o algo] ni en pintura; ser un cuadro; pintar mal panorama; pintarse solo/a; pintar un cuadro; ser un cuadro; dejar una estampa.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *cuadro, lienzo, dibujo, fresco, tela, lámina, estampa, retrato, paisaje; color, colorante, barniz, esmalte; cosmético, maquillaje, afeite.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту ESCULTURA:

1. Мистецтво моделювання, різьблення або ліплення об'ємних фігур з певних матеріалів.

2. Робота, виконана скульптором.

3. Відливка або заливка, яка формується у формах для скульптур ручної роботи.

У номінативному полі концепту ESCULTURA ми виділяємо такі складові: "види скульптур" *(la estatua, los atlantes, el basilisco, el busto, el calvario, la cariátide, la canéfora, los telamones, el coloso)*, "матеріали" *(la arcilla, el gánosis, la piedra, el estuco, el metal, la madera)*, "техніки" *(esculpido; modelado, vaciado, repujado, embutido)*, "архітектурні елементи" *(el acéfalo, la arcótera)*, "майстри" *(el escultor, el estatuario, el decorador)*.

Випадків контекстуальної сполучуваності лексеми-репрезентанта концепту за даними словників не зафіксовано [12–15]. Концепт ESCULTURA об'єктивується нечисленними сталими виразами: *ser una escultura; tener cuerpo de escultura; quedarse como una escultura (estatua); escultura viviente.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *estatuario; estatua, talla, busto, figura, monumento.*

Ґрунтуючись на словникових дефініціях [12–15], виокремлюємо номінативні ознаки концепту TEATRO:

1. Будівля або місце, призначене для показу драматичних творів чи інших публічних видовищ, характерних для сцени.

2. Сукупність усіх драматичних творів народу, епохи чи автора.

3. Мистецтво складання драматичних творів або їх виконання.

4. Перебільшення в жестах і висловлюваннях.

У номінативному полі концепту TEATRO ми виділяємо такі складові: "загальні поняття" *(la escena, la ópera, la orquesta, la decoración, el género, el acto, la acción, la adaptación, el aplauso, el espectáculo, el epílogo, el prólogo, la intriga, el papel, el telón, el personaje)*, "жанри" *(la comedia, auto sacramental, la crónica, el drama, la tragedia, el episodio, la farsa, el fiabesco, el misterio, la tragicomedia)*, "люди" *(el director, el dramaturgo, el protagonista, el antagonista, el coro, el narrador, el cuentista, la dramaturgia, el espectador, el mimo, el tramoyista)*, "види театру" *(teatro alternativo, teatro antropológico, teatro autobiográfico, teatro de agitación, teatro circular, teatro de calle, teatro de cámara, teatro de las mujeres, teatro de masas, teatro musical, teatro para leer, teatro político, el vodevil, el performance, el burlesco)*, "суто театральні поняття" *(el arquetipo, las atelanas, el atrezzo, la cuarta pared, el encadenamiento, el mímesis, la mímica, la reposioción, el interludio, el canevás, el portavo).*

Контекстуальна сполучуваність лексеми-репрезентанта концепту за даними словників [12–15]: *teatro de autor; teatro de bolsillo; teatro de cámara; teatro de ensayo; teatro épico; café teatro; gemelos de teatro; salida de teatro.*

Концепт TEATRO також об'єктивується ідіоматичними виразами, які можна віднести до ядра: *echar, hacer o tener teatro; parecer sacado de un teatro; salir del teatro.* Тим часом як наступні вирази відносяться до периферії: s*er un drama; entrar en el drama; montar un número; montar una escena; dar un espectáculo; ser puro espectáculo; salir a escena; tener madera de actor; bajar el telón.*

Синонімічний ряд слова-репрезентанта концепту формують: *corral; escenario, escena; dramaturgia, dramática, drama; cuento, farsa, exageración, fingimiento, simulación, afectación, paripé.*

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що концептосфера ARTE є складно організованою ментальною системою, репрезентованою в іспанській мові через концепти, об'єднані тематично та ієрархічно. Базовими складовими концептополя ARTE виступають концепти MÚSICA, DANZA, LITERATURA, ARQUITECTURA, PINTURA, ESCULTURA, TEATRO, які містять ключові універсальні семи, спільні для всіх видів мистецтва: *"arte", "actividad humana", "creación", "habilidad", "práctica".*

Структурно кожен концепт представлено у вигляді тематичного поля з відповідною кількістю ядерних, периферійних та асоціативних елементів, що фіксуються як у словникових дефініціях, так і в ідіоматичних виразах. Вербалізація концептів у межах концептосфери ARTE демонструє багаторівневу семантичну організацію, де простежуються як

загальнолюдські, так і специфічно іспанські культурні домінанти.

Національно-специфічні домінанти концептосфери ARTE в іспанській мові проявляються через: фольклорну традицію (музика, танці, костюми, інструменти); історико-культурну пам'ять (архітектура, література, театр); мовну своєрідність (ідіоматичні вирази, термінологія, метафори); культурно-позамовні реалії, які часто є неперекладними або такими, що потребують тлумачення при перекладі. Це дозволяє вважати концептосферу ARTE носієм національно маркованої ментальності іспанського етносу.

Перспектива подальших досліджень полягає у ґрунтовному вивченні засобів вербалізації концептосфери ARTE на матеріалі текстового корпусу іспанської мови (CORPES XXI), що дозволить вивчити ціннісну та перцептивно-образну складові її ключових концептів. Крім того, плануємо звернутись до дослідження концептів ARTE DIGITAL і ARTES APLICADAS, які можуть бути віднесені до дальньої периферії концептосфери ARTE.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калашникова М. Ю. Вербалізація концептосфери culture новотворами сучасної англійської мови : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2021. 261 с.

2. Давиденко І., Калюжна А., Шевченко І. Еволюція концепту мистецтво в англійській мовній картині світу: від ремесла до творчості. *Cognition, communication, discourse.* 2021. № 23. P. 30–50.

3. Jumanbetova K. Verbalization of concepts in English. *Pedagogical sciences and methods.* 2024. Part 32. P. 122–124.

4. Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2016. № 21. Том 1. С. 69–71.

5. Нікішина Т. І. Концептосфера : визначення базових понять. *Наука ІІІ тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Бердянськ. 2019. С. 260–261.

6. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Том 31 (70). № 1 Ч. 1. С. 91–96.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Докілля-К, 2006. 716 с.

8. Приходько А. М. Концепти і концепто-системи в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Докілля-К, 2008. 712 с.

10. Longan Phillips Sh. Sobre la definición del arte y otras disquisiciones. *Revista Comunicación.* 2011. № 1. Volumen 20. P. 75–79.

11.Sánchez-Jofras J. F. Arte. Palabras clave para el estudio de las fronteras / Alejandro Gabriel Benedetti; dirigido por Alejandro Gabriel Benedetti. Ciudad Autónoma de Buenos Aires : Alejandro Gabriel Benedetti, 2020. P. 29-40.

12. Diccionario de la lengua española. URL: https://dle.rae.es/

13. Diccionario de Larrouse Editorial. URL: https: //www.diccionarios.com

14. Diccionario del español actual. URL: https://www.fbbva.es/diccionario

15. Diccionario de música. Madrid: Ediciones Acal, S.A., 2007. 511 p.

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 811.512.161(Turkish language)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.20

SIMILAR AND DIFFERENT FEATURES OF PHYTONYM LEXICON IN TURKIC LANGUAGES OF THE OGHUZ GROUP

ПОДІБНІ ТА РІЗНІ РИСИ ЛЕКСИКОНУ ФІТОНІМІВ У ТЮРКСЬКИХ МОВАХ ОГУЗЬКОЇ ГРУПИ

Huseynova E.,
orcid.org/0009-0000-4351-2995
Ph.D. in philology, Leading Researcher
Institute of Linguistics named after Imadeddin Nasimi of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

The main objective of the article is to reveal the similar and different features of phytonym lexical units in the same language family, Oghuz group of Turkic languages: Azerbaijani, Turkic, Turkmen and Gagauz languages. Even though the same concept is expressed by similar or identical words in the languages belonging to the same language family, sometimes it can mean completely different meanings like homonyms. Also, with the adoption of Islam, the words of Arabic origin in the Azerbaijani, Turkish, and Turkmen languages formed a majority in the lexical layer of the language, compared to the language of the Gagauz Turks belonging to the Christian faith.

Research method and methodology. In the article, the phytonym lexicon units included in the currently working vocabulary of the four languages of the Oghuz group: Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz languages are studied in a comparative plan. Also, rich material related to four languages is compared using statistical, etymological, historical-comparative, analysis and synthesis methods.

Novelty of the article. Previously, units of phytonym lexicon in Turkic languages of the Oghuz group were not studied under a separate heading. This study can serve as a resource for those who study the similarities and differences between related languages at the lexical level, those who study the lexical layer of the Oghuz group of Turkic languages, and those who compile a dictionary related to the phytonym lexicon in Turkic languages in the future.

Results. It is possible to see that there are a number of different points in the study of the phytonym lexicon in the Turkic languages of the Oghuz group. It is possible to see these either in the processing of words in different forms, in the feature of homonymy, as well as in the formation of phytonymic units in different forms. Differences in letter and sound changes are observed in words that are similar with minor differences.

All this suggests that although the Azerbaijani, Turkic, Turkmen and Gagauz languages, which are part of the Oghuz group of Turkic languages, belong to the same language family, they have many differences in the lexicon of phytonyms. As the Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz languages are included in the Oghuz language family, there are many similar words in their lexical fund. In the literary lexicon of Azerbaijani, Turkish, Turkmen, and Gagauz languages, similar words are sometimes written according to the same orthographic norm, and sometimes there are different spellings, even though the orthographic norm is expected.

Key words: Oghuz group Turkic languages, Azerbaijani language, Turkish language, Turkmen language, Gagauz language, lexicon of phytonyms, related languages, flower names, tree names.

Основна мета статті виявити подібні та різні риси лексичних одиниць фітонімів в одній мовній сім'ї, огузькій групі тюркських мов: азербайджанській, тюркській, туркменській та гагаузькій мовах. Незважаючи на те, що те саме поняття виражається схожими або однаковими словами в мовах, що належать до однієї мовної сім'ї, іноді воно може мати зовсім різні значення, як омоніми. Також із прийняттям ісламу слова арабського походження в азербайджанській, турецькій та туркменській мовах склали більшість у лексичному шарі мови, порівняно з мовою гагаузьких турків, що належать до християнського віросповідання.

Метод та методологія дослідження. У статті в порівняльному плані вивчаються одиниці фітонімічної лексики, що входять до чинного словникового складу чотирьох мов огузької групи: азербайджанської, турецької, туркменської та гагаузької мов. Також зіставляється багатий матеріал, що відноситься до чотирьох мов, з використанням статистичного, етимологічного, історико-порівняльного, аналізу та синтезу методів.

Новизна. Раніше одиниці фітонімічної лексики у тюркських мовах Огузької групи в рамках окремої рубрики не вивчалися. Дане дослідження може бути посібником для тих, хто вивчає подібності та відмінності між спорідненими мовами на лексичному рівні, тих, хто вивчає лексичний пласт огузької групи тюркських мов, і тих, хто в майбутньому складатиме словник, пов'язаний з лексикою фітонімів у тюркських мовах.

Висновок. Можна побачити, що існує низка різних моментів у вивченні лексики фітонімів у тюркських мовах огузької групи. Це можна побачити або у обробці слів у різних формах, в ознаках омонімії, а також у освіті фітоні-

мічних одиниць у різних формах. Відмінності в буквених і звукових змінах спостерігаються в словах, які схожі на незначні відмінності.

Все це говорить про те, що хоча азербайджанська, тюркська, туркменська та гагаузька мови, що входять до огузької групи тюркських мов, належать до однієї мовної сім'ї, у них є багато відмінностей у лексиці фітонімів. Оскільки азербайджанська, турецька, туркменська і гагаузька мови входять до огузскую мовну сім'ю, у тому лексичному фонді багато подібних слів. У літературному лексиконі азербайджанської, турецької, туркменської та гагаузької мов схожі слова іноді пишуться за однією і тією ж орфографічною нормою, а іноді зустрічаються різні написання, хоча орфографічна норма і очікується.

Ключові слова: огузька група тюркських мов, азербайджанська мова, турецька мова, туркменська мова, гагаузька мова, лексика фітонімів, споріднені мови, назви квітів, назви дерев.

Introduction (relevance of the problem). The floristic lexicon in the Azerbaijani, Turkic, Turkmen and Gagauz languages, which make up the Oghuz group, has a number of similar as well as also quite different aspects. Among the words used in the floristic lexicon of the Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz languages without undergoing any orthographic and orthoepic changes are: lemon {limon}, barley {arpa}, tea {çay} (although the pronunciation is the same due to the differences inherent in the alphabet of the Turkmen language, the spelling is çaý), flower {gül}, pomegranate {nar}, grass {ot}, straw {saman}, soybean {soya}, grape {üzüm} can be given as an example [1, p. 112].

The main objective of the article is to reveal the similar and different features of phytonym lexical units in the same language family, Oghuz group of Turkic languages: Azerbaijani, Turkic, Turkmen and Gagauz languages. Even though the same concept is expressed by similar or identical words in the languages belonging to the same language family, sometimes it can mean completely different meanings like homonyms. Also, with the adoption of Islam, the words of Arabic origin in the Azerbaijani, Turkish, and Turkmen languages formed a majority in the lexical layer of the language, compared to the language of the Gagauz Turks belonging to the Christian faith. In the historical time period, people's neighborhood with different ethnic groups caused them to adopt borrowed words that express the same concept. A large part of the lexicon of nature is made up of words and word combinations that represent the lexicon of phytonyms.

Analysis of recent research and publications. Over the past 5 years, works by different authors have been published on various aspects of phytonymic vocabulary in the Oghuz Turkic languages or Turkic languages. Thus, in the article by A. Altuntash "Plant names in the Gagauz language and comparison with the Turkish language", the names of plants in the Gagauz language are given in a comparative form with the Turkish language [2, p. 442].

Another study by S. Abid entitled "Semantic and morphological analysis of the names of wild plants used in the dialects of the Azerbaijani language" includes an analysis of the names of wild plants used in the dialects of the Azerbaijani language from a semantic and morphological point of view [3, p. 239].

In the article by E. Karatas "Archaic words in Gagauz proverbs and idioms", the names of plants in folklore and proverbs are analyzed from an etymological point of view [4, p. 6]. This article only provides a comparison of the names of plants in the Gagauz language.

In O.Kocaman's study titled "Vascular Plant Flora of the Pazaryeri (Bilecik) and Surrounding Areas", the names of plants growing in the Bilecik region of Turkey and their characteristics were analyzed [5, p. 46].

Examples of works published in the English-language literature in the last 5 years in terms of analyzing plant vocabulary on a global scale within the framework of cognitive semantics and worldview theories include article A. Mierzwińska-Hajnos's "The linguistic worldview revisited: a cognitive analysis of plant terms" [6, p. 474].

Also Y. Huang's "A study on the interpretation model of plant nouns based on generative lexicon theory" article analyze the cognitive semantics of plant names, the scope of word usage in modern times, and the issues of sound change [7, p. 67].

The difference and novelty of our research from the works of other authors with other names, published on the vocabulary of plants over the past 5 years, are as follows. In this study, the vocabulary of plants is not analyzed on the basis of lexical units of one language or a comparison of two languages. In the article, based on a comparison of four languages, phytonymic lexical units of the Oghuz group of Turkic languages, including Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz, are analyzed. Also, unlike other studies listed above, in addition to the original meanings of words, their homonymous properties are analyzed based on the material of four languages. Also, unlike other studies, not only the modern pronunciation of phytonyms is analyzed, but also their archaic forms used in historical sources, in a comparative aspect with modern Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz languages. We also testify that as an innovation only some of the phytonymic lexical

units analyzed here are used identically in the Oghuz group of Turkic languages, without any differences, while in most words there are differences in sound and letter or completely new lexical units are used.

Although the lexicon of phytonyms has a number of different aspects in the languages included in each of the Oghuz group, there are also a number of common features, with their etymologies mainly of Turkic origin. It should also be noted that there are some words of borrowed origin included in the lexicon of Turkic languages, the etymology of which can be discovered by examining the vocabulary units of the language they come from.

Sometimes the literary language material of one language included in the Oghuz group appears in the dialects of another. Sometimes, the word used in dialects is slightly different from the one in the literary language due to the difference in sound and letter. Sometimes the word used in the dialect has nothing to do with its counterpart in the literary language. The analysis of these and other facts conditions the study of the phytonym lexicon in the Turkic languages of the Oghuz group and provides a rich field of linguistic research and material for linguists.

Presentation of the main research material. Thus, the vast majority of words that are already used in the vocabulary of Azerbaijani, Turkish, Turkmen and Gagauz languages and whose borrowing feature is not felt mainly coincide with the times when Islam spread from Arabic and Persian languages and the influence of these languages was widely felt. These types of words are mostly imperceptible words that are acquired in the language by passing to the vocabulary of the language with certain orthographic differences.

The study of the etymological points of the phytonym lexicon is also important in terms of the origin of these words used in the language, the source of their entry into the vocabulary of the language, and its current state of change. The Oghuz group of Turkic languages has a very rich dialectology related to plant cultivation. Comparison of lexical units and dialects of the literary language in the Oghuz group makes it possible to reveal the closeness between them.

This gives us grounds to assert that one of the scientific conclusions of the study is that only some words belonging to one language family are used identically, but other phytonymic lexical units show significant differences in the Oghuz group of Turkic languages.There are also some words whose equivalents are the same in the three languages included in the Oguz group, but different in only one. The number of words of this type is quite large in the floristic lexicon. Examples of this type of words are apple {alma} in Azerbaijani, Turkmen, and Gagauz languages, and elma, which occurs as a result of replacing the first vowel a with e in Turkish. In addition, the lexical units of bamboo {bambuk} and banana {banan}, which are used differently in only Turkish in the Oghuz group, can be an example. Thus, although the word bamboo {bambuk} in Azerbaijani, Turkmen and Gagauz languages is used in the form of bambu with the dropping of the last consonant letter k, the word banana is expressed by the word muz, which is a completely different lexical unit, in other languages except the Oghuz language.

There are some floristic lexical units used in the Turkmen language, whose counterparts in the Turkmen language are expressed in completely different words than in other languages of Oghuz group of Turkic languages. In the Azerbaijani, Turkmen and Gagauz languages, the word sapling {fidan}, which means the state of a tree after planting, is equivalent in Turkmen language to nahal; Another floristic lexical unit, which occurs as ore {filiz} in Azerbaijani, Turkmen and Gagauz languages, is the equivalent of the word purçuk in the Oghuz group of Turkic languages [8, p.30]. There are words that are part of some floristic lexicon, which are used in two of the Turkic languages of the Oghuz group in the same way, and in the other two they are either the same or partially or completely different. The word spike {sünbül} used in the Azerbaijani language is also included in the Turkmen language as “sünbül” but the same meaning in the Gagauz and Turkic languages spelling with quite different word “basak” [9, p. 731].

In the Turkmen language, the word head {baş} is also the primary meaning:

1) head as a body part;
2) corn;
3) hill;
4) the beginning;
5) tip;
6) chief, director;
7) real, actual;
8) grain;
9) person;
10) welding

as it also expresses different meanings depending on the scope of development. Comparatively, if we analyze the two word combinations in which the word “baş” is used in the Turkmen language, we can understand the different meanings of this homonymous word:

bugdaỳ başy – spike wheat;
mekgecöven başlary – ears of corn;
baỳlygyn başy – the source of wealth, etc.

In addition, the word mulberry {tut} is the same in Azerbaijani and Turkmen languages [10, p.650]. Unlike the word «sünbül», the word «tut» is used as «dut» with the substitution of the consonants t → d, not with a completely different lexical unit in words belonging to the other Oghuz group. Another word used almost identically with a letter change is the word olive {zeytun}, which is the same in Azerbaijani and Turkmen languages, and its counterpart in Gagauz and Turkic languages is the lexical unit of zeytin with the change of u → i. The point to be noted is that in the Gagauz language there are images of this word olive as zeftun / zehtin / zetin. The word «garlic» {sarımsaq} in Azerbaijani is pronounced as «sarımsak» in Turkish with the change of q → k, and in Gagauz and Turkmen languages as «sarımsak». However, although it is written as in Gagauz language, in Turkmen language it is written as sarymsak due to the fact that the sound [ı] is expressed with [y] in writing.

At the same time, there are some plant names used in the Gagauz language, which have variants that are used in the same way in the Turkish language. These words included in the lexicon of herbalism do not have the same meaning as the word of the same form in Turkish, and the reason is that these words are false equivalents. Examples of false equivalents used in the Gagauz language related to floristic lexicon are the words: juniper {andız}, plant {bitki}, planatus {çınar}. Thus, the word juniper {andız} is the name of a plant with thorny leaves spelling in the Turkish language in the same way as in the Gagauz language also, but in the Azerbaijani language this floristic lexicon unit spelling as ardıc. Another meaning of this word in the Gagauz language is desert [11, p. 140].

The meaning of the word plant {bitki} used in the Gagauz language means final, end, which is one of the false equivalents of the floristic lexicon. On the other hand, in the Gagauz language, the word planatus {çınar} is written in a similar form in the Turkish language and means as angry/nervous, but not the name of long-lived tree planatus.

Some examples of false equivalents of floristic vocabulary used in the Turkmen language are the words bulgur and botanic. Although the meaning of the word bulgur in Turkish is the bulgur cereal used in Azerbaijani language, the word bulgur in the Turkmen language gives different meanings such as crystal, crystal wine glass. The word grain {tahyl} is used in the Turkmen language in the sense of box / chest, which has a completely different meaning from the word grain {taxıl} in the Azerbaijani language [1, p. 113].

When studying the lexicon of plants, taking into account the breadth of words, they can be included in the analysis within the group they belong to. If we look at the etymology of the word flower {çiçək}, which is almost the same in the Turkic languages of the Oghuz group, with a slight difference, we can find variates of çeçak* / çiçak* as the initial variant of the word in the ancient Uyghur, Karakhan-Uyghur languages. In the «Codex Kumanikus» texts, we can see that it is used in the form of şişek / şeşak with the consonant substitution ç → ş. Besides, a similar meaning is expressed by the Mongolian word çeçeg. The lexical unit in Mongolian and the counterpart in Turkish can be considered as an example for supporters of the idea that they come from the same root. This word çeçek, used as smallpox in «Divani lugat-it Turk», expressed the concept of disease as well as the name of flower. In addition to its original form, this word also has the meaning of smallpox in the modern Turkish, Azerbaijani languages, Crimean-Tatar, in the Crimean dialect of the Karaim language, in Kabarda-Balkar, Kumin, Tatar, Bashkir, Karakalpak, Kazakh, Kyrgyz, Uzbek and Uyghur Turkic languages [10, p. 201]. In the Chagatai, Gagauz, Turkmen, Altai and Tuvin languages, this word is used only in the original meaning of flower. In Salar Turkish, the word çiçek, which is used as a flower, also means a bud in addition to its original meaning. Among the languages belonging to the Oghuz group, this word spelling as çiçək in Azerbaijani, çiçek in Turkmen and Gagauz languages, çeçek in Turkmen and Tuvin languages, and in other Turkic languages, respectively, Crimean Tatar, Kabarda-Balkar, Kumin, çeçek , çəçək in Tatar, səsək in Bashkir, şeşek in Kazakh, çeçek in Kyrgyz, Altai Turkic and used as çeçak in Uzbek languages.

Flower names have a special place in the floristic lexicon. The historical etymology of the word lily {zanbaq}, which is one of the units of the floristic lexicon, goes back to the Arabic language [1, p. 24]. Thus, the floristic unit is derived from the Arabic word قبنز* [zanbak], which means bulbous plant. In ancient written sources, the word zanbak can be found in Khizir Pasha's «Muntahabi Shifa» and Omar bin Mazid's «Majmuatun Nazair».

Tree names are part of the floristic lexicon. The etymology of the lexical unit planatus, which stands out from these trees for its longevity, is derived from the Persian words لانج* [chanal], رانج* [chanar]. It is possible to see that it is found in the form of chenar in the 14th century Masud bin Ahmed's «Suhheyl and Navbahar» and in the 16th century «Jamiul Furs» [8, p.85]. If we look at the current Turkic languages, it is used as çinar [chinar] in Azerbaijani, Bashkir, Uzbek, Tatar, Uyghur languages, as çınar

[chinar] in Turkish, and as şınar [shinar] in Kazakh language.

Conclusion. Among the differences in writing, we can mention the phenomenon of ringing in Azerbaijani language, the process of deafening in Turkish language, the dropping of the first consonant sound in Gagauz language, and in Turkmen language, consonants do not come together in writing, unlike the literary language of Azerbaijan. One of the factors that make up the difference is the substitution of e in the words written in a similar form in the Turkic languages of the other Oghuz group, which exists in the Azerbaijani language.

Sometimes the Oghuz group is expressed by one word belonging to the phytonym lexicon of one of the Turkic languages, while it is possible to find it expressed by several words and synonyms in other languages belonging to this group. A similar phenomenon of synonymy is observed more often in Turkmen, especially in the Gagauz language.

REFERENCES:

1. Hüseynova, E. Ekolinqvistika: Oğuz qrupu türk dillərində flora və fauna leksikası, Bakı: Elm və təhsil, 2024, 220 s.
2. Altuntaş, A. Gagavuz Türklerinde Bitki Adları ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 2018, 4(8), s. 432-447.
3. Abid, S. Azerbaycan Ağızlarında Kullanılan Yabani Bitki Adlarının Anlamsal ve Morfolojik İncelenmesi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Iğdır, 2018. s. 235–248.
4. Karataş, E. Gagauz Atasözü ve Deyimlerinde Arkaik Kelimeler. III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, İstanbul, 2010. s. 1–17.
5. Kocaman, Ö. Pazaryeri (Bilecik) ve çevresinin damarlı bitkiler florası. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 18 (1), Artvin, 2017, s. 36–50.
6. Mierzwiǹska-Hajnos, A. The linguistic worldview revisited: a cognitive analysis of .plant terms. The central European journal of social sciences and humanities, 46 (4), Poland, 2010, p. 457–479.
7. Huang, Y. A study on the interpretation model of plant nouns based on generative lexicon theory. Lawarath Social E-Journal, 6 (2), Thailand, 2024, p. 67–86.
8. Hüseynova, E. Ekolinqvistika: Oğuz qrupu türk dillərində relyef və iqlim leksikası, Bakı: Elm və təhsil, 2024, 208 s.
9. Derleme Sözlüğü: [12 cilddə] – Ankara: Türk Dil Kurumu, – c. 2: B. – 1993. – 835 s.
10. Türkmence Türkçe Sözlük. T. Tekin, M. Ölmez, E. Ceylan. Ankara: Simurg, – 1995. – 730 s.
11. Gagauz Türkçesinin Sözlüğü. İ. Kaynak, M. Doğru. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991, 284 s.

УДК 81’42=132.1:32
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.21

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ТУРЕЦЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ РЕДЖЕПА ТАЙЇПА ЕРДОГАНА)

STYLISTIC FEATURES OF CONTEMPORARY TURKISH POLITICAL DISCOURCE (BASED ON THE SPEECHES OF RECEP TAYYIP ERDOĞAN)

Пілик В.В.,
orcid.org/0000-0001-8987-8845
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Мурин Д.С.,
orcid.org/0009-0001-0254-8841
студентка І курсу магістратури факультету східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті проаналізовано стилістичні особливості турецького політичного мовлення, що функціонує у сучасному публічному просторі Туреччини. Актуальність теми зумовлена роллю мовленнєвих стратегій у формуванні політичного іміджу лідера та впливом, який здійснюють публічні виступи на громадську думку. Основну увагу зосереджено на аналізі лінгвістичних засобів і прийомів, які використовуються в політичних виступах офіційних осіб, зокрема президента Турецької Республіки Реджепа Тайїпа Ердогана, на виявленні ключових стилістичних засобів, що формують ефективність його політичного мовлення, а також описі прагматичних функцій мовленнєвих прийомів у політичній комунікації Туреччини. Матеріалом дослідження слугували тексти усних і письмових промов турецькою мовою, виголошених у різних політичних контекстах, а саме: передвиборчих кампаніях, міжнародних форумах, урочистих зверненнях до народу тощо. У роботі описано ключові риси політичного дискурсу: використання емоційно забарвленої лексики, апеляція до національних цінностей, активне вживання риторичних фігур, прагнення до персоналізації повідомлення та створення ефекту близькості з аудиторією. Проаналізовано прагматичні аспекти політичного мовлення, зокрема засоби впливу на громадську думку, формування образу сильного лідера, зміцнення легітимності його політичної сили. Окремо розглянуто використання евфемізмів як засобу делікатного формулювання суперечливих питань, що допомагає зберегти позитивний імідж політика та уникнути прямої конфронтації з аудиторією. Зазначається також, що промови Реджепа Тайїпа Ердогана характеризуються сучасними комунікативними стратегіями впливу, завдяки чому у його виконанні формується політичний дискурс, здатний ефективно впливати на різні аудиторії, підтримуючи таким чином політичний авторитет лідера. Висновки свідчать про те, що вміння оперувати стилістичними прийомами відіграє вагому роль в політичному дискурсі, адже завдяки красномовству політик може змінювати громадську думку та впливати на людей. Наявність персуазивності, що має характеристики аргументативного дискурсу, в промовах політика є необхідним елементом у політичних промовах для отримання і підтримання влади.

Ключові слова: політичне мовлення, мовленнєвий вплив, лінгвістичні засоби, публічний виступ, риторичний прийом.

The article analyses the stylistic features of Turkish political speech functioning in the modern public space of Turkey. The relevance of the topic is due to the role of speech strategies in shaping the political image of a leader and the influence of public speeches on public opinion. The main attention is focused on the analysis of linguistic means and techniques used in political speeches of officials, in particular, the President of Turkey Recep Tayyip Erdogan, on the identification of key stylistic means that shape the effectiveness of his political speech, as well as on the description of pragmatic functions of speech techniques in political communication in Turkey. The research material was based on the texts of oral and written speeches in Turkish delivered in various political contexts, namely, election campaigns, international forums, solemn addresses to the nation, etc. The paper describes the key features of political discourse: the use of emotionally coloured vocabulary, appeal to national values, active use of rhetorical figures, the desire to personalise the message and create the effect of closeness with the audience. The pragmatic aspects of political speech are analysed, in particular, the means of influencing public opinion, forming the image of a strong leader, and strengthening the legitimacy of his political force. The use of euphemisms as a means of delicately formulating controversial issues is also considered, which helps to maintain a positive image of a politician and avoid direct confrontation with the audience. It is also noted that Recep Tayyip Erdogan’s speeches are characterised by modern communication strategies of influence, which allows him to form a political discourse that can effectively influence different audiences, thus maintaining the political authority of the leader. The conclusions show that the ability to use stylistic devices plays a significant role in political discourse, as eloquence allows politicians to pragmatically change public opinion and influence people. The presence of persuasiveness, which has the characteristics of argumentative discourse, in a politician’s speeches is a necessary element in political speeches for effective government.

Key words: political speech, speech influence, linguistic means, public speech, rhetorical device.

Постановка проблеми. Публічний виступ політика – це особливий тип дискурсу, спрямований на переконання аудиторії в правильності та важливості інформації, викладеної в повідомленні. Основна його мета – вплинути на аудиторію, очікувати від неї певної реакції або дії. Слова в політиці ніколи не звучать випадково та не вживаються в процесі комунікації без певної причини, тобто без конкретної цілі, яку переслідують політики. Влада демонструє свої сили через мову, а ідеї, що репрезентують політичну владу, входять до складу політичного дискурсу за допомогою певних прийомів увиразнення. Відповідно, двома невід'ємними елементами політичного дискурсу є ідеологія та персуазивність. Незалежно від деталей, загальна ідеологія політичного дискурсу полягає в тому, щоб служити власним конкретним або символічним інтересам групи, переконати громадськість у тому, що добре/погано, що правильно/неправильно, що є в їхніх інтересах, і змусити їх діяти відповідно. Актуальність дослідження обумовлена тим, що інтерес до ролі мовних засобів у політичному мовленні зростає, відповідно, необхідним стає глибокий аналіз специфіки турецької політичної риторики для глибшого розуміння не лише мовних засобів впливу, а й механізмів формування ідеології та суспільної думки. Аналіз політичного мовлення має на меті дослідження знань, бачення світу, тлумачень дійсності та норм поведінки оратора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною базою дослідження є роботи відомих українських і зарубіжних вчених таких як О. Ковальова, Т. Ващук, М. Рейсіґль, К. Кенжеканова, Р. Уодак, А. Фетцер, Ф. Байрам, Н. Бююккантарджиоглу, Е. Йарар, К. Караджа, О. Йилмаз, Н. Алаґьозлю, Ґ. Кантар, С. Шахін спрямовані на дослідження лексичних, семантичних, стилістичних, синтаксичних та прагматичних особливостей тексту.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення особливостей використання мовно-стилістичних засобів у політичній промові президента Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана.

Виклад основного матеріалу. Мова слугує потужним інструментом для здійснення влади, впливу на поведінку та контроль за діями інших. Ідеї, яких дотримуються люди, мають силу формувати опінії, породжуючи те, що називається «ідеологією». Актуалізація ідеологій найяскравіше проявляється через мову. Будь-який мовленнєвий акт може накласти відбиток на репутацію мовця, його публічний образ, який кожен член суспільства хоче для себе створити. Мовленнєві акти можуть впливати або на «позитивний імідж» або на «негативний імідж» політика. Вміння оперувати риторичними прийомами відіграє вагому роль в політичному дискурсі.

До риторичних прийомів, якими послуговується президент Турецької Республіки Реджеп Тайіїп Ердоган у своїх промовах, входять: 1) *короткі речення*, що полегшують сприймання інформації: *«Şunu açık ve net ifade etmekte fayda görüyorum: Bizler artık sizin zamanınızın misafirleriyiz. Türkiye'nin geleceği sizlersiniz. Bu milletin umudu sizlersiniz.» (Я хотів би чітко пояснити: ми – гості вашого часу. Ви – майбутнє Туреччини. Ви – надія цієї нації.)*; 2) *експресивність та емотивність* висловлювань, що формується за допомогою: а) анафори – повторення слів або звуків на початку суміжних речень: *«Yani nerede yaşadığınızı biliyorsunuz değil mi? İşte **Malatya** böyle bir yer. Evet, **Malatya** bugün de göreni kendine hayran bırakan bir şehir, bu vasfını sürdürüyor. Ben de **Malatya**'yla gurur duyuyorum evvel Allah. **Malatya**'nın ülkemize hayatın her alanı gibi rahmetli Özal başta olmak üzere yetiştirdiği siyaset ve devlet adamlarıyla da önemli hizmetleri var.» (Отже, ви знаєте, де ви живете, чи не так? Ось **Малатья** – це саме таке місце. Так, **Малатья** – місто, яке зачаровує кожного, хто бачить його сьогодні, і воно зберігає цю особливість. Я також пишаюся **Малатьєю**. **Малатья** надала важливі послуги нашій країні в усіх сферах життя, особливо завдяки політичним і державним діячам, яких вона виховала, особливо покійному Озалу.)*; б) антитетон – протиставлення двох думок: «*Türkiye Cumhurbaşkanı olarak en başından beri **savaşın kazananı**, **barış** ise **kaybedeni** olmayacağını ifade ettim.» (Як президент Туреччини, я з самого початку заявляв, що у **війні** немає **переможців**, а в **мирі** немає **переможених**.);* в) хіазма – перехресне розташування черговості елементів двох однорідни висловлювань чи словосполучень: *«Çünkü bu bizim **milletimize taahhüdümüz, milletimize sözümüz**. Biz sözümüzden dönmeyiz.» (Ми будемо рішуче продовжувати процес врегулювання. Тому що це наше **зобов'язання перед нашим народом, наша обіцянка нашому народу**. Ми не відступимо від своєї обіцянки.)* [1, с. 122].

Невід'ємне місце у політичних промовах президента Туреччини посідає метафора – засіб для створення експресивності та емотивності. І чим більший розрив між асоційованими об'єктами, тим яскравіша і несподіваніша та виразніша метафора. У мовленні президента Ердогана часто зустрічаємо персоніфікацію, вид метафори, що

будується на основі подібності між неживими та живими предметами: «*Peki, rahmetli Kadir Bey İstanbul'a yeni bir çehre verdi ve* ***İstanbul*** *yeniden* ***ayağa kalktı***.» (*Що ж, покійний Кадір-бей надав Стамбулу новий вигляд, і* ***Стамбул*** *знову* ***піднявся***.). Персоніфікація також може бути використана, де це доречно, щоб додати жвавості та барвів сказаному: *«Değerli arkadaşlar; tarih bizi haklı, onları ise haksız çıkarmıştır.» (Дорогі друзі, історія довела, що ми маємо рацію, а вони – ні.)* У цьому випадку «tarih» (історія) наділяється людською здатністю. Метафора, як і всі інші лексичні стилістичні засоби, буває актуальною, оригінальною, справжньою, коли її використовують вперше, і банальною, шаблонною, «сухою», коли її часто повторюють. В останньому випадку вона поступово втрачає свою виразність. Коли мовець у своєму бажанні представити розгорнутий образ не обмежується створенням однієї метафори, а пропонує групу метафор, такий кластер називається стійкою (пролонгованою) метафорою. Політики використовують метафори для характеристики себе, наприклад: *«Biz bu yola kefenimizi giyerek çıktık.» (Ми ступили на цей шлях, одягнувши саван).* Таким чином, президент Туреччини підкреслює готовність брати відповідальність та вдаватися до самопожертви для служіння нації [2, с. 28].

У політичній комунікації використовується кілька типів метафор, зокрема, пов'язаних з війною, спортом, сім'єю, природою та фінансовими реаліями. Властивим для політичного наративу є також зооморфна метафорична модель, за допомогою якої опоненти наділяють колег вербально вираженими характеристиками, які зазвичай притаманні тваринам. Найчастіше такі метафори використовуються для створення комічного ефекту або для демонстрації власної переваги над іншими [2, с.28]: *«Bu süreçte aralarında yol arkadaşlarımızın da olduğu vatan evlatlarından şehitler verdik, ama milletin iradesini* ***sırtlanlara, çakallara, akbabalara,*** *ruhunu emperyalistlere satmış alçaklara çiğnetmedik.» (У цьому процесі ми пожертвували життям синів Батьківщини, в тому числі і наших товаришів, але ми не дозволили розтоптати волю нації* ***гієнам, шакалам, стерв'ятникам*** *і негідникам, які продали свої душі імперіалістам.).*

У текстах промов для створення образності активно використовуються порівняння як словесне вираження зіставлення двох подібних предметів або явищ у настільки характерних рисах, щоб визначити певні ознаки одного з них через порівняння з іншим. Візьмемо конкретний приклад цієї ознаки: *«Bunu yaparken kendimiz olarak, kendimiz kalarak ve kendimizi sürekli yenileyerek* ***tıpkı ecdat gibi bir ışık olur*** *ve dünyayı aydınlatırız.» (При цьому, будучи собою, залишаючись собою і постійно оновлюючись, ми стаємо світлом, як і наші предки, і освітлюємо світ.)*, де мовець наголошує на продовженню традицій предків.

У такий спосіб, предметами порівняння можуть бути окремі речі та явища, їх сукупність, загальні поняття, а також один і той самий предмет у різних просторових проявах і часових станах, тобто порівнювати можна найрізноманітніші об'єкти, різні за своєю природою. Вже стало звичним порівнювати політику з театром, адже їхньою спільною рисою є наявність певної аудиторії, а також використання деяких популістських політичних прийомів акторської гри. Цей тип порівняльних конструкцій є засобом емоційно-оцінного впливу на адресата, який проявляється як система координаційної взаємодії її учасників [2, с. 29].

Важливою характеристикою мовлення політиків є використання алюзії – специфічного прийому текстотворення, який полягає у співвіднесенні змісту висловлювання з певним історичним чи літературним фактом. Цей прийом актуалізується, коли політичні діячі намагаються переконати у правильності своєї кандидатури, вплинути на почуття електорату, здобути особливу прихильність. Алюзія – це прояв текстової категорії інтертекстуальності, засіб художньої виразності, який збагачує зміст текстової інформації, створюючи численні асоціації шляхом натяку на події, факти, персонажів інших текстів. Це є проявом безперервної діалогічності текстотворення, зокрема художньої творчості. Наприклад, релігійні алюзії активно використовуються в політичних промовах для посилення меседжу оратора: *«Biz şu ilahi müjdeye tüm kalbimizle inanıyor ve iman ediyoruz: Allah, sabredenlerle beraberdir.». (Ми віримо в цю божественну радісну звістку всім серцем: Аллах з терплячими.)*.

Іншим видом алюзії, який часто використовується в політичному дискурсі, є історична алюзія – посилання на історичні факти, які є твердженнями, що роблять основну думку більш вражаючою. Такі риторичні прийоми у промовах політиків здебільшого пов'язані з минулими або нещодавніми подіями, які отримали широкий резонанс у світі. *«Biz, karadan, dikkat edin kadırgaları yüzdüren, geçiren Fatih'in torunlarıyız.». (Не забуваймо, що ми – нащадки Фатіха, який плавав на галерах по суші.)*. У наведеному прикладі президент Туреччини посилається на Мехмеда II

Фатіха завойовника, який свого часу був найбільшим полководцем та завоював Константинополь. У такий спосіб, Реджеп Тайїїп Ердоган підкреслює, що він віддає шану своїм великим предкам та наслідує їхні традиції, тим самим, піднімаючи почуття гордості у слухачів.

Доцільно зауважити, що натяк, непряме або випадкове посилання на історичну, літературну постать, подію чи об'єкт є важливим риторичним інструментом. Використання цитат або відомої фрази, яку реципієнт вже чув і знає, також може привернути увагу, наприклад, президент Туреччини іноді послуговується історіями про таку фольклорну постать, як Насреддін Ходжа: *«Şayet kendi coğrafyamızda, kendi kalbimizde, kendi zihnimizde kaybettiğimiz değerlerimizi Nasreddin Hoca hikâyesinde olduğu gibi başka yerlerde aramaya kalkarsak sadece vaktimizi heba etmiş oluruz.» (Якщо ми спробуємо шукати наші цінності, які ми втратили на власній території, у власному серці, у власному розумі, в інших місцях, як в історії з Насреддіном Ходжею, ми лише змарнуємо час.)* Варто зазначити, що цей прийом може використовуватися як мовна стратегія уникнення прямої апеляції до реципієнта та відображення прихованої референції.

Мета гіперболи – досягти особливого ефекту, справити сильне враження на людей за рахунок перебільшення: *«14 Mayıs'ta yine destan yazmaya hazırlanan bir Konya görüyorum.» (14 травня я бачу Кон'ю, яка знову готується писати епопею.)*. У такий спосіб, мовець наголошує на масштабі та значимості досягнень міста Кон'ї.

Окрім того, використання емотивних мовних лексичних одиниць є поширеним явищем у політичних промовах президента Туречиини. Емотивні лексичні одиниці – це слова, які апелюють до емоцій слухачів, а не до їхнього розуму та логіки. Такі слова іноді називають «навантаженими», оскільки вони містять повідомлення, яке тонко підказує слухачеві, що він повинен думати або у що вірити. Існує *позитивна* емотивна лексика: *«Türkiye olarak ilk günden bu yana sergilediğimiz* ***insani***, ***adaletli*** *ve* ***onurlu*** *tavrı bugün de sürdürüyoruz.» (Як Туреччина, ми зберігаємо* ***гуманне***, ***справедливе*** *і* ***чесне*** *ставлення, яке ми демонстрували від початку.)* та *негативна* емотивна лексика: *«Hem silaha, şiddete, baskıya karşı samimi bir tavır ortaya koymayıp, hem de demokrasiden söz eden, açık söylüyorum,* ***yalancı****dır,* ***ikiyüzlü****dür,* ***riyakâr****dır.» (Ті, хто не демонструє щирого ставлення до зброї, насильства і гноблення, і при цьому говорить про демократію, – брехуни, лицеміри і дворушники.)*.

Баланс – це ритмічно збалансовані фрази та речення, які приваблюють слух. Вони можуть мати гіпнотичний ефект, переконуючи слухачів прийняти сказане: *«Biz sadece inşa ederiz, ihya ederiz, ama asla zulmetmeyiz». (Ми тільки будуємо і відроджуємо, але ніколи не утискаємо.)*. Таким чином, баланс та ритмічність фраз, використаних у промові створює ефект впевненості у іміджі політичного діяча.

Риторичні фігури – це засоби виразності, які посилюють увагу читача до певного висловлювання (риторичні звертання, питання, припущення, вигуки, твердження): *«Aynı şekilde bu tavrı bir de «dünya beşten büyüktür» anlayışını ortaya koymak için dünya kurmalı.» (Так само і світ повинен дотримуватися такої позиції, щоб утвердити поняття «світ більший, за п'ятірку».)*. Президент Туреччини часто використовує цей вигук для критики Ради Безпеки ООН, де п'ять постійних членів мають право вето. Таким чином, Реджеп Тайїїп Ердоган зауважує, що світ не може обмежуватися лише п'ятьма державами.

Градація – це літературний засіб, в якому відбувається поступове наростання або, навпаки, пригнічення емоційної значущості. У політичному тексті градація стає ще більш виразною у поєднанні з анафорою. Наприклад: *«Ama hiçbir zaman eğilmedik, hiçbir zaman diz çökmedik, hiçbir zaman teslim olmadık, milletimizle birlikte bir olduk, iri olduk, diri olduk, hep birlikte kardeş olduk ve önümüze çıkan tüm engelleri birer birer aşmayı başardık.» (Але ми ніколи не схилялися, не ставали на коліна, не здавалися, ми стали одним цілим зі своїм народом, ми стали одним цілим, ми стали одним цілим, ми стали братами і сестрами, і ми зуміли подолати всі перешкоди одну за одною.)*. Завдяки градації мовець робить акцент на стійкості та єдності нації у важкі часи.

Інвектива – засіб, який полягає в гострому сатиричному звинуваченні певних явищ чи осіб. Інвективу використовують у різких промовах, які супроводжуються гострою критикою. Наприклад: *«Bunu ancak kâfir yapar. Bunu 'ben Müslümanım, ben Türküm' diyen birisi yapabilir mi?». (Це може зробити тільки невірний. Чи може це зробити той, хто каже: «Я мусульманин, я турок»?)*. Президент Туреччини використав зазначені вирази для засудження дій учасників перевороту, акцентуючи їхню аморальність та несхвалення з погляду ісламських цінностей.

Серед інших поетичних засобів можна назвати такі: *іронія* як один із способів комічного сприйняття дійсності, що містить приховане висміювання фактів або людей (щоб виділити іронію,

потрібно відчути подвійний зміст вислову), наприклад: *«Ve bu anlayış içerisinde hala bu ülkede bunlar özgürlükten bahsediyorlar, bunlar demokrasiden bahsediyorlar, böyle bir şey olabilir mi?» (І з цим розумінням вони все ще говорять про свободу в цій країні, говорять про демократію, чи може таке статися?)*. Реджеп Тайїїп Ердоган іронізує над тим, що його суперники говорять про свободу та демократію, маючи на думці протилежне; *сарказм* як злісне, дошкульне висміювання, їдка іронія: *«Ya haddini bil, bu senin işin değil, anlamazsın bu işlerden.» (Знай своє місце, це не твоя робота, ти в цьому не розбираєшся.)*.

Аналіз турецьких політичних промов дає підстави стверджувати, що одним із засобів маніпуляції у мові політики є використання евфемізмів. Введення їх в текст зумовлене позамовними, зокрема політичними настроями у турецькому суспільстві, а також ступенем важливості й серйозності інформації, яку намагаються нав'язати читачеві. Активне використання евфемізмів зумовлене їхніми пом'якшувальними та нейтралізуючими властивостями певного аспекту людського життя, який вважається недоречним або непристойним для відкритого обговорення в суспільстві. Вони мають нейтральну конотацію і мають на меті уникнути конфлікту в спілкуванні та під час виступів [3, с. 100]. Наприклад, *«Bu arada maalesef Tutak'ta bir otobüsün devrilerek yanması sonucunda 7 vatandaşımız **rahmetli oldu**, kendilerine Allah'tan rahmet diliyorum.» (Тим часом, на жаль, 7 наших громадян загинули в результаті того, що в Тутаку автобус перекинувся і загорівся, бажаю їм милості від Аллаха.)*. Евфемізм «rahmetli olmak» (загинути, піти у вічність) використовано замість дисфемізму «ölmek» (померти).

Слід звернути увагу на те, що політичний евфемізм – це інструмент, завдяки якому політичні діячі контролюють передачу інформації. Вузький погляд на сутність цього поняття полягає в розумінні евфемізму як замінника табуйованої лексики [4, с. 92]. Політичні евфемізми поділяють на такі категорії: 1). *Військово-політичні*, наприклад, *«Sınır ötesi operasyonlarımızı da, bölgedeki diğer güçlerle sağladığımız işbirliği çerçevesinde adım adım ilerletiyoruz.» (Ми крок за кроком вдосконалюємо наші операції за кордоном в рамках співпраці з іншими силами в регіоні.)*. Евфемізм «sınır ötesi operasyonları» (операції за кордоном) використано замість askeri müdaheleler (військове вручання); 2). *Дипломатичні*: *«Hele bir de cumhurbaşkanı ile hükümet arasında ciddi görüş ayrılıkları varsa, bu patinaj çok daha fazla oluyor, hatta geriye gidişe yol açıyor.»* (Особливо, якщо між президентом і урядом існують серйозні розбіжності в поглядах, то така ситуація ще більш ускладняється і навіть призводить до регресу.). Евфемізм «ciddi görüş ayrılıkları» (серйозні розбіжності в поглядах) вжито замість «ciddi çatışma» (серйозний конфлікт); 3). *Ідеологічні*, наприклад: «Değerler eğitimini anasınıfından itibaren tüm sistemin temel unsurlarından biri haline getireceğiz.» (Ми зробимо виховання цінностей одним з базових елементів всієї системи, починаючи з дитячого садка.). Евфемізм «değerler eğitimi» (виховання цінностей) застосовано замість дисфемізму «din propagandası» (нав'язування релігії). [5, с. 156].

Окремо слід згадати явище дисфемізіції, яке досить часто використовується з метою звинувачення когось [6, с. 77]. Нейтральні слова перетворюються на образливі або принизливі: *«Bunlar **imansız**, bunlar **kafir**, bunların akıbeti belli, "ila cehenneme zümera."» (Вони **невірні**, вони **гяури**, їх доля визначена: «їм горіти в пеклі».)*; Дисфемізми використовуються для створення негативного ставлення до події та підкреслення екстремальності події, для ігнорування політкоректності: *«Mezhepçiliktir diyorum, çünkü mezhepçilik İslam dünyasının içinde öyle bir **virüs** haline geldi ki artık Sünnilik-Şia gibi bu yayılma maalesef adeta bir din gibi algılanmaya başlandı…» (Я кажу «сектантство», тому що сектантство стало таким **вірусом** в ісламському світі, що таке поширення, як сунізм-шиїзм, на жаль, почало сприйматися майже як релігія.)*

Як можна помітити, політичний дискурс, з одного боку, потребує толерантного ставлення до інших культур, ідей, прагнень, що дозволяє говорити про зростання ймовірності використання засобів реалізації політкоректності – евфемізмів, а з іншого – агресивності, жорсткої позиції та рішучості у здобутті та утриманні влади, прагнення до персонального таргетування для створення довірливого та сприятливого середовища, що стане передумовою використання дисфемізмів у публічних виступах.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши стилістичні засоби, які використовуються у промовах президента Реджепа Тайїїпа Ердогана, ми зауважили, що цей політик переважно дотримується серйозного тону, щоб підкреслити свою авторитарність. Про це свідчить низька наявність засобів комічної стилістики або подекуди їх відсутність, наприклад, нами не було виявлено таких засобів, як сатира, гумор, комічна гра слів у його політичному мовленні. Проте, метафори, порівняння,

алюзії, гіперболи можна назвати одними з найуживаніших стилістичних засобів формулювання політичної пропаганди та ідеології в турецькому політичному дискурсі, що надають їм більшої виразності та емоційної насиченості у сприйнятті слухачів і, відповідно, створюють більше важелів для маніпулювання їхніми думками та емоціями.

Перспективним видається дослідження різних аспектів сучасного турецького політичного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шулькевич О. Політичне мовлення в аспекті політичної комунікації (на матеріалі турецької мови). Південний архів (філологічні науки). 2017. № 70. С. 122–124.

2. Kuriata Yu. V., Kasatkina-Kubyshkina O. V. Stylistic devices in political discourse. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія», 2022. Вип. 13 (81) С. 27–30.

3. Коляда Е., Кондрук А. Евфемізми як засіб маніпуляції у політичному дискурсі», опублікована в журналі Актуальні питання іноземної філології. 2015. Вип. 2, С. 97–103.

4. Chetaikina, V. The Role of Euphemisms in Political Discourse. Закарпатські філологічні студії, 2023. Вип. 31, 90–93. Doi: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.31.16

5. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Віра Богданівна Великорода; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л.: [б. в.], 2007. – 239 с.

6. Vephkhvadze, T. Dysphemism as Main Tool of “Hate Speech”. International Electronic Scientific and Practical Journal “WayScience”, 5(2), 2022. 75–90.

УДК 811.512.161’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.22

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ВОРОГ* У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

THE VERBALIZATION OF CONCEPT *ENEMY* IN TURKISH LINGUISTIC WORLDVIEW

Тімкова Т.М.,
orcid.org/0000-0002-1711-056X
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Кислиця А.В.,
orcid.org/0009-0009-8048-8627
студентка ІІІ курсу факультету східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Сучасна лінгвістика активно досліджує мовну репрезентацію концептів, серед яких вербалізація образу ворога в нинішніх умовах привертає до себе увагу все більшої кількості науковців, проте в турецькій лінгвістиці наразі такі праці відсутні і викликають інтерес з точки зору української тюркології. Актуальність наукової праці зумовлена потребою дослідження трансформаційного впливу воєнних подій на когнітивні процеси турків, що сприяє формуванню концептуальної моделі їхнього світосприйняття. Тому ми зосереджуємо нашу увагу на дослідженні вербалізації концепту ВОРОГ у турецькій мовній картині світу крізь призму когнітивної лінгвістики, його семантичної структури, лексико-фразеологічної репрезентації, та побудові номінативного поля, що дає змогу розкрити особливості турецького мислення. Визначення ключових лексичних одиниць, що репрезентують цей концепт, зокрема *düşman*, *hasım*, *yağı*, а також фразеологічні конструкції, дають змогу відслідкувати конотативне навантаження поняття ворога у турецькій мовній картині світу.

Особливу увагу приділяємо побудові номінативного поля концепту ВОРОГ, що складається з ядра, прямих номінацій та периферійних елементів, включаючи в себе абстрактні іменники, прикметниково-іменникові конструкції та стійкі словосполучення, що дасть змогу визначити семантичне наповнення концепту, його основні маркери, культурно-когнітивні аспекти його вербалізації та їхній місце у турецькій мовній картині світу. Реалізація концепту на фразеологічному рівні демонструє глибину культурно-семантичного наповнення поняття ворога в турецькому світогляді, оскільки прислів’я та ідіоми відображають народну мудрість, історичний досвід та соціокультурні особливості турецької мовної традиції. Робота в цілому спрямована на глибше розуміння механізмів концептуалізації ворога у турецькій мовній картині світу та його впливу на формування світоглядних структур носіїв мови.

Ключові слова: турецька мова, когнітивна лінгвістика, мовна картина світу, концептосфера, концепт ВОРОГ, номінативне поле, паремії.

Modern linguistics actively investigates the linguistic representation of concepts, with the verbalization of the enemy image in the current context attracting increasing scholarly attention. However, such studies are currently absent in Turkish linguistics, sparking interest from the perspective of Ukrainian Turkology. The relevance of this research is driven by the need to examine the transformative impact of wartime events on the cognitive processes of Turks, which contribute to the formation of their conceptual worldview. Thus, we focus on analyzing the verbalization of the concept ENEMY within the Turkish linguistic worldview through the lens of cognitive linguistics, exploring its semantic structure, lexical and phraseological representation, and the construction of a nominative field that reveals distinct features of Turkish cognition. Identifying key lexical units that represent this concept – such as *düşman*, *hasım*, *yağı* – alongside phraseological constructions enables the examination of the connotative meanings associated with the enemy concept in Turkish linguistic cognition.

Particular attention is given to the development of the nominative field of the concept ENEMY, consisting of a core, direct nominations, and peripheral elements, including abstract nouns, adjective-noun constructions, and stable word combinations. This approach facilitates the determination of the semantic content of the concept, its primary markers, cultural-cognitive aspects of its verbalization, and its place in the Turkish linguistic worldview. The realization of the concept at the phraseological level highlights the depth of the cultural-semantic content of the enemy notion in Turkish thought, as proverbs and idioms reflect folk wisdom, historical experience, and the socio-cultural characteristics of Turkish linguistic tradition. Overall, this study aims to provide a deeper understanding of the mechanisms of enemy conceptualization in the Turkish linguistic worldview and its influence on the formation of the cognitive structures of native speakers.

Key words: Turkish language, cognitive linguistics, linguistic worldview, concept sphere, concept ENEMY, nominative field, paremias.

Сучасна українська лінгвістика дедалі активніше досліджує механізми та засоби мовної репрезентації концептів. Лінгвокогнітивний аналіз охоплював різноманітні поняття, проте останнім часом особливу увагу приділено специфіці вербалізації концептуалізованого образу ворога. Враховуючи його безпосередній зв’язок із війною, що стала середовищем існування багатьох людей, сприйняття концепту ВОРОГ в суспільній свідомості набуває особливої гостроти. Концепт

ВОРОГ зберігає свою загальну сутність, але водночас може змінюватися, набуваючи більш конкретних і емоційно забарвлених рис під впливом значних суспільних подій, зокрема війни. Саме тому його дослідження залишається актуальним і привертає увагу науковців-лінгвістів. Українські лінгвісти в силу контексту свого існування в умовах війни все частіше зосереджують свою увагу на осмисленні цього явища та способах його відображення у мові, здебільшого аналізуючи його на основі матеріалів політичного дискурсу та медійних текстів. Що стосується аналізу цього концепту у турецькій мовній картині світу, лінгвістичні розвідки такого змісту відсутні.

Сучасні напрями лінгвістики зосереджені на вивченні мови через особистісний аспект, де одну з провідних ролей відіграє когнітивна лінгвістика, відносно молода галузь мовознавства, що швидко розвивається і досліджує зв'язок між мовою та процесами мислення. Дослідники що працюють у галузі когнітивної лінгвістики зосереджують свої зусилля на вивченні ментальних процесів, що відбуваються під час породження, сприйняття, осмислення та розуміння мови, а також її роль в пізнавальній діяльності людини, аналізуючи тексти з погляду логічного членування позамовної дійсності [1 с. 77].

Дослідженням проблематики когнітивної лінгвістики займалось багато вчених з різних країн світу. Її основу заклали Р. Лангакер, Р. Джекендофф та Дж. Лакофф. Серед відомих мовознавців сучасності, які займались дослідженням когнітивної лінгвістики ми можемо виділити такі прізвища як Ж. Фоконьє, Б. Рудзка-Остін, І. О. Голубовська, С. Жаботинська, М. Кочерган, М. Полюжин, О. Снітко, В. Жаворонок, А. Приходько, Л. Лисенко, Т. Вільчинська.

Українські тюркологи також присвячують свої наукові розвідки дослідженню концептів турецької мовної картини світу, серед них С. В. Сорокін, І. О. Каціон, І. Л. Покровська, Є. Ф. Римар, Н. В. Сіленко, О. В. Карпенко, К. О. Тищенко.

Серед турецьких лінгвістів, що зробили свій внесок у дослідження когнітивної лінгвістики уваги заслуговують праці Н. Уйгура, Б. Гювенча, Д. Аксана, Б. Деміраля, Д. Гюная, Ш. Уналана, М. Гьокберка та ін.

Когнітивналінгвістика вивчає роль мови в процесах мислення та пізнання світу, у процесах його формулюваня у мовлення а також особливості співвідношення концептів з мовними картинами світу.

Головним методом дослідження концепту у розрізі когнітивної лінгвістики є концептуальний аналіз, що має на меті реконструкцію когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування та упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду [2, с. 103–105].

Притаманний когнітивному аналізу логічний аспект зосереджується на визначенні закономірностей внутрішньої організації концепту, встановленні його елементів а також виявленні між ними логічних зв'язків.

Дослідженню концепту ВОРОГ присвятили свої наукові розвідки такі науковці, як А. Червінчук (репрезентація концепту «ВОРОГ» в українській воєнній документалістиці (2015–2018 рр.) [3]; І. Басовець (дослідження вербального увиразнення концепту «ВОРОГ» у політичних промовах президентів України та США) [4]; Н. Кондратекно (особливості вербалізації концепту ВОРОГ в українському політичному дискурсі) [5]; Г. Коваленко (концепт «ВОРОГ» у фольклорному дискурсі) [6]; В. Туренко (Концепт «ВОРОГ» у ранньогрецькій філософії: його семантика, термінологію та текстуальний аспект) [7]; О. Кузьменко (концепт «ВОРОГ» в інтерпретаційній парадигмі фольклору хх століття) [8] та багато інших. Однак школа турецької когнітивної лінгвістики досі не зосереджувала увагу своїх дослідників на проблематиці досліджень концепту ВОРОГ, хоча вони мають велику актуальність для сприйняття та вивчення турецької мовної картини світу загалом.

Вивчення вербалізації концептів дозволяє виявити особливості турецького мислення та мовного вираження, а аналіз паремій, фразеологічних одиниць та ідіоматичних зворотів підтверджує важливість культурно-когнітивних чинників у формуванні мовної картини світу.

У нашому дослідженні дотримуємось комплексного розуміння концепту як багатогранного ментального комплексу, що вербалізується у мові та формується на основі чуттєвого та раціонального досвіду особистості. Також слід зазначити, що у концепті будуть міститись ознаки суб'єктивного та об'єктивного сприйняття.

Концепт ВОРОГ відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу у будь-якій культурі. У турецькій мові даний концепт репрезентований багатьма лексичними одиницями, які відображають не тільки історичні, а і культурні та соціальні особливості турецького народу. Дослідження концептів надає нам змогу зрозуміти, яким чином уявлення про ворога, які закріплені у мові, а також те, які конотації вони в собі несуть, впливає на світогляд носіїв турецької мови.

Розгляньмо когнітивну дефініцію лексичних одиниць, що репрезентують концепт ВОРОГ у турецькій мовній картині світу. Термін «когнітивна дефініція» був введений у науковий обіг польським мовознавцем Є. Бартмінським. Він здійснив аналіз мовознавчої адекватності та придатності лексикографічних дефініцій та зробив висновок, що лексикографи базують дефініції на науковому знанні, хоча вони мали б спиратись на загальномовні знання [9. с. 89]. Отже, когнітивна дефініція – це визначення, яке описує значення слова через певні когнітивні структури, а саме через уявлення, асоціації, емоції та знання, які носій мови пов'язує з цим словом.

Спершу звертаємось до лексикографічних джерел з метою визначити когнітивні дефініції лексичних одиниць, які будуть репрезентувати концепт ВОРОГ у турецькій мові, а саме *düşman*, *yağı*, *hasım*. Найбільш поширеною лексичною одиницею на позначення поняття ВОРОГ є *düşman*.

Düşman – ворог; той хто бажає комусь зла, ненавидить його або бажає завдати шкоди. Дана дефініція у турецькій мові вживається доволі часто та може поєднуватись з іншими частинами мови утворюючи ідіоми або сталі вирази/прислів'я, які також будуть демонструвати ворожість до інших: düşman kuvvetleri – ворожі сили; düşman çatlamak – злити ворогів і викликати заздрість своєю доброю поведінкою та досягненнями; düşman başına – (вр.) нехай це впаде (перепаде) на голову ворога; düşman olmak – починати таїти образу; düşman düşmana gazel okumaz – (вр.) від ворога можна очікувати лише зла/від ворога добра не чекають; düşmanı püskürtmaek – розгромити ворожі сили та відкинути їх назад; düşmanın ileri hatları – сили, відправлені ворогом на фронт; düşmanı kesilmek – бути ворогом, прикидатись ворогом і займати позицію; düşman ağzı – наклеп; düşman düşmanın halinde anlamaz – (вр.) ворог думає, що сильніший ніж є насправді (досл. Ворог не зрозуміє становище свого противника); düşmanı topun namlusunda görmek – битися з ворогом особисто, стріляти і вбивати ворога впритул (досл. Бачити ворога у дулі гармати); düşman çatlamak – дратувати людей, які вас не люблять, хизуючись успіхами чи поведінкою; düşman eline düşmek/geçmek – потрапити до рук ворога; düşman gözüyle bakmak – вважати когось ворогом/вбачати ворога у комусь; düşman ile teslim mukavesi – акт капітуляції; düşmanı oyalamak – сковувати ворога; düşmanı önlemek – випередити ворога; düşman sınıfları – ворожі класи; düşmana sokulmak – зближуватись з ворогом/контактувати з ворогом; amansız düşman – смертельний ворог; ana düşman – заклятий ворог; baş düşman – найлютіший ворог; düşman eteğini altından çıkar – (вр.) ворог може з'явитись навіть з-під землі (досл. Ворог вилізе навіть з-під підошви); dost yüzünden, düşman gözünden belli olur – (присл.) друга можна побачити по обличчю, а ворога – по очах; dost başa, düşman ayağa bakar – (присл.) дай ворогу шанс – і він використає його проти тебе (досл. Друзі дивляться на голову, вороги – на ноги); düşmanın karınca ise de hor bakma. – (присл.) не бий ворога, доки не пізнаєш його сили. (досл. Навіть якщо ваш ворог – мураха, не зневажайте його.); belli düşman, gizli dosttan yeğdir – (присл.) не все те ворог, що проти тебе йде (досл. Відкритий ворог краще, ніж таємний друг); akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır. – (присл.) краще з мудрим ворогом, ніж з дурним другом. (досл. Мудрий ворог краще, ніж дурний друг.); dost bin ise azdır, düşman bir ise çoktur – (присл.) краще мати сто друзів, ніж одного ворога. (досл. Якщо друзів тисяча, то їх мало; якщо ворог один, то їх багато.); dost evinde başını bağla, düşman evinde tırnağını kes – (присл.) пов'язуйте голову в домі друзів і стрижіть нігті в домі ворогів; düşmana silah gerek, ya düşmandan ırak olmak gerek – (присл.) ворогу потрібна зброя, або вам потрібно бути далеко від ворога; kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur – (присл.) 1. не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною. 2. важкий ворог, як у себе дома та у своїм роді. 3. не все те ворог, що проти тебе йде. (досл. Якщо ти перемагаєш, то здобуваєш друга, а твоя мати народжує ворога); cahilin dostluğundan, alimin düşmanlığı iyidir – (присл.) не бійся розумного ворога, а бійся дурного приятеля (досл. Ворожнеча вченого краще, ніж дружба невігласа); mal adama hem dost, hem düşmandır – багатство може бути як другом, так і ворогом для людини; su uyur, düşman uyumaz – (присл.) 1. ворог не спить і спокою не дає. 2. злий ворог не спить. 3. ворог не спить – він тільки чекає нагоди. (досл. Вода спить, ворог – ні.); düşman düşmana rahmet okumaz – (присл.) ворог, як змія: тихо повзе, але смертельно кусає. (досл. Ворог не знає пощади); deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun –(присл.) нема гіршого ворога, як дурний розум. (досл. Краще мудрий ворог, ніж божевільний друг); eski düşman dost olmaz, olsa da dürüst olmaz –старий друг – краще нових двох, а старий ворог – гірше нових двох. (досл. Старі вороги – не друзі, а якщо і друзі, то нечесні); borç vermekle, düşman vurmakla – давати гроші в борг, полювати на ворогів; dost için ölmeli, düşman için dirilmeli – (присл.) 1. ворог не вартує сльози друга. 2. ворогові

не кланяйся, а друга не зраджуй. (досл. Потрібно помирати за друзів,а воскресати за ворогів); sen dost kazan; düşman ocağın başından çıkar – (присл.) справжній ворог – це той, хто видає себе за друга. (досл. Ти знаходиш друга, а ворог виходить з глибини душі); sen kazan da düşmana kalsın – (присл.) ворог сміється, коли ти плачеш. (досл. Не треба полишати працю, бо ворог завжди чатує поруч.); düşmanın karınca ise, kendini merdane tut – навіть якщо твій ворог мураха, тримайся героєм перед ним; düşmanın karınca ise, sen fil farzet – (присл.) не бий ворога, доки не пізнаєш його сили. (досл. Навіть якщо твій друг мураха, вважай її слоном.)

Також доволі поширеною дефініцією на позначення поняття ВОРОГ є лексична одиниця *hasım*: hasım – 1. ворог 2. протилежна сторона в грі, випробуванні або змаганні; hasımcan ¬– заклятий ворог; hasımlık – ворожість, суперництво, неприязнь; hasımane – 1. ворожість 2. ворожнеча; hasım hareket – ворожі дії; hasım taraf – 1. ворожа сторона. 2. ворог; hasım ağzına ot tıkamak – примусити ворога замовкнути; at ver hısım ol, kız ver hasım ol – (присл.) дай серцю волю – заведе в неволю, а ворогам – радість. (досл. Дай коня – і ти будеш родичем, дай дівчину – і ти будеш ворогом.); Hasımını küçük gören yenilmeğe mahkumdur. – (присл.) не бий ворога, доки не пізнаєш його сили. (досл. Той хто недооцінює ворога, вже приречений на невдачу.); hasımın sitemini anlamamak/hasıma sitemdir – найкращий удар по противнику – не помічати його нападів.

Менш поширеним поняттям на позначення поняття ВОРОГ є вираз *karşı kimse*: karşı kimse – супротивник; той, хто стоїть у когось на шляху; karşıt – цілком протилежний за характером і станом; karşıtçı – той, що протистоїть; karşıtduygu – антипатія; karşıtlaşmak – протистояти; karşıtlık – протистояння.

Також є лексичні одиниці, які найменш поширені для позначення поняття ВОРОГ: yağı – ворог; antagonist – ворог; той, хто протистоїть іншим; antagonizm – антагонізм, протистояння, антипатія; rakip – суперник, ворог, конкурент; Rakip ölsün de ne yüzden ölürse ölsün. – нехай супротивник помре, неважливо чому; muhalif – 1) той, хто виступає проти думки, поглядів або громадського руху+ 2) опонент, противник.; muhalefet – протидія; muhalefetçi – опозиціонер.

На наступному етапі нашого дослідження звертаємось до побудови номінативного поля концепту ВОРОГ у турецькій мовній картині світу. Методику побудови номінативного поля концепту у своїй праці описали мовознавиці Голик С. В. та Станко Д.В., на думку яких номінативне поле – це упорядкована сукупність мовних засобів, які репрезентують концепт у певний період розвитку суспільства та представлена одиницями різних частин мов. Номінативне поле зазвичай є неоднорідним, складається з ядра, медіальних зон та периферії [10, с. 5–7].

Колегаєва І. М. у своєму дослідженні виділила чотири основних етапів конструювання номінативного поля для вербалізованого концепту, а саме: 1) Вилучення із репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені із ключовою лексичною одиницею-назвою концепту. 2) Дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, які в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками. 3) Аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: ЩО називається, ЯК характеризується, ЯКІ трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля. 4) Структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію [11, с. 121–127].

Іменникове поле концепту – це систематизована сукупність мовних засобів, що відображають концепт у певний історичний період. Воно має неоднорідну структуру, що включає ядро, проміжні та периферійні домени. У процесі його побудови аналізуються лексичні одиниці, визначаються важливі значення та систематизуються. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти мовну репрезентацію концептів та їхню динаміку в мовній картині світу.

Номінативне поле це сукупність усіх наявних лексем, які будуть репрезентувати певний концепт у свідомості носія мови. Під часу побудови номінативного поля концепту, ми будемо зосереджуватись на виявленні прямих номінацій концепту ВОРОГ.

Ядром номінативного поля концепту ВОРОГ будемо вважати лексему *düşman* оскільки репрезентована найбільшою кількістю лексичних одиниць (загалом – 23). Звернувшись до Великого тлумачного словника турецької мови [12], ми виявили, що лексема DÜŞMAN має наступні значення: 1) ворог; 2) той, хто бажає комусь зла, ненавидить його, намагається завдати йому шкоди; 3) держави, які перебувають у стані війни між собою, громадяни цих держав, як цивільні так і військові; 4) сторони, які мають розбіжності у своїх поглядах, які можуть призвести до конфлікту; 5) людина, яка ненавидить та відчуває огиду до певних речей.

Лексема düşman не є єдиною для вербалізації концепту ВОРОГ. До прямої номінації

даного концепту ми відносимо вісім лексем: yağı – ворог (архаїчне, стилістично марковане слово, яке трапляється в епічних або історичних текстах); hasım – 1. противник, 2. ворог, 3. протилежна сторона у конфлікті або судовому процесі; antagonist – 1. антагоніст, 2. ворог, 3. особа, що активно протистоїть іншим; rakip – 1. суперник, 2. конкурент, 3. ворог (у змагальному чи професійному контексті); muhalif – той, хто виступає проти думки, ідеології або політичного руху; karşı kimse – 1. супротивник, 2. той, хто стоїть на шляху або протистоїть комусь; karşıt – цілком протилежний за характером чи сутністю; karşıtçı – той, хто виступає проти когось або чогось; muhalefetçi – опозиціонер, противник чинної влади чи ідеології.

Номінативне поле даного концепту є доволі багатогранним та складається з ядра, прямих номінації та периферії. Ядром будемо вважати лексему düşman. До прямої номінації входить 9 іменників, які також виражають поняття ВОРОГ. До периферії належать словосполучення типу «іменник-прикметник», фразеологічні та ідіоматичні вирази.

До периферії номінативного поля концепту «düşman» входять 9 іменників, що позначають абстрактні стани, властивості або форми виявлення ворожості: hasımlık – 1. ворожіть, 2. суперництво, 3. неприязнь; hasımane – 1. ворожість, 2. ворожнеча; karşıtlık – протистояння; karşıtduygu – антипатія; antagonizm – 1. антагонізм, 2. протистояння, 3. антипатія; muhalefet – протидія; rakiplik – ворожість; yağılık – 1. ворожість, 2. неприязнь; düşman kuvvetleri – ворожі сили.

Окрім абстрактних іменників ми віднесли до периферії 9 складних словосполучень та прикметниково-іменникових конструкцій, які уточнюють характер ворога: hasımcan – заклятий ворог; amansız düşman – смертельний ворог; ana düşman – заклятий ворог; baş düşman – давній ворог; can düşmanı – найлютіший ворог; rakipsiz – той, хто немає конкурентів чи суперників; ezeli rakip – заклятий суперник/ворог; dişli rakip – лютий/грізний ворог; başlıca rakip – головний суперник/ворог.

Також концепт düşman активно реалізується у фразеологічних та ідіоматичних конструкціях. Нами було виділено 22 лексичні одиниці, які належать до периферії, а саме: düşman çatlamak – злити ворогів і викликати заздрість своєю доброю поведінкою та досягненнями; düşman başına – (вр.) нехай це впаде (перепаде) на голову ворога; düşman olmak – починати таїти образу; düşman düşmana gazel okumaz – (вр.) від ворога можна очікувати лише зла/від ворога добра не чекають; düşmanı püskürtmek – розгромити ворожі сили та відкинути їх назад; düşmanın ileri hatları – сили, відправлені ворогом на фронт; düşmanı kesilmek – бути ворогом, прикидатись ворогом і займати позицію; düşman ağzı – наклеп; düşman düşmanın halinde anlamaz – (вр.) ворог думає, що сильніший ніж є насправді (досл. Ворог не зрозуміє становище свого противника); düşmanı topun namlusunda görmek – битися з ворогом особисто, стріляти і вбивати ворога впритул (досл. Бачити ворога у дулі гармати); düşman eline düşmek/geçmek – потрапити до рук ворога; düşman gözüyle bakmak – вважати когось ворогом/вбачати ворога у комусь; düşman ile teslim mukavesi – акт капітуляції; düşmanı oyalamak – сковувати ворога; düşmanı önlemek – випередити ворога; düşman sınıfları – ворожі класи; düşmana sokulmak – зближуватись з ворогом/контактувати з ворогом; düşman eteğini altından çıkar – (вр.) ворог може з'явитись

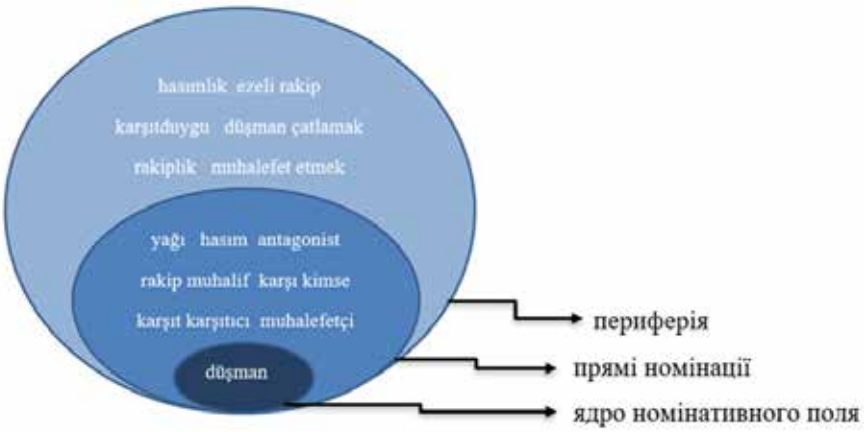

Рис. 1. Номінативне поле концепту ВОРОГ

навіть з-під землі (досл. Ворог вилізе навіть з-під підошви; hasım hareket – ворожі дії; hasım taraf – 1. ворожа сторона. 2. ворог; hasım ağzına ot tıkamak – примусити ворога замовкнути; muhalefet etmek – виступати проти когось.

Для вербалізації ворожих намірів нами було виділено 7 дієслів, а саме: çatlamak – тріскатись від злості; kesilmek – ставати ворогом; bakmak – дивитись як на ворога; geçmek – переходити на сторону ворога; püskütürmek – відкинути ворога назад; oyalamak – затримувати ворога; yağılaşmak – ворогувати з кимось. Провівши аналіз фразеологічних одиниць з компонентом ВОРОГ та лексичними одиницями, які утворюють номінативне поле даного концепту, ми можемо визначити, що у турецькій концептосфері концепт ВОРОГ – це : 1) ворогу у прямому значенні даної лексеми; 2) протилежна/опозиційна сторона; 3) прояв антипатії до когось; 4) опис того, хто вороже ставиться до кого/чого-небудь; 5) акт беззастережної здачі, визнання поразки у війні чи конфлікті; 6) опис дій, які можуть бути скоєні з ворогом.

Отже, концепт ВОРОГ у турецькій мовній картині світу представлено багатогранним номінативним полем, в центрі якого розміщена лексема düşman, яка є ядром номінативного поля, оскільки вона була репрезентована найбільшою кількістю лексем. Проте, вона не є єдиним варіантом для вербалізації даного концепту. До прямої номінації також входять інші лексеми, наприклад: yağı, hasım, rakip, muhalif, karşıt.

Важливо підкреслити, що крім іменників, номінативне поле концепту доповнюється словосполученнями та фразеологічними чи ідіоматичними одиницями, які передають динаміку та інтенсивність, наслідки та форми прояву ворожнечі по відношенню до когось. Найбільшої уваги заслуговує фразеологічний рівень реалізації концепту, адже саме він демонструє глибину культурно-семантичного наповнення поняття ворог у турецькому світогляді.

Отже, номінативне поле концепту ВОРОГ у турецькій мові – це складна структура, яка охоплює як основні, так і периферійні лексеми та вирази, які разом дають можливість побачити багатогранність цього культурного поняття.

Дослідження концепту ВОРОГ у турецькій мовній картині світу виявило його складну та багатогранну природу. Аналіз лексем, таких як «düşman», «hasım» та «yağı», показує широкий спектр значень та конотацій, пов'язаних з цим концептом. Значна кількість прислів'їв (26), ідіом (12) та сталих виразів (13), що містять ці лексеми, підкреслює важливість концепту ВОРОГ у турецькій культурі. Когнітивні дефініції цих лексичних одиниць розкривають його через уявлення, асоціації, емоції та знання, які носії турецької мови пов'язують з цим поняттям, виявляючи такі ключові риси, як ненависть, ворожість, злість, бажання нашкодити, протистояти та суперничати. Прислів'я та приказки, що містять лексеми, котрі репрезентують концепт ВОРОГ, відбивають народну мудрість та досвід, а також певні історичні аспекти. Це дослідження дозволяє нам краще зрозуміти, як уявлення про ворога, закріплені в мові, впливають на світогляд носіїв мови, а також підкреслює актуальність цього концепту в сучасному світі, зокрема в контексті подій, які стосуються багатьох аспектів соціального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу *Мовознавство.* 2009. № 2. С. 3–10.

2. Мунтян Л. В. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2013. Вип. 33. С. 103–105.

3. Chervinchuk A. Концепт «ворог» : репрезентація в українській воєнній документалістиці (2015–2018 рр.) *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика.* 2021. Вип. 49. С. 45–52.

4. Басовець І. М. Вербальне увиразнення концепту «ворог» у політичних промовах президентів України та США (П. Порошенка та Д. Трампа) *Актуальні проблеми сучасної іноземної філології : студентський науковий вісник.* Рівне, 2017. Вип. 275. С. 100–109.

5. Кондратенко Н. В. Вербалізація концепту «ворог» в українському політичному дискурсі *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2017. Вип. 16. С. 358–366.

6. Коваленко Г. Концепт «ворог» у фольклорному дискурсі. 2023.

7. Туренко В. Концепт «ворог» у ранньогрецькій філософії : семантика, термінологія та текстуальний аспект *Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2025. № 1 (37). С. 81–87.

8. Кузьменко О. Концепт «ворог» в інтерпретаційній парадигмі фольклору XX століття *Народознавчі зошити.* 2017. № 5. С. 1086–1096.

9. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. 3. wyd. Lublin, 2009. 328 s.

10. Голик С. В., Станко Д. В. Методика дослідження номінативного поля концепту. 2019.

11.Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту : етапи та одиниці *Записки з романо-германської філології.* 2018. № 1 (40). С. 121–127.

12. Büyük Türkçe Sözlük. Ankara, Türk Dil Kurumu. URL: https://sozluk.gov.tr/ (дата звернення: 20.05.2025).

13. Покровська І. Л. Концепт рай у турецькій мовній картині світу *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* 2013. Вип. 23. С. 350–356.

14. Сіленко Н. В. Вербалізація концепту «праця» в турецькій мовній картині світу *Одеський лінгвістичний вісник.* 2015. Вип. 5 (1). С. 146–150.

15. Тімкова Т. М. Специфіка вербалізації концепту «ДОЩ» у турецькій мовній картині світу. 2020. С. 161–166.

РОЗДІЛ 5
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.23

ПРАПОРИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ВІЙСЬКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СИМВОЛІКА ТА МОВНИЙ КОД ПРАПОРІВ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

FLAGS AS ELEMENTS OF MILITARY COMMUNICATION: SYMBOLISM AND LANGUAGE CODE OF FLAGS OF ANCIENT CHINA

Костанда І.О.,
orcid.org/0000-0002-2144-5421
доктор філологічних наук,
доцент кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню прапорів як комплексного комунікативного явища в межах військової культури Стародавнього Китаю, з особливим акцентом на їхню символіку та мовний код. У рамках міждисциплінарного підходу розглянуто прапори не лише як візуальні маркери, що забезпечували ідентифікацію військових підрозділів, а й як засіб стратегічної комунікації, що відігравав критичну роль в організації бойових дій, управлінні військами та підтриманні дисципліни. Прапори функціонували як інструменти оперативного передавання наказів, забезпечували координацію дій у реальному часі та слугували засобом підтримання бойового порядку в умовах обмеженої доступності вербальної або письмової комунікації. Особлива увага приділена аналізу кольорової гами, геометричних форм та розташування символів на прапорах у контексті традиційної китайської космології, зокрема концепції п'яти елементів (у-сін), яка визначала не лише філософське, а й практичне мислення в царині військової справи. У цьому контексті прапори виступали як носії культурно значущих повідомлень, де кожен елемент був наповнений семантичним навантаженням і виконував функцію специфічного знакового коду. Аналіз такого коду дозволяє виявити глибинні зв'язки між мовними одиницями, термінологічним апаратом, символічним мисленням та організаційною структурою армії. У дослідженні обґрунтовано актуальність вивчення прапорів як елементів мовної системи, що функціонувала в межах специфічної професійної галузі – військової комунікації. Вивчення термінів, пов'язаних із типологією прапорів (сигнальні, командирські, бойові), їх функціональним призначенням та символічним наповненням дозволяє реконструювати окремі аспекти філософсько-світоглядної парадигми, що домінувала у військовому дискурсі Стародавнього Китаю. Таким чином, прапори аналізуються як складові візуально-лінгвістичної системи, що поєднує в собі елементи філософії, культури, мови та військової практики. Колір, форма та положення прапорів розглядалися як знаки, що передавали структуровані семантичні повідомлення в межах бойового дискурсу. Прапори функціонували як візуальна мова, що була співмірною за складністю з вербальною, проте оптимізованою для умов бойових дій. У роботі доведено, що прапори не лише виконували комунікативну функцію, а й сприяли формуванню військової ієрархії, дисципліни та колективної ідентичності. З філологічної точки зору, їхнє вивчення дозволяє розглядати військову комунікацію як семіотичну систему, у якій поєднуються мова, культура та візуальні знаки. Дослідження має теоретичне значення для розуміння альтернативних мовних систем і практичне – для реконструкції історичних форм комунікації й аналізу культурних кодів, що лежали в основі організації давніх армій.

Ключові слова: лексична репрезентація, військові шикування, давньокитайська мова, метафора, військова термінологія, стратегічне мислення, культурний контекст, філософія війни.

This article explores military flags as a complex communicative phenomenon within the military culture of Ancient China, with particular emphasis on their symbolism and linguistic code. Adopting an interdisciplinary approach, the study examines flags not only as visual markers used to identify military units but also as instruments of strategic communication that played a critical role in the organization of combat operations, troop management, and the maintenance of discipline. Flags functioned as tools for the rapid transmission of commands, facilitated real-time coordination, and helped preserve battlefield order under conditions of limited verbal or written communication. Special attention is given to the analysis of color schemes, geometric shapes, and the arrangement of symbols on flags in the context of traditional Chinese cosmology – particularly the concept of the Five Elements (Wu Xing) – which shaped both philosophical and practical approaches to warfare. In this context, flags are interpreted as carriers of culturally significant messages, with each element bearing semantic weight and serving as part of a specific semiotic code. The analysis of this code reveals deep interconnections between linguistic units, specialized terminology, symbolic thinking, and the organizational structure of the army. The study substantiates the relevance of examining flags as components of a linguistic system functioning within the specialized domain of military communication. The analysis of terminology related to the typology of flags (signal, command,

battle), their functional purposes, and symbolic content enables the reconstruction of key aspects of the philosophical and ideological paradigm that dominated military discourse in Ancient China. Thus, flags are analyzed as components of a visual-linguistic system that integrates elements of philosophy, culture, language, and military practice. The color, shape, and positioning of flags are considered signs conveying structured semantic messages within the framework of the combat discourse. Flags functioned as a visual language comparable in complexity to verbal communication, yet optimized for the conditions of warfare. This study demonstrates that flags not only served a communicative function but also contributed to the formation of military hierarchy, discipline, and collective identity. From a philological perspective, their examination allows military communication to be understood as a semiotic system that unites language, culture, and visual signs. The research holds theoretical significance for the understanding of alternative linguistic systems and practical value for the reconstruction of historical forms of communication and the analysis of cultural codes underlying the organization of ancient armies.

Key words: lexical representation, military formations, Classical Chinese, metaphor, military terminology, strategic thinking, cultural context, philosophy of war.

Вступ. У військових системах різних епох та культур, прапори традиційно виконували не лише функцію ідентифікації, а й слугували важливим інструментом комунікації між підрозділами, а також між командуванням і військами. Особливо значення прапорів проявляється в умовах бойових дій, де точна та оперативна передача наказів є ключовою для успіху операцій. В умовах стародавнього Китаю прапори набули особливого значення, ставши не тільки символами організаційної структури армії, а й елементами стратегічної комунікації, що з'єднували розрізнені частини війська в єдину бойову силу. Сигнальні, бойові та командирські прапори сприяли підтримці бойового порядку та координації дій, а їх кольорова та форма була тісно пов'язана з традиційними філософськими уявленнями, зокрема з концепцією п'яти стихій. Дослідження військових прапорів як форми комунікації має значення з кількох причин:

Розуміння стратегії та тактики. Дослідження прапорів дає можливість краще розуміти стратегію та тактику минулих епох, коли форма комунікації була обмежена. Зокрема, вивчення того, як прапори використовувалися для управління великими арміями, може допомогти в аналізі сучасних методів військового управління та стратегічної комунікації.

Інтерпретація культурних аспектів. Прапори є важливим культурним символом, що відображає філософію, вірування та соціальні структури суспільства, яке їх використовувало. Знання цих аспектів дозволяє краще розуміти взаємодію між культурними традиціями та військовою справою.

Розвиток сучасних форм комунікації. Розгляд стародавніх методів комунікації, таких як використання прапорів, допомагає вивчати еволюцію військових технологій і методів зв'язку, що може бути корисним при розробці нових стратегій комунікації в умовах сучасних бойових дій, де швидкість і точність інформації мають вирішальне.

Дослідження використання прапорів як елементів військової комунікації з філологічної точки зору дозволяє вивчити не лише їх символіку, але й мовний код, який вони несли в собі. Вивчення термінології, пов'язаної з прапорами, їх функціональними аспектами та значенням у військовому контексті, відкриває нові горизонти для аналізу культурно-філософських традицій китайської військової справи через призму мови. Саме через прапори здійснювався зв'язок між різними частинами армії та командуванням, а тому вони слугують важливим об'єктом для дослідження в контексті комунікаційних процесів, що відбувалися в межах військової культури.

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю глибшого розуміння ролі комунікації в історії військової справи. Прапори як елементи цієї комунікації не лише виконували практичну функцію передавання інформації, а й були важливим компонентом військової організації та моральної підтримки армії. Вивчення прапорів в контексті філології дозволяє розкрити символічне навантаження, яке несе кожен елемент прапора, а також його роль у розвитку військової мови та термінології, що є важливим аспектом для сучасних досліджень в області військової історії, лінгвістики та культурології.

Предметом дослідження є символіка та функціональні аспекти використання прапорів у військовій комунікації стародавнього Китаю, а також мовний код, закладений в їх термінології та використанні. Об'єктом є прапори як елементи військової культури та комунікації, а також зв'язок між символами на прапорах та практичними завданнями армії в контексті бойових дій.

Новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення прапорів як елементів військової комунікації, який поєднує аналіз символіки та мовного коду в контексті стародавнього китайського військового мистецтва. Окрім традиційного розгляду функцій прапорів як інструментів сигналізації та організації військових підрозділів, автор пропонує нове трактування їх ролі у формуванні військового мови та філософії через призму термінології та символічних систем, властивих китайській культурі.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні знань про взаємозв'язок між символами, мовним кодом та військовою організацією в історії стародавнього Китаю. Дослідження прапорів у контексті військової комунікації дозволяє глибше зрозуміти соціокультурні та філософські основи військової справи. Практичне значення цієї роботи полягає в можливості застосування отриманих знань для аналізу інших військових традицій та розвитку комунікаційних інструментів у сучасному військовому мистецтві, зокрема в аспекті ефективної організації та передачі команд у бойових умовах.

Таким чином, це дослідження є важливим кроком до вивчення символіки, мови та комунікації в історії військових систем, що має як наукове, так і практичне значення для досліджень у галузі філології, військової історії та культурології.

Особливості ведення воєн у Китаї: період використання холодної зброї. Важливе значення для практичного ведення війни у стародавньому Китаї мало бойове шикування або бойовий лад (阵法) – різні способи розміщення та комбінування бойових порядків. Витоки перших бойових шикувань можна простежити ще з мисливських практик у первісному суспільстві.

В епоху Воюючих царств Сунь Бінь (孙膑, 382–316 до н.е.) зібрав спадщину колишніх військових традицій, узагальнивши стародавні шикування, що застосовувалися в епоху Весни і Осені (春秋, 722–476 рр. до н.е.), у так звані «десять бойових шикувань» [1, с. 59].

Розвиток бойових шикувань у стародавньому Китаї відображав еволюцію методів ведення війни, обумовлену зміною технологій, озброєння та стратегій. В епоху, коли битви велися із застосуванням холодної зброї, колісниць та піших військ, шикування відігравали вирішальну роль у забезпеченні ефективності та безпеки армій. Однак у різні періоди на полі бою домінували різні типи військ, що визначало особливості тактики та бойових шикувань.

У «Мистецтві війни Сунь Цзи» шикування систематично розділяють на вісім типів: квадратне шикування (方阵), кругле шикування (圆阵), конусоподібне шикування (锥行阵), шикування «гусячий клин» (雁行阵), шикування «гак» (钩行阵), шикування «чорна завіса» (玄襄阵), розріджене шикування (疏阵), багаторядне шикування (数阵), а також вогняне шикування (火阵) та водне шикування (水阵) [3]. Останні два використовуються лише у особливих умовах. В основному застосовуються квадратні, круглі та конусні види шикування. Конусоподібне шикування (锥行阵) використовується для головного нападу, де найелітніші колісниці розміщуються на передньому краї для удару. Кругле шикування (圆阵) використовується для захисту, де колісниці розташовуються в центрі. Квадратне шикування (方阵) поєднує в собі обидві функції, колісниці розміщуються ззаду, щоб забезпечити достатню товщину шикування та силу для відбиття удару. Розряджене (疏阵) і багаторядне (数阵) шикування – це способи ведення бою піхоти проти колісниць, схожі на пізніші формування розсіяної піхоти, де невеликі групи змішаної піхоти ведуть бій самостійно [8, с. 135]. Такі шикування особливо часто використовувалися царствами У (吴, VIII–V ст. до н.е.) і Чу (楚, VIII–III ст. до н.е.), де колісниць було мало, не тому що вони не могли їх забезпечити, а тому що їх використання було неефективним через щільну мережу водойм, які не підходять для просування колісниць [7]. «Гусячий клин» (雁行阵) – це спеціальне шикування для загонів арбалетників, що має перевагу у збільшенні щільності далекого вогню. Шикування «чорна завіса» (玄襄) та «гак» (钩行) складніші, і лише добре навчені війська можуть використовувати їх ефективно. Наприклад, у шикуванне «чорна завіса» арбалетники розміщувалися на передньому плані, потім відступали після стрільби, колісниці розташовуються з обох боків, загони «довгі списи» – у центрі, а «довгі алебарди» – позаду, акцентуючи увагу на послідовному натиску. На той час, мабуть, лише держави Вей (魏, 403–223 рр. до н.е.) і Цінь (秦, 221–206 рр. до н.е.) могли формувати таку лінію для відбиття ворога [7].

Крім того, існувало безліч інших типів шикувань (阵), таких як «хмарне шикування» (云阵) для стрільби, «шикування оточення ворога» (赢渭阵), «шикування раптової атаки» (阖燧阵) та ін. Усього можна нарахувати щонайменше двадцять різних типів шикувань [10]. Однак перед тим, як провести відповідне шикування війська, спочатку необхідно його впорядкувати, щоб солдати могли діяти за командою: чують барабан (鼓) – атакують, чують гонг (金) – відступають. Також такі команди як «прямий удар» або «обхідний маневр» віддавалися молодшими офіцерами (командирами загонів із двох або п'яти осіб), які стежили за центральним прапором (军旗) – групою командування, котра часто складалася з самого полководця та людей, відповідальних за подачу сигналів барабанами, гонгами та прапорами.

Роль прапорів у створенні шикувань і бойових діях. Винахід та широке застосування сигнальних прапорів як ключовий інструмент зв'язку

та координації на полі бою став новим етапом у військовій справі. Китайські воєначальники, відомі своїм прагненням до інновацій у військовій справі, розробили систему використання прапорів для передачі наказів і управління військами. Центральним елементом цієї системи був командний прапор (牙旗, яці), під яким розташовувався головнокомандувач. Накази передавалися через прапори командирів підрозділів (将旗, цзянці), які забезпечували точне та оперативне виконання розпоряджень [6]. Ця методологія дозволяла підтримувати високий рівень організованості та злагодженості військ, суттєво посилюючи їхній бойовий потенціал.

Прапори, що застосовувалися в армії, поділялися на кілька функціональних категорій, кожна з яких мала чітке призначення:

1. Сигнальні прапори (联络旗, лянлоці), які служили підтримки зв'язку між різними частинами армії, особливо в умовах маршу. Їх використання ґрунтувалося на принципах давньокитайської теорії п'яти стихій, відповідно до якої кожній стихії відповідав певний колір, що вказував на особливості маршруту чи потенційні загрози:

синій (青, цін) – уособлював стихію дерева та використовувався для позначення лісових перешкод;

червоний (赤, чи) – символізував вогонь та застосовувався для попередження про небезпечні місця, такі як гірські ущелини;

білий (白, бай) – асоціювався з металом і сигналізував про необхідність збору військ для підготовки до битви;

чорний (黑, хей) – представляв воду та сигналізував про наявність боліт чи річок;

жовтий (黄, хуан) – символізував землю і використовувався для вказівки про рівні та безпечні ділянки шляху [6].

2. Бойові прапори (号旗, хаоці) під час боїв виступали як орієнтири для військ, допомагаючи підтримувати бойовий порядок та координувати атаки. За розташуванням прапора командири визначали хід битви, успіхи та втрати своїх підрозділів. Також колірні відмінності прапорів сприяли розрізненню союзних та ворожих військ, що мінімізувало можливість хаосу на полі бою.

3. Прапори шикування (阵旗, чженьці) використовувалися для реалізації тактичних схем, заснованих на астрономічних, географічних та космологічних уявленнях. Прикладом таких схем є так зване «Військове шикування п'яти стихій» (五行军阵, усін цзюньчжень), розроблене ще в епоху Шан (Інь) (商朝,XVIII–XII ст. до н.е.). Згідно з цією системою, напрямки на полі бою асоціювалися з символічними фігурами: синій дракон (青龙, цінлун) – на сході, червоний фенікс (朱雀, чжуцюе) – на півдні, білий тигр (白虎, байху) – на заході, а чорний воїн (玄武, сюаньу) – на півночі [4]. Ці символи визначали розподілення військ та тактичні завдання кожного підрозділу .

4. Прапори командувачів (将旗, цзянці) відігравали ключову роль у координації дій військ та підтримці їхньої організаційної структури. На полі бою армія, як правило, ділилася на п'ять основних частин: авангард, центральний корпус, тил, лівий та правий фланги. Кожна з цих частин позначалася окремим прапором, який не тільки відображав її позицію, а й символізував філософські та космологічні концепції, характерні для китайської культури.

Система командирських прапорів ґрунтувалася на теорії п'яти стихій (五行, усін) і співвідносилася з сторонами світу, кольорами та елементами:

червоний прапор (红, хун) – представляв авангард, орієнтований на південь, який асоціювався з вогнем, що символізується червоним кольором;

жовтий прапор (黄, хуан) – призначений для центрального корпусу, а центр пов'язаний зі стихією землі, що традиційно позначається жовтим кольором;

синій прапор (蓝, лань) – символізував лівий фланг спрямований на схід, що асоціювався із деревом, колір якого – синій;

білий прапор (白, бай) – використовувався для правого флангу, спрямованого на захід, що уособлює метал, колір якого – білий;

чорний прапор (黑, хей) – позначав тил, орієнтований північ, що асоціюється з водою, чиїм кольором вважався чорний [2].

Ці прапори, як виконували практичну функцію сигналізації, так й були символами стійкості та порядку. Втрата командирського прапора сприймалася як катастрофічна подія, що загрожувала дезорганізацією всього підрозділу. Тому солдати докладали всіх зусиль захисту цих прапорів, вважаючи їх падіння еквівалентом поразки.

Особливе значення в структурі армії мав прапор командувача (牙旗, яці), який символізував головнокомандувача і його владу. Прапор командувача був найбільшим і найпомітнішим елементом армії. На ньому найчастіше вишивалося ім'я головнокомандувача або символічне зображення, що підкреслює його авторитет. Наприклад, прапори армії знаменитого полководця Юе Фея прикрашав ієрогліф «岳» (юе), що позначав його ім'я [9]. Перед початком військових кампаній проводилися спеціальні ритуали, спрямовані на вша-

нування цього прапора, що символізувало об'єднання війська та відданість його командувачу. Форма і стиль прапора командувача могли змінюватись в залежності від епохи та конкретного воєначальника, але його значення залишалося незмінним: прапор командувача був центральним елементом бойової системи та символом верховного командування. Його присутність на полі бою вселяла впевненість військам і служила мотивуючим фактором, а його втрата могла стати фатальною для результату битви. Використання прапорів у давньокитайській армії було унікальним інструментом стратегічної комунікації, що поєднує в собі практичну ефективність і глибокий символізм. Система командирських прапорів та прапорів командувача ілюструє високий рівень розвитку військового мистецтва, заснованого на синтезі тактичних вимог та культурно-філософських традицій Китаю. Під час битви місцезнаходження прапора командувача вказувало на місце, де знаходився головнокомандувач. Втрата прапора означала його загибель і могла призвести до розпаду всієї армії.

Таким чином, досвід стародавнього та феодального Китаю показує, що ефективна оборона вимагає не тільки майстерного планування та тактики, а й глибокої соціальної та психологічної підготовки, спрямованої на консолідацію зусиль усіх верств суспільства у періоди криз.

Військові прапори як елемент мовної комунікації. Комунікація – це процес обміну інформацією між двома або більше суб'єктами, який сприяє створенню взаєморозуміння та координації дій. Вона може бути вербальною (усною чи письмовою) або невербальною, включаючи різноманітні знакові системи та символи. Військова комунікація, зокрема, є одним з найбільш важливих елементів ефективної організації та управління підрозділами на полі бою. Вона дозволяє передавати накази, організовувати шикування та бойові дії, координувати рухи військ і забезпечувати їхню взаємодію навіть у найбільш складних і небезпечних умовах.

Мовна комунікація традиційно асоціюється з використанням звуків, слів та жестів для передачі інформації. Проте, військові прапори можуть також розглядатися як специфічна форма мовної комунікації. У цьому контексті прапори є знаковою системою, де кожен прапор або колір має своє значення, яке передає конкретну інформацію чи наказ. Така комунікація є специфічною мовою, де символи прапорів замінюють слова і дозволяють військовим швидко орієнтуватися в обстановці.

Прапори, як це видно з прикладів, які подано в матеріалі, є основними інструментами зв'язку між частинами армії. Наприклад, сигнальні прапори (联络旗, лянлоці) використовувались для передачі різних повідомлень: синій прапор позначав лісові перешкоди, червоний – небезпечні гірські ущелини, білий – збір військ для підготовки до бою, чорний – болота чи річки, а жовтий – безпечні ділянки шляху [6]. Таким чином, кожен колір прапора передавав конкретне повідомлення, що, в свою чергу, дозволяло військовим ефективно діяти в умовах обмеженої комунікації.

Далі, бойові прапори (号旗, хаоці) використовувалися під час боїв для підтримки порядку та координації дій на полі бою, де їхнє місце розташування служило важливим орієнтиром для підрозділів, а зміна прапорів могла сигналізувати про зміну напрямку атак чи оборони. Важливим є те, що ці прапори не тільки передавали інформацію, але й служили маркерами для військ, допомагаючи зберігати розпізнаваність та уникати хаосу в бою. Використання прапорів у військовій справі базується на кількох основних принципах:

Символічне значення. Прапори, як і інші знакові системи, мають глибоке символічне значення. Наприклад, у стародавньому Китаї існувала система шикування п'яти стихій, де кожна стихія була асоційована з певним кольором і напрямком на полі бою. Синій прапор, символізуючи дерево, позначав схід і вказував на лісові перешкоди, червоний – вогонь, що асоціювався з півднем, і так далі [6]. Це не просто інформація, а й інтерпретація світу через культурні і філософські концепції, що передаються через військові прапори.

Універсальність знаків. Прапори забезпечували чітку і зрозумілу комунікацію для всіх учасників бою, незалежно від їхнього мовного чи культурного фону. Це особливо важливо в умовах багатомовних або мультикультурних армій, де вербальні інструкції можуть бути сприйняті або інтерпретовані по-різному.

Миттєва передача інформації. Прапори дозволяли миттєво передавати інформацію на великих відстанях, навіть коли інші форми комунікації були неможливими або ненадійними. Завдяки сигналам через прапори, командири могли швидко змінювати тактику, подавати накази або організовувати переміщення військ. Це особливо важливо в умовах бою, коли час є критичним. Військова комунікація за допомогою прапорів давала кілька важливих переваг:

Організованість і порядок. Система прапорів допомагає зберігати порядок і організованість, що є основою для ефективної боротьби на

полі бою. Завдяки чітко встановленим правилам використання прапорів, кожен солдат і командир знають, що означають певні сигнали і як на них реагувати.

Захист від хаосу. Прапори дозволяють уникати хаосу на полі бою, де відстані, дим і шум можуть ускладнювати вербальну комунікацію. Прапори виконують функцію орієнтирів і символів, які не можна не помітити і які дають чітке уявлення про поточний стан війська.

Моральна підтримка. Прапори командирів і командувачів, як видно в матеріалі, служили не лише для функціональних цілей, але й мали великий символічний вплив на мораль військ. Наприклад, втрата прапора командувача (牙旗, яці) символізувала поразку і могла призвести до деморалізації всього підрозділу. Прапори були мотивуючим фактором, що допомагало військам триматися разом навіть у складних ситуаціях.

Символізм як основа мовного передавання змістів у військовій системі Стародавнього Китаю та його значення для філології. У дослідженнях мовної комунікації дедалі більше уваги привертають невербальні форми передачі інформації, зокрема в історичних, військових та ритуальних контекстах. Однією з таких форм є система військових прапорів, яка функціонувала як високоефективний канал передачі змісту у бойових умовах. Випадок із давньокитайською армією яскраво демонструє, що військові прапори можуть розглядатися як один із різновидів комунікації, що ґрунтується на символізмі – універсальній властивості мови передавати складні значення через лаконічні знаки.

Символізм як основа комунікації. Основою будь-якої комунікації є система знаків – вербальних чи невербальних – які мають сталі відповідності між формою та змістом. Символи в такій системі виступають як носії значень, що закріплені за ними на основі соціокультурних угод або міфологічних уявлень. В армії Стародавнього Китаю символізм проявлявся через кольори, форми, положення прапорів, а також через їхню відповідність космологічним поняттям. Так, кожен військовий прапор ніс у собі не лише функціональну, а й семантичну й культурну інформацію.

Наприклад, сигнальні прапори (联络旗, лянлоці) використовували кольори, які відповідали п'яти стихіям (усін). Синій означав наявність лісових перешкод (дерево), червоний – попереджав про небезпеки в гірських ущелинах (вогонь), білий сигналізував про збір військ (метал), чорний – про болота або ріки (вода), а жовтий – про безпечні рівнини (земля). Така система дозволяла миттєво кодувати складну ситуацію в один візуальний сигнал, що розпізнавався на відстані та сприймався миттєво [5, с. 185].

Інший приклад – бойові прапори (号旗, хаоці), які не лише виконували роль орієнтирів на полі бою, але й допомагали розрізнити союзників і ворогів за кольорами. Таким чином, прапори виконували роль візуального «словника» бойового простору, де кожен знак мав фіксоване значення, зрозуміле всім учасникам.

Комунікативна система як основа військової організації. В армії Стародавнього Китаю прапори забезпечували централізовану координацію, що базувалася на принципах символічного позначення. Наприклад, прапори командирів (将旗, цзянці) були кольорово прив'язані до певних частин війська (авангард – червоний, центр – жовтий, лівий фланг – синій, правий – білий, тил – чорний). Відповідність цих кольорів сторонам світу та стихіям свідчить про намагання побудувати армійську структуру не лише на практичних, а й на філософських засадах, де кожен елемент був «знаковим» і «системним».

Це дає підстави говорити, що символічна комунікація через прапори була базовою у функціонуванні давньокитайського війська. Вона дозволяла передавати накази, координувати переміщення, підтримувати бойовий порядок і навіть відновлювати ієрархію в умовах хаосу.

Значення для філологічних досліджень. Для філології подібна форма комунікації є надзвичайно важливою, оскільки:

Розширює межі поняття «мова» – філологія традиційно працює з вербальними текстами, проте вивчення знакових систем (як-от прапорів) вимагає розгляду «мови» як універсальної структури передачі значення, що включає в себе також візуальні, ритуальні та просторові знаки.

Демонструє культурну специфіку комунікації – система прапорів базується на китайській моделі світу (*усін*, сторони світу, космологія), що робить їх частиною культурного тексту.

Дає матеріал для порівняльної семіотики – аналіз таких форм спілкування дозволяє порівнювати різні символічні системи в межах інших цивілізацій (наприклад, геральдика в Європі чи тотемічні позначення в індіанських культурах).

Допомагає в реконструкції мовленнєвих ситуацій у контексті «мови дії» – філологічний аналіз військових систем може включати прапори як частину ширшого тексту бойових стратегій, де слово, жест і знак взаємодіють у спільному семіотичному просторі.

Висновки. Військові прапори у Стародавньому Китаї являли собою розвинену систему невербальної комунікації, яка забезпечувала оперативну координацію дій, передачу наказів та збереження бойового порядку. Їхнє використання дозволяло армії діяти узгоджено навіть в умовах обмеженої чутності та візуального хаосу на полі бою.

Основою комунікативної ефективності військових прапорів був символізм, що спирався на філософсько-космологічні уявлення китайської культури (зокрема, теорію п'яти стихій). Колір, форма, положення та контекст використання прапора виконували роль знаків, які передавали складні семантичні смисли в лаконічній формі.

Система прапорів функціонувала як універсальна візуальна мова, де кожен знак мав стійке значення, закріплене у військовому та культурному контексті. Це дозволяє трактувати її як форму структурованої комунікації, співмірну за складністю з вербальним мовленням, але оптимізовану для специфічних умов бойових дій.

Комунікація на основі символів у військовому середовищі була базовим елементом організації армії, оскільки забезпечувала не тільки функціональний зв'язок, а й підтримувала дисципліну, ієрархію та ідентичність підрозділів. Символи виступали засобами збереження порядку та безперервності командування.

Для філологічних досліджень система військових прапорів є цінним джерелом, що розширює поняття мови як семіотичної системи, у якій символ, контекст і культурна інтерпретація взаємодіють. Аналіз таких форм спілкування вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує лінгвістику, культурологію, семіотику й історію.

Дослідження прапорів як комунікативного явища поглиблює розуміння невербальних мовних систем, що формувалися й функціонували упродовж століть поза межами звичних текстових практик. Таким чином, воно має потенціал для розвитку нових напрямів у філології, зокрема у сфері візуальної та культурної лінгвістики.

Дослідження військових прапорів як символічної форми комунікації має як **теоретичне**, так і **практичне** значення. Теоретично воно поглиблює уявлення про природу мови, демонструючи, що комунікація може бути ефективною поза вербальними засобами – через символи, кольори, просторові орієнтації. Практично – дає інструменти для інтерпретації історичних джерел, реконструкції бойових систем минулого та розуміння культурних кодів, що лежать в основі соціальної організації. Такий аналіз може бути корисним не лише для філологів, а й для істориків, культурологів і фахівців з військової справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sawyer, R. D. The Seven Military Classics of Ancient China. New York: Basic Books, 1993. 572 p.
2. 任慧峰. 旗帜与信仰 – 论先秦军旗中所反映出的思想世界. 珞珈史苑. 2011. 第 1. 页 28–41.
3. 孙武. 《孙子兵法》 中的战斗队形研究. 军事历史研究. 2005. 第 20(3), 页 45–58.
4. 李伟. 徐达与明朝初期的军事战略. 军事历史研究. 2015. 第 30(2). 页 56–68
5. 李少林, 刘正楠. 中国兵法全书. 北京: 燕山出版社, 2007. 880 页
6. 江南. 古代军旗趣史. 钟山风雨. 2015. 第 3. 页 28–37.
7. 白建钢. 西汉步、骑兵兵种初探. 西北大学学报：哲学社会科学版. 1986. 第 3. 页 51–56
8. 金玉国. 中国战术史. 北京: 解放军出版社, 2003. 376 页
9. 高丽萍. 岳飞军事思想试探. 暨南学报:哲学社会科学版. 2011. 第 4. 页 48–55
10. 魏立德. 古代阵形的研究一种假设. 军事历史研究. 1990. 第 4(4). 页 59–67

УДК 811.521
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.24

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ЯПОНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

COMPARATIVE ANALYSIS OF VOWEL AND CONSONANT SYSTEMS OF JAPANESE AND UKRAINIAN IN THE CONTEXT OF INTERFERENCE

Омелянюк В.Р.,
orcid.org/0009-0003-2490-0783
аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглядається вокалічна система японської мови, яка вирізняється компактністю та структурованістю, а також здійснюється її зіставлення з вокалічною системою української мови. Об'єктом дослідження є вокалічні фонеми японської мови та їхні особливості, предметом – фонетичні та фонологічні властивості голосних та приголосних звуків у японській мові, а також їхній вплив на формування ритмічної структури мовлення. Мета роботи полягає в аналізі артикуляційних, акустичних та фонологічних характеристик п'яти вокалічних фонем японської мови (/a/, /i/, /u/, /e/, /o/) у контексті їхньої взаємодії з фонологічними ознаками, а також окресленні інтерференційних аспектів при вивченні японської мови носіями української.

Методологічна база дослідження спирається на порівняльно-типологічний аналіз двох вокалічних систем із залученням даних артикуляційної фонетики, фонології та просодичних умов мовлення. Основні аспекти аналізу включають артикуляційні характеристики голосних японської мови, їхню функціональність у складі та просодичну організацію, процеси девокалізації та довготи, вплив складів та принцип мора на ритмічність мовлення. У дослідженні також акцентується на складових структурах мов (CV vs. CVN), відсутності дифтонгів у японській та явищах редукції в українській мові, а також їхньому впливі на взаємопорівняльний фонетичний профіль.

Результати дослідження вказують на те, що вокалічна система японської мови, хоча вирізняється простотою, є ключовим елементом формування її фонологічної організації, яка безпосередньо впливає на ритмічність і мелодику мовлення. Відсутність редукції та відкритість складу створюють унікальну просодичну структуру, яка контрастує з редуктивними явищами в українській мові. Девокалізація голосних, характерна для японської мови в ненаголошених позиціях, підкреслює її специфіку, водночас забезпечуючи системність у фонетичному аспекті. У цьому контексті українська мова демонструє розмаїття артикуляційних контрастів і просодичних характеристик, що посилюють її складність у порівнянні з японською.

Порівняльний аналіз вокалічних систем двох мов розкриває характерні аспекти міжмовної фонологічної інтерференції, зокрема труднощі у засвоєнні японських редуктивних ознак або адаптації довгих голосних, які відсутні в українській фонологічній опозиції. У статті також визначається специфіка артикуляційних труднощів носіїв української мови у засвоєнні японських голосних: надмірна інтенсивність огубленості голосного /u/, хибне сприйняття японських фонем як дифтонгів, перенесення принципів редукції та відмінності у реалізації довготи. Висвітлені аспекти акустичного та артикуляційного контрасту дозволяють зрозуміти природу міжмовної інтерференції та її вплив на формування правильного японського мовлення.

Отримані результати мають практичне значення для розробки методичних рекомендацій щодо викладання японської мови студентам з українськомовним середовищем, а також у контексті автоматизованого розпізнавання мовлення. Вони можуть слугувати основою для подальших досліджень у галузі порівняльної фонології, типології мовлення та теорії інтерференції, сприяючи глибшому аналізу взаємодії вокалічних систем і процесів адаптивного фонетичного сприйняття.

Ключові слова: фонетика, фонетична інтерференція, японська мова, українська мова, артикуляційні особливості.

The article describes the vocal system of the Japanese language, which is distinguished by its compactness and structure, and compares it with the vocal system of the Ukrainian language. The object of the study is the vocalic phonemes of the Japanese language and their features, the subject is the phonetic and phonological properties of vowels and consonants in the Japanese language, as well as their influence on the formation of the rhythmic structure of speech. The study aims to analyze the articulatory, acoustic and phonological characteristics of five vocalic phonemes of the Japanese language (/a/, /i/, /u/, /e/, /o/) in the context of their interaction with phonological features, as well as to outline the interference aspects in the learning of Japanese by native speakers of Ukrainian.

The methodological basis of the study is founded on a comparative and typological analysis of the two vocal systems using data on articulatory phonetics, phonology and prosodic conditions of speech. The main aspects of the analysis include the articulatory characteristics of Japanese vowels, their syllable functionality and prosodic organisation, devoicing and longitude processes, the influence of syllables and the mora principle on the rhythmicity of speech. The study also focuses on the syllabic structures of the languages (CV vs. CVN), the absence of diphthongs in Japanese and the phenomena of reduction in Ukrainian, as well as their impact on the intercomparative phonetic profile.

The results of the study indicate that the vocal system of the Japanese language, although simple, is a key element in the formation of its phonological organisation, which directly affects the rhythmicity and melody of speech. The absence of reduction and openness of the syllable creates a unique prosodic structure that contrasts with reductive phenomena in the Ukrainian language. The devocalisation of vowels in unstressed positions, typical of the Japanese language, emphasises

its specificity while ensuring consistency in the phonetic aspect. In this context, the Ukrainian language demonstrates a variety of articulatory contrasts and prosodic characteristics that increase its complexity in comparison with Japanese.

The comparative analysis of the vocalic systems of the two languages reveals characteristic aspects of interlingual phonological interference, in particular, difficulties in the acquisition of Japanese reductive features or the adaptation of long vowels, which are absent in the Ukrainian phonological opposition. The article also identifies the specifics of Ukrainian speakers' articulatory difficulties in acquiring Japanese vowels: excessive intensity of /u/ loss, misperception of Japanese phonemes as diphthongs, transfer of reduction principles and differences in the realisation of longness.

The highlighted aspects of acoustic and articulatory contrast allow us to understand the nature of interlingual interference and its impact on the formation of correct Japanese speech.

The results obtained are of practical importance for developing methodological recommendations for teaching Japanese to students from a Ukrainian-speaking environment, as well as in the context of automated speech recognition. They can serve as a basis for further research in the field of comparative phonology, speech typology and interference theory, contributing to a deeper analysis of the interaction between vocal systems and processes of adaptive phonetic perception.

Key words: phonetics, phonetic interference, Japanese language, Ukrainian language, articulatory features.

Постановка проблеми. Фонетична інтерференція, як процес взаємного впливу звукових систем рідної та чужої мов, викликає спотворення артикуляційних, акустичних і перцептивних характеристик мовлення. Це явище є особливо актуальним у контексті української та японської мови, що мають суттєві відмінності у фонологічній структурі. Японська мова має просту вокальну систему з п'ятьма голосними фонемами (/a/, /i/, /y/, /e/, /o/), відсутністю дифтонгів і слабкою палаталізацією. Водночас українська мова демонструє складнішу вокальну організацію, включаючи дифтонги, рухливий наголос і значну кількість напівпалаталізованих та палаталізованих приголосних. Також наявність африкат (/дз/, /дж/) та аспірації значно ускладнюють адаптацію до японської звукової системи.

Зростання популярності японської мови серед україномовних студентів робить актуальним вивчення фонетичних відмінностей між цими системами для вдосконалення методики викладання та уникнення інтерференцій. Відсутність розроблених досліджень цієї проблеми в українському мовознавстві створює потребу у підготовці комплексного аналізу. Це дозволить поглибити знання про природу інтерференції та розробити практичні рекомендації для викладачів японської мови, спрямовані на полегшення засвоєння японської звукової системи україномовними студентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про важливість вивчення фонетичних і фонологічних систем мов, зокрема української та японської, у контексті міжмовної інтерференції. Українські дослідники, зокрема О. Валігура [1, 2, 3, 4], В. Кочубей [5], Т. Комарницька [6], у своїх працях зробили вагомий внесок у вивчення особливостей фонетичних одиниць та пов'язаних із ними процесів. Зарубіжні дослідники, такі як Дж. Е. Фледж [7], А. Мойер [8] досліджували природу іншомовного акценту та його особливості в мовленні білінгвів на сегментному та суперсегментному рівнях мови. Японська фонетика детально описана у роботах С. Кавахари, М. Мацуї [9], Ю. Кітахари, а також К. Нішікави [10], які досліджували структуру вокальних і консонантних систем, акцентну організацію та висоту тону. Попри значний прогрес у вивченні фонетичної інтерференції, порівняльні фонетичні дослідження японської та української мов залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює необхідність їх проведення для вдосконалення теорії контрастивної лінгвістики та оптимізації викладання японської мови україномовним студентам.

Постановка завдання. Завданням дослідження є порівняльний аналіз систем голосних і приголосних звуків японської та української мов у контексті інтерференції, зокрема дослідження впливу української мови на засвоєння звукової системи японської мови. Увагу зосереджено на фонологічних, артикуляційних і акустичних аспектах, які визначають причини та природу інтерференційних явищ. Аналіз відмінностей у структурі звукових систем дозволяє виявити типові помилки україномовних осіб, запропонувати підходи до їх уникнення та вдосконалити методику викладання японської мови, особливо у формуванні правильної артикуляції та підвищенні комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Японська мова має компактну вокалічну систему, що складається з п'яти фонем: /a/, /i/, /u/, /e/, /o/ [11, с. 210]. Усі вони відзначаються стабільністю артикуляції та функціональністю у складах. Голосні протиставляються за рядом (передній, центральний, задній) і ступенем відкритості (високий, середній, низький). Довгота є фонологічно значущою: короткі та довгі голосні слугують для розрізнення лексичних одиниць, наприклад, *ote* [おて] («рука») та *oote* [おおて] («велика рука»).

На відміну від мов із широким вокальним інвентарем (наприклад, англійської або україн-

ської), японська вокалічна система є однією з найкомпактніших. Відсутність дифтонгів і редукції, а також переважна відкритість складів надають японській мові чіткої ритмічної структури та властивого їй темпу мовлення.

В артикуляційному аспекті /a/ – низький відкритий голосний, /i/ – високий закритий передній неогублений голосний, /u/ – високий закритий задній неогублений голосний, /e/ – середній передній голосний, /o/ – середній задній голосний із частковою округлістю губ. Японська мова не має дифтонгів та переважно використовує відкриті склади, як у слові *arigatou* [ありがとう].

Девокалізація голосних /i/ та /u/ у японській мові є специфічним фонетичним явищем, що спостерігається у визначених позиціях. Зокрема, цей процес відбувається в ненаголошених складах, розташованих між глухими приголосними, що може призводити до ослабленої реалізації або повного зникнення відповідних голосних. Наприклад, у слові *suki* [好き] («подобається») голосний /u/ може бути редукований або майже невиразний у вимові, що свідчить про системний характер девокалізації в японській фонетиці [12]. Назалізація алофонічно виникає перед назалями, однак не є фонологічно значущою.

Довгі голосні відіграють важливу роль у фонологічній системі, забезпечуючи розрізнення лексичних значень і графічно позначаючись у системах письма подвоєнням голосної у хірагані (наприклад, ああ [aa] – «о так») або спеціальним знаком довготи в катакані (アー [aː] – «о так»). У зіставленні з іншими мовами, японська вокалічна система виділяється простотою, відсутністю редукції, дифтонгів і переважною відкритістю складів, що формує ритмічність і рівномірність мовлення [13].

Система голосних японської мови, хоча й вирізняється компактністю, має глибоко структуровану фонетико-фонологічну організацію, яка забезпечує її функціональність і впізнаваність. Фонеми /a/, /i/, /u/, /e/, /o/ займають ключове місце у побудові складів і водночас визначають темп та мелодику мовлення. Крім того, принцип «мора» в японській фонетичній системі, який є базовим для аналізу мовлення, перетворює кожен голосний на самостійну одиницю, що виконує важливу ритмічну роль. Особливо варто наголосити на ролі довготи голосних, яка забезпечує чітке розмежування значень у лексичних одиницях, слугуючи потужним інструментом для відтворення граматичних і семантичних функцій.

Процес девокалізації голосних /i/ та /u/ у ненаголошених позиціях між глухими приголосними має значне фонологічне значення для японської мови. Наприклад, у словах типу «suki» [好き] цей процес свідчить про високу спрощеність артикуляції, проте в деяких випадках він робить менш виразними границі між морфологічними одиницями. Лінгвісти відзначають наявність фонетичного контрасту із редукованими формами голосних західнослов'янських мов, зокрема української, яка навпаки характеризується збереженням чіткої артикуляції навіть у ненаголошених позиціях. Така девокалізація японських голосних є предметом активного фонетичного дослідження, спрямованого на опис її впливу на слухове сприйняття мовлення.

Цікавою фонетичною особливістю японської мови є її гнучкість у комбінуванні коротких та довгих голосних при утворенні морфологічних одиниць, зокрема в запозиченнях. Дослідження показали, що перехід до довгих голосних нерідко відбувається у позичених словах як форма адаптації до існуючої фонологічної системи [14]. В цьому контексті особливу увагу заслуговує взаємодія вокалічних та консонантних елементів при синтезі складів. На відміну від української системи, яка включає більш різноманітний набір дифтонгів і складотворчих приголосних – японське мовлення переважно структурується навколо голосних, що забезпечує ритмічну гармонію.

Крім того, японська мова активно використовує просодичні засоби для організації мовлення. У цьому аспекті японська мова є яскравим прикладом застосування голосних як основного інструменту для побудови тональної інтонації. У порівнянні з українською, де просодичні характеристики базуються частково на акцентуації і дифтонгах, японська система виглядає значно простішою і менше залежною від контексту наголосів.

Ці аспекти забезпечують унікальність вокалічної системи японської мови, яка, хоча й має просту структуру, є важливим чинником формування її фонетичного профілю. Водночас ці особливості визначають і певні аспекти її взаємодії з системою приголосних, особливо в контексті інтерференції між японською та іншими мовами, такими як українська.

Українська вокалічна система включає шість основних фонем: /a/, /e/, /i/, /ɪ/, /o/, /u/, що відзначаються широтою артикуляційних параметрів і позиційною варіативністю. Особливістю є опозиція між /i/ (вузький, високий передній голосний) та /ɪ/ (централізований високий голосний), яка відсутня в японській мові. У ненаголошених складах українські голосні /a/, /e/, /o/ зазнають

часткової редукції, що проявляється у зміні акустичних характеристик та артикуляційного типу, на відміну від стабільних японських вокальних фонем [15, с. 353].

Артикуляційно українські голосні демонструють значну варіативність: /a/ – низький відкритий голосний, /e/ – середній передній голосний із обмеженою відкритістю, /i/ – вузький передній голосний, /ɪ/ – більш централізований варіант, /o/ – середній задній з повною огубленістю, /u/ – високий задній огублений голосний. Відмінність між огубленими задніми голосними /o/ та /u/ в українській і японським неогубленим /u/ часто стає джерелом інтерференцій у вимові україномовних. Українська система допускає дифтонгоподібні йотовані голосні (/ja/, /je/, /ji/, /jo/, /ju/) [16, с. 95], тоді як у японській дифтонги відсутні, а вокалічна структура базується на простій моделі CV [17, с. 3].

Українська вокалічна система має високий ступінь артикуляційної варіативності, оскільки її елементи активно взаємодіють із просодичними характеристиками мовлення. У ненаголошених позиціях голосні /a/, /e/, /o/, залежно від контексту, можуть виявляти значну редукцію, що впливає як на їхню акустичну природу, так і на сприйняття мовлення. Водночас така редукція голосних є чітко контрольована і не перешкоджає розумінню лексичної одиниці, на відміну від японської, де голосні залишаються стабільними незалежно від акцентуальної структури складу.

Запровадження дифтонгів та йотованих голосних /ja/, /je/, /ji/, /jo/, /ju/, є важливим аспектом української вокалічної системи, що ускладнює її структуру в порівнянні з японською. Ці елементи можуть функціонувати як складотворчі та створювати унікальні артикуляційні умови для формування складів, які сприймаються як інтерференція для японських носіїв під час навчання українській мові. Українська фонетична система демонструє значну перевагу у варіюванні тембру голосних, особливо в діалектах, де артикуляція навіть одного голосного може змінюватись залежно від регіону та культурних впливів, тоді як японська орієнтується на одноманітність і сталість артикуляційних характеристик [18, с. 66].

Важливою фонологічною властивістю українських голосних є їхня складна просодична інтеграція у мовленні. Українська мова активно використовує наголос для виділення значення слів, при цьому зміна позиції наголосу може впливати на зміну артикуляції голосного. У цьому аспекті японська система помітно відрізняється: наголос не має явно вираженого впливу, а зміни голосної позиції продиктовані виключно фонологічними умовами. Ця відмінність стає помітною в міжмовних взаємодіях, де українські носії можуть відчувати труднощі через відсутність наголошеної ритмічності у японській мові.

Дослідження показують, що значна роль у таких явищах належить характеристикам задніх голосних. Українське огублення голосних /o/ і /u/ стає джерелом акустичних змін, які важко сприймати японським носіям, особливо щодо неогублених аналогів японської мови. В цьому контексті спостерігається сувора фонетична асиметрія між системами двох мов, що також ускладнює адаптацію [19, с. 51].

Зокрема, артикуляція голосного /ɪ/, що характеризується як централізований високий голосний, є важливим контекстом для фонетичного контрасту між мовами. В японській мові немає повного аналога такої артикуляційної позиції, що створює специфічні умови для фонетичного адаптаційного процесу.

Інтерференція при засвоєнні японських голосних українськими носіями проявляється в кількох аспектах: огублення японського /u/, редукція ненаголошених /o/ та /e/, що переноситься на японські вокальні фонеми, сприйняття японських голосних як дифтонгів (особливо /o/ та /e/) та труднощі у відтворенні довготи голосних, яка відсутня як фонологічна опозиція в українській. Ці артикуляційні та фонологічні відмінності суттєво впливають на успішність навчання японської мови.

Японська мова має компактну систему приголосних, яка включає 15–17 фонем залежно від аналізу. Основні класи приголосних: оклюзиви (/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/), африкати (/ts/, /dz̻/), фрикативи (/s/, /z/, /h/, /ɸ/, /ç/), назальні (/m/, /n/, /ɲ/, /ŋ/), рідні (/ɾ/) та напівголосні (/j/, /w/). Фонологічна система японської демонструє обмежену дзвінко-глуху опозицію, наприклад, /p/–/b/, /k/–/g/, але африкати мають лише частковий дзвінко-глухий контраст. Звук /ŋ/ з'являється лише перед задньоязиковими приголосними, а сполуки з кількох приголосних перед голосним в одному складі заборонені [9, с. 13].

Унікальні ознаки японських приголосних включають звук /ɸ/ (двогубно-губний фрикатив) перед /u/ та /ç/ (м'якший варіант /h/) перед /i/. Звук /ɾ/, класифікований як одноударний рід, функціонально замінює латеральні та вібрантні звуки характерні для інших мов. Складова структура японської строго відповідає моделі (C)V(N), де /N/ єдине може з'являтися в кінці складу [10, с. 2487].

Фонетичні процеси включають дзвіншення /g/ у позиції між голосними (наприклад, *kage* [kage] – «тінь») та подовження приголосних, яке є фонологічно значущим (наприклад, *katta* [katːa] – «купив»). Реалізація /h/ змінюється залежно від сусідніх голосних: перед /i/ він вимовляється як [ç], а перед /u/ – як [ɸ]. Подовжені приголосні, як і обмеження складових, формують специфіку японської фонології.

Українськамовамаєбагатусистемуприголосних, що включає до 32 фонем, з урахуванням палаталізованих (м'яких) варіантів. Вона охоплює оклюзиви (/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/), африкати (/ts/, /dz/, /tʃ/, /dʒ/), фрикативи (/f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /x/, /ɦ/), назальні (/m/, /n/, /ɲ/), латеральні (/l/, /lʲ/), рідні (/r/, /rʲ/) та напівголосні (/j/, /w/). Важливою особливістю є палаталізація (м'якість приголосних), яка формує твердо-м'які опозиції (наприклад, /n/–/nʲ/, /t/–/tʲ/) [15, с. 355]. У японській мові м'якість обмежена позиційною реалізацією і не має фонематичного статусу, що може призводити до гіперпалаталізації японських приголосних україномовними студентами.

Також південні українські діалекти характеризуються веляризацією приголосних, наприклад, [lˠ], [tˠ], яка створює задній артикуляційний тон. У японській мові ці ознаки відсутні, що може спричиняти затемнення японських приголосних під час перенесення артикуляційних ознак українцями, для яких властиві ці діалектичні особливості [20, с. 279].

Українські африкати (/ts/, /dz/, /tʃ/, /dʒ/) функціонують як окремі фонеми з чіткою шумовою компонентою [21], що відрізняє їх від японських африкат (/ts/, /dʑ/) [22, с. 237]. У японській мові подібні звуки, як /ts/ або /dʑ/, є менш чітко вираженими і, відповідно, є артикуляційно «м'якшими». Інтерференція виникає, наприклад, у надмірній артикуляції японських африкатів українськими мовцями, що може змінити сприйняття складу або навіть загальне звучання мовлення. Більш того, задньоязикові фрикативи української мови, такі як /x/ та /ɦ/, не мають прямих аналогів у японській. Це може призводити до перенесення задньоязикової артикуляції у японські фрикативи. Це може спричинити надмірну артикуляцію японських африкатів, наприклад, із додатковою щілинністю у вимові. Наприклад, це особливо помітно в таких позиціях, як перед голосними високого підняття, наприклад, у випадку /h/ у словах типу hito [hi. to]. Також глухі вибухові /p/, /t/, /k/ в українській мові мають аспірацію, що часто не властива японській вимові [23, с. 421]. Відмінності між українськими та японськими африкатами також створюють труднощі для коректного відтворення звуків.

Українські сполучення приголосних («ст», «тр», «шп») контрастують із українськими структурами складу (CV, CVN), що може спричиняти неправильне відтворення японських слів. Артикуляційно тверді українські зубні приголосні /t/, /d/, /n/ можуть гіперактивно переносити свої ознаки в японські альвеолярні [t], [n], [ɾ], зокрема у словах як *toru* [toɾɯ], де студенти можуть вимовити [tʲoru], змінюючи складову структуру. Інтерференція також виникає через перенесення шумової компоненти українських фрикативів чи африкатів у менш акцентовану японську артикуляцію, що призводить до фонологічного спотворення японських звуків у мовленні україномовних носіїв [24, с. 291].

Висновки. Фонологічна система японської мови характеризується простотою і компактністю в порівнянні з українською. Вокалічна система включає п'ять голосних фонем /a/, /i/, /u/, /e/, /o/, які вирізняються стабільною артикуляцією, відсутністю дифтонгів і редукції. Довгота є фонологічно значущою, розрізняючи короткі та довгі голосні (/o/ – /oː/, /e/ – /eː/). Консонантна система налічує 15–17 фонем, серед яких оклюзиви (/p/, /b/, /t/, /k/, /g/), африкати (/ts/, /dʑ/), фрикативи (/s/, /h/, /ɸ/, /ç/) і назальні (/m/, /n/, /ŋ/). Складова структура японської чітко відповідає принципу (C) V(N), а скупчення приголосних не допускаються.

Українська фонологічна система є значно складнішою, включаючи шість голосних фонем /a/, /e/, /i/, /ɪ/, /o/, /u/, які підлягають позиційній варіативності (від редукованих у ненаголошених позиціях до повнозвучних наголошених). Консонантна система нараховує до 32 фонем, включно з африкатами (/ts/, /dz/, /tʃ/, /dʒ/), веляризованими та палаталізованими звуками, а також твердо-м'якими парами (/n/–/nʲ/). Сполучення приголосних є значно складнішими у порівнянні з японськими.

У контексті інтерференції україномовні студенти можуть гіперпалаталізувати японські приголосні перед /i/, надмірно огублювати японське /u/, переносити принципи редукції голосних на японські звуки або помилково додавати шумовий компонент до африкат /ts/ і /dʑ/. Відсутність в українській системі опозиції за довготою також викликає труднощі у сприйнятті японської вокалічної системи. Порівняльний аналіз сприяє вдосконаленню методики викладання японської мови та може стати основою для подальших досліджень у галузі фонології, мовної інтерференції та автоматизованого розпізнавання мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Valigura O. R., Babchuk Y. I., Barbariç P. Foreign accent as a dynamic speech phenomenon. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*. 2024. Vol. 27, № 2. P. 32–41. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2024.323959.

2. Valigura O., Kozub L., Sieriakova I. Computer technologies in acoustic analysis of English television advertising discourse. *Arab World English Journal (AWEJ), Special Issue on CALL*. 2020. № 6. P. 38–48. DOI: 10.24093/awej/call6.3.

3. Valigura O., Parashchuk V., Kozub L. Phonetic Portrait of a Ukrainian EFL Teacher: Prosodic Parameters in Academic Disourse. *Arab World English Journal*: *Special Issue on English in Ukrainian Context.* 2020. P. 16-25. DOI: 10.24093/awej/elt3.2.

4. Valigura O. Bilinguals and Linguistics of Creativity: the Case of Ukrainians Speaking English. *Language – Literature – The Arts: a Cognitive-Semiotic Interface*. 2017. P. 261–276. DOI: 10.3726/b10692.

5. Kochubei V. Ukrainian English Accent: Roots, Reasons and Basic Features. *Linguistische Treffen in Wrocław*. 2019. Vol. 16, № 2. P. 271–279.

6. Комарницька Т. К. Нестандартне подвоєння приголосних звуків у мові масової культури Японії. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 38. С. 160–164. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2024.38.30.

7. Flege J. Factors affecting degree of perceived foreign accent in English sentences. *Journal of the Acoustical Society of America*. 1988. № 84. P. 70–79.

8. Moyer A. Foreign accent: the phenomenon of non-native speech. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 232 p.

9. Kawahara S., Matsui M. Some aspects of Japanese consonant articulation: A preliminary EPG study. *ICU Working Papers in Linguistics.* 2017. № 2. P. 9–20.

10. Saikachi Y., Kitahara M., Nishikawa K., Kanato A., Mazuka R. The F0 fall delay of lexical pitch accent in Japanese infant-directed speech. *Interspeech 2012*: in proceedings of ISCA's 13th Annual Conference, 9–13 September 2012. Portland, USA, 2012. P. 2486–2489. DOI: 10.21437/Interspeech.2012-644.

11.Tao Y. A Description of Japanese Sound System. *Communications in Humanities Research*. 2023. № 16. P. 207–212.

12. Ogasawara N. Processing of Japanese vowel devoicing and the effect of speech rate. *Journal of the Acoustical Society of America*. 2006. Vol. 120, № 5. P. 3373. DOI: doi.org/10.1121/1.4781577.

13.川瀬 生郎. 日本語教育学序說. Tokyo : Takushoku daigaku gengo bunka Kenkyujo. Hatsubai Kindai Bungeisha, 2001. 390 p.

14. Yazawa K., Kondo M. Acoustic characteristics of Japanese short and long vowels: Formant displacement effect revisited. *ICPhS2019*: in proceedings of 19th International Congress of Phonetic Sciences, 5–9 August 2019. Melbourne, Australia, 2019. P. 671–675. DOI: 10.5281/zenodo.14352787.

15. Pompino-Marschall B., Steriopolo E., Żygis M. Ukrainian. *Journal of the International Phonetic Association*. 2017. Vol. 47, № 3. P. 349–357. DOI: 10.1017/S0025100316000372.

16. Іщенко О. Дифтонги в північноукраїнських діалектах (за даними інтонографування). *Волинь-Житомирщина*. 2010. Вип. 22, № 2. С. 89–100.

17. Whang J. Reconciling CV phonotactics and high vowel deletion in Japanese. *Proceedings of the Annual Meetings on Phonology*. 2019. № 7. DOI: 10.3765/amp.v7i0.4474.

18. Дементьєва Т. Особливості передачі японських напівголосних звуків українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2023. Вип. 64. С. 64–70. DOI: 10.32782/2409-1154.2023.64.

19. Комарова З. І. Фонетика сучасної української літературної мови : навчально-методичний посібник. Умань : Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, 2016. 149 с.

20. Lebedivna O. The Fourth Palatalization of Velars in Southwest Ukrainian: The Case of the Kryvorivnja Dialect. *Scando-Slavica*. 2023. Vol. 69, № 2. P. 264–283. DOI: 10.1080/00806765.2023.2267036.

21. Tymchenko O., Havrysh B., Khamula O., Kustra N. Research of speech signals backgrounds of the Ukrainian language using the wavelet transform. *IntelITSIS'2023* : in proceedings of 4th International Workshop on Intelligent Information Technologies and Systems of Information Security, 22–24 March 2023. Khmelnytskyi, Ukraine. 2023. P. 282–291.

22. Yamakawa K., Chisaki Y., Usagawa T. Subjective evaluation of Japanese voiceless affricate spoken by Korean. *Acoustical Science and Technology*. 2006. Vol. 27, № 4. P. 236–238. DOI: 10.1250/ast.27.236.

23. Vaux B., Samuels B. Laryngeal markedness and aspiration. *Phonology*. 2005. Vol. 22, №3. P. 395–436. DOI: 10.1017/S0952675705000667.

24. Bethin C. Y. Iotation and Gemination in Ukrainian. *The Slavic and East European Journal*. 1992. Vol. 36, № 3. P. 275–301. DOI: 10.2307/308583.

УДК 811.531’373.613
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.25

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОГО КОРЕЙСЬКОГО МЕДІАКОНТЕНТУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

THE FEATURES OF TRANSLATING CONTEMPORARY KOREAN MEDIA CONTENT INTO UKRAINIAN SOCIOCULTURAL SPACE

Охріменко В.О.,
orcid.org/0000-0002-9087-5809
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Коняхіна В.І.,
orcid.org/0009-0008-7097-5993
студентка І курсу магістратури факультету східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

У пропонованій статті досліджуються особливості перекладу сучасного корейського медіаконтенту в українському соціокультурному просторі. В умовах глобалізації та зростання популярності корейської культури (한류 – “корейська хвиля”) на світовій арені, питання перекладу медіатекстів з корейської мови на українську набувають особливої актуальності. У розвідці проаналізовано ключові проблеми, з якими стикаються перекладачі в процесі міжкультурної трансляції, а саме: збереження культурної ідентичності оригіналу, адекватна передача реалій, сленгу, емоційно-експресивних елементів, специфіки мовлення персонажів. Особлива увага приділяється феномену “локалізації” в українському перекладі, а також спробам зберегти автентичність тексту оригіналу. У роботі фактичним матеріалом дослідження слугували приклади з популярних корейських дорам, телевізійних шоу, музичних кліпів, а також інтернет-контент, дібраний методом суцільної вибірки з YouTube-каналів, соціальних мереж та вебтунів.

Встановлено, що в українському перекладацькому середовищі поки що бракує усталеної практики перекладу саме корейських медіатекстів, що часто призводить до зміщення акцентів, втрати елементів гумору чи смислових нюансів. Крім того значним викликом залишається передача культурних та історичних аллюзій, етикетних формул, що надзвичайно розповсюджені в корейському мовленні й становлять особливості корейської ментальності. У статті запропоновано підхід до адаптації таких елементів, що дозволяє зберегти баланс між точністю перекладу та зрозумілістю для українського реципієнта. Водночас наголошується на недостатній кількості ґрунтовних наукових праць у цій галузі, що зумовлює потребу в подальших розвідках, зокрема з опорою на новітній матеріал і реальні перекладацькі кейси, пов’язані саме з корейською мовою. Підкреслюється необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує мовознавчі, культурологічні та комунікативні стратегії для досягнення якнайкращого перекладацького результату.

Окремо розглядається роль перекладача як посередника між культурами, здатного не лише передати зміст, а й забезпечити адекватне сприйняття тексту цільовою аудиторією. У роботі наголошується, що ефективний переклад корейського медіаконтенту може сприяти формуванню позитивного іміджу Кореї в українському інформаційному просторі, а також поглибленню міжкультурного діалогу країн. Робота базується на аналізі конкретних прикладів перекладу, а також на спостереженнях за реакцією українських глядачів у соціальних мережах і фан-спільнотах.

Ключові слова: корейська хвиля (한류), медіаконтент, переклад, мовна ідентичність, корейська мова, українська мова.

The article explores the peculiarities of translating contemporary Korean media content in the Ukrainian socio-cultural space. In the context of globalization and the growing popularity of Korean culture (한류 – “Korean Wave”) on the world stage, the issue of translating media texts from Korean into Ukrainian is becoming particularly relevant. The article analyses the key problems faced by translators in the process of intercultural translation, namely: preservation of the cultural identity of the original, adequate transmission of realities, slang, emotional and expressive elements, and specifics of the characters’ speech. Particular attention is paid to the phenomenon of ‘localization’ in Ukrainian translation, as well as attempts to preserve the authenticity of the original text. The actual research material was based on examples from popular Korean dramas, television shows, music videos, as well as Internet content selected by the method of continuous sampling from YouTube channels, social networks and webtoons.

It has been established that the Ukrainian translation community still lacks an established practice of translating Korean media texts, which often leads to a shift in accents, loss of humor or semantic nuances. In addition, a significant challenge remains the transmission of cultural and historical allusions, etiquette formulas, which are extremely common in Korean speech and constitute the peculiarities of the Korean mentality. The article proposes an approach to the adaptation of such elements, which allows maintaining a balance between translation accuracy and comprehensibility for the Ukrainian recipient. At the same time, the author emphasizes the lack of thorough research in this area, which necessitates further research, in particular, based on the latest material and real translation cases related to the Korean language. The author emphasizes the need for an interdisciplinary approach that combines linguistic, cultural and communication strategies to achieve the best possible translation result.

The role of the translator as an intermediary between cultures, capable not only of conveying the meaning but also of ensuring adequate perception of the text by the target audience, is considered separately. The paper emphasizes that effective translation of Korean media content can contribute to the formation of a positive image of Korea in the Ukrainian information space, as well as to the deepening of intercultural dialogue between the countries. The work is based on the analysis of specific examples of translation, as well as on observations of the reaction of Ukrainian viewers on social media and fan communities.

Key words: Korean Wave (한류), media content, translation, linguistic identity, Korean language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі стрімке поширення корейського медіаконтенту, зокрема телесеріалів (дорам), музики, реаліті-шоу та кінопродукції стало важливим соціокультурним явищем, що отримало назву "корейська хвиля" (한류). *Корейська хвиля* охоплює різні аспекти культури, включаючи музику (K-pop), телебачення, кіно, моду та косметику, що здобули шалену популярність серед молодих людей по всьому світу – від Японії до Індонезії, а тепер і в Україні. Феномен, що розпочався на азійському континенті, вже отримав значне визнання в інших частинах світу, зокрема в європейських країнах та Сполучених Штатах Америки. Корейські культурні продукти стали не лише потужним інструментом комунікації, а й важливою складовою міжнародної м'якої сили, яку активно використовує адміністрація Південної Кореї для поширення своєї культури і впливу на інші країни.

Цей феномен набуває все більшого значення і в українському медіапросторі, формуючи зовсім нові моделі споживання контенту, культурного сприйняття та комунікації. Проте адаптація і переклад такого контенту вимагає не лише мовної точності, але й глибокого розуміння соціокультурних особливостей джерела й цільової аудиторії, на яку цей медіаконтент спрямований.

Слід також враховувати і соціолінгвістичні аспекти, що стосуються культурних бар'єрів, мовних відмінностей і змін у соціальних нормах, які можуть впливати на сприйняття медіапродуктів у різних культурах, особливо таких далеких як корейська і українська культури.

Особливу складність становить переклад лексичних одиниць, культурних реалій, гумористичних аспектів, фразеологічних оджиниць, а також прагматичних елементів мовлення, які часто не мають прямих відповідників в українській мові. Крім того, важливим викликом залишається збереження стилістичної специфіки та національної ідентичності корейського медіатексту при передачі його українському реципієнтові.

Таким чином проблема перекладу сучасного корейського медіаконтенту в українському соціокультурному просторі є актуальною і потребує ґрунтовного дослідження з урахуванням міждисциплінарного підходу, що поєднує мовознавчі, культурологічні, комунікативні та соціолінгвістичні аспекти аналізу мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження "корейської хвилі" (한류) в українському соціокультурному просторі необхідно звернути увагу на низку наукових робіт і статей, які охоплюють різні аспекти цього феномену, зокрема проблеми локалізації, перекладу та культурної адаптації корейського медіаконтенту. Одразу хотілося б зазначити, що на теренах українського мовознавства відчувається брак наукових робіт, пов'язаних з аналізом специфіки корейської хвилі. Утім є роботи закордонних дослідників, на які варто звернути увагу.

Так, Н. Самосір та Л. Ві у книзі "Sociolinguistics of the Korean Wave: Hallyu and Soft Power" [3] проаналізували, яким чином корейська хвиля стає інструментом м'якої сили через використання комунікації для переконання та приваблення реципієнтів на глобальній арені. Автори підкреслюють, що корейська культура, зокрема K-pop, K-дорами та K-фільми у своїй більшості здобули популярність саме завдяки високій якості (на сьогодні панує думка, що корейська кіноіндустрія наздоганяє навіть Голлівуд за якістю виробництва). Зрозумілою є культурна близькість для азійських аудиторій, що, у свою чергу, сприяє поширенню в інших частинах світу, зокрема в Україні. Таким чином корейська культура використовує "м'яку силу" для розширення свого впливу на різні країни в умовах глобалізації.

В окремих дослідженнях проводиться ґрунтовний аналіз процесів глокалізації корейських вебтунів, які представляють соціокультурні характеристики Кореї, одночасно впливаючи на інші країни [2]. Автори зазначають, що вебтуни є прикладом культурної глокалізації, що є актуальним для розуміння адаптації корейського контенту в Україні. Цей процес включає пристосування культурних елементів до специфіки місцевих споживачів, що дозволяє забезпечити ефективне сприйняття корейської культури в іншому культурному середовищі [2, с. 168–169].

Зустрічаємо й аналіз лінгвістичного впливу корейської хвилі на мову міжнародних фанів, зокрема в Алжирі [4]. Автори виявили, що тер-

міни та фрази з корейської культури, зокрема з K-pop та дорам, інтегруються в повсякденне спілкування фанів, що свідчить про важливість культурного контексту в мовній еволюції. Особливу увагу дослідники звернули на адаптацію корейських мовних структур у мовленні фанів та їх використання в онлайн-комунікаціях. Наприклад, такі терміни як “오빠” та “누나” проникають у словник фанатів, що свідчить про культурний вплив корейського контенту на повсякденне життя молоді [4, с. 622].

Таким чином, проведений аналіз останніх досліджень засвідчує, що корейська хвиля має відчутний вплив на мовну поведінку та ідентичність молодіжної аудиторії в різних країнах глобалізованого світу. Зростаюча популярність корейського медіаконтенту зумовлює появу нових мовних практик, що поширюються і в українському онлайн просторі. Така тенденція актуалізує необхідність комплексного вивчення процесів перекладу та адаптації корейського культурного продукту з урахуванням лінгвістичних і соціокультурних чинників.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження лінгвістичних та соціокультурних аспектів перекладу корейського медіаконтенту в українському соціокультурному просторі. Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань: проаналізувати вплив корейської хвилі на лексичний склад української мови, зокрема у сфері популярної культури (K-pop, K-дорами, вебтуни); встановити особливості локалізації корейських медіапродуктів для українського глядача та їх адаптації до місцевих соціокультурних умов; розглянути процес “глокалізації” корейських медіа, зокрема вебтунів, в Україні; визначити, як корейська хвиля впливає на мовні звички молоді, зокрема в аспекті зміни мовної ідентичності та використання корейських термінів у повсякденному мовленні; дослідити роль корейської хвилі як інструменту “м’якої сили” у контексті глобалізації та культурного взаємодії між Україною та Кореєю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корейська хвиля (한류) як соціокультурний феномен справила значний вплив на глобальний медіапростір світу, і Україна не стала винятком. Основна аудиторія – молодь, яка активно споживає продукти корейської культури, зокрема K-pop, K-дорами, вебтуни та інші види контенту, що потребують якісного перекладу й адаптації з урахуванням мовних та культурних особливостей.

Перший аспект, на якому варто зосередитися, – лінгвістичні виклики, що виникають під час перекладу. Корейська мова має розгалужену систему звертань, ієрархічну структуру мовлення, а також унікальні культурні терміни й реалії, які не мають прямого відповідника в українській мові. Наприклад, такі слова, як 오빠 (специфічне звертання до старшого брата або хлопця для дівчини) чи 눈치 (вміння читати емоції інших; мистецтво миттєво розпізнавати, що думає і як почувається співрозмовник), часто перекладаються узагальнено, через що втрачають свою семантичну глибину. У перекладацькій практиці ця проблема вирішується або вмілим використанням компенсаторних стратегій або пояснюванням конструкцій у субтитрах.

Другий напрям – це локалізація культурних реалій. Українському глядачеві можуть бути не знайомі певні соціальні норми або культурні коди, які притаманні Південній Кореї і часто фігурують у медіаконтенті. Наприклад, сцени з вшануванням старших за допомогою глибокого поклону – 세배, традиційного вітання та поклону під час святкування корейського Нового року 설날, – можуть викликати непорозуміння або залишитись без належного культурного контексту. Такі моменти потребують додаткових роз’яснень або ж докладної адаптації, аби зберегти повагу до оригінальної культури, зробити її зрозумілою та доступною для української аудиторії.

Ще один приклад – харчові звички, зокрема вживання традиційних страв, таких як ”김치” – гостро приправлені квашені (ферментовані) овочі, насамперед, це пекінська капуста, або незвичний для українців спосіб подачі холодних супів (наприклад, 냉면 – гречана локшина у холодному бульйоні). У низці серіалів персонажі можуть демонструвати специфічний ритуал спільного приймання їжі – з одним казаном супу для всіх, вживанням алкоголю за суворими правилами етикету, наприклад, повертанням голови вбік під час пиття перед старшими, триманням пляшки при наливанні чогось двома руками, чи втикання паличок у рис. Останнє явище є дуже суворим. Під час трапези рис слід починати їсти з краю миски, а не з середини, оскільки у корейській культурі це вважається символом копання власної могили. Існує багато подібних явищ, які є глибоко вкоріненими нормами корейського соціуму, але викликають подив у представників інших культур. Такі деталі не лише становлять виклик для перекладача, але й є важливою частиною національної ідентичності. Їхнє ігнорування або неправильна передача може призвести до втрати смислових і емоційних відтінків, тому завдання локалізації полягає в знаходженні балансу між

збереженням автентичності оригіналу та забезпеченням зрозумілості для цільової аудиторії.

Третій аспект – глокалізація медіапродуктів, зокрема вебтунів, які поєднують типово корейські риси із глобально зрозумілими темами й повсякденними сюжетами. Вебтун – це південнокорейський цифровий комікс, зазвичай призначений для читання на смартфонах. Вебтун можна назвати 만화 – терміном, який використовується для загальної характеристики корейських коміксів. Сплеск популярності вебтунів поза межами Кореї багато в чому зумовлений зручністю споживання контенту саме на різних мобільних пристроях. Зі зростанням популярності цифрової манхви, обсяги друкованих публікацій помітно зменшилися, а кількість матеріалів, опублікованих у формі вебтунів, наразі сягає рівня традиційних фізичних носіїв.

Такий симбіоз локального та глобального дозволяє зберегти національний колорит і водночас зробити контент привабливим для міжнародної аудиторії. Для перекладача це означає баланс між збереженням автентичних культурних елементів і адаптацією до очікувань конкретного локального реципієнта. У випадку з українською аудиторією це можна здійснити через пояснення специфічних понять, соціальних ролей або гумору, притаманного корейському контексту.

Наприклад, у вебтуні *True Beauty* (кор. 여신강림) розкриваються теми зовнішності, шкільного життя, соціальних медіа та самоприйняття – зрозумілі для глобальної молоді, зокрема й української, хоча події відбуваються в суто корейському шкільному середовищі. Перекладач повинен адекватно передати як специфічні культурні деталі (шкільна форма, ієрархія між учнями, специфічний сленг), так і глобальні емоційні мотиви.

Інший приклад – *Itaewon Class* (кор. 이태원 클라쓰), що спочатку був популярним вебтуном, а згодом його було адаптовано у серіал. Він поєднує національні теми (традиційна корейська кухня, корейські моделі ведення бізнесу) з універсальними сюжетами – боротьбою з несправедливістю, мрією про успіх та розвиток, конфліктом поколінь.

Або ж *Solo Leveling* (кор. 나 혼자만 레벨업), де дія відбувається в умовно-фантастичному світі з елементами гри, однак базові сюжетні лінії – боротьба за виживання, розвиток героя, самопожертва – зрозумілі реципієнтам з різних країн.

Окремо варто виділити поняття глокалізації – процесу поєднання локального (національного, культурно специфічного) контенту із глобально зрозумілими формами подання та сюжетами. У контексті південнокорейських вебтунів глокалізація проявляється у здатності авторів звертатися до загальнолюдських тем (любов, боротьба, самореалізація), але робити це через призму корейської культури – з її етикетом, їжею, мовними формулами та історичним контекстом. Такий підхід дозволяє зберігати національну ідентичність і водночас забезпечує доступність для цільової аудиторії з інших країн.

Для перекладача це означає важливість інтеркультурної компетентності: не просто переклад тексту, а збереження або пояснення культурних маркерів, які мають значення для корейського контексту, не втрачаючи зрозумілості для українського глядача. Саме завдяки глокалізованому підходу вебтуни стали ефективними медіапродуктами в умовах глобалізованого інформаційного простору, зокрема в Україні.

Не менш важливим є питання впливу корейської хвилі на мовну ідентичність молоді. У соціальних мережах, блогах та побутовому мовленні української молоді з'являються корейські слова, запозичені без перекладу (안녕, 고마워, 사랑해, 막내 тощо), що свідчить про нову культурно-мовну тенденцію [4, с. 610]. Це демонструє не лише моду на певну лексику, а й зміну в парадигмі мовного самовираження молодих людей.

Окрему увагу варто приділити аналізу корейської хвилі як інструменту "м'якої сили". Як ми вже зазначали вище, Південна Корея свідомо використовує популярну культуру для формування позитивного іміджу на міжнародній арені, що має безпосередній вплив на сприйняття країни та її культури, зокрема серед українців. Деякі вважають, що наявність корейських акторів у некорейських продуктах є незначною перевагою для розповсюдження 한류. Та спостереження доводять інше – успіх 한류 відкрив шлях для участі корейських акторів у голлівудських фільмах. Оцінка Голлівудом цінності впливу 한류 означає, що ці фільми також вважаються вигідними та прибутковими завдяки участі відомих корейських акторів, враховуючи їх сильну глобальну присутність та велику фан-базу [1, с. 109].

Таким чином, переклад сучасного корейського медіаконтенту потребує не лише мовної грамотності, але й високого рівня культурної й лінгвокраїнознавчої компетенції перекладача. Успішна адаптація залежить від здатності зберегти баланс між оригінальною специфікою тексту та культурною доступністю для української аудиторії, для якої корейська культура є далекою та іноді недосяжною.

Загалом, саме здатність успішно поєднувати локальні особливості з універсальними наративами є, на нашу думку, ключовою для міжнародного успіху подібного контенту. Це особливо актуально в умовах глобалізованого інформаційного простору, де аудиторія, з одного боку, очікує на новизну й екзотику, а з іншого – потребує певного ступеня культурної зрозумілості і пояснення. А відтак, глокалізований підхід сприяє ефективному прийняттю корейських медіапродуктів в інших країнах, зокрема в Україні.

Висновки. Процес перекладу корейського медіаконтенту в український лінгвістичний простір є складним і багатогранним. Важливо враховувати не тільки мовні бар'єри, але й культурні відмінності, адже контент, що походить з Південної Кореї, має свою унікальну соціокультурну, ідіоетнічну специфіку. У пропонованій розвідці було виокремлено три основні аспекти, що визначають успішність перекладу, а саме: *мовні особливості корейської мови*, зокрема система ввічливості та емоційно забарвлені частки, що потребують точного й обережного підходу під час адаптації. Для українського глядача важливо зберегти ці нюанси, щоб не порушити значення, а також передати емоційний заряд оригіналу; *культурні реалії*, які для української аудиторії можуть бути незрозумілими. Тут, у першу чергу йдеться про корейські традиції та соціальні норми, які треба або адаптувати до локального контексту, або пояснити їх, щоб зберегти автентичність. Прикладом є популярні у корейських медіа теми, пов'язані з віковими відносинами та культурними традиціями, які потребують певних пояснень; *глокалізація* – адаптація контенту, що є ключовим моментом, для того, щоб він одночасно залишався автентичним для корейської культури та був зрозумілим для міжнародної аудиторії. Зокрема, вебтуни чудово поєднують локальні культурні елементи з універсальними темами, що дозволяє їм бути популярними та зрозумілими в різних країнах, зокрема й в Україні.

Таким чином, важливість міжкультурної компетентності для перекладача стає цілком очевидною. Крім просто мовного перекладу, необхідно враховувати культурні реалії та знайти баланс між збереженням оригінального змісту і його адаптацією до нових умов сприйняття. Завдяки цьому корейський медіаконтент, зокрема вебтуни, здобувають популярність у різних країнах глобалізованого світу, не втрачаючи свого унікального характеру та привабливості для нової аудиторії.

Варто зауважити, що перекладач не просто перекладає на іншу мову, а є своєрідним мостом між культурами, що дозволяє кожному народові не тільки зрозуміти зміст, але й відчути атмосферу іншої культури. У цьому процесі важливо не лише вірно передати слова, а й правильно транслювати емоції, соціальні норми, культурні деталі, які оточують кожен текст. Перекладач виступає як посередник між народами, здатний зберігати автентичність оригіналу та адаптувати його до нових умов, розширюючи горизонти для нової аудиторії.

Задача перекладача в контексті корейського медіаконтенту, зокрема вебтунів, полягає в умінні передати не лише точний текст, а й всю палітру значень, культурних реалій та соціальних кодів, які можуть бути зовсім чужорідними і незрозумілими для українського глядача. Для такої передачі потрібні не тільки глибокі знання мови, але й інтеркультурна чутливість та розуміння контексту.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розгляді конкретних перекладацьких трансформацій, що найчастіше використовуються перекладачами у процесі перекладу корейських дорам українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Farrar L. 'Korean Wave' of pop culture sweeps across Asia. *CNN International Edition* : веб-сайт. URL: https://surl.lu/pwxmhc (дата звернення: 26.05.2025).

2. Jang W., Song J. Webtoon as a New Korean Wave in the Process of Glocalization. *Kritika Kultura*. 2017. № 29. P. 168–169.

3. Samosir N., Wee L. *Sociolinguistics of the Korean Wave: Hallyu and Soft Power*. London: Routledge, 2023. 178 p.

4. Touhami B., Al-Abed Al-Haq F. The Influence of the Korean Wave on the Language of International Fans: Case Study of Algerian Fans. *Sino-US English Teaching.* 2017. Vol. 14. № 10. P. 598–626.

УДК 811.581.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.26

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВІЙНА/战争 У КЛАСИЧНИХ КИТАЙСЬКИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТАХ

LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF WAR/战争 IN CLASSICAL CHINESE PHILOSOPHICAL TEXTS

Самойлов Є.О.,
orcid.org/0009-0006-5872-7220
аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено когнітивно-лінгвістичному аналізу концепту ВІЙНА/战争 у контексті класичної китайської філософської думки. Мета – обґрунтувати теоретико-методологічні засади когнітивного аналізу концепту ВІЙНА/战争 у класичній китайській філософії та продемонструвати виявлення ключових механізмів його мовної об'єктивації на прикладі трактату «Мистецтво війни» Сун Цзи. Дослідження спирається на три фундаментальні тексти – «Дао де цзін» Лао-цзи 《道德经》, «Мистецтво війни» Сун Цзи 《孙子兵法》 та «Лунь юй» («Аналекти») Конфуція 《论语》– кожен з яких репрезентує унікальне епістемологічне та етичне ставлення щодо війни.

Аналіз розкриває, як ці філософські системи вплинули на концептуалізацію війни в давньокитайських філософських текстах. Особливу увагу приділено семантичним і метафоричним вимірам досліджуваного концепту, які ілюструють його функціювання в межах різних онтологічних та етичних систем. У рамках даоської космології Лао-цзи концептуалізує війну як порушення природного порядку, обстоюючи принцип «у вей» (无为, недіяння). На противагу цьому, Сун Цзи трактує війну як прорахований, стратегічний процес, зумовлений раціональністю та психологічною проникливістю. Водночас Конфуцій розглядає війну в етичній площині, позиціонуючи її в рамках чесноти (德 de), ієрархічного порядку та збереження суспільної гармонії. Результати дослідження демонструють динамічну природу концепту ВІЙНА/战争 у філософських парадигмах, де зміни в етиці та управлінні зумовлюють еволюцію мовних кодів і метафоричних структур.

Дослідження виконано із застосуванням комплексної методології, що поєднує загальнонаукові принципи аналізу, синтезу, порівняння з інструментарієм когнітивної лінгвістики. Зокрема, теорію концептуальної метафори та фреймову семантику застосовано для виявлення семантичних та образних особливостей тлумачення концепту ВІЙНА/战争. Крім того, дослідження ілюструє доцільність застосування когнітивно-лінгвістичних методів для аналізу семантики концепту ВІЙНА/战争.

Ключові слова: концепт війна, когнітивна лінгвістика, семантична зміна, метафоричні моделі, мовна картина світу.

The article is devoted to the cognitive and linguistic analysis of the concept of WAR/战争 in the context of classical Chinese philosophical thought. The aim is to substantiate the theoretical and methodological foundations of the cognitive analysis of the concept WAR/战争 in classical Chinese philosophy and, on the example of Sun Tzu's treatise "The Art of War", to demonstrate the identification of key mechanisms of its linguistic objectification. The research is based on three fundamental texts – Lao Tzu's Tao Te Ching 《道德经》, Sun Tzu's Art of War 《孙子兵法》 and Confucius' Lun Yu ("Analects") 《论语》 – each of which represents a unique epistemological and ethical attitude towards war.

The analysis reveals how these philosophical systems influenced the conceptualization of war in ancient Chinese philosophical discourse. Particular attention is paid to the semantic and metaphorical dimensions of the concept of WAR/战争, which illustrate its functioning within different ontological and ethical systems. Within the framework of Taoist cosmology, Lao Tzu conceptualizes war as a violation of the natural order, advocating the principle of wu wei (无为, non-action). In contrast, Sun Tzu interprets war as a calculated, strategic process driven by rationality and psychological insight. At the same time, Confucius views war from an ethical perspective, positioning it within the framework of virtue (德 de), hierarchical order, and the preservation of social harmony. The results of the study demonstrate the dynamic nature of the concept of WAR/战争 in philosophical paradigms, where changes in ethics and governance lead to the evolution of linguistic codes and metaphorical structures.

The study was conducted using a comprehensive methodology that combines the general scientific principles of analysis, synthesis, and comparison with the tools of cognitive linguistics. In particular, the theory of conceptual metaphor and frame semantics were used to trace diachronic changes in the semantic and figurative interpretation of the concept WAR/战争.

In addition, the study illustrates the feasibility of using cognitive-linguistic methods to analyze the semantics of the concept WAR/战争.

Key words: concept of war, cognitive linguistics, semantic change, metaphorical models, linguistic worldview.

Вступ. Дослідження концептуальних основ мови є наріжним каменем сучасної лінгвістики, набуваючи особливої ваги при аналізі мовних картин світу, відмінних від західноєвропейських моделей. Концепт ВІЙНА/战争 посідає центральне місце в аксіологічній системі будь-якої культури, проте його вербалізація та семантичне наповнення суттєво варіюються залежно від істо-

рико-культурного та філософського тла. У китайській цивілізації, де класичні філософські традиції Даосизму та Конфуціанства сформували унікальний світоглядний комплекс, поняття війни інтерпретується крізь призму ідей гармонії (和, hé), космічного порядку (道, dào) та стратегічної доцільності, яскраво представленої у трактаті «Мистецтво війни» Сун Цзи. Поверхневе трактування лексеми «战争» (zhànzhēng) без урахування цих глибинних конотативних нашарувань неминуче призводить до редукції смислів та можливих інтерпретаційних помилок при аналізі текстів. Дослідження вербалізації цього концепту, особливо у класичних філософських текстах, є важливим для розуміння китайської мовної картини світу**.**

Формулювання **проблеми** полягає у складності реконструкції еволюції та специфіки концепту ВІЙНА/战争 в китайській свідомості [1]. Ця складність зумовлена як історичними змінами у філософських, політичних та соціокультурних парадигмах Китаю, так і особливостями самої китайської мови, зокрема ієрогліфічною писемністю, полісемією та усталеними метафоричними моделями [2; 12].

Відтак, **актуальність** дослідження зумовлена потребою у глибокому розумінні специфіки китайської мовної картини світу та філософської думки, що є необхідною передумовою для адекватного міжкультурного діалогу. Застосування інструментарію когнітивної лінгвістики для вивчення мовної репрезентації війни в класичних китайських текстах дозволяє реконструювати не лише семантичні структури, а й метафоричні моделі та культурні коди, що формують сприйняття цього феномену [4; 8; 9].

Короткий огляд публікацій. Питання вербалізації концептів є предметом активних лінгвістичних досліджень, зокрема у межах когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Дослідники аналізують концепти як когнітивні одиниці, що відображають світогляд етносу через мовні засоби [6]. Вербалізація концепту ВІЙНА притаманна всім мовам світу та є мовною універсалією, відтак багато вітчизняних науковців займалися вивченням цієї тематики. Зокрема, Н. В. Коломієць вивчала особливості вербальної репрезентації концепту «війна» в китаємовному політичному дискурсі [1]. О.О. Янчук [14] розглянув фреймові структури, слотом яких є концепт 战争/ВІЙНА. Проблеми інтерпретації поняття війни в контексті російської агресії в Україні дослідила Г.М. Яворська [3]. Вивчення концептуальної метафори COVID-19 з погляду критичного метафоричного аналізу було виконано Xiaoling Zhang [15].

Аналіз стану наукової розробки проблеми показує, що сучасна когнітивна лінгвістика пропонує розгалужену теоретичну базу для розуміння взаємозв'язку мови, мислення та культури. Розробка теорій концептуальної метафори (ТКМ), фреймової семантики та ментальних просторів кардинально змінила погляд на природу значення, розглядаючи його не як фіксовану одиницю, а як динамічний, енциклопедичний та контекстуально зумовлений конструкт. Доведено, що розуміння абстрактних понять, зокрема війни, значною мірою опосередковане метафоричним структуруванням, яке проєктує досвід із більш конкретних перцептивних та тілесних доменів [9]. Аналіз фреймів показав, що лексичні одиниці активують цілісні системи знань, що виходять за рамки словникових визначень.

Попри наявні дослідження, проблема системної історичної трансформації концепту ВІЙНА/战争 у китайській мовній свідомості, особливо в її зв'язку з класичною філософською думкою та з використанням інструментарію сучасної когнітивної лінгвістики, залишається недостатньо висвітленою. Попередні роботи часто фокусуються на окремих аспектах або не застосовують комплексний діахронічний та когнітивний підхід для аналізу саме класичних текстів як джерела формування базових концептуальних структур. Отже, невирішеним залишається питання створення цілісної теоретико-методологічної моделі для аналізу еволюції вербалізації концепту ВІЙНА/战争 на основі класичної китайської філософії засобами когнітивної лінгвістики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад когнітивно-лінгвістичного дослідження вербалізації концепту ВІЙНА/战争 в класичних китайських філософських текстах та апробації запропонованого інструментарію шляхом виявлення ключових когнітивних механізмів (семантичних фреймів, метафоричних моделей) його вербалізації у трактаті «Мистецтво війни» Сун Цзи. Даний етап дослідження розглядається як основа для подальшого поглибленого вивчення специфіки концептуалізації війни в інших основоположних філософських текстах Давнього Китаю, зокрема «Дао де цзін» та «Лунь юй».

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати ключові теоретико-методологічні засади когнітивної лінгвістики (зокрема, теорію концептуальної метафори та фреймову семантику) стосовно їхньої релевантності для

дослідження мовної об'єктивації концептів у класичних філософських текстах.

2. Схарактеризувати концепт ВІЙНА/战争 як складну когнітивну та культурно зумовлену одиницю в китайському контексті, що інтегрує філософські, історичні та мовні аспекти.

3. Представити основні методологічні підходи когнітивної лінгвістики (теорію концептуальної метафори, фреймовий аналіз), релевантні для вивчення вербалізації концепту ВІЙНА/战争 у трактаті «Мистецтво війни» Сун Цзи.

Методологічну основу роботи становить комплексний підхід, що інтегрує загальнонаукові методи пізнання (аналіз, синтез, порівняння, системний підхід, принцип історизму) з інструментарієм когнітивної лінгвістики. Теоретичним підґрунтям слугують ключові положення теорії концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон), фреймової семантики (Ч. Філлмор). Аналіз мовного матеріалу здійснюється за допомогою методів концептуального аналізу (для виявлення метафор та фреймів), дескриптивного та інтерпретаційного методів, а також елементів дискурсивного аналізу для врахування контекстуальних особливостей вербалізації концепту. Принцип історизму забезпечує розгляд концепту в його діахронічному вимірі в межах класичної філософської традиції.

Об'єкт дослідження – концепт ВІЙНА/战争, об'єктивований у мовних засобах класичних китайських філософських текстів та ширше – в китайській мовній і культурній свідомості.

Предметом дослідження обрано вербалізацію та когнітивно-лінгвістичні особливості (включаючи структуру, семантику, метафоричні моделі) концепту ВІЙНА/战争 у трактаті «Мистецтво війни» Сун Цзи як репрезентативному джерелі для вивчення однієї з ключових філософсько-стратегічних парадигм Давнього Китаю.

Результати та обговорення. Світогляд Китаю на війну та мир сформований його філософською спадщиною, що культивувалася протягом тисячоліть. Центральними для нього є три основоположні парадигми, кожна з яких приносить свій внесок у різні перспективи, які сформували розуміння Китаєм конфлікту, гармонії та управління:

Конфуціанство, започатковане Конфуцієм (551–479 рр. до н. е.), наголошує на критичній важливості соціальної гармонії, етичного управління та моральної чесності. Сам Конфуцій наголошував на концепції ren (仁), або доброзичливості, як основу справедливого правління, стверджуючи, що правитель, який керується чеснотою, природним чином надихає на вірність і мир. Отже, у конфуціанській парадигмі війна розглядається як останній засіб, який можна розпочати лише тоді, коли вичерпано всі шляхи морального переконання та дипломатичних переговорів [7].

Даосизм, що приписується легендарному мудрецю Лао-цзи і виражений у «Дао де цзін», представляє контрастну, але взаємодоповнюючу перспективу. Центральним у даоській думці є концепція wu wei (无为), або бездіяльності. Даосизм розглядає війну як порушення природного порядку, чого слід уникати, коли це можливо. Згідно з даоською філософією, ідеальний правитель – це той, хто керує, узгоджуючись із dao (道), дозволяючи речам розвиватися природним чином без силового втручання. У цьому сенсі мир досягається не через активне прагнення, а через інертність, відсутність дій, які б порушили природний баланс [11].

Ймовірно, найвпливовішим китайським текстом про війну є **«Мистецтво війни» Сун Цзи**, основоположна робота, яка вийшла за межі свого історичного контексту та стала наріжним каменем у формуванні військової стратегічно-філософської думки китайського народу [18]. Як стверджував стратег: «Той, хто здобув сто перемог у ста поєдинках – не герой; геройство – підкорити антагоністське військо взагалі без боротьби» [2, с. 14], що відображає синтез прагматичного та етичного аспектів війни в китайській традиції. Його наголос на адаптивності, інтелекті та психологічній проникливості підкреслює стратегічний підхід, спрямований на збереження миру шляхом мінімізації руйнівності війни.

Синтез цих філософських традицій – наголос конфуціанства на моральному управлінні, захист даосизмом відмови від дій і стратегічний підхід Сун Цзи – створив складний і різноманітний китайський світогляд на війну та мир. Оскільки поточна китайська державотворча політика апелює до історично-філософських надбань стародавніх династій, адаптуючи їх під виклики сучасної національної держави, ці основоположні філософії продовжують бути джерелом її зовнішньо- та внутрішньодержавної стратегічної культури та підходу до міжнародних відносин [7].

Усі мови містять унікальні форми, притаманні лише певному культурному й мовному середовищу. Такі ментальні явища можна назвати **концептами**, і хоча суперечки про це поняття часто відображають глибоко протилежні підходи до вивчення розуму, мови і навіть самої філософії. Концепт можна охарактеризувати, як щось задумане в розумі: думка, поняття [5], які, хоча й можуть мати універсальний характер, набува-

ють специфічного змісту в кожній мовній спільноті. Концепт, будучи складником не лише мовної, а й загальної картини світу, виступає, як будівельний матеріал думок, розкриває своєрідність когнітивного сприйняття, підкреслюючи відмінності між культурами. Отже, має вирішальне значення для таких психологічних процесів, як категоризація, висновок, пам'ять, навчання та прийняття рішень [13].

Один з провідних когнітивних лінгвістів, Рональд В. Лангакер, зазначав, що значення у когнітивній лінгвістиці ототожнюється з процесом концептуалізації, який полягає у ментальному структуруванні людського досвіду [10]. Відповідно, завдання лінгвістичної семантики виходить за межі простого опису лексичних одиниць і охоплює структурний аналіз та точний опис абстрактних сутностей, таких як думки й концепти [4, с. 30].

Когнітивний підхід у лінгвістиці розглядає мову як відображення процесів мислення, організованих у межах загальної когнітивної системи людини. Сучасні дослідження у галузі когнітивної лінгвістики підкреслюють, що концепти, такі як ВІЙНА/战争, не є лише абстрактними лексико-семантичними одиницями, а й тісно пов'язані з ментальними моделями, культурними нормами та історично сформованими уявленнями [9; 10]. У китайській мовній свідомості, де історичні, культурні та філософські традиції вплинули на формування унікальних концептуальних структур, аналіз концепту ВІЙНА/战争 з позиції когнітивного підходу дозволяє розкрити не лише семантичні, але й метафоричні та символічні виміри цього явища.

Основою когнітивного підходу є припущення, що ментальні процеси, що лежать в основі вироблення та використання мови, організовані за принципами категоризації, прототипізації та метафоризації. За твердженням Дж. Лакоффа та М. Джонсона [9], наш досвід світу структуровано через концептуальні метафори, які впливають на спосіб, у який сприймається і описується реальність. Так, поняття «війна» може бути відображено через різноманітні метафори, наприклад, як «буря», «зламаний баланс», «битва за виживання», що відображають як фізичний, так і психологічний виміри конфлікту.

У своїй праці The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason М. Джонсон [8] вводить поняття образ-схеми для опису передконцептуальної структури нашого досвіду, яка формує концептуальну структуру. Образ-схеми виникають із перцептивного досвіду, взаємодії зі світом, переважно на рівні наших тілесних рухів у просторі, маніпуляцій з об'єктами та перцептивної взаємодії [8].

Джордж Лакофф був одним із тих, хто запровадив Теорію концептуальної метафори (Conceptual Metaphor Theory, CMT) – фундаментальне положення когнітивної лінгвістики. Основи CMT були представлені у роботі – Metaphors We Live By [9]. У цій теорії метафори розглядаються не як звичайний стилістичний засіб, а як фундаментальна складова людського мислення.

Досліджуючи такі стародавні й складні культури, як китайська, необхідно обережно аналізувати багатошарові значення, якими насичені її концепти. Особливу увагу слід приділяти таким концептам, як ВІЙНА/战争, які на перший погляд можуть видаватися універсальними, але водночас мають у собі унікальні культурні коди. Значення, передане від однієї культури до іншої, нерідко може бути втрачено або інтерпретоване в інший спосіб. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до аналізу концептів, які відіграють ключову роль у міжкультурній комунікації.

Визначення концепту не полягає лише у фіксації певного набору характеристик, які можуть бути застосовані до нього. Дж. Лакофф зауважував, що подібний підхід можливий у наукових і технічних сферах, проте в загальному випадку концепти визначаються через прототипи та зв'язки між ними. Таким чином, концепти, що формуються на основі людського досвіду, мають радше динамічну, відкриту структуру, ніж жорстко закріплене значення [9, с. 125].

Якщо концепт будується на основі кількох метафор, різні метафоричні структури інтегруються у взаємопов'язану систему [9, с. 86].

Прикладом такого явища є концепт СУПЕРЕЧКА (ARGUMENT), який наводить Дж. Лакофф. В академічному чи правовому дискурсі цей концепт пов'язаний із поняттям «раціональності», що суттєво відрізняється від буденної, часто емоційно забарвленої суперечки. «Раціональна» суперечка передбачає наявність чіткої тактики: формулювання передумов, наведення підтверджувальних доказів та логічне обґрунтування висновків. Водночас буденна суперечка значно менш структурована. Ці додаткові обмеження визначають РАЦІОНАЛЬНУ СУПЕРЕЧКУ як окрему категорію в межах загального концепту СУПЕРЕЧКА [9, с. 87].

Для підтвердження цієї теорії розглянемо концепт ВІЙНА/战争 у двох контекстах його використання, що демонструють його динамічність

та здатність до концептуального розширення залежно від середовища.

У першому контексті 美式“战争经济学” (американська «економіка війни») [16] концепт ВІЙНА/战争 використовується в метафоричному значенні, що відображає економічні процеси, які відбуваються під впливом військових конфліктів або логіки ведення війни. Термін “战争经济学” («економіка війни») вказує на специфічний економічний порядок, коли ресурси мобілізуються, виробничі процеси трансформуються, а ринок адаптується до військових потреб. Використання концепту ВІЙНА/战争 у цьому випадку передає ідею тотального впливу війни на соціально-економічні аспекти життя.

У другому контексті “烹制战争” («готування війни») [17] використано метафору *готування їжі* для позначення процесу підготовки до війни. Подібна метафора відображає уявлення про те, що війна є складним процесом, що потребує ретельної підготовки, поетапного планування та досконалості компонентів, тобто політичних, економічних і стратегічних чинників.

Обидва приклади засвідчують, що концепт ВІЙНА/战争 не є статичним. Він адаптується відповідно до контексту та комунікативного задуму мовця, зберігаючи базові значення, але водночас набуваючи нових інтерпретацій через метафоричне розширення. Це підтверджує тезу про відкриту природу концептів, які можуть комбінувати різні когнітивні моделі в межах однієї мовної системи [9, с. 107].

Застосування інструментарію когнітивної лінгвістики до аналізу вербалізації концепту ВІЙНА/战争 у канонічних текстах класичної китайської філософії, зокрема у «Мистецтві війни» Сун Цзи, дозволяє здійснити деконструкцію його багатовимірної семантичної структури та виявити імпліцитні когнітивні механізми, що лежать в основі його концептуалізації. Дані, отримані в результаті аналізу першоджерела, підтверджують тісний зв’язок між філософськими постулатами, культурними пресупозиціями та мовними засобами їх вираження.

Сун Цзи постулює війну як раціонально керований процес («兵者，诡道也» – bīng zhě, guǐ dào yě; «Війна – це шлях обману») [18, с. 7], що вимагає глибокого аналізу («夫未战而庙算胜者，得算多也» – fū wèi zhàn ér miào suàn shèng zhě, dé suàn duō yě; «Хто виграє битву, той робить багато розрахунків... ще до битви») [18, с. 7], стратегічного розрахунку та психологічної переваги. Ці філософсько-стратегічні засади безпосередньо впливають на когнітивну структуру та метафоричне оформлення концепту ВІЙНА/战争.

У зв’язку з цим, розглянемо **семантичний фрейм ВІЙНА/**战争**,** що інтегрує енциклопедичні знання про природу конфлікту. Аналіз тексту Сун Цзи дозволяє деталізувати компоненти цього фрейму, виявляючи акценти, характерні саме для стратегічної парадигми:

Способи: Набувають особливої ваги *стратегія, обман, маніпуляція*. Текст рясніє прикладами тактичної хитрості: «能而示之不能，用而示之不用，近而示之远，远而示之近» (*néng ér shì zhī bù néng, yòng ér shì zhī bù yòng, jìn ér shì zhī yuǎn, yuǎn ér shì zhī jìn*; «здатний – показуй нездатність; дієш – показуй бездіяльність; близько – показуй, що далеко; далеко – показуй, що близько») [18, с. 7]. Також детально описується використання «нормальної» (*zheng*, 正) та «екстраординарної» (*qi*, 奇) сили «凡战者，以正合，以奇胜» – (*fán zhàn zhě, yǐ zhèng hé, yǐ qí shèng*) [18, с. 51].

Обставини: Ключове значення надається аналізу п’яти факторів (道 *dào* – шлях/мораль, 天 *tiān* – небо/час, 地 *dì* – земля/місцевість, 将 *jiàng* – полководець, 法 *fǎ* – закон/метод) та семи розрахунків. Особлива увага приділяється адаптації до місцевості (地 *dì*) та часу/умов (天 *tiān*).

Агенти: Роль полководця (将 *jiàng*) є центральною; його якості – мудрість (智 *zhì*), надійність (信 *xìn*), гуманність (仁 *rén*), мужність (勇 *yǒng*), суворість (严 *yán*) – визначають успіх. Важливим є аспект психології супротивника та власних воїнів.

Оцінка: Хоча війна є «великою справою для держави» («兵者，国之大事，死生之地，存亡之道» – *bīng zhě, guó zhī dà shì, sǐ shēng zhī dì, cún wáng zhī dào*) [18, с. 3], вона розглядається переважно інструментально, як засіб досягнення перемоги та збереження держави, а її етичність відступає на другий план перед ефективністю.

Отже, досліджуваний семантичний фрейм, активований текстом Сун Цзи, структурує війну як складну систему взаємопов’язаних змінних, що вимагає не так героїзму, як інтелектуального аналізу та майстерного управління.

У контексті нашого дослідження убачається доцільним розглянути **метафоричні моделі концепту ВІЙНА/**战争**.** Сун Цзи активно використовує концептуальні метафори для пояснення абстрактних стратегічних принципів через більш конкретні та зрозумілі образи:

ВІЙНА – ЦЕ ВОДНИЙ ПОТІК (水**, *shuǐ*):** Ця центральна метафора ілюструє принципи адаптивності, плинності та використання рельєфу/

ситуації: «夫兵形象水，水之形，避高而趋下，兵之形，避实而击虚» (*fū bīng xíng xiàng shuǐ, shuǐ zhī xíng, bì gāo ér qū xià, bīng zhī xíng, bì shí ér jī xū*; «Військо за формою подібне до води: вода уникає висот і прямує вниз, військо уникає сильного і вдаряє по слабкому») [18, с. 42]. Вона підкреслює ідею відсутності постійної форми чи тактики («兵无常势，水无常形» – *bīng wú cháng shì, shuǐ wú cháng xíng*) [18, с. 42], наголошуючи на необхідності динамічної сутності ведення війни, відповідно діям супротивника та обставинам. Вода також символізує нестримну силу накопиченого потенціалу (*shi*, 势): «胜者之战，若决积水于千仞之溪者，形也» (*shèng zhě zhī zhàn, ruò jué jī shuǐ yú qiān rèn zhī xī zhě, xíng yě*; «Битва переможця подібна до прориву накопиченої води у прірву тисячі жень – це форма/диспозиція») [18, с. 27].

ВІЙНА – ЦЕ РАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК / ВИМІРЮВАННЯ: Ця модель проявляється в акценті на аналізі та плануванні перед битвою («庙算» – *miào suàn*, розрахунки у храмі предків), а також у системі оцінки військової сили, що включає вимірювання (度 *dù*), оцінку ресурсів (量 *liàng*), чисельність (数 *shù*), порівняння (称 *chēng*) та визначення перемоги (胜 *shèng*). Війна постає як проблема, що потребує точного вимірювання та логічного вирішення.

СТРАТЕГІЧНА ПЕРЕВАГА (*shi*, 勢) – ЦЕ НАКОПИЧЕНА ПОТЕНЦІЙНА ЕНЕРГІЯ: Сун Цзи використовує яскраві природні та механічні метафори для пояснення абстрактного поняття ***shi*/**勢 (стратегічний потенціал, імпульс, перевага):

ПОТІК, ЩО ЗНЕСЕ КАМІННЯ: «激水之疾，至于漂石者，势也» (*jī shuǐ zhī jí, zhì yú piāo shí zhě, shì yě*; «Стрімкість бурхливої води, що досягає того, що несе каміння – це *shi*») [18, с. 33].

УДАР ХИЖОГО ПТАХА: «鸷鸟之疾，至于毁折者，节也» (*zhì niǎo zhī jí, zhì yú huǐ zhé zhě, jié yě*; «Стрімкість хижого птаха, що досягає того, що розтрощує [здобич] – це *jie* [ритм/темп]») [18, с. 33].

НАТЯГНУТИЙ АРБАЛЕТ: «势如扩弩，节如发机» (*shì rú kuò nǔ, jié rú fā jī*; «*Shi* подібне до натягнутого арбалета;») [18, с. 33].

КОЧЕННЯ КРУГЛОГО КАМІННЯ/КОЛОД З ГОРИ: «故善战人之势，如转圆石于千仞之山者，势也» (*gù shàn zhàn rén zhī shì, rú zhuǎn yuán shí yú qiān rèn zhī shān zhě, shì yě*; «Тому *shi* того, хто вправний у веденні бою, подібне до кочення круглого каміння з гори у тисячу жень – це *shi*») [18, с. 34]. Ці метафори концептуалізують *shi* як природну силу, яку можна накопичувати та вивільняти у потрібний момент, використовуючи обставини.

Як демонструє приклад Сун Цзи, концепт ВІЙНА/战争 реалізується через широкий спектр лексичних одиниць та виразів, що відображають його полісемію та прагматичну гнучкість. Акцент зміщується від війни як тотального конфлікту до війни як мистецтва обману, психологічної маніпуляції та раціонального управління ресурсами.

Подальші дослідження повинні систематично аналізувати лексичний та граматичний рівні вербалізації концепту ВІЙНА/战争 у повному корпусі класичних текстів (включаючи «Дао де цзін» та «Лунь юй»), застосовуючи методи корпусної лінгвістики та порівняльний аналіз для виявлення як спільних когнітивних моделей, так і специфічних відмінностей між різними філософськими школами. Це сприятиме створенню більш цілісної та емпірично обґрунтованої моделі еволюції концепту війни в китайській мовній свідомості.

Висновок. Таким чином, когнітивний підхід виступає важливим методологічним інструментом, який сприяє комплексному аналізу і внутрішньомовних процесів, і зовнішніх культурних впливів, що формують поняття ВІЙНА/战争. У контексті глобалізації та зростання міжкультурних контактів такі дослідження набувають особливої актуальності, адже вони дозволяють зрозуміти механізми перекладу культурних уявлень через призму мови та когнітивних процесів.

Розуміння концепту ВІЙНА/战争 активує складні семантичні фрейми, які, відповідно до теорії Ч. Філлмора, включають не лише знання про військові дії, але й ширші енциклопедичні знання про соціальний та космічний устрій, етичні норми (чеснота 德 de), принципи управління та стратегічного мислення. Концептуалізація війни в китайській традиції невіддільна від базових філософських категорій шляху (道, dào), гармонії (和, hé) та природного порядку, що формує її специфіку порівняно із західними концептуальними системами.

Застосування інструментарію когнітивної лінгвістики, зокрема теорії концептуальної метафори та фреймової семантики, дозволило виявити ключові когнітивні механізми, що структурують розуміння війни. Було ідентифіковано домінантні метафоричні моделі, такі як ВІЙНА – ЦЕ ВОДНИЙ ПОТІК (水, *shuǐ*), ВІЙНА – ЦЕ РАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК, ВІЙНА – ЦЕ ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРЯДКУ, ВІЙНА – ЦЕ МОРАЛЬНЕ ВИПРОБУВАННЯ, та ВІЙНА – ЦЕ НЕБЕЗПЕЧНА СПРАВА / ВОГОНЬ. Аналіз тексту «Мистецтва війни» Сун Цзи надав

конкретні приклади вербалізації цих моделей, зокрема через акцентування на адаптивності (метафора води), розрахунку («庙算» – *miào suàn*), обмані («诡道» – *guǐ dào*) та використанні стратегічної переваги (*shi*, 勢), концептуалізованої через метафори природних сил.

Результати дослідження підкреслюють важливість урахування когнітивних механізмів та культурно-філософського контексту при інтерпретації текстів та концептів, що належать до відмінних лінгвокультур. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі конкретних класичних текстів, застосуванні інтегративних методологій, що поєднують когнітивні та дискурсивні підходи, а також у проведенні порівняльних студій для виявлення універсальних та специфічних аспектів концептуалізації війни. Це сприятиме не лише розвитку когнітивної лінгвістики та синології, але й поглибленню міжкультурного взаєморозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломієць Н. В. Вербалізація концепту «війна» у китаємовному політичному дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Philology.* 2019. Vol. VII, № 63, iss. 212 с. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Verbalization-of-the-concept-war-in-Chinese-language-political-discourse-N.-V.-Kolomiiets.pdf (дата звернення: 07.05.2025).
2. Сунь-дзи. Мистецтво війни / пер. з давньокит. С. Лесняк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 112 с.
3. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія*. 2016. № 1 (38). С. 14–23.
4. Cognitive Linguistics: Basic Readings / ed. by D. Geeraerts. Berlin : Walter de Gruyter, 2006. 485 p.
5. Concept. *Merriam-Webster.com dictionary*. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/concept (дата звернення: 07.05.2025).
6. Fauconnier G., Turner M. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities. New York : Basic Books, 2003. 464 p.
7. Huang M. Confucian Culture and Democratic Values: An Empirical Comparative Study in East Asia. *Journal of East Asian Studies*. 2024. Vol. 24, № 1. P. 71–101. DOI: https://doi.org/10.1017/jea.2023.23.
8. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 284 p.
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : The University of Chicago Press, 1980. 256 p.
10. Langacker W. R. Foundation of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 540 p.
11.Laozi. Tao Te Ching / trans. by S. Addiss, S. Lombardo. Indianapolis : Hackett Publishing Company, 1993. 128 p.
12. Lewandowska-Tomaszczyk B. Polysemy, Prototypes, and Radial Categories. *The Oxford handbook of Cognitive Linguistics* / ed. by D. Geeraerts. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 139–169.
13. Margolis E., Laurence S. Concepts. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta, U. Nodelman. Fall 2023 ed. Stanford University. URL: https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/concepts/ (дата звернення: 07.05.2025).
14. Yanchuk O. O. "The Concept 战争 / WAR as a Slot in Frame Structures in Chinese Media Discourse," *Kyiv National Linguistic University,* Ukraine. DOI: 10.32589/2311-0821.1.2024.309643. Available: https://orcid.org/0009-0004-7224-1839.
15. Zhang X. Conceptual Metaphor Research on COVID-19 from the Perspective of Critical Metaphor Analysis. *Modern Linguistics.* 2024. Vol. 12, № 2. P. 1086–1094. DOI: https://doi.org/10.12677/ML.2024.122146.
16. 上合组织秘书长：期待即将举行的撒马尔罕峰会取得丰硕成果. 人民网. 11.09.2024. URL: http://world.people.com.cn/n1/2024/0911/c1002-40317923.html (дата звернення: 07.05.2025).
17. 王毅会见伊朗外长阿卜杜拉希扬. 人民网. 19.09.2024. URL: http://world.people.com.cn/n1/2024/0919/c1002-40323260.html (дата звернення: 07.05.2025).
18.孙子. 《孙子兵法》, 驻宇赛等译注. 北京: 中华书局, 2007, (中华经典藏书).

РОЗДІЛ 6
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124’373:17.023.34]81’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.27

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСЕМИ *CANIS* У ПАРЕМІЙНІЙ СПАДЩИНІ РИМЛЯН

ETHNOCULTURAL PECULIARITY OF THE LEXEME *CANIS* IN THE PAREMIOLOGICAL HERITAGE OF THE ROMANS

Петришин М.Й.,
orcid.org/0000-0003-4060-7440
кандидатка філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та германського мовознавства
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Загайська Г.М.,
orcid.org/0000-0003-1449-0269
кандидатка філологічних наук, доцент,
доцент кафедри румунської та класичної філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню етнокультурної семантики зооніма *canis* в латинській мові. Метою розвідки є аналіз національно-культурних особливостей і конотативних значень лексеми *canis* в мовній картині світу давніх римлян. Джерельною базою слугувала вибірка латинських паремій з компонентом-зоонімом *canis* зі словників крилатих латинських висловів, збірок прислів’їв і приказок (90 афоризмів). У дослідженні зосереджено увагу на пареміях, в яких лексема актуалізує конотативне значення, відображаючи уявлення про поведінку, емоційний стан, моральні цінності чи соціальні ролі людини крізь призму тваринного світу. Такий підхід дозволив виявити національно зумовлені стереотипи, асоціації та культурні концепти, що сформувалися навколо образу собаки в мовній картині світу давніх римлян. Образний компонент зооніма *собака* в лінгвокультурі римського народу досліджено через аналіз низки когнітивних метафор. Метафоричне осмислення лексеми ґрунтується як на особливостях поведінки собаки, так і на сформованому в суспільстві ставленні до тварини. Римляни переносили зовнішність, поведінку та звички собаки в площину людського життя. Встановлено, що фауноназва *собака* в лінгвокультурі давніх римлян має антропоцентричну амбівалентну конотацію, тобто може вживатися як в негативному, так і позитивному значенні та позначати протилежні риси характеру людини. Собака в мовній свідомості римлян має здебільшого пейоративну конотацію і виступає символом агресії, злості, ворожості, егоїзму, жадібності, хитрості, нещирості, облесливості, марнослів’я, боягузтва, байдужості, невдячності тощо. Негативне ставлення до образу собаки в мовній свідомості римлян зумовлено подвійною природою собаки: з одного боку – це приручена, «своя» тварина, а з іншого – потенційно небезпечна, хижа й агресивна істота, в якій можуть прокинутися дикі інстинкти. Серед позитивних конотацій образу собаки в латинській мові виділяємо наполегливість, вірність, мудрість, досвідченість. Паремії з компонентом-зоонімом *canis* відображають тривале спостереження давніх римлян за твариною, фіксують їх типові моделі мислення, етнокультурні уявлення й соціальні оцінки.

Ключові слова: зоонім, собака, мовна картина світу, конотація, символ, лінгвокультура, зооморфна метафора, прислів’я, приказки.

The paper is devoted to the study of the ethnocultural semantics of the zoonym *canis* in Latin. The purpose of the investigation is to analyze the national cultural peculiarities and connotative meanings of the lexeme *canis* in the linguistic picture of the world of the ancient Romans. The source material was a sample of Latin paroemias with the zoonym *canis* component from the dictionaries of Latin winged words, collections of proverbs and sayings (90 aphorisms). The study focuses on the paroemias in which the lexeme actualizes the connotative meaning, reflecting the idea of human behavior, emotional state, moral values or social roles through the prism of the animal world. This approach made it possible to identify nationally determined stereotypes, associations, and cultural concepts that formed around the image of a dog in the linguistic picture of the world of the ancient Romans. The figurative component of the zoonym dog in the linguaculture of the Roman people is studied through the analysis of a series of cognitive metaphors. The metaphorical comprehension of the lexeme is based both on the peculiarities of dog behavior and on the attitude to the animal formed in society. The Romans transferred the appearance, behavior and habits of the dog to the plane of human life. It has been determined that the zoonym *dog* in the linguistic culture of the ancient Romans has an anthropocentric ambivalent connotation, that is, it can be used both in a negative and positive sense and denote opposite traits of human character. The dog in the linguistic consciousness of the Romans has mostly pejorative connotations and acts as a symbol of aggression, anger, hostility,

selfishness, greed, deceit, insincerity, flattery, vainness, cowardice, indifference, ingratitude, etc. The negative attitude to the image of the dog in the linguistic consciousness of the Romans is due to the dual nature of the dog: on the one hand, it is a tame, «own» animal, and on the other hand, it is a potentially dangerous, predatory, and aggressive creature that can awaken wild instincts. Among the positive connotations of the dog image in Latin are perseverance, loyalty, wisdom, and experience. The paroemias with the zoonym *canis* component reflect the long observation of the ancient Romans over the animal, recording their typical models of thinking, ethnocultural ideas and social assessments.

Key words: zoonym, dog, linguistic picture of the world, connotation, symbol, linguoculture, zoomorphic metaphor, proverbs, sayings.

Постановка проблеми. Репрезентація зооcфери в паремійній спадщині формувалася ще в дохристиянський період, коли людина ототожнювала себе з природою, наділяла представників фауни антропоморфними рисами: звичками, моделями поведінки, емоційними та морально-етичними характеристиками. Внаслідок багатовікового досвіду в етнокультурній свідомості різних народів усталилося бачення про тварин як носіїв певних символічних значень, що зумовило посилення інтересу до вивчення образу тварин у мові як репрезентантів культурних стереотипів, ментальних уявлень і оцінок. З огляду на це вивчення паремій із зоонімами слугує цінним джерелом дослідження когнітивних і прагматичних характеристик мовної картини світу, дає змогу простежити метафоричне переосмислення образів тварин та реконструювати уявлення про них певної лінгвоспільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із пріоритетних напрямків сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення концептів тваринного світу крізь призму їх образного потенціалу в мові. Аналізу зоонімної лексики, зокрема її символьного потенціалу в лінгвокультурі на матеріалі класичних і сучасних мов, присвячено низку праць сучасних мовознавців. Особливості зооморфної метафори крізь призму латинських паремій висвітлено в розвідці Петришин М. [10], структурно-семантичні особливості давньогрецьких зооморфних метафор представлено в дослідженні Лазер-Паньків О. [7]. У лінгвоукраїністиці питання вивчення зоонімів стало предметом наукових студій Голубовської І. [2], Салати І. [11], Ужченка Д. [14] та інших. У межах нашої розвідки варто відзначити працю Доброльожи Г., спрямовану на інтерпретацію фразеологізмів Житомирщини з компонентом *собака* [3]. Аналіз національно-культурної специфіки концептів *кішка* та *собака* дозволило Сердюк О. простежити їх особливості у свідомості носіїв англійської мови [12]. Ключові образні ознаки і найпродуктивніші моделі метафоричної об'єктивації концепту DOG в англійській мові представлено в розвідці Суїма І. [13]. Виявленню етноспецифічних ознак образу собаки в давньогрецькій мові з урахуванням історико-етимологічного та культурологічного аспектів присвячено дослідження Лазер-Паньків О. [6]. В останні роки помітно зростає інтерес до вивчення національної своєрідності мовних картин світу в порівняльному аспекті. Аналіз особливостей функціонування концепту *собака/Hund* в мовних картинах світу українців та німців входить до кола наукових зацікавлень Голоднової Є. [1]. Заслуговує на поцінування праця Кохман-Галадій Б., спрямована на вивчення на матеріалі паремійної спадщини метафоричного вживання концепту *собака* в польській та англійській лінгвокультурах [18], розвідка Блажет З. і Блажет П., присвячена аналізу образу собаки як репрезентанта людських рис у прислів'ях і афоризмах польської мови та мов іранської мовної групи [16], стаття Васневської М. [19]. Попри активний розвиток досліджень паремій з компонентом-зоонімом *собака*, прислів'я і приказки на матеріалі латинської мови досі не стали предметом окремого аналізу. Вивчення семантики та прагматики образу собаки на матеріалі однієї з класичних мов є важливим для розуміння особливостей розвитку національного світогляду народів упродовж тисячоліть.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі національно-культурних особливостей і конотативних значень зооніма *canis* в мовній картині світу давніх римлян. Досягненню задекларованої мети сприяє розв'язання наступних завдань: узагальнення теоретичних засад дослідження зоонімів у сучасних лінгвістичних студіях; укладання реєстру латинських паремій з компонентом *canis*; аналіз конотативних значень та національно-культурної специфіки зооніма в римській лінгвокультурі. **Об'єктом** дослідження є зоонім *собака* в мовній картині світу давніх римлян, **предметом** – етнокультурна семантика лексеми *canis* на матеріалі латинських прислів'їв і приказок. Основну увагу приділено прикладам, в яких лексема актуалізує конотативне значення, відображаючи уявлення про поведінку, емоційний стан, моральні цінності чи соціальні ролі людини крізь призму тваринного світу. Такий підхід дав змогу виявити національно зумовлені стереотипи, асоціації та культурні концепти, що сформувалися навколо образу собаки в мовній картині світу давніх римлян.

Джерельною базою розвідки слугувала вибірка латинських паремій з компонентом-зоонімом *canis* (90 паремій), зафіксована словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок [5; 9; 15; 17].

Актуальність дослідження зумовлена посиленим інтересом сучасних лінгвістичних студій до антропоцентричного і лінгвокультурологічного підходів, що передбачають аналіз мови як засобу репрезентації ментальних і культурних уявлень народу. Зооніми, зокрема *собака*, є надзвичайно продуктивними носіями конотативних значень і символічних образів, що широко представлені в паремійній традиції різних мов. Фокусування уваги на вивченні емоційно-оцінного потенціалу зооніма *canis* в латинській мові дає змогу виявити як спільні універсалії, так і національно специфічні риси його сприйняття.

Виклад матеріалу. Вживання зоонімів у прислів'ях і приказках сягає прадавніх традицій, коли людина сприймала себе як невід'ємну частину природи, персоніфікувала її та наділяла тварин рисами, притаманними людині. Тісний зв'язок людей із природою, значення тварин у їхньому житті та спостереження за поведінкою представників фауни сприяли активному використанню зоонімів для образного опису внутрішніх і зовнішніх рис людини, її менталітету та способу життя. У зв'язку з цим, як слушно зазначають Кирилюк М. і Ставчук Н., "в процесі розвитку суспільства багато тварин набули культової значущості, а слова, які їх номінують, обросли своєрідними асоціаціями й конотаціями, формуючи національний фольклор, фразеологію та паремійний фонд носіїв мови, які є найбільш стійкими пластами лексико-фразеологічного рівня й тому володіють «когнітивною пам'яттю» [4, с. 57]. Процесові символічної метафоризації, на думку Мизина Т., сприяє поширення тварини, позначеної зоонімом, частотність зіткнення з нею, у результаті чого люди накопичують інформацію про її звички, особливості поведінки та ін. [8, с.143]. Таким чином, образи тварин упродовж тисячоліть слугували для людини джерелом уявлення про себе, виконували роль кодів ментальності народу, показників його ціннісних позицій та орієнтирів. З метою декодування знань про світ доцільним є звернення власне до паремій як творчого продукту народу. У цих мовних одиницях відображається пізнання етносом реалій довкілля й відтворення практичного досвіду в різні періоди його розвитку, пам'ять поколінь про минуле. Окрім того, паремії, як і мова загалом, є репрезентантами культури народу, відображають його життєвий уклад, традиції, звичаї, забобони, прикмети, моральні цінності тощо.

Собака – це один із перших приручених тварин, що супроводжував людину тисячі років, відігравав важливу роль у різних сферах її життя, був не лише відданим другом та охоронцем, а й допомагав людині на полюванні, захищав її від ворогів, повідомляв про небезпеку. Спостереження людей за поведінкою та звичками тварини сприяло розвитку символічних значень зооніма *собака*, виявленню системи етнічно зумовлених асоціацій і оцінок, відіграло важливу роль у формуванні концептуальної та мовної картин світу того чи того народу. У зв'язку з цим в образі собаки вербалізовано практично весь культурний код людини з найдавніших часів до сьогодення. Кожна мовна спільнота сформувала своє уявлення про ставлення людини до собаки, що зумовлено міфологічними та релігійними уявленнями, традиціями й віруваннями, пов'язаними з цією твариною та її роллю в житті суспільства, що сприяло унікальному асоціативно-образному сприйняттю зооніма в к лінгвокультурі. Таким чином, метафоричне переосмислення образу собаки стало основою для створення влучних паремій, що увійшли до скарбниці народної мудрості та слугували засобом характеристики поведінки, емоцій і фізичного стану людини.

Розглянемо етнокультурну специфіку латинських прислів'їв і приказок із зоонімом *собака*. Образ собаки є невід'ємною частиною мовної картини світу римського народу і наділений багатою символікою, оскільки тварина була близькою до людини, а її звички та поведінка підходили для змалювання великої кількості ситуацій. Уявлення про собаку сформувалися не лише на основі емпіричних спостережень упродовж тисячоліть за твариною, а й через призму національної культури. Образ собаки в римській лінгвокультурі є амбівалентним. З одного боку, зоонім *собака* слугував символом вірності, відданості, розуму і життєвого досвіду, з іншого – йому приписували агресію, лінь і ненаситність. У результаті аналізу паремійної спадщини римського народу встановлено, що антропоморфні асоціації, пов'язані з аналізованим зоонімом мають здебільшого пейоративну конотацію.

Гавкіт, гарчання, виття і скигління собак в етнокультурі римлян інтерпретували по-різному. Унаслідок основного інстинкту тварини і на основі соціально-побутового досвіду образ собаки став причиною здебільшого його негативного сприйняття і слугував для характеристики людини, а саме: її поведінки, емоцій,

фізичного стану або для опису ситуацій, у яких діє людина. Собачий гавкіт – це не тільки спосіб самозахисту чи оборони. Часто собака гавкає без видимої причини, реагуючи на все підряд, що стало основою для метафоричного переосмислення такої поведінки тварини. У зв'язку з цим у мовній картині світу римлян звуки, які виникали при гавканні собак, викликали асоціацію з наклепом, брехнею, плітками, хвалькуватістю. У низці латинських прислів'їв брехливих людей ототожнюють з даремним бреханням собак: *Luna latrantem canem non curat* (Місяцю байдужа собака, що гавкає); *Pro quo canes latrant* (Про що гавкають собаки). Внаслідок метафоризації собака – людина зоонім асоціюють у мовній свідомості народу з людиною-брехуном.

Образ собаки в побутовій свідомості римлян асоціювався з незгідливістю, відсутністю взаєморозуміння та злагоди між людьми. Цю рису яскраво ілюструють паремії: *Duo canes, os unum* (Два собаки, а одна кістка), *Canes mordentes non facile concordant* (Собаки, що кусаються, не легко порозуміються), *Non una geminos educat domus canes* (Жоден будинок не виховує собак-близнюків).

Гавкіт собаки в римській лінгвокультурі викликав асоціацію з нерозумінням, неприйняттям чогось нового або обмеженістю окремих людей, оскільки люди, подібно до собак, часто негативно або підозріло ставляться до того, чого не розуміють або з чим не стикалися раніше: *Canes omnibus ignotis allatrant* (Собаки гавкають на всіх, кого не знають). Латинське прислів'я *Canis non curat num sint magna atria* (Собака не дбає про велич палацу) символізує неосвічену людину, яка не здатна оцінити високе та витончене мистецтво.

Образ собаки в паремійній спадщині римського народу став символом нерозумної, впертої, недалекоглядної людини, яка не вміє або не має бажання вчитися. У римській лінгвокультурі спробу навчити людину, яка не здатна зрозуміти елементарних речей, порівнюють з псом, якого навчають куховарити: *Canem coquere doces* (Навчаєш собаку куховарити), а нерозумних людей, які не вчаться на власних помилках, а повторюють їх знову, – з собакою, який повертається до свого блювотиння: *Canis reversus ad vomitum suum* (Собака повертається до свого блювотиння).

Латинські паремії репрезентують кореляцію образу собаки з концептами прихованої загрози, агресії і небезпеки. Проявляючи агресію, собака може напасти, вкусити або загризти жертву, що слугує основою для характеристики людської жорстокості, підступності та агресивності. Уявлення про собаку як про злу, жорстоку і підлеглу істоту сприяли формування в римській лінгвокультурі уявлення про злостивість, лють, підлість і зрадництво людини: *Canis rabiosa* (Скажена собака); *Cave canem* (Остерігайся собаки); *Cave tibi a cane muto et aqua silente* (Бережись тихого пса і спокійної води); *Prospectandum vetulo cane latrante* (Стережись, коли старий пес гавкає); *Canem sopitum ne excita* (Не будіть сплячу собаку).

Образ собаки в мовній свідомості римського народу актуалізує негативні конотації, пов'язані з нещирістю та ненадійністю. Так, наприклад, в латинських пареміях зоонім уособлює облесливу і нещиру людину, вчинки і слова якої не відповідають справжнім намірам і почуттям: *Canis lingit manus, dum mordet cor* (Собака лиже руку, але кусає серце); *Canis blandus mordet* (Улесливий собака кусає). Крім того, поведінка собаки, яка підлещується та демонструє удавану покірність, часто ставала основою для метафоричного переосмислення та асоціювалася у свідомості римлян з людиною, що зовні виглядає покірною і слухняною, але в душі приховує злобу та зраду: *Canis vestigia lingit, dum venena gerit in pectore* (Собака облизує сліди, але носить отруту в серці).

У лінгвокультурі римлян старий пес був символом консерватизму і ригідності, тобто нездатності людини змінити свої переконання, звички, погляди, спосіб життя, навіть якщо цього вимагали обставини: *Canis antiquus cateni assues fieri non potest* (Старий пес не може звикнути до ошийника), *Canis vetulus non assuescit loro* (Старий пес не звикає до повідка).

Аналізований зоонім в латинській паремійній спадщині є уособленням боягузтва. У народній свідомості людину, яка боїться і намагається приховати страх за гучними словами, порівнювали з собакою, яка голосно і багато гавкає: *Canis timidus vehementius latrat, quam mordet* (Полохливий пес гавкає сильніше, ніж кусає).

В образі собаки втілено уявлення римлян про людей, які впевнено та агресивно поводяться лише в знайомому оточенні або середовищі, а поза ним є слабаками і боягузами: *Canis in casa sua latrat fortius* (Собака в своїй хаті голосніше гавкає), *Omnis canis in porta sua magnus est latrator* (Кожний пес біля своїх воріт – великий крикун), *In foribus propriis canis est audacior omnis* (Біля власних дверей собака сміливіша за інших), *Canis domi ferocissimus* (Найлютіша собака вдома).

У багатьох латинських прислів'ях собака має негативну конотацію та асоціюється з підступністю, що пов'язано з генетичними інстинктами тварини, успадкованими від предків-вовків.

У латинській мові семантику підступної людини вербалізують паремії: *Canibus agnos obicere* (Запропонуй ягнят собакам), *Canis canistri malus est custos* (Пес – поганий охоронець кошика). Окрім того, собака символізував ситуацію, коли прихований противник становить більшу загрозу, ніж той, хто відкрито заявляє про свої наміри: лат: *Canis, dum latrat, non mordet* (Собака, коли гавкає, не кусається).

У мовній свідомості римлян собака часто викликав асоціацію з жадібною, захланною і ненаситною людиною: *Canis a corio nunquam absterrebitur uncto* (Собаку ніколи не відгониш від жирної скоринки); *Canes socium in culina nullum amant* (Собаки не люблять компаньйонів на кухні); *Canis in praesepi* (Собака в яслах).

У лінгвокульутрі римлян собака символізував невибагливість, здатність виживати навіть у несприятливих умовах. Так, наприклад, латинські паремії *Aqua et panis est vita canis* (Хліб і вода – собаче життя), *Canis esuriens libenter panis somniat* (Голодний пес радо мріє про хліб), *Canis esuriens etiam stercus deglutit* (Голодна собака навіть гній ковтає) підкреслюють не лише невибагливість тварини, але й смиренне життя окремих людей, які можуть задовольнятися мінімальними благами. Прислів'я *Canis famelicus etiam dura mandit* (Голодний собака їсть навіть жорстке) репрезентує здатність людей пристосовуватися до скромних умов життя, а афоризм *Canis non curat num sint magna atria* (Собака не дбає про велич палацу) підкреслює байдужість людини до розкоші. У наведених прикладах у результаті метафоричного переосмислення незадовільні умови життя тварини ототожнюють з жалюгідним існуванням людей, їх соціальною або матеріальною невлаштованістю або незахищеністю.

Лексеама *canis* в аналізованих прислів'ях корелює з концептами *невдячність* та *егоїзм* і слугує для характеристик людей, які не цінують добро, не виправдовують затрачених на них зусиль, відповідають злом на хороше ставлення. Наприклад, у прислів'ях *Canis saginatus et latrat et mordet* (Відгодований собака і гавкає, і кусається), *Canis quem nutris, te mordet* (Собака, якого ти годуєш, може тебе вкусити), *Canis saginatus et latrat et mordet* (Відгодований собака і гавкає, і кусає) поведінка тварини стала основою для метафоричного переосмислення і слугувала прототипом невдячної людини, яка відповідає злом на добро, не вміє цінувати добрі вчинки, сприймає їх як належне.

У латинських пареміях собака може символізувати людей, які не переймаються чужими проблемами, залишаються байдужими до подій навколо. У паремії *Canis mortuus non mordet* (Мертвий собака не кусає) пес слугує символом байдужості, втрати інтересу до цілеспрямованої діяльності, а в прислів'ї *Canis famelicus non curat amicos* (Голодний собака не думає про друзів) в образі собаки втілено уявлення про егоїзм і байдужість людей, які в складних ситуаціях відстоюють лише особисті інтереси.

Собака в концептосфері римського народу вважався символом людської ліні, бездіяльності та небажання працювати. Давні римляни порівнювали ледачу людину зі сплячим собакою: *Canis qui dormit non capit leporem* (Собака, що спить, не спіймає зайця), а старого пса, який спить цілий день, – з людьми, які нічого не роблять і постійно лінуються: *Canis vetulus dormit totum diem* (Старий собака спить цілий день). У паремії *Cave ne cadas in somnum canis* (Остерігайся, щоб не впасти в собачий сон) знаходимо заклик не бути ледачим і ніколи не втрачати пильності.

Образ собаки викликав в мовній свідомості римлян уявлення про хитру, кмітливу та обережну людину, яка вміє ухилятися від небезпеки, діє обманними шляхами для досягнення мети. У латинській мові метафору 'собака – хитра людина' репрезентують паремії: *Canina impudentia cum vulpina astutia coniuncta* (Сміливість собаки поєднана з хитрістю лисиці), *Canis fidelis in die, callidus in nocte* (Собака вірний удень, а хитрий у ночі).

У результаті зіставлення 'людина – тварина' зоонім асоціювався у римлян з уявленням про неохайну особу, яка нехтує своїм зовнішнім виглядом, не дбає про стан житла: *Canis in stercore suo dormit* (Собака спить у власному гної). У паремії *Canis sordidus non timet lutum* (Брудний пес не боїться багна) собака слугує прототипом людини, яка стала байдужою до чистоти й охайності.

Образ собаки в римській лінгвокультурі символізував нахабність, зухвалість і безсоромність: *Canis sine osse latrare non desinit* (Собака без кістки не перестане гавкати), *Canis satiates famescit adhuc* (Ситий собака все одно голодний).

Аналізований зоонім метафорично вербалізував в латинських пареміях концепт *бідність*, демонструючи соціальний статус людини в суспільстві. У прислів'ї *Mendicus et canis de eadem scutella edunt* (Жебрак і собака їдять з однієї миски) образ і спосіб життя собаки став основою для порівняння зі злиденним становищем людини. Окрім того, в результаті метафоричного перенесення фауноназва в уявленні римського народу слугувала не лише для вираження зли-

денного становища людини, а й оцінки поганого впливу оточення на неї, підкреслювала важливість вибору друзів і середовища: *Qui cum canibus concumbunt, cum pulicibus surgent* (Хто з собаками лежить, з блохами встане).

Собака в мовній свідомості римлян асоціювався з непотрібністю, зайвістю або відсутністю цінності: *Canis inutilis abicitur* (Непотрібного собаку викидають), *Canis sine dentibus nullius est usus* (Беззубий собака ні для чого не придатний), *Canem vetulum novi catulli depellunt* (Молоді цуценята виганяють старого собаку). Таким чином, в образі собаки відображено не лише ідею марності матеріальних благ, а й жорстоке ставлення суспільства до людей, які втратили свою корисність.

У мовній традиції давнього народу паремії з аналізованим зоонімом на основі порівняння з прив'язаним псом відображали ідею неволі, обмеження, залежності: *Canis in vinculis latrat frustra* (Собака на ланцюгу марно гавкає).

Хоча собака був доместикований ще в давнину і відігравав важливу роль у житті людини як охоронець від хижаків, пастух або мисливець, у паремійному корпусі латинської мови виявлено значно менше паремій із компонентом *canis* з позитивною конотацією. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що уявлення про собаку як про злу і жорстоку істоту ґрунтується на розумінні собаки як сторожа, для якого ці риси є корисними. У зв'язку з цим конотативні значення «вірність», «відданість» трапляються значно рідше. Розглянемо позитивні конотації зооніма в паремійній спадщині давніх римлян. В образі собаки втілено насамперед уявлення про вірність, доброту, покірність і безкорисливу любов. Він завжди поруч, коли потрібна підтримка, радіє поверненню господаря додому, щодня дарує людям безмежну любов і радість. У римській лінгвокультурі доброта і щирість собаки вважалися символом вірності: *Canes amici fidelissimi sunt* (Собаки – найвірніші друзі), *Fidelis canis numquam nocet* (Вірний собака ніколи не зашкодить). В окремих пареміях простежуємо асоціацію 'собака – друг', яка репрезентує дружелюбність собаки, що проєктуються на людські якості: *Canis – amicus hominis* (Собака – друг людини).

Серед позитивних конотацій зооніма в паремійній спадщині давніх римлян виділяємо не лише вірність і доброту, а й мудрість і досвідченість, що ґрунтуються на таких рисах собаки як спостережливість, пильність і обережність. Яскравим прикладом використання зооніма *собака* на позначення досвідченої та обізнаної людини слугує прислів'я: *Canis sapiens non latrat in vanum* (Мудрий собака не гавкає даремно). Окрім того, важливою складовою мудрості та досвіду, на думку римлян, є вік як тварини, так і людини. У латинських прислів'ях *Canis vetus negligit furem* (Старий собака не боїться злодія) і *Canis vetus os sapiat* (Старий собака знає, яка кістка добра) в образі старого пса втілено уявлення про досвідчену людину, адже з плином часу приходять мудрість і розуміння, які дозволяють *homo sapiens* уникати помилок.

В окремих пареміях мовна одиниця вживалася в переносному значенні для вербалізації солідарності, взаємної підтримки або непритаманності зради в колі однодумців: *Canis caninam non est* (Собака собачого не їсть), *Canis caninam non est mordere pellem* (Собака не їсть собачу шкіру), *Latrante uno latrat statim et alter canis* (Коли загавкає один, починає гавкати й інший собака).

Собака, як тварина, що ретельно обирає господаря, їжу або місце для відпочинку, став у римській лінгвокультурі символом вибагливості, що може відображати як позитивні (мудрий вибір), так і негативні (надмірна вибагливість, перебірливість) риси людини: *Canis satur ingrata esca est* (Ситому собаці їжа немила).

Висновки. Латинські паремії з компонентом-зоонімом *canis* є відображенням багатовікових спостережень римлян за поведінкою, зовнішністю та роллю цієї тварини в повсякденному житті. Вивчення паремій з компонентом *собака* на матеріалі латинської мови дозволило виявити як універсальні риси образу собаки, так і національно специфічні конотації, зумовлені культурно-історичним контекстом і ментальністю носіїв мови. Образний компонент зооніма *собака* в лінгвокультурі римського народу досліджено через аналіз низки когнітивних метафор. Народна мудрість крізь призму образу тварини змальовує поведінку, риси характеру, емоції, вчинки, спосіб життя людини. Встановлено, що зоонім *собака* в лінгвокультурі давніх римлян має антропоцентричну амбівалентну конотацію, тобто, може вживатися як в негативному, так і позитивному значенні та позначати протилежні риси характеру людини. Собака в мовній свідомості римлян має здебільшого пейоративну конотацію і виступає символом агресивності, злості, ворожості, егоїзму, жадібності, хитрості, нещирості, облесливості, марнослів'я, боягузтва, байдужості, невдячності тощо. Негативне ставлення до образу собаки в народній уяві зумовлено, на нашу думку, подвійною природою собаки: з одного боку – це приручена тварина,

а з іншого – потенційно небезпечна, хижа й агресивна істота, в якій можуть прокинутися дикі інстинкти. Серед позитивних конотацій образу собаки в латинській мові виділяємо наполегливість, вірність, мудрість, досвідченість.

Перспективою нашого дослідження є вивчення етнокультурної специфіки зооніма *canis* в порівняльному аспекті на матеріалу класичних і сучасних мов, що дозволить виявити його універсальні стереотипи та етнокультурну специфіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голоднова Є. Ю. Десемантизація елемента ‘собака’/ ‘Hund’ як компонента сталих народних порівнянь і фразеологізмів української та німецької мов. *Лінгвістичні студії:* зб. наук. пр., 2011. Вип. 22. С. 263–267.

2. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин». *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 61–68.

3. Доброльожа Г. М. Образна парадигма фразеологізмів з компонентом “собака”. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2004. 14. С. 223–227.

4. Кирилюк М., Ставчук Н. Структурно-семантичні та когнітивні особливості фразеологізмів з номенами на позначення домашніх птахів у німецькій, англійській та українській мовах. *Філологічний часопис*. 2018. 1(11), С. 55–64.

5. Корж Н.Г. Із скарбниці античної мудрості. К.: Вища школа, 1994. 350 с.

6. Лазер-Паньків О. В. Етнокультурна специфіка семантики давньогрецьких фразеологізмів із компонентом собака. *Семантика мови і тексту* : Матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.). – Ів.-Фр. : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 307–309.

7. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини. *Мовні і концептуальні картини світу*. К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 391–398.

8. Мизин, Т.О. Тварини як об’єкт лінгвокультури. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 25 (1). С. 140–145.

9. Осипов П. Латинська фразеологія : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.

10. Петришин М. Й. Зооморфна метафора в латинських прислів’ях і приказках. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 51. С. 285–287.

11. Салата І. А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах. *Філологічні студії*. 2010. Вип. 5. С. 57–64.

12. Сердюк О.В. Національно-культурна специфіка англійських концептів кішка та собака. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія.* 2019. № 14. С. 49–55.

13. Суїма І., Шевчук К., Новікова О. Метафорична об’єктивація англійського концепту Dog. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2021. № 52. С. 183–186.

14. Ужченко Д.В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2000. 179 с.

15. Цимбалюк Ю., Краковецька Г. Крилаті латинські вислови. Київ : Вища школа, 1976. 192 с.

16. Błajet Z., Błajet P. Metafora z motywem psa, czyli o bliskości odległych kultur. *Edukacja międzykulturowa*. 2017. 1 (6), P. 163–181.

17. Dictionário de Expressões e Frases Latinas. Compilando por Henerik Kocher. URL: https://hkocher.info/minha_pagina/dicionario/0dicionario.htm (дата звернення: 25.04.2025)

18. Kochman-Haładyj B. A cognitive contrast of Polish and English proverbs with dog components. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow.* 2024. IX (1), p. 35–66.

19. Waśniewska M. A Dog or a Wolf – The Role of Connotations in Animalistic Metaphors and the Process of Dehumanisation. *New Horizons in English Studies*. 2018 3(3). P. 3–17.

УДК 811.124’03’373.611’367.625
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.28

ПРИЙМЕННИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ ПРИ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТАХ З ПРЕФІКСАМИ PER- І TRANS- У ТВОРІ БЛ. АВГУСТИНА «CONFESSIONES»

PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS WITH VERBAL COMPOUNDS CONTAINING THE PREFIXES PER- AND TRANS- IN ST. AUGUSTINE’S «CONFESSIONS»

Романюк І.А.,
orcid.org/0000-0003-2820-2598
асистент кафедри класичної філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті здійснено спробу дослідити структурні та семантичні особливості прийменникових додатків при дієслівних композитах з префіксами per- і trans- на матеріалі твору Бл. Августина «Confessiones».

Префікси і прийменники мають спільне походження, внаслідок чого вони виконують у мові споріднені функції – виразників просторових відношень. Між дієсловами з префіксами per- і trans- існують смислові зв’язки: вони позначають рух вперед, просторову протяжність, пересування між протилежними точками. Префікси per-, trans- зберегли семантику корелятивних прийменників здебільшого при дієсловах руху та фізичної дії.

У період пізньої латини спостерігаємо тенденцію до вживання значної частини дієслівних композитів у переносному значенні, що зумовлювало поступову десемантизацію префіксів. Їхня семантика дедалі менше співвідносилася з вихідними прийменниками та втрачала просторову конкретність, аж до повного зникнення локального змісту. Тому роль просторових поширювачів взяли на себе прийменниково-відмінкові конструкції, які компенсували семантичну невизначеність префіксальних морфем. Дослідження синтаксичної сполучуваності дієслів з префіксами per- і trans- показало, що дієслова поєднуються як із безприйменниковими, так і з прийменниковими додатками у формах Accusativus чи рідше Ablativus. Бл.Августин надає перевагу вживанню прийменниково-відмінкових конструкції при префіксальних дієсловах. Найчастотнішими при композитах з префіксом trans- виступають прийменники спрямувального значення, які уточнюють просторову дію: in визначає семантику кінцевого пункту прибуття (фінітива), ad доповнює, per підсилює значення траєкторії переміщення. У прийменникових конструкціях при композитах з префіксом per- найвищою є частотність прийменників ad та in, які підсилюють реалізацію спрямованості. Вживання прийменників ex, de для уточнення вихідного пункту руху та прийменника per з вказівкою на інструментальні відношення обмежене незначною кількістю прикладів. Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що здатність до префіксально-прийменникової кореляції мають здебільшого композити зі значенням руху, фізичної дії, також дієслова на позначення інтелектуальної діяльності.

Ключові слова: пізня латина, дієслівні префікси, префіксальні композити, прийменникові додатки, прийменниково-відмінкова конструкція.

This article investigates the structural and semantic features of prepositional objects accompanying verbal compounds with the prefixes per- and trans- based on the text of St. Augustine’s Confessions.

Prefixes and prepositions share a common origin, accounting for their related language functions as markers of spatial relations. There are semantic connections between verbs with the prefixes per- and trans-, as they denote forward movement, spatial extension, and transition between opposing points. The prefixes per- and trans- largely retain the semantics of their corresponding prepositions, specifically when used with verbs of motion and physical action.

In Late Latin, a tendency toward metaphorical usage of many verbal compounds led to the gradual desemanticization of the prefixes. Their meanings became increasingly detached from the original prepositional senses and lost their spatial specificity, ultimately erasing any locative content. As a result, prepositional-case constructions took over the role of expressing spatial relationships, compensating for the semantic vagueness of the prefixal morphemes.

The analysis of the syntactic compatibility of verbs with the prefixes per- and trans- shows that these verbs combine prepositional and non-prepositional objects, most frequently in the accusative and, more rarely, in the ablative case. St. Augustine tends to favor prepositional-case constructions with prefixed verbs. Among the compounds with trans-, the most frequent are prepositions with directional meaning, which clarify the spatial action: in indicates the endpoint (goal), ad complements it, and per intensifies the meaning of the trajectory of movement. In constructions with per-compounds, the prepositions ad and in are the most frequently used, reinforcing the notion of directionality. The use of ex and de to specify the point of origin and per to indicate instrumental relations is attested only in a limited number of examples. The linguistic analysis reveals that the ability to correlate prefixes and prepositions is primarily characteristic of compounds denoting motion or physical activity and verbs referring to intellectual processes.

Key words: Late Latin, verbal prefixes, prefixed compounds, prepositional objects, prepositional-case construction.

Постановка проблеми. «Граматика – наче водограй, у якому випромінюються і виявляються особливості мовного ладу і водночас простежуються знакові величини теоретичного осмислення такого ладу. Граматика напрацювала розмаїті площини категорійного апарату з їхнім внутрішнім диференціюванням за відповідними частиномовними класами», – зазначає А. П. Загнітко [5, с. 8]. У граматичній системі дієслово відіграє важливу синтаксичну та лек-

сико-семантичну роль. Саме тому ця частина мови привертає стійку увагу вчених, зокрема в контексті структурно-семантичного аналізу та дослідження її синтаксичних функцій. Особливої уваги заслуговують дієслова з префіксами, які виявляють значну дериваційну й синтаксичну активність. Попри зростання зацікавлення до словотворчих процесів та синтаксичної ролі префіксальних дієслів, важливим залишається дослідження особливостей семантичної взаємодії таких композитів з прийменниково-відмінковими конструкціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сполучуваності префіксальних дієслів з прийменниковими конструкціями є важливим, проте недостатньо дослідженим у сучасному мовознавстві. Останнім часом з'явилось багато робіт, присвячених вивченню словотвірного потенціалу похідних дієслів. Ця проблема була предметом досліджень мовознавців Войцехівської В.Г. [2], Вихованця І.Р. [1], Степаненка М.І. [8], Галаур С.П. [3], Гальони Н.П. [4] та інших вчених. На матеріалі латинської мови структуру та семантику прийменникових додатків при префіксальних дериватах досліджували М.Г.Сенів [6], Chr. Lehmann [15], R. Oniga [17], вживання прийменникових сполучень та відмінкових форм при дієслівних композитах у текстах пізньої та класичної латини вивчала: Gerd V. M. Haverling [13], стилістичні функції префікса com- та його префіксально-прийменникову кореляцію в окремих уривках твору Бл.Августина «Confessiones» проаналізувала Paola Moretti [16], просторові поширювачі при префіксальних дієсловах розглядав Víctor Acedo-Matellán [12].

Проте дотепер кількість робіт, спрямованих на комплексний аналіз прийменникових додатків при дієслівних префіксальних композитах на матеріалі пізньої латини є недостатньою. Тому спроби дослідити закономірності, які впливають на приєднання префіксів до дієслівних основ та роль прийменників у прийменниково-відмінкових конструкціях залишаються актуальними.

Предметом дослідження виступають структурні та семантичні особливості прийменникових додатків при дієслівних композитах з префіксами trans- і per- у творі християнського мислителя періоду патристики і найвидатнішого з отців церкви Аврелія Августина (354–430 рр.) «Confessiones». Обсяг вибірки дієслівних композитів склав 159 лексико-семантичних варіанти похідних дериватів з префіксом per- та 85 – з префіксом trans-.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей дієслів з префіксами trans- і per- та дослідженні ролі прийменниково-відмінкових поширювачів при цих композитах. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** 1) окреслити семантичні особливості префіксальних дієслів, 2) проаналізувати валентний потенціал композита, 3) з'ясувати специфіку кореляції префікс-прийменник при дієсловах з префіксами trans- і per-.

Виклад основного матеріалу. Префікси per- і trans- близькі за значенням. К. Ван дер Гейде [14] вказував, що обидва префікси своїм просторовим значенням вказують на зв'язок з пунктом, через який простягається дія. Префікс per- (спільнокореневе з і.-є. pĕrō) позначає рух по прямій від вихідної до кінцевої точки, зосереджуючи увагу на проміжку між ними [10, с. 274], також вказує на на спрямованість дії (стану) до завершеності [10, с. 353], посилення, піднесення. Trans- (tra-) (спільнокореневий з гіпотетичним дієсловом *trare < *tra-) має значення "через, понад, поза". Префікс реалізує сему руху поверхнею через певну перешкоду.

У процесі дослідження префіксальних композитів ми опирались на твердження С.О. Соколової про важливість послідовного врахування семантики під час словотвірного аналізу дієслова, оскільки йому властива найбільша багатозначність серед самостійних частин мови, [7, с. 7]. Аналіз виявив, що первинні префікси найкраще зберігають обставинне значення, приєднуючись до дієслів руху, фізичної дії та переміщення. З дієсловами руху trans- має значення переходу з однієї точки до іншої, вказує на рух через весь простір до пункту на протилежній стороні, змінюючи при цьому семантику простих дієслів. Композити traicio, transago, transeo, transfero, transgredior набувають семантики спрямованого пересування у просторі до певної точки: *transibo et hanc vim meam, quae memoria vocatur, transibo eam, ut pertendam ad te, dulce lumen* (10, 17), *переступаю й цю мою силу, що називається пам'яттю, і переступаю її, щоб я міг прямувати до Тебе, Солодке Світло*; *scripsit et abiit, transiit hinc a te ad te* (11, 3), *він написав і відійшов, перейшов звідси від Тебе до Тебе.*

При переході прийменника per у префікс останній зазнає певних змін. З усіх прийменникових значень («через, за допомогою, впродовж» та ін.) префікс зберігає семантику дії / руху через щось, крізь перешкоду, спрямованості дії до завершення: *utrum ad circum pergat an ad*

theatrum, si uno die utrumque exhibeatur (8, 10), *чи повинен простувати до цирку, чи до театру, якщо вистави відбуваються того самого дня*; *tantum temporis praeteriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane adsolet* (11, 23), *спливло стільки часу, скільки зазвичай сонце здійснює повний оберт від світанку до світанку*; *currite, ego feram et ego perducam et ibi ego feram* (6, 16), *біжіть, я понесу, і приведу, і туди занесу*.

З дієсловами на позначення дії префікс per- вживається для піднесення, підсилення: *et magis magisque vivere apud fontem vitae, et in lumine eius videre lumen et perfici et inlustrari et beari* (13, 4), *більше й більше жити біля джерела життя і бачити світло в Його світлі й досягти досконалості, просвітлення, блаженства*; *perfundantur ossa mea dilectione tua* (8, 1), *нехай переповняться кості мої любов'ю Твоєю*; *reficiatur defectus meus et perficiatur usque in pacem, quam nescit* (10, 38), *нехай мій недолік буде виправлений і вдосконалений до миру, якого не знає*, або додає композитам лише повноти форми, не змінюючи семантику простого дієслова: *sive in ea sollemnitate sacramentorum, quibus initiantur quos pervestigat in aquis multis misericordia tua* (13, 23), *чи у цій урочистості таїнств, якими посвячують тих, кого Твоє милосердя відшукує у глибоких водах*; *atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis* (12, 11), *і в цьому вияві я залишуся розважливим під твоїми крилами*.

Проте у пізній латині можливості дієслівних префіксів виражати локативні значення послаблювались, тому при композитах стали вживатись прийменниково-відмінкові структури. Вживання таких додатків Є. С. Чекарева [9, с. 42], пояснює тим, що самостійно, без допомоги з боку прийменниково-відмінкової конструкції, префікси не здатні точно виразити потрібний тип відношень між об'єктами в просторі, при композитах саме прийменник виконував основну роботу з конкретизації різноманітних відношень у будь-якій сфері. В. Г. Войцехівська називає явище префіксально-прийменникової кореляції синтаксичним плеоназмом і пояснює його виникнення не мовною надмірністю, а саме десемантизацією префіксів та потребою їхньої конкретизації [2, с. 24].

результаті досліджень ми виявили, що при композитах з обома префіксами переважну більшість додатків складають прийменникові конструкції. У системі прийменникового керування дієслів з префіксами trans-, per- спостерігаємо кореляцію між префіксом керуючого дієслова і прийменником, вжитим при відмінковій формі. Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що здатність до префіксально-прийменникової кореляції мають здебільшого дієслова руху, композити зі значенням активних фізичних дій, а також ті, що позначають інтелектуальну діяльність та психічні процеси. Дієслова з префіксом trans-, який у пізній латині виявляє тенденцію до затемнення конкретних значень, найчастіше підкріплюються відмінковими формами з прийменниками per, ad, in. При цьому прийменникові додатки уточнюють семантику вихідного та кінцевого пунктів руху і вказують на зв'язок між суб'єктом та об'єктом чи кількома суб'єктами / об'єктами. Поява об'єктного актанта при композитах з префіксом trans- зумовлена семантикою самого префікса: *effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam* (9, 7), *викопавши їх (тіла), з великою шаною перенесли до базиліки Амвросія*; *sed in istum causam transferens ab eo* (6, 10), *проте, переносячи від нього справу на того*.

При композитах з префіксом per- найчастіше виступають додатки з прийменниками ad, in, які виконують функцію покажчиків просторової або часової спрямованості дії: *bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis eius imbuti* (8, 10), *з доброю волею йдуть до нашої Церкви, як йдуть до неї ті, хто сповнений її таїнств*; *nihil vellemus aliud nisi ad securam laetitiam pervenire* (6, 6), *ми не бажали нічого іншого, окрім як дійти до безтурботної радості.* Очевидно, що префікси не лише впливають на семантику дієслова, але і призводять до зміни лексико-семантичної наповненості правобічної та лівобічної позицій. Склад лівобічних поширювачів при композитах з префіксом trans- формують здебільшого займенники на позначення особи (ego, se, is, ipse, quod), іменники, що позначають живу істоту (adulescentes, praedicatortes) чи емоції (maestitudo, sensus, lacrimae) або неживі предмети (odor, liber, res, actio). Лівобічну позицію при дієсловах з префіксом per- репрезентують, здебільшого, займенники ego, quis, hoc, ista, haec та іменники на позначення неживих предметів sermo, periculum, voluntas, vox.

Оскільки обидва префікси вказують напрямок, мету руху, правобічну позицію заповнили лексико-семантичні покажчики на позначення перебігу дії та кінцевої точки руху. У ролі об'єкта при композитах з префіксом trans- виступають прийменникові додатки в аккузативі, які позначають назви територій, будівель (basilica, vicus): *transiens per quendam vicum Mediolanensem, animadverti pauperem mendicum* (6, 6), *йдучи якоюсь міланською вулицею, побачив бідного жебрака*; *ad eum finem sermo perduceretur* (9, 10), *розмова підійшла*

до такого завершення. Правобічну позицію при дієсловах з префіксом per- займають іменники genus, caelum, terra, doctrina, panis, finis, рідше – займенники tu, ipsum, ea: *et cum labore pervenirem ad panem meum* (4, 16), *і працею я отримав би свій хліб; in aguis, quoniam et haec pertinent ad caelum et terram* (11, 5), *у водах, оскільки вони також належать до неба і землі.*

У результаті приєднання префіксів per-, trans- неперехідні дієслова руху часто набували перехідності: transeo, transgredior, transvolo, pereo, pervenio, percurro. Це призвело до зміни валентного наповнення, а також мало вплив на семантику композитів: перехідні лексеми описують як перебіг дії, так і її спрямованість на досягнення результату. Дієслова з семантикою фізичного впливу на об'єкт зазвичай позначають ситуацію, при якій живий суб'єкт чинить дію стосовно до живого чи неживого об'єкта. Правобічними поширювачами таких дієслів виступають об'єктні актанти; крім цього, композити отримують валентність бенефактива – живої істоти, на користь якої відбувається дія. Наприклад, просте дієслово dare керує об'єктним актантом, проте, при композиті tradere позиції керованого другорядного члена речення заповнюють додатки з прийменником pro: *et filio unico tuo non pepercisti, sed pro nobis omnibus tradidisti eum* (7, 9), *і Свого Єдиного Сина Ти не пощадив, а за нас усіх віддав Його*; *In quantum nos amasti, pater bone, qui filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis inpiis tradidisti eum!* (10, 43), *Як Ти полюбив нас, ласкавий Отче, який не пощадив Свого Єдиного Сина, а віддав за нас грішних.* Дієслово figurare з семантикою «утворювати, формувати» з приєднанням префікса набуло значення «перетворювати» і вступає з прийменниковим додатком у трансформативні відношення: *diabolus enim erat transfigurans se in angelum lucis* (10, 42), *бо диявол перетворився на ангела світла*.

Більшість композитів з префіксами trans-, per- набувають переносного значення. При таких дієсловах семантика кінцевої точки переміщення, виражена іменниками в Accusativus: deos, memoriam, materiam, linguam, vitam, займенниками te, se, nos, id, istum зазвичай виражена нечітко. Позиції керованого другорядного члена речення при композитах з префіксом trans- заповнюють відмінкові форми з прийменниками in, ad, per, при дієсловах з per- – додатки з прийменниками ad, in, per. Очевидно, що поява при композиті директивного компонента пояснюється послабленням семантики дієслова. Так, лексема transfero змінила значення пересування у просторі і набула переносної семантики, позначаючи процес: «передавати текст». На відміну від простого дієслова префіксальне змінило валентне наповнення й заповнило позиції фінітива прийменниковим додатком на позначення мети дії: *nam versum et carmen etiam ad vera pulmenta transfero* (3, 6), *бо вірш і поему я перекладаю для справжньої поживи*, результату дії: *commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus, quondam rhetor urbis Romae ... in Latinam linguam transtulisset* (8, 2), *пригадав, що читав деякі твори платоніків, які переклав латинською мовою Вікторин, колишній ритор міста Риму* чи об'єктним актантом: *perveneram in librum cuiusdam Ciceronis cuius linguam fere omnes mirantur* (3, 4), *я натрапив на книжку якогось Ціцерона, що його мову майже всі подивляють.* Лексема perire – «гинути, щезати, помирати», вжита у переносному значенні у конструкції з прийменником a / ab у творі Бл. Августина набуває семантики «відходити, йти геть». Її правобічну валентність заповнює прийменниковий додаток з валентністю трансформатива: *forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti quaeritur* (10, 18), *випадково щось зникне з очей, але не з пам'яті*, *Pereant a facie tua, deus, sicuti pereunt, vaniloqui et mentis seductores* (8,10), *нехай зникнуть від лиця Твого, Боже, як гинуть, марнослови та обманники душі*; *quum tota illa actio finita transierit in memoriam* (11, 28), *коли вся ця дія, завершившись, перейде до пам'яті.*

Для уточнення вихідної точки руху та просторової конкретизації при композиті-присудкові вживаються прийменники ab, ex: *fecisti ... tu sensum corporis, quo interprete traiciat ab animo ad materiam id quod facit* (11, 5), *Ти створив тілесне відчуття, за допомогою якого він (митець) переносить від духу до матеріалу те, що виготовляє.* При префіксальних лексемах, вжитих з переносною семантикою, прийменники ab, ex позначають зміну фізичного стану: *Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam?* (1, 8), *Чи не переходячи з віку дитячого сюди, я прийшов до отроцтва? sed dum ad quietem satietatis ex indigentiae molesta transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiae* (10, 31), *але коли я переходжу до спокою насичення з важкої нужди, у цьому переході мене підстерігає пастка бажання*; *transeunt praedicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam* (13, 15), *проповідники Твого Слова переходять із цього життя в інше.*

У конструкціях композитів з префіксами per-, підсилених прийменником per, локативні відношення між ними втрачені, оскільки префіксальні дієслова вжиті в переносному значенні. Правобічна позиція заповнена іменниковими

формами на позначення особливостей виконуваних функцій: *hoc enim agit per mentis intellectum, per quem percipit quae sunt spiritus dei* (13, 23), *це він здійснює за розумінням душі, завдяки якому пізнає те, що є Божим Духом*; *ecce sic peragitur et sermo noster per signa* (4, 10), *ось так наша мова витворюється через знаки.* Співвідносний з префіксом прийменник trans не вживається, натомість, значення "пересування у просторі" підсилює прийменник per. Він у поєднанні з об'єктним актантом надає семантики переривання траєкторії руху і дієслова втрачають вказівку на кінцеву точку: *quoniam pulchra traiecta per animas in manus artificiosas ab illa pulchritudine veniunt, quae supra animas est* (10, 34), *бо красиве, що перейшло через душі у вправні руки, походить з тої Краси, яка є понад душами*; *si oluerunt, per nos transierunt* (10, 10), *якщо вони (речі) пахучі, то пройшли крізь нас.* Приєднуючись до дієслів з дуративною семантикою, префікс per- вказує на продовження ситуації або набуває інтенсифікуючого значення з акцентом на тривалості, вищій від норми (Чернюх, с. 24): *nihil velimus aliud quam permanere illic in aeternum* (13, 9), *ми нічого не хочемо, окрім залишитися там назавжди*.

Префіксальні композити у поєднанні з іменниками praeteritum, futurum, hodiernum, aeternum набувають темпоральної семантики й вказують на рух у межах певного відрізку часу: *praesens autem si semper esset praesens nec in praeteritum transiret, non iam esset tempus, sed aeternitas. si ergo praesens, ut tempus sit, ideo fit, quia in praeteritum transit* (11, 14), *теперішнє, якщо було б завжди теперішнім і не переходило у минуле, то вже не було б часом, а було б вічністю. Отже, чи не тому теперішнє, щоб бути часом, тому існує, що переходить у минуле*; *et quam multi iam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt* (1, 6), *як багато наших днів і днів наших батьків перейшло через Твоє сьогодення*.

Висновки. У результаті аналізу структури та семантики композитів з префіксами per- і trans- у творі Бл. Августина «Confessiones» ми виявили, що при дієсловах з обома префіксами основну частину додатків становлять прийменниково-відмінкові конструкції. Більшість дієслівних композитів з префіксами per-, trans- для вираження просторових орієнтирів поєднуються з додатками в акузативі, рідше – в аблативі. Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що здатність до префіксально-прийменникової кореляції мають здебільшого композити зі значенням руху, фізичної дії, також дієслова на позначення інтелектуальної діяльності.

У результаті кількісного аналізу прийменникових додатків ми дійшли висновку, що найчастотнішими при композитах з префіксом trans- виступають прийменники спрямувального значення (ad, in, per), які уточнюють просторову дію: in позначає семантику кінцевого пункту прибуття (фінітива), ad доповнює, per підсилює значення траєкторії переміщення. У таких просторово-спрямувальних конструкціях найчастіше виступає прийменник in – 31% від усіх випадків вживання, ad – 25%, per становить 22% у прийменниково-відмінкових додатках. Сполучення з прийменниками ab, ex, de, які мають протилежні з префіксом значення становлять, відповідно, 18%, з прийменником pro – 4%.

Прийменниково-відмінкові форми іменників при композитах з префіксом per- також стають покажчиками просторової або часової спрямованості дії. Прийменники ad, in підсилюють реалізацію спрямованості, ex, de уточнюють вихідний пункт, per уточнює інструментальні відношення. У прийменникових конструкціях частотність прийменника ad є найвищою – 49% випадків вживання, in – 28%. Прийменники ab, ex, de, які позначають вихідний пункт руху, зафіксовані, відповідно, по 5%, 5%, 4% вживань, прийменники sine та cum становлять 5%. У творі Бл. Августина «Confessiones» зафіксовано лише 4% прикладів поєднання композитів з префіксом per- з однойменним прийменником та жодного випадку вживання прийменникових конструкцій з прийменником trans при дієсловах з префіксом trans-.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні структурно-семантичних особливостей прийменниково-відмінкових конструкцій при інших групах префіксальних композитів на матеріалі твору Бл.Августина «Confessiones», а також зіставному аналізі прийменникових конструкцій у творах інших авторів періоду пізньої латини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. К. : Наук. думка, 1980. 286 с.

2. Войцехівська В. Г. Прийменникове керування префіксованих дієслів. Мовознавство. 1968. № 6. С. 23–27.

3. Галаур С. П. Префіксально-прийменникова кореляція семантичного типу "контактна локалізація : зовнішній контакт : напрям руху на поверхню локативного орієнтира". Науковий часопис Національного педаго-

гічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 116–120.

4. Гальона Н. П. Вияв валентних властивостей предиката у сполуках з префіксально-прийменниковою кореляцією. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. редактор. А.П. Грищенко. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 43–54.

5. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.

6. Сенів М. Г. Прийменник у класичних мовах : посібник. Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2005. 272 с.

7. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. К. : Наукова думка, 2003. 283 с.

8. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення: Монографія. Полтава : АСМІ, 2004. 463 с.

9. Чекарева Є. С. Функціонально-семантичний аналіз конструкцій із прийменниками та префіксальними дієсловами у грецькій мові. Іноземна філологія. Український науковий збірник. Львів, 2010. Вип. 122. С. 39–43.

10. Чернюх Б. В. Функціональна семантика аспектуальності в латинській мові : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.14. Київ, 2017. 488 с.

11.S. Aurelii Augustini Confessiones : ad fidem Codicum Lipsiensium et editionum antiquiorum recognitas. Lipsiae : C. Tauchnitii, 1837. 288 p. URL: https://archive.org/details/saureliiaugustin00augu/page/288/mode/2up (дата звернення: 19.05.2025).

12. Acedo-Matellán V. Goal, source, and route preverbs in Latin: their interaction with spatial datives. The Linguistic Review. 2021; 38(2): P. 233–266.

13. Haverling G. On Cases and Prepositions in Vulgar and in Literary Late Latin. Latin vulgaire – Latin tardif VII : Actes du VII e Colloque International sur le latin vulgaire et tardif, Sevilla, 2–6 septembre 2003. Sevilla : Universidad de Sevilla, 2006, 1. p. 345–360.

14. Heyde van der K. Composita en verbal bij Plautus : Dissertation. Amsterdam, 1926. 122,3 p.

15. Lehmann Ch. Latin preverbs and cases. Latin Linguistics and Linguistic Theory : Proceedings of the 1st International Colloquium on Latin Linguistics. Amsterdam, April 1981. Ed. by Harm Pinkster. P. 145–161.

16. Moretti Paola. Augustine's use of preverbs : "con-" in some passages of the Confessions. Graeco-Latina Brunensia. 2011. Vol. 16. Iss. 2, P. [113]–123.

17. Oniga, Renato. Composition et préverbation en Latin: problemes de typologie. La composition et la préverbation en latin. Paris : Université Paris-Sorbonne, 2005. P. 211–227.

18. Pinkster, Harm. The use of the dative with latin compounds. Language typology and universals. Sprachtypologie und Universalienforschung. University of Amsterdam, 2011. Vol. 64 (2). P. 126–135.

РОЗДІЛ 7
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2’373’25:811.162.1(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.29

НЕОЛОГІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ

TARAS SHEVCHENKO’S NEOLOGY: METHODS OF TRANSLATION INTO POLISH

Адах Н.А.,
orcid.org/0000-0002-4146-4990
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

Данилюк Н.О.,
orcid.org/0000-0002-7373-290
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Совтис Н.М.,
orcid.org/0000-0001-6025-545X
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

У статті проаналізовано особливості перекладу авторських лексичних новотворів Т. Шевченка польською мовою.

Метою дослідження було з’ясування мовної специфіки та способів перекладу авторських лексичних інновацій Т. Шевченка польською мовою.

Зазначено польських та українських перекладачів поезії Т. Шевченка упродовж XIX–XX ст. (Л. Бельмонт, А. Гожалчинський, С. Грудзінський, Г. Даніловський, Є. Єнджеєвич, С. Жеромський, П. Свенцицький, Л. Совінський, В. Фельдман, І. Франко). Досліджено 135 лінгвоодиниць, які є відповідниками 135 лексичних інновацій поета. Здійснено порівняльний аналіз авторських новотворів Т. Шевченка в українській і польській мовах. На конкретному лексичному матеріалі доведено, що для адекватного перекладу авторських інновацій необхідна наявність у перекладача не лише інформації про сам твір та особливості його мовного оформлення, але й фонових знань про історію, культуру, звичаї, традиції й національний менталітет українського народу.

З’ясовано, що переклад авторських лексичних новотворів Т. Шевченка польською мовою здійснено переважно за допомогою описового способу, який максимально зберігає семантику лексичних інновацій. Помічено, що новотвори, перекладені способом транслітерації/транскрипції, зберігають своє звучання і надають усьому контекстові, у якому вживаються, певного стилістичного колориту. Констатовано, що дослівний переклад максимально наближає дібраний відповідник до оригінального найменування. Описано складні випадки перекладу авторських лексичних новотворів польською мовою.

Засвідчено найменше перекладів лексичних інновацій Т. Шевченка авторськими найменуваннями (їх вдало створив перекладач П. Купрись), що свідчить про складність створення неологізмів іншою мовою, зважаючи на семантичні особливості лексичних інновацій у мові оригіналу.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, лексична інновація, неологізм, переклад польською мовою, способи перекладу, історія української мови, Т. Шевченко.

This article examines the challenges and strategies involved in translating Taras Shevchenko’s authorial lexical neologisms into Polish.

The aim of the study is to explore the linguistic distinctiveness of Shevchenko’s neologisms and identify the methods used to render them accurately in Polish.

The research reviews key Polish and Ukrainian translators of Shevchenko’s poetry from the 19th and 20th centuries, including L. Belmont, A. Gorzałczyński, S. Grudziński, H. Danilowski, S. Żeromski, J. Jędrzejewicz, P. Kupryś, B. Lepkyi, L. Sowiński, W. Feldman, I. Franko and P. Święcicki. A total of 135 lexical items – corresponding to 135 of Shevchenko’s lexical innovations – are analyzed. A comparative analysis is conducted to assess the treatment of these neologisms in

both the original Ukrainian and their Polish translations. Through specific lexical examples, it is demonstrated that an adequate translation of authorial innovations requires the translator to possess not only knowledge of the work itself and its linguistic structure, but also background understanding of Ukrainian history, culture, customs, traditions, and national mentality.

The findings show that the translation of Shevchenko's authorial lexical neologisms into Polish was carried out predominantly through descriptive methods, which most effectively preserve the semantics of the original innovations. Transliteration and transcription are also used; while these methods maintain the phonetic form of the neologisms, they also contribute a unique stylistic flavor to the surrounding text. Literal translation, meanwhile, offers the closest formal equivalence to the original. The article describes complex cases of translating authorial lexical neologisms into Polish.

The fewest translations of Shevchenko's lexical innovations were rendered as original neologisms in Polish – successfully created by translator P. Kupryś – which highlights the difficulty of generating neologisms in another language due to the semantic specificity of the originals.

Key words: authorial lexical neologism, lexical innovation, neologism, Polish translation, translation methods, history of the Ukrainian language, Taras Shevchenko.

Постановка проблеми. Одним із найскладніших видів перекладу є художній, оскільки саме він потребує від перекладача не лише адекватно задумові автора передати ідейно-образне навантаження твору, але й зберегти цілісне естетичне враження від оригіналу, його емоційний вплив на адресата. Особливі труднощі виникають у процесі перекладу авторської неологічної лексики.

Переклад авторських лексичних новотворів (далі АЛН) передбачає збереження у відповідній чужомовній лінгвоодиниці значеннєвого обсягу інновації, ужитої в оригінальному тексті, її експресивності, оцінної конотації, образності тощо. Перед перекладачем постає комплекс завдань, що передбачає наявність у нього, окрім фундаментальних фахових умінь і навичок, здатності сприйняти й максимально точно передати специфіку авторського письма, особливості його індивідуального стилю.

Твори Тараса Шевченка перекладено більш ніж ста мовами світу. Ще за життя поета першим перекладачем його творів польською мовою був Л. Совінський [15]. Упродовж кінця XIX ст. – XX ст. польська література збагатилася новими перекладами поезій Т. Шевченка, які здійснили Л. Бельмонт, А. Гожалчинський, С. Грудзінський, Г. Даніловський, Є. Єнджеєвич, С. Жеромський, П. Свенцицький, В. Фельдман, І. Франко та ін.

Початок XXI ст. ознаменувався повним перекладом «Кобзаря», який здійснив П. Купрись («Kobziarz», 2008 р.). У книзі подано тексти 260 поезій [14]. Упорядник «Кобзаря» (Львів, 2013 р.) Р. Лубківський слушно зазначив, що для перекладу Т. Шевченка, скажімо, польською мовою, треба і мислити по-польськи. Т. Шевченко – це не тільки текст, і перекладати його дослівно буде неминучою катастрофою /…/. Навіть у перекладах, які загалом є дуже вдалими (напр., Б. Лепкого), фахівці зауважують певні неточності. Т. Шевченко як творець дає перекладачеві певний простір, натяки, як саме перекласти [10, с. IX– X].

Дослідники зазначають, що жоден переклад не може бути абсолютно точним, оскільки «твір не можна вирвати зі стихії мови і «пересадити» на новий ґрунт, він повинен народитися заново у новій мовній ситуації завдяки здібностям і талантові перекладача» [3, с. 330], при цьому, щоб твір продовжував жити в новому мовному середовищі, перекладач повинен перейняти на себе функції автора. Сказане повною мірою стосується перекладу такого специфічного мовного матеріалу, яким є одиниці індивідуально-авторської номінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському і польському мовознавстві питанням перекладу авторської неологічної лексики присвячено небагато спеціальних розвідок, здебільшого схарактеризовано проблеми відтворення інновацій з англійської/німецької/польської мов на українську. Р. Зорівчак, М. Іваницька, В. Карабан, К. Кіяниця, Т. Кияк, А. Науменко та інші дослідники звернули увагу переважно на вивчення способів перекладу. Польські фахівці досліджували лінгвістичну природу новоствореного слова, зокрема активно опрацьовували технічні стратегії тлумачення авторських неологізмів [13], характеризували авторські неолексеми (напр., АЛН Станіслава Висп'янського на тлі словникової норми кінця XIX – початку XX ст. [12], аналізували проблеми перекладу неологізмів (скажімо, на матеріалі творів Станіслава Лема та братів Аркадія та Бориса Стругацьких [11].

Неологію Т. Шевченка свого часу аналізували В. Ващенко, П. Тимошенко, Т. Черторижська. Новотвори поета, що виникли на основі фольклорних одиниць, в аспекті аперцепції розглянула Н. Данилюк [2]. Психолінгвістичним, лексико-семантичним і культурологічним аспектам АЛН Кобзаря присвячено окрему розвідку Г. Вокальчук, Н. Данилюк, К. Литвин, Л. Малевич, О. Рогач [16]. Лексикографічну інтерпретацію АЛН Шевченка здійснила Г. Вокальчук [1]. Проте досі в українській та польській лінгвістиці від-

сутні системні дослідження перекладознавчих аспектів неології Т. Шевченка. Відтак актуальність і новизна компаративних студій словотворчості поета не викликає сумнівів.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати мовні особливості та способи перекладу авторських лексичних новотворів Т. Шевченка польською мовою. Об'єктом дослідження слугували АЛН Т. Шевченка, засвідчені в його оригінальних поетичних текстах та в польських перекладах поезій класика української літератури. Предмет дослідження – лексико-семантичні особливості АЛН Т. Шевченка, способи перекладу авторських інновацій засобами польської мови.

Джерельною базою дослідження стали поетичні тексти, опубліковані в 6-томному виданні творів Т. Шевченка [8; 9] та в «Кобзарі» 2013 р. [10]. Із метою лінгвістичного аналізу неологічної лексики Т. Шевченка використано матеріали «Словника лексичних новотворів Т. Шевченка» (укладач Г. Вокальчук) [1]. Методом суцільного відбору в перекладах текстів поезій Т. Шевченка польською мовою виявлено й лінгвістично інтерпретовано 135 лінгвоодиниць, які є відповідниками 135 АЛН Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Поезії, у яких зафіксовано АЛН, перекладено Є. Єнджеєвичем, Б.-С. Жираніком, П. Куприсем, Б. Лепким, Ю. Лободовським та Ч. Яструмбець-Козловським. Розглянемо докладніше найбільш поширені способи перекладу АЛН Т. Шевченка польською мовою.

Перекладачі активно використовують під час перекладу АЛН т*ранслітерацію / транскрипцію*. Утім, як зауважують фахівці, твір повинен перекладатися не від звуку до звуку, а від ланки ідейно-образної структури оригіналу до відповідної ланки перекладу. Спроба відтворити всі конструктивні елементи неодмінно зумовить втрату гармонії твору [3, с. 330]. Тож абсолютизувати роль зазначеного способу перекладу не слід. Транслітерація доречна тоді, коли важливо зберегти лаконічність певного вислову, увиразнити специфічність певного поняття. У польських перекладах Т. Шевченка засвідчено такі зразки транслітерації: ***щенити – szczenić, чех-слав'янин – czech-słowianin*** та ін., пор.: *І ми самі, і наші внуки, І миром люди прокленуть! Не прокленуть, а тілько плюнуть На тих оддоєних щенят, Що ти* ***щенила*** [8, с. 297]. / *I wszyscy my, i nasze wnuki Przeklną, i przeklnie cały świat! O, nie, nie przeklnie, tylko splunie Na wykarmione złe szczenięta, Coś je* ***szczeniła*** [10, с. 360].

АЛН Т. Шевченка в аналізованих перекладах зрідка перекладено калькуванням, наприклад: ***хрест-кайдани – krzyż-kajdany, могила-гора – mogiła-góra, сльози-слова – łzy-słowa, фельдфебель-цар – feldfebel-car, тисячоглавий – tysiącgłowy:*** *У Празі глухо гомонять, І цесаря, і Вячеслава, І той собор* ***тисячоглавий*** *Уголос лають! Не хотять Пускать в Констанц Івана Гуса!* [9, с. 204] / *A w Pradze szemrzą tłumy rojne, Cesarza, króla też Wacława I* ***tysiącgłowy*** *sobór nawet W głos łają! Nie chcą, niespokojne, Wypuścić Husa do Konstancji!* [10, с. 139]. У новотворі ***тисячоглавий*** наявний старослов'янізм із коренем *-глав*. Як відомо, фонетичним старослов'янізмам властиві звукосполучення *ра, ла, ре* (*град, глава*) [6, с. 196]. У польському перекладі АЛН подано як ***tysiącgłowy***, що зберігає форму, властиву для західнослов'янських мов, у яких утрата складотворчості r, l зумовила виникнення після них вторинного голосного, що спричинило редукцію попереднього [o] чи [e]: *ol → o-l → ъ-l → lo: пол. *mlody* [4, с. 48].

Часто перекладачі поєднують два способи перекладу (наприклад, транслітерацію та калькування) під час передачі АЛН польською мовою, як-от: *Отак-то, Богдане! Занапастив єси вбогу Сироту Украйну! За те ж тобі така й дяка.* ***Церков-домовину*** *Нема кому полагодить!!* [9, с. 233]. / *Takto na skazanie Ty sierotę-Ukrainę Wydałeś, Bohdanie! Taka ci też dziś podzięka... Kto się znajdzie ninie, Aby* ***cerkiew-grób*** *naprawić?* [10, с. 155].

Для відображення Шевченкових АЛН перекладачі застосовують також *описовий переклад*. Зазвичай ним послуговуються тоді, коли немає іншого способу передати слово відповідною загальновживаною лексемою або ж створеним перекладачем власним АЛН. У таких випадках для вибору адекватного відповідника необхідно звертатися до ширшого контексту й залучати описовий (або пояснювальний) переклад. Так, оказіональний субстантивований прикметник *вбогодухі* перекладено словосполученням зі значенням «бідні (убогі) духом»: *Радуйтеся, дрібнодухі Радуйтеся,* ***вбогодухі*** [8, с. 409]. / *Cieszcie się,* ***ubodzy duchem****! Nie bójcie się cudu!* [10, с. 322].

Індивідуально-авторський прислівник *просто-навпростець* відтворено за допомогою синтаксичної конструкції *підемо прямо вперед: Ходімо* ***просто-навпростець*** *До Ескулапа на ралець – Чи не одурить він Харона І Паркупряху?..* [8, с. 308–309]. / *To* ***chodźmy w prostym już kierunku*** *– Do Eskulapa z podarunkiem – Czy nie oszuka on Charona I Parki-prządki?...* [10, с. 367].

Стражденна Україна у творах Т. Шевченка засвідчена мовними образами *нені, бездітної вдовиці, безталанної вдови, удови-небоги.* Перекладачі намагаються відтворити ці образи близько до оригіналу. Так, АЛН *Україна-небога* перекладено описовою конструкцією *моя Україна, моя небога*: *Послав З табун я коней до обозу, Гарматy, гаківниць два вози, Пшона, пшениці, що придбав, Я всю мізерію оддав Моїй* ***Україні-небозі****... І трьох синів своїх* [8, с. 210]. / *Raz posłałem Aż tabun koni do obozu, Armatę, rusznic ze dwa wozy, Pszenicę, pszono, co zebrałem, To całe mienie jej oddałem,* ***Mej Ukrainie, mej niebodze****... I synów trzech* [10, с. 294].

Часто перекладачам важко дібрати слова на позначення певного предмета чи реалії, ознаки предмета, які в мові оригіналу представлені інноваціями, тому науковці рекомендують позначати такі слова здебільшого синонімами до загальновживаних слів, від яких утворені АЛН, напр.: ***пребезумний – szalony, великолітні – wieloletnie, малосилий – słabosiły.***

У перекладах поезій Т. Шевченка натрапляємо також на *дослівний переклад* АЛН, який максимально наближає дібраний відповідник до оригінального найменування: ***сирота-кобзар – sierota-kobziarz, невороги – nie wrogi,*** пор. також: *Людей не чуть, не знать і сліду Людської страшної ноги. І вороги й* ***невороги****, Прощайте, в гості не приїду!* [9, с. 183]. / *Nie widzę ludzi, niema śladu Ludzkiej strasznej nogi... Bądźcie zdrowi! Żegnajcie mi, Wrogi i nie wrogi! Już ja do was nie przyjadę!* [10, с. 122].

У розгляданих перекладах АЛН-композити відображено підрядними або сурядними словосполученнями, як-от: ***широкополий – pól szerokich, святопомазаний – olejem świętym, цар-судія – król oraz sędzi***: *Як умру, то поховайте Мене на могилі Серед степу широкого На Вкраїні милій, Щоб лани* <u>*широкополі*</u>*, І Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий* [9, с. 268]. / *Kiedy umrę, pochowajcie Na stoku mogiły – Pośród stepu szerokiego Ukrainy miłej. Żeby łany* ***pól szerokich****, Dniepr wśród urwisk mknący Widać było, słychać było, Jak ryczy ryczący* [10, с. 195].

Одиничними способами перекладу АЛН є *створення відповідного неологізму* з арсеналу словотворчих засобів польської мови. Такий спосіб перекладу АЛН надзвичайно складний, оскільки передбачає наявність у перекладача, окрім власне фахових компетентностей, широкої лінгвістичної ерудиції і творчого володіння словом, уміння майстерно використовувати словотворчі ресурси мови-реципієнта. Із цим завданням успішно впорався П. Купрись, який, перекладаючи Шевченкові поезії, у яких зафіксовано АЛН, утворив низку оригінальних найменувань. Порівняймо семантичну і структурну специфіку АЛН Т. Шевченка із їхніми польськими відповідниками.

АЛН *московщеня* вжито у значенні «дитина, народжена від москаля» із негативним забарвленням, викликаним звуковою асоціацією зі словом *щеня*. У «Словнику української мови» зафіксовано два значення слова *москаль* – «вояк, солдат» і «росіянин» [5, т. 4, с. 808]. Поет уживав слово москаль в обох значеннях, причому в поемі «Катерина» домінує друге значення, оскільки автор написав про москаля: «Піде в свою Московщину» (тобто в Росію) [9, с. 612–617].

АЛН, можливо, має подвійну мотивацію: *Московщ-ин-а + -ен-я (и//е) → московщеня* або: *москов-ськ-ий + щеня → московщеня.* У сучасного польського читача ідентифікація об'єкта номінації викликає певні труднощі, оскільки маємо справу з необхідністю правильної інтерпретації певних етнокультурних та історичних аспектів тексту оригіналу та збереження семантичних відтінків АЛН (насамперед наявності зневажливої конотації). Перекладач має справу з пошуком відповідника до АЛН, який позначає певну реалію – позашлюбних дітей, народжених українками від солдат російської армії, які впродовж тривалого часу перебували на території України.

Отже, перед перекладачем постало вкрай складне завдання – дібрати відповідник до реалії, що позначає фрагмент українського історичного контексту і номінованої новотвором. При цьому необхідно було зберегти національну специфіку мовної картини світу автора оригіналу. Відтак П. Купрись цей АЛН переклав неологізмом *moskalątko – москалятко* у значенні «дитина москаля», який має позитивно-співчутливий зміст: *Титарівна-Немирівна Гаптує хустину. Та колише* ***московщеня****, Малую дитину...* [8, с. 296]. / *Tytarzówna-Niemirówna Haftuje chuścinę, I kołysze* ***Moskalątko****, Malutką dziecinę* [10, с. 360]. Уважаємо, що перекладачеві лише частково вдалося знайти комунікативно рівноцінні засоби польської мови для передачі специфічних складників семантики шевченкового АЛН. Утім, компонент (точніше – сегмент АЛН *московщеня*) *-щеня*, який виразно асоціюється з іменником *щеня*, що в українській мові часто вживається в переносному значенні і є лайливим словом для позначення дітей (переважно неслухняних) [5, т. 11, с. 581], у польському перекладі відсутній, чим значною мірою нейтралізовано зневажливе стилістичне забарвлення відповідника АЛН.

Складним завданням виявився і переклад АЛН *пренепорочниє*, *пренепорочная*. В українській мові твірне слово *непорочний* має значення «морально чистий, ні в чому не винний; безгрішний», «притаманний морально чистій людині», «незайманий, невинний» [5, т. 5, с. 362]. Шевченкові АЛН перекладені неологізмом *najniewinniejsze / najniewinniejsza* (*найневинніший* – від *невинний* у значенні «морально чистий, непорочний» [5, т. 5, с. 259], який є синонімом до слова *непорочний: Отож прибігли. – О святії!* ***Пренепорочниє****! – сказав, Як узрів діток* [8, с. 263]. / *Przybiegły otóż. «O wy, święte!* ***Najniewinniejsze****!» – rzekł, ze szczytu Ujrzawszy dziatki* [9, с. 342]; *А вона,* ***Пренепорочная*** *Марія…* [8, с. 255]. / *A żoneczka, Ta Maria jak* ***najniewinniejsza****…* [10, с. 333].

Іноді АЛН перекладаються узуальним словом із синонімічним значенням. Так, АЛН *сторіки* перекладено словом *потоки: І потече* ***сторіками*** *Кров у синє море Дітей ваших... і не буде Кому помагати* [9, с. 251]. / *Krew popłynie* ***strumieniami*** *Do sinego morza Z waszych dzieci... I nie będzie Ratunku za winy* [10, с. 178].

Уважаємо, що цілком виправданим зі семантико-стилістичного погляду є творчий підхід перекладача до пошуку якнайточнішого відповідника до АЛН, використаного в тексті оригіналу. Цей підхід полягає у створенні відповідної оригінальної номінації, що має на меті максимальне збереження змісту, експресії та віршованої форми (ритміки) тексту першоджерела. Така творча сміливість у конструюванні оказіональних найменувань під силу далеко не кожному перекладачеві. В українській перекладацькій практиці неперевершеним майстром авторських номінацій був М. Лукаш, який продовжив і розвинув традиції «конструювання» одиниць поетичного лексикону, започатковані П. Тичиною, М. Рильським та іншими письменниками доби національного відродження 1923–1928 рр. [7]. П. Купрись, перекладаючи Шевченкові АЛН оказіональними найменуваннями, виразно продемонстрував не тільки тонке чуття мови-першоджерела, але й власні лінгвокреативні здібності.

Висновки. Отже, із проаналізованих 135 авторських лексичних новотворів Т. Шевченка польською мовою найбільше перекладено за допомогою описового способу, що базується на пошукові описового звороту, завдяки чому відтворено значення реалії внаслідок опису якостей позначуваного предмета. Цей спосіб перекладу допомагає максимально точно зберегти семантику авторської інновації. Найменш поширений спосіб перекладу серед описуваних АЛН – це транслітерація / транскрипція, калькування.

Актуальним і перспективним залишається здійснення подальших досліджень перекладів лексичних інновацій інших українських письменників польською мовою, що сприятиме виявленню закономірностей у галузях оказіонального українського та польського словотворення і перекладознавства, зміцненню лінгвокультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вокальчук Г. М. Словник лексичних новотворів Т. Шевченка (містить 159 одиниць) *Територія мови Тараса Шевченка* : монографія / С. Я. Єрмоленко та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. С. 259–288.

2. Данилюк Н. Фольклорні засоби шевченкового тексту в аспекті аперцепції. *Наукові записки. Ніжинського державного ун-ту ім. Миколи Гоголя : Філологічні науки*. Кн. 1. Ніжин, 2013. С. 8–13.

3. Дрібнюк В. Переклад як процес передачі тексту засобами іншої мови. *Семантика мови і тексту*: *Матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ. 2006. С. 328–330.

4. Крижанівська О. І. Історія української мови : Історична фонетика. Історична граматика : навч. посібн. Київ : «Академія», 2010. 248 с.

5. Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

6. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.

7. Федунович-Швед О. Особливості українського словотвору та їх реалізація у перекладацькій практиці Миколи Лукаша Ucrainica VII: Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Ed. Alla Arkhanhelská, Radana Merzová. Olomouc 2016. 667 s.

8. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Київ, 2003. Т. 2: Поезія 1847–1861. 784 с.

9. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Київ, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.

10. Шевченко Т. Кобзар ; упоряд., вст. ст. Р. Лубківського ; ілюстр. М. Стороженка. Львів : Світ, 2013. 408 с.: іл. 89.

11. Chomik, Milena; Marta Krajewska (2011). *Od nominacji do kreacji*. Toruń. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 390 с.

12. Jabczuga-Gębalska M. Neologizmy w dramatach Stanisława Wyspiańskiego na tle normy słownikowej przełomu XIX i XX wieku. Kraków : Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, 2016. 413 s.

13. Salich H. Techniki i strategie tłumaczenia neologizmów autorskich. Polska literatura fantastyczna i fantastycznonaukowa w przekładach angielskich. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018. 271 s.

14. Taras Szewczenko T. Kobziarz. Tłumaczenie: Piotr Kupryś. Pierwsze pełne pol. wyd. Lublin: Wydaw. KUL, 2008. 745 s., 12 l. il.

15. Taras Szewczenko, studium przes Leonarda Sowińskiego, z dołączeniem przekładu «Hajdamaków». Wilno. Nakładem Michała Gałkowskiego, 1861. W drukarni A.H. Kirkora, str. (2) +LVIII + 127.

16. Vokalchuk H., Danylyuk N., Lytvyn K., Malevych L., & Rohach O. Taras Shevchenko's Neologism Снігоквіт (Snihokvit): Psycholinguistic, Lexico-Semantic and Cultural Aspects. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2022. Vol. 9. No 1. URL: https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/601

УДК 811.111’25:[355:001.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.30

ПЕРЕКЛАД ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ: ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ

TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN LANGUAGE: CHALLENGES AND ADAPTATION STRATEGIES

Берладин О.Б.,
orcid.org/0000-0001-6002-108X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кауза І.Б.,
orcid.org/0000-0002-3030-2523
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена проблемам перекладу військової термінології з англійської на українську мову в умовах гібридної війни, оскільки більшість сучасних військових термінів, доктрин, інструкцій, оперативних зведень створюються англійською мовою – мовою НАТО, оборонного співтовариства, військової аналітики та міжнародного військового партнерства. Наголошено на важливості точності та адаптації термінів для забезпечення ефективної комунікації в умовах збройного конфлікту нового типу, що поєднує традиційні військові операції з інформаційними впливами, кібератаками, психологічними операціями та пропагандистськими кампаніями. Серед ключових аспектів перекладу військової термінології нами виокремлено лексико-семантичні, прагматичні труднощі, вплив ідеологічного контексту, адаптацію термінів до української мовної системи, особливості перекладацької стратегії в умовах гібридного конфлікту та міжкультурної комунікації. Заакцентована увага на основних труднощах, із якими стикаються перекладачі під час роботи з термінами НАТО, серед яких домінує лексико-семантична неоднозначність та відсутність усталених термінів для багатьох англомовних військових виразів, неологізми та специфічна військова лексика, яка не має прямого аналогу в українській мові. Зокрема, увагу приділено проблемам лексико-семантичної неоднозначності та відсутності усталених термінів для багатьох англомовних військових виразів, що ускладнює процес адаптації термінів до українського контексту та відповідного функціонального застосування. Проаналізовано стратегії термінотворення, включаючи використання калькованих, описових перекладів та створення нових термінів. Наголошено на необхідності вироблення чітких критеріїв для перекладу та адаптації термінів, формулювання узгодженої термінологічної бази, гармонізації української військової терміносистеми з міжнародними стандартами, зокрема з нормами НАТО, та ролі держави у підтримці розвитку системи військового перекладу. Запропоновано шляхи оптимізації перекладу військової термінології з урахуванням новітніх викликів гібридної війни, зокрема через стандартизацію, цифровізацію процесів та вдосконалення освіти у галузі військового перекладу.

Ключові слова: військова термінологія, переклад, адаптація, гібридна війна, термінотворення, НАТО, інформаційна безпека.

The article is devoted to the challenges of translating military terminology from English into Ukrainian in the context of hybrid warfare, as most contemporary military terms, doctrines, manuals, and operational reports are created in English – the language of NATO, the defense community, military analytics, and international military cooperation. The importance of accuracy and term adaptation is emphasized to ensure effective communication in a new type of armed conflict that combines conventional military operations with informational influence, cyberattacks, psychological operations, and propaganda campaigns. Among the key aspects of military terminology translation, we highlight lexical-semantic and pragmatic difficulties, the influence of ideological context, the adaptation of terms to the Ukrainian linguistic system, and the specifics of translation strategies in the context of hybrid conflict and intercultural communication. Particular attention is paid to the main challenges faced by translators working with NATO terminology, especially lexical-semantic ambiguity and the lack of established equivalents for many English-language military expressions, neologisms, and specific military vocabulary that lacks direct analogues in Ukrainian. In particular, focus is placed on problems of lexical-semantic ambiguity and the absence of standardized terms for numerous English military expressions, which complicates the process of adapting terminology to the Ukrainian context and its appropriate functional application. The article analyzes term formation strategies, including the use of calques, descriptive translations, and the creation of new terms. Emphasis is placed on the need to develop clear criteria for translation and adaptation of military terms, the formulation of a consistent terminological base, the harmonization of Ukraine’s military terminological system with international standards, particularly NATO norms, and the role of the state in supporting the development of a military translation system. The article proposes ways to optimize the translation of military terminology considering the latest challenges of hybrid warfare, in particular through standardization, digitalization of processes, and the improvement of education in the field of military translation.

Key words: military terminology, translation, adaptation, hybrid warfare, term creation, NATO, information security.

Постановка проблеми. В умовах військової агресії проти України з боку Російської Федерації, яка розпочалась у 2014 році і набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року, гостро постала проблема термінологічного забезпечення військової, політичної та медійної комунікації, позаяк сучасні збройні конфлікти, особливо ті, що мають ознаки гібридної війни, вимагають не лише адекватної військової відповіді, але й ефективного інформаційного та лінгвістичного супроводу. Переклад англомовної військової термінології є не лише технічним завданням, а й важливим елементом формування національного дискурсу, здатного чітко відображати реалії сучасної війни.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що більшість сучасних військових термінів, доктрин, інструкцій, а також оперативних зведень створюються англійською мовою – мовою НАТО, оборонного співтовариства, військової аналітики. Україна, яка інтегрується до західних безпекових структур, повинна не лише адаптувати ці поняття у власну мовну систему, але й забезпечити їх адекватну, точну та культурно релевантну трансляцію для суспільства, військовослужбовців, аналітиків і журналістів.

Водночас переклад військової термінології стикається з низкою серйозних проблем, серед яких домінує лексична нестабільність: багато термінів мають кілька варіантів перекладу, що створює термінологічну неузгодженість у різних документах і джерелах. Окрім того, деякі англомовні терміни не мають повних чи прямих відповідників в українській мові через концептуальні або культурні відмінності. Наприклад, поняття *rules of engagement*, *hybrid threat*, *counterinsurgency* чи *force protection* потребують не лише буквального перекладу, а й глибокого аналізу контексту та функціонального значення.

Ідеологічна й політична чутливість термінів – не менш важлива проблема, адже неправильний переклад може мати негативні наслідки для сприйняття подій як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Особливої складності набуває переклад у контексті гібридної війни, де військова термінологія переплітається з інформаційною, кібербезпековою, дипломатичною та психологічною. В умовах, коли ворог активно застосовує маніпуляції, дезінформацію та терористичну риторику, точність і чіткість термінів у перекладі стає питанням національної безпеки. Перекладачі часто змушені працювати в умовах терміновості, браку ресурсів, міждисциплінарного напруження, що ускладнює процес узгодження термінів.

Таким чином, існує потреба у розробці науково обґрунтованих підходів до перекладу військової термінології з англійської на українську мову, з урахуванням умов гібридної війни, національного дискурсу спротиву, а також міжнародних стандартів НАТО. Важливо також систематизувати вже існуючі стратегії перекладу, окреслити типові труднощі, виявити семантичні, прагматичні та соціокультурні бар'єри, а також запропонувати рекомендації для професійної спільноти перекладачів, лінгвістів, журналістів і військових.

Постановка завдання

Мета статті спрямована на дослідження актуальних проблем перекладу військової термінології в умовах гібридної війни та аналіз адаптаційних стратегій, що дозволяють досягти балансу між точністю, зрозумілістю і національним дискурсом.

Завдання дослідження:

– виокремлити основні аспекти перекладу військової термінології;

– проаналізувати приклади адаптації нових термінів;

– окреслити ефективні стратегії перекладу з урахуванням мовного та культурного контекстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика перекладу військової термінології останніми роками набула особливої актуальності у зв'язку з поглибленням міжнародної співпраці України з НАТО, а також унаслідок збройної агресії Російської Федерації, що активізувала дослідження у сфері військової лексики, дискурсу безпеки та перекладацької практики. Питання функціонування та перекладу термінів у військовій сфері розглядаються у працях українських та зарубіжних лінгвістів, військових перекладачів, термінологів та фахівців із міжкультурної комунікації.

Значний внесок у розробку військової термінології зроблено українськими дослідниками. Зокрема, у працях В. Балабіна, Л. Білозерської, Ю. Бойка, Є. Долинського, В. Коновалова, М. Нагач, О. Нікіфорової, М. Хоменко та ін. розглядаються теоретичні засади військового перекладу, питання лексико-семантичних особливостей військової термінології, її походження, структури та функціонування в сучасному мовному просторі, способи перекладу термінів українською мовою з англійської. Особливу увагу приділено термінологічній адаптації у перекладі військової лексики, прагматиці медіа дискурсу в умовах гібридної війни.

У контексті перекладацької діяльності важливими є наукові напрацювання І. Корунця, які

охоплюють проблеми перекладу фахової термінології, акцентуючи увагу на функціональних аспектах перекладу термінів, типових труднощах при передачі вузькоспеціалізованої лексики, зокрема, відсутності еквівалентів, семантичній багатозначності та інтерференції мов-контактів [2].

Окремі дослідження присвячено специфіці перекладу військової термінології в англомовних онлайн-новинах. Так, Л. Малімон, К. Щербан пропонують комплексне дослідження військової лексики та термінології, яка охоплює теоретичне обґрунтування понять та підходів до їх класифікації. До основних способів перекладу військової термінології в англомовних онлайн- новинах автори відносять використання лексичних еквівалентів та, у разі їх відсутності, різноманітних перекладацьких трансформацій (калькування, транскодування, компресії, декомпресії, пермутації, конкретизації та генералізації значення) [3, с. 205].

На міжнародному рівні варто згадати дослідження таких науковців, як J. Munday, M. Baker, які у теоретичних концепціях перекладу фахової термінології пропонують різноманітні стратегії адаптації, трансформації, еквівалентного заміщення або калькування. Їхні підходи мають практичне значення для перекладу англомовної військової лексики, зокрема термінів НАТО та оперативної документації [5; 7].

Однак, попри наявність загальних досліджень у галузі перекладу термінології, комплексні праці, присвячені саме перекладу військової термінології в умовах гібридної війни, залишаються малочисельними. Значна частина наукових розвідок зосереджується або на загальній військовій лексиці, або має вузький практичний характер без теоретичного осмислення контексту гібридного протистояння, інформаційних війн, кібератак і психологічного впливу.

Таким чином, існує потреба у подальшому дослідженні цієї тематики з фокусом на лінгвокультурні особливості адаптації термінів, роль перекладу у створенні національного дискурсу спротиву, а також розробці узгодженої терміносистеми, яка відповідатиме сучасним безпековим реаліям України.

Виклад основного матеріалу. Попри помітний прогрес у вивченні та систематизації військової термінології, низка ключових аспектів перекладу англомовних військових термінів в умовах гібридної війни залишається недостатньо дослідженою. Це створює значні виклики як у науковій, так і в практичній площині, зокрема в роботі перекладачів, аналітиків, журналістів і військових фахівців.

Однією з найменш опрацьованих у цій царині є відсутність уніфікованої терміносистеми, що відповідала б сучасним безпековим реаліям України. У багатьох офіційних документах, аналітичних оглядах і перекладах зустрічається варіативність термінів, що призводить до термінологічної плутанини. Наприклад, терміни joint operations, force posture, grey zone conflict перекладаються по-різному залежно від контексту чи перекладача: спільні операції / об'єднані операції, бойове розміщення сил / структура розміщення, конфлікт у сірій зоні / конфлікт низької інтенсивності. Відсутність єдиного стандарту ускладнює комунікацію в міжвідомчому середовищі та призводить до семантичної нечіткості [6].

Іншою суттєвою прогалиною є обмежене вивчення прагматичних аспектів перекладу військової термінології, особливо з огляду на емоційно та ідеологічно навантажені терміни, що широко використовуються в медіапросторі. В умовах гібридної війни, коли лексика несе не лише інформативну, а й маніпулятивну функцію, перекладач стикається з необхідністю зберегти точність, водночас адаптуючи термін до інформаційного середовища. Недостатньо досліджено, як переклад таких термінів, як information warfare, psychological operations, disinformation campaign, впливає на масову свідомість, а також які стратегічні наслідки має неправильне або надто кальковане перекладення [4].

Ще однією невирішеною проблемою є розрив між теоретичними підходами та практикою польового перекладу. Більшість існуючих досліджень зосереджені на академічному аналізі термінів, проте реальна перекладацька діяльність часто відбувається в умовах оперативного стресу, з обмеженим часом і доступом до термінологічних ресурсів. У результаті, перекладачам доводиться імпровізувати, самотужки створюючи або перекручуючи терміни. Цей аспект вимагає окремого дослідження й розробки методичних рекомендацій для перекладачів у військовій та інформаційній сфері.

Уваги потребує також лінгвокультурна адаптація термінів. Більшість англомовної військової термінології виникла в культурному контексті, який не має прямих аналогів в українській традиції. Наприклад, терміни на зразок command and control, rules of engagement, combat readiness мають не лише функціональне, а й концептуальне навантаження. У багатьох випадках такий переклад або калькування призводить до втрати змісту або навіть викривлення оригінального значення.

Слушним є питання балансу між мовною економією та точністю. Деякі англійські військові терміни дуже лаконічні, тоді як їхній український переклад вимагає розгорнутого тлумачення. Це створює виклик для оперативної комунікації в умовах бойових дій або кризових ситуацій.

Переклад військової термінології з англійської на українську мову ускладнюється низкою лінгвістичних, культурних, прагматичних та контекстуальних чинників. В умовах гібридної війни ці виклики загострюються, адже мова стає не лише інструментом комунікації, а й зброєю впливу, формування національного дискурсу та мобілізації суспільства. Серед ключових аспектів перекладу військової термінології нами виокремлено: лексико-семантичні і прагматичні труднощі, вплив ідеологічного контексту, адаптація термінів до української мовної системи, а також особливості перекладацької стратегії в умовах гібридного конфлікту. Зупинимося детальніше на їхній характеристиці.

Лексико-семантичні особливості військової термінології

Військова термінологія, особливо англомовна, характеризується високим ступенем спеціалізації, багатозначністю, а також широким використанням акронімів та скорочень. Наприклад, термін C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance) має складну багатокомпонентну структуру, яку важко точно та компактно передати українською мовою без втрати змісту. При перекладі виникає дилема між точністю та зрозумілістю.

Крім того, багато англійських термінів мають подвійне значення: військове й загальне. Наприклад, «engagement» може означати і бойове зіткнення, і дипломатичну участь у процесах. У таких випадках перекладач має враховувати контекст, що, безперечно, потребує високого рівня професійної компетентності.

Так, зокрема, В. Балабін, аналізуючи англомовну військову лексику, класифікує її на військову, військово-технічну та емоційно-забарвлену, що відображає різні аспекти військового дискурсу [1, с. 10].

Необхідність врахування контексту, жанру, адресата та прагматичної мети тексту – це основа ефективного перекладу, зокрема у ситуаціях бойових дій або в рамках стратегічних комунікацій.

Проблема відповідників в українській мові

Чимало термінів англійського військового дискурсу не мають прямих українських відповідників. Це особливо стосується понять, що виникли в західному військовому контексті, зокрема в рамках доктрин НАТО. До прикладу, терміни «force multiplier», «rules of engagement», «area denial weapons» потребують не буквального перекладу, а адаптаційного переосмислення відповідно до українських реалій.

У багатьох випадках застосовується стратегія калькування, однак вона не завжди доцільна. Наприклад, «blue-on-blue» (дружній вогонь по своїх) як «синій по синьому» є неприродним для української мови. Натомість доцільніше вживати адаптовані або описові варіанти: «вогонь по своїх силах».

Відсутність усталених відповідників для багатьох англомовних військових термінів створює виклик як для практичного перекладу, так і для термінотворення. Пряме калькування часто не враховує норм української мови або викликає непорозуміння в реципієнтів. Особливо це стосується термінів НАТОвського походження, неологізмів та сленгових виразів, що активно функціонують в англомовному військовому дискурсі. Тому переклад має супроводжуватися глибоким аналізом змісту, функцій і конотативного навантаження кожного терміна.

Прагматичні аспекти перекладу в умовах гібридної війни

Як уже зазначалося, гібридна війна включає не лише збройне протистояння, а й інформаційно-психологічні операції, кібератаки, економічний тиск. Відповідно, військова термінологія активно функціонує в медіадискурсі, політичній риториці, офіційних документах. Тому важливою є прагматична адекватність перекладу – його відповідність комунікативній меті та очікуванням аудиторії.

Зокрема, терміни «narrative warfare», «cognitive domain», «information dominance» мають виразне ідеологічне навантаження. Їхній переклад не повинен бути лише технічним – він має враховувати маніпулятивний потенціал. Термін «narrative warfare» доцільно перекладати як «війна наративів» або «наративне протистояння» – залежно від контексту та стилістики тексту.

Ідеологізація термінів і лінгвокультурна адаптація

Військова лексика в сучасних умовах часто виконує й ідеологічну функцію – формує образ ворога, героїзує своїх, легітимізує військові дії. Тому переклад має враховувати культурно-національні особливості сприйняття. Наприклад, термін «counterinsurgency» можна перекласти як «контрповстанська операція», однак у контексті української історичної пам'яті краще використовувати «боротьба з незаконними збройними фор-

муваннями» або подібні нейтральніші формулювання, щоб уникнути конфлікту з національними наративами.

Аналогічно, потрібно обережно підходити до перекладу таких термінів, як «hybrid threat», «color revolution», «fifth column» – позаяк вони нерідко використовуються у пропагандистських цілях і можуть мати негативне політичне забарвлення.

Гібридна війна як форма збройного протистояння створює особливий контекст для функціонування військової термінології, оскільки вона охоплює не лише традиційні бойові дії, а й інформаційні.

Взаємодія з терміносистемою НАТО

Оскільки Україна активно впроваджує стандарти НАТО, виникає потреба в уніфікації термінології відповідно до STANAG-ів (Standardization Agreements). Це передбачає переклад та гармонізацію англомовних стандартів із урахуванням специфіки української військової доктрини. Проте в наявних перекладах спостерігається значна варіативність і відсутність системності.

Наприклад, термін «situational awareness» перекладається як «усвідомлення ситуації», «розуміння обстановки» або навіть «ситуаційне бачення». Відсутність єдиного терміна ускладнює міжвідомчу комунікацію та знижує ефективність навчальних матеріалів і документації.

Гармонізація української військової терміносистеми з міжнародними стандартами, зокрема – НАТО, має включати не лише переклад STANAG-документів, а й вироблення єдиних стандартів для термінів, які вже використовуються у Збройних силах України, у засобах масової інформації, у навчальних матеріалах. Відсутність уніфікації призводить до термінологічного хаосу, що негативно впливає на міжвідомчу комунікацію, підготовку кадрів і якість інформаційного супроводу операцій.

Вплив інформаційної війни на терміносистему

Гібридна війна супроводжується активним створенням нових термінів і неологізмів як у англомовному, так і в українському інформаційному просторі. Такі терміни, як «cyber strike», «info weapon», «digital battlefield», часто не мають усталених перекладів. У процесі перекладу виникає потреба не лише в пошуку відповідників, а й у термінотворенні.

Непоодинокі випадки, коли українські перекладачі використовують кальки або запозичення, що не завжди відповідає нормам української мови. Наприклад, «фейк-ньюз» вкорінилося в ужитку, хоча український варіант «фальшиві новини» є точнішим. Така ситуація свідчить про потребу у чітких лінгвістичних орієнтирах і науковому супроводі процесу адаптації термінології.

Перекладацькі стратегії в умовах обмеженого часу

У бойових умовах або в екстрених ситуаціях переклад військової інформації має здійснюватися швидко, чітко та без втрати змісту. Це вимагає застосування стратегій узагальнення, описового перекладу, синонімії та навіть створення нових термінів спеціально для конкретного випадку. Наприклад, термін «suppressive fire» часто передається як вогневе прикриття, хоча буквальний переклад (пригнічувальний вогонь) може бути незрозумілим або стилістично недоречним. Або ж «rules of engagement» передається як правила відкриття вогню, хоча дослівний переклад (правила взаємодії) не відображає військовий контекст. Також «evacuation zone» іноді перекладається як зона евакуації населення, навіть коли йдеться лише про виведення особового складу. Проте відсутність підготовки до таких викликів призводить до помилок, неточностей або втрати критичної інформації.

Зокрема, перекладачі польових зведень стикаються з такими викликами, як неправильне трактування термінів «kill zone», «fire mission», «asset deployment». Їхній переклад залежить від оперативного контексту, тому потрібні гнучкі рішення, що ґрунтуються на досвіді та знанні реальної ситуації.

Проблема збереження стилістики та регістру

Військова термінологія може функціонувати в різних регістрах: від офіційно-ділового до публіцистичного чи навіть розмовного. Перекладач має адаптувати терміни відповідно до жанру тексту. Наприклад, термін «boots on the ground» у військовому рапорті може бути перекладено як «наземні сили», а в медіа – як «присутність військових на місці подій».

Збереження стилістичної відповідності –одне з найскладніших завдань перекладу, адже неправильний регістр може змінити тональність повідомлення, викликати непорозуміння або спотворити зміст.

Взаємозв'язок термінології та національної безпеки

Переклад військової термінології – це не лише лінгвістична, а й стратегічна діяльність. Якість перекладу військової термінології має прямий зв'язок із національною безпекою. Помилки в термінах можуть мати критичні наслідки, особливо в бойовій обстановці або в міжвідомчій координації. Тому розвиток системи навчання

військових перекладачів, запровадження спеціалізованих освітніх програм, формування державних стандартів, електронних термінологічних баз, методичних матеріалів, глосаріїв мають стати пріоритетними завданнями для мовної політики держави.

Перспективи стандартизації та навчання перекладачів

Актуальним завданням є створення національної платформи для координації перекладацької діяльності в безпековій сфері. Йдеться про формування електронних словників, терміносистем за напрямами, рекомендацій щодо адаптації термінів із англійської мови. Важливим є також розвиток спеціалізованих освітніх програм для підготовки військових перекладачів, які володіють не лише мовою, а й знанням військової справи, оперативної ситуації та комунікаційних стратегій.

Загалом, викладений матеріал демонструє багатогранність проблематики перекладу військової термінології в умовах гібридної війни. Цей процес вимагає не лише мовної компетентності, а й глибокого розуміння геополітичного контексту, військової специфіки та інформаційної динаміки. Тому питання перекладу доцільно розглядати як частину комплексної стратегії національної безпеки й інформаційної оборони.

Таким чином, подальше дослідження має бути спрямоване на вироблення чітких критеріїв для перекладу та адаптації термінів, формування узгодженої термінологічної бази, дослідження впливу перекладених термінів на громадську думку, а також методичну підтримку практиків, які працюють у сфері безпеки й оборони.

Висновки. Аналіз процесу перекладу військової термінології з англійської мови на українську в умовах гібридної війни засвідчив складність і багатовимірність цього явища. Військова термінологія – це не лише набір спеціалізованих слів і понять, а ключовий компонент національної безпеки, інформаційної стійкості та стратегічної комунікації. Зміни, які відбуваються в мовній картині світу внаслідок збройного конфлікту нового типу, потребують переосмислення підходів до перекладацької практики у військовій сфері.

Переклад військової термінології вимагає балансування між точністю й оперативністю. Це потребує напрацьованих стратегій узагальнення, синонімії, описових перекладів, а також формування «польових» глосаріїв і шаблонів для типових ситуацій. Крім того, термінологія гібридної війни активно змінюється й оновлюється, що створює постійну потребу в термінотворенні. Перекладачі змушені працювати з неологізмами, термінами інформаційної, цифрової та психологічної війни, які ще не мають усталених аналогів в українській мові. Відповідно, виникає запит на наукове супроводження термінотворчого процесу, зокрема на участь лінгвістів, військових експертів і перекладачів у створенні офіційних терміносистем.

У підсумку можна стверджувати, що переклад військової термінології – це міждисциплінарна проблема, яка поєднує лінгвістику, військову справу, політологію, психологію та інформаційні технології, потребуючи комплексного підходу, науково обґрунтованої стратегії та координації між перекладачами, фахівцями оборонного сектору, освітніми установами та державними органами для забезпечення ефективної адаптації військової термінології до умов гібридної війни та інформаційної безпеки України. Подальше дослідження вбачаємо у вивченні військової термінології на базисі інших джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В. В. Визначення поняття «військовий переклад». Філологічні трактати. 2018. Т. 10, № 3. С. 7–14. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/69733 (дата звернення: 20.05.2025).

2. Корунець І. С. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. 5-те вид., виправ. і допов. Вінниця : Нова книга, 2017. 448 с.

3. Малімон Л. К., Щербан К. О. Переклад військової термінології в англомовних онлайн-новинах під час висвітлення війни в Україні. Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 35. С. 201–205. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/35/38.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

4. Нагач М. В., Хоменко М. М. Особливості перекладу військових термінів. Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research : матеріали 8-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 листопада 2023 р., Орлеан, Франція). Орлеан : InterConf, 2023. С. 596–606. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.11.2023.061 (дата звернення: 20.05.2025).

5. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2011. 353 p. URL: https://nlp.csie.org/~sound/translation.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

6. Manual on EU Legal Translation into Ukrainian. In 2 parts. Part B. Ukrainian Language and Translation into Ukrainian / eds.: Martina Bajčić, Colin D. Robertson, Liudmyla Slavova. Kyiv : Publishing and Polygraphic Center «Kyiv University», 2024. 289 p.

7. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2016. 395 p. URL: https://www.academia.edu/42705996/Introducing_Translation_Studies (дата звернення: 20.05.2025).
8. Мілітарний : офіційний сайт. URL: https://mil.in.ua/uk/ (дата звернення: 20.05.2025).
9. Militarnyi : official site. URL: https://mil.in.ua/en/ (дата звернення: 20.05.2025).

УДК 004.738.5:81’243:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.31

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ ТА ПЕРЕКЛАДУ НА ФАКУЛЬТЕТАХ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМКУ

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND TRANSLATION AT HUMANITARIAN FACULTIES

Бесараб О.М.,
orcid.org/0000-0002-0793-2850
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглянуто роль цифрових технологій у навчанні іноземних мов і перекладу на гуманітарних факультетах закладів вищої освіти. Розкрито теоретичні засади цифровізації освітнього процесу, проаналізовано типи ІКТ-засобів, які застосовуються у мовній та перекладацькій підготовці, зокрема інформаційно-пошукові системи, навчальні платформи, інтерактивні ресурси, інструменти для розвитку усного мовлення та перекладацькі середовища. Обґрунтовано актуальність цифровізації в умовах трансформації освітнього середовища та зростаючих вимог до мовної і перекладацької підготовки. Проведено огляд класифікації ІКТ-засобів, їх функціональних можливостей та переваг у навчальному процесі. Особливу увагу приділено інтерактивній платформі Genially як інструменту для створення мультимедійних освітніх ресурсів, що сприяє формуванню лінгвістичних, перекладацьких та міжкультурних компетентностей. Зазначена платформа поєднує в собі елементи гейміфікації, мультимедійності, візуалізації та взаємодії, що забезпечує високий рівень залучення студентів до навчального процесу. Наведено приклади практичного використання Genially у навчанні граматики, лексики, усного мовлення, а також у перекладі інфографіки, відеоматеріалів і медіатекстів. Узагальнено результати досліджень щодо ефективності використання цифрових ресурсів. Виявлено переваги та труднощі впровадження цифрових платформ та застосунків в освітній процес для студентів гуманітарного спрямування.

Обґрунтовано потребу в розвитку цифрової педагогіки, підготовці викладачів до роботи з мультимедійними інструментами та створенні авторських методичних матеріалів на основі цифрових ресурсів для змішаного навчання та міжуніверситетської співпраці. Запропоновано напрями подальших досліджень, зокрема розробку моделей змішаного навчання та порівняльний аналіз цифрових платформ для лінгвістичної й перекладацької підготовки.

Ключові слова: цифрові технології, іноземна мова, переклад, гуманітарні факультети, Genially, мовна освіта, цифровізація.

The article explores the role of digital technologies in foreign language and translation teaching at humanities faculties in higher education institutions. It outlines the theoretical foundations of educational digitalization and analyzes various types of ICT tools applied in linguistic and translation training, including information retrieval systems, learning platforms, interactive resources, speaking development tools, and computer-assisted translation environments. The relevance of digitalization is substantiated in the context of educational transformation and the increasing demands on language and translation training. The paper reviews the classification of ICT tools, their functions, and advantages in the educational process. Particular attention is given to the Genially platform as an interactive tool for creating multimedia educational resources that contribute to the development of linguistic, translation, and intercultural competencies. The platform combines the possibilities of gamification, multimedia, visualization, and interactivity features, thereby ensuring a high level of student engagement in the learning process. Practical examples of using Genially in teaching grammar, vocabulary, speaking, and translation of infographics, videos, and media texts are presented. The article summarizes research findings on the effectiveness of digital resources. It identifies the benefits and challenges of digital platform integration into the educational process in the humanities domain.

The need for the development of digital pedagogy, teacher training in working with multimedia tools, and the creation of author-developed teaching materials based on digital resources for blended learning models, and inter-university cooperation is substantiated. The article proposes directions for further research, including the development of blended learning models and a comparative analysis of digital platforms for linguistic and translation training.

Key words: digital technologies, foreign language, translation, humanities faculties, Genially, language education, digitalization.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація сучасного суспільства істотно впливає на освітню сферу, змінюючи підходи до викладання іноземних мов і перекладу. Для гуманітарних факультетів, де готують фахівців з мовною, міжкультурною та перекладацькою компетентністю, дедалі актуальнішою стає потреба в інтеграції сучасних цифрових технологій у навчальний процес. В умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства ефективність підготовки таких фахівців значною мірою залежить від використання інноваційних методів навчання та цифрових ресурсів. Однак до сьогодні не всі аспекти такого впровадження є належним чином дослідженими, що зумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень. Цифровізація освіти активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, у працях Бикова В.Ю. [1] висвітлюється стратегічне бачення цифрової трансформації вищої освіти. Коваленко О.П. [2] аналізує практичні підходи до використання цифрових ресурсів у викладанні іноземних мов. У роботах Levy & Stockwell [3], Mishan [4] розглядається зміна ролі викладача в умовах використання ІКТ. Однак дослідження, присвячені інтерактивним платформам типу Genially, залишаються поодинокими, що створює простір для подальших розвідок.

Недостатньо вивчено ефективність конкретних цифрових інструментів у формуванні перекладацької компетентності. Немає уніфікованих методичних рекомендацій для викладачів, які інтегрують такі платформи в освітній процес.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз можливостей застосування цифрових технологій у процесі викладання іноземної мови та перекладу, зокрема з урахуванням специфіки гуманітарної освіти. У центрі уваги – потенціал інтерактивної платформи Genially як інструменту для створення мультимедійних освітніх продуктів, що сприяють підвищенню якості мовної підготовки та розвитку професійних перекладацьких навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація вищої освіти розглядається як системне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у всі аспекти освітньої діяльності. У контексті викладання іноземних мов і перекладу це означає зміну освітньої парадигми: від традиційних методів до інтерактивного, візуально насиченого й студентоцентричного підходу.

Сучасні дослідження свідчать про позитивний вплив цифрових технологій на розвиток когнітивної активності студентів, їхню мотивацію до вивчення мов, креативність та самостійність у навчанні. ІКТ дозволяють урізноманітнити форми подання навчального матеріалу, організовувати самостійну роботу, здійснювати моніторинг знань у режимі реального часу.

До основних принципів цифровізації мовної освіти можемо віднести наступні аспекти:

– персоналізація навчання;
– інтерактивність і візуалізація змісту;
– розвиток навичок цифрової грамотності;
– створення відкритого освітнього середовища;
– підтримка колаборативного навчання.

Перекладацька освіта вимагає додаткового врахування професійної специфіки. Зокрема, цифрові засоби мають забезпечувати умови для моделювання реальних перекладацьких ситуацій, опрацювання автентичних текстів різного жанру та стилю, доступ до мультимедійних ресурсів іноземними мовами тощо. Розглянемо, які саме види цифрових інструментів існують в цілому. Цифрові інструменти для навчання мови та перекладу можна умовно розподілити на декілька категорій. Серед них: інформаційно-пошукові платформи (онлайн-бібліотеки, корпуси, глосарії, словники); онлайн-бібліотеки (Google Books, JSTOR, DOAJ), які забезпечують доступ до широкого спектру наукової літератури, підручників, досліджень, що є важливими джерелами при вивченні мови і перекладу; мовні корпуси (British National Corpus, Sketch Engine), які дозволяють аналізувати реальне мовлення, виявляти частотність, контексти вживання лексем, що сприяє формуванню граматичної і лексичної компетентності; словники та глосарії (Cambridge Dictionary, Linguee, Multitran), які є незамінними для самостійного засвоєння лексики та пошуку відповідників у перекладі; навчальні платформи (Moodle, Google Classroom, Coursera, Edmodo). Навчальні платформи, наприклад, мають багато функцій, зокрема, дозволяють створювати курси, проводити тестування, відстежувати прогрес студентів (Moodle), інтегруються з іншими сервісами Google та надають прості засоби для спілкування, розміщення матеріалів та оцінювання завдань (Google Classroom), є міжнародною освітньою платформою з широким вибором курсів з лінгвістики, перекладу, методики викладання мов (Coursera) та поєднують функції соціальної мережі та платформи для дистанційного навчання (Edmodo). Досить багатофункціональними є інтерактивні інструменти для створення навчального контенту (Genially, H5P, Canva, Mentimeter). Genially: дозволяє створювати інтерактивні презентації, вікторини, візуальні історії, що підвищують зацікавлення і залучення студентів. H5P: інтегрується з Moodle і дозволяє створювати інтерактивні відео, презентації, тести та інші мультимедійні ресурси. Canva: використовується для створення інфографіки, постерів, карт знань, що особливо корисно для візуалізації складних понять і процесів. Mentimeter: дає змогу проводити опитування, голосування, збирати миттєвий фідбек під час занять.

Корисними для імплементації у начальний процес є також інструменти для розвитку мовлення та аудіювання (Padlet, Vocaroo, Flipgrid). Padlet: онлайн-дошка, де студенти можуть публікувати аудіо-, відеофайли, тексти, коментувати

роботи інших, що сприяє розвитку продуктивних і рецептивних навичок. Vocaroo: простий сервіс для запису та прослуховування власного мовлення, корисний для розвитку вимови та інтонації. Flipgrid: дозволяє викладачам створювати відео-завдання, а студентам – відповідати у форматі відео, що стимулює розвиток монологічного і діалогічного мовлення.

У навчанні перекладу цінними стануть автоматизовані перекладацькі середовища (Trados, Memsource, Smartcat). Trados Studio є своєрідним професійним середовищем для перекладачів, що включає пам'ять перекладів, термінологічні бази та можливість командної роботи. Memsource яляє собою хмарне рішення для перекладацьких команд, з можливістю автоматичного перекладу, редагування, аналізу якості. А Smartcat поєднує функції редактора, платформи для командної роботи та біржі перекладацьких послуг, підтримує інтеграцію з машинним перекладом.

Кожен із зазначених ІКТ-засобів виконує свою функцію в навчальному процесі: одні забезпечують доступ до ресурсів, інші – сприяють створенню навчального контенту, треті – розвивають мовні навички або професійну перекладацьку компетентність. Їх раціональне використання дозволяє підвищити якість освітнього процесу, зробити його інтерактивним, адаптивним та орієнтованим на потреби сучасного здобувача освіти.

Інструменти з третьої групи – інтерактивні візуальні платформи – відіграють особливу роль у формуванні як мовної, так і перекладацької компетентності. Саме до цієї категорії належить Genially – універсальний ресурс для створення мультимедійного контенту.

Досить цікавою та практично корисною є платформа Genially, яка має неабиякий дидактичний потенціал для застосування у вивченні і викладанні мови і перекладацькій підготовці.

Genially – це інструмент, що дозволяє створювати інтерактивні презентації, освітні ігри, віртуальні екскурсії, вікторини, тренажери та мінікурси без потреби програмування. Ця платформа поєднує в собі елементи гейміфікації, візуалізації й інтерактиву, що відповідає принципам сучасної педагогіки.

У процесі викладання англійської мови на гуманітарних факультетах інтерактивна платформа Genially маючи значний дидактичний потенціал, може бути застосованою у навчанні різним аспектам мови, зокрема, при формуванні граматичної, лексичної та комунікативної компетентностей. Genially може бути використано для: створення інтерактивних вправ з граматики та лексики; розвитку навичок читання та аудіювання з використанням текстів, відео та аудіо; візуалізації культурних аспектів мовного середовища; тренування усного мовлення через симуляції комунікативних ситуацій. Наведемо деякі приклади такого застосування.

Для викладання перекладу Genially пропонує наступні можливості: моделювання перекладацьких кейсів (інтерактивні вправи на переклад фрагментів із контекстом); створення порівняльних таблиць мовних структур (SL-TL); інтеграцію мультимедійних матеріалів у перекладні проєкти (переклад відео, інфографіки); формування портфоліо перекладача (інтерактивні презентації з відображенням професійних досягнень). Використання Genially сприяє активізації студентів, розвиває креативність, формує вміння працювати з мультимодальними текстами та адаптувати мовний матеріал до умов реального перекладацького середовища.

У межах курсу «Іноземна мова» для відпрацювання одного з важливих граматичних аспектів англійської мови студентам пропонується виконати проєкт зі створення інтерактивної презентації про умовні речення. Кожній групі потрібно розробити міні-курс із вправами на визначення типу умовного речення, переклад речень українською мовою, доповнення частин конструкцій. Завдяки Genially можна реалізувати гейміфіковану форму виконання завдань, яка дозволить підвищити мотивацію студентів та сприятиме кращому запам'ятовуванню структур. У навчанні граматики Genially дає можливість створювати тематичні модулі, у межах яких реалізуються інтерактивні завдання на засвоєння граматичних конструкцій. У межах теми "Conditional Sentences" студенти можуть проходити ігрові вправи на класифікацію типів умовних речень, доповнення пропозицій із варіантами вибору, переклад речень із контекстуальним підсиленням. Візуально-анімовані елементи в такому застосуванні сприяють кращому розумінню структур і стимулюють аналітичне мислення.

Покращити засвоєння лексики зазначений застосунок уможливить за допомогою інтерактивних флеш-карток, хмар слів, семантичних карт або тематичних вікторин, створених у Genially. Виконувати цю роботу можна як індивідуально, так у груповій формі, що, у будь-якому випадку, призведе до активізації нової лексики. Так, при вивченні теми "Environmental Issues" можливо створити лексичні тренажери, які дозволяють студентам співвідносити терміни з візуальними зображеннями або контекстуальними прикладами.

Для розвитку усного мовлення можливе застосування симульованих комунікативних ситуацій в Genially, зокрема через віртуальні діалоги або інтерактивні сценарії, сприяє розвитку навичок монологічного й діалогічного мовлення. Наприклад, під час вивчення теми "At the Airport" студенти можуть взаємодіяти з віртуальними персонажами, обираючи варіанти реплік, озвучуючи відповіді, та отримуючи негайний зворотний зв'язок. Такий формат сприяє моделюванню реальних комунікативних ситуацій у безпечному освітньому середовищі.

Під час перекладу, зокрема, роботою над перекладом відеоматеріалів, функціонал Genially дозволяє інтегрувати відео з платформ YouTube або Vimeo безпосередньо в інтерактивні слайди, що відкриває широкі можливості для роботи з автентичним аудіовізуальним контентом. Наприклад, у межах курсу з перекладу медіатекстів студентам можна запропонувати виконати завдання з перекладу фрагментів відеороликів соціального, інформаційного чи рекламного характеру. У створеній презентації можна реалізувати порівняння оригінального відео з перекладеним текстом, додати коментарі щодо лексичних і стилістичних трансформацій, а також пояснення перекладацьких рішень. Такий формат роботи сприяє формуванню навичок перекладу мультимодальних текстів і розвитку критичного мислення.

У перекладі ж медіатекстів Genially можна ефективно застосувати для аналізу та перекладу зображувально-текстових матеріалів (інфографіки, новинних заголовків, постів у соціальних мережах). Наприклад, під час вивчення теми «Мова мас-медіа» даємо студентам завдання перекласти англомовну інфографіку, присвячену екологічній тематиці. У результаті створюється інтерактивний продукт, у якому кожен елемент (підпис, цифра, піктограма) має адаптований переклад з поясненням вибору термінів, з урахуванням жанру, стилю й аудиторії. Така діяльність сприяє розвитку навичок інтерсеміотичного перекладу та формуванню професійної рефлексії.

У курсі "Основи перекладу", у рамках теми "Переклад медіатекстів" можемо запропонувати студентам перекласти уривки з англомовних інфографік про зміни клімату, візуальні огляди туристичних місць, відеоролики з соціальних мереж. У Genially вони створюють інтерактивні звіти з варіантами перекладу, коментарями до мовних трансформацій та обґрунтуванням стилістичних рішень. Це завдання допоможе активізувати розвиток критичного мислення, сприятиме відпрацюванню навичок аналізувати текст та ефективно адаптувати його для україномовної аудиторії.

Питання ефективності використання цифрових технологій у мовній і перекладацькій освіті досі залишається дискусійним, адже завжди існують як переваги, так і недоліки того чи іншого підходу.

Викладений у сучасних дослідженнях з цієї теми аналіз результатів опитування студентів і викладачів показав, що понад 85% учасників високо оцінюють зручність, інтерактивність і візуальну привабливість Genially. Більшість студентів відзначають зростання мотивації до навчання, підвищення рівня засвоєння матеріалу, зручність роботи з мультимедійними текстами. Викладачі наголошують на гнучкості ресурсу, можливості створення адаптивних курсів і легкому доступі до результатів роботи студентів.

Разом з тим було виявлено певні труднощі: потреба у швидкому інтернет-з'єднанні, необхідність попередньої підготовки викладача, обмеження безкоштовної версії платформи. Однак ці фактори не знижують загальну ефективність використання Genially, а скоріше вимагають організаційної підтримки та навчання персоналу.

Незважаючи на існуючи нюанси цифровізації освіти, все ж таки перспективи розвитку цифрових підходів у підготовці фахівців гуманітарного профілю є досить значущими та позитивними.

Розвиток цифрових технологій відкриває нові горизонти для гуманітарної освіти. Використання інтерактивних платформ дозволяє формувати не лише мовну компетентність, а й міждисциплінарні навички – критичне мислення, цифрову грамотність, комунікативну та культурну гнучкість. У майбутньому можливе активне залучення штучного інтелекту для автоматизованого аналізу мови, адаптивного навчання та вдосконалення онлайн-середовищ перекладацької практики.

Одним із важливих напрямів залишається подальше навчання викладачів цифровій педагогіці та створення методичних рекомендацій щодо інтеграції Genially у різні дисципліни. Важливим є також розвиток академічної мобільності через спільні онлайн-проєкти між університетами.

Висновки. Підводячи підсумки вищезазначеного, можемо відзначити, що інтеграція цифрових технологій, зокрема платформи Genially, у процес навчання іноземної мови та перекладу на гуманітарних факультетах демонструє високу ефективність і потенціал для подальшого розвитку. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації студентів, розвитку професійних навичок та адаптації до цифрового освітнього середовища. Водночас

цифровізація освіти вимагає системного підходу, інституційної підтримки та постійного оновлення методичного інструментарію.

У подальших дослідженнях доцільно зосередитись на порівняльному аналізі ефективності різних цифрових платформ, розробці авторських курсів на базі Genially та створенні моделей змішаного навчання для фахівців мовної і перекладацької галузей. Наступні дослідження варто спрямувати на аналіз впливу гейміфікації на результативність навчання та підтримку цифрової педагогіки серед викладачів гуманітарного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В.Ю., Співаковський О.В. Цифрова трансформація освіти в Україні. Київ: ІІТЗН НАПН України, 2021.

2. Коваленко О.П. Цифрові ресурси у викладанні іноземної мови: теорія і практика. Харків: ХНУ, 2020.

3. Levy M., Stockwell G. CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning. Routledge, 2013.

4. Mishan F. Designing Authenticity into Language Learning Materials. Intellect Books, 2015.

5. Офіційний сайт Genially. URL: https://www.genial.ly

УДК 81`25:004.9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.32

КОРПУСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ АНТРОПОГЕННОГО ТА ПОСТРЕДАГОВАНОГО МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ

CORPUS TECHNOLOGIES FOR ENSURING THE QUALITY OF HUMAN AND POST-EDITED MACHINE TRANSLATION IN AUDIOVISUAL LOCALIZATION

Бондаренко К.Л.,
orcid.org/0000-0002-2964-5123
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Бондаренко О.С.,
orcid.org/0000-0002-3148-8753
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики
Центральноукраїнського держаного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено вивченню можливостей використання корпусних технологій для забезпечення якості антропогенного перекладу та постредагованого машинного перекладу при локалізації аудіовізуальних продуктів (АВП). Для досягнення поставленої мети було сформульовано та реалізовано низку дослідницьких завдань: створення паралельного корпусу англомовних та україномовних субтитрів; автоматичне видобування ключових лексем та оцінка їхньої частотності й значущості в межах вихідного тексту; аналіз та типологізація перекладацьких відповідників; виявлення загальних стратегій передачі частотної лексики в локалізованому продукті; формулювання практичних рекомендацій для перекладачів та постредакторів, які працюють з подібними типами контенту (за жанром, стилістикою, цільовою аудиторією тощо). Емпіричним матеріалом слугували субтитри англійською та українською мовами до телевізійного серіалу “Brassic” (5 сезон, серії 1–7), загальним обсягом 40 940 слів для англійської та 28 549 слів для української версії. Застосування дистрибутивно-статистичного аналізу до двомовного паралельного корпусу, сформованого у Sketch Engine, дало змогу виявити найчастотніші лексеми та їхні типові колокації. Отримані статистичні дані дозволили встановити релевантні контексти використання ключових слів та з’ясувати їх функціональне навантаження. Метод “coupled pair analysis”, реалізований через функцію “Parallel Concordance, дав змогу визначити регулярні українські відповідники до сленгових одиниць, що належать до найуживаніших у корпусі. Дослідження має на меті сформувати базу перекладацьких рішень, що може бути інтегрована в локалізаційні глосарії, настанови зі стилю та довідкові матеріали для роботи з діалогами, насиченими сленговою лексикою. Аналіз відповідників довів, що основною перекладацькою стратегією роботи з обсценною лексикою є повне увідповіднення як на семантичному, так і на соціолінгвістичному рівнях. Цензурування чи самоцензурування у процесі подальшою роботи над локалізацією такого продукту через нейтралізацію обсценної лексики не відповідає запиту глядачів та не може бути рекомендованим локалізаторам. Розвідка поєднує теоретичний і прикладний підходи до забезпечення якості антропогенного перекладу та постредагованого машинного перекладу в динамічному сегменті локалізації аудіовізуальних продуктів.

Ключові слова: управління якістю перекладацького проєкту, локалізація, аудіовізуальний продукт, постредагування машинного перекладу, антропогенний переклад, корпусні технології, соціолінгвістичні особливості локалізації, сервісорієнтованість, ринок лінгвістичних послуг.

This article explores the potential of corpus-based technologies to ensure the quality of human and post-edited machine translation in audiovisual localization. To achieve this goal, a series of research tasks were outlined: creation of a bilingual parallel corpus of English and Ukrainian subtitles; automatic extraction of key lexical items and assessment of their frequency and significance within the source text; analysis and typologization of translation equivalents; identification of general strategies for rendering frequent lexical items in the localized product; and development of practical recommendations for translators and post-editors working with similar types of content (in terms of genre, style, and target audience). The empirical data consisted of English and Ukrainian subtitles for the British TV series Brassic (Season 5, Episodes 1–7), totaling 40,940 words in English and 28,549 words in Ukrainian. The use of a distributional-statistical method applied to the bilingual parallel corpus, built in Sketch Engine, made it possible to identify the most frequent lexical items and their typical collocations. Statistical data allowed the researchers to determine relevant usage contexts and the functional roles of key words. The “coupled pair analysis” method, implemented via the “Parallel Concordance” function, enabled the identification of regular Ukrainian equivalents for frequent English slang items in the corpus. The study aims to establish a database of translation solutions that can be integrated into localization glossaries, style guides, and reference materials for working with slang-rich dialogue. The analysis of equivalents has shown that the primary strategy for rendering obscene language is full equivalence on both semantic and sociolinguistic levels. Censorship or self-censorship through the neutralization of such language during the subsequent localization process does not meet audience expectations and cannot be recom-

mended to localizers. Thus, this research combines theoretical and applied approaches to improving the quality of human and machine-assisted translation in the fast-evolving field of audiovisual localization.

Key words: translation project quality management, localization, audiovisual product, post-editing of machine translation, human translation, corpus technologies, sociolinguistic aspects of localization, service-orientation, language services market.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток ринку локалізації аудіовізуальних продуктів, пов'язаний із цифровізацією, яка визначає як специфіку виробництва та поширення, так і безпосереднього споживання продуктів аудиторією [1], викликає гостру потребу в науковому переосмисленні діяльності лінгвістів, залучених до процесу локалізації аудіовізуальних продуктів (АВП). За даними загальноєвропейського опитування представників галузі лінгвістичних послуг ELIS, у 2023 році секторі аудіовізуальної локалізації розглядався як такий, що демонстрував найбільш активне зростання [2].

Розгляд традиційної послуги АВП у контексті локалізації, де антропогенний переклад чи постредагування машинного перекладу – лише один із етапів виробництва продукту, – достатньо стійка тенденція як серед відомих дослідників [1, 3], так і серед практиків та аналітиків ринку [2]. Під локалізацією розуміють лінгвістичну та культурну адаптацію цифрового продукту до вимог та особливостей певної локалі, а також послуги та технології, покликані забезпечити багатомовність світового інформаційного потоку [4].

Актуальність дослідження. Власне лінгвістична складова адаптації аудіовізуальних продуктів для української локалі потребує додаткових наукових розвідок. Традиційний для українського перекладознавства розгляд локалізованих українською аудіовізуальних продуктів в контексті теорії трансформацій [5] не завжди бере до уваги специфіку самих продуктів, які, на відміну від традиційних перекладацьких проєктів (текстів художньої літератури, юридичних, медичних тощо) характеризуються мультимодальністю, що є не факультативною, а ключовою характеристикою аналізованих продуктів [6; 7]. Можливим кроком у напрямку виявлення певних тенденцій і готових перекладацьких рішень, системно пропонованих при адаптації аудіовізуальних продуктів, могла б стати обробка значних масивів паралельних субтитрів за допомогою інструментів корпусної лінгвістики. За умови аналізу значного обсягу текстової інформації, отримані результати можуть бути використані в галузі, наприклад, для укладення чи оновлення настанов зі стилю (style guides).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи специфіку аудіовізуального дискурсу і особливості його адаптації для різних локалей, підтримуємо думку про недостатність використання класичних перекладознавчих теорій, які "представляють вади, непослідовності, втрати як випадковості, що загалом не порушують цілісності системи" [8, с. 234] для аналізу субтитрованого продукту, характеристиками якого якраз і є "втрати" – результат конденсації вихідного продукту [6]. Робочим визначенням локалізації аудіовізуального продукту як послуги вважатимемо адаптацію аудіовізуального контенту (художніх, документальних фільмів, реклами, популярних відео) задля їх повного розуміння аудиторією цільової локалі. Процес значно відрізняється від перекладу загальних чи спеціалізованих текстів, оскільки передбачає врахування візуальної та звукової складових для відтворення художньої та комунікативної цілісності оригіналу… Субтитрування передбачає відтворення діалогів цільовою мовою зі збереженням оригінальної звукової доріжки. Субтитрування передбачає лінгвальну та темпоральну адаптацію задля увідповіднення цільового тексту зображенню на екрані [9].

Метою нашої розвідки стало визначення потенціалу застосування інструментів корпусної лінгвістики для забезпечення стійкої якості локалізованого аудіовізуального продукту. Досягнення мети передбачало виконання низки **завдань**: створення двомовного паралельного корпусу англійських та українських субтитрів; видобування ключових слів, частотність яких свідчить про їхню важливість для вихідного продукту; виявлення та систематизація англо-українських відповідників; встановлення загальних стратегій відтворення ключових слів у аналізованому продукті; розробка рекомендацій та допоміжних матеріалів (references) для антропогенного перекладу та постредагування машинного перекладу схожих (за змістом, цільовою аудиторією тощо) аудіовізуальних продуктів. **Матеріалом дослідження** стали англійські та українські субтитри до серіалу "Brassic" (5 сезон, 1–7 серії) загальним обсягом 40940 та 28549 слів.

В дослідженні було використано якісний та кількісний (дистрибутивно-статистичний) методи корпусного аналізу, релевантність якого для перекладознавства підтверджена схожими дослідженнями в галузі локалізації [10], в тому

числі, й аудіовізуальних продуктів [11; 12; 13; 14]. Застосування дистрибутивно-статистичного методу до сформованого дослідниками у програмі Sketch Engine двомовного паралельного корпусу дозволило виявити частотні слова та їхні колокати. На основі даних кількісного аналізу було встановлено статистично значущі контексти, а відповідно, функції ключових слів. Застосування методу "coupled pair analysis" [15] до запропонованих програмою Sketch Engine зіставлених сегментів (parallel concordance) дозволило виявити регулярні відповідники до сленгових англійських лексем – найчастотніших ключових слів аналізованого контенту.

Аналіз англо-українських відповідників мав декілька цілей. Першою з них було виявлення загальних тенденцій відтворення обсценізмів і перевірка гіпотези щодо цензури (чи самоцензури лінгвістів) [13]. Цілком очевидно, що якщо в подальшій роботі над проєктом (наприклад, наступним сезоном), лінгвіст застосовуватиме інші стратегії (нейтралізування або евфемізації), клієнт відчуватиме себе ошуканим, оскільки персонаж в українській версії "використовуватиме" відмінний від попереднього сезону ідіолект [16]. Другою ціллю було створення переліку регулярних відповідників, які можна було б використовувати в якості довідникового матеріалу, що може бути використаний як для антропогенного перекладу субтитрів, так і для постредагування машинного перекладу, деякі рушії якого (особливо нетреновані) демонструють певну "цнотливість" відносно сленгової обсценної лексики, евфемізуючи або нейтралізуючи її.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, матеріалом для дослідження стали англійські та українські субтитри до аудіовізуального продукту "Brassic" (5 сезон, 2023 р.), зокрема, серії «Eddie», «Missing Body», «Hans», «Sweet Sixteen», «Ratcatcher», «Caravan of Courage», «Albert». На платформі SketchEngine було створено паралельний (англо-український) корпус субтитрів аналізованого матеріалу, а функціонал програми дозволяє переглянути докладну аналітику щодо обсягу, складу, типу текстів тощо.

Видобування ключових слів відбувалось шляхом автоматичного опрацювання англійської складової корпусу програмою і подальшим критичним переглядом результатів видобування з фокусом на ті частотні лексичні одиниці, які становитимуть потенційну проблему для лінгвістів. Функція видобування ключових слів (Keywords) реалізується в варіантах "Single words" та Multiword terms. Результати видобування можуть бути збережені в кількох форматах задля подальшої обробки фахівцями.

Як бачимо, серед видобутих однослівних варіантів на другому (після власних імен) місці – сленгова обсценна лексика, яка й буде в фокусі нашої уваги. Її частотність і розмаїття функцій, у яких її було вжито опосередковано підтверджує її фіксація і серед багатослівних

Таблиця 1

Нейтралізація обсценної лексики в необробленому машинному перекладі

English	Антропогенний	Google Translate	Deepl Translate
He's your boy, Tommo – there's nothing more likely to cause a fucked up adult than an absent father.	Він твій син , Томмо , і для дорослого немає нічого більш куйового , ніж відсутність батька .	Він твій хлопець, Томмо — немає нічого більш імовірного для дорослого розчарування, ніж відсутність батька.	Він твій син, Томмо, і ніщо так не засмучує дорослого, як відсутність батька.
Daffinc? Daffinc!	Дафіно ? .. Дафіно !	Даффінс? Даффінс!	Дафні? Дафні!
What the fuck's this Kenny Diamond shit?	Що за хєрня з Кенні Даймондом ?	Що за лайно з Кенні Даймондом?	Що це за фігня з Кенні Даймондом?
Hans, that's not even the best bit.	Ганс , це не це не найкраще .	Ганс, це навіть не найкраща частина.	Ганс, це ще не найкраще.
Hiya, where's Vinnie?	Здорова , де Вінні ?	Привіт, де Вінні?	Привіт, а де Вінні?
Is Mani around, please?	А Мані вдома ?	Мані десь поруч, будь ласка?	Мані тут, будь ласка?
Right , very good , Cardi .	Мммммм, Карді.	Правильно, дуже добре, Карді.	Так, дуже добре, Карді.
A dickhead with a fuck truck.	Уйобок з автойОбусом .	Придурок з вантажівкою для сексу.	Мудак з вантажівкою.
I'm buying a fucking Mine Sweeper.	Я купив мінншуєр , блєа .	Я купую клятий сапер.	Я купую довбаний мінншуєр.
Germans love sky diving .	Німці обожнюють стрибати з парашутом.	Німці люблять стрибки з парашутом.	Німці люблять стрибки з парашутом.
Fucking hell...	Бляха-муха ...	Чорт забирай...	Трясця твоїй матері...

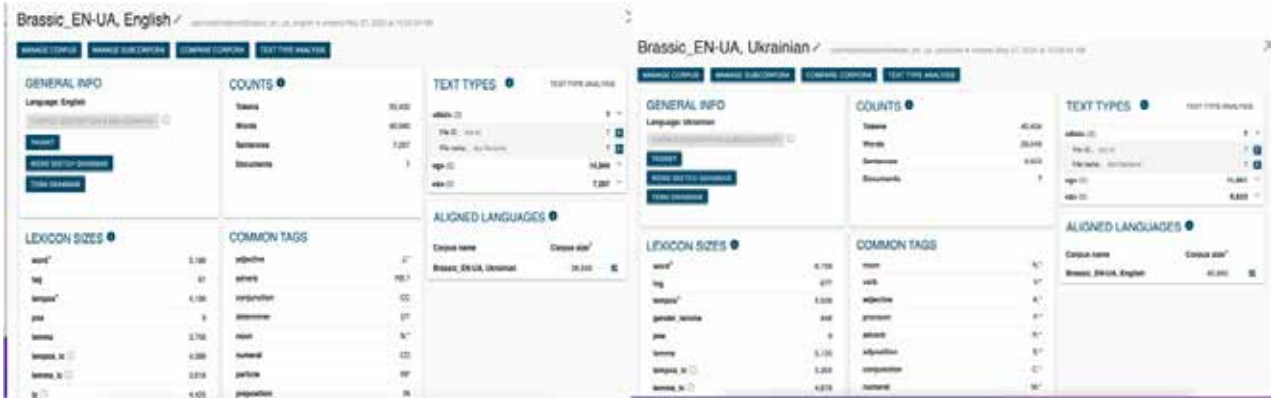

Рис. 1. Візуалізація статистичних даних паралельного корпусу в програмі SketchEngine (функція Corpus Info)

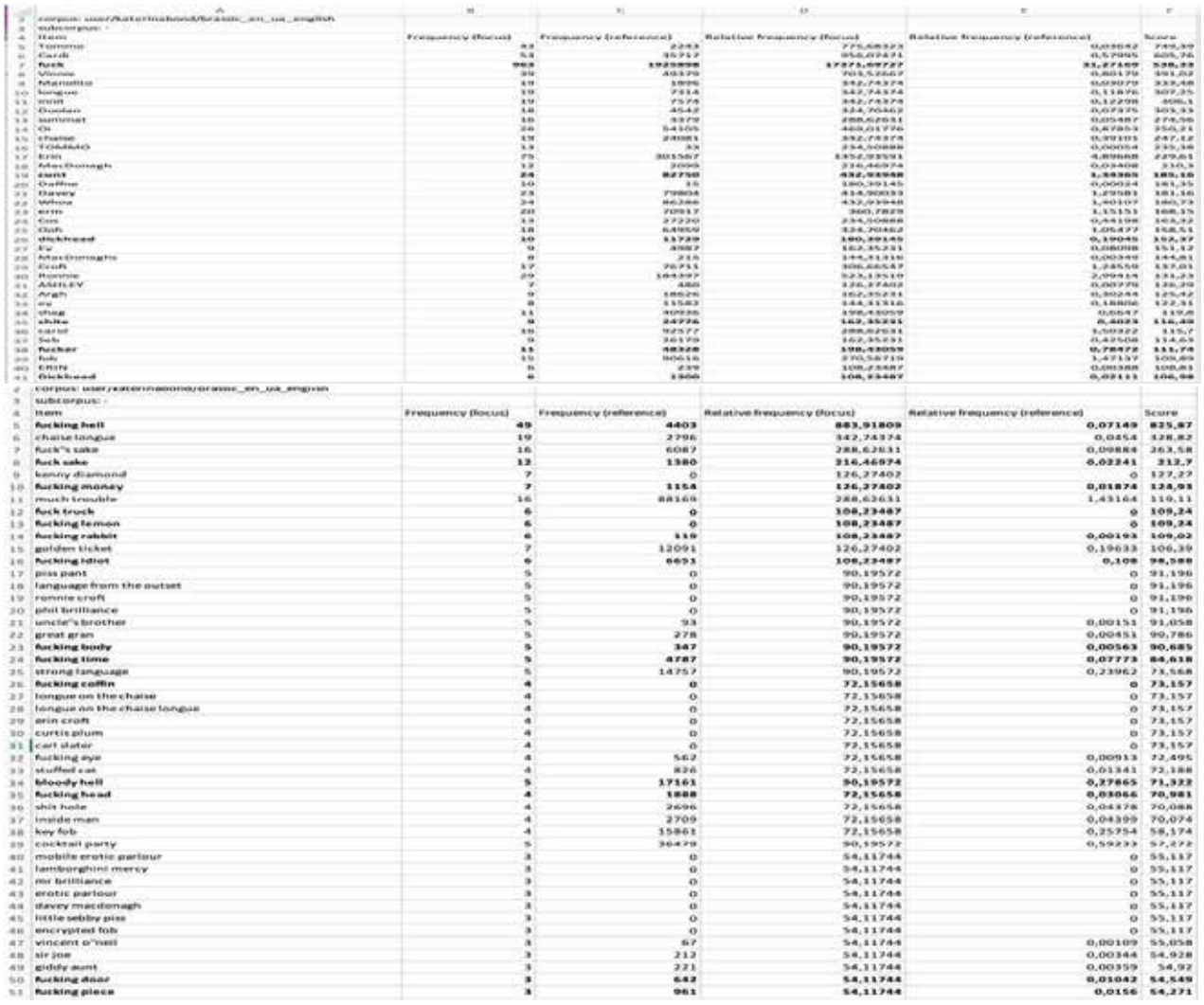

Item	Frequency (focus)	Frequency (reference)	Relative frequency (focus)	Relative frequency (reference)	Score
fucking hell	**49**	**4403**	**883,91809**	**0,07149**	**825,87**
chaise longue	19	2796	342,74374	0,0454	128,82
fuck"s sake	16	6087	288,62631	0,09884	263,58
fuck sake	**12**	**1380**	**216,46974**	**0,02241**	**212,7**
kenny diamond	7	0	126,27402	0	127,27
fucking money	**7**	**1154**	**126,27402**	**0,01874**	**124,93**
much trouble	16	88169	288,62631	1,43164	110,11
fuck truck	**6**	**0**	**108,23487**	**0**	**109,24**
fucking lemon	**6**	**0**	**108,23487**	**0**	**109,24**
fucking rabbit	**6**	**110**	**108,23487**	**0,00193**	**109,02**
golden ticket	7	12091	126,27402	0,19633	106,39
fucking idiot	**6**	**6031**	**108,23487**	**0,108**	**98,988**
piss pant	5	0	90,19572	0	91,196
language from the outset	5	0	90,19572	0	91,196
ronnie croft	5	0	90,19572	0	91,196
phil brilliance	5	0	90,19572	0	91,196
uncle"s brother	5	93	90,19572	0,00151	91,058
great gran	5	278	90,19572	0,00451	90,786
fucking body	**5**	**347**	**90,19572**	**0,00563**	**90,685**
fucking time	**5**	**4787**	**90,19572**	**0,07773**	**84,618**
strong language	5	14757	90,19572	0,23962	73,568
fucking coffin	**4**	**0**	**72,15658**	**0**	**73,157**
tongue on the chaise	4	0	72,15658	0	73,157
tongue on the chaise longue	4	0	72,15658	0	73,157
erin croft	4	0	72,15658	0	73,157
curtis plum	4	0	72,15658	0	73,157
carl platar	4	0	72,15658	0	73,157
fucking aye	4	562	72,15658	0,00913	72,495
stuffed cat	4	826	72,15658	0,01341	72,188
bloody hell	**5**	**17161**	**90,19572**	**0,27865**	**71,922**
fucking head	**4**	**1888**	**72,15658**	**0,03066**	**70,981**
shit hole	4	2696	72,15658	0,04378	70,088
inside man	4	2709	72,15658	0,04399	70,074
key fob	4	15861	72,15658	0,25754	58,174
cocktail party	5	36479	90,19572	0,59233	57,272
mobile erotic parlour	3	0	54,11744	0	55,117
lamborghini mercy	3	0	54,11744	0	55,117
mr brilliance	3	0	54,11744	0	55,117
erotic parlour	3	0	54,11744	0	55,117
davey macdonagh	3	0	54,11744	0	55,117
little sebby pies	3	0	54,11744	0	55,117
encrypted fob	3	0	54,11744	0	55,117
vincent o"neil	3	67	54,11744	0,00109	55,058
sir joe	3	212	54,11744	0,00344	54,928
giddy aunt	3	221	54,11744	0,00359	54,92
fucking door	**3**	**642**	**54,11744**	**0,01042**	**54,549**
fucking piece	**3**	**961**	**54,11744**	**0,0156**	**54,271**

Рис. 2. Візуалізація видобування однокомпонентних та багатокомпонентних ключових слів /словосполук у програмі SketchEngine (фрагмент)

пропозицій. Звертаємо увагу на те, що деякі лексеми в списках частотних слів трапляються не один раз, а в варіантах з великої та малої літери (як-от, D/dickhead). В нашому дослідженні трактуватимемо їх як інваріант однієї лексеми. Зауважимо також, що просте видобування інколи пропонує в якості ключового частину слова, як-от *fuck*, а не *fucking*. Останнє взагалі пропонується поза першою сотнею в списку частотності однокомпонентних слів, а в списку багатокомпонентних посідає місце вгорі списку. Налаштування фільтрів видачі дозволяє мінімізувати цю проблему.

Серед запропонованою системою ключових слів нами було обрано наступні сленгові лексеми: *fuck (963 вживань), cunt (24), dickhead (16), shite (9), fucker (11), shit (101), dude (56), bastard (23), bloody (43).* Задля застосування методу “coupled pair analysis” за допомогою програми було здійснено низку інтеракцій.

На першому етапі було застосовано функцію “Concordance”, яка дозволяє побачити контекст ужитку лексичних одиниць, які були предметом нашої розвідки. Застосована в подальшому функція “Parallel concordance” дозволила візуалізувати англо-українські відповідники в контексті. Функція “GDEX” (good dictionary examples) дозволила виокремити найбільш характерні приклади відповідників у контексті.

Найчастотнішими відповідниками до сленгового обсценізму *arsehole* є *мудило, мудло, пиздобол, сука.* За допомогою функції “Parallel Concordance” можна візуалізувати всі варіанти відповідників у контексті.

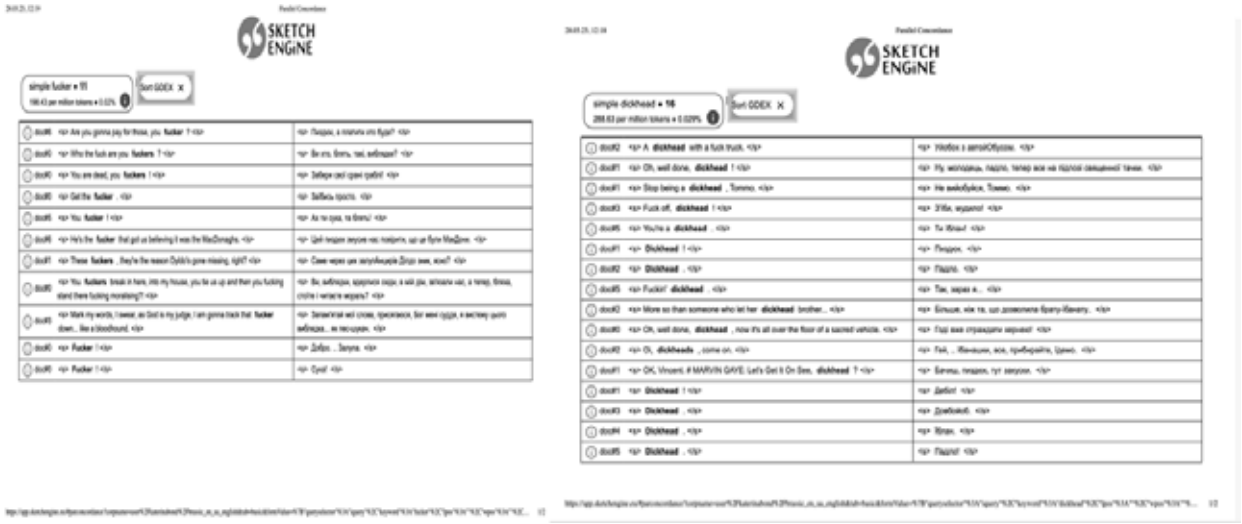

Рис. 3. Візуалізація зіставлення відповідників у вихідних та локалізованих субтитрах засобами програми SketchEngine

Відповідниками до *bastard* в адаптованій для української локалі версії серіалу є *байстрюк (2), виблядок (3), падло (2), виродок (2), лайно, вилупок, гівнюк, покидьок, козляра, сука.*

Відповідниками до *dickhead* є *падло (3), уйобок, мудило, йблан, пиздюк, падло, йбанат, ібанашка, дебіл, довбойоб, йблан.*

Відповідники обсценізму *Fucking* визначаються значенням цією одиниці. Якщо її використано перед іменниками в значенні ‘*неприємний, гідний зневаги’*, відповідники, як правило, – прикметники тотожної семантики і соціостилістичного регістру: *йобаний (44), сраний (32), грьобаний (22), ссаний (9), сучий (2), їбучий, заїбенний, злоїбучий, блядський, плюгавий, кончений,*

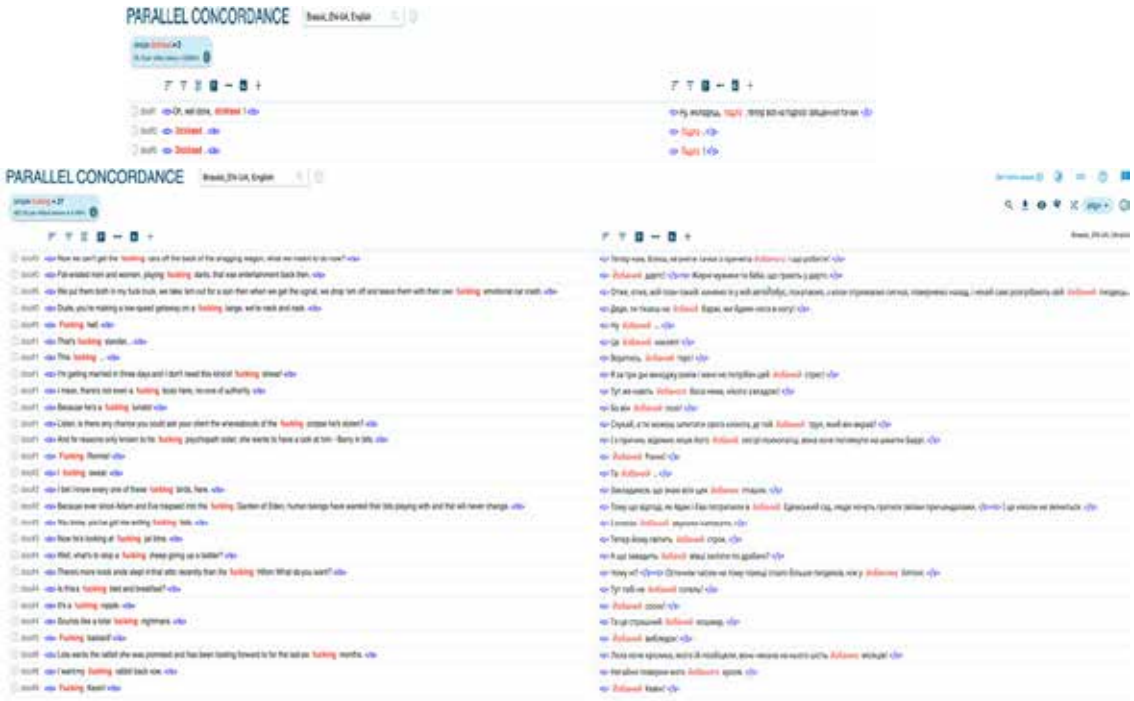

За наявності кількох синонімічних відповідників можна встановити певні закономірності колокації кожного з них. За допомогою функції “Word Sketch Difference” візуалізується статистична інформація (кількість уживань) і особливості взаємодії аналізованих лексем.

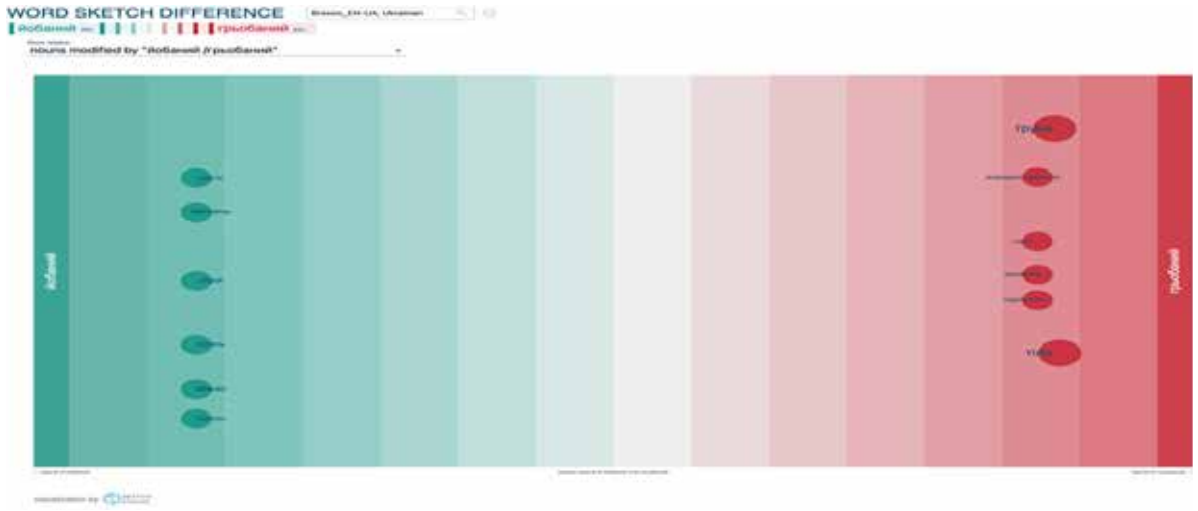

Рис. 4. Візуалізація зіставлення колокатів синонімів у локалізованих субтитрах засобами програми SketchEngine

Зауважимо, що коли *Fucking* використано з емфатичною метою, відповідниками будуть переважно *бляха, бля, сука* тощо.

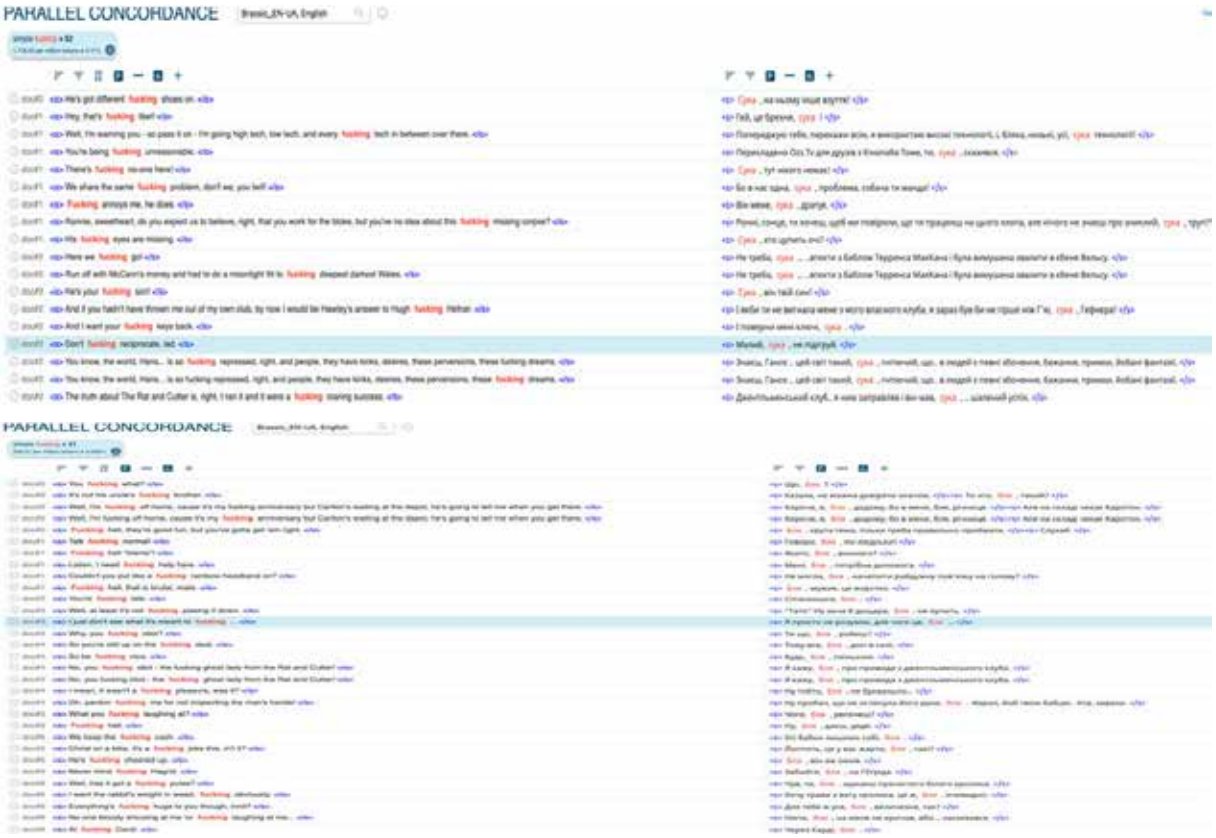

В незначній кількості випадків (3,08%) українські відповідники тотожні за соціостилістичним регістром, але відмінні за семантикою. Як правило, в локалізованій версії фіксуємо обсценну одиницю з конкретнішим у порівнянні з вихідною лексемою значенні.

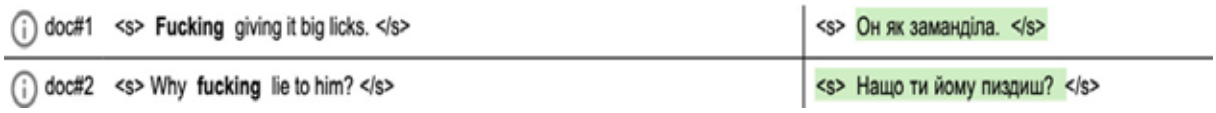

У понад 50% випадків обсценна лексика має відповідниками українські обсценізми, притому, значно різноманітніші, аніж у вихідному тексті. Це спростовує поширену думку про неперекладність сленгу. За нашою гіпотезою, висунутою в результаті аналізу української адаптації творів К.Тарантино для української локалі [17] і підтвердженою аналізованим матеріалом "Brassic", найбільший відсоток випущень /нейтралізації обсценізмів пояснюється не цензурою (бо в інших парах відповідників впливу цензури не простежується), а іншими чинниками, зокрема специфікою субтитрування, конденсація неважливої інформації в яких є характеристикою цієї лінгвістичної послуги.

Вважаємо подану нижче інформацію щодо виявлених в результаті корпусного зіставного аналізу такою, що може бути використана як довідковий матеріал, який забезпечуватиме стійку якість локалізації аудіовізуальних проєктів схожого змісту.

Таблиця 2

Англо-українські відповідники обсценної лексики в оригіналі та локалізованій версії аудіозвіуального продукту "Brassic"

Англ. обсценізм	Значення	Українські обсценізми
arsehole	An insult used to describe someone who is very unpleasant, annoying, or mean-spirited.	мудло, мудило, пиздобол, сука
bastard	A very unpleasant, cruel, or despicable person. Used as an insult.	виблядок, байстрюк, падло, виродок, лайно, вилупок, гівнюк, покидьок, козляра, сука
cunt	Used as a deeply offensive insult to describe a person (most often a man) as hateful, mean, or despicable.	пиздюк, сука, хмир, хуйло, суче вим'я, курка патлата, гад
dickhead	Insult for a person who is behaving stupidly, rudely, or obnoxiously.	падло, уйобок, мудило, пиздюк, їбанат, їбанашка, їблан, дебіл, довбойоб
fucking	Used before a noun to emphasize negative quality or contempt, displeasing, despicable	йобаний, сраний, грьобаний, ссаний, сучий, їбучий, заїбенний, злоїбучий, блядський, плюгавий, кончений.
	Used to add strong emotion (positive or negative) to a statement.	бляха, сука, бля, блять, бляха-муха

Висновки. Застосування корпусних інструментів (зокрема, Sketch Engine) довело свою ефективність для виявлення лінгвальної специфіки проєкта, в тому числі, регулярних відповідників у перекладі сленгової та обсценної лексики, що особливо важливо для підтримання стилістичної послідовності між сезонами аудіовізуальних продуктів. У понад 50% випадків англомовна обсценна лексика у субтитрах була передана українськими обсценізмами тотожної семантики, що спростовує поширену думку про неперекладність сленгу. Українські переклади демонструють значно ширший спектр варіантів, ніж англомовний оригінал. Це свідчить про творчу свободу перекладачів або постредакторів, а також – про відсутність жорсткої цензури. Відповідники до слів *arsehole*, *bastard*, *cunt*, *dickhead*, *fucking* тощо мають чітку залежність від контексту – або зберігають функціональне навантаження (інвектива, зневага, емоційна інтенсивність), або ж нейтралізуються через особливості субтитрування. Виявлені відповідники можуть бути використані як основа для створення глосаріїв або довідкових матеріалів для фахівців з перекладу і постредагування, особливо при роботі з діалогами в АВП. Отримані результати сприяють стандартизації перекладацьких рішень, підвищенню якості локалізації та послідовності в адаптації мовленнєвих характеристик персонажів, що є критично важливим для збереження ідіолекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chaume F. Localizing Media Contents: Technological Shifts, Global and Social Differences and Activism in Audiovisual Translation. *The Routledge companion to global television*. Routledge, 2019. С. 320–331.

2. European Language Industry Survey – ELIS 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/resources-partners/translation-and-language-resources/language-industry_en

3. Jiménez-Crespo M. A. Localization in translation. Abingdon, Oxon; New York NY: Routledge, 2024. 336 c.

4. Schäler R. Translators and localization: Education and training in the context of the Global Initiative for Local Computing (GILC). *The Interpreter and Translator Trainer*. 2007. С. 119–135.

5. Хорошун О. О. Застосування лексичних трансформацій в українському перекладі мультиплікаційного фільму «Монстри на канікулах». *Studia methodologica*. 2024. Вип. 58. С. 191–197.

6. Díaz-Cintas J. Audiovisual translation. *The Bloomsbury companion to language industry studies*. 2020. С. 209–230.

7. Лук'янова Т. Г. Мультимодальне конструювання емоцій: інтерсеміотичний переклад (на матеріалі англійської та української мов). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. № 2. С. 122–128.

8. Carreres Á. Cruzando límites: la retórica en la traducción de Jacques Derrida. Oxford: Peter Lang, 2005.

9. GALA Global [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gala-global.org/knowledge-center/about-the-industry/language-services

10. Jiménez-Crespo M. A. Conventions in localisation: a corpus study of original vs. translated web texts. *Jostrans: The Journal of Specialized Translation*. 2009. № 12(1). С. 79–102.

11.Bywood L., Volk M., Fishel M., Georgakopoulou P. Parallel subtitle corpora and their applications in machine translation and translatology. *Perspectives*. 2013. Т. 21. № 4. С. 595–610.

12. Abu-Rayyash H., Haider A. S., Al-Adwan A. Strategies of translating swear words into Arabic: a case study of a parallel corpus of Netflix English-Arabic movie subtitles. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Т. 10. № 1. С. 1–13.

13. Zakuan T. I. M. Subtitling profanity into Malay: Balancing formal and creative taboo expressions. *Salud, Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias*. 2024. Т. 3. С. 1244.

14. Jiang Q., Doherty S. A corpus-based study on the English-Chinese swearwords produced by amateur (fansubbing) and professional (prosubbing) subtitling. *Perspectives*. 2024. С. 1–27.

15. Toury G. Descriptive Translation Studies – and Beyond. Amsterdam: John Benjamins, 2012. С. 116.

16. Chaume F. Is audiovisual translation putting the concept of translation up against the ropes? *The Journal of Specialised Translation*. 2018. № 30(1). С. 84–104.

17. Bondarenko K., Bondarenko O. Translating English slang into Ukrainian: A study of Pulp Fiction and Once Upon a Time in… Hollywood. *SHS Web of Conferences*. 2021. Т. 105. С. 04001.

УДК 811.111=161.2]'255.4:821.111-311.1Мердок А.
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.33

ВІДТВОРЕННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОМАНУ "THE BLACK PRINCE" А. МЕРДОК В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

REPRODUCTION OF THE GENRE SPECIFICITY OF THE PSYCHOLOGICAL NOVEL "THE BLACK PRINCE" BY A. MURDOCH IN UKRAINIAN TRANSLATION

Бугрій А.С.,
orcid.org/0000-0002-5411-8990
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Доній Т.М.,
orcid.org/0000-0003-1450-8297
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто специфіку відтворення жанрової моделі психологічного роману Айріс Мердок "The Black Prince" в українському перекладі, зосереджуючись на ключових елементах, що формують жанрову домінанту тексту: глибинній реконструкції внутрішнього світу персонажа, інтенсивності внутрішнього монологу, філософсько-психологічному наповненні любовної тематики, а також наративній структурі й стилістичних особливостях авторського мовлення. В основі дослідження – метод порівняльної інтерпретації оригіналу та перекладу, що дозволяє простежити міру збереження психологічного реалізму як провідного жанрового принципу. Аналіз демонструє, що роман Мердок репрезентує любов не як просту емоційну подію, а як онтологічне випробування, екзистенційну кризу, яка втілюється через поєднання філософських алюзій, шекспірівської міжтекстовості й платонічної парадигми еросу як сили духовного зростання. Увага приділена тому, як ці багатошарові концепти втілюються в українському перекладі – чи збережено фрагментарну синтаксичну структуру монологу, інтонаційну напругу та глибину метафор, які визначають стиль Мердок. У фокусі опиняється образ Бредлі Пірсона, чия письменницька сповідь, створена в умовах ув'язнення, функціонує не лише як текст про події, а як форма самоконструювання, у якій індивідуальна свідомість долає межі буденного досвіду. Письмо постає актом пізнання та способом збереження цілісності «я» у стані граничної кризи. Саме через письмо Пірсон реалізує внутрішню свободу, до якої його привело трансформуюче кохання. У перекладі важливо зберегти цю багаторівневу напругу між особистісним і універсальним, емоційним і метафізичним, інтимним і культурним. Стаття підкреслює роль перекладача як співтворця, відповідального за точність, естетичну відповідність і жанрову адекватність міжмовного перенесення. Доведено, що переклад "The Black Prince" в українському літературному просторі має сприйматися не лише як мовна адаптація, а як акт художньої рецепції, в якому важливо зберегти психологічну напругу, жанрову цілісність і філософську складність оригіналу.

Ключові слова: переклад, жанрова специфіка, психологічний роман, внутрішній монолог, Айріс Мердок.

This article explores the reproduction of the genre-specific features of Iris Murdoch's psychological novel "The Black Prince" in its Ukrainian translation, focusing on key elements that define its genre identity: the profound reconstruction of the protagonist's inner world, the intensity, and fragmentation of his internal monologue, the philosophical and psychological dimensions of the love theme, as well as narrative structure and stylistic nuances. Using a method of comparative interpretation, the study evaluates the degree to which the Ukrainian version preserves the principles of psychological realism – a genre-defining trait of the original. The analysis shows that Murdoch presents love not as a conventional emotional experience, but as an ontological trial and existential rupture, constructed through Platonic, intertextual (Shakespearean), and metaphysical layers. Attention is paid to how these multilayered dimensions are reflected in the translation: whether the syntactic fragmentation, rhythmic tension, and metaphorical depth of Murdoch's prose have been effectively reproduced. The focus is placed on the character of Bradley Pearson, whose prison-written confession becomes more than a record of events; it is a means of metaphysical self-construction, where the individual consciousness transcends ordinary reality. Writing functions as a form of knowledge and a means to preserve the integrity of the self in times of crisis. Through his narrative, Pearson achieves inner freedom, catalyzed by the transformative power of love. The article argues that for the Ukrainian translation to preserve the genre essence of the novel, it must retain the tension between personal and universal, emotional and philosophical, intimate and cultural. The role of the translator is seen not merely as a linguistic mediator but as a co-creator, responsible for the original's aesthetic preservation, philosophical, and genre integrity. Ultimately, "The Black Prince" in Ukrainian should be viewed as an act of artistic reception, not just linguistic adaptation, a process that must safeguard the novel's psychological intensity and intellectual complexity.

Key words: translation, genre specificity, psychological novel, internal monologue, Iris Murdoch.

Постановка проблеми. Відтворення жанрової специфіки психологічного роману "The Black Prince" А. Мердок в українському перекладі є важливим аспектом дослідження, що дозволяє оцінити не лише лінгвістичну адекватність передачі тексту, але й збереження його глибинної пси-

хологічної сутності та жанрових особливостей. Для досягнення цієї мети особливої ваги набуває концептуальний підхід до інтерпретації, що враховує як специфіку оригіналу, так і особливості його рецепції в українському літературному контексті. Найбільш доцільним у дослідженні стає застосування методу «порівняльної інтерпретації» (за Р. Веллеком), що спирається на зіставлення літературних текстів різних національних літератур – англійської та української. Такий підхід, як прояв змістової та поетикальної типології, дає змогу виявити спільні тематичні, проблематичні та мотивні елементи, характерні для психологічного роману як жанру в межах єдиного світового літературного процесу.

Метою порівняльної інтерпретації в контексті нашої розвідки є визначення того, наскільки успішно український переклад відтворює авторські інтенції А. Мердок щодо жанрових характеристик "The Black Prince". Це включає зіставлення художнього втілення психологічної глибини, особливостей наративної структури, прийомів розкриття внутрішнього світу персонажів та інших елементів, що формують жанрову своєрідність роману.

Аналіз найхарактерніших рис роману А. Мердок на проблемно-змістовому рівні дозволяє виявити структурні особливості, які мають бути відтворені в перекладі для збереження жанрової ідентичності твору. Зіставлення цих особливостей з їхнім відтворенням в українському перекладі дасть змогу оцінити, наскільки успішно український переклад відтворює жанрову специфіку психологічного роману "The Black Prince", зберігаючи при цьому його глибинний зміст та художню цінність у новому культурному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про усталене розуміння художнього психологізму як традиційного естетичного принципу, що зосереджується на відображенні внутрішнього світу персонажа через художні засоби. Праці Ґ. Каррі [1], Р. Іглстона [2], К. Левін [3], Д. Аттриджа [4], П. Во [5] підкреслюють, що художній психологізм охоплює передавання думок, переживань, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Ця традиція бере свій початок в англійському романі кінця XVIII–XX століть, де засоби характеристики персонажів відігравали ключову роль у розкритті їхньої психології. Багатоплановість сюжету, розгалуженість фабули, лаконізм у зображенні середовища створювали відчуття реальності життя з його непередбачуваністю та випадковостями, що генетично пов'язано з романістикою О. Бальзака. Водночас, елементи химерної інтриги та сюжетних перипетій можуть бути співвіднесені з творчістю Ч. Діккенса, для якого характерні таємниці та випадковості, а також із комедіями В. Шекспіра та високою англійською комедією XVII століття. Особливої уваги заслуговує вплив традиції «потоку свідомості» (В. Вульф, Дж. Джойс, М. Пруст), яка (у дещо трансформованому вигляді) простежується у творчості А. Мердок, адже сама письменниця розуміла художній психологізм як традицію, що сформувалася в середині XIX – на початку XX століть (Г. Джеймс, В. Вульф, Дж. Джойс), де митець сміливо досліджує внутрішній світ людини, роблячи видимим «театр» її свідомості, а не лише зовнішні прояви поведінки та емоції, керовані розумом.

Постановка завдання. У контексті дослідження рецепції англійської літератури в Україні особливої актуальності набуває вивчення перекладацьких стратегій, спрямованих на відтворення жанрової специфіки оригінальних творів. Зважаючи на це, завданням даної розвідки став комплексний аналіз українського перекладу психологічного роману "The Black Prince" Айріс Мердок з метою виявлення ступеня збереження його жанрових характеристик. Для досягнення поставленої мети було здійснено порівняльну інтерпретацію оригіналу та перекладу, зосереджуючись на ключових елементах, що визначають жанрову своєрідність психологічного роману, зокрема глибині розкриття внутрішнього світу персонажів, особливостях наративної структури, прийомах психологізації, а також проблемно-тематичному комплексі твору. Результати порівняльного аналізу дозволять зробити висновки щодо успішності передачі жанрової ідентичності роману "The Black Prince" в українському літературному просторі та визначити потенційні аспекти, що могли зазнати трансформацій у процесі міжмовного та міжкультурного перенесення.

Виклад основного матеріалу. Відтворення жанрової специфіки психологічного роману "The Black Prince" А. Мердок в українському перекладі передбачає збереження ключових ознак психологічного реалізму – художнього методу, що зосереджується не на зовнішніх подіях, а на глибокому зануренні у внутрішній світ персонажів, їхню свідомість і підсвідомість, складну багатошарову емоційну та інтелектуальну динаміку. Основна увага в романі приділена фіксації найтонших психоемоційних коливань, потоку думок, сумнівів, спонтанних імпульсів, що фор-

мують внутрішній драматизм героїв і стають рушієм сюжету.

Центральним виявом жанрової специфіки твору постає глибинна реконструкція психіки головного героя – Бредлі Пірсона, інтелектуала й письменника середнього віку, який опиняється на межі внутрішньої трансформації. Його несподіване й суперечливе почуття до молодої Джуліан, доньки близького друга, порушує усталену систему раціонального самоконтролю, занурюючи героя в стан психоемоційної нестабільності. У межах жанру психологічного роману це почуття не є простою сюжетною подією – воно функціонує як симптом внутрішнього розладу, вияв духовної кризи, в якій психоемоційні імпульси вступають у конфлікт із раціональними настановами, а реальне й уявне взаємно проникають одне в одне. Особистісна драма Бредлі розгортається на тлі ширшого філософського задуму, в якому любов постає як гранична форма переживання, що здатна як піднести людину до морального осягнення, так і зруйнувати її внутрішній порядок. Недаремно роман має підзаголовок "A Celebration of Love", який вказує на інтерпретацію любові не лише як емоційного стану, а як універсального метафізичного явища, здатного викривати глибинну структуру свідомості. У творчості А. Мердок ця тема посідає провідне місце: любов осмислюється як шлях до осягнення моральної істини, як випробування, що розкриває справжню природу особистості.

У творі цей філософський мотив набуває особливої інтенсивності – любов Бредлі до Джуліан символізує зіткнення з трансцендентним, із внутрішнім «абсолютом», який одночасно є і джерелом натхнення, і виявом руйнівної пристрасті. У цьому вимірі текст вписується у платонічну парадигму, характерну для ряду романів письменниці, як-от "The Nice and the Good" та "Bruno's Dream", де послідовно актуалізуються мотиви ієрархії цінностей, духовного зростання, ідеї Блага як вищої мети людського існування. Водночас у "The Black Prince" ці платонічні алюзії поєднуються із внутрішньою суперечливістю почуття, що стає не лише моральним випробуванням, а й джерелом болісної дезінтеграції.

У символічному вимірі образ Чорного принца втілює не лише архетип руйнівної пристрасті (еротичної одержимості), а й фігуру натхнення – міфологічну двозначність, що поєднує аполлонічне світло мистецтва і діонісійську пристрасть несвідомого. Саме таке прочитання було підтримане й самою авторкою, яка в численних інтерв'ю підкреслювала міфопоетичну й філософську глибину авторського задуму, співвідносячи любов не лише з почуттям, а з трансцендентним пізнанням. Значущою в цьому контексті є оцінка української дослідниці В. Герасимчук, яка вказує на актуалізацію платонівських алюзій у романі, зазначаючи, що вони «видаються прозорішими на тлі суперечливих і неоднозначних шекспірівських» [6, с. 269]. І справді, поруч із платонічним дискурсом у романі "The Black Prince" простежується виразний алюзійний зв'язок із шекспірівським спадком. Зокрема, внутрішній конфлікт героя, його рефлексії, сумніви та ідеалізоване сприйняття об'єкта любові перегукуються з класичним шекспірівським мотивом роздвоєності свідомості, сум'яття між пристрастю й обов'язком, між раціональним і хаотичним – своєрідним «бути чи не бути» у просторі психологічної сповіді. Багатошарове трактування любові в романі – філософське, психологічне, символічне – формує не лише ідейне ядро твору, а й один із ключових маркерів його жанрової належності. Відповідно, український переклад має відтворити не лише зовнішній перебіг подій, а й зберегти внутрішню драматургію, напругу між емоційним досвідом і філософським осмисленням буття, що визначає саму жанрову домінанту тексту.

Одним із провідних засобів реалізації цієї домінанти виступає внутрішній монолог Бредлі Пірсона – складний, суперечливий і фрагментований потік свідомості, що пронизує всю композиційну тканину роману. Саме через цей монолог читач отримує «доступ» до багаторівневої психоемоційної реальності героя, де кожне переживання набуває онтологічної глибини. Перед перекладачем постає завдання зберегти не лише смисловий обсяг висловлювань, а й інтонаційну мінливість, асоціативну логіку та ритмічну структуру фраз, притаманних стилю Мердок. У внутрішніх рефлексіях Бредлі любов осмислюється як вихід за межі егоцентричного бачення: "Happy love releases us from ego. We become aware of a world" [7, p. 219]. У перекладі О. Даскал: «Щасливе кохання вивільняє нас від его. Ми починаємо бачити навколишній світ» [8, с. 305] поєднано інтелектуальну насиченість і метафізичну прозорість, характерні для внутрішньої мови героя.

Цей погляд на кохання корелює з філософською парадигмою твору, в якій любов трактується не лише як емоційне чи тілесне переживання, а передусім як духовна сила, що стимулює прориви свідомості. Саме вона здатна розірвати лінійність звичного мислення й перевести особистість у стан граничного самоусвідомлення,

відкриваючи шлях до глибинного внутрішнього перетворення. Однак такий стан не є винятково піднесеним, навпаки, Мердок акцентує його амбівалентну природу, де найглибші переживання поєднують урочисте з руйнівним, світло з темрявою. Так, у внутрішньому монолозі героя звучить риторичне запитання, яке концентрує в собі філософську напругу його рефлексій: “Why is it that demonic suffering elevates and elevated suffering degrades?” [7, p. 311]. В українському перекладі: «Чому демонічні страждання підносять, а піднесені страждання принижують?» [8, с. 402] ця фраза виявляє характерну для Пірсона внутрішню суперечність і глибоке духовне блукання. У ній закладено парадоксальність буттєвого досвіду, в якому стирається межа між конструктивним і деструктивним.

У подальших роздумах Бредлі осмислює природу страждання як граничного досвіду, що не піддається раціональному осмисленню. Йдеться не про емоцію, а про абсолютизовану онтологічну категорію, яка визначає координатну систему існування: “There is such a thing as pure suffering, it burns like fire. It is absolute and irredeemable, and nothing can erase it. It remains in life like black absolutes” [7, p. 313]. У перекладі страждання інтерпретується як структурна категорія екзистенції, постійна присутність у житті, яка не піддається подоланню: «Існує таке поняття, як чисте страждання, воно палає, як вогонь. Воно абсолютне й непоправне, і ніщо не може його витерти. Воно залишається в житті як чорні абсолюти» [8, с. 405]. Емоційна напруженість поєднується з метафізичним осмисленням граничного буттєвого досвіду. Завданням перекладу в такому разі є не лише збереження образності, а й передача онтологічної ваги страждання, що виходить за межі приватного досвіду.

Бредлі неодноразово повертається до теми страждання як форми пізнання. У кульмінаційний момент він формулює одну з найяскравіших філософських максим:

“Pure suffering at best brings forgetfulness, at worst knowledge.” [7, p. 314]. Ця парадоксальна формула окреслює межовий стан, у якому людина втрачає опору в раціональному мисленні, але наближається до істини. Сама побудова висловлювання («at best... at worst...») створює емоційний контраст, що потребує точного відтворення в перекладі задля збереження його багатозначності. «Чисте страждання в кращому разі дає забуття, в гіршому – знання» [8, с. 406]. Страждання в романі постає не як емоційний вибух, а як джерело руйнування і прозріння.

Ще однією значущою ланкою цього внутрішнього пошуку є роздуми героя про можливість сенсу у темряві. Навіть мінімальне просвітлення набуває у тексті символічного виміру: “Happy are those upon whom these black stars shed even a faint light” [7, p. 329]. Метафора «чорних зірок» – один із найсильніших поетичних образів роману, тож у перекладі важливо було зберегти досвід темряви як простору потенційного осяяння: «Щасливі ті, на кого ці чорні зірки випромінюють хоча б слабке світло» [8, с. 417].

Втрата Джуліан стає для Бредлі Пірсона точкою неповернення, остаточно руйнуючи його ілюзії та спонукаючи до глибокого метафізичного пошуку. Свідомість героя, позбавлена орієнтирів, звертається до внутрішнього виміру, де відчай стає джерелом самоспоглядання. У цьому стані він прагне сягнути того, що називає “the realm of the truly profound spirit” – сфери, в якій можливе осягнення справжнього сенсу: “I still looked towards the realm of the truly profound spirit, towards that country of the mind where alone the highest forms of art and love and truth exist” [7, p. 331]. В українському варіанті фраза «Я все ще прагнув до сфери істинно глибокого духа, до тієї країни розуму, де лише й існують найвищі форми мистецтва, любові й істини» [8, с. 424] стає ключем до розуміння нової світоглядної оптики героя. Вона позначає перехід від зовнішньої кризи до внутрішнього прозріння, тому для перекладу важливо було зберегти інтонаційну напруженість, емоційну прозорість і водночас інтелектуальну насиченість оригіналу.

Світ після втрати коханої набуває для героя рис ворожого, трагічного ландшафту, що позбавлений сенсу й гармонії. Він сприймає дійсність крізь призму екзистенційної катастрофи: “Life, the vale of suffering, the vale of horror” [7, p. 358]. Збережене в українському перекладі почуття безвиході, що поступово трансформується в нову форму внутрішньої свободи, – «Життя – юдоль страждання, юдоль жаху» [8, с. 447], – демонструє, як зміна внутрішнього стану Бредлі впливає на його мовлення: мова стає уривчастою, насиченою повтором, алітераційними побудовами, що підсилюють відчуття замкненого болю.

А. Мердок майстерно змальовує, як відчай героя переходить у свідомо прийнятий стан. Бути приреченим на “pure suffering” – це той самий концепт, що вже звучав раніше, але зараз він набуває іншого відтінку: страждання вже не лише спричинене втратою, а й обране як шлях до духовного оновлення. Герой не просто пасивно пережи-

ває біль, а приймає його як єдину форму автентичного існування: “What else should I expect of life but pure suffering? I had chosen this” [7, p. 358]. Цей вибір стає свідченням внутрішньої еволюції героя, переходу від інтелектуального самоусвідомлення до трагічного стоїцизму: «Чого ще мені чекати від життя, крім чистого страждання? Я сам це обрав» [8, с. 447]. Баланс між емоційною інтонацією й філософською узагальненістю цього висловлювання (фраза “I had chosen this”) несе в собі потужну трансформаційну енергію. Вона завершує процес внутрішнього перелому, надаючи стражданню статус екзистенційного вибору.

Кульмінацією духовної трансформації Бредлі стає його ув’язнення, яке водночас є зовнішнім покаранням і внутрішнім визволенням. Фізичне обмеження свободи обертається парадоксальною формою внутрішньої автономії: саме в тюремній камері він створює свій роман-сповідь, у якому реконструює не стільки події, скільки метафізичну мапу власної свідомості. У цьому тексті любов, страждання й осмислення набувають єдиної художньо-філософської форми: “I wrote my story in prison. In a sense, I composed it with a part of myself which had been freed by being locked up” [7, p. 370]. Спроби «вхопити» у слові те, що зазвичай залишається поза межами мовної артикуляції: «Я написав свою історію у в’язниці. У певному сенсі, я створив її тією частиною себе, яку звільнило саме ув’язнення» [8, с. 459], перетворюють оповідь Пірсона не на хроніку подій, а на акт метафізичного самоствердження. Через письмо він конструює суб’єктивну істину, фіксує стан душі. Тому у перекладі важливо було зберегти внутрішній парадокс висловлювання: не просто буквальне протиставлення «ув’язнення – свобода», а глибинне розуміння звільнення через ізоляцію, творчість через втрату.

Письменницька діяльність виконує для героя не лише терапевтичну функцію, а й онтологічну: вона стає способом довести існування свідомості як творчої, автономної, здатної осмислити і перетворити власний досвід. Своїм письмом Пірсон ніби свідчить: він не зник, не розчинився у болю, а навпаки, саме завдяки цьому болю відбувається духовне оновлення. У цьому сенсі рух героя перегукується з платонівською концепцією еросу як сили, що веде душу до вищого пізнання. Через еротичне потрясіння він долає межу між неусвідомленим бажанням і духовним прозрінням. Кохання постає тут як імпульс до творення, що дає йому змогу написати єдиний (за власним переконанням) справжній твір: “This book is the only thing I’ve written which has any real value. It was written out of love. It was made with light” [7, p. 375]. Фраза «Ця книга – єдине, що я написав і що має справжню цінність. Вона написана з любові. Вона створена зі світла» [8, с. 462] зберігає ясність і водночас піднесеність оригіналу, його просвітлену тональність. “It was made with light” – не просто метафора, а квінтесенція всього шляху Пірсона, його духовного очищення через любов і втрату.

Саме тому оповідь Бредлі Пірсона, написана в ув’язненні, постає як спроба не лише відтворити хронологію пережитого, а й проникнути в суть внутрішнього досвіду. Йдеться не стільки про самі події, скільки про спосіб їх переживання, про те, як вони вплинули на внутрішній світ героя, трансформували його душу й тіло. “The effort was to bring into language that which is always felt to be outside language. A truth not easily seen or said” [7, p. 384]. «Зусиллям було вмістити в мову те, що завжди відчувається як щось поза мовою. Істину, яку нелегко побачити чи висловити» [8, с. 473]. Переклад немов підкреслює амбітність авторського жесту героя, зберігаючи ритм і напругу висловлювання, що символізує досягнення Пірсоном найвищої точки свого особистого й творчого розвитку. У цьому акті самовираження він втілює платонівський ідеал єдності еросу, пізнання і мистецтва. Його історія не просто оповідь про кохання, а жанрово значущий шлях героя психологічного роману: рух від хаосу почуття до його структурованої, художньо осмисленої форми. У цьому русі й полягає основна функція творчості в межах жанру психологічного роману – перетворення пережитого досвіду на форму істини.

Висновки. Порівняльна інтерпретація оригіналу та українського перекладу роману А. Мердок “The Black Prince” засвідчує, що відтворення жанрової специфіки психологічного роману вимагає насамперед глибокого розуміння філософської та естетичної природи оригіналу. Твір побудований на принципах психологічного реалізму, що виявляється у фрагментарності внутрішнього монологу, екзистенційній напрузі, багаторівневій символіці любові, страждання і творчості.

Український переклад у багатьох аспектах демонструє успішне збереження жанрових маркерів психологічного роману: інтонаційна мінливість, ритм мислення героя, метафорична насиченість і філософська напруга висловлювань переважно відтворені з високим рівнем точності та відповідності авторському задуму. На особливу увагу заслуговують фрагменти внутрішніх рефлексій Бредлі Пірсона, де кохання

постає як творче прозріння, а страждання як форма онтологічного досвіду. У центрі наративу – духовний шлях героя, який через втрату, самоусвідомлення та письмо досягає найвищої точки особистісного й мистецького розвитку. Така траєкторія відповідає платонівській моделі пізнання через ерос і дозволяє інтерпретувати роман як філософське свідчення про єдність любові, істини й мистецтва.

Таким чином, український переклад "The Black Prince" зберігає ключові жанрові особливості оригіналу, зокрема внутрішньо орієнтовану оповідь, метафізичну складність психологізму та рефлексивну природу наративу. Це забезпечує повноцінне функціонування твору в українському літературному контексті та свідчить про адекватну міжмовну й міжкультурну рецепцію роману Айріс Мердок у жанрі психологічної прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Currie G. The Nature of Fiction. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 212 p.
2. Eaglestone R. Ethical Criticism: Reading After Levinas. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. 192 p.
3. Levine C. The Serious Pleasures of Suspense: Victorian Realism and Narrative Doubt. Charlottesville: University of Virginia Press, 2003. 232 p.
4. Attridge D. The Singularity of Literature. London: Routledge, 2004. 200 p.
5. Waugh P. The Fragility of Mind in Modernism and After: Voices in the Risk Society. London: Bloomsbury Academic, 2023. 256 p.
6. Герасимчук В. Філософський роман XX століття: специфіка тексту. Київ: Парапан, 2007. 392 с.
7. Murdoch I. The Black Prince. London: Vintage, 2002. 432 p.
8. Мердок А. Чорний принц / пер. з англ. О. Даскал. Харків: Віват, 2018. 576 с.

УДК 811.111’25’373:821.111-312.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.34

ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИ ЯК ЗАСОБУ УВИРАЗНЕННЯ У ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ (НА ПРИКЛАДІ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ «КУВАЛА ЗОЗУЛЯ»)

METAPHOR TRANSLATION AS A MEANS OF EXPRESSION IN THE DETECTIVE NOVEL (USING THE EXAMPLE OF A DETECTIVE NOVEL “THE CUCKOO’S CALLING”)

Грон Ю.Г.,
orcid.org/0000-0002-0261-7843
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

Совєтна А.В.,
orcid.org/0009-0001-7632-2626
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

У статті на матеріалі детективного роману Роберта Галбрейта «Кувала зозуля» аналізуються способи перекладу метафори у художньому творі. Зазначається, що переклад художнього твору може бути вільним та дослівним. Дослівний переклад художнього твору не може відобразити усих стилістичних особливостей першоджерела, тому, головна задача перекладача полягає у дотриманні змісту, зовнішньої та внутрішньої форми під час передачі художнього твору. Встановлено та проаналізовано сутність поняття метафори, визначено головні підходи до розуміння метафори. Досліджено, що метафори поділяються на стерті, мовні та авторські. У художньому творі метафори вербалізують характерний менталітет нації. Переклад метафори полягає у тому, щоб перекладач вдало дібрав необхідні концепти з метою передачі лексико-семантичного значення метафори. Зазначено, що чим більша культурна дистанція між першоджерелом та перекладом, тим важче перекладачеві передати сенс метафори у творі. Проаналізовано підходи до здійснення перекладу метафори та встановлено, що переклад метафори можна здійснювати за допомогою метафоризації, деметафоризації, реметафоризації, вилучати за неможливості передати метафору та робити описовий переклад.

У детективному романі «Кувала зозуля» Роберта Галбрейта перекладач використовує деметафоризацію, реметафоризацію та дослівний переклад метафори. Прикметним є те, що дослівний переклад метафори можливий за умови збігу концептосфер першоджерела та тексту перекладу. Деметафоризація використовується у тому випадку, коли не можливо відтворити культурне поняття у мові перекладу, що може спотворити стилістичний ефект твору. Реметафоризація метафори першоджерела доцільна у тому випадку, коли в основі метафори лежать різні концепти, проте концепт перекладу не змінює лексико-семантичне значення метафори оригіналу та вдало імплікує задум автора.

Ключові слова: метафора, концептосфера, художній переклад, першоджерело, детективний роман.

The article, based on the detective novel by Robert Galbraith “The Cuckoo’s Calling”, analyzes the ways of translating metaphors in a work of fiction. It is noted that the translation of a work of fiction can be free and verbatim. The literal translation cannot show all the stylistic features of the original text. Therefore, the main task of the translator is to observe the external and internal content form when translating the novel. The essence of the concept of metaphor is established and analyzed, and the main approaches to understanding of the metaphor are defined. It is studied that metaphors are divided into erased, linguistic and author’s ones. In the work of fiction, metaphors verbalize the characteristic mentality of the nation. Translation of a metaphor consists in ensuring that the translator successfully selects the necessary concepts in order to convey the lexical and semantic meaning of the metaphor. It is noted that the greater the cultural distance between the original source and the translation, the more difficult it is for the translator to convey cultural concepts. Approaches to the implementation of metaphor translation are analyzed and it is established that metaphor translation can be carried out using metaphorization, demetaphorization, remetaphorization, metaphor can be removed if it is impossible to convey it, descriptive translation.

In Robert Galbraith’s detective novel “The Cuckoo’s Calling”, the translator uses demetaphorization, remetaphorization, and a literal translation of the metaphor. It is noteworthy that the literal translation of the metaphor is possible if the concept spheres of the original source and the translation text coincide. Demetaphorization is used when it is impossible to reproduce a cultural concept in the translation language, which may distort the stylistic effect of the work. Remetaphorization of the metaphor of the original source is appropriate if the metaphor is based on different concepts, but the concept of translation does not change the lexical and semantic meaning of the metaphor of the original text and successfully implicates the author’s idea.

Key words: metaphor, concept sphere, literary translation, original source, detective novel.

Постановка проблеми. Художній переклад має винятковий статус серед інших видів перекладу, позаяк вимагає креативного та нестандартного підходу. Збереження гармонійності змісту та художньої форми твору є головним завданням для перекладача, який не лише повинен правильно передати задум автора, а й відобразити стиль художнього втілення концепції, відтворити образність першотвору так само, як це зробив автор. Отже, перекладачеві слід брати до уваги не тільки семантику, але й стилістику художнього твору. В. Коптілов стверджує, що «досконалим перекладом художнього твору може вважатися лише такий переклад, який передає ідейно-образну суть оригіналу через відображення його семантико-стилістичної структури. Всі важливі складники першотвору в їх взаємозв'язках між собою і художньою цілістю твору повинні бути відтворені в перекладі» [4, с. 5].

Переклад може бути вільний або дослівний залежно від зв'язку із першоджерелом. Вільний переклад виключно інтерпретує зміст тексту та не зберігає відповідність між текстами оригіналу й перекладу. У дослівному перекладі відбувається механічна заміна слів однієї мови словами іншої мови [7, с. 15]. Перекладач повинен здійснювати літературознавчий аналіз художнього твору у першу чергу. Видатний філолог О. Потебня прирівнював будову та структуру художнього твору до структури слова, яка складається із зовнішньої форми, змісту та внутрішньої форми. На думку О. Потебні, художній твір також формується з таких трьох компонентів. Перелічені компоненти виявляються не лише в оригіналі, а й у творі перекладу. [7, с. 10]. Проблема полягає у тому, що перекладач може по-різному інтерпретувати кожен з них. З цього випливає, що зміст твору може залишатися незмінним, у той час як його зовнішня форма зазнає змін. Саме внутрішня форма твору, його образність свідчить про майстерність перекладача. Таким чином, питання передачі образності твору при перекладі художнього тексту з англійської мови на українську є досить суперечливим та актуальним. Переклад метафори становить особливу складність, оскільки її передача на іншу мову вимагає збереження її змістових та естетичних складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою перекладу метафори активно займаються такі науковці: С. В. Скрильник, О. О. Селіванова, Н. Ходаковська, П. Ньюмарк та інші. Метафора, на думку О. О. Селіванової, належить до одного з найбільш продуктивних та креативних засобів збагачення мови, мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні однієї концептуальної сфери на позначення іншої. У літературознавчому словнику метафора отримала тлумачення, як один із тропів поетичного мовлення [456].

Метафори поділяють на стерті, мовні та авторські. З метою забезпечити вдалий переклад метафори та відобразити замисел автора, слід брати до уваги тип метафори. Мовна метафора вимагає добору кліше, загальновживаних аналогів у мові, на відміну від авторських метафор, які потрібно передавати максимально наближено до оригінального тексту. Головне завдання для перекладача – це зберегти та передати сенс і стиль автора твору, у той час як при передачі мовних метафор перекладач може вдатися до більш вільного перекладу [12, с. 126].

О. О. Селіванова відносить переклад метафори до трансформацій денотативного плану та вважає, що метафоричні трансформації представляють так звані синонімічні заміни контекстуального типу. Таким чином, дослідниця зазначає, що переклад метафори відбувається за допомогою деметафоризації, реметафоризації та трансметафоризації [9, с. 463]. Реметафоризація полягає у заміні під час перекладу неметафори метафорою. Деметафоризація є зворотнім процесом перетворення метафори у неметафору під час перекладу. Трансметафоризація використовується для заміни донорської зони метафори [9, с. 463].

С. В. Скрильник зазначає, що процес утворення метафори має безпосередній зв'язок із когнітивним процесом порівняння одного предмета чи явища з іншим за спільністю ознак, що породжують певні марковані асоціації. Таким чином, дослідниця стверджує, що метафора – це ніщо інше, як сутності та взаємодія між ними [10, с. 250]. Прикметним є те, що у художньому тексті національно-специфічні риси певного народу вербалізуються за допомогою метафори, яка одночасно репрезентує мовну специфіку та когнітивну концептосферу культури. Під час перекладу перекладач долає «культурну» дистанцію між двома різними лінгвокультурними сферами, що набуває форми метафоричних єдностей. Таким чином, метафора являє собою єдність загального та своєрідного культури та мови [10, с. 250]. Перекладачеві, відповідно, набагато важче відтворити культурний контекст за умови значної культурної дистанції між мовами та різних концептосфер. Попри таку суттєву відмінність існують універсальні концептосфери для усіх мов, які дають перекладачеві можливість перекладати метафори, щоб вони були

зрозумілими для реципієнта. С. В. Скрильник зазначає, що метафору можна перекладати у три способи:

1. неперекладність метафори, тобто метафору не можливо передати мовою перекладу, оскільки кожен компонент метафори має своєрідні значення притаманні своїй культурі;

2. дослівний переклад можливий у тому випадку, якщо існують спільні метафоричні поля;

3. переклад метафори залежить від її семантики та функції у тексті [10, с. 251].

Англійський дослідник П. Ньюмарк вирізняє п'ять різновидів метафори, а саме: стерта, тобто фігуральний сенс такої метафори знівелювався; звичайна, яка вдало описує конкретне або абстрактне поняття; адаптована, тобто авторські метафори; «недавня», тобто метафоричні вирази, що є новоутвореннями; оригінальна, тобто власне авторська метафора [16, с. 33]. Виходячи із запропонованої класифікації метафор, П. Ньюмарк пропонує наступні способи перекладу метафори: за допомогою порівняння, дослівна передача, добір еквівалентної метафори у мові перекладу, перефразування, збереження метафоричного образу, але з додаванням пояснення, яке допомагає передати експліцитність образу [16, с. 36.]

Зважаючи на зазначені підходи до перекладу метафори, Г. Турі окреслив наступні способи передачі метафори у художньому тексті, що частково суголосні із способами перекладу запропонованими О. О. Селівановою:

– переклад за допомогою метафоризації, тобто дослівний переклад;

– переклад метафори еквівалентною, тобто реметафоризація;

– переклад метафори описово, або деметафоризація;

– вилучення метафори через неможливість її перекласти [10, с. 251].

Отже, у нашому дослідженні ми будемо спиратися на способи перекладу запропоновані О. О. Селівановою.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей перекладу метафори у художньому детективному романі Р. Галбрейта «Кувала зозуля». Для її виконання були поставлені такі завдання:

– розглянути наукові визначення та підходи до розуміння метафори;

– визначити можливі способи здійснення перекладу метафоричних одиниць у художньому тексті;

– здійснити аналіз перекладу метафор у детективному романі Р. Галбрейта «Кувала зозуля».

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи переклад твору «Кувала зозуля», досліджено способи перекладу метафори. Розглянемо детально кожен із наведених способів перекладу.

Детективний роман «Кувала зозуля» представляє читачеві загадкову історію трагічної гибелі відомої супер моделі Лули Лендрі, яку розслідує Корморан Страйк, колишній військовий, що побував у Афганістані, де втратив ногу. Він має власне детективне агентство, проте зовсім не має клієнтів, що змушує його задуматися про закриття. У цей складний для приватного детектива час у його агентстві з'являється секретарка Робін, яка не тільки чудово виконує свою роботу, але й стає справжньою «правою рукою» Корморона Страйка. Незабаром поява брата відомої супер моделі, який прагне розібратися у так званому самогубстві сестри, докорінно змінює долю усіх персонажів.

Розглянемо переклад метафори за допомогою **деметафоризації**.

Judging by the lopsided way she was hunched, ***with one hand buried deep under the lapel of her coat****, Strike deduced that he had saved her by grabbing a substantial part of her left breast* [14, с. 13].

З того, як вона хилилася на один бік і одну ***руку засунула за лацкан пальта****, Страйк виснував, що врятував її, схопивши за ліве персо* [1, с. 20].

Англомовний словник пояснює одне із значень дієслова *bury under* наступним чином: *to cover something so that it cannot be found, hidden* [15], тобто у перекладі це означає «ховати» [13]. В українському академічному словнику слово *засунути* належить до категорії розмовної лексики та має наступне значення: *класти, ховати куди-небудь* [11, с. 322]. У цьому випадку, використовуючи дієслово «засунути», автор не зберіг образності твору, оскільки для цільового читача дослівна передача метафори спотворить образність тексту та буде не зрозумілою.

У наступному прикладі деметафоризація є цілком виправданою, оскільки дієслово *hoover* в англійській мові має значення прибирати за допомогою пилосмоку та ще й до того ж утворилося від американського бренду з однойменною назвою [15]. Відповідно, перекладач дібрав нейтральний український відповідник, який передав сенс метафори, проте втратив стилістичний ефект.

And she strode back out through the changing-room curtains with the three assistants ***hovering behind*** *her* [14, с. 154].

І вона рушила з примірочної **у супроводі почту з трьох продавчинь** [1, с. 212].

Реметафоризація добре відслідковується у таких прикладах:

A thick, wavy ***curtain of bright blonde hair*** *hid most of the girl's blushing face, but Strike could see tears of pain leaking out of one uncovered eye* [14, с. 14].

Більшу частину почервонілого обличчя дівчини ховав ***каскад блискучого хвилястого волосся****, але в тому оці, яке було видно, Страйк роздивився сльози* [1, с. 20].

З наведеного прикладу видно, що перекладач замінив лексему *curtain* лексемою *каскад*. Англомовний словник дає наступне визначення слову *curtain*: *a piece of material, especially cloth, that hangs across a window or opening to make a room or part of a room dark or private* [15], що асоціюється в англійській мові з наступним значенням наведеним до цього самого слова: a *thick layer of something that makes it difficult to see anything behind it* [15]. Таким чином, асоціація будується на схожості важких штор із густим волоссям дівчини. В українській мові, навпаки, щось масивне та густе порівнюють із каскадом: *Стрімкий, невпинний потік великої кількості, маси чого-небудь* [11, с. 115]. Лексико-семантичне значення метафори збережене попри використання відмінних концептів.

У наступному прикладі перекладач передав метафору таким чином:

The name of the agency ***did not wipe the incredulous look from*** *his battered face* [14, с. 15].

Назва агенції ***не змила недовірливого виразу*** *з подертого обличчя чоловіка* [1, с. 21].

У англійські мові лексема *wipe* має значення: *to rub a surface with something in order to remove dirt, liquid etc* [15]. Для української мови використання такого значення буде недоречним. Однак, перекладач зберіг лексико-семантичний сенс та вдало передав імплікований у цей вираз сенс, оскільки лексема *змивати* має таке саме переносне значення: *спричинятися, приводити до зникнення, знищення чого-небудь важкого, неприємного* [11, с. 616].

Розглянемо приклад **дослівного перекладу метафори**.

He's a twitchy bugger, and ***he'd swallowed the bait*** *all righe* [14, с. 151].

Він такий трохи параноїдальний, ***тож проковтнув наживку*** [1, с. 208].

Перекладач зберіг метафору, оскільки в обох культурах наживка використовується для вилову риби та у переносному сенсі має значення повірити у щось, що є неправдою. У прямому сенсі наживка – *це «принада для ловіння риби, птахів, звірів»* [11, с. 86]. Тобто, якщо риба проковтнула наживку, то її зловили. Таким чином лексико-семантична структура метафори відтворюється у повному обсязі.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що переклад метафори цілковито залежить від завдання перекладача та її різновиду, мети та стилістики твору, доречності використання тих чи інших мовних засобів. У кожному окремому випадку перекладач має добирати той варіант, який матиме найменші лексико-стилістичні втрати, що допоможе зберегти зміст оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галбрейт Роберт «Кувала зозуля». К. : КМ-Букс, 2023. 512 с.

2. Гудманян А. Г. Вступ до перекладознавства : навчальний посібник для студентів спеціальності «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2017. 296 с.

3. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.

4. Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу. К. 1971. 130 с.

5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний іперекладу). Вінниця. «Нова книга», 2003, 448 с.

6. Лапочка В. О. Курс теорії і практики перекладу: навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи студентів. Полтава, 2010. 40 с.

7. Литвин І. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.

8. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. К. : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля. К, 2008.712 с.

10. Скрильник С. В. Метафоризація у перекладі художніх текстів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 14. С. 250–253.

11.Словник української мови: в 11 томах. URL: http://sum.in.ua/s/onlajn (Дата звернення: 15. 09. 2023).

12. Чернова Ю. Особливості перекладу метафор (на прикладі українських перекладів романів Агати Крісті).Вчені записки Таврійського університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33(72), №1(2). С. 125–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2022_33%2872%29_1%282%29__23

13. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/ (Дата звернення 20. 08. 23).
14. Galbraith Robert “The Cuckoo’s Calling”. Mulholland Books. 388 p
15. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: https://www.ldoceonline.com/ (Дата звернення: 26.08.2023.).
16. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. New York Prince Hall, 1987, 292 p.

УДК 81’37:[811.161.2:811.111]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.35

ДЕВІЗ, ГАСЛО, СЛОГАН, МОТТО: ЇХ ПЕРЕКЛАД ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

CATCHPHRASE, TAGLINE, SLOGAN, MOTTO: THEIR TRANSLATION AND COMPARATIVE ANALYSIS OF SEMANTIC-PRAGMATIC FEATURES IN UKRAINIAN AND ENGLISH

Ільєнко О.Л.,
orcid.org/0000-0002-6353-9332
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Осінська М.С.,
orcid.org/0000-0003-0643-5550
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Шумейко Л.В.,
orcid.org/0000-0003-2410-3867
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Стаття присвячена комплексному аналізу семантико-прагматичних особливостей понять *девіз*, *гасло*, *слоган* та *motto* в українській та англійській мовах. Основна увага приділяється їхній етимології, функціонуванню в різних дискурсах та можливостям адекватного перекладу. Виявлено, що термін *слоган* найчастіше використовується у сфері політичного й комерційного мовлення, тоді як *девіз* та *motto* відображають загальні ідеї, пов’язані з особистісними, корпоративними або культурними цінностями.

Детальний етимологічний аналіз дозволяє простежити історико-семантичний розвиток цих термінів, виявляючи їхні первинні значення та трансформації. Зокрема, *слоган* походить від гельського «sluagh-ghairm» і спочатку означав «бойовий клич». *Motto* та *девіз* мають латинське та романське коріння, пов’язане з геральдичною традицією та вираженням життєвих принципів. *Гасло*, своєю чергою, має слов’янське походження та функціонувало як заклик до певної дії.

Важливим аспектом дослідження є аналіз вживання цих термінів у сучасному мовному просторі. Використання лінгво-стилістичного та порівняльного аналізу дозволило визначити можливість синонімічної заміни зазначених слів при перекладі залежно від контексту. Особливу увагу приділено політичному та економічному дискурсам, де *слоган* виконує важливу комунікативну функцію, впливаючи на масову свідомість і формуючи суспільні настрої.

Актуальність дослідження обґрунтовується глобалізаційними процесами, що стимулюють проникнення англійської мови в український мовний простір. У цьому контексті особливо важливим є точний переклад та адаптація ключових термінів, що впливають на політичну та рекламну комунікацію. Найвдаліші з соціо-семантичної точки зору девізи, слогани та гасла закріплюються в мові, стаючи її афористичними виразами. Оскільки мова, як соціальний феномен, постійно еволюціонує, окремі значення слів набувають актуальності, поступово витісняючи їхнє первинне тлумачення. Це також зумовлює необхідність точного перекладу та адекватного використання відповідних термінів у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: девіз, гасло, слоган, мотто, переклад, семантико-прагматичний аналіз.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the semantic and pragmatic features of the concepts of *catchphrase, tagline, slogan* and *motto* in Ukrainian and English. The main attention is paid to their etymology, functioning in different discourses and possibilities of adequate translation. It has been found that the term *slogan* is most often used in political and commercial speech, while *cathphrase* and *motto* reflect general ideas related to personal, corporate or cultural values.

A detailed etymological analysis allows us to trace the historical and semantic development of these terms, revealing their primary meanings and transformations. In particular, the *slogan* comes from the Gaelic “sluagh-ghairm” and originally meant “battle cry”. Both *catchphrase* and *motto* have Latin and Romanic roots, associated with the heraldic tradition and the expression of life principles. The *tagline*, in turn, is of Slavic origin and functioned as a call to action.

An important aspect of the study is the analysis of the use of these terms in the modern language space. The use of linguistic, stylistic and comparative analysis allowed us to determine the possibility of synonymous substitution of these words in translation depending on the context. Particular attention is paid to political and economic discourses, where the slogan performs an important communicative function, influencing the mass consciousness and shaping public attitudes.

The relevance of the study is substantiated by globalization processes that stimulate the penetration of English into the Ukrainian language space. In this context, it is especially important to accurately translate and adapt key terms that affect political and advertising communication. The most successful catchphrases, slogans, and taglines from a socio-semantic point of view are fixed in the language, becoming its aphoristic expressions. Since language as a social phenomenon is constantly evolving, certain meanings of words become relevant, gradually replacing their original interpretation. This also implies the need for an accurate translation and adequate interpretation of relevant terms in intercultural communication.

Key words: catchphrase, slogan, tagline, motto, translation, semantic and pragmatic analysis.

Лаконічні, значущі, огорнені в досконалу лінгвістичну форму фрази, заклики, виклики, які націлені на стимулювання певних прошарків суспільства до активних дій, мають назву *девіз, гасло, слоган, мотто*. В сучасній українській мові, завдяки процесам активного запозичення іншомовних слів та їх адаптації у мовний вжиток, усі названі слова функціонують, концептуально замінюючи одне при перекладі з/на українську мову. Якщо морфологічна і семантична форма слова *гасло* в якійсь мірі нагадує його етимологічну належність до слов'янської мови, то форма слів *девіз, слоган, мотто*, явно вказує на їх запозичений характер. **Мета** даної статті – проаналізувати семантико-функціональні особливості вживання слів *девіз, гасло, слоган, мотто* в сучасних українській та англійській мовах задля їх адекватного перекладу з, або на зазначені мови.

Досягненню мети сприятиме етимологічний аналіз зазначених слів, аналіз їх функціонування в контекстах різних дискурсів (функціональний і контент-аналіз), лінгво-стилістичний аналіз та порівняльний аналіз. Відповідно, етимологічний аналіз надасть можливість відстежити походження слів, що аналізуються, та їх історико-семантичний розвиток; на основі лінгво-стилістичного та порівняльного аналізу буде показана можливість синонімічної заміни вказаних слів при їх перекладі.

Актуальність дослідження зумовлена розвитком політичних і економічних відносин в житті сучасної людини і, відповідно, поширенням впливу політичного і економічного дискурсів; поширенням значущості англійської мови у світі і, відповідно, необхідності точного перекладу термінів з урахуванням контексту і специфічних реалій.

Аналіз існуючої літератури.

Теоретичним і практичним аспектам перекладу, його адекватності, еквівалентності присвячені роботи багатьох українських вчених: В.В. Демецької [2], Р.П. Зорівчак [4], В.В. Коптілова [6], І.В. Корунця [7], Т.Л. Левітіна [8], О.В. Ребрія [9], А.М. Фінкеля [10] та інших. З розповсюдженням і значним впливом англійської мови у світі, незважаючи на процеси адаптації англійських слів і термінів в інші мови, питання розуміння значень і адекватності перекладу слів, на наш погляд, є актуальними. Тому будь-яких поняття адекватності і еквівалентності перекладу, представлені у названих вище роботах, становлять основу подальших досліджень в сфері перекладу.

Значна кількість англомовної літератури присвячена компіляції та аналізу ролі слоганів у сучасному політичному і комерційному дискурсах [14, 17, 18, 19], адже Їх функціонування спостерігається, перш за все, саме в них. Низка досліджень слоганів присвячена освітнім слоганам [13].

В своїх роботах автори підкреслюють семантичну щільність девізів, слоганів, мотто, їх складність та комунікаційну ефективність, використання риторичних прийомів при їх утворенні, їх цільову зосередженість. Автори роботи пропонують практичні поради створення оптимальних слоганів [16].

Українські вчені-лінгвісти також досліджують слогани у політичному, економічному, інших інституціональних дискурсах, зокрема, їх семантико-соціальну роль [1], особливості перекладу [5], сприйняття слоганів [3], лінгвістичні і стилістичні особливості слоганів [11, 12]. Але семантико-прагматичні особливості слів *девіз, слоган, мотто, гасло* в порівняльному і в перекладацькому аспектах не були предметом лінгвістичного аналізу, що зумовлює **актуальність** даної статті.

Викладення основного матеріалу. Зі стародавніх часів гасла та слогани виконували роль бойових викликів, які підбурювали, стимулювали війська або інші людські угруповання до певних дій. Етимологія слова *slogan* вказує на його значення як «battle cry,» «бойовий клич», від гельської *sluagh-ghairm* «бойовий клич, який використовували шотландські гірські або ірландські клани», від *sluagh* «військо, воїнство, військо», від кельтського та балто-слов'янського *slough- «допомога, служба» (переклад наш) [28]. У подальшому слово *слоган* набуло іншого значення як «особливе слово або фраза, що використовується політичною або іншою групою» засвідчене з 1704 року (як *slughon*) [27].

Відповідно до його первинної функції заклику, слоган має бути коротким і прямим, ефективним і легким для запам'ятовування, «впливати на когнітивну та емоційну системи, а також мати значення для створення очікувань і сподівання та надії у людей» [14]. Сьогодні слоган – це коротка фраза, що легко запам'ятовується, використовується для продажу або для інформування спільнот про щось. Сучасний Кембриджський перекладач надає варіант перекладу слова *slogan* як лозунг, гасло [26]. Аналіз літератури, присвяченої слоганам, свідчить про те, що дане поняття притаманне політичному та комерційному дискурсам, і стало невід'ємною їх частиною. «Слоган – це слово, яке безпосередньо пов'язане з мовою реклами» [15].

Прагматична цінність слоганів у маркетингу полягає у створенні та впливі на бажання, прагнення та соціальні норми споживачів. При створенні слоганів їх зміст та мовне оформлення покликані формувати бажання користувачів, презентуючи продукти чи послуги як необхідні для виконання цих бажань. Одночасно маркетингова мова сприяє формуванню соціальних норм, презентуючи ідеалізовані версії суспільства та зміцнюючи існуючі ідеології.

Численні Інтернет-джерела і сайти пропонують списки та рейтинги найвідоміших політичних слоганів, а також рекламних слоганів. Змінивши сферу функціонування (маркетинг, комерція), слогани залишили свою початкову семантику – заклик.

Motto за етимологією визначається як «слово або фраза на емблемі, що пояснює або підкреслює її символічне значення; фраза або коротке речення, написане на чомусь, що використовується для позначення суті того, до чого воно прикріплене», від італійського *motto* «приказка, легенда, прикріплена до геральдичного знака», від пізньолатинського *muttum* «бурчання; слово», від латинського *muttire* «бурмотіти, бурмотіти, бурмотіти» (див. *бурчати*). Значення як «прислів'я, влучний вислів, прийнятий ким-небудь за правило поведінки» слово набуло пізніше, в 18 столітті [28]. На порталі [27] представлене історичне значення mottos – девізів, які розміщалися на гербах або лицарських щитах, починаючи від династії Плантагенетів. І, оскільки на щиті не могло вмістится багато тексту, тож mottos – девизи були лаконічними і змістовними. «Найкращою мовою для девізу є та, яка найкраще виражає думку або почуття, які герб має на меті передати», – зазначено на порталі [27]. При цьому, «що стосується мови, яку можна чи потрібно використовувати, то це значною мірою залежить від того, звідки походить окремий герботворець, що він хоче донести до світу або спільноти, яку представляє корпоративний герб» [27].

Кембриджский словник також вказує на латинське походження слова *motto* (від латинського *muttum* – «бурмотіння», через італійське *motto* – «слово» або «речення») і визначає це поняття як речення або фраза, що виражає переконання або мету, або загальну мотивацію чи намір окремої людини, сім'ї, соціальної групи чи організації [25]. Синонімами слова *motto* кембриджський словник визначає слова *slogan* та *catchword*, а його перекладом на українську мову є слово *девіз*. Як приклад цих значень кембриджський словник наводить девіз, надрукований на американській валюті: "In God We Trust." («У Бога ми віримо») [25].

Словник української мови надає значення слова *моттo*, як «дотепний вислів, афоризм, що вживається як епіграф на початку книжки або розділу» [24]. Кембриджський перекладач з/ на українську мову трактує *моттo*, як висловлення, девіз, гасло [26]. Таким чином, ці слова при перекладі в сучасних контекстах стають взаємозамінними.

За етимологією слово *девіз* запозичено через російську мову з французької; фр. *devise* «девіз» через нар.-лат. *dīvīsa* «розпізнавальний знак» пов'язане з лат. *divido* «розподіляю; відрізняю», що є складним словом, перша частина якого *dī-(dis-)* «роз-» споріднена з гот. *dis-*, гр. δια«тс.», пов'язаними з ієв. **duis-* «надвоє», а друга зводиться до ієв. **uidh-* «відділяти, роз'єднувати», з яким пов'язане псл. vьdova, укр. удова́; значення «стисле формулювання провідної ідеї, програми дій» розвинулося в західноєвропейських мовах у середні віки на основі значення «напис на гербі»[21].

Сучасні тлумачні словники української мови визначають *девіз* як «стисле формулювання провідної ідеї, програми дій», тобто першим на сьогодні його значенням є те, що воно набуло у подальшому в процесі історії. Як приклад контекстного вживання у словнику наданий девіз з одного з творів Івана Франка «З людьми і для людей – се був девіз його життя (Фр., IV, 1950, 195). Також девіз означає «Правило, заповідь». Шевченко, куди б його не закинула доля, – завжди був вірний своєму девізу: не каятися, не гнутися перед царями (Тич., III, 1957, 126 [24]. А ось первинне значення, як надпис на гербі, щиті, на сьогоднішній день перейшло на нижчу позицію [24].

Перекладацькі словники з англійської на українську мову надають варіанти перекладу слова *девіз* як *motto, slogan, rallying cry, ban-*

ner. Кембриджський перекладач надає переклад з української слова *девіз* на англійську як *motto* [26].

Етимологічний словник української мови зазначає, що слово *гасло*, в усіх слов'янських мовах запозичене з польської; *hasło* «умовне слово, пароль, девіз; засада; реєстрове слово в словнику» походить від псл. **gad-slo* чи **gad-tlo*, пов'язаного з *gadati* «гадати»; початкове *g*-змінилось у *h*-, очевидно, під чеським впливом (пор. слц. ex. vygazlovac як можливе відбиття старої польської форми; пор. також споріднене п. godło «умовний розпізнавальний знак» з іншим ступенем вокалізму) [23, с.480].

Гасло – висловлена у стислій формі ідея, політична вимога, завдання; заклик. Цікаву образну характеристику гасел робить Мігель Гонсалес: «девізи та гасла сприймаються і навіть закарбовуються в пам'яті чи не чіткіше ніж номер телефону та якась базова інформація для повсякденного життя» [15]. Приклади контекстів вживання цього слова у словнику ілюструють його семантику: Двадцять тисяч страйкарів загрожували буржуазному Львову. Гасла, які висували робітники, були чисто політичного характеру (Тудор, Вибр., 1949, 361); (тут: гасла – політичні вимоги); На сторожі миру стала [Радянська Армія], В світі цілому вона. Золоте у неї гасло: Світу – мир, війні – війна (Рильський, Урожай, 1950, 104). Гасло також означає провідний принцип, а також – умовний знак для дії; попередження, сигнал. Окрім того, гасло може означати і сам *плякат* (в руках демонстранта). Синонімами цього слова є слова *поклик, попередження, сигнал* (умовний знак). Кембриджський перекладач надає переклад англійською слова *гасло* як *slogan* [25].

Аналізуючи семантику слів *slogan, motto, девіз, гасло*, приходимо до висновку, що вони означають словесне спонукання до виконання якоїсь дії, фразу, яка керує поведінкою або діями особи чи спільноти, вираз думки, що моделює або вказує на вираз думки, що моделює чи вказує на чиюсь поведінку. В сучасному мовному вжитку *слогани, motto, девізи* та *гасла* є взаємозамінюваними синонімічними словами, проте, слово *слоган* акцентувало певне зі своїх значень і стало в більшій мірі вживатися саме у політичному дискурсі. Sabato L. пише про «Беззаперечне переважання слоганів у політичній комунікації на тлі зниження їхньої актуальності в комерційній» оскільки «Вдало підібрана фраза може надати кандидату сили, якщо слова звучать правдиво і пов'язані з темою виборів» [18], і «поява соціальних мереж не тільки не підірвала їхню сутність і використання, а навпаки, посилила їхню актуальність» [14]. Важливо зазначити, що девіз у багатьох випадках асоціюється або плутається зі слоганом; це слово, яке безпосередньо пов'язане з мовою реклами. «Девіз – це фраза, яка виражає мотивацію або ідеальний намір. Описує, як поводитися людині, групі, установі та навіть сім'ї», зазначено в [15]. Це означає, що перекладачу слід знати і орієнтуватися на контекстне дискурсивне вживання слів, які аналізувалися.

Висновки. Впродовж людської історії гасла, девізи, слогани, мотто були важливою частиною суспільного життя. Вони чітко передають певне послання з якомога меншою складністю. Вони є невід'ємною частиною інформаційних кампаній, стимулюють до певної ініціативи, активізують суспільство до соціальних рухів, запалюють війська, використовуються як ефективні засоби риторики та пропаганди в політиці та комерції. Їх використання і пов'язане з певним історичним моментом, особистістю, продуктом. Їх ефективність як мовно-риторичного засобу заснована на їх варіативності і повторюваності. Найкращі з точки зору соціо-семантики девізи, слогани, гасла залишаються в мові і стають частиною її афористики. Оскільки мова як соціальне явище знаходиться в процесах постійного розвитку, те чи інше значення певних слів виходять на перший план, переміщаючи первинне значення на іншу позицію. При перекладі з однієї мови на іншу перекладач повинен адекватно вибирати термін з урахуванням як оригінальної, так і актуальної семантики слова. Тож, мова, вживання і переклад певних слів завжди надаватимуть матеріал і будуть **перспективою подальших наукових розробок**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билінська О.С. Політичний слоган в аспекті лінгвістичної генології: типологічні особливості. *Записки українського мовознавства*, Вип. 23, 2016, № 3. С. 189–195.

2. Демецька В. В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія]. Херсон: Норд, 2006. 378 с.

3. Добровольська Д.М. Особливості сприйняття рекламних слоганів (на матеріалі перекладів англомовних слоганів українською та російською мовами. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка*. Сер. Філологічні науки. Мовознавство, 2016, № 6, С. 46–49.

4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.

5. Іванченко М. Ю. Лінгвостилістичні особливості перекладу українською мовою рекламних слоганів. *Актуальні питання сучасної лінгвістики*: [тези доповідей Міжнародної наукової конференції] Київ, 2 березня 2021, С. 50–53.

6. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : [навч. посіб.] Київ: Юніверс, 2003. 280 с.

7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.

8. Левітін Т. Л. Структурні й семантичні особливості відтворення німецько- та англомовних реалій українською мовою. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. Кременчук, 2007. Випуск 5. С. 16–19.

9. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.).

10. Фінкель А. М. О некоторых вопросах теории перевода. О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: зб. вибр. пр. Вінниця: Нова Книга, 2007. С. 227–259.

11.Щепка. О.А. Особливості мовної організації слогана української політичної реклами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Сер. Філологія. Соціальні комунікації. 2019, Т. 30(69), № 3. Ч. 1. С. 74–78

12. Zembytska M., Mazur Yu. Stylistic features of English advertising slogans. *Львівський філологічний часопис*, 2018, № 4, С. 39–43.

13. Dabadi Sunita, Discourse analysis of educational slogans: Shaping desires, aspirations, and social norms. Sadgamaya Vol. 1 Issue-1, 2024 c. 53–60.

14. Garrido-Lora, M., Sánchez-Decicco, W.-N., & Rivas-de-Roca, R. (2022). Strategy and creativity in the use of political slogans: A study of the elections held in Spain in 2019. Communication & Society, 35(3), 155–171. URL: https://doi.org/10.15581/003.35.3.155-171

15. González Miguel Alberto González. Languages of powers. Mottoes and slogans of institutions and their ability to think ourselves. And universities? URL: https://www.worldwidejournals.com/global-journal-for-research-analysis-GJRA/recent_issues_pdf/2015/March/March_2015_1430746440__82.pdf

16. Hodges Brady T, Estes Zachary, Warren Caleb Intel Inside: The Linguistic Properties of Effective Slogans. *Journal of Consumer Research*, Volume 50, Issue 5, February 2024, Pages 865–886, https://doi.org/10.1093/jcr/ucad034 https://academic.oup.com/jcr/article-abstract/50/5/865/7162691?redirectedFrom=fulltext

17. Musté Paloma, Stuart Keith, Procedia Ana Botella. Linguistic Choice in a Corpus of Brand Slogans: Repetition or Variation. *Social and Behavioral Sciences*. Volume 198, 24 July 2015, PP. 350–358. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815044559

18. Sabato Larry J., The Search for a Slogan. URL: https://www.politico.com/magazine/story/2015/01/the-search-for-a-slogan-114370

19. Sardocˇ Mitja, PrebilicVladimirˇ. Governing by slogans. URL: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14782103221136186

20. The Search for a Slogan. URL: https://www.politico.com/magazine/story/2015/01/the-search-for-a-slogan-114370

21. Горох. URL: https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B7

22. Етимологічний словник . URL: https://www.etymonline.com

23. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.] ; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1982 .Т. 1 : А-Г / уклад.: Р. В. Болдирєв [та ін.]. 1982. – 630 с. с. 48022.

24. Словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%BE%D1%82%D1%82%D0%BE

25. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/

26. Cambridge Dictionary Translate URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/translate/

27. What is the proper language for a Motto? Ancestry24 URL: https://ancestry24.co.za/motto-ancestry

28. Online Ethymology Dictionary https://www.etymonline.com/word/slogan

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82-94-3(4)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.36

БІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРОЗІ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ, ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ

BIOGRAPHICAL DISCOURSE IN EUROPEAN PROSE: STAGES OF DEVELOPMENT, GENRE MODIFICATIONS

Костенко С.І.,
orcid.org/0009-0002-0912-8716
аспірантка кафедри світової літератури і порівняльного літературознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена аналізу еволюції біографічної прози в європейській літературній традиції з акцентом на ключових етапах становлення й трансформаціях жанрової структури. Актуальність дослідження зумовлена складною жанровою природою сучасного біографічного письма, яке балансує на межі документальності та художності, що ускладнює його літературну класифікацію. Незважаючи на активне вивчення біографічної літератури, існує низка питань, які недостатньо досліджені в сучасному літературознавстві, зокрема визначення місця біографії в жанровій системі та аналіз її еволюційних процесів. Метою цієї статті є визначення основних етапів формування й розвитку європейської біографічної прози як багатогранного жанрового явища, що поєднує в собі риси фактографічності з художнім вимислом. У ході дослідження виявлено, що біографічний жанр сформувався як динамічна літературна категорія, що поступово еволюціонувала від античних біографічних наративів до складних художньо-документальних форм XX століття. Кожен історичний період накладав власні тематичні та стилістичні особливості, трансформуючи роль біографії в літературному та соціальному просторі. Відповідно, культурні та інтелектуальні зміни суттєво впливали на жанрову специфіку біографії та зумовлювали її адаптацію до нових естетичних і філософських парадигм. Зміни в суспільному сприйнятті особистості, розвиток історичних та психологічних методів аналізу привели до відмови від традиційного возвеличення та ідеалізації історичної постаті на користь глибокого психологічного портретування героя. В умовах сучасного літературного і культурного контексту біографічне письмо стало міждисциплінарним явищем, яке інтегрувало документальні та художні засоби вираження. Постмодерна естетика та методологічний плюралізм сприяли розширенню меж жанру, надавши біографії не лише функцію реконструкції фактів, а й критичного переосмислення історичних і соціокультурних процесів. Сучасна біографія розширює можливості аналізу світогляду, культурної та ідеологічної динаміки, пропонуючи нові підходи до інтерпретації минулого.

Ключові слова: літературна біографія, еволюція, жанрова модифікація, вимисел, домисел, поетика, історична постать, трансформація.

This article explores the evolution of biographical prose in the European literary tradition, focusing on the key stages in its formation and the transformations of its genre structure. The relevance of the study stems from the complex nature of contemporary biographical writing, which balances between documentary factuality and artistic imagination, thereby complicating its literary classification. Despite the growing scholarly interest in biographical literature, a number of issues remain underexplored in modern literary studies, particularly the placement of biography within the genre system and the analysis of its evolutionary processes. The aim of this article is to outline the main stages in the formation and development of European biographical prose as a multifaceted genre phenomenon that combines elements of factual narration with fictionalisation. The study shows that biography gradually evolved from ancient biographical narratives to the complex artistic-documentary forms of the twentieth century. Each historical period introduced its own thematic and stylistic features, reshaping the function of biography in both literary and social contexts. Cultural and intellectual shifts had a significant impact on the generic characteristics of biography, prompting its adaptation to new aesthetic and philosophical paradigms. The research proves that changes in the social perception of individuality, along with the development of historical and psychological methods of analysis, led to a departure from the traditional glorification and idealisation of historical figures in favour of deep psychological portrayals of the subject. In the context of contemporary literary and cultural discourse, biographical writing has become an interdisciplinary phenomenon, integrating documentary precision with artistic means of expression. Postmodern aesthetics and methodological pluralism have contributed to the expansion of genre boundaries, assigning biography not only the function of factual reconstruction but also that of critical reinterpretation of historical and sociocultural processes. Contemporary biography expands the possibilities for analyzing worldview, cultural and ideological dynamics, offering new approaches to interpreting the past.

Key words: literary biography, evolution, genre modification, fiction, invention, poetics, historical figure, transformation.

Постановка проблеми. Європейська біографічна література бере свій початок ще в античному періоді, коли зароджувалися перші зразки оповіді про життя видатних особистостей. Протягом століть цей вид літератури зазнав суттєвих змін: трансформувалися жанрові моделі, відбувалося переосмислення наративних стратегій, зміщувалися акценти з прославлення особистостей на їхню психологічну, соціальну та культурну інтерпретацію. Як слушно зауважує дослідниця літературної біографії В. Марінеско, «у кожну добу характер розвитку жанру літературної біографії визначали певні видатні літератори, які не тільки намагалися зобразити життя конкретного індивіда, а й зрозуміти закони суспільного розвитку та еволюції цивілізації в тому вигляді, в якому вони втілились у цьому конкретному житті» [1, с. 20].

Сучасна біографічна проза об'єднує широкий спектр текстів – від документально-хронікальних до художньо-інтерпретативних, що позначається на її жанровій гібридності та неоднозначності в межах літературної класифікації. Особливої актуальності сьогодні набуває вивчення біографічного роману як складного явища, яке відображає не лише персональний вимір історії, але й ключові естетичні, філософські та культурні тенденції доби. Оскільки цей жанр демонструє високу чутливість до змін у суспільній свідомості й літературній практиці, його вивчення дозволяє глибше зрозуміти трансформації художньої прози XX–XXI століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку біографії як жанру досліджували у своїх працях Н. Гамільтон, Г. Рендерс, В. Марінеско, Т. Черкашина, І. Куницька. Так, Н. Гамільтон у монографії «Biography: A Brief History» (2009) простежує еволюцію біографії від давньогрецької традиції до сучасних форм, підкреслюючи її багатофункціональність і здатність адаптуватися до культурних та ідеологічних викликів часу [2]. Г. Рендерс у статті «Roots of Biography» (2014) досліджує витоки й структуру біографічного жанру, наголошуючи на зв'язку біографії з журналістикою, популярною літературою та академічною історіографією, що зумовлює специфічну гібридність біографії як жанру. [3]. В українському контексті важливим внеском у вивчення біографії є студії В. Марінеско [1; 4]. Дослідниця розглядає літературну біографію як динамічну жанрову модель із притаманними їй інтермодальними характеристиками. Згідно з висновками В. Марінеско, біографія постає формою репрезентації особистості, яка поєднує в собі художні, документальні та наукові елементи [4]. Т. Черкашина в кандидатській дисертації «Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач» (2007) розглядає еволюцію біографічного жанру та його зв'язок із документалістикою та художньою літературою, досліджує наративні особливості художніх життєписів, а також аналізує, як змінюється структура біографічного письма та як автор впливає на сприйняття читачем біографічного тексту [5]. І. Куницька у статті «Роман-біографія як жанровий різновид модерністського роману (С. Моем «Місяць і мідяки»)» досліджує біографічний жанр в контексті модернізму. Авторка аналізує, як жанрова форма біографічного роману трансформується в умовах модерністської літератури, змінюючи свої функції та принципи зображення історичних постатей [6]. Попри увагу дослідників до біографічної літератури, низка аспектів сьогодні залишається на периферії наукового осмислення. Зокрема, недостатньо окресленим є статус біографії як самостійного літературного жанру, що поєднує художні та документальні принципи зображення. Потребує уточнення також механізм еволюції біографічного жанру в контексті загального літературного процесу: від аналітичного життєпису до художньо осмисленого жанру біографічного роману, який не лише відтворює життєвий шлях історичної особистості, а й інтерпретує його в межах певної естетичної системи.

Постановка завдання. Мета цієї статті – простежити етапи становлення та трансформації європейської біографічної прози як складного й динамічного жанрового утворення, що поєднує документальні й художні форми репрезентації особистості. У дослідженні ставимо наступні завдання: здійснити огляд історичної еволюції біографічного жанру від античних джерел до літературної практики XX століття; виявити вплив соціальних, культурних та інтелектуальних змін на формування жанрової специфіки біографії; розглянути трансформацію методологічних засад біографічного письма в умовах сучасного культурного та літературного контексту.

Виклад основного матеріалу. Явище «біографія» входить до поля інтересів різноманітних наук, серед яких не тільки літературознавство, а й історія, психологія, філософія, культурологія та інші. Під поняттями «біографія» або «життєпис» розуміємо реконструкцію основних документів і фактів життя та діяльності людини невідривно від суспільного контексту та епохи або ж, іншими словами, презентацію окремого людського життя, специфічного шляху. У біографії може бути висвітлено фрагментарно один чи кілька епізодів

з життя досліджуваної особи або весь її життєвий шлях від початку до кінця. В античну добу це були передусім біографії філософів, музикантів, поетів та правителів – людей, які мали значну суспільно-історичну вагу та вплив.

Плутарх (бл. 46–125 рр. н. е.), який вважається творцем жанру біографії, майстерно поєднав історичну розповідь і морально-філософську рефлексію у своїй найвідомішій праці «Порівняльні життєписи», залишивши нам не просто розповіді про великих людей, а глибоке розуміння їхнього характеру та епохи. Плутархові притаманний моралістично-психологічний підхід, віртуозне змалювання індивідуальних рис, а також використання художнього домислу, що наближало його твори до художньої прози. Разом із тим його стиль демонструє ранні спроби формування жанрових засад біографічної літератури, що згодом лягли в основу оповідей про життя святих, монахів та інших історичних постатей. Зміни в політичній структурі та криза грецького полісу спричинили появу нових типів життєписів, які вже не були лише прославленням, а прагнули осмислити особистість у ширшому контексті [7, с. 29].

З переходом до середньовічної доби біографічна традиція зазнала суттєвих змін під впливом християнської доктрини. На зміну античному ідеалові самовдосконалення та свободи приходить релігійно-аскетичний світогляд, заснований на ідеї покути, смирення й духовного очищення. Християнська біографія втрачає індивідуалізм античних зразків, підпорядковуючи наратив ідеї служіння Божій волі. Така трансформація супроводжувалася спрощенням художньої форми, що частково зумовлено й економічною нестабільністю варваризованої Європи перехідного періоду. Клерикальні твори часто були анонімними або мали колективне авторство. Серед небагатьох відомих постатей цього періоду виокремлюється фігура Августина Аврелія (354–430), теолога й філософа, чия творчість репрезентує етап становлення християнської автобіографії. У таких текстах, як трактат «Про град Божий» та автобіографія «Сповідь» Августин демонструє новий тип біографічного письма, орієнтованого на внутрішній досвід особистості, духовні пошуки та самоспоглядання як шлях до істини.

Середньовічні літературні твори, в основі яких лежать сюжети з Біблії, житія святих, видіння й легенди, належать до традиціоналістського типу літератури, для якої характерним є обмежений набір образів, ідей, композиційних структур. Аналізуючи жанрові особливості клерикальної літератури, Н. Коломієць та Н. Яременко наголошують на важливості враховувати її практичне, позалітературне спрямування, до яких відносять її «панегіричне, морально чи релігійно-сентенційне, декларативне» призначення [8, с. 211].

Прообразом майбутніх романів-біографій можна вважати агіографічний жанр. Н. Коломієць і Н. Яременко зазначають: «На межі літургійних і дидактичних жанрів перебувала агіографія. Це пов'язано з тим, що в житіях святих поєднано дидактичні мотиви та мотиви звеличення праведників, чиє життя демонструвало вищий етичний зразок. У центрі цих творів доброчинність мученика, місіонера або борця за християнську віру» [8, с. 213–214]. Закономірним є питання про співвідношення художньої біографії з житієм. Головна відмінність полягає у плані змальовування людини: якщо в життєписах важливою є взаємодія людини з навколишнім світом, що безпосередньо впливає на становлення її характеру, психологічних рис та розвиток особистості загалом, натомість в житіях маємо справу з умовним канонічним характером, який від початку позбавлений руху й розвитку. Отож, агіографія не лише стала основою для християнської біографічної традиції, а й окреслила одну з моделей зображення особистості, що вплинула на формування жанрових форм у нових культурно-історичних умовах.

Надалі розвиток біографії у західноєвропейській традиції був зумовлений змінами щодо розуміння особистості та її ролі в історії. Біографічний жанр еволюціонував тут у межах двох провідних традицій, що сформувалися впродовж XVI–XX століть. Перша з них – так звана ювілейна біографія (commemorative biography), яка, за спостереженням нідерландського дослідника Г. Рендерса, задовольняла «природний пам'ятний інстинкт людини» (commemorative instinct) [3, с. 24]. Корені цієї традиції сягають ще часів Античності. Ювілейні біографії були створені для закріплення образу визначних особистостей. Під впливом епохи Відродження і перекладів «Порівняльних життєписів» Плутарха у XVI–XVII століттях героями таких біографій ставали політики, королі, духовні особи та християнські святі. Життєписи світського характеру утворювали суміш історичних і символічних елементів з великою увагою до зовнішнього вигляду та суспільного статусу героїв. Поступово автори чимраз більше уваги надавали описам характеру й особистого життя головного суб'єкта. Вплив античних традицій на біографії був незаперечним. У той час використовувалися терміни «bios» (грецьк.) та «vita» (лат.) замість сучасного терміна

«біографія», який став домінуючим в європейських мовах лише в XVII столітті [9, с. 12–13].

Паралельно з ювілейною формою біографії розвивалася критична, орієнтована на глибше проникнення в особистісний світ героя. Такі праці спиралися на джерела, які дозволяли представити не лише публічний образ, а й приватне життя особи. Одним із перших, хто свідомо залучив матеріали приватного життя для змалювання психологічного портрета героя, був англійський критик Семюель Джонсон, якого Н. Гамільтон справедливо називає «батьком сучасної європейської біографії». Саме Джонсон, на думку Н. Гамільтона, започаткував практику використання приватних свідчень для опису характеру особи, її внутрішніх переживань та мотивів її вчинків [2, с. 87–90]. За словами Г. Рендерса, підхід С. Джонсона надихав протягом наступних десятиліть авторів багатьох біографічних видань у Європі [3, с. 26].

З другої половини XVIII та впродовж XIX століть наукова біографія в Західній Європі набуває виразніших рис самостійного дослідницького напряму. Соціальні трансформації цього періоду підкреслюють важливість автономної, мислячої особистості, яка потребує всебічного вивчення. Традиційно витоки цього типу біографії пов'язують із виходом у світ праці Дж. Босвелла «Життя Семюеля Джонсона» (1791), яка започаткувала етап так званої «нової біографії» – інтелектуально вмотивованої та психологічно заглибленої форми розповіді про людину. Цей підхід, на відміну від панегіричних біографій минулих епох, прагнув до позитивних і достовірних знань про життя й діяльність особистості.

Поступове формування нової дослідницької парадигми зумовило потребу в теоретичному осмисленні принципів біографічного письма. Першою методологічною роботою у сфері біографістики вважається книга Дж. Стенфілда «Досвід вивчення та конструювання біографії» (1813), у якій обґрунтовано необхідність пошуку авторами біографій історичних і соціальних чинників, які визначають життєві події.

На розвиток методів дослідження біографічного письма суттєвий вплив справила літературознавча біографічно-психологічна школа, заснована Шарлем Сент-Бевом та надалі розвинена його послідовниками й учнями, зокрема Іпполітом Теном і Георгом Брандесом. Для Ш. Сент-Бева особистість митця, його душевна організація та творчі індивідуальні риси, що формуються під впливом історичних, суспільних та культурних чинників епохи, є головним історичним фактом, який вимагає глибокого вивчення. Біографи не повинні лише зосереджуватися на витворах письменника, а й аналізувати його неповторну індивідуальність, творчий шлях і обставини, які сприяли створенню мистецьких шедеврів. Попри неоднозначну оцінку біографічного та психологічного підходів з боку наступників Сент-Бева, методи, запропоновані критиком, залишалися затребуваними в подальших літературознавчих практиках. Їх застосовували представники «як культурно-історичної школи, так і психологічної, фрейдистської та інших шкіл, де вони по-різному сприймались, залежно від світоглядних засад» [10, с. 60].

У другій половині XIX століття новий імпульс для розвитку гуманітарного знання дала філософсько-естетична течія позитивізму, яка швидко здобула популярність у середовищі європейської інтелігенції. Одним із її провідних представників став французький філософ, історик і літературний критик Іпполіт Тен – послідовник Сент-Бева, який намагався осмислити мистецтво та художню творчість у світлі ідей еволюціонізму Чарльза Дарвіна [11, с. 12]. У межах позитивістської методології І. Тен прагнув підпорядкувати аналіз літературного твору принципам точних наук, надаючи особливого значення науково вивіреному факту. Такий підхід дозволив побачити живу людину з її звичками й труднощами, а не придуманий кимось образ, віддалений від оригіналу.

У період модернізму в літературі продовжують функціонувати численні жанрові моделі, успадковані з XIX століття. Провідною функцією роману, як і біографії, на цьому етапі стає самовираження, що тісно пов'язане з новими формами художньої рефлексії. У новій дійсності «митець постає особою, яка творить себе, свій власний світ через вільний вибір» [12, с. 244]. Зміни у світогляді, зрушення в епістемології, а також поява нових філософських та психоаналітичних концепцій позначилися на еволюції біографічного жанру: він ускладнився структурно, збагатився новими формами суб'єктивного письма, а внаслідок синтезу з романом частково втратив ознаки фактографічної достовірності та хронологічної послідовності. На переконання І. Куницької, саме модернізм «створив ґрунт для того, щоб письменник чужу біографію міг використати на шляху самопізнання, головне у цьому – внутрішня співзвучність творчих особистостей» [6, с. 343]. Біографія в цей час залишається незалежною у своїй композиційній та сюжетній структурі та відзначається підкресленим антропоцентризмом [13, с. 155].

Важливим підґрунтям для змін стала вікторіанська біографія – жанрове утворення, яке зародилося в XIX столітті, але у XX столітті було переосмислене й інтерпретоване крізь призму модерністських естетичних настанов. Як зазначає Д. Карачова, саме вікторіанська біографія значною мірою вплинула на європейську біографічну традицію, хоча залишилася недостатньо дослідженою через свою своєрідність. У ній утвердився образ сильної, морально досконалої постаті, що мала слугувати взірцем для сучасників і нащадків. Такий підхід формував зразок життєпису, у якому життєвий шлях подавався як низка морально-етичних перемог і суспільних досягнень. За словами дослідниці, «вікторіанська біографія як особливе біографічне метажанрове утворення […] у XX ст. досягає кульмінації у своєму розвитку: формуються її характерні жанрові, композиційні і стильові риси» [14, с. 2].

На тлі цієї усталеної традиції у 1918 році побачила світ праця Літтона Стрейчі «Відомі вікторіанці», яка стала ключовою подією у становленні «нової біографії». Стрейчі проголосив необхідність переосмислення життєписного жанру: замість пафосної ідеалізації – психологізм, замість дидактики – іронічне дистанціювання, замість риторичної прямолінійності – художня складність. Як слушно зазначає Т. Черкашина, саме дискусія про поєднання науковості й художності у біографічному творі, започаткована Стрейчі, позначила перехід біографії в сферу теоретичних інтересів літературознавства [5, с. 7]. Отож, у XX столітті вікторіанська біографія функціонує як ретроспективна матриця – не лише об'єкт критики й деконструкції, а й стилістичне джерело, що стало відправною точкою для естетичних інновацій модернізму.

Розвиток психоаналітичної методології у XX столітті зумовив появу нового різновиду біографічної прози – психобіографії з її інтересом до глибинного аналізу особистості митця, його внутрішніх конфліктів і підсвідомих імпульсів. Цей тип біографії представлений творами, що поєднують наукову аргументацію з художньо-психологічним осмисленням індивідуальності. Знаковими постатями у цьому напрямі були Зиґмунд Фройд (дослідження про Шекспіра та Леонардо да Вінчі), Карл Юнґ («Монолог Улісса» про Джойса), Стефан Балей («Психологія творчості Шевченка»). Під впливом фройдизму формується й цілий напрям романів-біографій, де психоаналітична мотивація поєднується з художнім зануренням у внутрішній світ героя. Серед авторів – Андре Моруа, Ромен Роллан, Стефан Цвейг, Еміль Людвіг – фігури, що репрезентували інтернаціональний вимір «нової біографії».

Безперечною заслугою у становленні біографічного методу можна вважати внесок неперевершеного майстра літературної біографії («biografie romance») А. Моруа, чия теоретична праця «Аспекти біографії» стала однією з найбільш впливових у XX столітті. Витоки терміну «романізована біографія» також пов'язують з іменем класика французької літератури. Для самого письменника художня біографія – це свідчення еволюції людської душі. Водночас «форма біографії – не наукове дослідження, а витвір мистецтва слова, який, спираючись на наукові методи, відтворює життя, в цілому підкоряючись законам мистецтва» [15, с. 128].

Паралельно з формуванням нової літературної біографії в межах розвитку європейської позитивістської історіографії було визначено та структуровано методичні та методологічні принципи історико-біографічних досліджень. Як наслідок, була проведена активна робота щодо створення національних та галузевих словників, універсальних енциклопедій, які містили біографічні розділи. Біографія дедалі більше сприймалася не лише як науковий інструмент, а й як особливий наратив, здатний відображати внутрішні суперечності доби. Його інтерпретаційна відкритість викликала жваві дискусії серед літературознавців і культурологів. Австрійський письменник Г. фон Гофмансталь, зокрема, зазначав, що цей літературний жанр формує так звані «фрагменти великої сповіді», які продовжують бентежити і дивувати вже понад два століття після Ґете [16, с. 331]. Б. де Хаан у своєму дослідженні також наголошує на суперечливості жанру, вказуючи, що це жанр і практика, які породили запаморочливу низку несумісних точок зору [17, с. 53]. На його переконання, однією з незмінно сильних сторін кожного біографічного тексту є зв'язок між теперішнім і минулим, між вигаданим та справжнім, між собою та іншими, між індивідуальними життями та колективними історіями [17, с. 56–57]. Традиційно жанру біографії був притаманний героїчний дискурс, возвеличення, розповідь про «людину з великої літери». Однак на практиці біографічні дослідження часто відображали ідеологічні уявлення, забобони або стереотипи, які побутували в тамтешньому суспільстві, що ускладнювало справжнє розуміння епохи та історичної особистості в ній [17, с. 59–63].

У цьому контексті заслуговують на увагу спостереження дослідника німецького біографічного письма Гельмута Шоєра. Аналізуючи функції

жанру, він акцентує на проблемі гармонізації дії й споглядання життя, зіставляє їхню культурну цінність, намагаючись віднайти баланс. Саме із цієї перспективи він осмислює розвиток німецької біографії XVIII–XIX століть [18]. Як стверджує дослідник, кожна біографія являє собою дидактичну модель. У позитивному сенсі вона формує приклад для наслідування, а в негативному – демонструє повчальну історію [19, с. 300]. У популярних біографічних творах міжвоєнних років таких німецькомовних авторів-бестселерів, як Еміль Людвіг та Стефан Цвейг, застосовується модель дегероїзації, що спрямована «запросити до ідентифікації»: велична історична постать ніби опускається на землю через інтимність біографічного викладу та знаходить емоційний відгук у читача, породжуючи відчуття схожості. «Великі» у біографіях німецьких авторів постають звичайними людьми. «Еміль Людвіг із захопленням розповідає про американського ліфтера, який, прочитавши його «Наполеона», зізнався, що відчуває себе Наполеоном», – пише Г. Шоєр [19, с. 302]. Репрезентувати модель ідентифікації може також психологічна або психоаналітична біографія, – відзначає дослідник, адже вона «зосереджується на базових антропологічних ситуаціях і таким чином шукає рівень порівняння зі сферою досвіду читача» [19, с. 302]. Можна припустити, що ідентифікація є головним фактором інтересу читачів до цього жанру і виступає мотивуючим чинником, щоб поринути у світ іншого та через нього краще пізнати себе. Такий підхід цілком відповідає духу «нової біографії», яка на відміну від біографії XIX століття з її ідеалізованими образами, намагалась досліджувати багатогранність і складність людської душі.

Впродовж минулого сторіччя європейська та світова історична наука, на відміну від літературної та науково-популярної біографістики, яка використовує різноманітні літературні прийоми та художню вигадку, остаточно закріпила формалізований і чітко регламентований методичними правилами історико-біографічний напрям. Це виявилося в розвитку теорії та практики біографічних досліджень, що беруть за основу документальні матеріали, а також при підготовці довідкових біографічних видань [20].

Наприкінці XX – початку XXI ст. біографічний жанр зазнає значних змін під впливом постмодернізму, зокрема нової концепції історії. Постмодерна доба характеризується руйнуванням жанрових канонів, появою численних моделей біографічного роману, серед яких романізовані біографії (Е. Берджес «Покійник у Дептфорді» (1993), романи-притчі (Дж. Барнс «Папуга Флобера» (1984), романи-пошуки (П. Акройд «Лондон. Біографія» (2000) та інші. Це сигналізує про «синтез і гібридизацію художніх текстів» [21, с. 18]. Звернення до історії характерне для сучасної західної культури та проявляється в художній літературі, де епізоди минулого стають об'єктами для переосмислень та ігор. Історія у творах сучасних письменників постає темою для саморефлексії, тим самим створюючи новий тип літератури – постмодерністську історіографічну металітературу [22, с. 4]. Важливе місце в цьому жанрі займає біографія, яка за останні десятиліття кардинально змінилася та збагатилася різноманітними жанровими варіаціями. Цей процес продовжує розвиватись, і навіть виникає новий термін – «біографічна металітература» (за Л. Гатчеон), що демонструє масштаб цього явища [23].

Отже, біографія дедалі більше перетворюється на інструмент саморефлексії, що дозволяє критично переосмислювати історію. Письменники все частіше звертаються до літературних постатей минулого, інтегруючи їх у постмодерний дискурс. Загалом, сучасна біографія еволюціонує – вона не просто розповідає про історичну особистість, а й розширює можливості аналізу світогляду, культурної та ідеологічної динаміки, пропонуючи нові підходи до інтерпретації минулого.

Висновки. Європейська біографічна література пройшла складний і багатовимірний шлях розвитку – від античних життєписів, зорієнтованих на моральні настанови, до постмодерних жанрових експериментів, які акцентують на ігровому аспекті та саморефлексії. На кожному етапі – від агіографій Середньовіччя до психологічних портретів модернізму та культурологічного переосмислення постмодерну – біографічний жанр демонстрував здатність адаптуватися до змін епохи, відображаючи її світогляд, естетику й домінантні теоретичні підходи. Зміщення акценту із зовнішніх подій на внутрішній світ особистості засвідчує глибоку еволюцію жанру, що дедалі більше тяжіє до межового простору між художнім текстом, історією та філософією. Сучасна біографічна проза є синтетичною формою, яка не лише відображає індивідуальний досвід, а й стає засобом критичного осмислення культурної пам'яті та ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марінеско В. Жанр літературної біографії у фокусі дослідницької уваги: здобутки та перспективи наукових пошуків. *Держава та регіони*. Запоріжжя : КПУ, 2014. № 1–2 (36–37). С. 20–24. (Гуманітарні науки).

2. Hamilton N. Biography: A Brief History. Cambridge, MA, London : Harvard University Press, 2009. 360 p.

3. Renders H. Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. *Theoretical Discussion on Biography*. *Approaches from History, Microhistory and Life Writing* / eds.: H. Renders, B. de Haan. Leiden, Boston : Brill, 2014. P. 24–42. (Egodocuments and History Series ; vol. 7).

4. Марінеско В. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. *Наукові праці*. *Філологія. Літературознавство*. 2012. Т. 193, вип. 181. С. 59–63.

5. Черкашина Т. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2007. 21 с.

6. Куницька І. Роман-біографія як жанровий різновид модерністського роману (С. Моем «Місяць і мідяки»). *Сучасні літературознавчі студії*. Київ, 2014. Вип. 11. С. 342–348.

7. Konstan D., Walsh R. Civic and Subversive Biography in Antiquity. *Writing Biography in Greece and Rome. Narrative Technique and Fictionalization* / eds.: K. de Temmerman, K. Demoen. Cambridge University Press, 2016. P. 26–45.

8. Коломієць Н., Яременко Н. Рецепція ідеї християнства в літературі раннього Середньовіччя. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. Кривий Ріг, 2013. Вип. 1. С. 207–215.

9. Haan B., Renders H. Towards Traditions and Nations. *Theoretical Discussion on Biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* / eds.: H. Renders, B. de Haan. Leiden, Boston : Brill, 2014. P. 11–23. (Egodocuments and History Series ; vol. 7).

10. Матвіїшин В., Девдюк І., Яцків Н. Французька школа компаративістики: становлення, сучасні проблеми. *Літературознавча компаративістика*. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. С. 59–80.

11.Левчук Л. Західноєвропейська естетика XX століття : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1997. 224 с.

12. Девдюк І. Екзистенційний дискурс в українській та британській прозі міжвоєнного періоду : монографія. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2024. 448 с.

13. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 368 с.

14. Карачова Д. Вікторіанська біографія та її модифікація в XX столітті : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2016. 22 с.

15. Кіт О. Художні особливості літературної біографії: Іван Кошелівець «Жанна д'Арк». *Вісник Львівського університету*. Львів, 2011. Вип. 18. С. 128–136. (Іноземні мови).

16. Hofmannsthal H. Aufzeichnungen aus dem Nachlass (1889–1929). *Gesammelte Werke* : in 10 Bdn. / H. von Hofmannsthal. Frankfurt am Main : Fischer, 1980. Bd. 10 : Reden und Aufsätze III, 1925–1929. Aufzeichnungen. S. 311–596.

17. Haan B. Personalized History: on Biofiction, Source Criticism and the Critical Value of Biography. *The Biographical Turn. Lives in History* / eds.: H. Renders, B. de Haan, J. Harmsma. London, New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2017. P. 53–67.

18. Scheuer H. Biographie: Studien zur Funktion und zum Wandel einer literarischen Gattung vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Stuttgart : Metzler, 1979. 312 S.

19. Scheuer H. „Dichter und Helden" – Zur Biographik des George-Kreises. *Stefan George: Werk und Wirkung seit dem „Siebenten Ring"* / Hrsg.: W. Braungart, U. Oelmann, B. Böschenstein. Tübingen: Niemeyer, 2001. S. 300–314.

20. Попик В. Біографістика. *Український національний біографічний архів*. *Науково-інформаційний проект Інституту біографічних досліджень НБУВ*. URL: http://biography.nbuv.gov.ua/index.php/institut/proekti (дата звернення: 25.05.2025).

21. Гіренко Ю. «Перстень Ганни Барвінок» І. Корсака як історико-біографічний роман : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія» / наук. керівник Н. В. Горбач. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 62 с.

22. Колесник Г. Модифікації жанру біографії у творчості Пітера Акройда : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2008. 27 с.

23. Hutcheon L. Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox. Waterloo, Ontario, Canada : Wilfrid Laurier University Press, 2013. 176 p.

УДК*81’367.628’38:821.161.2Матіос*
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.37

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)

SEMANTIC AND STYLISTIC PROPERTIES OF EMOTIONALLY-EXPRESSIVE VOCABULARY (BASED ON THE LITERARY WORKS BY MARIA MATIOS)

Олексенко В.П.,
orcid.org/0000-0002-1358-6325
доктор філологічних наук,
професор кафедри української і слов’янської філології та журналістики
Херсонського державного університету

У статті *констатовано*, що сьогодні художня література посідає важливе місце в житті кожного свідомого громадянина. *Зазначено*, що художній текст – це не лише результат творчої діяльності, але й вияв психології кожного читача. *Досліджено* семантико-стилістичні властивості емоційно-експресивної лексики у художньому тексті. *Стверджено*, що емоційно-експресивна лексика є важливим складником лексичного складу мови загалом. У тексті художнього твору вона відіграє значну роль, використовується з метою побудови і характеризування образів, передачі почуттів героя, напруженості подій і колориту певної місцевості. *Закцентовано*, що емоційне забарвлення слова робить образ мовця більш яскравим, експресія допомагає передати справжнє ставлення людини до ситуації. *З’ясовано* причини і чинники вживання емоційно-експресивної лексики в ідіостилі М. Матіос. На основі семантико-стилістичних властивостей емоційно-експресивної лексики у художніх творах письменниці *визначено* особливості такої лексико-семантичної групи мовних одиниць. Дослідивши емоційно-експресивну лексику, виявлену у творах М. Матіос, *стверджено*, що становленню ідіостилю письменниці слугує загальна образність мови та вживання емоційно-експресивної лексики художнього стилю, основою якого є літературна мова, де слово виконує номінативно-образну функцію. *Обґрунтовано*, що твори М. Матіос у цьому аспекті є оригінальними і неповторними. Проаналізувавши функційні особливості емоційно-експресивної лексики творів М. Матіос*, встановлено*, що досягає художньої майстерності авторка за допомогою різноманітних мовних засобів. Широким фактичним матеріалом *підтверджено*, що М. Матіос вдало послуговується емоційно-експресивною лексикою з метою надання творам виразності, художньої довершеності, оригінальності та експресії.

Ключові слова: ідіостиль, мовностилістичні особливості, мовні засоби, епітет, метафора, порівняльні конструкції, парцеляція, текст, емоційно-експресивна лексика, експресія, експресивність, конотація, оцінність**.**

It has been stated in the article that modern fiction occupies an important place in the life of every conscious citizen. It has been noted that a literary text is not only the result of creative activity, but also a manifestation of the psychology of each reader. The semantic and stylistic properties of emotionally-expressive vocabulary in a literary text have been studied. It has been argued that emotionally-expressive vocabulary is an important component of the lexical composition of the language in general. It plays a significant role in the text of a literary work; it is used to construct and characterize images, convey the feelings of the character, the tension of events and the color of a certain area. It is emphasized that the emotional coloring of the word makes the speaker’s image brighter, expression helps to convey the person’s true attitude to the situation. The reasons and factors of the use of emotionally-expressive vocabulary in the idiostyle of M. Matios have been clarified. Based on the semantic and stylistic properties of the emotionally-expressive vocabulary in the writer’s literary works, the features of such a lexical and semantic group of language units have been determined. Having studied the emotionally-expressive vocabulary found in the literary works by M. Matios, it has been argued that the formation of the writer’s idiostyle is served by the general imagery of language and the use of emotionally-expressive vocabulary of the artistic style, the basis of which is literary language, where the word performs a nominative and figurative function. It has been substantiated that the literary works by M. Matios in this aspect are original and unique. Having analyzed the functional features of the emotionally-expressive vocabulary of the literary works by M. Matios, it has been established that the author achieved artistic mastery with the help of various linguistic means. It has been confirmed by extensive factual material that M. Matios successfully used emotionally-expressive vocabulary in order to give the literary works expressiveness, artistic perfection, originality and expression.

Key words: idiostyle, linguistic and stylistic features, linguistic means, epithet, metaphor, comparative constructions, parcellation, text, expression, expressiveness, connotation, evaluation.

Постановка проблеми та її актуальність. Природа експресивності є одним із важливих аспектів сучасної лінгвістики. Кожній людині, яка прагне спілкування, властива емоційність, образність, яскравість та виразність власного мовлення. Тож мовцям слід звертати увагу на правильне та логічне передавання почуттів, адже це важливий аспект для вдалого розуміння співрозмовників та уникнення непорозумінь і недоречностей. З цією метою в українській мові широко вживаною є емоційно-експресивна лексика, що містить інформацію про внутрішній світ індивіда, його почуття, настрої, переживання. Саме така лексика слугує важливим засобом спілкування,

є виразником емоцій, думок, переживань, станів, соціальних відносин, засобом передавання психічного стану мовців.

В енциклопедії «Українська мова» читаємо «… через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата, бо експресивність розуміється як властивість мовної одиниці посилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» [15, с. 170]. На думку В. Юносової, «емоції супроводжують будь-які прояви життєдіяльності людини й виявляються на всіх рівнях мови, кожен із яких має свою систему засобів вираження» [18].

Семантико-стилістичні властивості експресивної лексики, її функційне навантаження в сучасній українській мові досліджували Є. Ангерчік, Л. Вороновська, С. Бибик, Н. Бойко, С. Єрмоленко, А. Загнітко, В. Калашник, О. Ковалюк, А. Коваль, М. Кочерган, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Підкуймуха. С. Помирча, О. Пономарів, М. Плющ, П. Селігей, Н. Сологуб, Л. Ставицька, О. Турчак, Т. Хомич, В. Чабаненко, В. Шаховський, В. Юносова та ін. Однак цей важливий пласт лексичного складу мови заслуговує на особливу увагу науковців. Саме в цьому і вбачаємо **актуальність** нашої студії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових розвідках порушено низку важливих питань, тісно пов'язаних із особливостями функціювання емоційно-експресивної лексики. Так, П. Селігей, досліджуючи внутрішню форму назв емоцій, констатує, «що більшість таких назв мотивується не випадково, а відповідно до утрадиційнених метонімійних механізмів та наявних у мові образів мотиваторів, які до певної міри диктують, зумовлюють цей вибір» [14, с. 32].

Н. Бойко, аналізуючи функції емоційно-експресивної лексики у художніх текстах, кваліфікує їх «як стилетвірні компоненти, репрезентовані системою тропеїчних та фігуральних засобів на парадигматичному й синтагматичному рівнях» [3, с. 7]. Авторка стверджує, «що у межах різнорівневих виражально-зображальних засобів передусім привертають увагу лексико-семантичні експресиви, що беруть участь у формуванні змістової структури тексту, слугують засобами увиразнення, посилення емотивно-оцінного потенціалу нейтральних лексичних одиниць і належать до стилетвірних компонентів художніх просторів» [Там само, с. 7]. В іншій науковій розвідці, присвяченій дослідженню домінувальних груп емоційно-експресивної лексики та лексичної експресивності, авторка «виділяє чотири типи таких лексичних одиниць: *1) експресиви з узуальними первинними значеннями; 2) експресиви з узуальними похідними значеннями; 3) експресиви з оказіональними (контекстуальними) значеннями; 4) слова зі стилістично зумовленим експресивним забарвленням»* [4].

У монографії Н. Бойко та Т. Хомич [6], присвяченій встановленню і з'ясуванню експресивної семантики, «запропоновано характеристику засобів і способів мотивування експресивної семантики лексичних одиниць на формальному й значеннєвому рівнях; досліджено механізми формування експресивної семантики лексичних одиниць; з'ясовано залежність значеннєвого плану експресивного слова від художнього контексту».

С. Помирча, з'ясовуючи особливості використання експресивної лексики в сучасній українській літературній мові, пропонує такі «критерії розрізнення нейтральних та експресивних лексичних одиниць на семантичному рівні *(домінантна функція слова, специфіка семантичної структури, відсутність (наявність) формальних показників експресивності та ін»*. – (курсив наш – В.О.). Авторка переконана, що «експресивна лексика є характерною для художнього мовлення, оскільки образність, емоційне забарвлення певних категорій слів є однією з неодмінних умов глибокого впливу на співрозмовника» [12, с. 131].

В. Юносова [18] проаналізувала емоційно-експресивну лексику сучасної української мови, що «є важливим складником системи виражально-зображальних засобів художніх текстів. Авторка детально схарактеризувала «експресиви на позначення назв осіб на матеріалі роману письменниці Люко Дашвар»; виокремила «семантичні групи емоційно-експресивної лексики на позначення осіб за їхніми зовнішніми ознаками та внутрішніми якостями, рисами характеру, суспільним становищем, родинними зв'язками».

О. Ковалюк уперше здійснила «системний аналіз іменників, прикметників, дієслів на позначення емоцій та емоційних станів людини, дослідила семантичну еволюцію та функційно-стилістичні особливості лексем, що побутують у староукраїнських рукописних і друкованих писемних пам'ятках XIV–XVI сторіччя» [8].

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що емоційна забарвленість слова робить образ мовця більш яскравим, експресія допомагає передати справжнє ставлення людини до ситуації. У практичному вживанні та з метою передавання

реальної ситуації і задля більш близького спілкування аналізована лексика має місце і в інших функційних стилях. Та найчастіше емоційно-експресивна лексика використовується в художньому мовленні.

Мета нашої студії. Актуальність порушеної проблеми вбачаємо передосім у тому, що аналізована (емоційно-експресивна) лексика посідає важливе місце у лексичному складі мови загалом. Саме це і зумовило визначення мети, що полягає у ***проведенні комплексного дослідження вербальних засобів експресивізації тексту та функціювання емоційно-експресивних лексем у творах Марії Матіос***.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань:**

– простежити майстерність М. Матіос у формуванні емоційно-експресивної лексики;

– проаналізувати мовленнєву практику М. Матіос, що спроєктована на практику творення і використання емоційно-експресивної лексики;

– виявити, покласифікувати і схарактеризувати семантико-функційні особливості емоційно-експресивної лексики у творах М. Матіос;

– окреслити особливості ідіостилю М. Матіос.

Об'єктом дослідження є художнє мовлення творів Марії Матіос.

Предмет нашої розвідки становлять зафіксовані у творах Марії Матіос різноманітні засоби вираження експресивності та їх функційно-стилістичні властивості.

Методи дослідження. У роботі застосовано такі **загальнонаукові методи**: ***описовий*** – для загальної характеристики авторської концепції з урахуванням основних дослідницьких параметрів; метод ***вибірки*** актуальних для роботи контекстів залучено з метою добирання ілюстративного матеріалу; ***систематизації*** – для виокремлення й упорядкування лексичних одиниць, що є конкретним ілюстративним матеріалом для демонстрування засобів експресивізації тексту; ***аналізу й синтезу*** – для ідентифікування й розрізнення типів аналізованих мовних одиниць і їх системного подання у вигляді певних структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Стиль письменника, особливо прозаїка, забезпечує тісний зв'язок мови й мислення, розкриває світоглядні принципи автора, що відображені в його картині.

Тому **індивідуальний стиль кожного** письменника ***має бути відображений у поняттях «світогляд», «мовне мислення», «мовна картина світу» та «мовна особистість***».

Намір і спонукання в рамках аналізу семантичного простору художнього твору передбачає авторську подачу релевантної інформації та її дієвість, яка є багатоаспектною як у мовному, так і в позамовному плані. Така інформація ілюструється окремими елементами тексту – лексикою, синтаксисом, словосполученнями тощо, які насичують і ускладнюють зміст тексту. Кожен із цих елементів може бути семантично подвійним – залежно від ситуації чи образу. Проте мовні (переважно лексичні) засоби вираження художньої інформації обов'язково поєднуються з елементами певного концептуального поля, що означає особистісне сприйняття цієї інформації автором, тобто надзвичайну реальність твору, яка розкриває його специфіку, мовний ландшафт, авторський світ.

Зауважимо, що особистий стиль автора виражають не окремі лексеми, що б вони не позначали – символи чи метафори, а сполучення слів і речень, які репрезентують структурно-синтаксичні особливості художнього твору та відповідний ідіостиль автора.

З метою дослідити експресивність, її семантико-функційні властивості у будь-якому художньому тексті варто послуговуватися основними підходами аналізу: **семантичним та стилістичним**. Перший складається з декількох макрокомпонентів, що створюють емоційні вираження та відображають прояви реакції, як зовнішніх, так і внутрішніх, викликають почуття у співрозмовників; та компонентів, що також називаються семами [2].

Для більш детального з'ясування значення терміна «семантика» звернімося до енциклопедії «Українська мова», де запропоновано такі визначення: «1) план змісту в мові, що складається із значень мовних одиниць різних рівнів (морфем, слів, граматичних форм слів, стійких лексичних і фразеологічних словосполучень, синтаксичних словосполучень і конструкцій, речень та ширших елементів тексту) і категорій; 2) значення мовних одиниць; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові, значення мовних одиниць» [15, с. 575].

В українській мові з метою здійснення аналізу експресивів, використаних у художньому тексті, дослідники послуговуються семантичним та стилістичним аспектами.

З'ясовуючи семантику слова, стверджуємо: ***основними складниками є макрокомпоненти, що допомагають передати емоційну реакцію, почуття та думки співрозмовників; та семи*** [3].

Н. Бойко констатує, що «основними макрокомпонентами семантичної структури прийнято вважати ***граматичний*** **і** ***денотативно-сигніфікативний*** (*курсив наш* – В.О). Вони становлять систему взаємопов'язаних сем, а саме ***категорійних, лексико-граматичних та лексичних*** (*курсив наш* – В.О) [4].

Натомість такі макрокомпоненти, як конотаційний та образний є периферійними. Проте варто зауважити, що в семантичній структурі ієрархія певної лексеми може змінюватися. У такому випадку периферійні посідають провідне місце. Нейтральні лексеми за замовчуванням виконують функцію номінації, тому їхнім основним макрокомпонентом у складі буде *денотативно-сигніфікативний* і лише в особливих контекстах, вони можуть ставати *експресивними*, а отже відмінними від нейтральних слів.

Контекстуальна експресивність утворюється за рахунок значень сусідніх лексем, ужитих у реченні, і може бути властива абсолютно будь-якій лексичній одиниці [6]. Напр.: *«Даруся сидить на теплій, іще майже літній землі, гладить* ***веселі*** *голівки айстр, куйовдить долонею* ***запашні*** *кучері, говорить про них, розказує, що хоче, сміється – і що ж тут такого дурного?»* [10, с. 11]; *«Вони піднімаються тілом до самого тім'я, як по стовбуру дерева, і Даруся знову* ***чує в собі силу****, забрану з голови* ***розпеченим залізом*** *болю, коли воно* ***вилазить****, здається, навіть крізь вуха і шкіру»* [10, с. 18]. Проте варто зазначити, що існують експресивні одиниці, що не залежать від ситуації, контексту, тісного зв'язку з іншими лексичними одиницями тощо. Такі лексеми Н. Бойко пропонує називати «системно-експресивними а їхню експресивність відповідно *інгернетною або внутрішньою*» [4].

Під ***інгерентною*** мають на увазі, що слово не залежить від контексту та не потребує пояснення своєї експресивності. Напр.: *«У Михайла* ***обмерло*** *серце»* [10, с. 105]; *« – У мене, чули? жінка пропала,* ***цицькова*** *дитина лишилася, і я не плачу… що плач поможе?»* [10, с. 109]; *«…Слухай, чоловіче, а чого сусіди не чули у тебе в хаті* ***гвалту****? Дитина з переляку не плакала, жінка* ***не лементувала****, на допомогу ніхто не кликав. …»* [10, с. 154].

Адгерентна експресивність розкриває відтінок значення в результаті об'єднання однієї лексичної одиниці з іншою. Напр.:*« … А тут ще й без того* ***тяжкі часи*** *настали»* [10, с. 126]; *«Даруся лізе у грушу і починає перев'язувати позліткою її* ***сумне гілля****»* [10, с. 19]; *«Вона* ***не солодка****, але й не дурна»* [10, с. 20].

Образна експресивність утворюється за допомогою метафоричних складників, що слугують для піднесення образності слова. Напр.: *«Ото живуть собі, як два гриби-панчуки під буком, – потайки,* ***неначе мохом і глицею вкриті****»* [10, с. 60].

Збільшувана експресивність виражається лексемами, що підсилюють значення слова та його експресію. Напр.: «*Даруся, зів'яла,* ***геть зовсім*** *безсила, змаліла, як дитинка, мовчки давала себе обертати, а потім сідала, тримаючи голову в колінах, поки Марія холодними руками мастила їй тім'я*» [16, с. 13]; *«Вона чує, як їй* ***нарешті*** *легшає»* [10, с. 17]; *«Даруся* ***завжди*** *збиралася до тата з самого ранечку»* [10, с. 25].

Денотативна експресивність передається словами, що не потребують роз'яснення для співрозмовника та за замовчуванням указують на це значення. При цьому аналіз контексту не є обов'язковим. Вимовляючи лексеми такого зразка, співрозмовник може відразу зрозуміти та відчути денотативну експресивність. Пор.: *« … А другі* ***маскалі****, ті, що прийшли уже по війні, вже мали сили менше. …»* [10, с. 170]; *« – Так то так, але правдивий Довбуш мав не одну* ***любку****…»* [10, с. 167]; *«Люди в селі часом роблять таке, що навіть Даруся хапається за голову, але їх* ***дурними*** *чомусь ніхто не називає…»* [10, с. 12].

Смислова експресивність відтворюється при прочитанні тексту, оскільки під час цього процесу створюються асоціації та розуміння сенсу, закладеного в творі. Напр.: *«У двох особливо* ***мілких*** *місцях, там, де* ***каміння шкіриться*** *над* ***гривастою хвилею****,* ***ріку пильнують*** *смугасті прикордонні стовпи, один з яких недавно поміняли совіти, але він був майже такий, як при Польщі, тільки більш хитливий, бо не дуже добре закріплений»* [10, с. 98]; *« – Іванку, прошу тебе дуже: аби ти ніколи не приносив Дарусі* ***конфет****. Ніколи! І навіть не показував»* [10, с. 56].

Отже, семантика слова є основним показником для утворення лексем з експресивним відтінком, оскільки в ній існують різні типи експресивності, що при правильному розумінні та застосуванні допомагають вдало використати експресивні одиниці. Проте в семантичній структурі вони можуть змінювати важливість позиції, що таким чином робить нейтральні одиниці експресивними.

Для лексичної експресивності існує кілька різновидів мотивації. Вони мають такі складники: *фонетичний, лексичний, фразеологійний, словотвірний, морфологійний, синтаксичний*. Їхня головна функція передбачає реалізацію експре-

сивного слова, тому вони є надзвичайно важливими для вдалого створення експресем.

Одним із головних складників є ***фонетичний,*** що проявляється за допомогою *звукових повторів, транслітерації, алітерації, звуконаслідування, відтворення звуків* тощо. Напр.: *«- **Ая-ая**, Марійо… що не сповідалася – то не сповідалася, так мені ся получило…»* [10, с. 33]; *«**Свят-свят-свят**… вони, кумко злотна, голі-голісінькі посеред ночі проти місяця у тепличці купаються і не встидаються, що село спить…»* [10, с. 63]; *« – Видиш, як добре? А тепер трохи побовтайся, так, як я, **сюда-туда**… І не бійся – я тебе тримаю. Чуєш, як легко? А тепер занурся з головою… **отако-о-о**… – фиркнув, спльовуючи воду через ніс і рот. …»* [10, с. 65].

Лексичний компонент є не менш важливим та становить основу мови. Він складається з *синонімів, антонімів, паронімів, омонімів, запозичених іншомовних слів, англізмів, жаргонізмів, вульгаризмів, професіоналізмів, діалектів, росіянізмівв, застарілої лексики, термінів, розмовно-побутової лексики* тощо. Напр.: *«… Хіба нормальна людина буде **отако** сидіти посеред білого дня і слухати, як дурний у **дримбу** грає?»* [10, с. 38]; *« – А чи тобі, **нензо лєста** і **курво остатна**, **мозіль** не зробився на отій твоїй поморщеній штуці після весілля у Ріжні тої неділі, коли **підфітькувала** ногами на сіні коло цимбаліста, аж смереки ся жмурили **з устиду**, не то, що **люде**?»* [10, с. 40]; *« -У понеділок? – **лінькувато** перепитував Цвичок»* [10, с. 42].

Фразеологійний складник передбачає використання *фразеологізмів, приказок, прислів'їв, крилатих висловів* тощо. Послуговуючись фразеологійними одиницями, письменниця досягає високої художньої майстерності, лаконізму, чіткості, точності, переконливості у відтворенні зображуваного. Фразеологізми актуалізують сприйняттєвий ефект. Напр.: *« **Яке їхало – таке здибало**, – стискали плечима в селі молодиці, охочі до брехень і скандалів…»* [10, с. 47]; *« А на ранок – **іще ні світ ні зоря** – зчинився на Дарусиному подвір'ї такий лемент, **ніби кого дорізали чи пальці у двері клали**»* [10, с. 49]; *«… а Іван у одних підштаниках **кулею вилетів** з повітки, не встигнувши обібрати з голови сіно, яке видно, служило йому подушкою»* [6, с. 49].

Словотвірний передбачає продукування лексе за допомогою *афіксів, суфіксів, префіксів, поєднання слів* тощо. Пор.: *«Для подорожі Іван вибрав картату спідницю в густі складки, **біленьку** – з **тричвертковим** рукавом – сорочку у жовто-зелені розводи і легкі – парусинові – капці невизначеного віку»* [10, с. 59]; *«Вона пам'ятає, як вони колись з мамою щодня ходили вранішнім і **підвечірковим** берегом ріки, в надії позбутися задушливого кашлю, що не давав Дарусі життя»* [10, с. 60-61]; *«… і вони **тихенько** дріботіли уздовж берега аж до оцього, старого тепер, млина, а потім вертали назад»* [10, с. 61].

Морфологійний формується за допомогою *ступенів порівняння прикметників, іменників із експресивним відтінком, експресивних вигуків та часток* тощо. Пор.: «*Зварений для борщу буряк має **менш багровий** колір, ніж у цю мить мало лице голови сільради…»* [10, с. 71]; *« – **Йой**, Іване… Іване… не треба було тобі це робити… **йой**… не треба було»* [16, с. 75].

До ***синтаксичного складника*** належать *звертання, окличні, питальні та спонукальні речення, вставні конструкції, обірвані речення* тощо. Напр.: *«**Михайлюню**, **ішли би ви вечеряти…**»* [16, с. 78]; *« – **А що'сте, бідолашко-солодашко, доброго зварили?** – підводить голову від дровітня, **не випускаючи сокири із рук**, чоловік у кептарі, вивернутому до верху цигейкою»* [16, с. 78]; *«- **На добре! На добре!** – відповідав Михайло всім одразу газдиням із заздрісно-сумними очима. – На добре, **газдиньки**, бо скілько того життя? **Кавальчик!*** [10, с. 83].

Проте в сучасній українській мові, досліджуючи функційні особливості експресивів, слід акцентувати увагу не тільки на складники, а також і на контекст – явище конотації. Саме тому надзвичайно важливо зважати на середовище, суспільство, настрій, щоб вдало використати експресивну лексику без негативних відтінків. Конотація має два аспекти дослідження. Сутність першого полягає в аналізі ***внутрішньосистемних експресивів*** [13] – слів, що за своєю семантикою дають змогу зрозуміти настрій мовця та передати весь спектр емоцій без додаткового пояснення. До цієї категорії відносять абстрактні лексеми [13], котрі не є чимось фізичним, проте є емоційним, вони несуть внутрішній сенс повідомлення. Пор.: *«Ні-ні, жоден сатана не має такої сили, як прості люди у час **заздрості**, **ненависті** і **помсти***» [10, с. 70]*; « – Людина, коли **щаслива**, – вона **гонорова**…»* [10, с. 117].

На особливу увагу заслуговує **поетична лексика,** що характеризується урочистою експресивністю. Вона надає слову милозвучності, високопарності та образності. Пор.: *«Їдуть машини, йдуть фіри, тягнуться люди – Даруся знає своє: вона по дорозі до тата – **княжна***» [10, с. 26].

Важливе значення в експресивному мовленні посідають **авторські неологізми** [13]:

*«Дурна!!!Дурна, а **цюці** не хочеш? На тобі **цюцю**! На **цюцю»*** [10, с. 13]; *«… А **солодка** Даруся сидить у квітнику між айстрами…»* [10, с. 11].

Контекстуальні експресиви – нейтральні одиниці, що набувають емоційно-експресивного забарвлення лише у відповідному контексті [13]. Часто вживані у фразеологізмах і виражені за допомогою метафор та епітетів. Напр.: *« – Що тобі у нас треба, **гадюко**?»* [10, с. 51]; «*Слухайте, **жінко добра**, я, як ішла, – так і звалилася на стежку, **сила мене лишила**, ні встати, ні крикнути… та й то ще не все… А поміж могилами, аби так здорова була, **гуляє мара у людській подобі**. …»* [10, с. 33].

Виразно простежуємо конотацію при перенесенні значення однієї лек-

семи на інші слова [13]. Напр.: *«…не смакуєте йому, певно. Так що лиш хіба що , думайте, як мене **Цвичок вночі обертає**…»* [10, с. 44]**;** **«** ***– А вам, Варварко, не встидно ночами **до кума Петра ходити**, коли **під боком чоловік є?** …»*** [10, с. 63].

Важливим при утворенні емоційно-експресивної лексики є **словотвірний** складник. **Суфіксальний різновид** передбачає використання суфіксів, що **позначають здрібнілість – *очк, – ик, – еньк*** та ін.. Напр.: *«Зверху клала капустяний листок, на листок – **жмутик** непареної вовни і знову зав'язувала **біленькою** хусточкою»* [10, с. 13]; *«Жінки махали руками, забирали граблі, казали води громадільникам від корита носити, та вона не випустила граблів із рук до самого підвечірку, поки не почула, як **тоненький свердлик** почав свердлити голову»* [10, с. 25]; **зі значенням пестливості** – – ***есеньк, – ісіньк, – юсіньк.*** Пор.: *«… **голі-голісінькі** посеред ночі проти місяця у тепличці купаються і не встидаються, що село спить…»* [10, с. 63]**; на позначення згрубілості – – *иcько, – ище, – юг, – юк*: *«…І може, тому таке ся причинило… може, вона десь лісом ночами лазила на **збіговисько** їхнє відьомське»*** [10, с. 114–115].

Не менш важливим є **префіксальний**. Лексеми утворюються за допомогою таких префіксів**: *най-, над-, пре-***: *«… Це **найкраща** розмова з Богом*» [10, с. 21]*; «Бо навіть **найлюдніший** храм у селі не є такий веселий, як Дарусин бай отут із татом»* [10, с. 30].

Словотворчі афікси також використовуються для утворення значної кількості фольклоризмів – «стилістичних одиниць, що мають виразне фольклорне походження» [13]: *«… і в несамовитому темпі **«гуцулки»** обвивалися її кольорові стрічки круг Михайла, як зашморг, – аж страшно було, щоб не задушила»* [10, с. 83]; *«… дівок не зводив, молодицям спідниці догори не **підфітькував**, у вдовиних перинах не валявся»* [10, с. 82].

Часто для формування народно-пісенних зворотів спостерігаємо використання **коротких форм прикметників** [13]: *« – Я свої як не пильнувала, а таки якась **бола** їх скосила…»* [10, с. 10]; *«- Як нащо?! Поза Йорчиху готуюся»* [16, с. 28]; **та нестягнених прикметникових форм** [13]: *« – Що вже **порозказую** – то **порозказую**… І за тебе, Штефане, **порозказую**, як ти п'яний за чужими молодицями з револьвером гонишся…»* [10, с. 72].

Марія Матіос використовує значну кількість тропів, стилістичних прийомів та слів, що дають змогу створити влучне, образне та збагачене емоційно-забарвлене мовлення. Вони існують для того, щоб надати більш виразні характеристики героїв та з точністю транслювати навколишній світ у художніх текстах. Лексика, вживана з цією метою, часто передає національну картину світу, особливості авторського світобачення, історичний та часовий аспекти тощо. Тому дуже важливо стежити за тим, які лексеми є доречними, а які ні. Стилістичні функції лексем безпосередньо втілюються за допомогою *епітетів, метафор, гіпербол, порівнянь та персоніфікацій*.

Епітети слугують для підсилення значеннєвого відтінку слова, передають образні характерні риси персонажів, надають емоційності та яскравості образам, встановлюють оцінне значення об'єкта чи суб'єкта, уточнюють виражальні можливості письменниці, вказують на характерні емоції, активізують читацьку увагу читача. Значення епітетів у романі «Солодка Даруся» виражено **денотативно**. Напр.: *« …А голос, Боже **милосердний**, такий, якби з пивниці виривався»* [10, с. 33]; **образно**: «*Іще ходила довкруг городу, іще сікла травички одинокій своїй курці, а вже чула, як тонкі **жалючі** п'явки впиваються в тім'я, ніби просвердлюють його»* [10, с. 35] та **конотативно***:«**Срібні** від сонця яструби висять над головою»* [10, с. 41]. Також у творі трапляються епітети з іронійним та сатиричним забарвленням для підкреслення комічності або абсурдності ситуації. Пор.: *« – Гості! Дорогі мої **набутливі** гості…»* [10, с. 82]. Крім того, фіксуємо епітети, що у своєму складі мають жаргонізми та згрубілу лексику: *« – Ти, **мерзо-мерзенна, приймаку дурний,** безродне насіння, ти, **дурню остатний**, що до такої самої дурної пристав, ти **злодію галіцейський**, **паскудо паскудна**… я на тебе управу знайду, ще не вродився такий, щоби я на нього управи не знайшла… будеш сидіти за злодійство у криміналі – кістки зогниють тобі в нім…*» [10, с. 5].

Авторка активно послуговується різноманітними емоційними епітетами для змалювання головних героїв твору. Так, героїню однойменного твору Дарусю односельці називають «*солодкою*», щоб не сказати «*дурна*». Крім того, зважаючи на ситуацію, зображену у творі, її називають *«нещасна», «добра», «безсила», «лагідна боязка», «зів'яла», «змаліла», «зболена», «степенна», «княжна», «причмелена» «жива мумія»* [10].

Метафора у творах М. Матіос має на меті змалювання пейзажу, а також внутрішньо і зовнішньо втілює образи персонажів, транслює слова в переносному значенні, що відтворюють різнобічність мовлення. Метафори у творах М. Матіос емоційно й експресивно відтворюють внутрішній світ письменниці, моделюють авторський задум, чітко демонструють формування і вираження думки. Напр.: *«- Люди з писанками до нормальних людей ходять, а солодка Даруся останнє яблуко принесла* ***чорному п'яниці****»* [10, с. 18]; *«… тай іде у свій* ***золотий садочок****…»* [10, с. 19]; «*Вони швидше хочуть позбутися болю, що дихає з-під* ***сумної*** *могильної* ***глини****»* [10, с. 31].

Письменниця вдало користується метафорами з метою передачі характеру головної героїні. Пор.: *«****Дерева її розуміють, пси займають****, а люди– ні»* [10, с. 11]; *«А Даруся* ***і язик не проґлиґнула****, а все одно кажуть за неї неправду»* [10, с. 20], а також для передавання того болю, що відчуває Даруся: *«…лиш чекала,* ***коли тріснуть залізні обручі****,* ***що стисли голову****, ніби хотіли зовсім її розтрощити»* [10, с. 13]; *« А Даруся* ***лишалася з розірваною від болю головою*** *у порожній хаті доти, поки* ***щось не вдаряло їй ножем у серце****»* [10, с. 14]; *«Інакше* ***біль розшматує її на дрібні кавалки****»*[13, с. 14]. Ці художні засоби дають змогу краще зрозуміти справжню Дарусю.

Для змалювання Івана Цвичка М. Матіос застосовує цілу низку вдало підібраних епітетів: ***«чудний», «дурнуватий», «малоговіркий», «дурний-дурний», «неклейдований», «нехарапутний», «не дуже спритний», «невдатливий», «живий», «вроджений для дримби і мандрів», «свобідний»****.* Напр.: *«…Серце серцем, але коли Іванова дримба здобувалася на голос, Дарусю ніколи не боліла голова»* [10, с. 46]; *«… і залізні обручі спадали з неї, як листя з дерева, і робилося їй легко-легко»* [10, с. 47]. Для характеристики Михайла вжито епітети *«срібний», «гречний», «порядний», «вдатний до роботи», «малоговіркий», «простий», «чесний»*. Матронку односельці постійно називали *«маленька»* і *«дрібна»*, а також *«худа», «тиха і мовчазна», «чудна», «дивна», «малослівна»*. Для розкриття їхніх взаємин авторка послуговується метафорами. Напр.: *«Збоку може видатися що вони не хочуть або не мають сміливості дивитися в очі, через те впродовж вечері* ***не відриваються головами****»* [10, с. 80]; *«проте з боку добре видно і те, як їхні* ***руки дещо соромливо і спішно шукають нагоди діткнутися****»* [10, с. 80].

«Щоденник страченої» – «це так звана психологічна розвідка, в якій авторка акцентує головну увагу на внутрішній драмі закоханої людини. Цей твір майже повністю написаний у формі щоденника, для того щоб краще передати емоції, почуття, переживання, пристрасті та думки головної героїні. На глибоке переконання О. Максименко, «цю психологічну розвідку варто кваліфікувати не просто як щоденник, а щоденник-імітацію, бо вона «цілком відповідає основним критеріям створення щоденника за змістом і за формою й окреслює ознаки щоденникової прози» [9, с. 155].

У цьому романі є досить помітним використання значної кількості метафор для передавання психологічного стану головної героїні. Завдяки метафоричності тексту маємо змогу глибоко відчути та зрозуміти емоційний стан, переживання головної героїні з приводу тих чи тих проблем чи ситуацій, з якими вона стикається. Якщо у збірці «Нація» М. Матіос лише частково торкається проблеми страху, то в «Щоденнику страченої» це інший страх– перед самотністю, згодом перед суїцидом і в кінці – перед смертю та минулим, яке може бути загрозою для майбутнього. Так, наприклад, на початку твору для опису минулого і теперішнього життя головної героїні Лариси Ковальчук авторка використовує такі метафори: *«Моє ж* ***теперішнє вкрито*** *суцільно чорним саваном…»* [11, с. 14]; *«А я іще* ***двобою з життям не виграла****. Лише відчула холодний подув невдалого* ***загравання зі смертю****…»* [11, с. 15]; *«Мабуть, уперше я хочу* ***зануритися в себе, дістатися самого дна*** *– і подивитися звідти ясними, чесними очима на* ***теперішнє****,* ***таке невизначене, розпанахане і зболіле****…»* [11, с. 15]; *«…****причаєно-хижа, глухоніма і слабовидюща небезпека вимальовується*** *підступним приводом з мого* ***перетлілого минулого****» …»* [11, с. 18]; ***«Я хапаюся за кожну хвилину*** *ще трохи відведеного мені життя…»* [11, с. 20]. А епітети і метафори є важливим художнім засобом для передачі почуттів, стану свого серця: *«поранене», «тривожне», «тріпотливе», «чутливе»*. Пор.: *«…моє* ***тріпотливе серце пережило й перетерпіло, пересміялося й перехрипало****»* [11, с. 17]; *«Чому ж воно,* ***пора-***

нене спогадами серце, так тривожиться чи боїться?» [11, с. 18].

Гіпербола трапляється не часто. Вживається із префіксом ***най-*** : «*У Гершковім млині тепер порядкував чи не найбільший і* ***найгаласливіший*** *сільський ледар – Лесьо Онуфрійчук, у котрого відколи світ та сонце, паркан коло хати був підпертий латками»* [10, с. 120].

Натомість **порівняння** трапляється часто: «… і таку якусь мелодію видобуває з дримби, що в автобусі поволі **тихне**, **як при покійникові**» [10, с. 33]; «… бо лише **жіноче тіло** так розкішно здригається від ласки, **як тіло дримби від пальців**…» [10, с. 41]; «… **букова палиця** літала в її руках, **як батіг**, начебто вона нею мала когось лупцювати» [10, с. 49]. Це свідчить про те, що письменниця у творі вкладала багато образів, щоб «підживити» предмет чи явище.

Серед образних засобів художньої прози **порівняння** відзначається давністю й активністю використання, і воно має на меті конкретизувати, підкреслити зображуване шляхом зіставлення того чи того предмета з іншим. М. Матіос активно послуговується цим поширеним художнім засобом з метою привертання уваги, встановлення контакту з читачами, увиразнення певних подій чи для опису відповідних картин. Напр.: *«Голову зносило кудись так далеко, що вона чимдужче тримала її обома руками,* ***ніби боронилася від злодія»*** [10, с. 13–14]; *«І мусить вона відходити тиждень,* ***ніби вертатися з того світу****…»* [10, с. 13]; *«…обручі знов звиють гніздо в бідній її голівці,* ***як гаддя на Здвиження звиває в землі свої кубла на зиму»*** [10, с. 14]; *«залізні обручі спадали з неї,* ***як листя з дерева»*** [10, с. 47].

Крім того, письменниця активно використовує їх для того, щоб яскраво і точно передати, як Даруся насправді сумує за батьком, як вона його любить: *«Прихиляється до верхівки хреста – і знову довго стоїть, завмерла, лиш раз по раз хитає головою,* ***нібито на знак згоди на голос****, лиш їй чутний і зрозумілий»* [10, с. 29]; *«…і накриває нею нижній краєчок могили,* ***ніби вкриває мерзлі татові ноги»*** [10, с. 30]; *«Так близько, поруч,* ***ніби він сидів отут, коло неї****, і вона чула його тепло»* [10, с. 32].

Для передачі відносин Михайла та Матронки авторка, окрім метафор, використовує і **порівняльні конструкції:** *«…бо не лишилося на світі нічого, окрім полохливого,* ***як пташка****, Матрончиного серця в Михайловій жмені…і отого різдвяного рогу, що ставав то тривожним****, як гул поверхневої води****, то несамовитим****, як чоловік біля вдатної йому жінки»* [10, с. 103]; *«Ото живуть собі,* ***як два гриби-панчуки під буком, потайки****,* ***неначе мохом і глицею вкриті»*** [10, с. 80]; *«Але зафіксоване на папері залишається начебто непорушним****, як теорема Піфагора»*** [11, с. 18]; *«…порпаючись у минулому потьмянілого щоденника* ***як гуска в поросі****, і шукати там опертя»* [11, с. 14*, «я знову втуплююся в щоденник, гладжу його* ***як живу істоту»*** [11, с. 24]. У цих роздумах акцентовано на тому, як Лариса цінує свій щоденник. На початку твору Лариса часто порівнює своє серце з різними речами, щоб підкріпити та підкреслити свої роздуми. Тож серце вона порівнює зі *«сміттєзвалищем»* [11, с. 57], в якому *«спресовані від часу і пам'яті почуття-пережитки нагадують зіжмакані целофанові пакети»* [11, с. 57], та з *«солдатом з воєнної передової, після багаторазового поранення»* [11, с. 57]. Лариса Ковальчук зізнається сама собі, що вона не створена для того, щоб усе життя *«варити борщі»*, тому порівнює себе з *«егоїсткою»*, *«міською дитиною»*, яка *«навчена чути лише себе»*. Тоді коли життя головна героїня описує як *«життя і страждання − як сіамські діти»* [11, с. 16] та чоловіка порівнює з *«підручним матеріалом»* [14, с. 22], *«столяром чи молотком»* [11, с. 22] у житті жінки, оскільки вона вважає, що *«…каркас стосунків між двома статями завжди споруджує і цементує жінка»* [11, с. 21].

Персоніфікація переважно надається рослинам, деревам та тваринам, з якими головна героїня знаходить спільну «мову», що вказує на її самотність та одинокість і в результаті підсилює контекст ситуації, в якій вона опинилась: ***«З курми вона говорить*** *краще, ніж із людьми.* ***Дерева її розуміють****, пси не займають, а люди – ні»* [10, с. 11]; *«Надламані вітром, жовтіючі* ***пасма густої трави кивають голівками****: давно, ой давно, доню…»* [10, с. 29–30].

Синтаксичні конструкції в художньому тексті є важливим засобом емоційно-експресивного відображення дійсності. В. Чабаненко стверджує, що «мовленнєва експресія − це складна лінгвостилістична категорія, що спирається на цілий комплекс внутрішньомовних, психічних та соціальних факторів і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення вражаючої сили вислову» [16].

Парцеляція, як синтаксичне явище, є «стилістичним прийомом мовленнєвої експресії, засобом презентації синтаксичної структури художнього тексту, що виконує у творі певне функційно-смислове навантаження, виступаючи елементом семантичного доповнення змісту окремих частин

висловлювання. У творчості М. Матіос парцельовані другорядні члени речення вжито досить часто. Винесення їх у парцелят підвищує загальну тональність тексту, емоційно та змістовно увиразнює його, створюючи атмосферу близькості між автором і читачем та забезпечуючи природність розмовного мовлення» [7].

Послуговуючись парцельованими конструкціями, авторка акцентує увагу читача на **образності, яскравості, емоційній насиченості** висловлювання: Напр.: ***«Блаженна. Як собака, що має сказ, – скажена. Шалена. Несамовита. Не сповна розуму. Непідсудна. Божевільна»*** [цит. за 7].

Важливими і часто вживаними є **парцельовані додатки.** Напр.: *«Убивця нормального ритму власного серця. Своєї **молодості**. **Спокою** чужого чоловіка. Нормального **життя**. Гарантованої природою **старості**»* [цит. за 17]. Досить часто при таких парцельованих додатках уживаються конкретизувальні означення, виступаючи при цьому головним членом називного односкладного речення [1].

Парцелювання інколи можуть зазнавати й однорідні додатки, що виконують функцію узагальнювального слова. Напр.: *«Ціла фамілія на пси зійшла. Ні **добра**, ні **дитини**, ні **гаразду**. Ніц **нічого**»* [цит. за 1]. **Високою продуктивністю відзначаються парцельовані складні конструкції**. Напр.: *«Вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві, бо думають, що вона дурна. А Даруся не дурна – вона солодка». «Видиш, хлопче, мама тебе у муках родить, ти ростеш, а не знаєш, що з тобою завтра буде. І котрий на твою голову цісар чи король вродить, що буде йому чи земель, чи людей замало»* [цит. за 7].

Таким чином, парцельовані конструкції посідають особливе місце з-поміж синтаксичних засобів побудови художнього твору, якими авторка вдало послуговується з метою підсилення емоційно-експресивного відображення дійсності. У художньому стилі письменниці парцеляція є одним із засобів організації тексту.

Важливу стилістичну функцію **виконує синтаксична категорія однорідності**. Майстерно використовуючи однорідні члени речення, авторці вдається створити індивідуальну синтаксичну конструкцію, з-поміж яких переважають утворення, що об'єднують у своєму складі **кількома рядів однорідних членів.** Напр.: «*Ірина захлиналася слиною, задихалася від нестачі повітря: ти – мерза мерзенна, паськуда паськудна, дурень остатний, приймак дурний, безродне насіння, злодій галіцейський. Але такого кресання між дорожним камінням і кінськими копитами, як тепер між Іриниим язиком і її зубами – і близько не було*» [цит. за 7].

Інколи однорідні члени речення, **виражені іменниками**, містять біля себе конкретизувально-пояснювальні слова. Напр.*: «А тоді бігла би, не озираючись і не боячись ні гадини під ногами, ні вовчого виття, ні інших чортових витівок*» [цит. за 7]. Конструкції **з дієслівною однорідністю** навантажують висловлення енергійністю, емоційно супроводжують викладення думки і втілюють намагання авторки відобразити дійсність у русі. Напр.: *«Я сьогодні не їла, не пила, слину з рота не випльовувала, ні з ким не говорила* » [цит. за 7].

Прикметниковою однорідністю як важливим стилістичним прийомом авторка послуговується з метою створення образного, емоційно- експресивного змалювання. Нагромадження таких елементів є способом урізноманітнення опису, характеристики когось чи чогось. Напр.: *«Були вони всякі: високі й низькі, опецькуваті й худі, говірливі й мовчазні*» [цит. за 7].

Парцельовані конструкції у творах М. Матіос є суттєвою ознакою ідіостилю письменниці.

Висновки. Отже, художні засоби – це основа творів Марії Матіос, вони власне і є міцним фундаментом для створення і використання експресивної лексики. Стилістичні функції надають естетичного забарвлення та коректної трансляції історичних подій того часу, також передають звичаї на території, описаній у творі. Характеристику головних і другорядних героїв часто передано через їхнє застосування лексем у репліках, що дало змогу більше пізнати персонажів та їхні справжні мотиви.

Експресивна лексика – це той тип лексики, що створений для відтворення емоційності та увиразнення мовлення персонажа, оскільки її використання сприяє гармонійному спілкуванню. Експресеми забарвлюють мовлення, створюють індивідуальність людини, допомагають з детальною точністю передати характери кожного героя, часовий спектр подій та наповнити предмет дослідження лексичним багатством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базько О. Парцельовані додатки у творчості М. Матіос: стаття. URL: http://eprints.zu.edu.ua/15565/1/%D0%92%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%91%D0%B0%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%BE.pdf

2. Бойко Н. І. Типи лексичних експресивів в ідіолекті Олеся Гончара: стаття. Ніжин: Збірник «Культура слова» 1967–2021; 2018. URL: https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2018-2/zhurnal-kulturaslova-88/typy-leksychnyh-ekspresyviv-v-idiolekti-olesyagonchara.html#:~:text=B%20.

3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: Видавництво «Аспект Поліграф», 2005. 552 с.

4. Бойко Н. І. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. Науковий вісник НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 7–10.

5. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності. Лінгвістичні студії. Вип. 4. Луцьк, 2016. С. 39–54.

6. Бойко Н .І., Хомич Т. Л. Експресивна семантика: дискурсивна інтерпретація: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 200 с.

7. Гайдученко Г. Експресивний синтаксис Марії Матіос: стаття. URL: https //nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_2017_27_30

8. Ковалюк О. К. Лексика на позначення емоцій та емоційних станів людини в українській мові XIV–XVI століть: дис. … канд. філол. наук / Національний авіаційний університет, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. Київ, 2020. 278 с.

9. Максименко О.В. «Щоденник страченої» Марії Матіос – щоденник-імітація. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2013.Ч.II. № 4. С.154–160.

10. Матіос Марія Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2005. 176 с. URL: https://shronl.chtyvo.org.ua/Mariya_Matios/Solodka_Darusia.pdf?

11.Матіос М. Щоденник страченої. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 200 с.

12. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 129–131.

13. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А.К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін.. К.: Знання, 2010. 270 с.

14. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. Мовознавство 2001. № 1. С. 24–33.

15. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (спів-голова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.. – 2-ге. вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

16. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Монографія. Запоріжжя: ЗдУ. 2002. С. 26–35.

17. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 408 с.

18. Юносова В. О. Емоційно-експресивна лексика на позначення назв осіб у романі Люко Дашвар «Рай. Центр». Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 34 (73). № 1. Ч. 1. 2023. С. 98–105.

УДК 811.82.091
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.38

ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ МЕМУАРІВ У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МІСЬКОГО ТЕКСТУ: ПОЛЬСЬКОМОВНІ МЕМУАРИ СЕРЕДИНИ XIX СТ. ПРО КИЇВ

THE POTENTIAL OF USING MEMOIRS IN LINGUO-SEMIOTIC STUDIES OF THE URBAN TEXT: POLISH-LANGUAGE MEMOIRS OF MID-19TH CENTURY KYIV

Тєлєгін В.А.,
orcid.org/0009-0002-0781-1300
аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті здійснено міждисциплінарне обґрунтування використання польськомовних мемуарів сер. XIX століття як джерела для вивчення київського міського тексту в лінгвосеміотичному вимірі. Автор зосереджується на з'ясуванні місця мемуарної літератури в системі сучасного мовознавства та демонструє, як спогади можуть виступати повноцінним джерелом для аналізу семіотичної структури міського простору, зокрема через призму особистих вражень і суб'єктивних оцінок. Розглянуто генезу мемуаристики як окремої міждисциплінарної галузі, її відокремлення від риторики, художньої літератури та історіографії, а також трансформацію у самостійне поле дослідження у XIX столітті.

Особливу увагу приділено лінгвістичному потенціалу мемуарів як джерел особового походження, що мають здатність репрезентувати не лише зовнішню подієву канву історичного періоду, а й внутрішній світ автора, його оцінки, емоції, культурні й символічні уявлення. У контексті аналізу київського міського тексту мемуари розглядаються як такі, що дозволяють виявляти ціннісно-світоглядні структури, символи, топоси та міфи, характерні для міського тексту.

На підставі кількарічного дослідження автором було віднайдено і проаналізовано понад 40 польськомовних мемуарних текстів середини XIX століття, які пов'язані з Києвом. У тексті акцентується увага на репрезентативності цієї вибірки завдяки широкому соціальному й професійному спектру авторів, що дозволяє створити багатовимірну картину київського міського простору очима представників польського культурного середовища.

Обґрунтовано значення мемуарів для лінгвосеміотичного аналізу через їхнє тяжіння до індивідуального досвіду, наявність позатекстових елементів, а також типологічну спорідненість з фольклором і міфологічним мисленням.

Таким чином, стаття спрямована на доведення того, що польськомовна мемуаристика XIX ст., присвячена Києву, є цінним джерелом для реконструкції лінгвосеміотики київського міського тексту.

Ключові слова: міський текст, мемуаристика, лінгвосеміотика, київський міський текст, польськомовні спогади.

This article provides an interdisciplinary justification for the use of Polish-language memoirs from the second half of the 19th century as a source for studying the urban text of Kyiv from a linguo-semiotic perspective. The author focuses on defining the place of memoir literature within the framework of modern linguistics and demonstrates how personal recollections can serve as a valuable resource for analyzing the semiotic structure of urban space – especially through the lens of individual perception and subjective interpretation.

Particular attention is paid to the linguistic potential of memoirs as ego-documents capable of conveying not only the external narrative of historical events but also the internal world of the author – their emotions, evaluations, and cultural-symbolic perceptions. Within the context of analyzing Kyiv's urban text, memoirs are considered a valuable tool for revealing underlying worldview structures, symbolic patterns, topoi, and urban myths characteristic of the city's discourse.

Based on several years of research, the author has selected over 40 Polish-language memoir texts from the mid-19th century that are biographically linked to Kyiv through their authors – students, tourists, politicians, writers, doctors, priests, and others. The diversity of this selection, spanning various social and professional backgrounds, allows for the reconstruction of a multifaceted image of Kyiv's urban space as seen through the eyes of representatives of the Polish cultural milieu.

The article also reviews key approaches in contemporary Ukrainian, Polish, and English-language scholarship to classifying memoir literature, particularly within the framework of non-fiction theory, factual literature, and memory and textual studies. The significance of memoirs for linguo-semiotic analysis is substantiated through their grounding in individual experience, incorporation of extratextual elements, and typological affinities with folklore and mythological thinking.

Thus, the article aims to demonstrate that 19th-century Polish-language memoirs, particularly those related to Kyiv, represent a valuable source for reconstructing urban discourse and for exploring the linguo-cultural semiosphere of a Ukrainian city.

Key words: urban text, memoir literature, linguosemiotics, Kyiv urban text, Polish-language recollections.

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці зростає інтерес до міського простору як до складного знакового утворення, що формує та відображає культурну, соціальну й історичну динаміку. Одним із перспективних напрямів вивчення міського простору є підхід лінгвосе-

міотики, який розглядає місто як текст, що конструюється та інтерпретується за мови символів. У цьому контексті мемуаристика виступає цінним джерелом для реконструкції міського тексту, адже мемуари поєднують особистий досвід із ширшими культурними кодами та знаковими системами свого часу.

Попри зростання інтересу до урбаністичних студій, мемуари як лінгвосеміотичне джерело залишаються недостатньо дослідженими, особливо в аспекті репрезентації простору конкретних міст у специфічному мовно-культурному контексті. Польськомовні мемуари сер. XIX ст. про Київ – значною мірою малодосліджене джерело, аналіз якого дозволяє простежити, як місто осмислювалося, описувалося і символічно оформлювалося представниками польської культури у поданому часопросторі. Вивчення цих текстів у лінгвосеміотичному ключі дозволяє розширити уявлення про багатомовну й мультикультурну природу київського міського тексту сер. XIX століття, а також про механізми формування міського образу в індивідуальній і колективній пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки позначені зростанням інтересу до мемуаристики як джерела для міждисциплінарних досліджень, зокрема в межах лінгвокультурології та лінгвосеміотики. Нещодавні дослідження спогадів Т. Бобровського (О. Бондарчук) та розвиток української мемуарної традиції (Н. Любовець) демонструють потенціал особистих наративів для реконструкції культурних ландшафтів. У літературознавчих студіях міський текст постає як текст, що структурується мовою, пам'яттю та символічними кодами. Водночас польськомовні мемуари про Київ XIX ст. залишаються малодослідженими, особливо в лінгвосеміотичному аспекті, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мовознавча наука оперує безліччю видів і типів джерел, які класифікуються у найрізноманітніший спосіб. У кожній з ряду класифікаційних схем лінгвістів виокремлюється специфічний вид джерел – це джерела особового походження.

Звернення до джерел особового характеру – це характерний етап в історії розвитку мовознавства, еволюція якого обґрунтована самою сутністю наукового пізнання людиною себе. Протягом століть дослідники піддавали аналізові особові джерела (мемуари, заповіти, нариси) як основний вид джерела для вирішення низки наукових завдань.

Як зазначає Т. Черкашина у своїй дослідницькій роботі, аж до XIX століття вся сукупність творів осіб про себе і своє життя розглядалась у прорізі науки риторики, котра охоплювала всі ґатунки художньої творчості, знаної ще з часів Античності під назвою narratio. Структурні складники риторики – historia, argumentum і fibula – різнилися між собою ступенем правдивості відображених подій [26, с. 38].

Одначе вже у XIX ст. із риторики виокремилась художня література (белетристика) та історіографія. Як вказував свого часу хорватський лінгвіст А. Златар: "Історіографія й мемуари під крилом риторики трактувалися як оповідь про те, що відбулося насправді. Їхня подібність з романом полягала в модусі оповіді, а від роману їх відрізняла ступінь справжності/правдоподібності на противагу поняттю можливого /вигаданого, що було властиве роману" [26, с. 38]. Надалі цей поділ загалу текстів на художню літературу й історіографію/мемуаристику ляже в основу класифікаційного поділу на художні (фікційні) й нехудожні (нефікційні) тексти.

Мемуаристика у прорізі сучасних закордонних мовознавчих досліджень найчастіше постає як різновид нефікційної літератури. Нефікційну літературу (non-fiction literature) (до якої зокрема належать мемуари) також часто називають "літературою факту" (literature of fact) або ж "документальною літературою" (documentary literature) на противагу художній літературі.

З кінця XX ст. серед українських науковців так само спостерігається зростання інтересу до аналізу текстів цього напряму й активне послуговування термінами "нефікційна література" й "література факту". Про це між іншим пише сучасний український літературознавець В. Тихий: "Література "нонфікшн", що часом позначається як просто "непридумане", є надзвичайно популярною…інколи таку літературу українською називають "документальною", але це видається не зовсім правильним: біографія, мемуари, есе – яскраві представники напряму "нонфікшн", але вони часто базуються на фактах, як їх знає чи пам'ятає автор, а не на документах" [25, с. 3].

Як слушно свого часу зауважив дослідник С. Савенко "мемуари мають подвійний характер: з одного боку, вони розкривають внутрішній світ та долю певної особи, а з іншого – надають нам можливість поглянути на історію відповідного періоду, немов би зсередини, зі свідчень та вражень сучасника" [24, с. 15]. Саме ця обставина відіграла головну роль під час вибору джерел для проведення дослідження київського міського тексту, оскільки аналіз мемуарів (спогадів) дає

можливість найбільш повно опрацювати проблематику лінгвосеміотичних структур на основі особистих вражень і переживань їхніх авторів.

Мемуари, як вже було визначено, історично завжди знаходились в джерельному арсеналі науковців, але стали самостійним об'єктом досліджень лише у сер. XIX ст. [20, с. 68]. З того часу поступово формується окрема міждисциплінарна галузь – мемуаристика, предметом ретельного дослідження якої є мемуарні джерела.

В англійськомовному науковому дискурсі українському поняттю "мемуаристика" відповідає напрямок autobiography studies (автобіографічні дослідження), а у польській науковій спадщині – pamiętnikarstwo. Окрім самого напрямку міждисциплінарних досліджень, під мемуаристикою розуміється сукупність пам'яток особового характеру, які були написані особою для власного використання чи/та подальшої публікації. Досить влучно про це пише у своїй роботі польська дослідниця Й. Штахельська, яка зауважує, що під цим терміном (pamiętnikarstwo) розуміється не тільки наукова дисципліна, але є своєрідний тип документальної прози, який знаходиться десь між наукою, публіцистикою і літературою [14, с. 149].

Варто теж зауважити, що XIX ст. було не тільки часом формування наукового зацікавлення до мемуарних джерел, але й часом розквіту мемуаристики як жанру писемної творчості. Як стверджують польські літературознавці, саме на XIX ст. припадає найбільша кількість мемуарів, які були створені й опубліковані. Як приклад польські дослідники посилаються на кількість польськомовних мемуарів, з яких у XIX ст. було опубліковано понад 3500 текстів [14, с. 157].

Дослідники мемуаристики мають різні пояснення феномену популярності мемуарів у XIX ст. Наприклад, філолог з Білостоцького університету Й. Штахельська (Jolanta Sztachelska) пояснює феномен мемуаристики XIX ст. насамперед збільшенням технічних можливостей у видавничій справі, внаслідок чого опублікування стало більш доступним широкому загалові, а також зростанням суспільного статусу письменника у суспільстві [14, с. 157].

Інша польська дослідниця культурології (Joanna Maria Garbula) вважає, що вагомими причинами, які вплинули на активізацію мемуаристики як діяльності у XIX ст., був романтизм із його особливим ставленням до особистих переживань людей і вплив західноєвропейської культури, від останніх тенденцій якої польські автори не хотіли відставати [4 с. 17].

Відтак, мемуаристика XIX ст. залишила по собі велику спадщину, яка є досить перспективним полем для подальших міждисциплінарних досліджень науковців різних напрямів. Ця теза у різній мірі, але стосується лінгвокультурології всіх мов, які мали активний вжиток у XIX ст. Не є винятком також і масив польськомовних мемуарів поданого часу. Як вже згадувалось раніше, польська мемуаристика була особливо "продуктивною" саме у XIX ст.

Варто згадати, що значна частина польськомовних мемуарів XIX ст. напряму стосується лінгвокультурного простору України: була створена й опублікована тут чи описує події, які мали місце на території сучасної України, тобто глибоко вкорінені у місцевий історико-культурний контекст. Відтак ці джерела походять з території України або/і написані у зв'язку з інтеракцією з українськими землями, що разом визначає головну причину жвавого зацікавлення українських науковців до польськомовних мемуарів сер. XIX ст.

З-поміж польськомовних мемуарів сер. XIX ст. певна частина спогадів напряму пов'язана з Києвом: їхні автори мешкали, навчались в Імператорському університеті ім. Св. Володимира чи ж відвідували місто як туристи – загалом мали безпосередній зв'язок з київським культурним контекстом XIX ст. Згодом цими поляками були залишені й опубліковані спогади, які у більшій чи меншій мірі порушують проблематику київського міського тексту поданого часу. Ця обставина є надзвичайно цінною для тих дослідників, які мають на меті проаналізувати комплекс уявлень польськомовних авторів сер. XIX ст. про Київ, що можливо зробити між іншими шляхом використання лінгвосеміотичних методологічних практик.

Наразі досить важко визначити хоча б приблизну кількість польськомовних джерел сер. XIX ст., в яких порушувалась би проблематика київської міської семіосфери. Певна кількість цих спогадів є опублікована й вже тривалий час знаходиться в орбіті наукових зацікавлень українських науковців. Скажімо, достатньо активно досліджується в останні роки масив мемуарів Т. Бобровського, яким присвячують не тільки осібні статті [15], але й дисертації [17]. Інші ж навпаки – десятиліттями лежать неопублікованими в архівах і книгосховищах.

У межах нашої дослідницької роботи одним із завдань було віднайти з-поміж сотень мемуарних збірок XIX ст. ті польськомовні мемуари, які б дали джерельну базу для проведення лінгвосеміотичного аналізу київського міського тексту.

Протягом кількарічної роботи нами знайдено і досліджено понад 40 польськомовних мемуарів сер. XIX ст., оперування якими дозволяє проводити такого роду дослідження. Цей комплекс джерел, безумовно, далеко не є повним, але певною мірою може бути репрезентативним.

Одним із проявів репрезентативності цієї джерельної бази є наявність у ній спогадів осіб з різноманітним життєвим досвідом. У нашій джерельній вибірці представлені спогади як вельми відомих, так і менш відомих широкому загалу польських діячів. У вибірці присутні спогади осіб різних професій, рівня освіти й соціально-економічного статусу. Для ліпшої наочності варто подати інформацію про основну діяльність авторів зібраних у нашій вибірці мемуарів. Авторами поданих у нашій вибірці мемуарах, між іншим, є:

1) письменники (Л. Совінський [13], Ю. Нємцєвич[10]);

2) історики (Ф. Равіта-Гавронський [11], М. Дубецький [6]);

3) поети (Г. Олізар [12], Й. Белінa-Кенджицький [8]);

4) лікарі (В. Ласоцький [9]);

5) священнослужителі (Т. Добшевич [7]);

6) політичні діячі (Я. Гейштор [5], М. Буджинський [3]).

Настільки різноплановий життєвий досвід мемуаристів дає підстави говорити про широку репрезентативність джерельної вибірки, оскільки вона охоплює різні суспільні групи, а тексти є виразними ідіолектами.

Мемуари загалом і польськомовні мемуари сер. XIX ст. з нашої вибірки зокрема мають значний потенціал використання при аналізі лінгвосеміотики з кількох основних причин.

Головною причиною є великий обсяг в мемуарах важливих для розуміння ціннісно-світоглядних уявлень символів й знаків, які лежать в центрі наукового зацікавлення лінгвосеміотики. Мемуари у значно більшій мірі, ніж офіційні документи чи, наприклад, художня література, здатні репрезентувати емоційний світ автора, його світогляд, переживання й думки. Це забезпечується низкою характерних для мемуаристики інструментів.

У лінгвосеміотиці граничною одиницею аналізу є міф як основа побудови культур . Ця обставина, на наш погляд, і є одним з пояснень, чому мемуари мають значний лінгвосеміотичний потенціал. Мемуари, на думку української дослідниці Н. Колошук, типологічно споріднені з фольклором і міфом, оскільки мають подібні визначальні ознаки:

1. Колективність досвіду у спогадах;

2. Базування на загальних нормах дихотомії Добра і Зла;

3. “Хорова” форма вираження [21, с. 36].

Інший вітчизняний дослідник (І. Савенко) пояснює феномен мемуарної літератури тим, що “знеособлена правда” документа замінюється тяжінням до індивідуального факту й до власної історії безпосередніх людей [24, с. 128–129]. Ця обставина слугує гарним доказом того, що мемуари лежать на перетині репрезентації індивідуального й суспільного голосу епохи. Для нашого наукового дослідження це є надзвичайно цінним аспектом, оскільки шляхом аналізу й зіставлення окремих мемуарних творів стоїть завдання виокремити семіосферу Києва у текстах польськомовних авторів загалом.

Подібні міркування представила українська дослідниця у своїй знаковій статті «Сутність понять “мемуари”, “автобіографія”, “щоденник”». У ній вона визначає тривимірне значення мемуарної літератури:

а) спогади як розповідь особи про себе й контекст;

б) спогади – це передавання автобіографічних елементів через літературне опрацювання;

в) спогади – репрезентація психоемоційного стану особи, яка зберігає і відновлює пам’ять з відстані часу [18, с. 11].

Ці визначальні риси мемуарів становлять велику цінність з огляду на потенціал використання при здійсненні лінгвосеміотичного аналізу.

Не можна не згадати про те, що з метою прямого впливу на читача мемуаристика містить позатекстові елементи, які визначають не тільки структуру тексту (заголовки, передмови, епіграфи тощо), але й вторинні компоненти (такі як коментарі, післямова й ілюстрації). Такого роду складові елементи тексту скеровують читача на поглиблене сприйняття тексту: загаловки ідентифікується у свідомості реціпієнта (наративне прогнозування) щодо наступних подій, зафіксованих автором у мемуаристиці – складній мета-жанровій системі [18, с. 11]. Це, безумовно, має свій прояв також в польськомовних мемуарах сер. XIX ст. про Київ, чим додає цінності потенційній репрезентативності.

Ми високо оцінюємо потенціал використання поданого джерельного комплексу не в останню чергу тому, що до цього загалу творів не так часто звертаються науковці. Зазвичай до польськомовних мемуарів сер. XIX ст. звертаються історики (А. Портнов [23], І. Ярмошик [27]) і літературоз-

навці (С. Єршов [19], М. Брацька [1]), але досить рідко мовознавці. Ця обставина, на наш погляд, значною мірою додає актуальності поданого дослідження лінгвосеміотики київського міського тексту.

Ми переконані у тому, що польськомовні мемуари сер. XIX ст. можуть бути не лише джерелом історичних досліджень й матеріалом для літературознавчих студій, але також бути основою для проведення лінгвістичних досліджень у різноманітних напрямках з використанням ряду наукових підходів, зокрема й лінгвосеміотики. Мемуарні джерела є багатими на лінгвосеміотичний матеріал (знаки, алюзії, символи, кольористика тощо), що робить їхнє використання при реконструкції лінгвосеміотики міського тексту (зокрема й київського) цілком обґрунтованим і потенційно надзвичайно репрезентативним.

Висновки. Джерела особового походження, зокрема мемуари, відіграють важливу роль у сучасних лінгвістичних дослідженнях, особливо в межах лінгвосеміотичного наукового підходу. Як жанр, мемуари репрезентують унікальне поєднання індивідуального досвіду та історико-культурного контексту, фіксуючи у формі тексту як особистісні переживання, так і спільні уявлення доби. Саме тому вони виявляються надзвичайно цінними у вивченні символічних і знакових структур міського простору.

Польськомовна мемуаристика II пол. XIX ст., створена на українських теренах або у зв'язку з ними, становить окремий пласт джерельної бази, що дозволяє реконструювати уявлення сучасників про Київ і здійснити глибокий аналіз семіотичної організації простору міського тексту. Репрезентативність дослідженого корпусу спогадів зумовлена різноманіттям соціального, професійного й світоглядного досвіду мемуаристів.

Наявність у текстах мемуарів цілого спектра лінгвосеміотичних елементів – від міфологем і символів до індивідуальних інтерпретацій міського тексту – робить ці джерела особливо цінними для аналізу міської семіосфери. Отже, мемуари як вид нефікційної літератури не лише фіксують факти минулого, але й відображають глибинні смислові структури культури. З огляду на це, польськомовні мемуари XIX ст., що стосуються Києва, є перспективним джерелом для вивчення міського тексту та мають значний потенціал у міждисциплінарних студіях на перетині лінгвістики, історії, культурології та літературознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bracka M. Dziewiętnastowieczny Kijów oczami polskich mieszkańców i podróżników: kwestie poetyki miasta w literaturze pamiętnikarskiej. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2020. S. 315–326.
2. Bobrowski T. Pamiętniki mojego życia Warszawa: PIW, 1979. 507 s.
3. Budżynski M. Wspomnienia z mojego życia. T. 1. Poznan. 1880. 453 s.
4. Garbula J. History of Polish Diarism. Selected Contexts. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2023-46. 7–21.
5. Gieysztor J. Pamiętniki Jakóba Gieysztora z lat 1857–1865. Wilno.1913. 382 s.
6. Dubiecki M. Z przeszłości. Kijów. 1910. 236 s.
7. Dobszewicz T. Wspomnienia z czasów, które przeżyłem. Kraków. 1883. 216 s.
8. Kędrzycki J. Belina Czarna książeczka. *Gazeta Lwowska*. 1918. Nr. № 38-40,44,46, 49, 50, 62-64, 68,69 1 str.
9. Lasocki W. Wspomnienia z mojego życia. T.1. Kraków. 1933. 495 s.
10. Niemcewicz J. Pamiętniki czasów moich: dzieło pośmiertne Juliana Ursina Niemcewicza. Lipsk. 1868. 323 s.
11. Rawita-Gawroński Fr. Czasy szkolne w Kijowie. Lwów. 1901. 92 s.
12. Olizar G. Pamiętniki 1798–1865. 1892. 348 s.
13. Sowiński, L. Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie. Warszawa. 1961. 294 s.
14. Sztachelska J. Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w., *„Studia Podlaskie"* 2013, vol. 21, pp. 149–179.
15. Барвінок О. В. Шляхта Поділля в підготовці селянської реформи 1861 р. у дзеркалі мемуарів Тадеуша Бобровського. *Наукові записки ВНПУ ім. М. Коцюбинського. Серія:Історія*. 2011. Вип. 19. С. 280–283.
16. Березовська О. Спогади про минуле (на прикладі української мемуаристики XIX ст.). *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 150–155.
17. Бондарчук О. М. Мемуаристика Т. Бобровського: проблематика, генологія, наративні стратегії : дис. … канд. філол. наук : 10.01.03, Житомир, 2019.
18. Джигун Л. М. Сутність понять «мемуари», «автобіографія», «щоденник». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. Вип. 31(3). С. 10–13.
19. Єршов В. „Tu cudnie, tu dziko, tu smutno, ale tak pięknie". Żytomierz w kontekście czarnego romantyzmu Józefa Ignacego Kraszewskego. *Kraszewski i nowożytność*. 2014. pp. 403–416.
20. Любовець Н. Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 24. С. 277–291.

21. Колошук Н. Нефікційна література (документалістика) як маргінальне явище мультикультурного процесу сучасності: українська ситуація. *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 78. С. 215–223.

22. Медведь О. В. Напрацювання мовознавчих підходів до вивчення сучасної нефікційної прози. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Т. 34 (73) № 3, 2023. С. 49–52.

23. Портнов А. Час відкритих можливостей: польські мемуаристи першої третини XIX ст. про населення включення до Російської імперії областей колишньої Речі Посполитої. *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Я. Ісаєвича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, Львів, 2007. С. 438–446.

24. Савенко І. Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу межі століть. Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 2008. Вип. 44. Ч. 2. С. 128–137.

25. Тихий В. Що читати: знайомство з non-fiction. Київ : Дух і літера, 2017. 140 с.

26. Черкашина Т. Ю. Література особистого спогаду в системі словесної творчості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 4(2). С. 37–46.

27. Ярмошик І. Польська мемуаристика першої половини XIX ст. про Волинь. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2008. № 2. С. 72–75.

РОЗДІЛ 9
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111-343.09Вайльд
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.39

ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ АНІМАЛІЗМІВ У «КАЗКАХ» ОСКАРА ВАЙЛЬДА

ARTISTIC FUNCTIONS OF ANIMALISMS IN OSCAR WILDE'S «FAIRY TALES»

Федоряка Л.Д.,
orcid.org/0000-0003-0987-9544
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Криворізького державного педагогічного університету

Пахлан Т.В.,
orcid.org/0009-0003-8312-2491
студентка І курсу магістратури факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету

Увага авторів розвідки сфокусована на проблемі художнього призначення анімалізмів (зооперсонажів) у «Казках» відомого англійського письменника О. Вайльда, що розглядається у контексті англійської анімалістичної традиції зламу XIX–XX ст. Твори про тварин як літературознавчий феномен часто поставали об'єктом наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних учених, які зазвичай визнавали «Казки» О. Вайльда творами, де відчутно проступає анімалістична проблематика. Сама творча біографія цього автора в українському літературознавстві вже достатньо вивчена, але про застосування ним анімалістичних деталей досліджень небагато, чим обумовлена новизна і актуальність цієї розвідки.

Для досягнення мети автори вирішили кілька завдань, серед яких, насамперед, репрезентація теоретичної бази дослідження. Було представлено специфіку художнього світу казок про тварин, у якому анімалістичність як жанрова прикмета реалізується на різних текстових рівнях – наративному, символічно-алегоричному, просторовому, у кількісних та якісних характеристиках, а також у плані участі зооперсонажів у реалізації авторського задуму.

Поетикальний аналіз «Казок» О. Вайльда продемонстрував, що основними анімалізмами автор обирає птахів. У збірці «Щасливий принц та інші» Вайльд зооперсонажами виступають соловей, коноплянка, ластівка та ін., а у збірці «Гранатовий будиночок» – павич, сокіл та ін., які допомагають авторові інтенсифікувати морально-етичний і виховний аспекти казок.

Ґрунтуючись на теоретичному матеріалі, автори розвідки дійшли висновку, що у обох збірках О. Вайльд застосовує наративний і символічно-алегоричний рівні оповіді, його персонажі зазвичай постають антагоністами, які найчастіше живуть у дикому поліперсонажному художньому світі і які, як правило, виконують моралізаторсько-виховну функцію.

Ключові слова: Оскар Вайльд, «Казки», анімалістичність, зооперсонаж, художня функція.

The attention of the authors is focused on the problem of the fictional purpose of animalisms in the "The Fairy Tales" by the famous English writer O. Wilde, which is viewed in the terms of the animalistic English tradition of the turn of the 19th and 20th centuries. Works about animals as a literary phenomenon have often been the subject of scientific analysis by Ukrainian and foreign scholars, who usually recognise "The Fairy Tales" as a work in which animal themes are significantly present. The creative biography of the author has already been sufficiently studied in Ukrainian literary studies, but there is not much research on his use of animalistic details, which denotes the originality and the relevance of this paper.

In order to achieve this goal, the authors solved several tasks, including, first of all, the presentation of the theoretical basis of the study. The specificity of the fictional world of animal stories was presented, where animalism as a genre feature is realised at different textual levels: narrative, symbolic and allegorical, in spatial, quantitative and qualitative characteristics, as well as in the participation of animal characters in the embodiment of the author's modality.

The poetic analysis of O. Wilde's "The Fairy Tales" showed that the author chose birds as his main animal characters. In the collection "The Happy Prince and Other Tales", Wilde's animal characters are a nightingale, a linnet, a swallow, etc., and in "A House of Pomergranates" they are a peacock, a falcon, etc., which are used by the writer in order to intensify the moral, ethical and educational aspects of fairy tales.

On the basis of the theory, the authors of the study conclude that in both collections of fairy tales O. Wilde uses the narrative, symbolical and allegorical levels of narration, his characters are usually antagonists who often live in a wild fictional world of multiple characters and who usually perform a moralising and educational function.

Key words: Oscar Wilde, "The Fairy Tales", animalism, animal characters, fictional function.

Анімалізми або зооперсонажі відіграють важливу роль у формуванні поетики художніх творів і особливо творів про тварин. Вітчизняні літературознавці неодноразово досліджували цей художній феномен, про що свідчать, зокрема, праці О. Левчук [6], Д. Куриленко [5], А. Полторацької [11], Н. Науменко [7], Н. Пастух [9], Л. Скуратовської [12] та ін. Центром уваги дослідників поставали різні аспекти творів про тварин, але найчастіше – специфіка і художня прагматика залучення зооперсонажів до творів цього жанрового різновиду.

Ретельно проаналізувавши поетику аніматистичних казок англійських письменників XIX ст., Л. Скуратовська дійшла висновку, що «образи тварин у народних казках відображають уявлення наших предків про світ, де кожна істота має свою роль і значення» [12, с. 7]. І. Березовський у своїх дослідженнях підкреслював алегоричний характер образів тварин у казках, адже, на його думку, «образи, характери та ситуації, в умовах яких вони діють і розкривають свою сутність, мають аж ніяк не буквальне, а лише переносне, алегоричне значення» [2, с. 23]. На переконання А. Полторацької, тварини в казках «не лише розважають, а й навчають, передаючи моральні цінності від покоління до покоління» [10, с. 43].

В англомовному науковому континуумі казки про тварин досліджували Дж. Вермеєр [24], П. Хант [18], А. Пуш [21], Б. Борер [15], Дж. Міллер [19], Р. Боттіггаймер та ін. Американська дослідниця Р. Боттігеймер зауважує, що «казки відображають моральні та соціальні уявлення свого часу, використовуючи зооперсонажів для передачі цих ідей» [16, с. 12]. Дж. Вермеєр зазначає, що «діти вірять, що тварини так само здатні на емоції, як і люди» [24, с. 87], а П. Хант підкреслює, що тварини в дитячих творах «часто слугують засобом для обговорення складних тем, таких як мораль, ідентичність та соціальні норми, у доступній для дітей формі» [18, с. 7].

Дослідники поетики «Казок» відомого англійського письменника Оскара Вайльда, яка теж є доволі результативною з огляду на репрезентацію аніматистичного начала, не часто розглядали її під цим кутом зору. Саме цим визначається **новизна**і **актуальність** цієї розвідки, а також науковою необхідністю системного аналізу аніматистичних художніх деталей у творах письменника. Тож ключова **мета** роботи полягає у встановленні художніх функцій анімалізмів у «Казках» О. Вайльда з огляду на літературний контекст тогочасся, а також у виявленні їхньої ролі у формуванні сюжетної структури, морально-етичного змісту творів та визначенні специфіки використання зооперсонажів в якості засобу вираження авторської модальності.

Основу художнього світу літературної казки про тварин становить система зооперсонажів. Формування цього світу відбувається за рахунок фольклорних традицій, алегоричності та морально-етичної функціональності, а також «творчих авторських позицій», що «забезпечують художню цілісність казок як літературно-казкового жанру» – зауважує О. Горбонос [4, с. 94]. Осердям казкового світу, створене згідно з авторськими намірами, є зооморфна модель, де тварини постають носіями людських якостей, характерів, соціальних ролей та вчинків. У межах казкового простору тварини можуть спілкуватися, відчувати, мислити, як люди, але при цьому зберігають видові особливості – поведінкові риси, зовнішність, інстинкти, оскільки, як зауважують І. Морозова і О. Пожарицька, «стародавні люди щиро вважали, що риси притаманні людині, також властиві і тваринам» [20, с. 113]. Це твердження розвиває і американська літературознавиця Д. Шерман, за спостереженнями якої «багато казок і балад репрезентують читачам тварин, які благородніші, правдивіші й добріші за жалюгідних та аморальних людей» [23, с. 33].

Англійська літературна аніматистична казка представлена кількома жанровими модифікаціями: **казка-притча** (Л. Керролл, Р. Дж. Кіплінг, О. Вайльд), **казка-байка** (Б. Х. Поттер), **авантюрно-пригодницька казка** (Р. Дж. Кіплінг). У добу романтизму та реалізму спостерігалася активізація жанрових трансформацій, що зумовило взаємне проникнення структурних елементів різних жанрових моделей у літературну казку.

В усіх зазначених жанрових формах англійської аніматистичної казки XIX ст. (твори Л. Керролла, Р. Кіплінга, О. Вайльда, Б. Х. Поттер та ін.) діє велика кількість різноманітних зооперсонажів – **109.** У казковій картині світу Л. Керролла діє **15** зооперсонажів, Р. Дж. Кіплінга – **30**, Б. Х. Поттер – **40**, О. Вайльда – **12.** Найбільш частотними в казках Л. Керролла є білий кролик та чеширський кіт, у Р. Кіплінга – ведмідь та пантера, у Б. Поттер – кролик, їжачок, лисиця, у О. Вайльда – соловей [22, с. 2864].

Створений за допомогою зооперсонажів художній світ аніматистичних казок відзначається двошаровістю: перший – **наративний** (сюжетний), де зображено події за участю тварин; другий – **символічно-алегоричний**, що виявляє глибший смисл через призму моральних або філософських концептів. Завдяки цьому

зооперсонажі не лише виконують естетичну функцію, а й структурують казкову реальність, слугуючи провідниками ціннісних орієнтирів та етичних суджень. Про літературознавчу поліфункціональність зооперсонажів свідчить і думка Ю. Проценко, яка вважає дослідження означеної системи одним із основних завдань сучасної анімалістичної казки і пояснює це тим, що «саме анімалістичні персонажі впливають на такі компоненти казки як композиція, сюжет, мотив і конфлікт і виступають домінантою казкової оповіді» [11, с. 8].

Зооперсонажі функціонують у **домашньому** та **дикому** просторах іпредставляють **чотири** категорії: протагоніст, антагоніст, медіатор і фоновий персонаж. Найбільш динамічним персонажем постає медіатор, який виконує функцію посередника між двома світами («своїм» і «чужим»). Зооантагоніст бере активну участь у художньому конфлікті казки, тоді як зоопротагоніст більш статичний і лише зрідка проявляє ініціативу. Фоновий зооперсонаж, як правило, є лише декоративним елементом.

Художній світ, відтворений в казках англійських письменників XIX ст., визначається специфікою авторської свідомості та жанровими модифікаціями анімалістичної казки. «Деякі письменники створюють **поліперсонажний** світ, де зооперсонажі відіграють ключову роль у розвитку сюжету й системі мотивів, у вираженні авторської позиції (Л. Керролл, Р. Кіплінг, О. Вайльд), позаяк інші – будують **моноперсонажний** світ, де зооперсонаж лише підкріплює ту чи іншу сюжетну лінію, і має додаткові, суто авторські емоційні та оцінні конотації (Б. Х. Поттер)» [11, с. 78].

Аналіз означених творів показав, що існують певні загальні принципи змалювання анімалізмів. Хоча і різною мірою, але вони, як правило, наділені портретною, психологічно-поведінковою та соціальною характеристикою. Зооперсонажі, які віддзеркалюють авторський задум і беруть участь у розвитку подій, викликають чи не найбільшу цікавість дослідників. Функціональне призначення і кількість художніх функцій зооперсонажів у сюжеті авторських казок обумовлена зазвичай близькістю або, навпаки, відходом від фольклорної традиції. У Р. Кіплінга, приміром, це функція виховання і соціального моделювання (тварини-наставники формують особистість Мауглі), у Б. Поттер – повчальна і розважальна функції (кролик Пітер вчить слухняності), у Л. Керролла – фантастична і сюжетотворча (Білий кролик – рушій сюжету, який ініціює розгортання подій).

Анімалістичність у творчості Оскара Вайльда є не лише художньою прикметою, а й філософсько-етичним інструментом, за допомогою якого автор виокремлює моральні дилеми, критикує тогочасне суспільство, стверджує гуманістичні цінності. О. Вайльд створив казковий світ, у якому живуть особливі зооперсонажі – ***пташки,*** що сприяють реалізації авторського бачення проблемного і концептуального спектру «Казок».

До першої збірки письменника «Щасливий Принц та інші» (“The Happy Prince and Other Tales”, 1888) входять казки «Щасливий принц», «Соловейко і троянда», «Велетень-себелюбець», «Вірний друг», «Незвичайна ракета». Є. Онацький вважає, що «ці казки були його першою важливою і, на погляд багатьох, найкращою книжкою. В усьому світі досі читають і читатимуть їх, доки світ, – бо в усій світовій літературі мало таких поетичних архитворів, як оті казки «Щасливий Принц», «Себелюбний Велетень», «Троянда й соловей» та інші» [8, с. 11]. Друга збірка О. Вайльда – «Гранатовий будиночок» (“A House of Pomergranates”, 1891) – включає такі казки як «Юний Король», «День Народження Інфанти», «Рибалка і його душа» та «Хлопчик-зірка». Е. Араміан характеризує цю збірку так: «Ідеї родючості, сили, краси та відродження природи, а також інтерпретації морального та матеріального збагачення і процвітання відчутні в заголовку та казках «Гранатового будиночку», …підґрунтя цих казок та екокритичний аналіз прищеплюють моральні цінності фізичному світові» [14, с. 19].

Найактивнішу участь у структуруванні обох видів художніх світів у «Казках» О. Вайльда беруть птахи. У казці «Соловей і троянда» ключовим є образ **солов'я** (*the Nightingale*). Шляхетний птах захоплюється почуттями Студента до доньки професора і готовий пожертвувати собою, щоб допомогти юнакові здобути червону троянду для коханої. «Ти будеш щасливим, – вигукнув Соловейко, – Ти будеш щасливим! Ти отримаєш свою червону троянду» [3]. Задля цього птах мусить співати всю ніч, притиснувшись серцем до шипів куща білої троянди. «І Соловушка щільніше настромилася на шип, і він проколов її серце, і гострий, несамовитий біль пронизав пташку. Пекучим, пекучим був біль, проте відчайдушно лунала її пісня, бо співала вона про Кохання, облагороджене Смертю, про кохання, яке вмирає не у гробниці. І тут прекрасна троянда стала густо-червоною, як троянда східного неба» [3]. Втім, його жертва виявилася марною, адже ні Студент, ані його дівчина не оцінили її.

Дівчина надає перевагу коштовностям замість квітів, а прагматичний Студент занадто занурений у філософські роздуми, і мрія про ідеальне кохання не втілюється в життя.

На творчість О. Вайльда і на створення казки «Соловей і троянда», зокрема, вплинув данський письменник Г.-Х. Андерсен і його казка «Соловей», у якій іде мова про «справжнє» і «уявне», про «істинну» і «оманливу» сутність людських характерів. Соловей з твору Андерсена осмислює фундаментальні цінності – свободу, гідність, соціальну несправедливість та прірву між бідністю та багатством: «Сльози – ось найдорожча нагорода, від якої радіє серце співця. А зараз засни, і ти встанеш знову свіжим і здоровим. А я співатиму для тебе ... Я співатиму тобі про щасливих і про знедолених, співатиму про добре і зле, про все, що діється навколо і що приховується від твоїх очей. Маленька співоча пташка літає далеко навколо, скрізь: і до бідного рибалки, і під дах селянина, до всіх, хто далеко від тебе і твого двору. Я люблю твоє серце більше за твою корону» [1].

Соловей у казці Вайльда понад усе цінує кохання: «Смерть – дорога ціна за червону троянду… Життя цінує кожен!... Але Кохання дорожче за Життя…» [3]. У казці Андерсена щасливий кінець – солов'їний спів дійсно врятував хворого імператора від смерті. Натомість у О. Вайльда солов'їний спів не допоміг двом серцям об'єднатися, адже справжнього кохання між раціональним студентом та меркантильною дочкою професора ніколи не було. Соловей уособлює творця, який не очікує винагороди, і чия праця часто залишається недооціненою. Його смерть символізує трагедію байдужості суспільства до істинної краси та мистецтва.

Ластівка (*the Swallow*) є головним зооперсонажем казки «Щасливий принц». За життя Принц не знав ні сліз, ні страждань, і люди назвали його Щасливим Принцом, що мешкає в ізольованому від реального світу розкішному Sans Souci – палаці Безтурботності. Після смерті на його честь в центрі міста зводять прикрашену рубінами і сапфірами позолочену статую, завдяки якій він стає постійним свідком нестерпного життя бідних людей. Вперше побачивши злидні і страждання простого люду, Принц розкаюється у своїй прижиттєвій байдужості, а його нині свинцеве серце потерпає від болю: «А тепер, коли я вже неживий, мене поставили ось тут, так високо, що я бачу всі болячки і все убозтво мого міста. І, хоч серце в мене із свинцю, я все ж не можу стримати сліз» [3].

Ластівка у митця чутлива і делікатна, на початку твору навіть дещо легковажна. Пташка живе почуттями, а не розумом: «У неї було таки дуже добре серце», але «від думок її завжди хилило на сон» [3]. Спершу вона закохується у пасивного Очерета, але згодом розчаровується в ньому і летить у місто: «Та й сидень він, – міркувала далі Ластівка, – а я люблю мандри, отже, й чоловік мій повинен любити мандри» [3].

Стосунки Ластівки і Щасливого Принца починаються з дружби, адже їх об'єднують альтруїстичні наміри. Спілкуючись зі Щасливим Принцем, вона дорослішає і її доброта перетворюється на справжнє милосердя і самопожертву. Щасливий Принц спонукає пташку допомагати нужденним, поступово вона закохується у нього і відмовляється від наміру летіти в Єгипет на зимівлю. «Я залишуся біля тебе навіки, – повторила Ластівка й заснула біля Принцових ніг» [2]. Казка закінчується трагічно – закохані гинуть, а бездушні можновладці викидають їх на один смітник. У фіналі казки Бог обирає як найдорожчим, що є в місті, ластівку і серце Принца, що свідчить про заслужене визнання моральної чистоти героїв. «Принеси мені дві найцінніші речі, які є в цьому місті», – сказав Бог. І приніс йому ангел свинцеве серце та мертву пташку» [3]. Отже, Ластівка у казці виконує художню функцію жертовності, морального очищення та справжньої любові.

Другорядні зооперсонажі казки «Хлопчик-Зірка» – ***Коноплянка*** (*The Linnet)*, ***Білочка*** (*The Squirrel)* та ***Кріт*** (*the Mole*) – є репрезентантами морального зубожіння і поступового духовного відродження головного героя, тому виконують алегоричну функцію. Усі живі істоти відвертаються від Хлопчика-зірки: дерева не створюють тіні, тварини тікають, вода відмовляється втамовувати спрагу. Ця метафорична відстороненість природи – символ духовної порожнечі та ізоляції, яка є закономірним наслідком і карою для головного героя за егоїзм і безсердечність. Спершу пихатий хлопчик жорстоко знущається з тварин, виколює очі Кротові, обрізає крила Коноплянці, вбиває матір маленьких білченят. Втративши вроду, хлопчик змушений блукати світом і шукати свою матір. «Він спитав Крота: Ти можеш ходити під землею. Скажи мені, чи моя мама там? І Кріт відповів: – Ти осліпив мене. Як я можу знати? Він спитав Коноплянку: Ти можеш літати над високими деревами і бачити увесь світ. Скажи мені, чи можеш ти побачити мою матір? І Коноплянка відповіла: – Ти підрізав мої крила заради власної втіхи. Як я можу літати? Тоді він сказав малень-

кій Білочці, яка самотньо жила в ялині: Де моя мати? І Білочка відповіла: – Ти вбив мою маму. Ти шукаєш свою, щоб її теж убити?» [3].

Хлопчик-зірка рефлексує про свої минулі ганебні вчинки і врешті морально перероджується. І, відповідно, тварини знову приймають його – Зайченя тричі допомагає Хлопчикові, виступає моральним індикатором його вчинків, а не просто тлом. Саме цей зооперсонаж імпліцитно втілює головну ідею творі – готовність до самопожертви та щирої доброти: «За послугу, яку я тобі зробив, ти відплатив мені сторицею, а за добро заплатив добром» [3].

У казці «Чудова ракета» зооперсонажами є ***Біла Качка*** (*The White Duck*) і ***Гуска*** (*The Goose*), а також ***Жабка*** (*The Frog*) і ***Бабка*** *(A Dragon-fly).* Вони є своєрідним тлом, саме перед ними вихваляється зарозуміла Ракета. Жабка і сама полюбляє похвалитися і не виражає жодного пієтету до Ракети. «Хтось же повинен і слухати, – заперечила Жабка, – а я люблю вести всю розмову сама. Тоді й час економиш і не буває суперечок», – пише автор [3]. Біла Качка оприявнюється прагматичною та розсудливою, планує «зайнятися суспільною діяльністю». Образ качки є другорядним, що додає оповіді колориту. «Ах! Високі матерії – як це прекрасно! – промовила Качка. – Це нагадало мені, що я вже добряче зголодніла» [3]. У фіналі казки Ракета, яка мала брати участь у королівському веселлі, показово гине, і її уламки падають на спину Гуски. Тож на тлі цих зооперсонажів автор іронічно викриває самозакоханість та марнославство Ракети.

У казці «Вірний друг» оповідачем є зелена пташка ***Коноплянка***(*TheLinnet*). Вона розповідає історію про наївного Маленького Ганса, якого, лицемірно прикриваючись дружбою, експлуатує багатий Великий Г'ю – Мірошник. Ця казка теж закінчується марною смертю: хворий і втомлений Ганс гине у болоті, коли вирушає за лікарем для дитини Мірошника, а його псевдодруг відмовляється дати йому ліхтарик. Після смерті Ганса Мірошник цинічно проголошує себе найкращим другом небіжчика. Діалоги тварин слугують обрамленням до історії про Ганса.

Коноплянка прямолінійна і не усвідомлює трагічного підтексту цієї історії, сприймає її буквально. Вайльд протиставляє її Качці – прагматичній та критичній, і Водяному Щурові, який не бачить цинізму і хитрості Мірошника. Тож Коноплянка – ключовий носій іронії і критики суспільної моралі, крізь призму якої автор викриває суттєві розбіжності між справжнім добром і традиційною псевдоморалью. На думку Ю. Янченко, «казки Вайльда так тісно пов'язані з оточуючим його життям, що в кожній з них можна побачити іронію або пародію на вище суспільство, тонке глузування над пихатою дурістю та душевною порожнечею його представників і дещо незвичайну для завзятого поборника естетизму та гедонізму прихильність до найбідніших верств населення» [13, с. 77].

У «Дні народженні Інфанти» ***птахи*** (*The Birds*) та ***ящірки*** (*The Lizards*) **–** єдині персонажі казки, яким подобається Карлик, син вугляра і придворний паж принцеси. Він, хоча й незграбний і потворний, турбується про них, годує їх взимку. Вайльд наголошує, що навіть Соловейко, відомий своїм прекрасним щебетом, зовні не є красенем. Тож саме птахам Карлик зізнається у коханні до Інфанти. «І вони літали й літали навколо нього, торкалися його щоки легкими крильцями та цвірінькали між собою, і Карлику було так приємно, що він не втерпів і показав свою чарівну білу троянду й розповів, що сама Інфанта подарувала її, бо полюбила його. Пташки не зрозуміли ані слова, але це не мало значення – вони схиляли голівки набік і набирали мудрого виразу, а це майже не гірше за розуміння, проте набагато легше» [3].

Випадково він бачить себе в дзеркалі, усвідомлює власну потворність і помирає, розуміючи, що для всього шляхетного двору був лише кумедним посміховиськом, довірливим і беззахисним. Інфанта, розгнівана тим, що її позбавили іграшки, просить надалі допускати до двору лише тих, хто не має серця. Щирі і добрі пташки і ящірки з «Дня народження Інфанти» протиставляються цинічному та бездушному вищому світові, прототипом якого є Вікторіанська Англія.

Американський дослідник К. Фосс зауважує, що «Вайльд критикує суспільство, яке цінує зовнішню красу понад внутрішні якості і запрошує читачів дослідити розмиті межі між такими бінарними опозиціями, як красиве/потворне, добре/зле та нормальне/ненормальне» [17, с. 42]. На думку О. Вайльда, справжня потвора – це не Карлик, а поверхневе і жорстоке «вище» суспільство. Пташки – тендітні та співочі – символізують естетичний ідеал, якого прагне Двір. Таким чином, пташки і ящірки – це не лише дарунки до свята Інфанти і не просто тло, а дієві механізми критики суспільства, зосередженого передусім на зовнішності. Вони посилюють контраст між поверхневим лоском та душевною байдужістю двору й глибиною і трагізмом «потворного» героя.

У «Велетні-себелюбці» зооперсонажі слугують засобом алегоричного зображення природи і сприяють розкриттю моралі казки. Вони відображають внутрішній стан головного пер-

сонажа і підкреслюють головну гуманістичну ідею: любов і емпатія здатні відігріти як людське серце, так і увесь навколишній світ. У цій зворушливій притчі зооперсонажі є суттєвим поетологічним чинником. Хоча авторська увага значною мірою зосереджена на людях – Велетні, дітях і Христі, – присутність тварин і природних істот створює додатковий смисловий сегмент, властивий стилю Вайльда. Егоїстичний Велетень виганяє дітей зі свого саду і там починають панувати Холод, Вітер, Сніг, Град і Мороз. «Пташки не залітали в цей садок, бо в ньому не було дітей, і дерева зовсім забули, що треба цвісти» [3]. Природа оживає, а птахи починають співати тільки після повернення у садок дітей.

Птахи – імпліцитний символ радості й відродження, емоційного і морального пробудження. Їхня відсутність асоціюється з холодом, буквальним і метафоричним. Природні сили стилістично змальовані подібними до зооперсонажів: Зима, Сніг, Град, Північний Вітер, Мороз такі ж активні і кмітливі, і саме вони оселяються в саду, коли Велетень зачиняє його від дітей.

Не можна не згадати і про сад, який, хоча й не зооперсонаж у прямому сенсі, але поводиться майже як жива істота: страждає, коли в ньому немає дітей, і розквітає після їхнього повернення. У цьому сенсі природа в казці персоніфікована і є ознакою внутрішнього переродження людини: «І тієї ж миті дерево зацвіло, і до нього злетілися пташки й весело защебетали» [3].

Казка «Рибалка і його душа» ілюструє лише фонових зооперсонажів – ***павичі*** (*Peacocks*) і ***сокіл*** (*The Falcon*). Розкішні білі павичі прикрашають королівські сади: «Є тут неподалік містечко з садом тюльпанових дерев. І проживають у тому чарівному саду павичі білі і павичі з лазуровими грудьми. Коли розпускають вони свої хвости на сонці, то подібні вони до дисків зі слонової кості й дисків зі злота» [3], а сокіл супроводжує самого імператора: «Юний султан відпочивав на фарбованих левових шкурах, а на його руці сидів сокіл» [3]. Величні павичі контрастують з внутрішнім світом Рибалки і його закоханістю в Русалоньку, з їхньою допомогою Душа намагається його спокусити. Сокіл – хижий елітарний птах, символ влади і владності, позаяк Рибалка є уособленням смирення. Ці птахи – елементи візуальної поезії Вайльда: вони створюють світ, від якого головний персонаж свідомо відмовляється заради кохання.

Отже, у казках Оскара Вайльда зооперсонажі є не лише декоративними образами, а й виконують певні художні функції (сюжетотворчі, алегоричні та символічні), виступають чинниками втілення різноманітних авторських інтенцій. Авторський задум у «Казках» реалізується на двох рівнях оповіді. **Наративний** рівень – представлений зовні тривіальною історією, у якій дійовими особами виступають тварини та предмети, наділені людськими якостями. Вони є учасниками подій, мають голос, емоції, світогляд. Часто риси характеру зооперсонажів перегукуються з людськими чеснотами та вадами, такими як доброта, жертовність, марнославство і зарозумілість. У такий спосіб англійський письменник олюднює та увиразнює мораль. Наприклад, у «Щасливому принці» Ластівка стає уособленням вірності та милосердя – на противагу байдужим мешканцям та керівництву міста. У казці «Соловей і Троянда» птах гине заради кохання, яке людство виявляється неспроможним оцінити. Зооперсонаж у казках О. Вайльда – це інструмент викриття суспільної черствості і духовної сліпоти.

Символічно-алегоричний рівень – автор заглиблюється у моральні, філософські та соціальні сенси. Птахи, комахи і тварини у Вайльда виступають не суто казковими істотами, а й носіями ідей. Наприклад, Ракета з казки «Незвичайна ракета» уособлює пихатість і егоцентризм, який зрештою стає причиною її краху.

У більшості казок О. Вайльдапревалює поліперсонажний світ. У «Щасливому принці» Ластівка взаємодіє з Принцом і людьми, «Соловей і троянда» змальовує Солов'я серед людей і природи. У «Відданому друзі» та «Незвичайній Ракеті» діє велика кількість зооперсонажів (Качка, Щур, Жабка, Бабка тощо), «Хлопчик-зірка» – тварини (Кріт, Коноплянка, Білочка, Зайченя) зображені здебільшого «на периферії». Анімалізми у «Казках» О. Вайльда діють переважно у дикому просторі, на тлі природи або міста (але залишаються незалежними істотами, а не «домашніми» тваринами). Ластівка зі «Щасливого принца» мешкає у природному середовищі, але згодом пристосовується до міського простору. У казці «Соловей і троянда» Соловей живе у гаю і інколи прилітає в сад. У «Відданому другові» частина подій відбувається поруч із людським житлом, але тварини залишаються дикими.

Зооперсонажі творів О. Вайльда здебільшого емпатичні протагоністи, здатні на самопожертву заради кохання, найважливішого, на думку автора, почуття (Ластівка у «Щасливому принці» і Соловей у «Солов'ї і троянді»). Інколи вони виступають у ролі оповідача і коментатора, імпліцитно характеризують персонажів або ідеї, висловлюють суспільну думку, як, наприклад, Коноплянка з «Відданого друга». У цій же казці

медіаторами є Качка і Щур, а фоновими персонажами – екзотичні тварини з «Дня народження Інфанти», павич та сокіл з «Рибалки та його душі». Антагоністів-зооперсонажів у «Казках» О. Вайльда немає, тому що автор, як правило, зображує у негативному світлі персонажів-людей.

Анімалістичність у творчості Оскара Вайльда є не лише художнім прийомом, а філософсько-етичним інструментом, за допомогою якого автор репрезентує соціальну критику, унаочнює моральні проблеми, стверджує гуманістичні цінності. Анімалізми з «Казок» Вайльда виконують моралізаторсько-виховну функцію, втілюють авторське бачення етичних норм, відображають Вайльдівське уявлення про справжню красу, – внутрішню, а не зовнішню. Яскраві і позитивні образи пташок, квітів (а також тварин і плазунів) протиставляються сірому, механічному і аморальному світу людей, що сприяє посиленню драматизму казкових сюжетів. Завдяки зооперсонажам Вайльд провадить діалог із юним читачем про найважливіше і найцінніше у світі – любов, істину, добро, справедливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казки Ганса Крістіана Андерсена. Дерево казок. URL: https://derevo-kazok.org/kazki-gansa-hristiana-andersena/ (дата звернення: 18.05.2025).
2. Березовський І. П. Казки про тварин. Київ : Дніпро, 1986. 237 с.
3. Казки Оскара Уайльда. U-kazky.com.ua URL: https://u-kazky.com.ua/category/kazki-oskara-uaylda (дата звернення: 15.05.2025).
4. Горбонос О. В. Літературні казки І. Франка та Р. Кіплінга як авторська анімалістична жанроформа: типологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Філологія.* 2016. Вип. 2 (36). С. 93–96.
5. Куриленко Д. В. Зооморфні образи-символи як маркери генетично-архаїчного трафарету образного коду української химерної прози. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип. 30, том 2. С. 261–268.
6. Левчук О. І. Мовний образ коня та його кольористична характеристика в українському фольклорі. *Вісник Львівського університету. Сер. філологічна.* 2012. Вип. 57. С. 136–146.
7. Науменко Н. В. Конотації анімалістичної символіки в українській новелі зламу XIX–XX століть. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. Філологія.* 2021. №46. С. 82–89.
8. Онацький О. Д. Портрети в профіль. Чикаго : Укр.-амер. вид. Спілка, 1965. 300 с.
9. Пастух Н. А. Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля : монографія. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2013. 221 с.
10. Полторацька А. Я. Тварина в екзистенційній кризі людини. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції:* зб.наук.пр.(філол науки). 2020. № 16. С. 41–47.
11. Проценко Ю. В. Специфіка англійської літературної казки про тварин (XIX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та філ. наук : 10.01.04. Сімферополь, 2010. 20 с.
12. Скуратовская Л. И. Детская классика в литературном процессе Англии XIX–XX веков. Днепр : ДГУ, 1992. 175 с.
13. Янченко Ю. В. Художньо-естетична своєрідність казок Оскара Уайльда. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Літературознавство*. 2009. Вип. 3(1). С. 74–80.
14. Aramian E. An ecocritical analysis of Oscar Wilde's *A House of pomegranates*. Human-Nonhuman interactions in the fairy tales. Vaxjo : Linneus University, 2022. 66 p.
15. Boehrer B. *Animal Characters: Nonhuman Beings in Early Modern Literature.* Philadelphia : University of Pennsylvania Press, Haney Foundation series. 2020. 256 p.
16. Bottigheimer R. Fairy Tales: A New History. Albany : State University of New York Press, 2010. 160 p.
17. Foss Ch. *The importance of being different. Disability in Oscar Wilde's fairy tales.* Virginia : University of Virginia press, 2025. 198 p.
18. Hunt P. *Understanding children's literature.* London : Routledge, 2nd ed., 2005. 240 p.
19. Miller J. *Empire and the Animal Body: Violence, Identity and Ecology in Victorian Adventure Fiction*. London : Anthem press, Anthem Nineteenth-Century Series, 2012. 244 p.
20. Morozova I., Pozharytska O. Rabbit, Rabbit: Analysing the Hare/Rabbit Characters in Ukrainian and English Fairy Tales. *The IAFOR Journal of Literature & Librarianship.* 2023. Vol. 12, Iss. № 1. P. 113–132.
21. Pusch A. F. Literary animals and the problem of anthroporphism. Heidelberg : Universitätsbibliothek Heidelberg, 2015. P. 39–55.
22. Renuga1 R., Nagalakshmi M. Altruistic Birds of Oscar Wilde in "The Happy Prince" and "The Nightingale and the Rose". *International Journal of Research Publication and Reviews*. 2023. Vol. 4, № 4. P. 2862–2864.
23. Sherman D. *Changeling*. New York : Firebird, 2008. 304 p.
24. Wehrmeyer E. Animal characteristics in children's literature: friends or scoundrels? Pretoria : Unisa press, *Mousaion.* 2010. Vol. 28, № 2. P. 85–100.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 40
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 29,99.
Підписано до друку: 06.05.2025. Замов. № 0625/515. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.